

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları/1679
İlmî Eserler/247

Yayın Yönetmeni
Dr. Fatih KURT

Yayın Koordinatörü
Büyüamin KAHRAMAN

Tashih
Alişan BAŞGÖNÜL

Grafik&Tasarım
Ali YÜCEER

Baskı Takip
Mustafa ÇOBAN

Baskı
İleri Basım Matbaacılık AŞ.
B. Evler Mahallesi F. Çakmak 2 Caddesi
Güzelshehir Sitesi 22 Villa No: 1 ANP/22
Büyükcçekmece/İstanbul
Tel: 0212 454 35 10

Eser İnceleme Komisyonu Kararı: 25/09/2019/39

1. Baskı, İstanbul 2019
2019-34-Y-0003-1679
ISBN: 978-605-7730-54-1
Sertifika No: 12930

© Diyanet İşleri Başkanlığı

İletişim
Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü
Basılı Yayınlar Daire Başkanlığı
Tel.: (0312) 295 72 93-94 Faks: (0312) 284 72 88
e-posta: diniyayinlar@diyanet.gov.tr

ULUSLARARASI
MEVLİD-İ NEBİ SEMPOZYUMU
“PEYGAMBERİMİZ VE GENÇLİK”

(23-25 KASIM 2018)
İSTANBUL

DİB
YAYINLARI

Sempozyum Düzenleme Kurulu

Prof. Dr. Huriye MARTI (Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı)

Prof. Dr. Mustafa SİNANOĞLU (İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Rektörü)

Bünyamin ALBAYRAK (Din Hizmetleri Genel Müdürü)

Zekeriya ABDULAZİZÖĞLU (İrşat Hizmetleri Daire Başkanı)

Dr. Mehmet Taha BOYALIK (İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Öğretim Üyesi)

Ahmet SÜNETCİ (Diyanet İşleri Uzmanı)

Cemalettin NAZLIOĞLU (Diyanet İşleri Uzmanı)

Musa SAYGILI (Eğitim Uzmanı)

Kitapta yer alan tebliğ ve müzakere metinlerinde ileri sürülen görüşlerin dinî ve hukuki sorumluluğu sahiplerine aittir.

İÇİNDEKİLER

AÇILIŞ KONUŞMALARI	11

AÇILIŞ KONFERANSI DR. ABDULLAH HAKİM QUICK

ABDULLAH HAKİM QUICK	25

BİRİNCİ OTURUM KUR'AN-I KERİM PERSPEKTİFİNDEN GENÇLİK OTURUM BAŞKANI: PROF. DR. RAMAZAN MUSLU

KUR'ÂN'IN GENÇLERİ VE GENÇLERİ KAZANMADA NEBEVÎ METOD	37
Prof. Dr. Ali AKPINAR	

KUR'AN'DA GENÇLERE ÖRNEK OLARAK SUNULAN BİR PEYGAMBER: HZ. İBRAHİM	77
Dr. Öğr. Üyesi, Mehmet KAYA	

KUR'AN'DA AHLAK ABİDESİ BİR GENÇ: HZ. YUSUF	109
Dr. Öğr. Üyesi Fatih TOK	

KUR'ÂN'IN GENÇLERİ VE GENÇLERİ KAZANMADA NEBEVÎ METOT	125
Prof. Dr. Kerim BULADI	

ASHÂB-I KEHF: İNSANLIĞA MODEL	133
Prof. Dr. Kerim Buladı	

İKİNCİ OTURUM
ASR-I SAADETE GENÇ GÖZÜYLE BAKIŞ
OTURUM BAŞKANI: PROF. DR. MUSTAFA KARATAŞ

**HZ. PEYGAMBER'İN GENÇLİK DÖNEMİ
VE BİR GENÇ OLARAK ÖRNEKLİĞİ.....148**

Mustafa Necati BARIŞ

HZ. PEYGAMBER'İN GENÇLERE VERDİĞİ GÖREVLER: HZ. ALİ ÖRNEĞİ.....166

Dr. Öğr. Üyesi Ömer SABUNCU

MÜZAKERE.....179

Prof. Dr. Abdullah KAHRAMAN

THE PROPHET MUHAMMAD AND EMPOWERMENT OF YOUTH.....183

Yannis MAHİL

HZ. MUHAMMED VE GENÇLERİN YETKİLENDİRİLMESİ.....196

Yannis MAHİL

نماذج من الصور التي يمكن تقديمها
كقدوة للشباب من حياة الصحابة 209

أ.د. محمد خازر المجالي

**SAHABE HAYATINDAN GENÇLERE ROL MODEL OLARAK
SUNABİLECEĞİMİZ ÖRNEKLER.....234**

Prof Dr. Muhammet Hazir EL- MECALİ

**ASR-I SAADET'TE DÜNYA-AHİRET NİZAMININ GÖZETİLMESİNE
ADANMIŞ GENÇ ÖMÜR: MUÂZ B. CEBEL'İN ÖRNEK LİDERLİĞİ.....256**

Yrd. Doç. Dr. Ülker ABUZAROVA

MÜZAKERE.....271

Prof. Dr. Casim AVCI

ÜÇÜNCÜ OTURUM
HZ. PEYGAMBER'İN ÖRNEKLİĞİNDE GENÇLERLE İLETİŞİM
OTURUM BAŞKANI: OSMAN TIRAŞÇI

**HZ. PEYGAMBER'İN (SAV) GENÇLERE GÖSTERDİĞİ ÖZEN
VE VERDİĞİ DEĞER.....282**

Prof. Dr. Âdem APAK

HZ. PEYGAMBER'İN GENÇLERİ KENDİ “DÜNYASINA” KATMASI: KUŞAKLAR ARASI İLETİŞİM VE YETİŞKİN SOSYALLEŞMESİ NASIL GERÇEKLEŞİR?.....288

Dr. Selim DEMİRCİ

..... 304 الخطاب النبوی المتَّجه إلى الشباب، الخصائص والأساليب والرؤى

د. محمد أنس سرميني

GENÇLERE YÖNELİK NEBEVİ HİTAP: YÖNTEMİ, ÖZELLİKLERİ VE METODU 327

Dr. Mohamad Anas SARMINI

İLETİŞİM SÜRECİ AÇISINDAN HZ. PEYGAMBER VE GENÇLER.....351

Ahmet KOÇ- Umut KAYA

HZ.PEYGAMBER VE GENÇLİK SEMPOZYUMU MÜZAKERE METNİ.....373

Prof.Dr. Hayati HÖKELEKLİ

MÜZAKERE.....379

Prof. Dr. HURİYE MARTI

DÖRDÜNCÜ OTURUM

GENÇLİĞİN DİN ALGISI VE DİN İSTİSMARI

OTURUM BAŞKANI: DR. BÜNYAMİN ALBAYRAK

GÜNÜMÜZ GENÇLİĞİNİN ANLAM ARAYIŞINI HANİFLİK KAVRAMI ÜZERİNDEN OKUMAK 386

Prof. Dr. Hasan KAPLAN

GENÇLERİN YENİ DİNİ HAREKETLERE KATILIMININ PSİKOLOJİK NEDENLERİ: BİREYİN ARAYIŞI MI? HAREKETİN BAŞARISI MI? 399

Doç. Dr. Muhammed KIZILGEÇİT

GENÇLİK DİNDARLIĞI: GENÇLİĞİN DİN ANLAYIŞINDAKİ FARKLILAŞMALARIN SOSYOLOJİK TEMELLERİ.....429

Prof. Dr. Kemaleddin TAŞ

GENÇ KUŞAĞI TEHDİT EDEN DİN İSTİSMARI VE ALINMASI GEREKEN EĞİTSEL TEDBİRLER.....443

Doç. Dr. YusufBATAR

MÜZAKERE.....462

Prof. Dr. Hakan OLGUN

MÜZAKERE.....	466
Doç. Dr. Zeki KOÇAK	

BEŞİNCİ OTURUM İLETİŞİM ÇAĞINDA GENÇLİK

OTURUM BAŞKANI: PROF. DR. MUSTAFA SİNANOĞLU

İLETİŞİM, SOSYAL MEDYA VE GENÇLİK	479
Doç. Dr. Mehmet Lütfi ARSLAN	

CONSUMERİSM AND MASS CULTURE AS A THREAT TO MUSLİM YOUTH. A RELİGİOUS PERSPECTİVE.....	491
Dr. Tomasz Stefanluk	

DİNİ BİR YAKLAŞIM İŞİĞİNDA MÜSLÜMAN GENÇLİĞE TEHDİT OLARAK TÜKETİM VE KİTLE KÜLTÜRÜ	505
Tomasz Stefanluk	

ORADA BİR PEYGAMBER VAR UZAKTA	519
Dr. Öğt. Üy. Sevde DÜZGÜNER	

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI GENÇLİK ÇALIŞMALARI: MEVCUT DURUM, BEKLENTİLER, İMKÂNLAR, RİSKLER VE ZORLUKLAR.....	543
Mustafa SOYKÖK	

MÜZAKERE.....	562
Prof. Dr. Nuri TINAZ	

DEĞERLENDİRME OTURUMU

OTURUM BAŞKANI: PROF. DR. HURİYE MARTI

PROF. DR. HASAN KÂMİL YILMAZ	576
PROF. DR. ALİ AKPINAR	581

TAKDİM

Diyanet İşleri Başkanlığı, toplumun dini, ahlaki ve manevi değerlerini sürekli canlı tutmak, Kur'an, sünnet, akıl ve vicdanın rehberliğinde, din hizmetlerini ve din eğitimi yurt içinde ve yurt dışında toplumun tüm kesimlerine ulaştırmak amacıyla çeşitli faaliyetler gerçekleştirmektedir. Bu kapsamda 2018 yılı Mevlid-i Nebi Haftası münasebetiyle “Peygamberimiz ve Gençlik” konulu uluslararası bir sempozyum düzenlenmiştir.

İslam dininin gençliğe ve gençlerin eğitime ayrı bir önem verdiği malumdur. Sevgili Peygamberimiz (s.a.s.) gençleri vahyin en taze muhatapları olarak görmüş, idari, askeri, ticari ve içtimai hayatta onlara sorumluluk vermiştir. O'nun rahle-i tedrisinden geçen ve İslam'ın rahmet ve hikmet yüklü mesajlarını ilk olarak kabul eden gençler insanlığı aydınlatan birer yıldız olmuşlardır.

Gençler, günümüzde gelişimin ve değişimin en önemli öncüleridir. Bu aynı zamanda onların, popüler kültürün etkisi altına çabucak girmelerini, yaşadıkları toplumla yabancılaşmalarını, kuşak çatışması ve kimlik bunalımı gibi sorunlarla karşı karşıya kalmalarını beraberinde getirmektedir. Milletimizi bir araya getiren değerleri, insani haslet ve faziletleri nesilden nesile aktarmak, toplumun geleceğe umutla bakabilmesi için erdemlerle donatılmış, iyi yetişmiş, ruhen ve bedenen dinamik bir gençliğe sahip olmak her dönemde olduğu gibi günümüzde de hayati önemi haizdir.

Bu bağlamda Uluslararası Mevlid-i Nebi Sempozyumu, yurtiçinden ve yurtdışından alanında uzman ilim adamlarının katılımıyla gençliği ve sorunlarını asr-ı saadetten bugüne uzanan bir çizgide ele alacaktır. Gençlerimiz için teorik ve pratik düzeyde model sunma, gençlerle iletişim, gençlerin günümüzde karşılaştıkları problemler ve çözüm önerileri, gençlerin din algıları ve din dili gibi konular bütün yönleriyle ele alınıp müzakere edilmiştir.

Başkanlığımız, öteden beri Mevlid-i Nebi Haftası etkinlikleriyle özelde toplumumuz genelde insanlık için ele alınması önem arz eden konuları kamuoyunun gündemine taşımayı, böylece toplumsal bir duyarlılık ve hassasiyete vesile olmayı görev

kabul etmektedir. Bu bağlamda, yukarıda zikredilen gerekçelerle 2018 yılı Mevlid-i Nebi Haftası'nda **“Peygamberimiz ve Gençlik”** konusunun ele alınması kararlaştırılmıştır.

Bu bağlamda 23-25 Nisan 2018 tarihleri arasında İstanbul'da “Peygamberimiz ve Gençlik” konulu bir uluslararası sempozyum düzenlenmiştir.

Bu eser sempozyumda sunulan tebliğler, yapılan müzakere ve konuşmalardan oluşmaktadır. Başta tebliğ sunarak, müzakere ve oturum başkanlığı yaparak katkı sağlayan ilim adamlarımız olmak üzere sempozyumun gerçekleşmesinde ve eserin meydana gelmesinde emeği geçen herkese teşekkürlerimizi sunar, eserin ilgilenenlere faydalı olmasını temenni ederiz.

Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü

AÇILIŞ KONUŞMALARI

TAKDİM – Diyanet İşleri Başkan Yardımcılarım, kıymetli hocalarım, saygıdeğer konuklar; Peygamberimiz ve Gençlik temalı Uluslararası Mevlidi Nebi Sempozyumu açılış programına hoş geldiniz, sefalar getirdiniz; Allah'ın selamı, rahmeti, bereketi üzerine olsun. (Alkışlar)

Kıymetli konuklar, hiç şüphesiz Yüce Kitabımız Kur'an-ı Kerim mümin gönüller için bir şifa, bir rahmet ve hidayet kaynağıdır. Geliniz, hep birlikte sözlerin en güzeline kulak verelim.

Kur'an-ı Kerim tilaveti için, Eyüp Sultan Camii İmam Hatibi Metin ÇAKAR Hocamızı huzurlarınıza takdim ediyorum.

Buyurunuz kıymetli hocam.

(Kur'an-ı Kerim okundu)

TAKDİM – Kıymetli hocamıza tilavetleri dolayısıyla teşekkür ediyoruz.

Değerli misafirlerimiz, şimdi de sizleri, Diyanet İşleri Başkanlığımızca Mevlidi Nebi Haftası için özel olarak hazırlanan sinevizyon filmiyle baş başa bırakıyoruz.

(Sinevizyon filmi gösterildi)

TAKDİM – Kıymetli misafirler, sempozyumun açılış konuşmalarını yapmak üzere İstanbul Müftümüz Sayın Prof. Dr. Hasan Kâmil YILMAZ'ın kürsüyü teşekkürlerini arz ederim.

Buyurun Sayın Hocam. (Alkışlar)

Prof. Dr. HASAN KÂMİL YILMAZ¹

Bismillahirrahmanirrahim.

Alemlere rahmet kıldığı habibi edibine bizleri ümmet kılan Yüce Rabb'imize sonsuz hamd ve senalar olsun. Müjdecimiz, kurtarıcımız, yol göstericimiz, efendimiz Hz. Muhammed Mustafa'ya salat ve selam olsun.

Diyanet İşleri Başkanlığımızın çok değerli Başkan Yardımcıları, çok değerli ilim adamları, saygıdeğer konuklar, sevgili gençler; hepinizi Allah'ın selamıyla selamlıyorum, Allah'ın selamı, rahmeti, feyzi, bereketi üzerinize olsun.

Bugün Mevlîd-i Nebî Haftası münasebetiyle Diyanet İşleri Başkanlığımızın gerçekleştirdiği “Peygamberimiz ve Gençlik” konulu sempozyumun açılışında beraberiz. Hz. Peygamber ve gençlik, gerçekten birbirine çok yakışıyor. O aleyhisselam, insanlığın doğudan batıya, kuzeyden güneye bugünkü gibi korkunç bir karanlık içinde kıvrandığı dönemde vahye muhatap olmuş, gönüllerin aydınlanacak bir nur aradığı, kulakların rabbani bir sese hasret çektiği çağda gönülleri aydınlatmış, kulaklara ilahî rahmetin nefhalarını sunmuştur.

Bugün de insanlık aynı hicranı, aynı zorluk ve güçlükleri yaşıyor. Özellikle içinde bulunduğumuz coğrafyalarda zor bir süreçten geçiyoruz. İslam âlemi ve bütün insanlık bir ümit ışığı arıyor; Afrika'dan Asya'ya, Uzakdoğu'dan Latin Amerika'ya dünyanın her yanında Müslümanlar bir ümidin peşinde. İslam medeniyetinin merkezleri çöküş yaşıyor. Evet, zor bir süreçten geçiyoruz. Dünyada çok ciddi bir algı yönetimi var.

Müslümanların çok acı dolu bir tarihî ve talihi var. Bu acı talihi yenecek olan gençlerimizdir; geleceğimiz olan, hazinemiz olan gençlerimizdir. İslam'ın doğduğu yerlerde büyük sancılar yaşanıyor; Endülüs ve Maveraünnehir medeniyetlerini kaybettik, Afrika İslam medeniyetinin yıkılışına şahitlik etti, koskoca Endülüs medeniyeti yıkılış sebebi olarak âlimlerin azalması, ilmin zayıflaması ve fitnenin kol gezmeye başlamasıydı.

1 İstanbul Müftüsü

İslam medeniyetinin âlemi ayakta tutan gücünün alimler olduğu hakikatini hiçbir zaman unutmamalıyız. İslam âleminde kol gezen cehaleti ortadan kaldırmak için ilmiyle amel, ilmi irfanı olan âlimleri çoğaltmak lazım. Bu yüzden gençlerimiz mutlak surette yeniden bir İmamı Azam olmayı, bir İmam Malik, bir İmam Buhari, bir Farabi, bir İbni Sina, bir Mevlânâ, bir Yunus olmayı hedeflerine koymalılar. İslam medeniyetinin yolunu aydınlatan büyük âlimler, büyük arifler gibi olmayı hedef hâline getirmeliler. Âlim, alemşumul düşünen insandır. Allah'ın mesajını en güzel şekilde anlayan, yaşayan ve anlatıp yeni nesillere aktarandır. Bir insanın ömrüne sığdırdığı iyilikler, milyonlarca insanın ömrüne bedel olabilir.

İnsan, dünyaya bir kez ömür denilen en değerli hazineyi kullanmak üzere geliyor ve ömrünü imara çeviren insanlar kazançlı insanlardır. İslam dünyasında farklı dinî akımlar görüyoruz. Bu dinî akımların birbirleriyle mücadelesine şahitlik ediyoruz. İslam coğrafyasında meydana gelebilecek mezhep çatışması tehdidini hep birlikte, yakından müşahade ediyoruz ve izlerini görüyoruz. Bu dinî akım ve mücadelelerin dışında, başka dünyalarda islamofobik nefretler var. Bu nefretler maalesef düşmanlığa dönüşüyor. İslamofobik nefretleri rahmetle söndürecek olan rahmet peygamberinin rahmetle yıkanmış gönüllerine sahip gençlerimizdir. Kalbimizle, ruhumuzla Muhammed Mustafa'dan, İbrahim Halilullah'tan aldığımız ve gençlerimize aktardığımız o ruh milletleri ve nesilleri kurtaracaktır.

Yeryüzünde kötülüğü kaldıran en büyük güç, hiç şüphesiz iyiliktir. Kötülüğü kötülükle ortadan kaldıramazsınız, kötülüğe kötülükle karşılık ve mukabele kötülüğün iki katına çıkmasına vesile olur. Kötülüğü ortadan kaldıracak en büyük güç, iyiliktir, merhamettir, şefkattir, sevgidir. Siz ırkçıları bu manada, İslam'ın rahmetinde buluşturduğunuz zaman yenebilirsiniz, düşmanlıkları sevgiyle mağlup edebilirsiniz.

Bulunduğumuz dünyalarda farklı inançları, farklı kültürleri, farklı medeniyetleri ahlak ve hukuk çerçevesinde birlikte yaşatacak bir fikir ve düşünceye daima sahip olmalıyız çünkü biz böyle bir medeniyetin çocuklarıyız, birlikte yaşama kültürünü âleme en güzel örnekleriyle sunmuş bir medeniyetin mensubuyuz. Gayrimüslim komşumuz bizim sözümüzü, bizim davranışlarımızı gördüğünde "İslam ne kadar güzel bir din" demek durumunda kaldığı zaman biz gerçekten İslam'ı temsili olarak şahsımızda canlandırmış olabiliriz.

Her birimiz örnek olmak durumundayız. Adı Ahmet olan, adı Muhammed olan, adı Ayşe Fatma, Hatice olanlar her birimiz aynı zamanda bu mübarek isimleri taşıyor olmanın heyecanını da yüreğimizde taşımamız lazım. Onların örnek hayatlarını, bu isimlerin sahiplerinin örnek hayatlarını kendi hayatlarımızda gösterebilmeliyiz. İşte bu durum, hem dinî akımları yeniden bir araya getirmeye vesile olacak hem de İslamofobik nefretleri ortadan kaldıracaktır.

Gençler, hayat kısa, sorunlarımız büyük. Ümmetin derdi büyük. Bir taraftan âlim olmak için çok çalışın, diğer yandan Gazali gibi “Allah’tan bana zaman içinde zaman vermesini diliyorum, başarılı olayım” diye dua edin, bu manada Allahü Teâla yolunuzu açık etsin. Sizler ashabı kiram aleyhisselatü vesselamın içindeki gençler gibi, Allah Resulü Aleyhisselam’ın etrafındaki pervane Musab gibi, Ali gibi, Enes gibi, Aişe gibi, Fatıma gibi olun. Kitabı Kerim’inde Allah’ın adlarını andığı Habil olun, Kabil olmayın. Putları kıran İbrahim olun, İsmail olun Allah yolunda adanmış, Yusuf olun günaha düşmekten Allah’a sığınarak korkan ve mabede adanmış Meryem olun ve Şuayib’in kızı Sahure olun ve böylece yeniden Peygamber’in rahmet hamurunda yoğrulmuş bir gençlik ve o gençliğin millete, ümmete dönüşmüş hâli bizim hedefimiz, duamız ve niyazımızdır.

Bu sempozyumun bu fikirlerin konuşulduğu, tartışıldığı ve bu fikirlerin inşallah kuvveden fiile dönmesine vesile olduğu bir sempozyum olmasını diliyor, hepinizi en kalbî duygularla, saygıyla sevgiyle selamlıyorum. (Alkışlar)

TAKDİM – İstanbul Müftümüz Prof. Dr. Sayın Hasan Kâmil YILMAZ Hoca’mıza konuşmaları dolayısıyla teşekkür ediyoruz.

Kıymetli misafirler, şimdi de konuşmalarını yapmak üzere Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı ve Sempozyum Düzenleme Kurulu Başkanı Prof. Dr. Huriye Martı’nın kürsüyü teşrifini arz ederim.

Buyurunuz efendim. (Alkışlar)

Prof. Dr. Huriye MARTİ²

– Kur'an-ı Kerim’inde genç yüreklerin iman ve cesaretine, genç zihinlerin anlam arayışına ve kimlik inşasına yer veren Cenabı Hakk’a hamdolsun. Davetine, ilk önce gençler icabet ettiğinde onları takdir ve taltif eden, ashabının gençleriyle dostluğa ve güvene dayanan bir ilişkinin eşsiz örnekliğini sunan sevgili Peygamber’imize salat ve selam olsun.

Saygıdeğer Başkan Yardımcılarımız, Sayın Müftümüz, Diyanet İşleri Başkanlığının kıymetli mensupları, yurt içinden ve yurt dışından katılımlarıyla bizleri onurlandıran değerli ilim insanları, basınımızın güzide temsilcileri, hanımefendiler, beyefendiler; tebliği, risaleti, sünneti seniyyesi ve muhabbeti kıyamete kadar genç kalacak olan Resulü Ekrem Efendimiz’in dünyayı teşrifinin yıl dönümü münasebetiyle düzenlemiş olduğumuz Mevlidi Nebi Sempozyumu’na hoş geldiniz, sefalar getirdiniz. (Alkışlar)

“Peygamberimiz ve Gençlik” temasıyla düzenlenen ve ilk defa uluslararası düzeyde icra edilecek olan sempozyumumuzun hayırlara vesile olmasını Cenabı Hakk’tan niyaz ediyorum.

Kıymetli misafirler, ilgileri, hevesleri, kendilerini bile şaşırtan değişimleri, coşkulu, meraklı ve iddialı hâllerleriyle gençler, tarih boyunca olduğu gibi bugün de toplumumuzun en dinamik yapı taşlarıdır. Hayatının paha biçilmez yıllarını yaşamakta olan bir genç, varlığına saygı duyulmasını, ümitlerinin beslenmesini, sormasını ve sorgulamasına izin verilmesini, fikirlerinin kabul görmesini, enerjisine rehberlik edilmesini bekler. Gencin dilinden anlayarak bütün bu beklentileri karşılayan en muhteşem örnek ise kuşkusuz sevgili Peygamberimizdir.

Bu sempozyumda sunulacak olan tebliğ ve müzakereler, zihnimizde yankılanan ve bizi derin düşüncelerde buluşturan hayati sorulara cevap arayacaktır. Postmodern günlerin Müslümanları olarak bizler, iletişim çağında gençlerimizle iletişimsizliğimizi nasıl sona erdireceğiz? Yargılamak yerine anlamak, suçlamak yerine çözüm üretmek, dışlamak yerine kucaklamak, sevmek ve güvenmek zorunda olduğumuzu biliyoruz

2 Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı

ancak bunu bilsek de bu bilgiyi nasıl hayata geçireceğiz? Tam da bu noktada Peygamber Efendimiz'in davranış modellerini ve iletişim yöntemlerini nasıl kullanacağız? Gençlerimizi, asrı saadetin o güzide örnekleriyle ve o günün aydınlığıyla nasıl buluşturacağız? Bizler geçmişini tanıyan, yüce bir idealle geleceğe bakan, imanını hayatının katmanlarında bir bir görünür kılan, dünyanın gidişatı karşısında sorumluluk bilinci kuşanan bir gençliği nasıl inşa edeceğiz? Heyecanlarını suistimal etmek, geleceklerini karartmak ve onları aciz, hedefsiz, bağımlı gruplar hâline getirmek için uğraşan şer odaklarından gençlerimizi nasıl koruyacağız?

Sorunlar ve bu sorular her ne kadar yaman olsa da cevaplarının elbette bulunacağına ve bu cevaplar ışığında çizilen yol haritalarının gerek bireysel gerekse kurumsal ilerleyişimize katkı sunacağına dair inancımı sizlerle paylaşmak istiyorum.

Bu vesileyle sempozyumda emeği geçen herkese ve siz değerli misafirlerimize bir kez daha teşekkürlerimi ve takdirlerimi sunuyorum. (Alkışlar)

TAKDİM – Diyanet İşleri Başkan Yardımcımız Prof. Dr. Sayın Huriye MARTI Hoca'mıza konuşmaları dolayısıyla teşekkür ediyoruz.

Kıymetli konuklar, rahatsızlıkları nedeniyle Diyanet İşleri Başkanı Sayın Prof. Dr. Ali Erbaş Hoca'mız programımıza katılamadı. Zatı alilerine geçmiş olsun diliyoruz ve kendisine telekonferans aracılığıyla bağlanıyoruz, hitaplarını dinliyoruz efendim.

Prof. Dr. Ali ERBAŞ³

Bismillahirrahmanirrahim

Bizleri en güzel şekilde yaratan, Kur'an-ı Kerim ile hidayeti ve iyiliğin yollarını gösteren Rabbimize sonsuz hamd-ü senalar olsun.

Hz. Âdem'den beri hakkın-hakikatin öncüsü bütün peygamberlere ve bilhassa getirdiği değerlerle insanlığın ufkunu aydınlatan, sünnetiyle en güzel hayatı gösteren, Sevgili Peygamberimiz Hz. Muhammed Mustafa'(s.av.)ya sonsuz salat ve selam olsun.

Muhterem hocalarım, Değerli katılımcılar, Kıymetli basın mensuplarımız!

Öncelikle hepinizi hürmet ve muhabbetlerimle selamlıyorum.

Esselamu aleykum ve rahmetullahi ve berakatuh.

Öncelikle “Peygamberimiz ve Gençlik” sempozyumumuzun, hayırlı sonuçlara vesile olmasını diliyor, emeği geçen herkese teşekkür ediyorum. Elbette bu güzel ortamda sizlerle beraber olmayı çok arzu ederdim. Küçük bir sağlık sorunumuz nedeniyle aranızda olamadığım için üzgünüm.

Kıymetli Misafirler!

Gençlik; insanın, kendisini, evreni ve Yaratıcıyı anlamlandırma, eşya ve hadiseleri yorumlama sürecinde yaşadığı hareketli ve fırtınalı bir dönemdir.

Çevreyle iletişim kurma sürecinden, kimlik inşasına ilk adımların atıldığı ve hayatın en dinamik dönemi olan gençlik devresi, aynı zamanda ömür sermayesinin en önemli ve verimli kazanımıdır.

Nitekim Allah Resulünün hesap gününde, arşın gölgesinde toplanacak yedi sınıf kimseden birinin, “neşe ve huzuru Rabbine ibadette arayan, O’na kulluk ederek tertemiz bir hayat içinde büyüyen genç”, olduğunu haber vermesi, dinimiz İslam’ın kulluğun zirve boyutta yaşandığı gençlik dönemine hangi perspektiften baktığına dair önemli bir referanstır.

3 Diyanet İşleri Başkanı

Yaşadığımız dünyanın gençliğe bakışına egemen olan düşünceye baktığımızda ise, maalesef sorun merkezli bir yaklaşımın öne çıktığı görülmektedir. Bu meyanda gençlik çağının öne çıkan özellikleri olan, heyecan, arayış, sorgulama, itiraz, kendini ispat etme gibi duygu ve yaklaşımlar, esasında doğru tanımlanarak iyi değerlendirildiğinde, hem gencin bizzat kendisi hem de toplum ve insanlık için çok kıymetli birer değere dönüşecektir. Nitekim gençlik çağının en önemli vasfı olan heyecan ve aksiyon, eğer iyilik, adalet, hak-hakikat mecrasına yönlendirilirse coşkun bir rahmete dönüşecektir. Adeta gençlik çağı ile özdeş olarak algılanan itiraz duygusu, esasında kötülüğe, haksızlığa ve günaha karşı konumlandırılırsa gençler, insanlığın aydınlık geleceğinin öncü kadrosu olacaktır.

Dolayısıyla yapılması gereken, öncelikle her insanın bir âlem, her varlığın bir ayet olduğu bilinciyle hareket ederek onları anlamak ve değer vermektir. Nebvî bir metot ile yaklaşarak, yargılamadan, dikte etmeden, onlarla dost olmak, vakit geçirmek, hayatı paylaşmak, yetki ve sorumluluk vermek ve en önemlisi onlara ufuk açmak, asil bir duruşa ve aksiyona sahip olmayı genç olmanın alameti fârikası olarak kabul eden bir anlayışı yerleştirmektir.

Biliyoruz ki, İslam'ın hakikatleri ile gençliğin heyecanı buluşursa dünya değişecektir.

Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de; putların anlamsızlığını, mantıkla ortaya koyarak inkârcıları susturan, fani olanın peşinden gitmeyi, zalime boyun eğmeyi reddeden ve tevhidi duruşun genç örneği Hz. İbrahim'i; iffetini ve inancını hayatından üstün tutan bir genç olarak Hz. Yusuf'u; adalet ve merhamet yolunda imkânlarını ve statülerini feda etme pahasına hak-hakikat mücadelesinden vazgeçmeyen Ashab-ı Kehf gençlerini kıyamete kadar yeryüzünün gençlerine örnek göstermektedir.

Elbette kıyamete kadar gençliğin en büyük örneği Mekke'de herkesin takdir ettiği ve "emin" sıfatıyla zikrettiği bir genç olan Peygamber efendimizdir. Nitekim İslam'ı tebliğe başladığında ve Mekke'nin zor zamanlarında, onun çağrısına katılanların çoğu yine gençler olmuştur.

Buna göre, enfûsî boyutta kendini arama, düşünce ve aksiyon planında bağlanma, aidiyet açısından demir atacağı limanı tayin etme gayretindeki genç için deniz feneri mesabesindeki en önemli merkez, Kur'an-ı Kerim'in; *"Andolsun, Allah'ın Resulünde sizin için, Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı uman ve Allah'ı çok zikreden kimseler için güzel bir örnek vardır"* şeklinde tebci ettiği Resul-i Ekrem'dir.

Bu bağlamda, güzel ahlakın en büyük timsali Peygamber efendimiz, iyiyi, güzeli, hakkı, hakikati göstererek gençlere rehberlik etmiş, onların heyecanını iman ve güzel ahlakla insanlığa hizmete yöneltmiştir.

O, gençlerle güven, sevgi, saygı ve samimiyete dayalı bir iletişimi esas almış ve onların kendilerini gerçekleştirmelerine vesile olmuştur. Nitekim henüz 20 yaşında iken Hilfû'l-fudûl cemiyetine katılarak Mekke'nin emniyetinin sağlanmasına katkı sunup haksızlığa karşı olduğunu deklare eden Peygamberimiz, genç yaşta dünya ve ukbâ saadetinin biricik vesilesi İslam'la şereflenen birçok sahabiyle, Mekke'den yeryüzünü kuşatan ideal bir hayat ve medeniyet inşa etmiştir.

Gençlerle kol kola hareket ederek onların gönül ve zihin dünyalarına rehberlik eden Peygamber efendimiz, hayatın içinde onlara önemli sorumluluklar vermiştir.

Zikredilen hususun yansıması olarak inanç, teslimiyet ve kahramanlığın sonraki nesillerin belleğindeki mümtaz hatırası Hz. Ali; anlam dünyamızı aydınlatan vahyin kâtipleri arasında yer alan, Tebük seferinin sancaktarı, Hz. Ebu Bekir döneminde Kur'an-ı Kerim'i cem eden komisyonun başkanı Zeyd b. Sâbit; bizzat Resul-i Ekrem tarafından Medine'ye öğretmen olarak gönderilen Mus'ab b. Umeyr; Yemen'in dinî hayatını şekillendiren ve olaylara yaklaşım tarzıyla içtihadın usulünü ortaya koyan Muaz b. Cebel; Habeşistan'a İslam'ın mührünü vuran Cafer b. Ebî Talib; Allah Resulünün Suriye'ye sevk ettiği orduya komutan olarak tayin ettiği Üsâme b. Zeyd bu çerçevede zikre değer genç sahabilerdir.

Aynı şekilde, Hz. Peygamber'in eğitimiyle yetişen Ashab-ı Suffa'nın; Ebu Hureyre, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Mes'ud, Enes b. Malik, Zeyd b. Hârise, Zübeyr b. Avvam, Sa'd b. Ebî Vakkas gibi gençlik çağını mutluluk asrına dönüştüren seçkin gençler, İslam medeniyetinin iman, bilgi, hikmet, marifet ve ahlakla neşvünema bulmasında önemli görevler ifa etmişlerdir.

Bugünkü gelinen noktada, toplumsal hayatı tüm veçheleriyle etkisi altına alan bireysellik, dünyevileşme, sanal yaşam, popüler kültür gençliği her taraftan kuşatmıştır. Ne yazık ki son iki asırdır, bir yanda tüketim ve gösteriş sektörü diğer tarafta tefrika ve anarşi üreten terör örgütleri, gençliğin saf duygularını istismar etmekte, derin hesapların, çıkar tutkularının ve kirli planların, masum kurbanları olarak gençleri seçmektedir.

Bunun için, gencin ruhunun derinliklerinden gelen "inanma" ihtiyacı, sahih bilgi ve doğru bir yaklaşım ile karşılanmalıdır. Aksi halde, farklı arayışlar, paradokslar, bunalımlar, batıl akımlar, sapkın yönelişler ya da gerçeklerden kaçış ve boş vermişlik gündeme gelecektir.

Dolayısıyla, güzel ahlak, ideal, sorumluluk ve aksiyon sahibi, haksızlığa razı olmayan, mazlumdan ve doğrudan yana tavır alan bir gençlik için Peygamber efendimizin örneklğini en güzel şekilde ortaya koymak ve yaşayarak göstermek zorundayız.

Kategorize etmeden, kırmadan, incitmeden, küçük düşürmeden onlara hayat kılavuzluğu yapan, anlam arayışlarına rehberlik eden ideal bir yaklaşımı benimsemek,

nebevi miras olarak bizlerin omuzlarına yüklenmiş, ihmale gelmeyecek önemli bir sorumluluktur.

Bu manada Diyanet İşleri Başkanlığı olarak gençlerimize yönelik hizmetlerimizden önemli bir çalışma olarak gördüğümüz bu sempozyumun, bereketli geçmesini, istifadeye medar olmasını Yüce Rabbimizden niyaz ediyor, hepinize teşekkür ediyor, bütün katılımcılarımızı sevgi ve muhabbetlerimle selamlıyorum.

Esselamu aleykum ve rahmetullahi ve berakatuh.

(Diyanet İşleri Başkanı Prof. Dr. Ali ERBAŞ konuşmasını yaptı)

TAKDİM – Diyanet İşleri Başkanımız, muhterem hocamız Prof. Dr. Sayın Ali ERBAŞ’a hitaplarından dolayı teşekkür ediyoruz ve bir kez daha geçmiş olsun dileklerimizizi iletiyoruz.

Kıymetli misafirler, Uluslararası Mevlidi Nebi Sempozyumu açılış programının sonuna gelmiş bulunuyoruz. Katılımlarınız için hepinize çok teşekkür ederim.

Allah’a emanet olunuz efendim.

AÇILIŞ KONFERANSI

Dr. Abdullah Hakim QUICK

Islamic Institute of Toronto / KANADA

23.11.2018
CUMA

TAKDİM – Sayın Diyanet İşleri Başkan Yardımcılarım, Sayın Müftüm, değerli misafirler; Kanada’dan gelen değerli misafirimiz Dr. Sayın Abdullah Hakim QUICK Hoca’mızı açılış konferansını vermek üzere huzurlarınıza davet ediyorum.

Buyurunuz değerli hocam. (Alkışlar)

,

ABDULLAH HAKİM QUICK

Bismillahirrahmanirrahim.

Kıymetli kardeşlerim, üniversitedeki arkadaşlarımız, dostlarımız; ben Allah'ın selamı, rahmeti ve bereketi üzerinize olsun diyerek söze başlamak istiyorum.

Allah'a şükürler olsun ki buradayız. Bu büyük bir mutluluk, büyük bir imtiyaz benim için sizlere hitap ediyor olmam.

Öncelikle sizlere selamlar getirdim Müslüman kardeşlerinizden. Ta kuzeyde, Kanada'nın kuzeyinde yaşayan Müslüman kardeşlerinizden, İslam'ı benimsemiş olan kardeşlerinizden selamlar getirdim. Esasında bu insanların memleketi Sibirya, Moğol ve Türk kökenlerine sahipler, neredeyse 15 bin sene önce Alaska üzerinden, Bering Boğazı üzerinden Kanada'ya geldiler ve Allah'ın inayetiyle de bugün İslam'ı benimsemiş durumdalar. Nonavut bölgesinde, Kanovic şehrinde ve Ainovic'te, kuzeybatı bölgesinde, ta kuzeyde yaşıyor bu insanlar ve bu insanlar esasında Arapça'yı hiç bilmiyorlar ve Muhammed ismini duyduklarında onlar da salavat getiriyorlar. Onlar Kur'an-ı Kerim'in manasını kendi ana dillerine, inak tutak diline tercüme ediyorlar ve yaklaşık 10 bin yıldan beri konuşulan bir dil bu. Ben onlardan selam getirdim sizlere ve aynı zamanda kuzeyden de bir uyarı getirdim esasında.

Bu çok önemli konferansın başlangıcında, başında hepimiz için şu gerçekten çok önemli: Bizler zamanımızı, vaktimizi, Türkiye'de olan bitenle ve dünyanın dört bir tarafından olan bitenle ilgilenerek geçirmek durumundayız. 21 inci yüzyıl, bu yüzyıl, bu asır içerisinde farklı şeyler barındırıyor. İlk defa insanoğlu organize insan toplumunu yok etme potansiyeline sahip. Üç tane egzistansiyalist yani varoluşumuzla alakalı tehdit var şu anda dünyada:

Birincisi, nükleer savaş. 1945 yılında Amerika Birleşik Devletleri nükleer bomba attı Hiroşima'ya ve daha sonra da Nagazaki'ye bildiğiniz gibi. 80 bin insan anında hayatını kaybetti ve birkaç gün içerisinde de 250 bin kişi öldü. Bu 1945 yılında Japonya'nın fotoğrafı, tek bir bombanın neler yaptığını görüyoruz. Bugün dünyada 4 bini aşkın aktif nükleer başlık var, depolarda duruyor. 10 ila 15 bin nükleer silah yapılabiliyor bunlar yani

yapılacak olan bir hata, bir kaza nükleer felakete neden olup bizim şehirlerimizdeki organize sistemlerimizi, her şeyimizi, toplumumuzu ortadan kaldıracaktır.

Varoluşumuzla alakalı ikinci tehdit ise küresel ısınma. Öyle bir noktaya ulaştık ki okyanusların ısınmasında artık yeni bir döneme girdik. Daha önce hiç böyle bir dönem yaşamadık yazılı tarihimiz içerisinde. Bunun esas etkisi bizi yangınlarla, aşırı yağışlarla, sellerle, deniz seviyesinin yükselmesiyle, kara kullanımının, arazi kullanımının değişmesiyle, okyanusların içerisinde meydana gelen fırtınaların artmasıyla, kuraklıkla, içme suyu kriziyle, bunlarla vuracak. Bunların hepsi bizi bu gezegende etkiliyor. Eğer bir şey yapmazsak, insan ırkı olarak bu konu gerçekten bizleri, organize insan toplumunu ortadan kaldırmaya aday.

Üç numara ise altıncı yok oluş. Bilim insanlarının büyük bir kısmı şu anda hemfikir ki altıncı yok oluş devrine girdik. Daha önce, milyonlarca yıl önce bundan beş tanesi meydana geldi, beş tane büyük yok oluş. Farklı yaşam formları, karbondioksitin artmasıyla ortadan kalktı, yine aynı şekilde kıtalar kaydı, kıtaların yer değiştirmesiyle birlikte birçok yaşam formu helak oldu. Bu helak dediğimiz konu, kuşları ve memelileri etkiliyor ve şu anda dünyanın dört bir tarafındaki bilim insanları şunda hemfikir ki memelilerin yüzde 60'ı zaten gitti ve bir daha geri gelmeyecek, kuşlar da aynı şekilde, sürüngenler de aynı şekilde. Kritik bir noktaya geldik. Cenabı Allah Rum Suresinde bunu bize söylüyor. Diyor ki: “İnsanlar kendi ellerinin kazandığı şeyler yüzünden karada ve denizde fesat meydana geldi ki Allah yaptıklarının bazısını kendilerine tattırdı ki bundan vazgeçsinler.” (Rum Suresi 41 inci ayet) İşte insanlar kendi elleriyle kazandıklarını kendi önlerinde bulacaklar.

Dolayısıyla, bizim için çok önemli bir zamandan geçiyoruz. Önemli bir zaman çünkü genç nesle umut lazım. Allah cc bize Talak Suresi'nde de çok açık bir şekilde söyledi. Cenabı Allah diyor ki: “Her kim ki Allah'tan korkarsa Allah ona bir çıkış yolu sağlar ve Allah, onlara daha önce hiç aklına gelmemiş olan kaynakları buldurur. Kim Allah'a güvenirse Allah ona yeter.” Yani Allah, eğer ona inanırsak, ona güvenirse bize bir çıkış yolu bulacaktır ve Allah bize yeter. Allah her zaman için buyruğunu elbette yerine getirir ve gerçekten Allah her şey için bir ölçüdür, her şey için bir vade belirlemiştir.

Buna ek olarak, 21 inci yüzyıl içerisinde Birleşmiş Milletlerin yapmış olduğu bir çalışmaya göre, bugün genç insanlar, gençler, gezegenimizde yaşayan insanların çoğunluğunu oluşturmakta. Birleşmiş Milletlerin bu çalışmasına göre dünya nüfusunun yüzde 48'i 24 yaşın altında ve yüzde 86'sı ise, 10 ila 24 yaş arasındaki gençlerin yüzde 86'sı da az gelişmiş ülkelerde ki çoğunluğu Müslüman olan ülkelerde yaşamakta. Dolayısıyla, artık genç neslin zamanı geldi yani 21 inci yüzyıl gençlerin yüzyılı olacak.

Dolayısıyla, ben bugün size bu çalışmamızı ortaya koymak suretiyle Peygamber Efendimiz'den örnekler getirmek suretiyle bazı kritik noktaları ortaya koymaya çalışacağım. Bu noktalar üzerinde düşünmemiz lazım. Bizim söylediklerimiz, bizim yaptıklarımız gerçekten sahada olan bitenle alakalı olmalı ve etki yapması lazım yani bu İslam toplumları için çok çok önemli. Ben sahada yıllarca çalıştım, kırk sekiz sene neredeyse 62 ülkeyi gezdim, dünyanın dört bir tarafında Müslümanları ziyaret ettim, gençlerle hep etkileşim içerisine girdim, onların gözlemlerini ortaya koymaya çalıştım ve onları etkileyen zorlukları görmeye çalıştım.

Şimdi, onların karşısına çıkan zorluklar neler? Resulullah (sav) kendisi zaten çok güzel bir örnek, büyük peygamberlerin hepsi güzel birer örnek, genç insanları etkileyen konuları hep onlar gündeme taşıdılar. Peki, genç nesli bugün etkileyen sıkıntılar, sorunlar neler:

Öncelikle materyalizm, madde. Peygamber Efendimiz “Her ümmetin bir fitnesi vardır, benim ümmetimin fitnesi ise maldır yani her bir test edilecek, bir sınavdan geçecek ve benim ümmetimin imtihanı da mal ile olacaktır.” buyurmuşlardır. Şimdi, bugün baktığımız zaman dünyada, raporlara göre 3 milyara yakın insan günde 2,5 dolardan daha az parayla yaşamak zorunda, 3 milyar insan. 45 ülkenin gayrisafi yurt içi hasılası –ki bunlar en yoksul ülkeler- mal varlığı, dünyada 7 tane en zengin ülkenin mal varlığına ancak yetişiyor. Dolayısıyla 21 inci yüzyıl krizler yüzyılı. O yüzden materyalizm bir numaralı sorun.

İkinci sorun ise, ateizm. Şu anda gelen birçok film var, Türkçe'ye de tercüme ediliyorlar, Batı'nın çekmiş olduğu filmler. Bu filmlerin arkasında hep ateizm yatmakta yani Allah'ın olmadığı bir kavram ortaya koyuyorlar. Müslümanlar Hristiyanlığa geçiyorlar, Hinduizme geçiyorlar ya da onu öyle göstermeye çalışıyor ve ateizmi de ortaya koymaya çalışıyor. İşte, böyle bir zorlukla biz mücadele etmeliyiz ve kendi mülahazalarımızda buna mutlaka yer vermeliyiz. Orta Doğu'da, Amerika'da, Asya'da her yerde genç insanlar gerçekten artık sorguluyorlar Allah var mı ve Allah'ın benimle olan ilişkisi nedir, diye. Bu gerçeği mutlaka göz önünde bulundurmak zorundayız.

Üçüncü yaşadığımız sorun ise, geleneksel değerlerin kaybedilmeye başlanması. Küresel medya zaten bunu üzerimize getiriyor; cep telefonlarıyla, internetle, filmlerle, televizyonla. Mesela dünyanın Mc Donalds'laşması diyoruz buna herkes Mc Donalds yiyor. Bu bir kavram artık yani bu sadece teknoloji değil. Teknoloji zaten ahlakı da beraberinde getiriyor, kendi ahlakını, bir yaşam şeklini de beraberinde getiriyor. Dolayısıyla, bu da birçok durumda bizim geleneksel yaşam şekillerimizle tezat teşkil ediyor ve Peygamber Efendimiz (sav)'in sünnetine de aykırı işler yapmamıza neden oluyor.

Dört numaralı sorun ise, akran baskısı. Biz, akran baskısının ne olduğunu iyi anlamak durumundayız gençlerle çalışacaksak çünkü akran baskısı dediğimiz yaşam şeklini esasında etkiliyor yani nasıl giyindiğiniz, nasıl konuştuğunuz, neyi sevdiğiniz neyi sevmediğiniz, hayatınızın vurgusunun ne üzerinde olduğu. Bu baskı, kendi akranlarından geliyor. Mesela, giydiğiniz, nasıl giyiniyorsunuz, saçınızı nasıl tarıyorsunuz, bunların hepsi belli bir şekle sokulmaya çalışılıyor ve genç nesil şu anda bu baskı altında.

Beş numarada yoksulluk ve işsizlik geliyor. Bizler bundan mustaribiz ve genç neslin mustarip olduğu en büyük sıkıntı tüm dünyada istihdam sıkıntısı, iş sıkıntısı. Nasıl beceri edinebiliriz ve İslam'ı kendi yaşantımıza nasıl katabiliriz ki bu sayede ailemize, hem ailemize bakabiliriz hem de Allah korkusu yüreğimizde nasıl olabilir, bunu sağlamaya çalışıyoruz. Batı dünyasında işsizlik yüzünden gençler artık suça meyletmeye başlıyorlar; yasa dışı uyuşturucu satıyorlar ve bizim daha önce adını bile duymadığımız şeyleri yapıyorlar çünkü üzerlerinde böyle bir baskı var.

Altı numarada şiddeti görüyoruz. Şiddet, şu anda genç neslin karşı karşıya kaldığı, tüm dünyada karşı karşıya kaldığı en önemli sıkıntılardan bir tanesi. Şiddetin ekstrem formları. Çok sayıda savaş var ve hiçbir zaman için bitmeyen savaşlar gibi geliyor bunlar. Bu savaşların bir sonucu olarak da genç neslin zihnini etkiliyor bu. Biz, Peygamber Efendimiz (s.a.s)'in hayatıyla nasıl bir örnek ortaya koyabiliriz? Ahlakını, savaş içerisinde bile ahlakını muhafaza etmesini nasıl ortaya koyabiliriz? Bunu anlatmak durumundayız.

Yedi numarada ise, göçe zorlanma veya göç etmek zorunda kalma durumu var. Müslüman gençler artık aileleriyle birlikte göç ediyorlar. Burada da, biliyoruz ki, bu ülkede, Türkiye'de, mültecilere yardım konusunda dünyanın en büyük programlarından birisi yürüyor. Yani bu insanlar, kıtlık, susuzluk, aşırı şiddet gibi konular nedeniyle kendi ülkelerinden ayrılp başka ülkelere gidiyorlar ve dünyada çok büyük bir mülteci nüfusu var ve bizim mülahazalarımız bununla da ilgilenmek durumunda. Peygamber Efendimiz (s.a.s) çok zengin bir insan değildi. Peygamber Efendimiz, yatağına yattığı zaman, sabah kalktığı zaman yatağının sertliği yüzünden sırtında izler çıktığı rivayet ediliyor ki dolayısıyla o kadar büyük bir materyalizmin içinde yaşamıyordu peygamber. Ama bugün baktığımız zaman dünyayı materyalizm ortaya koyuyor. Ama takva açısından çok zengindi çünkü takvası en yüksek olan insandı.

Sekiz numarada ise, yasa dışı maddelerin kullanımı ve bağımlılık gibi konular var. Uyuşturucu, uyuşturucu şehirlerimize akıyor neredeyse. Extacy gibi isimler veriliyor bu ilaçlara. Yani extacy aşırı mutluluk demek kelime anlamıyla. Mesela Kanada'da Kanada hükümeti mariuhanayı yani esrarı yasal hâle getirdi, dükkânlarda satılıyor artık. Yasa dışı ilaçlar veya uyuşturucu da şehirlerimize akıyor ve genç nesil bunun etkisi altında, bundan etkileniyor. Bunlar, bu maddeler ve bunların yanında bu sıkıntılar ki

birçok konferansta bunlara değinilmiyor ama biz bunlara eğilmek, bunlara değinmek durumundayız çünkü genç insanlar için bir şey yapmak istiyorsak bunları çözmeliyiz.

Dokuz numarada hastalıklar var. Çok kötü hastalıklar var, özellikle kıtlıktan sonra veya aşırı şiddetten sonra ortaya çıkabiliyor. Sağlık kurumlarının yetersiz olması, genç insanlar, genç nesil bununla ciddi bir şekilde karşı karşıya ve da çok büyük zorluklara neden olmakta.

On numarada kentleşme var. Kentleşmeyle birlikte insanlar geleneksel tarım alanlarından çıkıyorlar ve şehirlere gidiyorlar. Uluslararası raporlara göre Afrika’da, Güney ve Orta Asya’da şehirlerin yüzde 60’ı, yüzde 70’i tamamıyla yoksul insanların yaşadığı gecekondularından oluşmakta ve genç insanlar şehirlere gidiyorlar ama gittikleri şehirlerde farklı bir yaşam tarzıyla karşı karşıya kalıyorlar. Bizim tarımsal alanlarda büyüdüğümüz şekilden uzaklaşıyorlar.

On bir numarada İslam düşmanlığı, islamofobi var. Bu gerçekten mantıksız bir şekilde Müslümanlardan ve İslam’dan korkma anlamına geliyor ve eğitim sistemi içerisinde bunun propagandası yapılıyor, televizyonlarda bunun propagandası yapılıyor. İslam imajını genellikle terörle bağdaştırıyor Batı’daki insanlar. Dolayısıyla, islamofobi genç nesil için bir krizdir. Dünyanın birçok bölgesinde bizim gençlerimiz kendilerini Müslüman olarak tanımlamaktan utanıyorlar; konuştukları dilden utanıyorlar, kültürlerinden utanıyorlar, diğer kimliklere özeniyorlar. Okula gittiklerinde “Adın ne” dediklerinde “Muhammed” demiyorlar “bana Mo deyin” veya “Ali yerine “Bana al deyin” diyorlar yani isimlerini değiştiriyorlar, ikiyüzlü bir hâl alıyorlar.

Genç neslimizi etkileyen zorluklar bunlar işte ve bizler bu zorluklarla karşı karşıya gelip bunları çözmek ve bunlara çözüm bulmak durumundayız.

Şimdi, ben size on tane çözüm önerisi getireceğim gençlerimiz için:

Birincisi, takvanın artırılması. Hatırlayın lütfen, Talak Suresi’nde Cenabı Allah şöyle buyuruyor: “Her kim Allah’tan korkarsa Allah ona bir çıkış yolu sağlar ve Allah ona daha önce aklına bile gelmeyecek kaynaklar sunar.” Dolayısıyla, bize içeriden, maneviyatımızdan kuvvet veren Cenabı Allah’ın bizzatı kendisi. Materyalizmin yıllardan beri arttığı bir dünyada takva bizim için çok önemli.

İkincisi ise, (asv)’a, Peygamber Efendimiz’e samimiyetle bağlanmak. Zerruk kitabında şöyle buyuruyor: “Resulullah Efendimiz’e samimiyetle bağlı olmak ne demek; onun sünnetini takip etmek demek, onun ashabını ve ailesini, ehlibeytini onurlandırmak demek ve ümmetine de muhabbet beslemek demek. Sidi Ahmet Zerruk bu şekilde bunu ifade etmiş. İkinci noktada ailesini onurlandırmak ve üçüncü sırada ümmetine muhabbet beslemek var demiştik. Yani canlı bir örnek olarak bunu ortaya koyabiliriz ve

gençlerimiz bunu görmek durumundalar. Samimiyetle nasıl yaşanır modern bir toplum içerisinde, teknolojik bir toplum içerisinde nasıl yaşanır ortaya konulmak durumunda.

Üçüncüsü ise, eğitime vurgu yapmak. Genç insanların eğitimi gerçek, hakiki İslami eğitim olmak durumunda. Bunun anlamı şu: Hepimiz klasik Arap dilini öğrenmek durumundayız ki ayetlerin özüne inebilelim. Aynı zamanda Kur'an'a ve sünnete nasıl yaklaşacağız, nasıl erişeceğiz; bunun için usul bilmek durumundayız. Bununla birlikte, özellikle de bilimleri içerisinde bulunduracak genel bir eğitimi de almak durumundayız. Geçmişe baktığınız zaman, İslam âlimleri bir gün tefsir okurken diğer gün biyoloji okurdu, bir gün hadis okurken diğer gün kimya okurdu. Dolayısıyla, bir tarafta dinî bilimler, bir tarafta da müspet ilimler bir arada giderdi ve İslami eğitim içerisinde böyle yapabilirsek biz genç neslimizi krizden çıkarabiliriz.

Dört numaraya baktığımız zaman ise, güçlendirmek. Genç neslin güçlendirilmeye ihtiyacı var, daha güçlü olmaları lazım; bunu da yapacak olan İslam'dır. İslam'ın gücünü hissetmeleri lazım. Becerilerini geliştirmeleri lazım, farklı dilleri konuşabiliyor olmaları lazım, teknolojiyi öğrenmeleri lazım. Elleriyle bir şeyler yapabilmeleri lazım. Ellerimizi kullanmayı unuttuk artık, insanlar sadece gözüyle bakıyorlar. Kendi öz saygısını oluşturmak durumunda çocuklarımız. Biz, tabii ki kendimize saygı duyacağız. Burada, burnu büyüklük veya ukalalık yapmaktan bahsetmiyorum ama kendimize güveneceğiz.

Beş numarada, pozitif akran baskısı var. Peki, bu nedir? Genç nesil birbiriyle yarışacak. Nerede yarışacak? Takvada yarışacak, Peygamber Efendimiz'in hayatından örnek alacak, siyer okuyarak ve siretünnebi ile beraber bunu yapacak. Kadınlar ve erkekler büyük liderler neler yapmış onları görecekler. Pozitif bir akran baskısının oluşması lazım yani birbirleriyle Allah yolunda yarışacaklar.

Altı numarada ise, bu da esasında çok önemli bir konu genç neslimiz için, bu da alternatif İslami bir rekreasyon yani İslami bir eğlence. Birçok ülkede bu karşımıza çıkmıyor ama bugün bunun olması lazım. Yani bir futbol maçı varsa gençliği zaten orada görüyorsunuz. İslami alternatif rekreasyon unsurları yaratmamız lazım. Aynı zamanda eğlenme de yani rekreasyon aksiyon odaklı olmalı yani aksiyon odaklı bir eğlence olması lazım; spor, kamplar, yüzme, yine fiziksel olarak yapılan sporlar, savaş sanatları veya benzeri sporlar. Kadınlar ve erkekler için İslami bir eğlence oluşturmak durumundayız. Birçok ülkede bunlar ikisi bir arada gitmiyor ama İslami bir eğlence gerçekten çok hayati ve Allah'a hamdolsun ki Umar Series, Umar dizisi var, yine NBC veya Türkiye'de mesela Diriliş var; Türkiye'de de Amerika'da da Diriliş Ertuğrul'u herkes izliyor, Ertuğrul Bey'i herkes tanıyor, Bamsı'yı Turgut'u herkes tanıyor. Neden tanıyor? Çünkü orada Müslümanlar var, gerçekten aksiyon odaklı bir şekilde ortaya konuluyor. Bu genç neslimiz için çok önemli.

Yedinci nokta da, kadınlara ve kızlara özel ilgi göstermemiz lazım. Birçok Müslüman ülkede kadınlar ve kızlar İslami eğitime dâhil edilmiyorlar. Ama elhamdülillah bugün burada kadınları ve kız çocuklarımızın da çok sayıda olduğunu görüyoruz, bu bizi mutlu ediyor. Nüfusun, toplumumuzun çok önemli bir kısmı onlar ve İslami eğitim sadece erkekler için değil, kadınlardan da geleceğin liderleri gelecektir.

Sekizinci çözümümüz ise, operasyonel birlik yani içte birlik. Bunu bütün samimiyetle söylüyorum ki farklı gruplar, Sufiler, Selefiler, İhvan Tekbiriler, bütün bunlar arasında bizim içte birlik sağlamamız lazım ve ehli sünnet vel cemaat etrafında birleşmemiz ve kendimize sadece ve sadece ehli kible dememiz lazım. Müslümanlar arasında hiçbir fark yoktur. Peygamber Efendimiz'in ashabı çok farklı kişilerden oluşuyordu, aralarında gençler vardı Abdullah İbni Mesut gibi, çok genç bir kişi, kendisinin şemalen, şemaille Resulullah'a en çok benzeyen kişi olduğu söylenir Abdullah İbni Mesut'un. Halit Bin Velid (ra)'a baktığımız zaman, Halid Bin Velid geç bir vakitte İslam'la şerefendirilmiştir ve Kur'an-ı Kerim'i öğrenecek çok vakti yoktu ama Peygamber Efendimiz'in vefatından sonra namaz kıldırmak için birini aradıkları zaman önce Halid Bin Velid'e giderlerdi, eğer o kıldırmazsa Abdullah Bin Mesut'a giderlerdi. Yani düşünüyorsunuz, şurada gördüğünüz zaman, Kur'an ile ilgili ilminin yüksek olması nedeniyle Halid Bin Velid gibi büyük bir komutan, muzaffer bir savaşçı, bir pehlivan değil Abdullah Bin Mesut gibi ilmi yüksek olan basit bir sahabe namazı kıldırabiliyordu. Evet, Halit bütün debdebesiyle öne geçebiliyordu. Peki, Halit Bin Velid ne zaman namaz kıldırmaya başladı? Halidiye kolu dolayısıyla mı, Halidiye mezhebini kurduğu için mi? Hayır. Halit Bin Velid olup ilmini de artırdığı için artık namazı kıldıracak noktaya geldi. Bizim yapmamız gereken, bütün Müslümanları tek bir safta toplamak, aynı namazın safında olduğu gibi.

Dokuz: Gençliği her alanda, toplumun her kesiminde müdahil etmeliyiz. Mülhazalarımıza baktığımız zaman, gençlere sorumluluk vermeliyiz. Toplumun her kesimine ulaşmalıyız, erişmeliyiz. İşte, günümüzün davası budur. İslami çözümleri toplumun her kademesine ulaştırmak. Sahada gerçek problemlere İslami çözümleri ulaştırmamız, mesela uyuşturucu müptelalığı, mülteciler konusu, evsiz insanlar meselesi, ergenlik döneminde düşülen yanlışlar, akıl hastalıkları ... Birçok genç kardeşimiz depresyondan mustarip. Diğer akıl hastalıklarına bakıyoruz, nesiller arasındaki boşluk, kabilecilik, ırkçılık, ateistlik. Bütün bunlara bizim İslami çözümler önermemiz lazım, bu gerçek sorunlara.

Bunu yapabilmek için ise nereye bakıyoruz? Allah Resulü'nün bize sunduğu örneğe bakıyoruz. Allahü Teala'nın buyurduğu gibi "Andolsun ki muhakkak ki size Allah'a ve son güne ümit besleyip de Allah'ı çokça ananlar için Allah'ın Resulü'nde pek güzel bir örnek vardır." Ahzab Suresi'nin 21 inci ayetinde Allah azze ve celle böyle buyuruyor.

Resulullah (s.a.s)’e baktığımız zaman, onun hayatında ne var? Öncelikle bir ilahî terbiye var. Allahü Teala Peygamber Efendimiz’e çölde eğitim verdi. Halime es Sadiye ile birlikteyken çölde vakit geçirdiğinde şarhı sadr denen Peygamber Efendimiz’in göğsünün yarılması hadisesinde, çölde temiz hava içerisinde konuşması, fasih Arapça konuşan bedeviler arasında bulunması. Her genç Müslüman kendi dilini öğrenmek durumundaysa, aileniz Türkçe biliyorsa Urdu – Swahili konuşuyorsa o dilin uzmanı olun, tamam. Fakat fusha, fasih Arapça’yı da öğrenin. Allah Resulü’ne ilahî bir eğitim verilmişti çölde. Bunun yanında, karakterinin inşası, şahsiyetinin oluşumu. Bedeviler arasında misafire hürmet vardı. Ahlakınızı nasıl muhafaza edersiniz? Bu vardı. Peygamber Efendimiz bir hadisi şerifinde şöyle buyuruyor: “Ben güzel ahlakı tamamlamak üzere gönderildim.” Peygamber Efendimiz’in karakter eğitimi çölde başladı. Genç bir adam olarak harbül ficara iştirak etti. Kendisi fiilen savaşımadı gençken fakat bu hilful fudul dediğimiz barış anlaşmasının yapılmasına da katkıda bulundu, kendisi iştirak etti. Burada, zayıfların, fakirlerin ve ihtiyaç sahiplerinin korunmasıyla ilgili bir anlaşmaydı ve Müslümanlarla yapılmamıştı. Kendisi, başka inançlara mensup insanlarla da ittifak etti bazı hususlarda. Mesela fakirliğin ortadan kaldırılması, çaresizliğin giderilmesi konusunda. İşte burada ilahî terbiye dediğimiz konu bu, Allahü Teala tarafından Peygamber Efendimiz’e verilen.

Bunu da yaptıktan sonra gençlikle sağlam bir bağlantı kurduğunu görüyoruz Peygamber Efendimiz’in. Biz de mülâhazalar sırasında bize anlatacaklar kıymetli hocalar, işte bu kuvvetli bağ nedir, Resulullah’ın gençlikle kurduğu? O kadar hayatidir ki genç nesil için bunu bilmek, çok önemli. Gençliğin kıymeti, değeri üzerine vurgu yapmak, bunun altını çizmek bizim için o kadar çok önemli ki bugünlerde. Gençlik, dünya nüfusunun yüzde 48’ini teşkil etmektedir. Gençliğin inkişafı, hem manevi inkişafı hem hissî inkişafı, bu çok önemli. Bunu da yine buradaki tartışmalarda işiteceğiz. Allah Resulü (sav)’in nasıl bu manevi gelişimi, hissî gelişimi, kendi şahsında bütün gençlere nasıl gösterdiğini göreceğiz.

Gençliğe liderlik vermek. Liderlik nedir? Gençliğe liderlik sorumlulukları verdiğimiz zaman, sadece gençlikle ilgili değil, sadece gençlikle ilgili bölümlerde değil, genç insanlara öyle mesuliyetler verin ki onlar kendilerinden büyük yetişkinlerin de sorumluluğunu alsınlar. Aynı Resulullah (s.a.s)’in kendinden genç Müslümanları çok önemli vazifelerle görevlendirmesi örneğinde olduğu gibi, bunu tabii bir yol olarak görelim.

Peki, Peygamber Efendimiz’in etrafındaki gençler kimlerdir? Birkaç gün içerisinde bu isimleri çok duyacağız. Bu isimler arasında Hz. Ali Bin Ebu Talip (ra), Hüsame İbni Zeyd, Musab Bin Umeyr, Cafer Bin Ebu Talip, El Arkam, Muaz İbni Cebel, Beş Abdullah. Bu Beş Abdullah’ı da düşünün. Genç nesil içerisinde sadece hep gençler, sadece erkekler de yok; Fatıma var, Hafza var, Aişe var, Esma var. Peygamber Efendi-

miz'in etrafındaki kişilerin kahir ekseriyetinin gençler olduğunu göreceksiniz. İslam böyledir. Genç nesle verdiği ihtimamı göstermek için bugün materyalizmin dünyasında, kabileciliğin, ırkçılığın hâkim olduğu bir dünyada bu ihtimam gençlere çok büyük bir farklılık yaratacaktır. Bunun için uğraşmak bizi garip hissettirecektir, garip olacağız biz.

Resulullah (s.a.s) yine bir hadisi şerifinde söylediği gibi "İslam garip ve gurebanın içerisinde başladı, İslam garip olarak başladı ve ahir zamanda da İslam yine garip olacaktır." Böyle buyurmuşlardır. Şimdi, peki, bu garipler kimlerdir, denildiğinde; "İnsanlık arasına fesat girmesin diye uğraşanlardır." Allah'ın Resulü'ne selam olsun. Şu anda o noktadayız. İslam garip, Müslümanlar arasında fitne ve fesat var.

İnşallah bizim alimlerimiz bize kuvvet verecek, bizim kardeşlerimiz ciddi görüşmelerle, ciddi fikirlerle genç nesle tesir edeceğiz. Ama sübhanallahü teala bize ümit de veriyor. Burada tekrar "her kim Allah'tan korkarsa Allah ona bir çıkış yolu sağlar"

Bu salatü selamdaki düşüncelerle sizleri bırakıyorum. Allah'ın selamı, rahmeti, bereketi ümmeti muhammedin üzerine olsun. Bize ya dünyada muzaffer olmayı nasip eylesin ya da cennetinde bize bir yer temin eylesin inşallah.

Bu memleket, Türkiye, dünyada Müslümanlar için bir örnek oldu. Allahü Teala bayrağınızı yüksek tutsun, Allahü Teala bu ülkenin şanını yüceltsin inşallah. (Alkışlar)

Allah'ın selamı, rahmeti ve bereketi üzerinize olsun. (Alkışlar)

TAKDİM – Değerli hocamıza konferansından dolayı teşekkür ediyoruz.

Hocamıza katılım belgelerini takdim etmek üzere Diyanet İşleri Başkan Yardımcımız Sayın Selim Argun hocamızı sahneye davet ediyorum.

Buyurunuz değerli hocam.

(Katılım belgesi takdim edildi)

TAKDİM – Sayın Diyanet İşleri Başkan Yardımcılarımız, kıymetli hocalarımız, değerli misafirlerimiz; programımıza otuz dakika ara veriyoruz. Otuz dakika sonra inşallah Birinci Oturumumuzla programımız devam edecek.

KUR'AN-I KERİM PERSPEKTİFİNDEN GENÇLİK

OTURUM BAŞKANI

Prof. Dr. Ramazan MUSLU

Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı

23.11.2018
CUMA

TAKDİM – Sayın Diyanet İşleri Başkan Yardımcılarımız, kıymetli misafirlerimiz, değerli hocalarımız; programımıza Birinci Oturumla devam ediyoruz.

Birinci Oturumumuz “Kur’an-ı Kerim Perspektifinden Gençlik” başlığını taşıyor.

Oturum Başkanımız, Diyanet İşleri Başkan Yardımcımız Prof. Dr. Sayın Ramazan MUSLU Hoca’mız.

Kendisini kürsüye arz ediyorum.

Tebliğcilerimiz: Prof. Dr. Ali AKPINAR, Doç. Dr. Şahin GÜVEN, Dr. Mehmet KAYA ve Dr. Fatih TOK hocalarımız.

Kendilerinin kürsüyü teşriflerini arz ediyorum.

Müzakereci olarak da, Prof. Dr. Kerim BULADI ve Prof. Dr. İbrahim Hilmi KARS-LI hocalarımızı kürsüde yerlerini almak üzere arz ediyorum.

OTURUM BAŞKANI Prof. Dr. Ramazan MUSLU (Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı) – Bismillahirrahmanirrahim.

Çok değerli hocalarım, çok değerli misafirler; Peygamberimiz ve Gençlik teması-nın ele alındığı Uluslararası Mevlidi Nebi Sempozyumunun ilk oturumunu açıyorum.

Öncelikle sempozyumun hayırlara vesile olmasını Cenabı Hak’tan niyaz ediyorum. İnşallah sempozyum kitapçığı da yayımlandığı zaman, etraflıca konuyla ilgili hocalarımızın sunumlarını ve müzakerelerini okuma imkânımız olacaktır diye düşünüyorum.

Sunumlar için yirmişer dakika, müzakereler için onar dakikalık bir zamanımız var. Sonda da 15 dakika kadar genel müzakere yapabiliriz.

Zamanı iyi kullanmak adına, ilk sunumu yapacak olan Prof. Dr. Ali Akpınar Hoca’mıza sözü vermek istiyorum. Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Faktültesi Öğretim Üyesi.

Hocam buyurun.

KUR'ÂN'IN GENÇLERİ VE GENÇLERİ KAZANMADA NEBEVÎ METOD

Prof. Dr. Ali AKPINAR^{1*}

Giriş

Kur'ân-ı Kerim, peygamberlerin tertemiz gençliklerinden ve onlara ilk iman eden gençlerden bahseder. Genç yaşta şirk toplumuna tavır koyan Hz. İbrahim gibi gençlere dikkat çeker... Kirli toplumda tertemiz kalmasını bilmiş Hz. Yusuf ve Hz. Meryem gibi iffet abidesi gençlerden bahseder ... Kadın erkek herkes için en güzel örnek olan Şuayb'ın iffetli utangaç kızlarından bahseder ... Hz. Musa'nın yol arkadaşı gençten bahseder ... İnkârcı babalarına rağmen istikamet üzere kalmasını bilen genç bir grup olan Ashab-ı Kehf'i anlatır ... Genç yaşta Hz. Peygamberin yoluna girmiş ve o yolda yürüyerek büyük mesafeler kateden gençlerden bahseder ... Kur'ân'ın genç insanlardan seçtiği bu örnekler aslında geleceğin sahipleri gençlerin, imanlı ve donanımlı yetişmesi için somut ve en olumsuz şartlarda bile yaşanılabilir örneklerdir.

Önceki pek çok peygamberin tevhid mücadelesinde olduğu gibi Peygamberimizin başlattığı İslamî hareketin de gençlerle başladığı ve gençlerle devam ettiği bir gerçektir. Davetin ilk yıllarında O'nun etrafında öncelikle gençler ve garibanlar toplanmış, ona önce onlar iman etmiş, O da onlara büyük değer vermiştir. *Bana gençliğin yardımı verildi ...*² *Yüce Allah kendisine ibadet eden gençleri ayrı/özel sever ...*³ *Allah'a ibadette yetişen genç, hiçbir korumanın olmadığı kıyamet gününde Allah'ın koruması altında olacaktır ...*⁴ *Gençler! Geceleri uyanık olmaya bakın. Hiç şüphesiz hayır hep gençliktedir.*⁵ gibi pek çok sözünü gençleri anan Peygamberimiz, kendisini hiç yalnız bırakmayan gençleri hiç

1 * NEÜ. İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi, e-mail: lakpinar1@gmail.com

2 Bkz. Heyet, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, Çağ Yayınları I, 396.

3 Münâvî, a.g.e. 288; Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, I, 286

4 Buhâri, Ezân 36, Zekât 16; Tirmizî, Zühhd 53; Nesâî, Kudât 2; Ahmed, 2, 429; Muvatta, Şiir 14

5 Aclûnî, a.g.e. II, 5

yanından ayırmamış, hayatı boyunca onlara değer vermiş ve onları hep onura etmiştir. Peygamberimizin hayat tecrübesine sahip bunca yaşlı insana rağmen öncelikle gençleri kazanması ve onlara sahip çıkarak İslami hareketin içerisinde aktif olarak tutmasındaki nebevî metot son derece önemlidir. O, gençlere değer vererek, onları hep hayır öncüsü olmaya teşvik ederek, müjdeleyerek, onları dinleyerek, dertleriyle dertlenerek ve genç yaşlarında onları çok önemli görevlerde istihdam ederek onura etmiştir. Gençlerle Onun hareketi hep dinç ve dinamik kalmıştır.

Mekke Döneminin ilk Müslümanları Hz. Ali, Hz. Ebu Bekir, babalarından çok önce dine girmiş ve hareketin en ön safında yerlerini almışlardı. Yine ilk müslümanlardan olan Zeyd b. Harise, Sad b. Ebî Vakkas, Talha b. Ubeydullah, Ebû Ubeyde b. Cerrah, Zübeyr b. Avvam, Abdurrahman b. Araf, Musab b. Umeyr, Ebuzer, Abdullah b. Mesud, Ebu Seleme, Erkam, Osman b. Mazun, Ubeyde b. Haris, Hz. Ömer'in kız kardeşi Fatıma, Ebu Bekir'in kızları Esma ve Ayşe, Habbab, Umeyr b. Ebî Vakkas, Abdullah b. Cahş, Cafer, Hamza, Ömer gibi isimlerin çoğu müslüman olduklarında henüz yirmi yaşına bile girmemişler veya Peygamberimizden daha küçük yaşta bulunmaktaydılar.⁶ Medine döneminin ilkleri de yine Muaz b. Cebel, Baş münafık İbn Übey'in oğlu Abdullah b. Übey gibi genç isimlerden oluşmaktaydı.⁷

Peygamberimiz, Bedir savaşında henüz 21-22 yaşlarında bulunan Hz. Ali'yi sancaktar yapmış; Tebuk gazvesinde Neccaroğulları sancağını 20 yaşında bulunan Zeyd b. Sabit'e vermiş; ömrünün sonlarına doğru ileri yaşta pek çok yetkin sahabesinin bulunmasına rağmen kıkbın kişilik büyük bir orduya henüz 18 yaşında bulunan Üsame b. Zeyd'i komutan olarak atamış; 21 yaşındaki Muaz b. Cebel'i kadı olarak Yemen'e göndermişti.

Bugün İslami hizmetler yapan oluşumların içerisinde gençler, geri plandadır. Dinî sohbet ve hizmetlerde bulunanların yaş ortalaması bir hayli yüksektir. Bu hizmetlere katılan amca-dede, teyze-ninelerin çocuk ve torunları hizmetlerin içerisinde değildir. *Dinî sohbete, toplantıya ve hizmete katılabilmek, hatta ibadete başlayabilmek için ileri yaşta olunmalı* şeklinde sakat bir anlayışın yaygın olduğunu söyleyebiliriz.

Cami cemaatinin yaş ortalaması da bir hayli yüksektir. Çocuklarımız ve gençlerimiz cami ve cemaatle tanışık ve barışık değildir. Onların camiye cemaate alıştırılmaları için yeterli çalışmaların yapıldığı da söylenemez. Özellikle üniversite gençlerine hitap eden kampus camilerine gençler, sadece cumadan cumaya uğramaktadır. Çok sayıda genç çırak ve kalfanın çalıştığı sanayi camilerinde de durum benzerdir.

6 Bkz. *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, Çağ Yayınları I, 387-388.

7 Bkz. *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, Çağ Yayınları I, 396.

Din hizmetleri verenlerin bile kendi çocuklarını istikamet çizgisinde tutmakta zorlandıkları günümüz dünyasında Müslümanların dindar gençliğin yetişmesi konusunda bu Kur'ânî yönlendirme ve nebevî uygulamalara şiddetle ihtiyacı vardır.

Sunacağımız bu tebliğde Kur'ân'ın dikkat çektiği gençler ve onların Kur'ân'da anılma sebeplerini mesajlarıyla birlikte ortaya koymaya çalışacağız.

GENÇLİK VE KUR'ÂN'IN GENÇLERİ

Dilimize Farsçadan geçmiş olan *genc* kelimesi *hazine, define, kulluk makamı* anlamlarına gelir. Sözlükte genç, orta yaşlılık devresine girmemiş olan, civan, taze, körpe anlamlarına gelir.⁸ Çağdaş kaynaklarda genç, 12-24 veya 15-25 yaşları arasında, öğrenim gören, hayatını kazanmak için çalışmayan ve ayrı bir evi bulunmayan kişi olarak tanımlanmıştır. Buna göre gençlik dönemi, yaklaşık 10-12 yıllık bir dönemi ifade eder. Genel olarak gençlik dönemi bir kısım fizyolojik gelişim ve değişmelerin yanında ruhsal, zihinsel pek çok değişikliği de beraberinde getiren bir dönemdir. Gençlik döneminin kendine özgü fiziksel ve soysa psikolojik yapısı vardır. İnsan hayatının fırtınalı, stresli dönemi genellikle gençlik dönemleridir. Gençler idealisttirler, özgürlüklerine düşkündürler, hakseverdirler, dost canlısı ve fedakârdırlar, haksızlıklara ve düzensizliklere karşı sabırsızdırlar. Kendi kişiliklerini kanıtlama ve bağımsızlıklarını kazanma çabası içindedirler. İnsan hayatının en kalıcı temelleri gençlikte atılır.⁹

Kur'ân'da *fetâ* kelimesi genç anlamına kullanılır. *fetâ* çoğulu *fitve* ve *fityân* kelimeleri toplam olarak 10 yerde geçmektedir.¹⁰ Bunlardan başka 8 yerde geçen *belağ*e *eşüddeh* ifadesi¹¹, *rüşd/ergenlik çağına erişmek* anlamına; iki yerde *beleğ*a *hulm*¹² ifadesi *ergenlik çağı anlamına*; birer yerde *beleğ*a *nikâh*¹³ ifadesi *evlilik çağı anlamına*; *beleğ*a *sa'y* ifadesi ¹⁴*yürüyüp gezme çağı anlamına* kullanılmıştır. Bu kullanımlarda yetim haklarına riayet etme, aile ilişkilerinde gençlerin dikkat edeceği kurallar ve insanın geçirdiği evreler söz konusu edilmiştir. Ayrıca Kur'ân'da çeşitli vesilelerle insanın çocukluk ve gençlik dönemlerinden bahseden başka ayetler de vardır.

8 Bkz. Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul, 1996, s, 406.

9 Bkz. Sosyal Bilimler Ansiklopedisi, *Ergenlik*, I, 468-469; Sami Şener, *Türkiye ve Gençlik*, İstanbul, 1997, s, 16-36; İsmail Karagöz, *Aile ve Gençlik*, Ankara 2005, s, 112-115.

10 Bkz. 4 Nisâ 25; 12 Yusuf 30, 36, 62; 18 Kehf 10, 13, 60, 62; 21 Enbiyâ 60; 24 Nûr 33.

11 Bkz. 6 Enâm 152; 12 Yusuf 22; 17 İsrâ 34; 18 Kehf 82; 22 Hacc 5; 28 Kasas 14; 40 Gâfir 67; 46 Ahkâf 15.

12 Bkz. 24 Nûr 58, 59.

13 Bkz. 4 Nisâ 6.

14 Bkz. 37 Saffât 102.

Sözlükte delikanlı, civan, cömert, civanmert, yiğit, manalarına gelen *fetâ*¹⁵ kelimesi Kur’ân kavramlarından biridir. Dünya ve ahiret konusunda insanları kendi nefesine tercih etmek anlamına gelen *Fütüvvet* kelimesi de aynı kökten türetilmiştir.¹⁶ Gerçekten de kendisi için istediğini kardeşi için de istemek, başkalarını kendine tercih etmek, bu uğurda her türlü fedakârlığı göze almak yiğit kişilerin işidir.

Fütüvvet, terim olarak Fütüvvet, “Dünya ve Ahirette halkı, nefesine tercih etmek”¹⁷ “cömertçe vermek, başkasını rahatsız etmemek, şikâyet ve sızlanmayı terk etmek, haramlardan uzaklaşmak ve ahlaki değerlere sahip olmak”¹⁸ diye tanımlanmıştır.

Fütüvvet kavramı, İslam tasavvufunda daha anlamlı ve yaşanılır hale gelmiştir. Sûfilere göre fetâ sûfî, fütüvvet ise tasavvufun kendisidir. Zira fütüvvet kavramı, sûfinin en temel özelliklerinden olan “fedakârlık, diğerkâmlık, iyilik, yardım, insan severlik, hoşgörü, nefesine söz geçirme gibi erdemlerle örtüşmektedir. *Ebubekir el-Varrak*, fütüvveti “kişinin hasmının olmaması, yani herkesle iyi geçinmesi ve herkesle barışık olması, sofrasında yemek yiyen müminle kafir arasında fark gözetmemesi” diye tanımlamıştır. Çünkü fetâ, iradesine hakim olan nefis putunu kıran kimsedir.

Sülemî ise fütüvvet kavramını İslam tarihinden örneklerle şöyle somutlaştırır:

“Fütüvvet, Âdem gibi özür dilemek, Nuh gibi iyi olmak, İsmail gibi dürüst olmak, Musa gibi ihlaslı olmak, Eyyub gibi sabırlı olmak, Davûd gibi cömert olmak, Muhammed gibi merhametli olmak, Ebubekir gibi hamiyetli olmak, Ömer gibi adaletli olmak, Osman gibi hayâlî olmak, Ali gibi bilgili olmaktır.”¹⁹

Hasen Basrî, Allah için nefesine hasım olmandır”, *Haris Muhâsibî*, “Herkes insaf göstermek ve kimseden insaf beklememektir”; *Fudayl b. İyaz*, “Evinde yemek yiyenlerin mümin, kâfir, dost, düşman olduğuna bakmamaktır”; *Cüneyd Bağdadî*, “Bol bol iyilik ihsan etmek ve kimseye eziyet etmemektir”; *Ebü Yezid Bestamî*, “Başkalarına yaptığı iyiliği küçük görmek, başkalarının sana yaptığı iyiliği büyük görmektir”; *Yahya b. Muâz*, “Takva ile birlikte yüz güzelliği, emanetle beraber söz güzelliği, vefa şartıyla kardeşlik ruhudur”, *Sehl b. Abdillâh*, “Sünnete tabi olmaktır.”²⁰

15 Curcânî, *Tarifât*, s. 165, *Asım Efendi, Kâmus Tercemesi*, Feta mad; Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, IV, 3230.

16 Bkz. Curcânî, *Tarifât*, 165.

17 Ali b. Muhammed el-Cürcânî, *Kitâbü’t-Ta’rifât*, s. 165.

18 Said Havva, *el-Esâs fi’t-Tefsîr*, VIII, 318.

19 Süleyman Uludağ, *Fütüvvet*, DİA, XIII, 259-261

20 Abdülkerim el-Kuşeyrî, *Risale-i Kuşeyrî*, (Çev: Ali Arslan) İstanbul, 1980, s. 273-275; M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1983, I, 638.

Kur'an-ı Kerim'de bu kelime, Hz. İbrahim Peygamber²¹, Hz. Yusuf Peygamber²², Hz. Musa'nın yol arkadaşı²³, Hz. Yusuf'un zindan arkadaşları²⁴, ve Ashab-ı Kehf²⁵ için kullanılmıştır. Bu kullanımlarla toplumun altyapısı ve geleceği olan gençliğin hem önemine dikkat çekilmiş, hem de gençler başta olmak üzere tüm insanlığa en güzel örnekler sunulmuştur. Şimdi Kur'an'ın öncelikle gençler ve tüm insanlar için öne çıkardığı bu örnekleri görelim:

1. Zâlim Kardeşi Tarafından Şehit Edilen Müttakî Kardeş: Hâbil

Kutsal Kitabımız, ilk kurban olayını Hz. Âdem'in iki oğlu Hâbil ve Kâbil kardeşler üzerinden şöyle anlatır bizlere:

Onlara Âdem'in iki oğlunun haberini gerçek olarak oku: Hani her biri birer kurban sunmuşlardı, kurban birinden kabul edilmiş, ötekinden kabul edilmemişti. Kurbanı kabul edilmeyen, kabul edilene: "Seni öldüreceğim" demişti. O da; "Allah, sadece takva sahiplerinden kabul eder" demişti. Andolsun, eğer sen beni öldürmek için bana elini uzatırsan, ben seni öldürmek için sana elimi uzatmam. Çünkü ben âlemlerin Rabbinden korkarım! Ben isterim ki sen, benim günahımı da, senin günahını da yüklenip ateş halkından olasın! Zalimlerin cezası budur. Nefsi, onu kardeşini öldürmeye sevketti, onu öldürdü, ziyana uğrayanlardan oldu. Derken Allah, ona kardeşinin cesedini nasıl gömeceğini göstermek için yeri eşeleyen bir karga gönderdi. Karganın yaptığını görünce; "Yazık bana, şu karga kadar olup da kardeşimin cesedini gömmekten âciz miyim ben?" dedi ve pişman olanlardan oldu!"²⁶

Hz. Âdem'in iki oğlu Hâbil ve Kâbil, kurban takdim ediyorlar Yüce Yaratıcıya. Birisinin takdimi kabul ediliyor, diğerinin ki kabul edilmiyor. Kurbanı kabul edilmeyen Kâbil, kendini sorgulayacağı, nerede eksik yahut yanlış yaptığını araştıracağı yerde, kardeşini kiskanıyor ve onu öldürmeye yelteniyor. Kardeşi onu uyarıyor, yapacağı işin yanlış olduğunu söylüyor ama o dinlemeyip kardeşini öldürüyor. Sonra da kardeşinin cesedini gömme konusunda kargalardan aciz bir duruma düşüyor.

Ayetlerde anlatılan bu örnek olayda öncelikle şu mesajlar dikkatleri çekmektedir:

İbadetlerimizi Allah için yapmalı ve kabul edilmesi için dua etmeliyiz. İbadetlerimizin kabul edilmeme endişesi taşımamız. Nitekim Peygamberimiz, her namazdan

21 Bkz. 21 Enbiyâ 60

22 Bkz. 12 Yûsuf 30

23 Bkz. 18 Kehf 60, 62

24 Bkz. 12 Yûsuf 36

25 Bkz. 18 Kehf 10, 13 Ayrıca bu kelimenin çoğulu "fityân" kelimesi Hz. Yusuf'un Mısır'daki uşakları için (Bkz. 12 Yûsuf 62) ve müennes olarak câriye için (Bkz. 4 Nisa 25, 24 Nur 33) de kullanılmıştır.

26 S Maide 27-31.

sonra üç kere *Estağfirullah/Allahım Sen'den af dilerim* derdi. Bunun anlamı, Ya Rab, Sana yaraşır ibadet yapamadım, eksik ve kusurlarımdan dolayı affını dilerim, demektir. Hz. İbrahim, oğlu İsmail ile birlikte Ka'be'nin yapımını bitirdikten sonra, *ey Rabbimiz bunu bizden kabul buyur, şüphesiz Sen duaları en iyi işiten ve niyetleri en iyi bilensin*²⁷ diye dua etmişlerdi. İbadetlerimizin kabul edilmesi, onların Allah için ve içtenlikle yapılmasına bağlıdır. Yüce Allah, kendisini tanıyan ve kendisinden sakınan muttakî kullarının ibadetlerini kabul eder.

Kıskançlık, insanı kardeşkanı dökmeye kadar götüren kütü bir hastalıktır. Özellikle gençlik dönemlerinde kıskançlık insanı zalimane işlere sürükleyebilmektedir. Hz. Âdem'in oğlunu kardeşini öldürmeye sevk ettiği gibi, Hz. Yusuf'un kardeşlerini de benzer bir davranışa sürüklemiştir. Allah korkusu ise, kişiyi kötülüklerden alıkoyan bir duygudur. Başkalarına verilene göz dikmeye ve onları kıskanmaya hiç gerek yoktur. Yüce Allah'ın hazinesinde herkese bol bol yetecek nimet/rızık vardır. O'ndan istemeli ve nimete müstahak olmaya gayret etmeli. Öte yandan Yüce Allah'ın kullarına verdiği nimetler ve külfetler, onlar için bir imtihan sebebi/sorusudur. Nimetin asıl sahibini unutan insan, kıskançlık hastalığı ile tüm bu gerçekleri göremez/düşünemez olur ve sonunda her türlü günahı işler ve sonunda hep kaybedenlerden olur.

İslam'a göre, haksız yere bir kişinin kanını dökmek, tüm insanlığı öldürmek gibidir ve korkunç bir cinayettir. Hâbil, kendisini öldüreceğini söyleyen kardeşine, *sen beni öldürmek için bana elini uzatırsan, ben seni öldürmek için sana elimi uzatmam* diye karşılık verdi. İslam'da nefsi müdafaa etmek vardır. Ancak Hâbil, kardeş kavgasını başlatan taraf olmak istemedi, haksız yere kardeşini öldürmeyi düşünmedi ve tehditler savursa da kardeşinin kendisini öldüreceğine ihtimal vermedi. Kardeşini böyle bir girişimden vazgeçirmek için bunları söyledi. Zaten bir rivayete göre Kâbil, uyurken kardeşini katletti. Hâbil'in bu sözleri, kardeş kavgasında kan döken taraftan olmamanın gereğine işaret eder. Nitekim bu konuda Peygamberimiz şöyle buyurmuştur: *"İki müslüman kılıçlarıyla karşılaşacak olurlarsa, katil de maktul de cehennemdedir"*. Ey Allah'ın Rasulü dediler, katili anladık, maktul ne diye cehennemde olsun? Şöyle buyurdu: *"Çünkü o da karşısına çıkanı öldürmeye azmetmişti."*²⁸

Kötülükleri başlatanlara, kötü çıkır açanlara, onların yolunu izleyenlerin günahlarından da yazılır. Böylece onlar kendi işledikleri günahlara bir de başkalarına kötü örnek olma günahını eklemiş olurlar. Bu konuda Peygamberimiz şöyle buyurur: *Her kim İslam'da güzel bir çıkır açarsa, o kimseye hem onun eciri hem de Kıyamet gününe kadar onunla amel edeceklerin eciri kadar ecir verilir. Kim de İslam'da kötü bir çıkır açacak olursa, o*

27 2 Bakara 127.

28 Buhârî, İman 22, Diyât 2; Müslim, Fiten 15.

*kişiye hem o kötü işinin günahı, hem de Kıyamet gününe kadar onunla amel edeceklerin günahı kadar günah yazılır.*²⁹

İnsanlık tarihi, devamlı hak batıl, mazlum zalim mücadelesine tanık olmuştur. Önemli olan bu sınav arenasında, safımızı belirlemek ve doğru yerde saf tutmaktır. Kıskançlıkla haksızlık yapmaya devam eden zalimler, kargalardan daha aciz varlıklardır.

İnsan, başına gelen olaylarda suçu başkasına atmayı bırakıp önce kendisini sorgulamalıdır. Kurbanı kabul edilmeyen Kâbil, kendi ihlâsını sorgulamadı, kardeşini kıskandı ve onu öldürmeye kalkarak kaybedenlerden oldu.

Son pişmanlık fayda vermez. Önemli olan, ilerde pişman olunacak yanlışlar yapmamak ve olanlardan ders almaktır. Fırsatlar elden kaçmadan tevbe etmesini bilmek gerekir. Burada kardeş katili Kâbil'in pişmanlığı, karganın karşısında gülünç duruma düşmesinden kaynaklanmaktadır. Yoksa o, kardeşini öldürdüğüne pişman olup tevbeye sığınmamıştı.

2. Put Kıran Delikanlı Yiğit Delikanlı: Hz. İbrahim:

Pek çok ayette tevhid mücadelesi gözler önüne serilen Hz. İbrâhim özetle, *gönlünü Rahmân'a, dilini burhana, oğlunu kurbanı, malını ihvana, canını nîrana teslim eden* seçkin bir kişidir. O'nun gönlünü Rahmân'ın sevgisi doldurmuş ve onu Halil/dost makamına erdirmişti. *Allah İbrahim'i dost edinmişti.*³⁰ O'nun dili yönetici Nemrût ve putçu kavmini susturacak şekilde güçlü delilleri söyledirdi. Rüyasında aldığı bir küçük işaretle o, çok sevdiği oğlunu Rabbine kurban etmekten geri kalmamıştı. O misafirsiz sofraya oturmayacak kadar cömertti. Tüm bunların ötesinde O, Allah yolunda nîrana/ateşe atılırken gözünü bile kırpmamıştı.

Kur'ân, Hz. İbrahim'in azim ve kararlılıkla babasına tevhidi anlatışını anlatırken onun babasına/ailesine düşkünlüğü, onlara tevhidi anlatırken kullandığı üsluptaki nezaketi de bize anlatır.

Kitap'ta İbrahim'e dair anlattıklarımızı da an, o şüphesiz dosdoğru bir peygamberdi. Babasına söyle demişti: Babacığım! İştmeyen, görmeyen ve sana bir faydası olmayan şeylere niçin tapıyorsun? Babacığım! Doğrusu sana gelmeyen bir ilim bana geldi. Bana uy, seni doğru yola erdirtireyim. Babacığım! Şeytana tapma, çünkü şeytan Rahman'a baş kaldırmıştır. Babacığım! Doğrusu sana Rahman katından bir azabın gelmesinden korkuyorum ki böylece şeytanın dostu olarak kalırsın. Babası: Ey İbrahim! Sen benim tanrılarımın yüz çevirmek mi istiyorsun? Bundan vazgeçmezsen mutlaka seni taşlarım; uzun bir süre benden uzaklaş git, dedi. İbrahim söyle cevap verdi: Sana selam olsun. Senin için Rabbimden mağfiret dileyeceğim, çünkü O, bana

29 Müslim, Zekât 69.

30 4 Nisa 125.

karşı çok lütüfkârdır. Sizi Allah'tan başka taptıklarınızla bırakıp çekilir, Rabbime yalvarırım. Rabbime yalvarışında mahrum kalmayacağımı umarım.³¹

İbrahim yıldızlara bir göz attı ve 'Ben rahatsızım' dedi. Onu bırakıp gittiler. O da onların tanrılarına gizlice yönelip: Sundukları yiyecekleri yemiyor musunuz? Ne o, konuşmuyor musunuz, dedi. Sonunda, üzerlerine yürüyüp kuvvetle vurdu. Bunun üzerine putperestler koşarak ona geldiler. İbrahim onlara şöyle söyledi: Yonttuğunuz şeylere mi tapıyorsunuz? Oysa sizi de, yonttuklarınızı da Allah yaratmıştır. Putperestler: Onun için bir yapı yapın da onu oradan ateşin içine atın, dediler. Ona düzen kurmak istediler, ama Biz onları alt ettik.³²

Aynı şekilde onun kavmini ve en üst düzey yönetici Nemrut'a tevhidi anlatışı hatırlatılırken onun tabandan tavana toplumun bütün kesimlerini kucaklayan, onların kurtuluşu için çırpınışını görmektediriz:

Allah kendisine hükümrانlık verdi diye İbrahim ile Rabbi hakkında tartışanı görmedin mi? İbrahim: Rabbim, dirilten ve öldürenidir, demişti. Ben de diriltir ve öldürürüm, dedi; İbrahim, şüphesiz Allah güneşi doğudan getiriyor, sen de batıdan getirsene, dedi. İnkâr eden şaşırıp kaldı. Allah zulüm eden kimseleri doğru yola erdirmez.³³

Hz. İbrahim'in tevhid mücadelesinin anlatılan bu tablolarından çıkarabileceğimiz dersleri şöyle özetleyebiliriz:

Hz. İbrahim, babası başta olmak üzere yakın çevresinden başlayarak toplumun her kesimine mesajını ulaştırmaya çalışmıştır. Onları ikna etmek için ikna edici bir üslupla her türlü delili kullanmıştır. O, kavminin bütün fertlerine tevhidi ulaştırdığı gibi, en üst düzey yöneticiye de ulaştırmıştır. O, inancından ve inandığı Rabbinden aldığı cesaretle, zamanın yöneticisine karşı cesaretle çıkmış ve onu hakka çağırmıştır.

Nemrut'un bu kadar azgınlık ve taşkınlık yapmasına rağmen, ona da davetini götürmüş, onu muhatap almış ve onu ikna etmeye çalışmıştır.

Nemrut ilahlık iddiasında bulunan bir zalimdi. İlahlık ise, erişilmez kudrete sahip olmayı gerektiriyordu. İbrahim de muhatapın inkârına göre delillerle konuşmaya başlamıştı. Hz. İbrahim, benim Rabbim öldüren ve diriltendir dediğinde, Nemrut laf ebeliği yapmış, ben de diriltir ve öldürürüm diyerek bir idamlık mahkûmu serbest bırakmış ve suçsuz birisinin de boynunu vurdurarak kendisinin de güya dirilten ve öldüren olduğunu göstermeye çalışmıştır. Oysa onun yaptığı ile Yüce Allah'ın yaptığı aynı şeyler değildir. Yüce Yaratıcı, yoktan var eden ve her faniye söz geçiren, istediği zaman onlara

31 19 Meryem 41-48.

32 37 Saffât 88-98.

33 2 Bakara 258.

ölümü tattırandır. Nemrut da dâhil başka bir varlığın bunu yapması mümkün değildir. Gerçek anlamda öldürme ve diriltme yalnızca Yüce Yaratıcıya mahsustur.

Buna rağmen Hz. İbrahim, Nemrut'un bu takıntısını fark etmiş ve hemen başka bir delile başvurmuştur. Bu onun, Nemrut'un öldüren ve diriltten olduğunu kabul etmesi anlamına gelmez. Zira her akıl sahibi bilir ki Nemrut'un yaptığı, gerçek anlamda öldürme ve diriltme değildir. Onun yaptığını bir başkası da yapabilir. Ancak Hz. İbrahim, onun mugalata/demagoji yaparak bu gerçekten kaçtığını anlamış; bunu delilinin zayıf olmasından değil muhatabın kıt anlayışından kaynaklandığını görmüş, zaman kaybetmemek için onu aciz bırakacak daha açık ve net bir delile geçmiştir. Hz. İbrahim'in bu yönteminden davetçilerin alacağı çok şey vardır. Şöyle ki: Muhatap bir konuya, bir bilgiye şartlanmışsa, ısrarla onun üzerinde durulacağına, başka bir delille onu ikna etmeye çalışmak en güzel olandır.

Muhatapların eğilimleri farklı farklıdır. Her insanın etkileneceği ve ikna olacağı delil farklı olabilir. *İnsanlar madenler gibidir ve onların akli seviyelerine göre konuşmak önemlidir.* Kimi insanı gök cisimlerinden vereceğimiz bir delil/örnek ikna eder, kimini yeryüzünden vereceğimiz bir delil. Kimini hayvanlardan vereceğimiz bir delil, kimini bitkilerden vereceğimiz bir delil ikna eder. Kimini sosyal hayattan vereceğimiz bir delil ikna eder, kimini tarihten vereceğimiz bir delil. Onun için davetçi, çok yönlü delilleri bilmeli ve muhatabın durumuna göre bunları kullanabilmelidir. Nitekim Kur'ân muhataplarını, bu anlamda çok zengin delillere yöneltir, çeşnisi bol deliller, nimetler üzerinde onları düşündürür ve onları ikna etmek ister. Onun için davetçi Kur'ân ayetlerini çok iyi bildiği gibi, Kâinat Kitabının ayetlerini de iyi bilmeli, onları da satır satır okuyup anlamalıdır.

Davet yolunda biz, hangi seviye ve konumda olursa olsun muhatabımızın ikna olması ve hidayete ermesi için çarpınmalıyız. Elbette sonuçları yaratacak olan, kullarını hidayete erdirecek olan Yüce Allah'tır. Bu konuda bizler seferden sorumluyuz, zaferi bahşedecek olan Yüce Allah'tır.

Hz. İbrahim'in en bariz özelliklerinden biri de onun delilli, belgeli olarak konuşması, bilgiye dayalı olarak tartışma yapması ve ikna edici bir üsluba sahip olmasıdır ki bunlar davetçinin vazgeçilmez özellikleridir. Onun bu yönünü anlatan ayetlerden biri, zamanın azgını olan Nemrut'a karşı gerçekleştirdiği şu evrensel söylemidir:

İbrahim ve onunla beraber olanlarda, sizin için uyulacak güzel bir örnek vardır.³⁴ Rabbi ona: 'Teslim ol' buyurduğunda, 'Âlemlerin Rabbine teslim oldum' demişti.³⁵

34 60 Mümtahine 4.

35 2 Bakara 131.

Onu örnek almak, onu doğru tanımak ve onun gibi içtenlikle Yüce Rabbe teslim olmak demektir. Davetçiler olarak İbrahim'i çokça okumak, onun kıssasındaki ibretleri hayatımıza taşımak borcundayız.

3. Dünya Güzeli Delikanlı: Hz. Yusuf:

Kur'an özellikle gençler için uzun ve müstakil bir sûreyi Hz. Yusuf'a ayırarak O'nun çocukluğundan ihtiyarlığına kadar ki hayat mücadelesini anlatmıştır. Bu bakımdan dersler ve ibretlerle dopdolu Yusuf sûresi gençlerin kendisini okuyup anlamasını beklemektedir. Zira sûrenin ana temasını oluşturan Hz. Yusuf'un hayatı bütünüyle gençler için en güzel ve en canlı bir örnektir. Şirkten, zinadan, gınahtan kendini arındıran, zinaya yaklaşmaktansa zindanda yatmaya razı olan, kendine ihanet eden kardeşlerini bağışlama inceliğini gösteren, hapishanenin en olumsuz şartlarında bile dinini anlatmaktan geri durmayan o güzel insanı da Kur'an bize yiğit delikanlı olarak tanıtmaktadır. Yusuf'un zindana düşmüş arkadaşlarından yöneticilere varıncaya kadar herkese yönelik tevhid mücadelesi de surede yer alır.

Hz. Yusuf ise kardeşlerinin kıskançlığı sebebiyle çocuk yaşta ailesinden ayrılan, kuyuya atılmayı, köle olarak satılmayı sabır ve metanetle karşılan bir güzel insandır. Onun çocuk yaşta başlayan bu örnekliliği, hayatının bütün kesitlerinde devam etti. Gençliğinin en güzel çağında, zindanda, makam sahibi olduğunda o, bizlere hep en güzel örnekler sunmuştur. Onun güzelliklerini Kur'an şöyle anlatır: *Olgunluk çağına erişince O'na hikmet ve ilim verdik. İşte biz, iyi davrananları böyle mükâfatlandırırız.*³⁶

Saraya köle olarak satıldığında, bir peygamber ailesi mensubu olarak hizmetçiliği kabullenmiş ve onun hakkını en güzel şekilde vermiştir.

Güzelliği ile efendisinin hanımı, onu günaha davet ettiği zamanda ise ben Allah'tan korkarım, günah işlemekten Allah'a sığınırım, *“Ey Rabbim! Zindan bana, bu kadınların beni dâvet ettiği şeyden daha sevimlidir. Onların tuzaklarını benden uzaklaştırmazsan onlara meyleder ve cahillerden olurum”*. (Yusuf 12/33) diyerek bir iffet örnekliliği sunmuştur. Bugün aile denetiminden uzaklarda, günah ağlarına düşerken, *ne yapalım şimdi herkes böyle yapıyor, kimse görmüyor ya, nasıl olsa Allah affeder* diyen zamane gençliği için Yusuf'un bu mümince ve yiğitçe duruşu ne kadar önemlidir.

Hz. Peygamber, hiçbir korumanın olmadığı kıyamet gününde Yüce Allah'ın koruması altında olacak yedi sınıf insanı sayar ve onlardan birinin de *“Makam mansıp ve güzellik sahibi bir kadının zina çağrısına ‘Ben Allah'tan korkarım’ diye cevap veren bir adam”*³⁷ olduğunu haber verir.

36 12 Yusuf 22.

37 Buhârî, Ezan 36 Tirmizî, Zühhd 53.

Saray entrikaları sonucu Hz. Yusuf, zindana atılır. Ama o, imtihanın gereği olarak zindanı da medreseye çevirmesini bilir ve oradaki zindan arkadaşlarına *Bizim Allah'a herhangi bir şeyi ortak koşmamız (söz konusu) olamaz... Ey zindan arkadaşlarım! Aynı ayrı ilahlar mı daha iyidir, yoksa mutlak hâkimiyet sahibi olan tek Allah mı? O, kendisinden başka hiçbir şeye tapmamanızı emretmiştir. İşte en doğru din budur*³⁸ diyerek tevhid dersleri verir. Onların nezdinde Yusuf'un çok özel bir yeri vardır. Yusuf, en olumsuz şartları ve en olumsuz mekânları, olumlu hale getiren bir kişiliktir. Zindanı, tevhidi anlatma fırsatına dönüştüren sabır ve umut adamıdır.

Yusuf'un kuyu, kölelik ve zindan macerası onu yönetime taşır. Artık o, üst düzey bir yöneticidir ve topluma hizmet etmektedir. O, adalet ve hakkaniyetle işin üstesinden gelir, bolluk yıllarında aldığı tedbirlerle kıtlık yıllarını huzur içerisinde geçirmeyi sağlar.

Onun yardımına mazhar olmak için huzuruna gelen ve yaptıklarından dolayı ondan özür dileyen kardeşlerine de yine büyüklük gösterir ve : *"Bugün size kınama yok. Allah sizi bağışlasın. O, merhametlilerin en merhametlisidir*³⁹ diyerek onları bağrına basar. Zira büyüklük ve kardeşlik affetmeyi gerektirir. İlahî affa mazhar olmak isteyen, affetmesini bilmelidir.

Bunca sıkıntılı olaylardan sonra Hz. Yusuf, babasına ve kardeşlerine kavuşur. Bir taht sahibi bir yönetici olarak hamdini ve şükürünü Yüce Yaratıcıya yaparken meşhur duasında asla çektiği sıkıntıları gündeme getirmez ve şöyle dua eder:

*"Rabbim! Gerçekten bana mülk verdin ve bana sözlerin/rüyaların/olayların yorumunu öğrettin. Ey gökleri ve yeri yaratan! Dünyada ve ahirette sen benim velimsin. Benim canımı müslüman olarak al ve beni iyilere kat."*⁴⁰

Kur'an'ın en güzel kıssası olan Yusuf kıssasındaki hikmetli mesajlardan nasiplenebilmek için sorup araştırmak, kıssa üzerinde derinlemesine beyinleri terletmek gerekir. Hz. Yusuf'un karşılaştığı sıkıntılar karşısındaki örnek duruşu ile empati yapıp kendimizi test etmek gerekir. *Andolsun ki, Yusuf ve kardeşlerinde sorup araştıranlar için ibretler vardır.*⁴¹

4. Haksızlığa Seyirci Kalmayan Genç: Hz Musa

Hz. Musa, hayat düsturumuz Kur'an'da en çok kendisinden bahsedilen peygamberlerdendir. Onun hayatı, Kur'an'ın özgün üslubuna uygun olarak anlatılır. Pek çok surede onun hayatından kesitler sunulur. Dünyaya gelir gelmez büyük sınavlarla karşılaşan Hz. Musa'nın Firavun'un sarayında geçen çocukluğu ve gençliği de ibret tabloları olarak

38 12 Yusuf 38-40.

39 12 Yusuf 92.

40 12 Yusuf 101.

41 12 Yusuf 7.

bize anlatılmaktadır. İşte onun hayatından sunulan kesitlerden biri de Onun Mısır'dan çıkıp Medyen arzına hicret etmesidir. Ders ve ibretlerle dolu bu kıssa şöyle anlatılır:

Musa erginlik çağına gelip olgunlaşınca, ona hikmet ve ilim verdik. Biz iyi davrananları böyle mükâfatlandırırız.

Musa, halkının haberi olmadığı bir zamanda, şehre girdi. Biri kendi adamlarından, diğeri de düşmanı olan iki adamı dövüşür buldu. Kendi tarafından olan kimse, düşmanına karşı ondan yardım istedi. Musa, onun düşmanına bir yumruk vurdu; ölümüne sebep oldu. Bu şeytanın işidir; çünkü o apaçık, saptıran bir düşmandır, dedi.

Musa: Rabbim! Doğrusu kendime yazık ettim, beni bağışla, dedi. Allah da onu bağışladı. O, şüphesiz bağışlayandır, merhamet edendir. Rabbim! Bana verdiğin nimete and olsun ki, suçlulara asla yardımcı olmayacağım, dedi.

Şehirde, korku içinde etrafı gözetip dolaşarak sabahladı. Dün kendisinden yardım isteyen kimse bağırarak ondan yine yardım istiyordu. Musa ona: 'Doğrusu sen besbelli bir azgınsın' dedi.

Musa, ikisinin de düşmanı olan kimseyi yakalamak isteyince: 'Ey Musa! Dün bir cana kıydığın gibi bana da mı kıymak istiyorsun? Sen ıslah edenlerden olmak değil, ancak yeryüzünde bir zorba olmak istiyorsun, dedi.

Şehrin öbür ucundan koşarak bir adam geldi: Ey Musa! İleri gelenler, seni öldürmek için aralarında görüşüyorlar. Hemen uzaklaş. Doğrusu ben sana öğüt veriyorum, dedi.

Musa, korku içinde çevresini gözetleyerek oradan çıktı. Rabbim! Beni zalim toplumdan kurtar, dedi.⁴²

Peygamber olmadan önce Hz. Musa, yaşadığı toplumda karşılaştığı iki kişi arasındaki kavgaya duyarsız kalmıyor, onları aralaştırmak için müdahale ediyor. İman adamı, gidişata seyirci kalmaz, gördüğü haksızlıklara duyarsız olmaz. Üzerine düşeni gücü nispetinde yerine getirmelidir.

Hayat risklerle doludur. Bazen aracı olan kimselerin başına istenmeyen olaylar gelebilir, ancak öyle de olsa mümin şahit olduğu yanlışlara müdahil olan kimsedir. Peygamberimiz bir hadislerinde şöyle buyurur: *Sizden biriniz, bir kötülük gördüğünde onu eliyle/gücüyle düzeltsin, buna gücü yetmezse diliyle düzeltsin/uyarıda bulunsun, buna da gücü yetmezse kalbiyle buğz etsin. Bu ise imanın en zayıf halidir.* Hz. Musa da gördüğü yanlış eliyle düzeltmeye çalışmıştır.

Hz. Musa, kendi kavminden olan adama yardım etmek isteyerek araya girmişti. Zaten Firavun kavminden olan kıptiler, diğer kavimden olanları hor hakir görüyor ve onlara ikinci sınıf vatandaş muamelesi yapıyorlardı. Bunun için Hz. Musa, kıptiye karşı

42 28 Kasas 14-21.

kendi kavminden olan adamın yanında yer aldı. Ancak ertesi gün yine aynı adamın bir başka kavgaya karıştığını görünce Hz. Musa *Doğrusu sen besbelli bir azgınsın* diyerek kavminden de olsa azgın adama karşı tavrını ortaya koydu ve ona yardımcı olmak istemedi. Mekke döneminde inen bu ayetler, müminlere, Müslüman olmayan ve haksız konumda olan yakınlarına karşı tavır almalarını öğütlemektedir. Evet, *hayırlı işlerde kişinin kendi kavmine yardımcı olması ırkçılık değildir*. Ancak yanlış yapan en yakınımız bile olsa, ona kaşı mazlumun yanında yer almak mümine yaraşan duruştur.

Hz. Musa, iyi niyetli bir şekilde kavga edenlerin arasına girmiş ve istemeyerek bir kişinin ölümüne sebep olmuştu. Elbette bir yanlışla sebep olmuştu, Musa aleyhisselam, bunun bilincinde idi. O, bu olanlar karşısında *Bu şeytanın işidir; çünkü o apaçık, saptıran bir düşmandır* diyerek sonucun arzu etmediği bir durum olduğunu belirtmiştir.

Ancak O, adaletli bir şekilde yargılanmayacağını bildiği için oradan ayrıldı. Nitekim o, *Rabbim! Beni zalim milletten kurtar* diyerek arkasında bırakıp kaçtığı toplumun durumunu özetliyordu. Hz. Musa, hicret ederek öldürülmekten kurtuldu. Ayetlerin indiği Mekke toplumunda müşrikler de Peygamberimize dış biliyorlar ve onu öldürüp kurtulmak istiyorlardı. Hz. Musa'nın hicretini anlatan ayetler, Peygamberimize de hicret işareti veriyor ve ona yeni çıkış yolları gösteriyordu.

Hata ile bir kişinin ölümüne sebep olduğu için Rabbinden af diledi, Rabbi de onu bağışladı. Mutlak adalet sahibi Yüce Allah ise, tevbe edenleri bağışlar, hele bir de yapılanlar hata ile yapılmışsa elbette onları öncelikli olarak bağışlardı. Elbette hata ile yapılanlar, kasten yapılanlarla bir olmazdı.

5. Peygamberin İzinden Giden Delikanlı: Hz. Yuşa:

İsrailoğullarının ardı arkası kesilmeyen isyan hareketlerinden bunalıp zaman ve mekânların ötesinde hikmet deryalarına kısa bir seyahat etmeyi murat eden Hz. Musa Peygamberin yol arkadaşı olarak yanına aldığı kişiyi de Kur'ân bize, *genç delikanlı* olarak takdim etmektedir.⁴³

İyilerle arkadaş olma, Salihlerin hizmetinde bulunma kişiyi yetiştiren en etkili yoldur. Peygamberimiz, *kişi dostunun dini üzeredir, sizden biriniz kiminle dostluk arkadaşlık yaptığına dikkat etsin*⁴⁴, *müminle arkadaşlık yap yemeğini takvalı kimseler yesin*⁴⁵ buyurarak dost/arkadaş seçiminin önemine dikkat çekmiştir.

43 Bkz. 18 Kehf 60.

44 Ebû Davûd, Tirmizî, Ahmed.

45 Tirmizî, Dârimî, Ahmed.

6. İffet Âbidesi Hz. Şuayb'ın Kızları

Müslüman, imanı ile iç dünyasını kuran; İslam'ı ile dış dünyasını aydınlatan kim-sedir. Onun iç dünya güzelliği dış dünyaya yansıyan davranışları ve duruşları ile kendini gösterir. Kur'an Peygamberle beraber olan, onun yolunda olan müminleri tanımlarken, *secde izleri yüzlerine yansıyanlar*⁴⁶ ifadesini kullanır. Ayet, Allah'a secde sonucu insanda oluşan fitri ruh yüceliğine, iç dünya güzelliğine, ahlaki olgunluğuna, vakar ve takva gibi erdemlere işaret ettiği gibi; insanın dış dünyasına ve yüzüne yansıyan güzelliklere de işaret etmektedir. İffet, namus, haya gibi ahlaki güzellikler, kadın erkek her Müslümanın sahip olması gereken değerlerdir.

Hz. Şuayb peygamberin iffet abidesi kızlarının onurlu duruşu, kadın erkek herkese ışık tutmaktadır. Kur'an'da onların bu duruşları şöyle anlatılır:

Musa, Medyen suyuna varınca o suyunun başında birçok insanların, hayvanlarını suladıklarını gördü. Onların gerisinde de, hayvanlarını sudan meneden iki kız buldu. Mûsâ, onlara: "İşiniz nedir/niçin hayvanları suya bırakmıyorsunuz?" dedi. Dediler ki: "Çobanlar sulayıp çekilmeden biz onların içine sokulup hayvanlarımızı sulamayız. Babamız da büyük bir ihtiyardır gelemiz."

Hemen Musa, onların hayvanlarını suladı, sonra gölgeye çekildi: "Rabbim, dedi, doğrusu bana indireceğin bir hayra muhtacım."

*Derken o iki kızdan biri utana utana yürüyerek ona geldi: "Babam seni çağırıyor, bizim için hayvanları sulamanın ücretini verecek," dedi. Musa, o kızların babalarına gelip başından geçen hikâyeyi anlatınca o: "Korkma, o zâlim kavimden kurtuldun" dedi.*⁴⁷

Ayetler, ihtiyaç halinde kadının iş için dışarıya çıkabileceğini ve işlerini takip edebileceğini göstermektedir. Ancak bütün bunlar meşrû sınırlar içerisinde olmalıdır. Kadın iffetini muhafaza etmeli, giyim kuşamı, duruşu ve konuşması ile kişiliğini ortaya koymalıdır. Ayetlerden anladığımıza göre Hz. Şuayb peygamberin kızları, babaları ihtiyar olduğu için evin dışındaki işleri yapmaktadırlar.

Burada Şuayb peygamberin kızlarının, çeşme başında hayvanlarını sulayan erkeklerin arasına karışmamaları, onların çekip gitmelerini beklemeleri ve kızlardan birinin daha sonra Hz. Musa'nın yanına utana utana gelmesi dikkat çekmektedir. Kur'an, bize örnek olsun diye onların özellikle bu duruşlarını anlatmaktadır. Demek ki Kur'an kadını yürüyüşü ve duruşu ile de iffet abidesidir.

46 48 Fetih 29.

47 28 Kasas 23-25.

Yine meşru sınırlar içerisinde bir erkeğin yabancı bir kadınla konuşmasında bir sakınca yoktur. Nitekim Hz. Musa peygamber, hiç tanımadığı Şuayb'ın kızları ile konuşmuş ve onlara yardım etmiştir.

Onlar peygamber kızlarıydılar. Peygambere yaraşır şekilde bir hayat yaşayarak herkese örnek olmalıydılar. Nitekim öyle de oldular. Onlar peygamber eşi olmaya namzettiler. Nitekim onlardan biri, daha sonra Hz. Musa peygambere eş olacaktı.

Onların ihtiyaç babaları vardı, bu yüzden ona bakmak ve evin dışında bir takım işleri görmek zorundaydılar. Onların utanma duyguları, erkeklerin arasına karışmaktan onları alıkoyuyordu.

Onların iffetleri yürüyüşlerine yansımıştı. Kırıtarak, cilveli yürümekten kaçınıyorlardı. Nitekim bir başka ayetinde Kur'an, kadınlara ayaklarını yere vurarak yürümeyi, ayaklarındaki takıların seslerini bile yabancı erkeklere duyurmayı yasaklamıştı. *"O mümin hanımlar, gizlemekte oldukları ziynetleri anlaşılsın diye ayaklarını yere vurmasınlar/ dikkatleri üzerlerine çekecek şekilde yürümesinler!"*⁴⁸

7. İffet Âbidesi Kur'an Kahramanı: Hz. Meryem

Hz. Meryem, Kur'an'da ismi açıkça geçen tek hanımdır. Kur'an, geleneğe uyarak kadın ismi zikretmez. Sözelimi, pek çok ayette konu edildiği halde Hz. Âdem'in eşi ve insanlığın annesi Hz. Havva'nın ismi hiç geçmez. Diğer kadınların ismi de geçmez. Bu kuralın tek istisnası Hz. Meryem'dir.

Meryem ismi Kur'an'da hem de otuz dört ayette geçer. Çünkü Meryem, sıradan bir kadın değildi. O, kadınların en seçkini, küfürden, günah ve fuhuştan uzak kalmış temiz, iffetli, Allah'ın ikramlarına daha dünyada iken nail olmuş bir örnek hanımdı. Onun hayatı, kadınlar başta olmak üzere tüm insanlar için sayısız örneklerle doludur. Şöyle ki:

İsrailoğulları Hz. Meryem ve onun babasız dünyaya gelen çocuğu Hz. İsa hakkında ileri geri konuştukları için Yüce Allah onun ismini açıkça zikretmiş, hem de onların iddialarını tamamen geçersiz kılmak ve Hz. Meryem'in dedikodulardan tamamen uzak olduğunu tekidli bir biçimde anlatmak için tekrar tekrar onun ismini açıkça anmıştır.

Meryem, İbranice'de *'Rabbin hizmetçisi kadın, kul'* anlamında bir kelimedir. Arapça'ya *Mariye* olarak geçmiştir. Arapçada kadın özelliklerinden uzaklaşmış kadın için *'meryem'* kelimesi kullanılır. Çünkü Hz. Meryem, Beyt-i Makdisin hizmetinde bulunmakla alışılmışın dışında erkeklerin yapageldiği bir görevi üstlenmiştir.

Hz. Meryem'in adının geçtiği ayetlerin on yedisinde Meryem ismi, *İsâ b. Meryem* (*Meryem oğlu İsâ*) şeklinde, dördünde *Mesih b. Meryem* (*Meryem oğlu Mesih*) şeklinde,

48 24 Nur 31.

ikisinde ‘İbn Meryem’ (Meryem oğlu) şeklinde geçer. Bu kullanımlarda söz konusu olan Hz. İsa’dır. Kalan on bir ayette ise Hz. Meryem’den bahsedilir ve onun adı geçer. Bu ayetlerin onunda sadece ‘Meryem’ adı geçerken, bir ayette de ‘Meryem bint İmran’ (İmran kızı Meryem) şeklinde geçmiştir.

Hız. Meryem’in açıkça isminin anılmasının ise pek çok hikmeti vardır. Her şeyden önce Hz. Meryem sıradan bir kadın değildir. O, hiçbir erkekle beraber olmadığı/ evlenmediği (betül) halde hamile kalıp çocuk doğurmuş ve Hz. İsa’ya anne olmuştur. Hz. Meryem, doğar doğmaz mabette ibadete adanmış; Allah’ın hizmetçisi anlamına gelen “Meryem” ismine uygun bir kulluk sergilemiş; bir başına, kirli bir toplumda temiz kalmasını bilmiş, iffet abidesi bir hanım olmayı başarmış; bu özellik ve güzellikleriyle Kur’an’da anılmaya ve bir Kur’an suresine isim olmaya layık olmuştur.

Hız. Meryem, ana karnında Yüce Allah’a adanan, çocuk yaşta mabette ibadet ve taatla büyüyen ve bir peygambere ana olan bir kadın kahramandır. Kadının toplumda esamesinin okunmadığı bir dönemde, kadın/kız başına Allah’a kullukta ve O’nun dinine hizmette ben de varım diyebilen, kirli toplumda tertemiz kalabilen örnek bir annedir.

Öte yandan, bu temiz kadına Yahudi ve Hristiyanlar olmadık sözler söyleyince, onu iffetsizlikle suçlayarak yahut ona ilahlık payesi vererek haddi aşınca, Cenab-ı Hak hem onlara susturucu bir cevap vermek, hem de onu aklamak, onun temiz, iffetli bir anne/kul olduğunu açıklamak için ismini ayetlerinde anmıştır.

Yine Allah’ın erişilmez kudreti gereği babasız olarak Hz. Meryem’den dünyaya gelen Hz. İsa’nın, babasız ama nesebi sahih bir evlat olduğunu belgelemek için “Meryem oğlu İsa” diye takdim edilmiştir. Hz. Meryem, ana karnında iken Yüce Allah’a adanan bir evlattı:

İmran’ın karısı: ‘Ya Rabbi! Karnımda olanı, sadece sana hizmet etmek üzere adadım, benden kabul buyur, doğrusu işiten ve bilen ancak Sensin’ demişti. Onu doğurduğunda, Allah onun ne doğurduğunu bilirken ‘Ya Rabbi! Kız doğurdum. Erkek, kız gibi değildir, ben ona Meryem adını verdim, ben onu da soyunu da, kovulmuş şeytandan Sana sığındırıyorum’, dedi.

Rabbi onu güzel bir kabulle karşıladı, güzel bir bitki/çiçek gibi yetiştirdi; onu Zekeriya’nın himayesine bıraktı. Zekeriya mabette onun yanına her girişinde, yanında bir yiyecek bulurdu. ‘Ey Meryem! Bu sana nereden geldi?’ deyince Meryem: Bu, Allah’ın katındandır’ cevabını vermişti. Doğrusu Allah dilediğini hesapsız rızıklandırır.⁴⁹

Bu Kur’an kıssasında öne çıkan mesajları şu şekilde özetlememiz mümkündür: Anlatılan kıssada geçen üç başkahramanın ikisi kadın, biri erkektir. İmran’ın karısı, Hz.

49 3 Âlu İmran 35-37.

Meryem ve Hz. Zekeriyâ. Demek ki kulluk yarışında, erkekler gibi kadın kahramanlar da insanlığa önderlik etmiştir.

İmran'ın karısı, daha çocuğu karnında iken onu Yüce Allah'a adanmış ve kabulü için dua etmiştir. Demek ki anne babanın daha çocuk doğmadan onun için yapacakları plan ve dua son derece önemlidir.

Ayet, çocuk sahibi olmaktaki asıl amacı da açıklamaktadır: Yüce Yaratıcıya yarış kullar olması. O halde anne babalar olarak Yüce Allah'tan yoluna adanmış nesiller istemelidir.

Anne, çocuğunun erkek olacağını beklemektedir, ancak çocuk kız olmuştur. Buna karşılık anne, olanı teslimiyetle karşılar, mabede kız çocuğunun adanmasının uygun olmayacağını düşünerek *Rabbim ben kız doğurdum, oysa erkek, kız gibi değildir* demiştir. Bu cümle, toplumsal bir vakıayı yansıtmaktadır, yoksa erkeğin kadından üstünlüğünü değil. Nitekim tarihte Meryem gibi nice kadın kahramanlar yer alırken, Firavun-Nemrut gibi azgınlar erkeklerin arasından çıkmıştır.

Hız. Meryem'e bu ismi, annesi vermiştir. Çocuğa isim verme konusunda kadının da söz hakkı vardır. Çocuğa isim verilirken, anlamlı isimler seçmelidir. Nitekim annesi Meryem'e, Yüce Allah'a yarışır kul olsun diye, bu anlama gelen ismi koymuştur.

Çocuk doğduktan sonra da anne baba duaya devam etmeli, kovulmuş şeytandan onu Allah'a emanet etmelidir. Ancak bu dua yalnızca dilde kalmamalı, şeytanın hilelerinden uzak bir eğitim ve ortam hazırlanarak fiili dualarla birlikte, kavli dualar yapılmalıdır.

Kulluk sınavında kadına da erkeğe de büyük sorumluluklar düşmektedir. Tek başına cinslerin başarılı olması zordur. Nitekim kıssamızda annenin dua ve emelinin gerçekleşmesine, Meryem kızın teyzesinin kocası katkıda bulunmuş, mabette Meryem'in bakımını üstlenmiştir.

Mabette Yüce Rabbe kendini adayan Meryem'i, Rabbi asla yalnız bırakmamış, onu en güzel şekilde rızıklandırmış ve şer odaklarından korumuştur. Sonuçta olmazları olduran Yüce Yaratıcı, Meryem'i hiç evlenmediği halde Hız. İsa peygambere anne yapmıştır.

8. Mağarada ilahi Koruma Altına Alınan Delikanlılar: Ashâb-ı Kehf

Müşrik ve putperest bir toplum içerisinde yaşadıkları halde, kendilerine herhangi bir tebliğci gelmeden sırf Allah'ın kendilerine lutfettiği akıllarıyla tevhidi bulan, dinlerine sahip çıkma konusunda titiz davranıp toplum içindeki saygınlıklarını, variyetlerini terk eden, bu sayede imanları pekleşen ve güçlü imanlarının gereğini yerine getirebilmek için kıyam eden, sonunda bir mağarada ilâhi koruma altına alınarak dini yaşamanın mükafatını daha bu dünyada gören o kutlu insanları da Kur'an bize *yiğit delikanlılar*

olarak tanıtmaktadır.⁵⁰ Kehf suresinde anlatılan kıssada öne çıkan mesajları şu şekilde özetleyebiliriz:

Ashab-ı Kehf, inanan, ama imanları üzerinde titizlik gösteren, sayıca küçük bir grup gençti. Onlar, büyüklerine ve toplum içerisindeki konumlarına rağmen gerçeğe inanmaktan geri kalmayarak kirliliği toplumda temiz kalınabileceğinin en çarpıcı örneğini vermişlerdir.

Şartlar ne kadar olumsuz olursa olsun insan, aklını kullanarak, vicdanının sesine kulak vererek doğruları bulabilir. Nitekim Ashab-ı Kehf, kirliliği toplum ve çevrede gerçeği bularak temiz kalabilmişlerdir. Onların yaşadıkları çevre ve içerisinde bulundukları konumları, gerçeğe ulaşmalarına engel olmamıştır.

İman etmek yeterli değildir. İmanı korumak ve bunun için gerekli tedbirleri almak da önemlidir. Nitekim Ashab-ı Kehf, iman ettikten sonra bulundukları yerde kalmanın, imanlarına zarar verebileceğini anladıkları için, yerlerini terk etmişler, yapılması gerekeni yaptıktan sonra Yüce Allah'a dua etmişlerdir.

İnsan, imanını koruyabilmek ve inandığı gibi yaşayabilmek için yardım ve desteğini göreceği sâlih arkadaşlar edinmelidir.

Yüce Allah, sayıca az olmalarına rağmen güçlü bir iman donanımına sahip olanları hem yarımsız ve sahipsiz bırakmamış, hem de onları Kitabında anarak dillere destan etmiştir. Gerçeği kabul etmelerinin mükâfatı olarak Yüce Allah, onların imanlarını güçlendirmiş, tüm baskılara rağmen imanda karar kılmalarını sağlamış ve onlara yardım ederek onlara, imanlarının gereğini yerine getirebilme güç ve kuvveti vermiştir.

Mağara yaranı gençler dünyada dillere destan olmuşlar, bulundukları yerler mabed edinilmiş, dünyada pek çok mağara, onların yaşadıkları yer diye dünya insanı tarafından sahiplenilmiştir. Onlar ahirette de yüce makamlarda olacaklardır. Zira Allah'ın dinini yaşamanın kazanımı hem dünyevî hem de uhrevîdir.

Tedbir ve dua hedefe ulaşmak için gerekli en önemli unsurlardandır. Ashab-ı Kehf de uykuya yatırılmadan önce ve sonra asla tedbiri elden bırakmamışlar, kul olarak yapılması gerekeni yaptıktan sonra, Allah'a güvenip dayanmışlardır. Bu meyanda gizlice toplumlarından ayrılmışlar, uyandıktan sonra da alışveriş için şehre gönderdikleri arkadaşlarına tedbirli ve dikkatli olmasını sıkı sıkı tembih etmişlerdir. Onlar, karma bir toplumda yaşayanlar olarak yiyecek ve içeceklerine dikkat etmişler, helal ve temiz yiyecekleri almaya özen göstermişlerdir.

9. Hz. Peygamber'in Gençleri: Ashâb-ı Suffe

50 Bkz. 18 Kehf 9-26.

Genç yaşta kendilerini ilim, ibadet, dua, zikir, cihad, çalışma, müezzinlik, irşad-tebliğ, Hz. Peygambere hizmet ve diplomatik görevlere kendilerini vakfeden⁵¹ ve Hz. Peygamberin himayesine sığınan saadet çağı gençlerini de Kur'an gençlerinin son halkası olarak zikredebiliriz. Onlar hakkında Kur'an şöyle der:

*Rablerinin rızasını dileyerek, sabah akşam O'na dua edenleri yanımdan kovayım deme*⁵²

*"Sabah akşam Rablerine dua edip O'nun rızasını isteyen o kimselerle beraber sen de sabret. Dünya hayatını süsünü isteyerek gözlerini onlardan ayırma..."*⁵³

İşte bu ayetlerdeki emirler doğrultusunda hareket eden Peygamberimiz da-
vanın alt yapısını oluşturacak olan gençlere özel bir ilgi ve özen göstermiştir. O'nun bu
ilgisi ve gözetiminde yetişen o yiğit insanlar, saadet çağının sonraki kuşaklara taşınmasını
sağlamışlardır. İslâm'ın Peygamberi Hz. Muhammed de kutlu sözleriyle ümmetin göz
aydınlığı olacak genç kuşağının toplumdaki yerini vurgulayarak gençleri hayra, hakka
yönlendirmiştir.

Suffe, avlu, gölgelik gibi anamlara gelir. Suffeliler, Mescid-i Nebî ve Peygamberin
gölgesi altında varlığını sürdüren erlerdir. Onlara *Edyâfü'l-İslâm/İslâm'ın ve Müslüman-
ların misafirleri* denmiştir. Peygamber mescidinin yanı başında olan ve gündüzleri bir
okul, geceleri bir yatakhane olarak işlev yapan bu kurum Peygamberimiz döneminin
üniversitesini, yatılı yurdunu oluşturuyordu.

Aralarında Abdullah b. Mesud, Bilal-i Habeşî, Suheyb er-Rûmî, Habbab b. Eret, Ammar b.
Yasir, Mikdat b. Esved, Ebûzer el-Gıfârî, Selman-ı Fârisî, Abdullah b. Ömer, Huzeyfetü'l-Yemân,
Ebû Saîd el-Hudrî gibi nice seçkin sahâbî vardı. Sayıları 10 ile 400 arasında değişiyordu.

Kaynaklarımız Peygamber Mescidinin yanı başında erkekler için yer olduğu gibi,
Suffetü'n-Nisâ denilen hanımlar bölümünün/kadınlar kolunun da olduğunu haber ve-
riyorlar. Orada bazı hanımların kaldığı ve mesciddeki derslerden ve manevî havadan
istifade ederek yetiştiklerini söylüyorlar. Suffeliler ilim, ibadet, dua ve zikirle meşgul
olan, zamanı gelince cephelelerde cihad eden, iâşe temini için çalışan, Peygamberimizin
hizmetinde bulunan, müezzinlik yapan, irşad ve diplomatik faaliyetlerde aktif görev
alan kimselerdi⁵⁴

51 Bkz. Kökten Akif, *Asr-ı Saadette İslâm*, IV, 405-408

52 6 En'âm 52

53 18 Kehf 28

54 Bkz. Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 179, II, 767-773; Akif Köten, *Asr-ı Saadette Suffa
Ashabı*, A. Saadette İslâm, İstanbul, 1994, IV, 379-416.

Ashab-ı Suffe, mescid merkezli bir hayatı benimsemiş, Hz. Peygambere yakın olmuş, onu dinlemiş, onu izlemiş, onun söz ve fiilleri ile yoğrulmuş insanlardır. Onlar, iyi bir alt yapı ve donanımdan sonra, sahip oldukları güzellikleri başkaları ile paylaşmak için her türlü fedakârlığı ortaya koymuşlar ve dünyanın her yerine ulaşmışlar. Mesajlarını dünyalılara ulaştırabilmek için, hiçbir engeli tanımamışlar. Gittikleri her yerde okul olmuşlar, tevhidin, iyilik ve güzelliğin temelini atmışlar. Medine, Mekke Okulundan sonra Irak Okulu ve diğer merkezlerdeki ilim, irfan ve tevhid okullarını bizzat onlar kurmuşlar. Afrika'nın içlerinde, Anadolu'nun her köşesinde, Hindistan'da ve hatta Çin'de bile okul olmuşlardır.

Sonuç

Gençlik, insan hayatında enerjinin, heyecanın, gelişim ve değişim seyrinin, öğrenme ve uygulama şevkinin en yoğun olduğu bir dönemdir. Güzel şeyler, en güzel bir biçimde gençlikte yapılır. İman, genç ve dinç gönüllerde gür bir biçimde yeşerir. Amel, o dinç bedenlerde en güzel örneklerini verir. Hayırlar, genç sahipleriyle dinamik ve şen olurlar. Bu yüzden *ibadet de gençlikte, kabahat de gençlikte* denilmiştir. Ama Müslümana her zaman yakışan, ibadettir kabahat değil. Kabahat ise, işlenmeğe ve denenmeye değmez. İbadet gençliğe değer kazandırırken, kabahat onu yer, bitirir.

İslam'ın Peygamberi, *Gençlik, delilikten bir bölümdür...*⁵⁵ sözüyle gençliğin heyecan ve deliliklerle dolu bir dönem oluşuna da işaret ederek delikanlıların, deliliklerini gidermeye yönelik teklif ve yönlendirmelerde bulunmuştur: Aslında O, bu sözleriyle gençleri yermemekte, durum tespiti yaparak onlar hakkında çok büyük beklentiler içerisinde olunmaması gereğini hatırlatmaktadır.

En kâmil insanlar arasından seçilen peygamberler, her bakımdan temiz bir çocukluk ve gençlik dönemlerine sahiptirler. Onlar, seçilmiş insanlardır. Yüce Allah, onları pek çok insanın arasından seçip görevlendirmiştir. Peygamberlik Allah vergisidir, ama peygamberlikle görevlendirilenler de seçilmeyi hak etmiş kimselerdir. Peygamberler, günahattan korunmuş ma'sûm kimselerdir. Onların peygamber olmadan önce, günahlardan korunmuş olup olmadıkları tartışılmış olsa bile, genellikle peygamberler temiz bir geçmiş ve gençlik dönemine sahip kimselerdir.

Son peygamber Hz. Muhammed aleyhisselam da yaşadığı tertemiz çocukluk ve gençlik dönemleri ile tüm zamanların gençlerine en güzel örnek olmuştur. Üstelik O, yetim ve öksüz büyümesine rağmen kirli toplumda temiz kalabilen bir gençtir. Yaşadığı toplumda her çeşit günah, pek çok insan tarafından işlendiği halde, o bunlardan kendini korumasını bilmiştir. Kaynaklarımız, onun gençlik dönemi ile ilgili şu bilgilerle doludur:

55 Münâvî, *Feyzu'l-Kadîr*, IV, 171; Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, II, 5

Peygamberimiz, yetişkinlik çağına kadar mertlik ve insanlıkta kavminin en üstünü, ahlakça en güzeli, komşuluk haklarını en fazla gözeteni, doğru sözlülükte en başta geleni, eminlik ve güvenilirlikte en büyüğü, kötülükten en uzak olanı idi. Bunun için kendisine kavmi arasında *el-Emîn/ yani güvenilir kişi, güven veren insan* denirdi.⁵⁶ Onun bu tertemiz geçmişi Kur'an'da şöyle ifade edilmiştir: *"Ben bundan önce bir ömür boyu içinizde durmuştum. Hâla akıl erdiremiyor musunuz?"*⁵⁷ Ben peygamber olmadan önce kırk yıl aranızda yaşadım. Siz benim doğruluğumu, dürüstlüğüme, emanete hıyanet etmeyişimi, ümmiliğimi biliyorsunuz. Ben gençliğimde hiç Allah'a isyan etmedim, putlara tapmadım, asla yalan söylemedim, hiç aldatmadım ... Şimdi siz benden, böyle bir şeyi yapmamı nasıl istersiniz?⁵⁸

Evet, gençlik toplumun temelidir. Toplumlar yarınlarını emin ellere bırakabilmek için gençlerinin üzerinde titiz olmalı, onların şahsiyetli bir şekilde yetişmelerine zemin hazırlamalı ve onlara örnek teşkil edecek bir hayatı yaşamalıdır. Bu noktada herkese görev düşmektedir. Şöyle ki: *Önce genç olanlar*, gençliklerini ömürlerinin en verimli çağı olarak görmeli, onu en güzel ve donanımlı bir şekilde geleceğe hazırlamalı, her çeşit tahribattan onu korumalıdır. Onlar bilmelidirler ki günahlar, gençliği harap eden şeylerdir. Hiçbir günah, merak sâiki ile bir kerecik olsun denenmeye değmez. Zira tarih boyunca insanların denemediği günah kalmamış, işlenen hiçbir günahın da hiç kimseye zerre kadar hayrı/yararı olmamıştır. Bu nedenle gençler, içerisinde yaşadıkları çevre ve şartlar nasıl olursa olsun, kendilerini ilim, irfan ve takva ile donatmalıdır. Bunun için de peygamberler başta olmak üzere, İslâm önderlerinin hayatları bol bol okunmalıdır. Unutulmasın ki, gençlik çoğu insanın kıymetini bilemediği, israf ettiği, ama nerede ve nasıl tüketildiği konusunda hesaba çekileceğimiz en önemli nimetlerden biridir. Nice insan, daha iyi değerlendiremediği için *ah keşke gençlik günlerim geri gelse* diye hayıflanır durur. Onların bu pişmanlığı, gençlere ders ve ibret olmalıdır.

İkinci olarak büyükler, gençlere iyi örnek olmalı, onları her türlü tahribattan korumalıdır. Bu meyanda asla gençliklerinde işledikleri kötülükleri onlara anlatmamalı, kendi düşüktükleri yanlışlara gençleri düşürmemek için tedbir almalıdırlar.

Üçüncü olarak yetkili olan her kurum, gençliğin önemini bilmeli ve gençleri iyiye, günele yönlendirmeli, onları her türlü kötülük odaklarından korumaya yönelik önlemler almalıdırlar.

56 Asım Köksal, *İslam Tarihi*, II, 113 (İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 121)

57 10 Yunus 16.

58 Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmî'l-Kur'an*, VIII, 321.

(Prof. Dr. Ali AKPINAR tebliğini sundu)

BAŞKAN – Prof. Dr. Ali AKPINAR Hoca’mıza biz de teşekkür ediyoruz. “Kur’an’ın Gençleri” başlıklı sunumunu gerçekleştirdiler.

Şimdi, Kayseri İl Müftümüz Şakir GÜVEN Hocamız, “Ashabı Kehf, İnsanlığa Model Gençler” başlıklı sunumunu gerçekleştirecekler.

Buyurunuz Hocam.

ASHÂB-I KEHF: İNSANLIĞA MODEL GENÇLER

Prof. Dr. Şahin GÜVEN⁵⁹

Giriş

Kur'an-ı Kerim'in anlatım üslûbu içerisinde "kıssalar" önemli bir yer tutar. Tevhit inancının ispatı, öldükten sonra yeniden dirilmenin (*âhiret hayatının*) hakikati ve hak-batıl mücadelesinde tarafların konumu gibi hususlarda Kur'an, zaman zaman insanlık tarihinden kesitler sunmaktadır. İnsanlar için birer ibret vesikası olan bu kıssaların en temel amacı, muhataplara dünya ve ahiret mutluluğunu sağlayacak yolu (*hidayeti*) göstermektir. Bunu yaparken de öylesine canlı bir anlatım üslûbu kullanılmaktadır ki, geçmiş dönemlerde yaşanmış bir hadise gözlerimizin önünde canlanmakta, sahnelenmekte ve bizi anlatılan kıssanın içerisine çekerek âdetâ yeniden yaşatmaktadır. Bu öylesine etkileyici bir anlatım üslûbudur ki muhatap, kıssayı sadece dinleyen değil, bizzat yaşayan ve yüreğinde hisseden bir ruh haline bürünür. Dolayısıyla Kur'an'ın anlatım üslûbunda kıssalar, "geçmişte yaşanmış bir hayatın hikâyesi" değil, bizzat "hayatın ta kendisi" olur.

İşte bu kıssalardan birisi de, içinde geçtiği sûreye isim de olmuş olan *Ashâb-ı Khef* kıssasıdır. *Ashâb-ı Khef*, "mağara arkadaşları" ya da "mağarada uyuyanlar" diye bilinen, sayıları hakkında farklı rivâyetlerin bulunduğu, muhtemelen Hz. İsa'dan (as) sonraki bir dönemde yaşanmış bir hadisenin kahramanlarıdır.⁶⁰ Hem içinde geçtiği *Khef* sûresinin,

59 Kayseri İl Müftüsü ve ERÜ İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi. [sguven71@hotmail.com]

60 Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, (Thk. 'Abdulmuhsin et-Turki), Kahire 2001, XV/162-163; Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Târihu'l-Umem ve'l-Mulûk*, (Thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm), Mısır ty, II/6-7; Ebû Muhammed Abdülhak b. 'Atıyye *el-Muharreru'l-Veciz*, Katar 2007, V/569; Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'an*, (Çev. Muhammed Han Kayani ve dğrl.), İstanbul 1996, III/154-157. Müfessir İbn Kesîr, *Ashâb-ı Khef*'in Hz. İsa'dan (as) sonra yaşayan ve Hristiyanlığa müntesip gençler olduğu görüşünü doğru bulmamaktadır. Çünkü ona göre Yahudilerin bilgisi dâhilinde olan ve peygamberlik iddiasında bulunan kimseyi imtihan etmek için sorulmasını istedikleri şeyin, Hristiyanlara ait olması düşünülemez. Dolayısıyla

hem de *Ashâb-ı Kehf* kıssasının ana teması, tevhit inancının temelini oluşturan öldükten sonra yeniden diriltirme konusudur. Ancak bu kıssa öldükten sonra diriltilmeyi, üç yüz (*küsur*) yıl mağarada uyutulduktan sonra yeniden uyanan bu iman ehli gençler üzerinden anlatmaktadır.

Şartlar ne olursa olsun inançlarını koruma ve ona göre yaşama kararlığında olan bu gençlere, içinde yaşadığı müşrik (*putperest*) toplumun sunduğu sadece iki yol vardı: Ya tek olan Allah'a iman etmekten vazgeçerek şirke batmak ya da öldürülmek. Allah'a yürekten inanan bu gençler, ikisi de birbirinden beter olan bu seçeneklerden herhangi birisini tercih etmeyerek kendileri için üçüncü bir yol buldular. Bu yol, hem şirk hastalığına batmış toplumlarından uzaklaşacakları ve hem de imanlarını koruyup inançlarının gerektirdiği bir hayatı yaşayabilecekleri bir yoldu.

İnançları uğruna doğup büyüdüğü şehri, ailelerini ve sevdiklerini geride bırakarak bir mağaraya sığınma kararı, öyle kolay alınabilecek bir karar değildir. Bir de bu kararı alan gençlerin, saray erkânının ve yönetici elitlerin çocukları olduklarını düşündüğümüzde, inançlarını koruma ve yaşama uğruna nelerden vazgeçtiklerini, hangi lüks ve şatafatlı bir hayatı ellerinin tersiyle itebildiklerini daha iyi anlayabiliriz. İçinde yaşadığı müreffeh bir hayatı terk ederek sahip olduğu inancını koruma ve yaşama pahasına bir mağaraya sığınma fikri, ancak özgüven sahibi idealist gençlerin düşünüp üstesinden gelebileceği bir karardır. Bundan dolayı Kur'an, bu kişilerin "bir grup genç" olduğunu ifade etmekte ve gençliklerine vurgu yapmaktadır.

Peki, bu kıssanın Kur'an'da anlatılmasının sebep ve hikmetleri nelerdir? Nebvî davetin Mekke döneminin muhasara sonrasına denk gelen bir zaman diliminde nazil olan bu kıssa ile o dönemin hem Müslüman'larına, hem de Mekke müşriklerine ne anlatılmak istenmişti? Bu kıssadan öncelikle gençlerin, daha sonra da gençlerle muhatap olan ve onları eğitmek ve hayata hazırlamak durumunda olan ebeveynlerin, eğitimcilerin ve yöneticilerin alacakları dersler neler olabilir?

İşte bu tebliğimizde bütün bu sorulara cevap ararken, *Ashâb-ı Kehf* kıssasının geçmiş dönemde yaşanmış bitmiş bir hadise olarak değil de, inancını koruma ve yaşatma pahasına mücadele eden, döneminin zalim yöneticilerine ve müşrik halklarına karşı tevhit inancını açık bir dille ifade eden, şartlar zorlaştığında ise mücadeleden vazgeçmeyip dinlerini yaşayabilecekleri bir yol bulmaya çalışan mağara arkadaşlarının hayat hikâyesinden günümüz gençlerinin alabileceği dersleri tespit etmeye çalışacağız.

İbn Kesir'e göre *Ashâb-ı Kehf* kıssası, Hristiyanlardan önceki bir zaman diliminde gerçekleşen bir hadisedir. Ancak yine de bir ihtiyat payı bırakan müfessir bütün bu bilgilerden sonra "En iyisini ve doğrusunu Allah (cc) bilir" kaydını düşmektedir (Bkz. İsmail b. Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, (Thk. Mustafâ es-Seyyid Muhammed v.dğrl.), Kahire 2000, IX/109).

Kur'an'da Ashab-ı Kehf Kıssasının Anlatımı

Ashab-ı Kehf kıssasının içinde geçtiği sûre ittifakla Mekke'de nazil olmuş⁶¹ ve bizzat Hz. Peygamber'in (as) isimlendirmesiyle de "Kehf" adını almıştır.⁶² Sûrelerin nüzül tertibine dair gelen rivayetlere baktığımızda Kehf sûresinin 65 ile 69. sıralara yerleştirildiğini görmekteyiz.⁶³ Dolayısıyla Ashab-ı Kehf kıssasının içinde geçtiği bu sûrenin inişi, büyük ihtimalle Hz. Peygamber (as) ve ashabına karşı uygulanan kuşatma (*muhasara*) ve boykot dönemi sonrasına tekabül etmektedir.⁶⁴ Bu zaman diliminde Allah Resûlü'nün (as) İslâm davetini Mekke dışından gelen kabile mensuplarına ulaştırmaya çalıştığını, bu sebeple Taif'e gittiğini, panayırlara gelenlerin çadırlarını ziyaret ederek onlara dini tebliğde bulunduğunu görmekteyiz.

İşte tam bu aşamada Siyer ve Tefsir kaynaklarımız bizlere şöyle bir bilgiyi ulaştırmaktadır: Mekke müşrikleri Yesrib'deki Yahudilerden Hz. Muhammed'in (as) peygamberliğini yalanlayacak bir bilgi ve görüş almak için Nadr b. el-Hâris ve Ukbe b. Ebî Muayt'ı Medine Yahudilerine gönderdiler ve onlara şöyle dediler: "Yahudilere Muhammed'i anlatın, söylediklerini haber verin ve onun hakkında sorular sorun. Onlar Ehl-i Kitap kimselerdir ve peygamberlerle ilgili olarak bizim bilmediğimiz şeyleri bilirler." Bunun üzerine ikili heyet yola koyulup Medine'ye vardılar ve Yahudilere Hz. Peygamber'i anlatıp şöyle dediler: "Sizler Ehl-i Kitapsınız, Tevrat'ı bilirsiniz, bize Muhammed hakkında bilgi veresiniz diye geldik." Yahudiler ise ona üç soru sormalarını, eğer bu sorulara doğru cevap verirse onun hak bir peygamber olduğunu, aksi takdirde yalancının teki olduğunu söylediler. Kureyş müşrikleri Hz. Peygamber'i (as) köşeye sıkıştırmak için, Yahudilerden aldıkları bilgiler doğrultusunda "*Rûh, Ashâb-ı Kehf ve Zülkarneyn*" hakkında soru sormuşlardı. Allah Resûlü de (as) "yarın gelin sizlere bunların cevabını vereyim" demiş ve fakat "inşallah"; yani "eğer Allah izin verirse" istisnai kaydını koymamıştı. Oysa peygamberine vahyi ne zaman indireceğini ve hatta hangi bilgileri bildirip bildirmeyeceğini de yalnızca Allah (cc) bilirdi. İşte bu sebeple Müşriklerin cevabını bekledikleri sorularla ilgili vahiy günlerce gelmedi. Bunu gören müşrikler sağda solda dedikoduya başladılar ve "Muhammed'e bilgi getiren cin artık onu terk etmiş!" dediler.

61 Bkz. İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-Veciz*, V/516; Muhammed Tâhir b. Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Tunus 1984, XV/241

62 İlgili rivayetler için bkz. Tahir b. Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XV/241.

63 Bkz. Esra Gözeler, *Kur'an Ayetlerinin Tarihlendirilmesi*, İstanbul 2016, s.60-102.

64 Bkz. Muhammed Âbid el-Câbirî, *Fehmü'l-Kur'an*, (Çev. Muhammed Coşkun), İstanbul 2013, II/205 vd.

Kimi rivâyetlere göre tam 25 gün geciken vahiy nihayet gelmişti. İşte *Kehf* sûresinde anlatılan *Ahab-ı Kehf* (ve *Zülkarneyn*) kıssasının nüzul sebebi bu hadisedir.⁶⁵

Ashab-ı Kehf kıssasının anlatıldığı âyetler öncesinde sûrenin giriş kısmını oluşturan ilk sekiz âyeti, insanlara doğruyu anlatıp iman eden ve sâlih amel işleyenlere ilâhî rahmeti, inanmayanlara da içine düşecekleri azabı bildirmek üzere Kur'an'ı gönderen Allah'ın hamdedilmeye lâyık olduğu belirtildikten sonra O'na çocuk edinme isnadında bulunanların sözlerinin büyük bir yalan olduğu ifade edilmektedir. Ardından gelen âyetlerde insanların Kur'an'a inanmamaları sebebiyle üzüntü duyan Hz. Peygamber (as) teselli edilmekte, ayrıca yeryüzünün insanların sınanmasına uygun bir ortam olması için süslenip çekici hale getirildiği bildirilmektedir.⁶⁶

Kehf sûresinin 9-26. âyetlerinde ise geçmiş dönemlerde putperest bir kavim içinde Allah'ın varlığına ve birliğine inanan, bu inançlarını açıkça dile getirip putperestliğe karşı çıkan ve öldürülmekten yahut inançlarını değiştirmeye zorlanacaklarından korkup bir mağaraya sığınan birkaç gençle ilgili Ashâb-ı Kehf kıssası yer almaktadır. Öncelikle Allah tarafından yaratılan ve ortaya konulan mucizelerin sadece bu gençlerin yaşadıkları ilginç şeylerden ibaret olmadığı, Allah'ın bütün âyetlerinin hârikulâde olduğu, bu gençlerin kıssasında ise ahiret vaadinin gerçek olduğuna dair bir delil bulunduğu vurgulanıyor. Buna göre bu gençler putperest toplumlarına muhalefet etmişler, tevhit inancına iman etmişler ve toplumlarının baskısı yüzünden yaşadıkları şehri terk edip bir mağaraya gizlenmek zorunda kalmışlardır. Orada uyumuşlar, Allah da onların uykusunu uzatmış, kendilerini âdetâ ölü gibi yapmış, fakat bedenlerinin çürümesine engel olup sağlam kalmalarını sağlamıştır. Zira kaldıkları mağaranın güneşin mağara ağzına sabah akşam vurarak geçmesini sağlayarak aşırı sıcaktan ve aşırı soğuktan korunmasını temin etmiş, içerisinin mutedil bir havada kalmasını sağlamıştır. Böylece gençler aynı hal üzere uzun bir süre, üç yüz yılı aşkın bir zaman orada kalmışlardır. Tabii o sırada nesiller değişmiştir. Nihayetinde Allah (cc) onları, tıpkı uyudukları günkü hallerinde uyandırmıştır. Kendilerine yiyecek alması için içlerinden birini şehre gönderdiklerinde ise tanınmışlar ve haklarında insanlar ihtilafa düşmüşlerdir. Bu arada Kureyşliler ise bu

65 Ebû Muhammed Abdülmelik b. Hişâm, *es-Sîretu'n-Nebevîyye*. (Thk. Mustafâ es-Sakkâ), Kahire 1981, I/301; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XV/191; Ebû Bekir Ahmed b el-Hüseyn el-Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, (Thk. Abdulmutî' Kal'acı), Kahire 1998, II/269-270; İsmail b. Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, (Thk. Abdulmuhsin et-Turki), Kahire 1997, II/542 ve 562-563; Celaleddin es-Suyûtî, *Lübâbu'n-Nukûl fi Esbâbi'n-Nüzûl*, Beyrut 2002, s. 168. Ancak müfessir Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, bu rivayette adı geçen râvilerden birinin tanınan bir kişi olmaması, söz konusu sorulardan üçüncüsünün (yani Ruh'un) daha önce nâzil olan İsrâ sûresinin 85. âyetinde açıklanmış olması gibi sebeplerle rivayetin ihtiyatla karşılanması gerektiğini ifade etmektedir (Bkz. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul 1979, V/3219-3220).

66 Bkz. İlyas Üzümlü, "Kehf Sûresi", *DİA*, İstanbul 2002, XV/188.

gençlerin ne kadar süre uykuda kaldıklarını merak etmektedirler. Ancak herkes kendine göre bir süre tayin edecek ve ihtilaf ortaya çıkacaktır. Bu da, daha önceki sûrelerde ahirette müşriklerin dünyada ne kadar kaldıkları hususunda ihtilaf ettiklerinin anlatıldığı gibi, Kureyşliler için bir imtihan olacaktır. Böylece Kureyş’li müşriklerin Hz. Muhammed’in (as) yalanını ortaya koymak için sordukları bu kıssa, kendileri aleyhine, dirilişin ve ahiretin doğruluğu hakkında somut bir delil olup çıkmıştır. Zira bu kıssadan anlaşıldığına göre Allah (cc) bu gençleri o kadar uzun bir süre uykunun ardından uyandırdığı (dirilttiği) gibi, insanları da ölümden sonra diriltecektir. Dirilişi inkâr edenler, kıyamet günü bunu gözleriyle göreceklerdir.⁶⁷

İşte kısaca anlatmaya çalıştığımız Ashab-ı Kehf kıssasının Kur’ân’daki anlatımı şöyledir:

(Ey Peygamber!) Yoksa sen bizim sınırsız kudretimizi gösteren onca âyetlerimiz arasında mağara arkadaşlarının (*ashab-ı kehf*), bir kitabede isimleri yazılı olan gençlerin (*ashab-ı rakim*)⁶⁸ başından geçenleri çok mu hayret verici buldun?! (9) Hani o gençler bir mağaraya sığınmış ve “Rabbimiz! Bize rahmet ve merhametini lûtfet; içinde bulunduğumuz sıkıntılı durumdan bir çıkış yolunu bize kolaylaştı.” diye dua etmişlerdi. (10) Bunun üzerine Biz onları mağarada, yıllarca süren derin bir uykuya daldırdık. (11) Sonra onları uyandırdık ki, iki zümreden hangisinin bekledikleri süreyi daha iyi hesap ettiğini bilelim. (12) Biz sana onların haberlerini gerçek olarak anlatıyoruz: Şüphesiz onlar Rablerine inanmış birkaç genç yiğitti. Biz de onların hidayetlerini artırmıştık. (13) Kalkıp da, “Rabbimiz, göklerin ve yerin Rabbidir. Ondan başkasına asla ilah demeyiz. Yoksa andolsun ki saçma bir söz söylemiş oluruz. Şunlar, şu kavmimiz, ondan başka tanrılar edindiler. Onlar hakkında açık bir delil getirselerdi ya! Artık kim Allah’a karşı yalan uydurandan daha zalimdir?” dediklerinde onların kalplerine kuvvet vermiştik. (14-15) (İçlerinden biri şöyle dedi:) “Mademki onlardan ve Allah’tan başkasına tapmakta olduklarından yüz çevirip ayrıldınız, o halde mağaraya çekilin ki, Rabbiniz size rahmetini yaysın ve içinde bulunduğunuz durumda yararlanacağınız şeyler hazırlasın.” (16) (Orada olsaydın) güneş doğduğunda onun; mağaralarının sağ tarafına kaydığını, batarken de onlara dokunmadan sol tarafa gittiğini görürdün. Kendileri ise mağaranın geniş bir

67 Bkz. Câbirî, *Fehmü’l-Kur’ân*, II/269-270.

68 Âyette geçen “*rakim*” ifadesinden maksadın, “mağara arkadaşlarının isimlerinin yazılı bulunduğu kitabe” olduğunu söyleyenlerin yanında, söz konusu mağaranın bulunduğu yerleşim biriminin veya dağın ya da vadinin ismi olduğunu ifade edenler de olmuştur. Ancak tercih edilen görüş “*rakim*” ifadesinden maksadın, mağara arkadaşlarının isim ve hikâyelerinin yazılı bulunduğu kitabe olduğu görüşüdür. (Bkz. Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XV/157-161; İbn Kesir, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, IX/106-107; İbn Kesir, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, II/563; İbn Atıyye, *el-Muharraru’l-Vecîz*, V/56569.)

yerinde idiler. Bu, Allah'ın mucizelerindendir. Allah kime hidayet ederse işte o, doğru yolu bulandır. Kimi de şaşırtırsa, artık ona doğru yolu gösterecek bir dost bulamazsın. (17) Uykuda oldukları halde sen onları uyanık sanırsın. Biz onları sağa sola çeviriyorduk. Köpekleri de mağaranın girişinde iki kolunu uzatmış (yatmakta idi.) Onları görseydin, mutlaka onlardan yüz çevirip kaçardın ve gördüklerin yüzünden için korku ile dolardı. (18) Böylece biz, birbirlerine sorsunlar diye onları uyandırdık. İçlerinden biri: "Ne kadar kaldınız"? dedi. (Bir kısmı) "Bir gün, ya da bir günden az", dediler. (Diğerleri de) şöyle dediler: "Ne kadar kaldığınızı Rabbiniz daha iyi bilir. Şimdi siz birinizi şu gümüş para ile kente gönderin de baksın; (şehir halkından) hangisinin yiyeceği daha temiz ve lezzetli ise ondan size bir rızık getirsin. Ayrıca, çok nazık davransın (da dikkat çekmesin) ve sizi hiçbir kimseye sakın sezdirmesin." (19) "Çünkü onlar sizi ele geçirirlerse ya taşlayarak öldürürler, yahut kendi dinlerine döndürürler. O zaman da bir daha asla kurtuluşa eremezsiniz." (20) Böylece biz, (insanları) onların halinden haberdar ettik ki, Allah'ın va'dinin hak olduğunu ve kıyame-tin gerçekleşmesinde de hiçbir şüphe olmadığını bilsinler. Hani onlar (olayın mucizevi tarafını ve asıl hikmetini bırakmışlar da) aralarında onların durumunu tartışıyorlardı. (Bazıları), "Onların üstüne bir bina yapın, Rableri onların halini daha iyi bilir" dediler. Duruma hâkim olanlar ise, "Üzerlerine mutlaka bir mescit yapacağız" dediler. (21) (Ey Muhammed!) Bazıları bilmedikleri şey hakkında atıp tutarak: "Onlar üç kişidirler, dördüncüleri köpekleridir" diyecekler. Yine, "Beş kişidirler, altıncıları köpekleridir" diyecekler. Şöyle de diyecekler: "Yedi kişidirler, sekizincileri köpekleridir." De ki: "Onların sayısını Rabbiniz daha iyi bilir. Zaten onları pek az kimse bilir. O halde onlar hakkında (Kur'an'daki) apaçık tartışma (yı aktarmak) dan başka tartışmaya girme ve bunlar hakkında onlardan hiçbirine bir şey sorma. (22) Hiçbir şey hakkında sakın "yarın şunu yapacağım" deme! (23) Ancak, "Allah dilerse yapacağım" de. Unuttuğun zaman Rabbinizi an ve "Umarım Rabbiniz beni, bundan daha doğru olana ulaştırır" de. (24) Onlar mağaralarında üç yüz yıl kaldılar. Buna dokuz daha eklediler. (25) De ki: "Kaldıkları süreyi Allah daha iyi bilir. Göklerin ve yerin gaybını bilmek O'na aittir. O ne güzel görür, O ne güzel işitir! Onların, ondan başka hiçbir dostu da yoktur. O hükmüne hiçbir kimseyi ortak etmez." (26)

Görüldüğü üzere Kur'an-ı Kerim'in takip ettiği metot gereği bu ve benzeri kıssalarda, verilmek istenen mesajı ikinci plana itecek ve kıssanın asıl gayesini gölgeleyecek ayrıntı türünden bilgilere yer verilmemiştir. Mağaradakilerin kaç kişi oldukları, ne zaman ve nerede yaşadıkları gibi alınacak ders bakımından önemli olmayan bilgilerden ziyade üzerinde düşünülmesi, ibret alınması gereken hususlar ön plana çıkarılmıştır. Yahudilikte ve Hristiyanlıkta da var olduğu ve Kur'an-ı Kerim'de özlü olarak tekrar-

landığı anlaşılan Ashab-ı Kehf kıssasıyla müminlere verilmek istenen mesaj ana hatlarıyla şöyledir: İman-küfür mücadelesi hep var olagelmıştır. İnananların her devirde zulme uğramalarına rağmen batıl hakka asla galebe çalamamıştır. Samimiyetle iman edip inançlarının gereğini yaşayanları Allah mutlaka başarıya ulaştırır. Nihayet her şeyi yoktan var eden Allah (cc) insanları yeniden diriltmeye de kadirdir.⁶⁹

İnsanlığa Model Gençlerin Özellikleri

Şimdi de Ashab-ı Kehf kıssasının bizlere dönük olan yönünü, yani gençler başta olmak üzere günümüz insanının idrakine sunulan ders ve öğütleri tek tek ele alıp tespit ve değerlendirmeler yapmak istiyoruz. Ancak bunu yaparken, tebliğimizi başta ehl-i Kitap olmak üzere kadim kültürlerden gelen ve teferruat kabilinden olan bilgilere boğmadan, açık ve anlaşılır bir biçimde maddeler halinde ele alacağız. Kur'an'da sadece bir yerde; *Kehf* sûresinin 9-26. âyetleri arasında anlatılan Ashab-ı Kehf kıssasını şu başlıklar altında değerlendirmek mümkündür:

Ashab-ı Kehf: Birkaç İdealist Genç

Ashab-ı Kehf: Körü Körüne İnanan Değil Sorgulayan Gençler

Ashab-ı Kehf: Birbirleriyle Özdeşleşen Arkadaş Grubu

Ashab-ı Kehf: Nitelikli Azınlık

Ashab-ı Kehf: Zalim Hükümdara Karşı Hakikati Açıkça Söyleyen Yigitler

Ashab-ı Kehf: Peygamberlerin Yazgısı Olan Hicret Yolcuları.

Ashab-ı Kehf: Pasif Bir Direniş Öyküsü

Ashab-ı Kehf: Geleceğe Ümitli Bakan Gençler

Ashab-ı Kehf: Dikkatli Tanım, Derin Analiz ve Uygun Çözüm Üretebilen Gençler

Ashab-ı Kehf: Cedel Değil Amel Gençliği

1. Ashab-ı Kehf: Birkaç İdealist Genç

Kur'an Ashab-ı Kehf'in "birkaç genç"ten ibaret olduğunu özellikle vurgulamaktadır.⁷⁰ Sayıları hakkındaki tartışmalar göz önünde bulundurulduğunda bunların sayıları

69 İsmet Ersöz, "Ashab-ı Kehf", *DİA*, 1991 İstanbul, III/467.

70 Farsça kökenli bir kelime olan *genç*, anlam itibarıyla "hazine ve define" demektir. (Bkz. Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara 1970, s. 338.) Burada genç olarak tercüme ettiğimiz kelimenin Arapçası "feta/fitye"dir. Daha başka anlamlarının yanında, Ashab-ı Kehf kıssasındaki anlamının "genç" olduğu hususunda âlimler neredeyse ittifak halindedirler. (Bkz. İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, IX/109; Kurtubi, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, XIII/222-223; Ragıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garib'l-Kur'ân*, (Thk. Muhammed Seyyid Keylânî), Beyrut t.y., s. 372-373.

onu bulmayan küçük bir topluluk olduğu anlaşılmaktadır.⁷¹ Aslında doğup büyüdükları şehri, ailelerini ve sevdiklerini geride bırakarak bir mağaraya sığınma kararı, öyle kolay alınabilecek bir karar değildir. Bir de bu kararı alan gençlerin, saray erkânının ve yönetici elitlerin çocukları olduklarını düşündüğümüzde,⁷² inançlarını koruma ve yaşama uğruna nelerden vazgeçtiklerini, hangi lüks ve şatafatlı bir hayatı ellerinin tersiyle itebildiklerini daha iyi anlayabiliriz. İçinde yaşadığı müreffeh bir hayatı terk ederek sahip olduğu inancını koruma ve yaşama pahasına bir mağaraya sığınma fikri, ancak özgüven sahibi idealist gençlerin düşünüp üstesinden gelebileceği bir karardır. Bundan dolayı Kur'an, bu kişilerin "birkaç genç (fitye)" olduğunu ifade etmekte ve gençliklerine vurgu yapmaktadır.⁷³ Neticede sahip oldukları inançlarını yaşamak ve korumak uğruna bir mağaraya sığınan ve toplumlarının putperestlik gibi sapık inançlardan kurtularak

71 Ashab-ı Kehf'in sayılarının üç ya da beş olduğunu iddia eden görüşleri Kur'an "racmen bi'l-ğayb"; yani "bilgi sahibi olunmayan bir konuda atıp tutmak" olarak nitelendirmektedir. Dolayısıyla bu iki görüşün doğru olmadığı anlaşılmaktadır. Bu gençlerin yedi kişi olduklarını, sekizincilerinin de köpekleri olduğunu söyleyen görüş hakkında Kur'an'ın olumlu ya da olumsuz bir değerlendirmesi yoktur. Hatta Kur'an'ın anlatım üslubu göz önünde bulundurulduğunda bu ifadede Kur'an'ın son görüşü onayladığı, en azından reddetmediğini anlayabiliriz. Ancak ayetin devamında Hz. Peygamber'e (as) hitapla şöyle denilmektedir: "(Ey Peygamber!) De ki: "Onların sayısını Rabbim daha iyi bilir. Zaten onları pek az kimse bilir. O halde onlar hakkında (Kur'an'daki) apaçık tartışma (yı aktarmak) dan başka tartışmaya girme ve bunlar hakkında onlardan hiçbirine bir şey sorma" (Kehf, 18/22). Sahabeden İbn Abbas (ra) kendisinin, Ashab-ı Kehf ve sayıları hakkında bilgi sahibi olan o çok az kimselerden birisi olduğunu ifade ettikten sonra, ayetten istinbatla onların yedi kişi olduklarını, sekizincilerinin de köpekleri olduğunu söylemektedir (Geniş bilgi için bkz. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XV/218-220). Ancak bu ve benzeri durumlarda işleri Allah'ın bilgisine havale etmek en doğru yol olsa gerektir (Bkz. İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm*, IX/121).

72 Bkz. İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm*, IX/110; Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî el-Kurtubî *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'an*, (Thk. 'Abdulmuhsin et-Turkî), Beyrut 2006, XIII/214.

73 Bkz. İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm*, IX/109. Kur'an'daki Hz. İbrâhîm (as) ve Ashab-ı Kehf kıssalarındaki genç ve gençler anlamına gelen "fetâ/fitye" kelimesinden hareketle, İslâm tasavvuf kültüründe "gençlik/yigîtlîk" anlamında "fütüvvet" kavramı ve adabı geliştirilmiş ve bunun için "fütüvvetnâmeler" yazılmıştır. (Geniş bilgi için bkz. Süleyman Uludağ, "Fütüvvet", *DİA*, İstanbul 1996, XIII/259 vd.; Ahmet Yaşar Ocak, "Fütüvvetnâme", *DİA*, İstanbul 1996, XIII/264 vd.; Mustafa Şentürk, "Kur'an'da Bir Pasif Direniş Öyküsü: Ashâb-ı Kehf", *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Gümüşhane 2013/2, Sayı:3, s. 230.) Buna göre genç (fetâ), yaşça gençlik ifade etmesinin yanı sıra ve bundan daha çok, bir gençte bulunması gereken enerji, hareketlilik, dönüştürücülük, kahramanlık, cömertlik, haya, doğruluk, sadakat, merhamet, ilim, tevazu ve takva gibi sıfatların tamamını kapsar. Fütüvvet, başkaları için yaşamanın da adıdır. Dolayısıyla fütüvvet, zulme, şirke, haksızlıklara karşı çıkmanın, ayrıca nefis, şeytan ve dünya sevgisi, mal sevgisi, şehvet, gereksiz ve yanlış yerde kullanılan öfke, bencillik gibi nefsaniliklere hâkimiyetin, kısaca, Allah'a kullukla gerçek hürriyeti elde etmenin de unvanıdır. (Bkz. Süleyman Sertkaya, "Konulu Tefsir Metodu Işığında Kehf Sûresinin Tahlili" (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul 2009, s. 69-72.)

düzelmeleri için çareler arayıp Allah'tan yardım dileyenlerin “bir grup genç” olması, toplumların felah ve kurtuluşlarının gençlerden başlaması gerektiğine bir işaret niteliğindedir.⁷⁴ Kendi halinde yaşayıp giden “sıradan” gençleri, neredeyse bütün insanlığın ortak değeri haline getiren husus, onların imanlarına bağlılıkları ve diğer bütün insanlara olduğu gibi kendilerine de bahşedilen gençlik enerjisini bilgi ve cesaretle, samimiyetle Allah yolunda kullanmış idealist gençler olmalarıdır.⁷⁵

2. Ashab-ı Kehf: Körü Körüne İnanan Değil Sorgulayan Gençler

Peygamberler vasıtasıyla kendilerine hak din olan İslâm tebliğ edildiği zaman bunu inkâr eden müşrik toplumların sığındıkları bahanelerin başında şu gelmekteydi: “Biz atalarımızdan böyle gördük.”⁷⁶ “Nitekim müşriklere, ‘gelin, Allah’ın indirdiği Kur’ân’a uyun’ denildiğinde, ‘Hayır, biz atalarımızdan görüp öğrendiğimiz dine/inanca uyarız.’ diye karşılık veriyorlardı. Peki, ya ataları akliselimle düşünemeyen, haliyle doğru yolu bulamayan kimseler idiyse, yine de onlara mı uyacaklar?!”⁷⁷

Ashab-ı Kehf, atalarının taptıkları putlara kökü körüne tapınan gençler olmadılar. Hatta kimi müfessirlere göre bu gençler, kendilerine tevhit inancını anlatan hiçbir kimse (peygamber ya da onun tebliğcisi) olmadan, sadece içinde bulundukları durumu akıl süzgecinden geçirerek ve sorgulayarak hakikati buldular.⁷⁸ Bu gençlerden her birisi diğerlerinden habersiz olarak, toplumun körü körüne putlara taptıklarını, onlar için kurbanlar kestiklerini görünce bunun doğru bir tutum ve davranış olmadığını düşündüler. Şu ifadeler, olsa olsa ancak araştıran, soruşturan ve fitratının sesini dinleyen akliselim bir düşüncenin ürünü olabilir: “Rabbimiz, göklerin ve yerin Rabbidir. Ondan başkasına asla ilah demeyiz. Yoksa andolsun ki saçma bir söz söylemiş oluruz. Şunlar, şu kavmimiz, ondan başka tanrılar edindiler. Onlar hakkında açık bir delil getiriselerdi ya! Artık kim Allah’a karşı yalan uydurandan daha zalimdir?”⁷⁹

İşte, kendilerine hakikati ulaştıracak bir peygamber ve tebliğci bulunmadığı zaman ve mekânlarda yaşamak durumunda olan insanların hakikat arayışları için Ashab-ı Kehf çok önemli bir örnek teşkil etmektedir. Ashab-ı Kehf kıssası, içinde yaşadığı toplumun

74 Bkz. Şuayip Özdemir-Rahime Kavak, “Ashab-ı Kehf Kıssasında İfade Edilen Örnek İnsan Modeli (Eğitim Açısından Yaklaşım)”, *Uluslararası İnanç Turizmi ve Eshab-ı Kehf Sempozyumu*, 20-22 Eylül 2012, Kahramanmaraş 2013, s. 501.

75 Fatma Asiye Şenat, “Gençliğin Değişme/Değiştirme Gücü: Ashab-ı Kehf Örneği”, *Uluslararası İnanç Turizmi ve Eshab-ı Kehf Sempozyumu*, 20-22 Eylül 2012, Kahramanmaraş 2013, s. 512.

76 Arâf, 7/28; Enbiya 21/53; Şuarâ 26/74; Zuhuruf, 43/22-23.

77 Bakara, 2/170.

78 Bkz. Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmîl-Kur’ân*, XIII/222.

79 Arâf, 18/14-15.

batıl inançlarına körü körüne inanmayan, etrafında olup bitenleri akıl süzgecinden geçiren, soran-sorgulayan ve en nihayetinde özüne dönerek fitratının sesine kulak veren insanların hakikati ve kurtuluş yolunu nasıl bulduklarına dair tarihten canlı bir şahittir.

3. Ashab-ı Kehf: Birbirleriyle Özdeşleşen Arkadaş Grubu

Bir kişinin, bir başkası veya içinde bulunduğu grup ile arasında bağ kurup ona/onlara benzemesine *özdeşleşme* denmektedir.⁸⁰ Genç, öncelikle yaşıtı olan arkadaşlarıyla özdeşleşir ve içinde bulunduğu grupta kimliğini kazanmaya çalışır.⁸¹ Gençlerin toplumda kendilerine yer edinmeleri ve kimliklerini bulmaları genelde bu özdeşleşme süreci ile gerçekleşir. Kur'an'da Ashab-ı Kehf için "fitye" tabiri kullanılmış olup, *cem-i killet* sıgasıyla zikredilmiştir. Bilindiği üzere cem-i killet, Arapça'da üç ile dokuz arasındaki sayıları ifade eder. Dolayısıyla bunların sayıları da bir "grup" olarak nitelenmelerine imkân verecek miktardadır.⁸²

Bu "mağara dostları"nın nasıl bir araya geldiklerine dair tefsirlerde şöyle bir hadise anlatılmaktadır: Bu gençler, toplumun önder ve lider tabakasının oğulları olup refah ve bolluk içerisinde yaşam sürmekteydiler. İçinde yaşadıkları toplumun önemli günlerinden/bayramlarından birisinde bütün ahali ile birlikte şehrin en merkezi ve yüksek yerinde toplanmışlardı. Diyâr-ı Rûm'da yaşayan bu halk, putlara tapar ve onlar için kurban keserlerdi. Bu putperest halkın Dakyanus (*Decius*) isminde zalim bir kralları vardı; insanları puta tapmaya davet eder, teşvik eder ve hatta buna zorlardı.

Yine bir gün bütün şehir halkı putlarına tapmak ve kurbanlar kesmek için toplanmışlardı. Bu gençler de babaları ve hemşerileriyle birlikte putların bulunduğu yere gitmişlerdi. Bu gençlerden her biri farklı yerlerde babalarının ve hemşerilerinin yaptıklarına ibret nazarıyla bakarak üzerinde düşünmeye başladılar. Bir şehir halkının putlara secde edip onlar adına kurban kesmelerine bakarak, bütün bunların yerleri ve gökleri yaratan Allah (cc) için olması gerektiği kanaatine vardılar. Her bir genç kendi başına toplumlarının bu yaptıklarından sıyrılıp bir köşeye çekilmeye başladı.

Onlardan ilk önce birisi gelip bir ağaç gölgesinin altına oturdu. Sonra ikincisi gelip onun yanına oturdu. Sonra üçüncüsü gelip o ikisinin yanına oturdu. Birbiri peşi sıra gelerek ağacın altına oturan bu gençler daha önce birbirlerini tanımıyorlardı. Onları bir araya getiren, bu gençlerin kalplerini iman üzere toplayan Allah'tan başkası değildi. Tıpkı Buhârî'nin Hz. Âişe'den (ra) rivâyet ettiği şu hadis-i şerifte ifade edildiği gibi:

80 Turgut Göksu, *Sosyal Psikoloji*, Ankara 1997, s. 133.

81 Bkz. Naci Kula, "Gençlik Döneminde Kimlik Değişimi ve Din", *Gençlik ve İletişim*, DİB Yayınları, Ankara 2018, s. 34.

82 Karacelil, "Ashab-ı Kehf Kıssası Bağlamında Gençlik ve Değerler", s. 212.

“Ruhlar, bölüklere ayrılmış askerler gibidirler; birbirleriyle tanışanlar anlaşır ve aralarında ülfet oluşur, tanışmayanlar ise birbirleriyle anlaşamaz ve ihtilaf ederler.”⁸³

Birbirlerini daha önce tanımayan bu gençler, içlerinde gizledikleri kavimlerinin putlara tapmaları ve onlar için kurbanlar kesmelerinin anlamsızlığını açıkça ifade etmiyorlardı. Diğerlerinin de kendisi gibi düşünüp düşünmediklerini bilmedikleri için, akıllarından geçeni konuşmaktan korkuyorlardı. Nihayet içlerinden birisi cesaret edip şöyle dedi: ‘Allah’a yemin olsun ki sizlerin her birini şu toplumdan uzaklaştırıp buraya getiren bir şey var. Öyleyse sırayla herkes kendisini buraya getiren o şeyi açıklasın bakalım!’ Bu sözden cesaret alan bir diğeri dedi ki: ‘Allah’a yemin olsun ki ben kavmimin putlara tapmasının yanlış ve batıl olduğunu düşünüyorum. Kendisine hiçbir şeyin şirk/ortak koşulmadığı ve kendisine ibadet edilmeye layık olan yalnızca Allah’tır. O Allah ki yerleri, gökleri ve bu ikisi arasındakileri yaratmıştır.’ Sonra oradaki ağacın altında toplanan bu gençlerden her biri benzer şeyler söylediler. Neticede tek bir kelimede yani tevhit üzere birleştiler. Tek yürek, yekvücut oldular. Birbirleri için samimi ve candan dostlar oldular. Daha sonraki zamanlarda bir araya gelip tek olan Allah’a ibadet edebilecekleri bir mekân edindiler.

Bu durumu toplum kısa sürede öğrendi ve krallarına bildirdiler. Kral Dakyanus bu gençleri huzuruna getirterek ne yapmaya çalıştıklarını sordu. Onlar da tek olan Allah’a inanıp ibadet ettiklerini söyleyerek kralı da buna davet ettiler. İşte onların bu durumunu Allah Teâlâ şöyle haber vermektedir: “Kalkıp da, “Rabbimiz, göklerin ve yerin Rabbidir. Ondan başkasına asla ilah demeyiz. Yoksa andolsun ki saçma bir söz söylemiş oluruz. Şu kavmimiz, ondan başka tanrılar edindiler. Onlar hakkında açık bir delil getirselerdi ya! Artık kim Allah’a karşı yalan uydurandan daha zalimdir?” dediklerinde onların kalplerine kuvvet vermiştik.”⁸⁴

İşte kendisini imana davet eden bu gençleri reddeden Dakyanus, onları öldürmekle tehdit etmiştir. Ancak belki eski putperestliklerine geri dönerler diye onlara birkaç gün süre vermiş, onlar da bunu fırsat bilip şehri gizlice terk ederek bir mağaraya sığınmışlardır.⁸⁵

Görüldüğü üzere Ashab-ı Kehf kıssasındaki bu gençlerin bir araya geldiklerinde olumlu davranış biçimi geliştirdiklerini, sosyalleştiklerini, toplumsal ufuk kazandıklarını, grup-içi güven ortamı yaşadıklarını, işbirliği ve takım ruhunu öğrendiklerini, sadakat ve

83 Bkz. Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail Buhârî, *Sahih-i Buhârî*, (Mevsûatü'l-Hadis eş-Şerîf içinde, Haz. Sâlih b. Abdülaziz) Arabistan, 2000, Enbiyâ 2; Ebu'l-Hüseyn el-Kuşeyri en-Nisâbü'l-Müslim, el-Haccâc Müslim, *Sahih-i Müslim*, (Mevsûatü'l-Hadis eş-Şerîf içinde, Haz. Sâlih b. Abdülaziz) Arabistan, 2000; Birr 159 (2638); İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, IX/110.

84 Kehf, 18/14.

85 Bkz. İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, IX/110-111.

cesaret duygularının ön plana çıktığını, liderlik yönlerinin geliştiğini ve otoritelere karşı bağımsızlık yeteneklerinin geliştiğini rahatlıkla söyleyebiliriz.⁸⁶ Dolayısıyla bugün için de gençlerimizin eğitiminde, olumlu davranışlar sergileyen örnek “arkadaş grupları” oluşturma ne kadar önemli olduğunu idrak etmekteyiz. Özellikle cami merkezli gençlik çalışmalarında birbirlerine yakın yaşlarda olan gençlerden arkadaş grupları oluşturarak olumlu davranışlar kazanmalarını sağlayabiliriz. Çünkü akran akranı daha fazla etkilemektedir. Akran grubu içinde yer alan gençlerin kimi zaman istenmeyen olumsuz tutum ve davranışlar geliştirmelerine sebep olsa da aynı zamanda onların sağlıklı ve tutarlı bir kişilik geliştirmelerinde de yardımcı rol üstlenebilirler.⁸⁷

4. Ashab-ı Kehf: Nitelikli Azınlık

Kur’ân mağara arkadaşlarının hayat hikâyesini anlatırken, onların “birkaç imanlı genç”⁸⁸ olduklarına dikkat çekmektedir. Daha önce de ifade edildiği gibi onlar için “fitye” tabiri kullanılmış olup, üç ile dokuz arasındaki sayıları ifade edecek şekilde *cem-i killet* sığısıyla zikredilmiştir. İşte tamamı putperest olan bir şehir halkı içerisinde tek olan Allah’a (cc) iman eden ve sayıları 10’u bulmayan bu gençler, doğal olarak toplumun azınlığını oluşturmaktadır. Ancak şu kesinlikle bilinmelidir ki nitelikli azınlık, niteliksiz çoğunluktan evladır. Kur’ân’ın ifadesiyle, “sayıca az nice topluluk kendilerinden çok fazla olan topluluğa karşı Allah’ın izniyle galip gelmişler, zafer kazanmışlardır.”⁸⁹ Öyleyse, içinde yaşanan toplumun kahir ekseriyetinin batıl ve yanlış bir yolda olması, sırf insanların çoğu onu tercih ettikleri için “hak ve doğru yol” olmaz. Hatta Kur’ân’ın ifadesiyle “insanların çoğunluğu ne yazık ki iman etmezler.”⁹⁰

5. Ashab-ı Kehf: Zalim Hükümdara Karşı Hakikati Açıkça Söyleyen Yiğitler

Ashab-ı Kehf, putperest bir toplum içinde yaşarken hakikati arayıp bulmuş, Allah’ın varlığına ve birliğine iman etmiş tevhit ehli birkaç gençten ibarettir. Ancak aynı Ashab-ı Kehf, putlara tapmalarını emreden hükümdara karşı çıkarak inançlarını açıkça şöyle demişlerdi: “Bizim Rabbimiz, göklerin ve yerin Rabbidir. Biz O’ndan başka bir ilaha/tanrıya asla tapmayız. Şayet böyle bir şey yaparsak, kesinlikle zırvalamış oluruz. Ama ne yazık ki bizim halkımız Allah’tan başka bir takım (sözde) tanrılar edindi.”⁹¹ Dolayısıyla bu kıssanın bize

86 Karacelil, “Ashab-ı Kehf Kıssası Bağlamında Gençlik ve Değerler”, s. 213.

87 Nihat Köse, “Ergenlerde Akran İlişkilerinin Mutluluk Düzeyine Etkisi”, *İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi (EBED)*, Malatya 2015, Sayı:4, s. 1.

88 Kehf, 18/10.

89 Bakara, 2/249.

90 Bkz. Hüd 11/17; Yusuf, 12/103; Ra’d, 13/1; Mü’min 40/59.

91 Kehf, 18/14-15.

öğrettiği derslerden birisi de, hakiki bir mü'minin hiçbir şekilde haktan dönmemesi ve batılın önünde boyun eğmemesi gerektiği gerçeğidir.⁹²

6. Ashab-ı Kehf: Peygamberlerin Yazgısı Olan Hicret Yolcuları.

Allah'a yürekten iman etmiş bu genç grubuna kavminin sunduğu sadece iki yol vardı: Ya ölüm ya da Allah'tan vazgeçme. Onlar ise kendilerine üçüncü bir yol seçtiler: Şehri terk. Ancak bu terk ediş; bir küsüş, mücadeleden vazgeçiş ya da kaçış değildi. Evet, gençler ama efelik yapacak kadar ucuz değildi davaları da canları da. Neticede radikal bir karar aldılar; bütün hayatlarını, hatıralarını, sevdiklerini, bağlılık ve bağımlılıklarını arkalarında bırakarak çıkıp gittiler memleketlerinden. Pek çok peygamberin yazgısı onları da gelip bulmuştu. Tefsirlerin bize anlattığı doğruysa üstelik geride bıraktıkları kırık dökük bir ev iki üç lokma kuru yemek de değildi. Zira bu gençler, şehrin elit tabakasının oğullarıydı. Dolayısıyla onlar konforu, rahatı ve ikbalı bırakıp gitmişlerdi. Zaten zorluk içinde yaşamaya alışmış gençler değildi bunlar. Belki de hayatlarındaki ilk reddedişi ve ilk vazgeçişini inandıkları Allah (cc) uğrunda yaşamışlardı. Neticede Allah Teâlâ inançları uğruna dünyalık her şeyden vazgeçebilen bu gençlerin tevhit mücadelelerini son ilâhi vahye alarak insanlığın ortak hafızasına kazımış oldu.⁹³ İşte Ashab-ı Kehf kıssasının bizlere bıraktığı en önemli değerlerden biri de "hicret"tir. Çünkü dini sorumlulukları yerine getirmenin ortadan kalktığı, güven içerisinde yaşama hakkının ihlal edildiği bir vasatta, din ve can güvenliğini korumak için güvenli bir yere göç etmenin adıdır hicret.⁹⁴

7. Ashab-ı Kehf: Pasif Bir Direniş Öyküsü

Bu kıssada anlatılan gençler, hayatlarının baharında hak dine inanmış ve kavimlerinin inancının batıl olduğuna kanaat getirip küfre başkaldırmışlardır. Daha işin başında "Allah'tan başkasına tanrı demeyeceğiz" diyerek kıyam etmeleri ve inançlarını herkesin huzurunda haykırmaları büyük bir aksiyon hareketidir.⁹⁵ Ancak onların bu tavrının bir başka açıdan değerlendirildiğinde "pasif bir direniş ve başkaldırı öyküsü" olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü tevhit inancını benimseyen bu gençler toplumlarından gördükleri baskı ve zulüm karşısında *uzlet*i ve *hicret*i tercih etmişlerdir. Uzlet ve hicretin de bir tür *pasif direniş* olduğu kabul edilecektir.⁹⁶ Zira "Ashab-ı Kehf" ismiyle anılan bu zayıf ama nitelikli azınlığın her yönüyle güçlü olan müfsitlere karşı fiziksel anlamda

92 Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'an*, III/165.

93 Fatma Asiye Şenat, "Gençliğin Değişme/Değiştirme Gücü: Ashab-ı Kehf Örneği", 20-22 Eylül 2012 Kahramanmaraş, s. 511.

94 Altıntaş, "Gençliğin Rol Modeli Ashab-ı Kehf", s. 74.

95 Bkz. Süleyman Karaceli, "Ashab-ı Kehf Kıssası Bağlamında Gençlik ve Değerler", *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, İstanbul 2011, Sayı: 21., s. 211.

96 Şentürk, "Kur'an'da Pasif Bir Direniş Öyküsü: Ashab-ı Kehf", s. 232.

direnış göstermesi bir cesaret değildir. Asıl hikmetli iş ve cesaret Kur'ân'da önerilen şü stratejiyi izlemektir: “Gizlenin ki kimse sizi fark etmesin.”⁹⁷ Bu ayetten çıkartılacak sonuç, toplumu ıslah yönünde sabır yöntemi seçilerek oluşum süreci tamamlanıncaya kadar pasif direniş devam etmektir.”⁹⁸

8. Ashab-ı Kehf: Geleceğe Ümitle Bakan Gençler

İnsanlık tarihi boyunca süregelen hak-batıl mücadelesinde, şartlar ne kadar ağır ve kötü olursa olsun hakkı ve hakikati temsil edenlerin umutlarını yitirmemeleri ve geleceğe ümitle bakmaları gerekmektedir. Çünkü inanmak, ümit var olmaktır ve ümidin en büyük kapısı da *rahmet* tir. Nitekim kıssanın anlatıldığı bölümde yürekten Allah'a inanmış bu arkadaş grubu, hayatın kendilerine daraldığı ve zalimlerin tehdidi altında kaldıklarında Allah'tan (cc) kendilerine rahmetiyle muamele etmesini istediler:⁹⁹ “*Rabbimiz! Bize katından bir rahmet ver ve içinde bulunduğumuz sıkıntılı durumdan bize bir çıkış yolu göster.*”¹⁰⁰ Daha sonra bu gençlerden birisi şöyle bir teklifte bulundu: “*Mademki onlardan ve Allah'tan başkasına tapmakta olduklarından yüz çevirip ayrıldınız, o halde mağaraya çekilin ki, Rabbiniz size rahmetini yaysın ve içinde bulunduğunuz durumda yararlanacağınız şeyler hazırlasın.*”¹⁰¹ Evet, bu gençler müreffeh bir hayat yaşadıkları şehri terk ederek dağda bir kaya kovuğuna sığındılar. Ancak onlar sığındıkları mağaranın olanca darlığına rağmen Allah'ın rahmetinin geniş olduğunu; mü'minlerin üzerine yayılan bu rahmetin inanan kalpleri ferahlatıp genişlettiğini bildikleri için Allah'ın rahmetini kendileri üzerine yaymasını istediler.

9. Ashab-ı Kehf: Dikkatli Tanım, Derin Analiz ve Uygun Çözüm Üretebilen Gençler

Gençlerin dini bir hayat yaşayabilmeleri için, içinde bulundukları *şartları iyi tanımlamaları, derin analizler yapmaları ve uygun çözüm yolları* bulmaları gerekmektedir. İşte ashab-ı kehf kıssasında stratejik düşünme, uygun planlamalar yapma ve içinde bulundukları sıkıntılı şartlardan kurtulmak için uygun çözüm yolları geliştirme yöntemlerini bir arada görmekteyiz.¹⁰² İsterseniz şu âyetleri bir de bu bakış açısıyla yeniden okuyalım:

97 Kehf, 18/19.

98 Ramazan Altıntaş, “Gençliğin Rol Modeli Ashab-ı Kehf”, *Gençlik ve İletişim*, DİB Yayınları, Ankara 2018, s. 73.

99 Bkz. Salah Sultan, *Islah ve Değişim Yöntemi Olarak Kehf Suresi*, (Çev. Maruf Çetin), İstanbul 2015, s. 40-41.

100 Kehf, 18/10.

101 Kehf, 18/16.

102 Sultan, *Kehf Suresi*, s. 43-44.

Ashab-ı Khef Kıssası	
Dikkatli Tanım	"Onlar Rablerine inanmış gençlerdi." [Kehf, 18/18] "Bu kavmimiz Allah'ın dışında ilahlar edindiler." [Kehf, 18/15] "Çünkü onlar sizi ele geçirirlerse ya taşlayarak öldürürler yahut kendi dinlerine döndürürler. O zaman da bir daha asla kurtuluşa eremezsiniz." [Kehf, 18/20] "Onlar mağaralarında üç yüz yıl kaldılar. Buna dokuz daha eklediler." [Kehf, 18/25]
Derin Analiz	"Bu konuda [sahte tanrıları hakkında] bir delil getirmeli değiller miydi?" [Kehf, 18/15] "Allah'a yalan söyleyerek iftira edenden daha zalim kim olabilir?!" [Kehf, 18/15]
Uygun Çözüm	"[Yemek getirmek için şehre giden kişi] Çok dikkatli ve tedbirli davransın ve sizi hiçbir kimseye sakın sezdirmesin." [Kehf, 18/19]

10. Ashab-ı Khef: Cedel Değil Amel Gençliği

Ashab-ı Khef kıssası bizleri, herhangi bir delile dayanmayan tartışmalar yapmaktan menetmektedir. Nitekim bu husus, mağara arkadaşlarının dilinden şöyle ifade edilmektedir: "*Kavmimiz, Allah'tan başka bir takım (sözde) tanrılar edindiler. Onlar, Allah'tan başka ibadete layık ilah/tanrı olduğunu gösteren açık bir delil ortaya koysalardı ya!*"¹⁰³ Yine Ashab-ı Khef'in ne zaman ve nerede yaşadıkları, kaç kişi olup isimlerinin neler olduğu gibi pratik hayatta hiçbir faydası olmayan konular hakkında bilgi vermemektedir. Meselâ Kur'an-ı Kerim Ashab-ı Khef'in sayısı hakkında ihtilaf olduğunu bildirmekte, köpekleriyle beraber dört veya altı olduklarına dair tahminleri "karanlığa taş atma" diye nitelendirmektedir.¹⁰⁴ "Yedi kişiydiler, sekizincisi köpekleri idi" diyenler hakkında aynı ifade kullanılmadığına göre bu görüşün gerçeğe daha yakın olduğu düşünülmüşse de onların sayısını Allah'ın bileceğini belirten ayet-i kerime, bu konuda fikir yürütmenin bir sonuç vermeyeceğini ortaya koymaktadır.¹⁰⁵ Hatta Allah Teâlâ peygamberine hitapla, Ashab-ı Khef hakkında Kur'an'da anlatılan kısa ve öz bilgilerin dışında müşriklerle tartışmaya girmemesini, bu konuda bilir bilmez yere konuşanlardan hiç kimseye de o gençler hakkında soru sormamasını emretmektedir.¹⁰⁶ Ama maalesef bütün bu uyarılara rağmen tefsir kitaplarımız bu türlü gereksiz bilgilerle neredeyse doludur.

¹⁰³ Kehf, 18/15.

¹⁰⁴ Kehf, 18/22.

¹⁰⁵ İsmet Ersöz, "Ashab-ı Khef", *DİA*, İstanbul 1991, III/466.

¹⁰⁶ Kehf, 18/22.

Ashab-ı Kehf kıssasında Kur'an'ın kendilerinden bahsettiği birbiriyle dost olan bu gençlerin çok güzel bazı hasletleri bulunmaktadır: Onlar, “*Rablerine iman eden birkaç genç idi.*”¹⁰⁷ Onlar, gençlik çağında iman etmiş ve ne pahasına olursa olsun imanlarında sebat etmiş olan gençlerdi: “*Biz O’ndan başka bir ilaha/tanrıya asla tapmayız.*”¹⁰⁸ Onlar, dinlerini yaşayabilmek için mağaraya sığınan tevekkül ehli gençlerdi.¹⁰⁹ Onlar, uyandıktan sonra kaldıkları süre konusunda ihtilafa düşmediler, onun bilgisini Allah’a havale etmek üzere ittifak ettiler. Onlar, içlerinden birisini en temiz yemekleri alması için görevlendirdiler.¹¹⁰ İşte bütün bunlar, mağara arkadaşlarının birbirlerine samimiyetle bağlı olduklarının, işlerini yaparken de iman ve kararlılık içerisinde yaptıklarının ve en nihayetinde *cedele* değil *amele* önem verdiklerinin apaçık işaretleridir. İşte bütün bunlar, başta gençler olmak üzere bütün erkek ve kadınların arkadaşlarını seçerken göz önünde bulundurmaları gereken çok güzel hasletlerdir.¹¹¹

Sonuç

Bu kıssa, öncelikle nazil olduğu günlerde Mekke’de Hz. Peygamber’in davetine icabet ederek iman etmiş gençlere ümit aşılamaktaydı. Zorlu bir dönem olan muhasara süreci ve sonrasındaki çetin şartları göğüslemek zorunda kalan Abdullah b. Mesud, Musab b. Umeyr, Erkam b. Ebi’l-Erkam, Ali b. Ebi Talib ve diğer genç sahabilerin geleceğe ümitle bakmaları gerekiyordu. Çünkü her türlü baskı ve zulme rağmen, görünürde hiçbir çıkış noktasının kalmadığı durumlarda bile Allah (cc), kendisine yürekten iman eden ve O’na güvenip dayanan kullarına yardım ettiğini bu kıssa vasıtasıyla anlatıyordu. İşte, kendilerinden önceki devirlerde yaşamış ve tek olan Allah’a (cc) iman edip inançları uğruna sahip oldukları her şeyden vazgeçebilmiş idealist gençlerin mücadelelerini işiten Allah Resülü’nün (as) etrafındaki bu gençler, gevşemek, sarsılmak bir tarafa, daha fazla mücadele azmi kazanıyorlardı. Çünkü onlar bu vb. kıssalar vasıtasıyla şu değişmez hakikatı öğreniyorlardı: Hak-batıl ve iman-küfür mücadelesi insanlık tarihi boyunca hep var olagelmıştır. İnananların her devirde zulme ve baskıya maruz kaldıkları doğrudur. Ancak batıl hakka asla galebe çalamamıştır. Yürekten iman edip inançlarının gerektirdiği bir hayatı yaşayanları Allah (cc) mutlaka galip kılacaktır. Öyleyse Allah’a inanan ve güvenen bir kimse, şartlar ne kadar ağır olursa olsun hiçbir şekilde hak yoldan sapmamalı, batıl da ne kadar güçlü olurlarsa olsun batılın önünde asla boyun eğmemelidir.

107 Kehf, 18/13.

108 Kehf, 18/14.

109 Kehf, 18/16.

110 Kehf, 18/19.

111 Sultan, *Kehf Sûresi*, s. 94.

Diğer taraftan, müşriklerin Hz. Peygamber ile mücadelelerinde kendilerini desteklemek ve Allah Resûlü'nün (as) yalanını ortaya çıkarıp halkın gözündeki değer ve saygınlığını yitirmesi için Yahudilerden aldıkları bir taktikle sordukları bu kıssa, kendilerinin aleyhine bir delile dönüşmüş; dirilişin ve âhiretin doğruluğu hakkında somut bir delil olup çıkmıştır. Zira bu kıssadan anlaşıldığına göre Allah (cc) bu gençleri o kadar uzun bir süre uykunun ardından uyandırdığı (*dirilttiği*) gibi, insanları da ölümden sonra diriltecektir. Dirilişi inkâr edenler, kıyamet günü bunu gözleriyle göreceklardır. Çünkü her şeyi yoktan var eden Allah (cc), insanları yeniden diriltmeye de kadirdir. “Öyleyse kim Rabbine kavuşmayı arzu ediyorsa O’nu razı edecek işler (*salih ameller*) yapmaya koyulsun ve Rabbine kullukta/ibadette hiçbir şeyi O’na ortak koşmasın.”¹¹²

Kaynakça

- Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b el-Hüseyn, *Delâilü'n-Nübüvve*, (Thk. Abdulmutî' Kal'acı), Kahire 1998.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, *Sahih-i Buhârî*, (Mevsûatü'l-Hadis eş-Şerîf içinde, Haz. Sâlih b. Abdülazîz) Arabistan, 2000.
- Câbiri, Muhammed Âbid, *Fehmü'l-Kur'an*, (Çev. Muhammed Coşkun), İstanbul 2013.
- Develioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara 1970.
- Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'an*, (Thk. 'Abdulmuhsin et-Turki), Beyrut 2006.
- Ersöz, İsmet, “Ashab-ı Kehf”, *DİA*, 1991 İstanbul, III/467.
- Göksu, Turgut, *Sosyal Psikoloji*, Ankara 1997.
- Gözeler, Esra, *Kur'an Ayetlerinin Tarihlendirilmesi*, İstanbul 2016.
- İbn 'Atıyye, Ebû Muhammed Abdülhak, *el-Muharreru'l-Veciz*, Katar 2007.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik, *es-Sîretu'n-Nebevîyye*. (Thk. Mustafâ es-Sakkâ), Kahire 1981.
- İbn Kesîr, İsmail, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, (Thk. 'Abdulmuhsin et-Turki), Kahire 1997.
- İbn Kesîr, İsmail, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, (Thk. Mustafâ es-Seyyid Muhammed v.dğrl.), Kahire 2000.
- Köse, Nihat, “Ergenlerde Akran İlişkilerinin Mutluluk Düzeyine Etkisi”, *İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi (EBED)*, Sayı:4, Malatya 2015.
- Kula, Naci, “Gençlik Döneminde Kimlik Değişimi ve Din”, *Gençlik ve İletişim*, DİB Yayınları, Ankara 2018.
- Mevdûdî, Ebu'l-A'lâ, *Tefhîmü'l-Kur'an*, (Çev. Muhammed Han Kayani ve dğrl.), İstanbul 1996.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyn el-Kuşeyri en-Nisâbü'rî Müslim b. el-Haccâc, *Sahih-i Müslim*, (Mevsûatü'l-Hadis eş-Şerîf içinde, Haz. Sâlih b. Abdülazîz) Arabistan 2000.

Okak, Ahmet Yaşar, “Fütüvvetnâme”, *DİA*, İstanbul 1996.

Özdemir, Şuayip -Rahime Kavak, “Ashab-ı Khef Kıssasında İfade Edilen Örnek İnsan Modeli (Eğitim Açısından Yaklaşım)”, *Uluslararası İnanç Turizmi ve Eshab-ı Khef Sempozyumu*, 20-22 Eylül 2012, Kahramanmaraş 2013.

Ragıb el-İsfehâni, *el-Müfredât fî Garib'l-Kur'ân*, (Thk. Muhammed Seyyid Keylânî), Beyrut t.y.

Altıntaş, Ramazan, “Gençliğin Rol Modeli Ashab-ı Khef”, *Gençlik ve İletişim*, DİB Yayınları, Ankara 2018.

Sertkaya, Süleyman, “Konulu Tefsir Metodu Işığında Khef Sûresinin Tahlili” (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul 2009.

Sultan, Salah, *İslah ve Değişim Yöntemi Olarak Khef Suresi*, (Çev. Maruf Çetin), İstanbul 2015.

Suyûtî, Celâleddin, *Lübâbu'n-Nukûl fî Esbâbı'n-Nüzûl*, Beyrut 2002,

Karacelil, Süleyman, “Ashab-ı Khef Kıssası Bağlamında Gençlik ve Değerler”, *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 21, İstanbul 2011.

Şenat, Fatma Asiye, “Gençliğin Değişme/Değiştirme Gücü: Ashab-ı Khef Örneği”, *Uluslararası İnanç Turizmi ve Eshab-ı Khef Sempozyumu*, 20-22 Eylül 2012, Kahramanmaraş 2013.

Şentürk Mustafa, “Kur'an'da Bir Pasif Direniş Öyküsü: Ashâb-ı Khef”, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:3, Gümüşhane 2013.

Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, (Thk. 'Abdulmuhsîn et-Turkî), Kahire 2001.

Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Târîhu'l-Umem ve'l-Mulûk*, (Thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm), Mısır t.y.

Tahir b. Âşûr, Muhammed, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Tunus 1984.

Uludağ, Süleyman, “Fütüvvet”, *DİA*, İstanbul 996.

Üzüm. İlyas, “Khef Suresi”, *DİA*, İstanbul 2002.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul 1979.

(Prof. Dr. Şakir GÜVEN tebliğini sundu)

BAŞKAN – Prof. Dr. Şahin GÜVEN Hoca'mıza biz de bu sunumu için teşekkür ediyoruz.

Şimdi, Selçuk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dr. Öğretim Üyesi Mehmet KAYA Hocamız, “Kur'an'da Gençlere Örnek Olarak Sunulan Bir Peygamber: Hz. İbrahim” başlıklı sunumlarını yapacaklar.

Buyurun Hocam.

KUR'AN'DA GENÇLERE ÖRNEK OLARAK SUNULAN BİR PEYGAMBER: HZ. İBRAHİM

Dr. Öğr. Üyesi, Mehmet KAYA^{113*}

Özet

Peygamberler insanlara doğru yolu göstermek ve onlara örnek olmak üzere gönderilmiş şahsiyetlerdir. Kur'an'da ortak hedefler olmakla birlikte her peygamberin insanlara belli mesajları vermek için gönderildiği anlaşılmaktadır. Bu sebeple Kur'an'da her peygamberin belli vasıfları ön plana çıkarılmış ve insanların bu vasıfları örnek almaları emredilmiştir. Kur'an'da örnek alınması gerektiği belirtilen peygamberden biri de Hz. İbrahim'dir. Ağır imtihan ve sıkıntılara katlanması sebebiyle ulü'l-azm peygamberler arasında zikredilen Hz. İbrahim'in insanlık için önder bir şahsiyet olduğu belirtilir. Kur'an'da kendisinden "ümme" ifadesiyle bahsedilmesi her yaştan insanın onda örnek alabileceği bir özellik bulabileceğine işaret etmektedir. Kur'an'da gençlik dönemine ilişkin sarıh ifadelerle bilgi verilen Hz. İbrahim'in gençler için rol model olarak seçildiği ve çeşitli açılardan öne çıkarıldığı görülmektedir. Sıkça Allah'a yüzünü dönmüş bir Müslüman olarak takdim edilen Hz. İbrahim'in akılcı yönüne de atıfta bulunulması, onun, gençlerin dini ve entelektüel gelişimi açısından somut bir örnek olarak seçildiğini göstermektedir. Tebliğ metodu açısından başvurduğu akılcı yöntemlerin yanı sıra yumuşak bir dil kullanan Hz. İbrahim'in müşrik olan babasıyla olan diyaloglarında saygı çerçevesinde hareket etmesi Allah'a isyan konusunda ebeveyn itaat edilmemesi, bununla birlikte onlara saygıyla muamele edilmesi konusunda da örnek bir şahsiyet olarak sunulduğunu göstermektedir. Allah'ı sıkça hatırlayan, ona dua ile yakınlaşan, kendini hesaba çeken, başkalarını düşünen, misafirperver, yumuşak başlı bir peygamber olarak tanıtılan Hz. İbrahim bu vasıflarıyla da gençlere rol model olarak öne çıkarılan bir

113 * Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Temel İslam Bilimleri Tefsir Anabilim Dalı, e-posta: kayamehmet@selcuk.edu.tr.

peygamberdir. Kur'an'da ayrıca Hz. İbrahim'in çok doğru ve sözünde duran bir kişilik olduğuna işaret edilmektedir. Hz. İbrahim cömertlik konusunda da gençlere örnek bir şahsiyet olarak karşımızda durmaktadır. Bu özelliklerine bakıldığında Hz. İbrahim'in ahlaki açıdan da örnek bir şahsiyet olduğu görülmektedir. Yine, Hz. İbrahim Kur'an'da ağır bela ve imtihanlara sabretmesi yönüyle de günümüz sabırsız ve aceleci nesline örnek bir şahsiyet olarak takdim edilmekte ve yaşamından kesitler sunulmaktadır. Modern çağda gençlerimizi, karşı karşıya kaldıkları deizm, şiddet ve sekülerizm tehlikelerinden Hz. İbrahim'in önderliğini yaptığı tevhit, merhamet ve ahiret şuuru koruyacak ve onun kişiliğinde somutlaşan bu değerler gençlerin bilişsel, duysal ve ahlaki gelişimlerine nebevî bir etkide bulunacaktır. Bu çalışmada Hz. İbrahim'in Kur'an'da belirtilen ve gençler için örneklik oluşturan bilişsel, duysal ve ahlaki özellikleri ve davranış biçimleri ele alınacaktır.

Anahtar kelimeler: Kur'an, Hz. İbrahim, gençlik, örneklik, ahlâk.

A Prophet Presented As A Sample For Young People In The Qur'an: Abraham

Abstract

The prophets are people who have been sent to guide people and set an example for them. Although the Qur'an is a common goal, it is understood that every prophet has been sent to give certain messages to people. For this reason, certain qualities of every prophet have been emphasized in the Qur'an and people have been ordered to take samples of these qualities. One of the prophets mentioned in the Qur'an should be an example is Abraham. The Prophet Abraham, who was mentioned among the prophets ulü'l-azm because of the severe test and hardship, was able to endure. It is stated that Abraham is a leader for humanity. Referring to him as a "Ummah" in Qur'an indicates that people of all ages can find a pattern in which they can take samples. The Qur'an gives information about the youth period with clear words. It is seen that Abraham was chosen as a role model for young people and was highlighted in various aspects. He was frequently presented as a Muslim who had turned his back on God. The reference to Abraham's rational aspect also shows that he was chosen as a concrete example of the religious and intellectual development of the youth. In terms of the method of notification, he uses a soft language as well as rational methods. Abraham's respect for his dialogue with his father-in-law showed that he was presented as an exemplary figure in his disobedience to the parent about Allah's revolt, but also to treat them with respect. He was remembered as a prophet who remembered God very often, became close to him with prayer, drawn to account himself, considered himself as a hospitable, gentle prophet. Abraham is also a prophet who is portrayed as a role model for young people with his qualities. Also in the Qur'an it has been pointed out

that Abraham is a very true and a man standing in his word. Abraham also stands before us as an exemplary personality for the youth in generosity. When you look at these features, it is seen that Abraham is an exemplary figure in moral terms. Again, in the Qur'an, Abraham is presented as an exemplary personality to the impatient and hasty generation of today in terms of patience for the severe troubles and temptations, and sections of his life are presented. From the dangers of deism, violence and secularism, which confronted our youth in the modern age the consciousness of piety, mercy, and the hereafter which he led by Abraham, will preserve consciousness and these values embodied in his personality will have a neoliberal effect on the cognitive, sensory and moral development of the youth.

Key words: Qur'an, Abraham, youth, exemplary, moral.

1. Giriş

Toplumun en dinamik unsuru olan gençlik aynı zamanda toplumların geleceğinin de göstergesidir.¹¹⁴ Gençliğin, toplumların katılım, gelişim ve barış boyutlarının yanı sıra, toplumsal düzenin kurulup sürdürülmesinde¹¹⁵ önemli bir yeri olduğu gibi ülkelerin sosyal, siyasal ve kültürel gelişim ve kalkınmasında da büyük rol oynamaktadır.¹¹⁶ Bu sebeple gençlerin yetiştirilmesi büyük önem arz etmektedir. Gençlere dini ve kültürel değerlerin aşılınması ve her yönüyle yaşama hazırlanması güçlü bir toplum için de elzemdir. Bir roller dizgesi olarak da adlandırılabilen bu dönemde genç, yer yer kendileriyle çelişkili olabilen çok çeşitli rollere büründüğünden¹¹⁷ farklı alanlara dair onlara örnek olabilecek doğru rol modellere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu sebeple Kur'an-ı Kerim toplumun ıslahında gençlerin önemini farklı vesilelerle dile getirmiştir.¹¹⁸ Gençlerin bu önemli fonksiyonuna binaen tarih boyunca da peygamberler ve ıslah erbabının büyük bir kısmı gençlerden oluştuğu görülmektedir.¹¹⁹

114 Mustafa E. Erkal, "Toplumda Bir Sosyal Grup Olarak Gençlik", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* Prof. Dr. S. F. Ülgener'e Armağan, 43, (İstanbul: 1987): 357-358, 365.

115 Süleyman Çetin Özoğlu, "Gençlerde Kişilik Gelişimine Nasıl Yardımcı Olabiliriz?", *Gençliğin Eğitimi ve Sorunları*, *Türk Eğitim Derneği IX. Eğitim Toplantısı*, (20-21-22 Kasım 1985), (Ankara: Şafak Matbaası ts.), 190.

116 Berna Sayraç, v.d., "Kendi Bakış Açılı Yönden Gençlik ve Sorunları Nelerdir?", *Gençliğin Eğitimi ve Sorunları*, *Türk Eğitim Derneği IX. Eğitim Toplantısı*, (20-21-22 Kasım 1985), (Ankara: Şafak Matbaası ts.), 234

117 Yıldız Kuzgun v.d., "Nasıl Bir Gençlik İstiyoruz?", *Gençliğin Eğitimi ve Sorunları*, *Türk Eğitim Derneği IX. Eğitim Toplantısı*, (20-21-22 Kasım 1985), (Ankara: Şafak Matbaası ts.), 379.

118 *Kur'anda Gençlik ve Gençler*, (İstanbul: Pınar Yayınları, 2010), 22.

119 Günay, *Kur'anda Gençlik ve Gençler*, 18.

Gençlik, toplumun geleceği demek olduğundan sonraki nesilleri hazırlama ve onlara örnek olma açısından önemli bir dönemi ifade etmektedir. Gençler yeni bilgi, davranış ve tutumları öğrenmeye karşı hazırlıklı olduklarından çevrelerindeki değişiklikleri göre daha hızlı bir şekilde öğrenebilirler. Öğrenilen her yeni bilgi yeni davranış değişikliği doğurduğu için¹²⁰ gençlerin önünde toplumun ve sonraki nesillerin şekillenmesinde rol model alacağı kişiler olmalıdır.

Fizyolojik, ruhsal ve akli gelişim dönemini ifade eden gençlik döneminde rol model çok önemlidir. Kişiliğin önemli bir boyutunu oluşturan ve özellikle ergenlik döneminde yoğun bir şekilde yaşanan “kimlik arayışı” döneminde birey bu konuyla ilgili sorularına cevap vermeye çalışırken kendini çeşitli roller içinde deneyerek karar vermeye çalışmaktadır. Bu arayış doğrudan özdeşleşme ve taklit mekanizmalarına yol açmaktadır.¹²¹

Değerlerin öğrenilmesi, rol öğrenmesi şeklinde bir sosyal öğrenmedir. Herkesin toplum içinde bir konumu ve bu konumu için toplumun uygun gördüğü rolleri vardır. Bulunulan konumda, insanın neler yapması, neler düşünmesi, nelere değer vermesi gerektiği hakkında bilgilere sahip olmakla mümkündür. Bu da insan hayatında küçük yaşlardan itibaren önce anne baba, sonra da yaş ilerledikçe diğer önem verilen kişileri model alma şeklinde kendini gösterir.¹²² İnsanın davranışlarını yönlendirecek öncelikli prensipler olan değerler, inançla ilgili tasdikleri içerir ve bu dine ait değerler de insan davranışını geliştirme konusunda belirleyici konumdadır. Bu görüş, anlam arayışında din temelli bir yaklaşımı ifade etmektedir.¹²³ Bu değerler verilirken de somut örnekler üzerinden verilmesi muhatabın konuyu daha iyi kavramasına yardımcı olduğu gibi gence düşünce yürütme kabiliyetini de geliştirir.¹²⁴ Bu sebeple Kur’an’da gençlere verilmek istenen çeşitli alanlara dair mesajlarda kıssaların önemli bir yeri vardır. Kıssalar sayesinde genlere somut örnekler üzerinden belirli mesajlar aktarılmakta¹²⁵ ve ön tecrübî

120 Adnan Kulaksızoğlu, “Gençlik Çağı ve Ülkemizde Gençlik Sorunları”, *MÜ. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2 (1990): 133.

121 Hasan Bacanlı, *Eğitim Psikolojisi*, (Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2013), 129.

122 Mehmet Zeki Aydın, “Eğitim Sistemimizde Değerler Eğitiminin Önemi”, <http://yenidunyadergisi.com/egitim-sistemimizde-degerler-egitiminin-onemi/>, erişim: 05.11.2018.

123 Bk. Adem Akıncı, “Hayata Anlam Vermede Dini Değerlerin ve Din Öğretiminin Rolü”, *DEM Dergi* 3/9 (2005): 12.

124 Bk. Akıncı, “Kur’an’daki Kıssalar ve Din Öğretimindeki Yeri”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13/13 (Haziran 2004): 51-52.

125 Bu konuda ayrıntılı bilgi için Bk. Mehmet Kaya, “Kur’an’da Gençler Aracılığıyla Verilen Ahlakî Mesajlar”, *Uluslararası Gençlik ve Ahlâk Sempozyumu* (Sinop, 6-7-8- Ekim 2016), 2:771-783.

bir alan olarak tecrübesizlik karşısında gençlerin kendilerini ve tecrübe ettikleri olayları farklı bir göz ekseninde görmeleri sağlanmış olur.¹²⁶

Kıssalar, Kur'an'ın insanda oluşturmayı hedeflediği zihinsel ve duysal değişimin ve dönüşümün birer materyali ve aracıdır. Kur'an'ın bütünlüğü içerisinde değerlendirdiğimizde, kıssaların içerik ve işleyiş olarak belirttiğimiz bu temel amaca göre kullanıldıkları görülmektedir. Kronolojik olmamaları, şahıs, yer ve zaman unsurlarının detaylandırılmamış olması vb. gibi özellikler, Kur'an'ın kıssalarda gözettiği öğretici amacın birer göstergesidir.¹²⁷ Kur'an kıssalarının işlevleri arasında öne çıkan temel amaç, eğitsel amaçlar şeklinde nitelendirilebilecek hususiyetler olup kıssalarda işlenen farklı konular ve temaların tamamı özü itibarıyla insanı bilişsel, duysal ve ahlaki olarak, Kur'an'ın hidayet şeklinde adlandırdığı davranış değişikliğine yöneltmektedir.¹²⁸

Kıssalarda okuyucunun kendisiyle benzerlikler ve özdeşim kurabileceği rol modeller bulunmaktadır. Okuyucu kıssadaki karakterin karşılaştığı güçlükleri ve problemleri takip eder ve kıssa ilerledikçe bu zorlukların ne şekilde çözüldüğünü görerek rahatlar. Karakterle kurulan özdeşleşimin yanı sıra, karakterin duyguları ile de özdeşleşim kurulur ve sonuç olarak da bu basamakta duygular ortaya çıkar. Üçüncü basamak olan iç görüde, karakterin deneyimlerinin içselleştirilmesi sonucunda kişi kendisi hakkında farkındalık geliştirir. Son basamak olan evrenselleştirmede ise, karakterin de kendileri ile benzer sorunlar yaşadıklarını görerek bireylerin yalnızlık hisleri azalır.¹²⁹

Kur'an'ın tekrar tekrar üzerinde durduğu bir ilke olarak biliyoruz ki, bir müminin rol model alabileceği kişiler peygamberlerdir. Kendileri Allah tarafından hakikatin sözcüsü ve dosdoğru bir hayat tarzının mensubu kılınan peygamberlere uymak, onların sözcülüğünü yaptıkları hakikati kabul edip örneği oldukları hayat tarzını yol edinmek Kur'an açısından mümin olabilmenin zorunlu şartıdır.¹³⁰

Kur'an'da gençlere bu değerlerin verilmesi amacıyla birçok çeşitli amaçlarla birçok peygamberin kıssasına yer verilmiştir. Bu kıssalarla muhatabı düşündürmek¹³¹ konuya

126 Faruk Özdemir, "Gençliğin Ahlâki Olgunlaşmasında Kur'an Kıssalarının Rolü", *Uluslararası Gençlik ve Ahlâk Sempozyumu* (Sinop, 6-7-8- Ekim 2016), 1:329.

127 Yusuf Batar, "Kur'an Kıssalarındaki Rol Modellerin Eğitsel Değeri", *Uluslararası Kişilik Ve Karakter İnşasında Dinin Yeri Sempozyumu* (Ordu, 10-12 Haziran 2016), 1:184.

128 Batar, 189.

129 Batar, "Kur'an Kıssalarındaki Rol Modellerin Eğitsel Değeri", 190-191.

130 Celalettin Vatandaş, "Kur'an Açısından Kişilik Ve Karakterin İnşasında Rol Modellerin Niteliği Ve Önemi", *Uluslararası Kişilik Ve Karakter İnşasında Dinin Yeri Sempozyumu*, (Ordu, 10-12 Haziran 2016), 12:158.

131 A'râf 7/176.

ilişkin akli ve kalbî doygunluğu sağlamak, öğüt vermek ve ibret alınmasını sağlamak¹³² bilinmeyi öğretmek¹³³ hedeflenmektedir. Kur'an'da özellikle gençlere ilişkin kıssaların sonunda "delil ve ibret" olduğunun belirtilmesi¹³⁴, gençlerin bu kıssalarda yaşamlarından kesitler sunulan kişilerin örnek alınması gerektiğine bir vurgu içindir. Bu amaçla hayatından kesitler sunulan peygamberlerin insanlara önder olarak gönderildiği¹³⁵ ve onların örnek alınması gereken kişiler olduğu belirtilir.¹³⁶

2. Kur'an-ı Kerim'de Hz. İbrahim'in Gençlere Örnekliği

Kur'an'da gençliğin rol model ihtiyacını karşılamak üzere Hz. Meryem, Hz. Yusuf, Hz. Musa, Hz. Yahya, Şuayb (a.s.)'ın kızı ve Lokman (a.s.) gibi birçok örnek verilmiştir. Bu örneklerde çeşitli açılardan gençlere mesajlar verilmekle birlikte gençlik döneminin biyolojik ve psikososyal özelliğine binaen ahlaki mesajlara ağırlık verildiği görülmektedir.¹³⁷

Kur'an'da genelde insanlığa özelde de inananlara özellikle de genç nesle rol model olarak sunulan peygamberlerden biri de Hz. İbrahim'dir. Hz. İbrahim'in inananlara rol model olarak takdim edilmesi¹³⁸ ve "ümme" olarak nitelendirilmesi¹³⁹ ve özellikle önderlik vasfına dikkat çekilmesi¹⁴⁰ sadece müminler için değil tüm insanlık tarafından örnek alınması gereken bir kişilik olduğunu göstermektedir. Bu sebeptendir ki Hz. İbrahim gibi kendisi de putperest bir topluluğa gönderilen Hz. Peygamberden onun gibi şirkten uzak durup Allah'a yönelmesi istenmiştir.¹⁴¹ Tüm semavi dinler için önemli bir yeri olan Hz. İbrahim'in¹⁴² "milletlerin babası"¹⁴³ anlamına gelen ismi de onun gençler

132 Hûd 11/120.

133 Yusuf 12/3.

134 Bk. Yusuf 12/7, 111; Enbiya 21/9; Ankebut 29/24.

135 Bakara 2/124; Hûd 11/17; Ahkâf 46/12.

136 Mümtahine 60/6.

137 Bk. Kaya, "Kur'an'da Gençler Aracılığıyla Verilen Ahlaki Mesajlar", 758-783.

138 Mümtahine 60/4.

139 Nahl 16/120.

140 Bakara 2/124.

141 Nahl 16/123.

142 Harman, "İbrâhim", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000): 21: 266.

143 Harman, "Yahudilik ve Hristiyanlıkta Hz. İbrahim", *1. Hz. İbrahim Sempozyumu*, (Şanlıurfa: 17-18 Ekim 1997), (Şanlıurfa: Şükran Yayınları, 2007), 51; Hayreddin Karaman v.d., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, (Ankara: DİB Yayınları, 2007), 1:205.

için olduğu gibi tüm insanlık için örnek alınması gereken bir peygamber olduğunu göstermektedir.¹⁴⁴

Kur'an'da hakkında en çok bilgi verilen peygamberlerden biri Hz. İbrahim'dir. Bu dünyada seçilmiş, ahirette de salihlerden olduğu belirtilen Hz. İbrahim¹⁴⁵, Hz. Hûh, Hz. Musa, Hz. İsa ve Hz. Peygamberle birlikte mücadelesindeki sabırlı tutumu sebebiyle ulü'l-azm peygamberler arasında zikredilmiştir.¹⁴⁶ Hz. İbrahim Peygamberimiz tarafından da insanların en hayırlısı olarak nitelendirilmiştir.¹⁴⁷ Yüce kitabımızda tevhit mücadelesinin başat modellerinden biri olarak ön plana çıkarılan Hz. İbrahim bilişsel, duyuşsal ve ahlaki özellikleri ile gençlere örnek gösterilen bir peygamberdir.

Kur'an'ın özelde inanalar, genelde ise tüm insanlığa hitap eden bir kitap olması nedeniyle verilmek istenen mesaja odaklanmakta ve tarihi ve kişisel ayrıntılara çoğunlukla değinilmemektedir. Bu sebeple Kur'an'da gençlere örnek olarak takdim edilen Hz. İbrahim'in yaşı hakkında açık bilgilere yer verilmemektedir. Bununla birlikte Kur'an'da onun hakkında peygamberlik dönemi öncesinden itibaren bilgi verilmesi, onun yaşamında gençler için örnek alınabilecek davranış biçimleri olduğunu göstermektedir. Enam suresi 75. ile 79. ayetlerde istidlal yoluyla Allah'ı bulduğunun belirtildiği Hz. İbrahim'in bu sırada on beş yaşında olduğuna ilişkin görüş¹⁴⁸ göz önünde bulundurulduğunda Hz. İbrahim'in, daha peygamber olmadan çocuk denecek yaştan itibaren insanlara örnek gösterilen bir şahsiyet olduğu anlaşılmaktadır.¹⁴⁹ Bu sebeple her yaştan insanın Hz. İbrahim'in yaşamında örnek alabilecek bir davranış biçimini bulması mümkündür.

Aynı örneklik gençler için geçerlidir. Hz. İbrahim'in Kur'an-ı Kerim'de bedensel ve psikolojik ve bilişsel olgunluğu gerektiren soru sorma fiiliyle ilişkili olan **فتی** kelimesiyle¹⁵⁰ zikredilmesi¹⁵¹ ve babasıyla olan diyalogunun aktarıldığı ayetler¹⁵² incelendiğinde

144 Bk. Ahmed Mustafa, Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, (Mısır: Mektebetü Mustafa el-Bâbî, 1365/1946), 1:209.

145 Bakara 2/130.

146 Ahzâb 33/7; Ahkâf 46/35.

147 Müslim b. Haccâc Ebu'l-Hasen, *Sahihu Müslim*, thk. Muhammed Fuad Abdülbâki, (Beyrut: ts.), "Fedâil 41".

148 Mutahhar b. Tahir Makdisi, *el-Bed' ve't-târih*, (Bûr Sa'id: Mektebetü's-sekâfeti'd-diniyye ts.), 3:48; Har-man, "İbrâhim", 269.

149 Bk. Bakara 2/124.

150 Ebu'l-Hüseyn Ahmed İbn Fâris, *Mucemu mekâyisi'l-lüğa*, thk. Abdüsselam Muhammed Harun, (Daru'l-Fikr, ts.), 4: 474-475.

151 Enbiya 21/60.

152 Meryem 19/42-47.

Hız. İbrahim'in gençlik dönemine ilişkin bilgiler verildiği¹⁵³ ve bilişsel, duyuşal ve ahlaki açıdan gençler için bir rol model olduğu anlaşılmaktadır. Hız. İbrahim bu üç açıdan birçok yönüyle rol model olarak sunulan bir peygamberdir. Bununla birlikte çerçevesi sınırlı olan bu bildiri metninde onun tüm niteliklerine değinilmesi de mümkün değildir.

2.1. Bilişsel Açıdan Hız. İbrahim'in Gençlere Örnekliliği

Dinin, insanın bilişsel gelişiminde büyük etkisi vardır. Bu sebeple Kur'an'da insanın farklı alanlarda sürekli olarak düşünmesi istenir. Bununla birlikte Kur'an'da bu husus sadece talep düzeyinde kalmamış, insanoğlunun bilişsel yeteneklerini geliştirmesi adına somut örneklere de yer verilmiştir. Bu bağlamda özellikle kıssalarda bu tarz örneklere rastlamak mümkündür. İbrahim'in kıssalarında gençlere bilişsel açıdan mesajlar verildiği görülür. Bu bağlamda Hız. İbrahim'in anlatıldığı kıssalarda onun aklını kullanan bir peygamber olduğuna sıkça atıfta bulunulmasının yanı sıra onun tam olarak Allah'a teslim olmuş bir kul olduğundan da bahsedilmesi Hız. İbrahim'in bu açıdan da gençler için bir örnek olduğunu göstermektedir.

2.1.1. Tevhit Yolunun Sarsılmaz Yolcusu ve Allah'a Teslim Olmuş Bir Kul Olma

İslam dininin temelini Allah'a iman ve onun hükümlerine boyun eğmek oluşturmaktadır. Bu sebeple Kur'an'da bu hususa özel olarak dikkat çekilmiştir.¹⁵⁴ Kur'an kıssalarında da bu hususa çokça dikkat çekilmektedir. İnsanlara önder olması yönüyle Kur'an'da Hız. İbrahim'in öne çıkarılan özelliklerden biri de Allah'ın hükümlerine karşı takındığı teslimiyetçi tavidir. O, Allah'ın kendisine yönelik "Bana teslim ol" emrine anında karşılık vererek "Âlemlerin Rabbine teslim oldum/boyun eğdim" demiştir.¹⁵⁵ Tüm insanlığa örnek olup yol göstermesi¹⁵⁶ ve şirkle mücadelesinde ümmet direnişini göstermesi sebebiyle¹⁵⁷ kendisinden "ümmet" olarak bahsedilen Hız. İbrahim'in anlatıldığı ayetlerde peş peşe Allah'a şirk koşmayan tevhit yolunda dimdik yürüyen ve yalnız ona boyun eğmiş bir peygamber olduğuna dikkat çekilmiş,¹⁵⁸ bu yöntemle Allah'a inanan gönüllerin onun izlediği tevhit yolundan ayrılmamaları gerektiği hatırlatılmıştır. Yine Hız. İbrahim için bu kelimenin seçilmesinde onun kendisinden sonraki nesiller için

153 Kaya, "Kur'an'da Gençler Aracılığıyla Verilen Ahlaki Mesajlar", 776.

154 Bk. Bakara 2/132-139; Âl-i İmrân 3/20, 52, 64, 102; Nahl 16/81; Enbiya 21/108; Hac 22/34; Zümer 39/54 v.d.

155 Bakara 2/131.

156 Bakara 2/124.

157 Fahreddin Muhammed b. Ziyâüddin Râzî, *Tefsîru'l-Fahri'r-Râzî-Mecâtihiu'l-ğayb*, (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1421/2000), 20: 283.

158 Nahl 16/120, 123.

birleştirici bir model olduğuna da işaret edilmektedir. Bu yüzden kendisinden sonra tevhit inancını sürdüren hak dinin bütün dönemlerdeki müntesiplerine de “İbrahim milleti” denilmiştir.¹⁵⁹ Hz. İbrahim evlatlarına da tavsiyede bulunduğu gibi¹⁶⁰ teslimiyette devamlılığı ve sonraki nesillerin de Allah’a boyun eğen kullar olması için dua etmektedir.¹⁶¹ Onun, kendisinden sonra gelen inananlara “Müslim” ismini vermesinin¹⁶² arka planında bu özelliğinin yattığı çok nettir. Bu yönüyle Hz. İbrahim, dinde hakkıyla mücadelenin, dindarlığın, Müslümanlığın nasıl olacağını somut olarak bizlere öğreten ve bu konuda örnek alınacak bir peygamberdir.¹⁶³ Onun bu duası kabul olmuş ve Hz. Yusuf (a.s.) tıpkı babası Yakup ve İshak (a.s.) gibi Hz. İbrahim’in yolundan gittiği gibi¹⁶⁴ onun soyundan gelen Hz. Peygamber de atasının açtığı yol üzere gitmiştir.¹⁶⁵ Kendinden önceki peygamberler gibi Hz. İbrahim ve onun soyundan gelen peygamberler de hep tevhide, Allah’a teslim olmaktan, yalnız Allah’a kul olmaktan ibaret olan İslam’ı getirmişler, onu öğütlemişlerdir.¹⁶⁶

Bu açıdan bakıldığında Kur’an’da örnek alınması gereken Hz. İbrahim vasıtasıyla gençlere Allah’ın hükümlerine boyun eğmede İbrahimi bir tavır takınmaları gerektiği öğütlenmektedir.

“İşini güzel yaparak kendini Allah’a veren ve İbrahim’in, Allah’ı bir tanıyan dinine tâbi olan kimseden kimin dini daha güzel olabilir! Ve Allah İbrahim’i dost edinmiştir.”¹⁶⁷

Görüldüğü gibi ayette sadece Hz. İbrahim övülmemiş, onu örnek alarak tevhit yolundan yürüyenler de övülmüştür. Ayete bu yönüyle bakıldığında Hz. İbrahim’e uyduğunu belirten kimsenin ona benzemesi gerektiğine de işaret edilmektedir.¹⁶⁸ Yüce Allah, Hz. İbrahim’in “halil” oluşunu ifade etmekle din ve ahlâk eğitimi açısından çok önemli noktaları bizlere öğretmektedir. Bu anlatımla Allah’ın sevgisini ve dostluğunu kazanmanın yolları gösterilmekte, en yalın, en derin ve en yüksek sevginin ilahi sevgi olduğu vurgusu yapılmakta, bu mertebeye ulaşmaları için bütün insanlar Hz. İbrahim

159 Karaman v.d., *Kur’an Yolu*, 1: 206.

160 Bakara 2/132.

161 Bakara 2/128.

162 Hac 22/78.

163 Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, sad. Sıtkı Güllü (İstanbul: Huzur Yayınevi, 2003), 6: 113.

164 Yusuf 12/38.

165 En’âm 6/161.

166 Süleyman Ateş, *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri*, (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, ts.), 1:242.

167 Nisa 4/125

168 Bk. Merâğî, *Tefsiru’l-Merâğî*, 3: 350.

üzerinden teşvik edilmektedir. Ayrıca K. Kerim, inananlara kimin dostluğunu kazanmaları gerektiğini hatırlatmakta, dost seçimi hususunda şu eğitimi vermektedir: Allah'ın sevgisine ve dostluğuna mazhar olmak ancak Hz. İbrahim gibi yüce şahsiyetli peygamberleri örnek alıp onların ahlâkı ile ahlaklanmakla mümkün olacaktır.¹⁶⁹

Kur'an'da, diğer peygamberler hakkında olduğu gibi¹⁷⁰ Ehli Kitabın Hz. İbrahim'in Yahudi ve Hristiyan ya da müşrik olduğu iddiaları da sürekli olarak çürütülmüş, onun Allah'a yüzünü dönen bir Müslüman olduğu sıkça vurgulanmış ve onun tevhit yoluna uyularak örnek alınması istenmiştir.¹⁷¹ Ona olan yakınlığın boş iddialarla değil, kendisinin örnek alınarak sağlanacağına da dikkat çekilmiştir.¹⁷² Hz. İbrahim'in *"Ben, O'nun birliğine inanarak yüzümü, gökleri ve yeri yoktan yaratan Allah'a çevirdim ve ben müşriklerden değilim"*¹⁷³ şeklinde dile getirdiği bu hakikati Hz. Peygamberin daha gür bir sesle *"De ki: "Şüphesiz rabbim beni doğru yola, sapaşağlam bir dine, Allah'ı bir bilen İbrahim'in dinine iletti." O, ortak koşanlardan değildi. De ki: "Benim namazım, (her türlü) ibadetim, hayatım ve ölümüm, hepsi âlemlerin rabbi olan Allah içindir. O'nun ortağı yoktur. Bana sadece bu emrolundu ve ben Müslümanların ilkiyim"*¹⁷⁴ ifadeleriyle haykırması istenmiştir.

Hz. Peygamberin, atası Hz. İbrahim'i örnek alması istenen bu ayetlerle Hz. Peygamberin örnek alınması gerektiği ifade edilen ayetleri¹⁷⁵ birlikte düşündüğümüzde gençlerin, daha önceki peygamberlerin de yolu olan ve Kur'an'da bu iki peygamberin şahsında sıkça vurgulanan İslam'a sarılmaları gerektiği ve deizm ve ateizm gibi İslam dışı akımlara iltifat etmemeleri gerektiği vurgulanmaktadır.

Zira Kur'an'da Hz. İbrahim'in rol model olduğu ifade edilmiş¹⁷⁶ muvahhitlerin önderi olduğu ifade edilen Hz. İbrahim'in tertemiz bir kalple Rabbine yöneldiği ifade

169 Bk. Ramazan Gürel, *Din Eğitimi Açısından Kur'an'da Hz. İbrahim (A.S.)*, (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi 2011),183.

170 Bakara 2/140.

171 Âl-i İmran 3/65-67, 95; Nisa 4/125.

172 Âl-i İmran 3/68.

173 Enâm 6/79.

174 Arâf 7/161/165; ayr. Bk. Yûnus 10/104-105; Nahl 16/123.

175 Furkan 25/77.

176 Nahl 16/120

edilerek¹⁷⁷ kurtuluşun mal ya da evlatla değil, şirkten arınmış olarak Allah'a yönelen kalple olacağı hatırlatılmış¹⁷⁸ ve kalbin bilinç ile olan ilişkisine dikkat çekilmiştir.¹⁷⁹

Hız. İbrahim evlatlarını bile bir an tereddüt etmeden kurban edebilecek kadar Allah'a teslim olmuş bir peygamberdir. Onun oğlu ile imtihanı şöyle Kur'an'da şöyle anlatılmaktadır:

"Çocuk, babasıyla beraber iş güç tutacak yaşa gelince babası ona, "Yavrucuğum" dedi, "Rüyamda seni kurban ettiğimi gördüm; düşün bakalım sen bu işe ne diyeceksin?" Dedi ki: "Babacığım! Sana buyurulanı yap; inşallah beni sabredenlerden biri olarak bulacaksın." Her ikisi de (ilâhî buyruğa) teslim olunca ve babası onu yüzüstü yatırınca, "Ey İbrahim!" diye ona seslendik; "Tamam, rüyanı gerçekleştirmiş oldun." İşte iyileri biz böyle ödüllendiririz. Bu, kesinlikle apaçık bir imtihandı."¹⁸⁰

Hız. İbrahim Allah'a verdiği söze bağlı kalması ve imtihana sabretmesine karşılık olarak Allah'ın "İbrahim'e selam olsun" iltifatına mazhar olduğu gibi, muhsin ve mümin bir kul unvanına da nail olmuş ve fedaya hazırlandığı evladı yerine peygamber bir evlat olan İshâk ile ödüllendirilmiş ve soyu bereketli kılınmıştır.¹⁸¹

Bu ayetlerde Hız. İbrahim'in tevhit mücadelesinden alınacak dersler hatırlatılmış, onun çok sevdiği oğlunu bile Allah uğrunda feda etmekten kaçınmayacak kadar ilahî iradeye teslim olduğundan ders almamızı sağlamak hedeflenmiştir.¹⁸²

2.1.2. Ahiret Bilinciyle Bir Yaşam Sürme

İslam dinine göre asıl yaşam öldükten sonra başlayan sonsuz süreçtir. Kur'an'da ahiretle ilgili ayetler sık sık tekrarlanmaktadır. Bu tekrarın, konunun önemini vurgulamak, sorumluluk duygusunu pekiştirmek, dünya ile ahiret arasındaki psikolojik mesafeyi kısaltarak müminin ruhunu yüceltmek ve hayatını ebedileştirmek gibi hedeflere yönelik olduğunu söylemek mümkündür.¹⁸³ Kur'an'da dünya hayatının geçici olduğu, asıl ve kalıcı yaşamın ahirette olduğu bu sebeple ahiret hayatının unutulmaması gerek-

177 Sâffât 3/84

178 Şu'ra 26/89.

179 Bk. Bakara 2/74, 225; Âl-i İmrân 3/154; Hac 22/32, 46; Ahzâb 33/53; Feth 48/12; Hucurât 49/7; Mülk 67/13.

180 Sâffât 37/102-106.

181 Bk. Sâffât 37/108-113.

182 Ebu'l Al'a Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, çev. Muhammed Han Kayani, v.d., (İstan-bul: İnsan Yayınları, 1996), 1: 115; Karaman v.d., *Kur'an Yolu*, 4: 546.

183 Bekir Topaloğlu, "Âhiret", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1: 544.

tiği sıkça vurgulanmaktadır.¹⁸⁴ Yaşamında ahiret bilincine yer vermeyip dünya hayatını tercih edenler kınanmıştır.¹⁸⁵ Müminler ise daima ahiret bilinciyle yaşayan kimseler olarak öne çıkarılır.¹⁸⁶

Ahiret bilinciyle yaşamak gerektiğine ilişkin Kur'an'da dünyaya meyilleri olmayan, ahireti çokça anan ve insanlara bu yönüyle örnek olan peygamberler örnek olarak gösterilmektedir.¹⁸⁷ Bu konuda Hz. İbrahim rol modellerden biridir. Ahirette de salih kimselerden olduğu belirtilen¹⁸⁸ Hz. İbrahim'in bu yönüyle de gençlere örnek bir peygamberdir. Onun ahiret bilinciyle yaşam süren bir peygamber olduğu Kur'an'da şöyle anlatılır:

“Güçlü ve basiretli kullarımız İbrahim, İshak ve Yakup'u da an. Ahiret yurdunu hatırdı tutmadaki samimiyetleri sayesinde onları günahlardan arındırdık. Doğrusu onlar bizim katımızda gerçekten seçkin kılınmış, hayırlı kimseler arasındadırlar. İsmail'i, Elyesa'ı ve Zülkifl'i de an. Hepsı de iyi kimselerdir. Bu bir hatırlatmadır. Kuşkusuz Allah'a itaatsizlikten sakınanlara çok güzel bir gelecek, kapıları kendilerine ardına kadar açılacak adn cennetleri vardır.”¹⁸⁹

Bu ayetlerde bu seçkin şahsiyetler arasında ilk sırada zikredilen Hz. İbrahim ile diğer peygamberler nezdinde Müminin hayatında ahiret şuuru ve sorumluluğun taşınması konusu hatırlatılmakta¹⁹⁰ ve bu şahısların örnek alınması istenmektedir.

2.1.3. Akli Faal Olarak Kullanma

Kur'an'da kâinatın işleyişi üzerinden Allah'ın varlığı ve kudreti ile¹⁹¹ Kur'an'ın anlaşılması¹⁹² ve dünya hayatının faniliği¹⁹³ gibi birçok konuda aklın çokça kullanılması emredilmiş¹⁹⁴, yer yer bazı peygamberlerin yaşamından kesitlerde aklın kullanılması

184 Bk. Tevbe 9/38; Yusuf 12/109; Ra'd 13/26; Nahl 16/30; Kasas 28/60; Ankebût 29/64; Şûrâ 42/60.

185 Bk. Bakara 2/86, 102, 200; A'râf 7/51; Hüd 11/15-16; İbrahim 14/3; Nahl 16/107; Rûm 30/7; Sâd 38/26.

186 Bakara 2/4; Neml 27/3; Lokman 31/4.

187 Bk. Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an*, 5: 82

188 Nahl 16/122.

189 Sâd 38/45-50.

190 Karaman v.d., *Kur'an Yolu*, 4: 587.

191 Bakara 2/63, 164; Yunus 10/16; Nahl 16/12; Mü'minûn 23/80; Şuarâ 26/28; Sâffât 37/138; Zümer 39/43; Câsiye 45/5; Hadid 57/12, 67 v.d.

192 Bakara 2/242, Âl-i İmrân 3/118, Nisa 4/82; En'âm 6/151, Yusuf 12/2, Muhammed 47/24 v.d.

193 En'âm 6/32, Yusuf 12/109; Hac 22/66; Kasas 28/60 v.d.

194 Bk. Bakara 2/260.

teşvik edilmiştir. Kur'an'da, Hz. İbrahim'in muvahhit kişiliği ile birlikte akılcı kişiliğinin de ön plana çıkarılarak muhataplara küfürle mücadelede nasıl bir yöntem izlemesi gerektiği öğretilir. Hz. İbrahim'in babası, Nemrut ve kavmi ile diyalektik ve akılcı yöntemi birlikte kullanarak muhatabını çeşitli açılardan düşündürmek istediği anlaşılmaktadır. Örneğin Hz. İbrahim tevhit mücadelesinde Allah'ın kendisine öğrettiği şekliyle aklını kullanarak soyuttan somuta gök cisimleri yoluyla Rabbini bulmaya çalıştığı ayetlerde konu şu şekilde aktarılır:

“İbrahim, babası Âzer’e, “Putları tanrılar mı sayıyorsun? Doğrusu ben seni de kavmini de apaçık bir sapkınlık içinde görüyorum” demişti. Aynı şekilde biz İbrahim’e göklerin ve yerin melekûtunu görüp kavrama imkânı veriyorduk ki kesin inananlardan olsun. Gecenin karanlığı onu kaplayınca bir yıldız gördü. “Rabbim budur” dedi. Yıldız batınca da “Batanları sevmem” dedi. Ayı doğarken görünce, “Rabbim budur” dedi. O da batınca, “Rabbim bana doğru yolu göstermezse elbette yolunu şaşırmış kimselerden olurum” dedi. Güneşi doğarken görünce, “Rabbim budur; zira bu daha büyük” dedi. O da batınca dedi ki: “Ey kavmim! ben, sizin (Allah’a) ortak koştuğunuz şeylerden uzağım.” “Ben, O’nun birliğine inanarak yüzümü, gökleri ve yeri yoktan yaratan Allah’a çevirdim ve ben müşriklerden değilim.”¹⁹⁵

Hız. İbrahim, kullandığı bu akli çıkarımda bilinenlerden hareketle bilinmeyene varma (nazar) ilkesi gereği, tikel önermelerden hareketle tümel bir ilkeye varma yöntemini (tümevarım) kullanmıştır. Bu yöntem akılcı bir yöntemdir ve aklın gözlemdeki rolü, olayların nedenlerini bulmak ve neden-sonuç ilişkisini kurmaktır.¹⁹⁶

Hız. İbrahim'in babasının da içlerinde bulunduğu müşriklerle olan mücadelede akılcı metodu uyguladığını görmekteyiz. O, dini tebliğinde bu sefer muhatabı düşündürme gayreti içerisindeydi. Onun, putlar konusundaki şu diyalogu konuya ilişkin çarpıcı bir örnektir:

“Biz daha önce İbrahim’e doğru düşünme yeteneği vermiştik. Biz onu biliyorduk. O, babasına ve kavmine, “Şu kendilerine tapmakta olduğunuz heykeller de ne oluyor?” diye sormuştu. Onlar da “Atalarımızı bunlara tapar bulduk” diye cevap vermişlerdi. İbrahim, “Doğrusu siz de atalarınız da açık bir sapkınlık içindesiniz” dedi. Onlar da “Bize gerçeği mi getirdin, yoksa bizimle oyun mu oynuyorsun?” diye sordular. İbrahim şöyle cevap verdi: “Hayır, sizin rabbiniz, göklerin ve yerin rabbidir; onları O yaratmıştır, ben de buna şahitlik edenlerdenim.” Sonra (içinden şöyle geçirdi): “Allah’a yemin ederim ki siz ayrılıp gittikten sonra putlarınıza bir oyun oynayacağım!” (Onlar gidince) İbrahim putları paramparça etti, belki ona başvururlar diye büyük putu bıraktı. (Dönüp durumu

195 En’âm 6/74-79.

196 Erkan Yar, “Hz. İbrahim ve Akılcı Metodu”, *Kelam Araştırmaları*, 4/2 (2006), 100.

gören) putperestler, “Bunu tanrılarımıza kim yaptı? Muhakkak o, zalimlerden biridir” dediler. Bazıları, “İbrahim denen bir gencin bunları diline doladığını işitmiştik” deyince, “O halde, onu hemen insanların önüne getirin, belki birileri şahitlik eder” dediler. İbrahim getirilince, “Bunu ilâhlarımıza sen mi yaptın?” diye sordular. İbrahim, “Hayır” dedi, “Bu işi şu büyükleri yapmıştır. Eğer konuşabiliyorlarsa onlara sorun!” Sonra dönüp birbirine, “Asıl haktan ayrılanlar sizlersiniz!” dediler. Biraz sonra yine dönüş yaptılar. “Sen bunların konuşmadığını pekâlâ biliyorsun” dediler. İbrahim, “Allah’ı bırakıp da size hiçbir fayda ve zarar veremeyen tanrılara mı tapıyorsunuz? Size de Allah’ı bırakıp taptığınız şeylere de yazıklar olsun! Siz aklınızı kullanmaz mısınız?” dedi.”¹⁹⁷

Hz. İbrahim yanlış yolda olan müşrikleri düşündürüp doğru yola iletmek için farklı metotlar denemiştir. Kur’an’da Hz. İbrahim’in, müşriklere Allah’ı tanıtırma konusunda kıyas metoduna da başvurduğu diyalogu şu şekildedir:

“Hani o, babasına ve kavmine, “Neye tapıyorsunuz?” diye sormuştu. “Putlara tapıyoruz ve onlara tapmaya devam edeceğiz” diye cevap verdiler. İbrahim, “Peki ama” dedi, “Yalvardığınızda onlar sizi işitiyorlar mı? Yahut size fayda veya zarar verebiliyorlar mı?” “Hayır ama biz atalarımızı böyle yapar bulduk” dediler. İbrahim dedi ki: “İyi de sizin ve önceki atalarınızın neye taptığınızı hiç düşündünüz mü? İyi bilin ki âlemlerin rabbi dışında taptıklarınız benim düşmanımdır; O, beni yaratan ve bana doğru yolu gösterendir. Beni yediren ve içirendir. Hastalandığım zaman bana şifa verendir. Canımı alacak olan, sonra beni yeniden diriltecek olandır. Hesap günü hatalarımı bağışlayacağını umduğum yine O’dur.”¹⁹⁸

Hz. İbrahim, Nemrut ile olan mücadelesinde de akılcı metodu kullanır ve hasmının başvurduğu kıyas metodunu kullanarak onun ilahlık iddiasını şu şekilde çürütür.

“Allah’ın kendisine verdiği iktidara dayanarak rabbi hakkında İbrahim ile tartışmaya giren kimseyi görmedin mi? İbrahim “Rabbim hayat veren ve öldüren” deyince o, “Hayat veren ve öldüren benim” dedi. İbrahim “Allah güneşi doğudan getirmektedir, hadi sen de onu batıdan getir” dedi. Bunun üzerine inkârcı ne diyeceğini bilemedi.”¹⁹⁹

Hz. İbrahim, akledip düşünen ve düşüncelerini kuvveden fiile geçiren aksiyon insanı olarak, imanını, cehaletin sebep olduğu temeli çürük kör bir taklide değil, aksine o, imanını, temeli Allah’ın bahsettiği sağlam bir akıl olan bilgi zemini üzerine inşa etmiş akıllı, bilgili bir kişidir. O’nun imanı, taklidi değil, tahkiki bir imandır.²⁰⁰ Evren ve için-

197 Enbiya 21/51-66.

198 Şuarâ 26/70-82.

199 Bakara 2/258.

200 Bk. Muammer Esen, “Hz. İbrahim’in İmanı ve Tevhid Mücadelesi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 52/2 (2011), 125.

deki varlıkların yaratılışı ve onların tedbiri, idaresi üzerinde akıl yürütme yöntemlerini kullanarak Allah'ın birliği fikrine, bilgisine, imanına ulaşan Hz. İbrahim, atalarından kalma gelenekleri hiçbir sorgulamaya tabi tutmadan onlara inanmak suretiyle putlara tapan insanların akıl almaz düşüncesizliklerini eleştirmekle kalmaz, onları da, selim bir mantıkla evrendeki olaylar üzerinde düşünmeye çağırır.²⁰¹ Bu ayetlerde tevhide çağırırken merhamet, kolaylık yollarının yanı sıra Kur'an'da yer verildiği şekilde çok çeşitli akli delillere de başvurulması gerektiği anlaşılmaktadır.²⁰²

Din eğitimi açısından Hz. İbrahim üzerinden akıl değerinin öne çıkarılmasıyla temelde hedeflenen şudur: İnsan aklının harekete geçirilmesi ve onun bilgi üretmesinin sağlanması önemlidir. Hz. İbrahim'in yaşam sahneleri, akli kullanma, bilgi üretme ve tabiatı inceleyerek akıl ile tabiat kanunlarını buluşturmanın insanın görevleri arasında olduğunu göstermektedir.²⁰³ Hz. İbrahim'in bu yöntemi gençler tarafından örnek alınmalı, gençler, sorgulayıcı bir bakış açısına sahip olmalıdır. Gençler, sadece dinî konularda değil yaşadığımız dünyaya ilişkin konularda da akli melekesini kullanmalı ve birtakım oluşumların güdümüne girmemelidir.

2.1.4. Sürekli Araştırma ve Sorgulama

Kur'an'da fikirlerin sağlam bilgiler üzerine inşa edilmesi ve bu nedenle araştırma yapmanın gerekliliği ifade edilmiştir.²⁰⁴ Akılcı yönetime sahip Hz. İbrahim'in araştırma noktasında da gençlere örnek olduğu görülmektedir. O, Allah'ın ölülere tekrar dirilteceğini merak etmiş ve bu konuda kendisine dua ederek, Allah'ın kendisine vermiş olduğu talimatları yerine getirmiştir. Bu husus Kur'an'da şöyle anlatılır:

“İbrahim “Rabbim! Ölülere nasıl diriltiyorsun, bana göster!” deyince, rabbi “Yoksa inanmıyor musun?” demişti. O “Hayır inanıyorum, fakat kalbim tam kanaat getirsin diye” cevabını verdi. Rabbi “Kuşlardan dört tane al, onları kendine alıştır, sonra (parçalayıp) her bir tepeye onlardan bir parça bırak, sonra onları çağır. Koşarak sana gelecekler ve şunu bil ki, Allah hep galiptir ve hikmet sahibidir” buyurdu.”²⁰⁵

Bu ayetlerden Hz. İbrahim'in Allah'ın kudretine ilişkin bir şüpheye düşmediği onun Nemrut ile olan diyalogundan anlaşılmaktadır. O, ayette de belirtildiği üzere ilme'l-yakın düzeyinde Allah'ın varlığını tecrübi olarak görmek istemiştir.²⁰⁶ Hz. İbrahim'in bu isteği ve Allah'ın bu duayı kabul etmesi sonraki nesiller için araştırmaya teşvik

201 Esen, “Hz. İbrahim'in İmanı ve Tevhid Mücadelesi”, 118.

202 Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 20: 285.

203 Gürel, *Din Eğitimi Açısından Kur'an'da Hz. İbrahim (A.S.)*, 140.

204 Bk. Nisa 4/93; Hucurât 49/6, 12.

205 Bakara 2/260.

206 Bk. Karaman v.d., *Kur'an Yolu*, 1: 412-413; Yar, “Hz. İbrahim ve Akılcı Metodu”, 93.

olarak değerlendirilebilir.²⁰⁷ Çünkü birçok ayette²⁰⁸ Allah'ın varlığının ve kudretinin kâinattaki öncüllerden yola çıkarak bulunması istenilmektedir. Kur'an'ın Hz. İbrahim ile ilgili bu anlatımlarda günümüze de hitap edecek pek çok ilke ortaya çıkmaktadır. Daha önce söz konusu ettiğimiz Kur'an'ın Hz. İbrahim'i "güzel örnek" olarak tanımlamasında vurgulanan onun örnekliği, muhatapların dinsel ilkeleri kavramaları için akli çıkarımların kullanılması olgusunda açığa çıkmaktadır.²⁰⁹

2.1.5. Verdiği Nimetlere Karşılık Allah'a Şükretme

Kur'an'da şükre büyük önem verilmiş, bu konuda insanlara sürekli hatırlatmalar yapılmıştır.²¹⁰ Öneme binaen şükür ile kulluk arasında büyük bir bağ kurulmuştur.²¹¹ Hadiste de insanlara teşekkür etmenin Allah'a şükretmek anlamına geldiği belirtilerek²¹² şükürün din ve dünya hayatı için gereklilik ve önemine işaret edilmiştir. Hz. İbrahim bu konuda da öne çıkarılan bir peygamberdir. Hz. İbrahim, Allah'ın kendisine verdiği nimetlere şükreden bir kul olarak Kur'an'da örnek gösterilmektedir. Onun şükreden bir kul olması Allah'a teslim olmuş ve ona yönelmiş bir kul olmanın sonucudur. Hz. İbrahim'in, kendisine verilen evlat başta olmak üzere her nimete şükrettiği şöyle anlatılmaktadır:

"Yaşlılığıma rağmen bana İsmail'i ve İshak'ı armağan eden Allah'a hamdolsun! Şüphesiz rabbim duaları kabul edendir."²¹³

"(İbrahim) Allah'ın nimetlerine şükrederdi; Allah onu seçkin kılmış, doğru yola yöneltmişti. Biz İbrahim'e bu dünyada iyilik verdik; kuşkusuz o, ahirette de sâlihlerden olacaktır."²¹⁴

Hz. İbrahim'in şükreden bir kul olması sebebiyle peygamberliğe seçilip doğru yola iletilmiş bu dünyada kendisine iyilikler verilmiş ve ahirette de salih kullar arasına dâhil edilmiştir. Hz. İbrahim anlatılırken onun şükürüne değinilmesinde incelik bulunmaktadır. Zira onun tevhide çağırdığı müşrik topluluk, Allah'ın nimetlerine karşı nankörlük ederken o onların davranışlarının tersine Rabbine olan şükürü ile sonraki nesillere örnek

207 Bu konuda bk. Tanık Karaçobanoğlu, *Kur'an-ı Kerim Işığında Hz. İbrahim'in Kişiliği*, (Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, 2017), 84-86.

208 Bk. Yusuf 12/109; Hac 22/46; Sebe 34/9; Mü'min 40/82.

209 Yar, "Hz. İbrahim ve Akılcı Metodu", s. 95

210 Bakara 2/152, 172; Sebe 34/15 v.d. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için Bk. Durak Pusmaz, "Kur'an'da Şükür Kavramı", *Diyanet İlmi Dergi*, 35/3 (1999), 65-78.

211 Bakara 2/172; Nahl 16/114; Ankebut 29/17.

212 Muhammed b. İsa b. Sevra Tirmizi, *Sahihu süneni't-Tirmizi*, thk. Muhammed Nâsiruddîn el-Bâni, (Riyad: Mek- tebetü'l-maârif, 2000), "Birr 35".

213 İbrahim 14/39.

214 Nahl 16/121-122.

gösterilmiştir.²¹⁵ Ahde vefası ile de bizlere örnek gösterilen Hz. İbrahim'in bu iki niteliği bizlere Allah'ın nimetlerine şükreden bir kul olmanın yanı sıra, insanların yaptıkları iyilikleri unutmayıp onlara teşekkür etmemiz gerektiği bilincini aşılamaktadır.

2.2. Duyusal Açıdan Hz. İbrahim'in Gençlere Örnekliliği

Hız. İbrahim Kur'an'da duyusal açıdan da öne çıkarılan bir peygamberdir. Onun merhametli, hassas ruhlu ve yumuşak huylu bir peygamber olduğu ifade edilir. Özellikle gençler arasında şiddetin her geçen gün biraz daha arttığı günümüz dünyasında Hız. İbrahim, bir Müslüman'ın sahip olması gereken duyusal özelliklerin somutlaştırıldığı bir prototip olarak Kur'an'da anlatılmaktadır.

2.2.1. Merhametli Bir İnsan Olma

Peygamberler Allah'ın insanlara olan merhametinin sonucu olarak gönderilmiş seçkin şahıslardır.²¹⁶ Bu yönüyle peygamberler aynı zamanda insanlığa Allah'ın sıfatı olan merhameti öğreten elçilerdir. Kur'an'da merhamete önem verilmiş, sıkça Allah'ın "Rahîm" sıfatına vurgu yapıldığı gibi²¹⁷ merhamet, Müminin belirgin bir özelliği olarak öne çıkarılmıştır.²¹⁸ Kur'an'da Hız. Peygamber²¹⁹ ve Hız. İbrahim de merhametiyle ön plana çıkarılmış bir peygamberdir. Onun Kur'an'da "Halîm" ve "Evvâh" olarak nitelenmesi de merhamet özelliğiyle ilgilidir. İbrahim'in özellikle dualarında ön plana çıkana çıkarıldığını görmekteyiz. Onun, müşrik olmasına rağmen babası için "*Babamı da bağışla; kuşkusuz o doğru yoldan sapanlardan oldu.*"²²⁰ şeklinde dua etmesi merhametli bir peygamber olduğunu açıkça göstermektedir.

Yine onun, rüyada kendisini kurban ettiği evladıyla konuyu istişare ederken "*Yavru-cuğum*" şeklinde hitap etmesi de onun merhametini ve bir babanın evladına merhametle muamele etmesi gerektiği noktasında bir örnektir.

İki meleğin kendisine misafir suretinde gelip Hız. Lût'un kavmini helak etmekle görevlendirildiklerini bildirdiklerinde Hız. İbrahim'in verdiği şu cevap onun ne kadar merhametli olduğunu göstermektedir.

215 Bk. *Fî zılâli'l-Kur'ân*, (Beyrut: Dâru's-şurûk, 1412), 4: 2201.

216 Enbiya 21/107.

217 Bk. Nisa 4/16, 29, 64; Ahzâb 33/5, 24, 43; Duhân 44/42; Ahkâf 46/8; Fetih 48/14, Hucurât 49/5; vd.

218 Bk. Fetih 48/29; İsrâ 17/24; Beled 90/17.

219 Tevbe 9/128.

220 Şu'arâ 26/86

“Elçilerimiz İbrahim’e müjdeyi getirdiklerinde, “Biz şu memleketin halkını yok edeceğiz; çünkü oranın halkı zulme sapmışlardır” dediler. İbrahim, “Ama orada Lût da yaşıyor!” dedi.”²²¹

Hız. İbrahim’in Lût kavminin helak haberini alır almaz Hız. Lût için endişelendiği ve bu endişeli halini ifadesine de yansıtması elbette ki Hız. İbrahim’in çevresine duyarlı ve merhametli bir kişilik olmasından kaynaklanmaktadır.²²² Bu noktada genelde tüm insanlığın, özelde ise gençlerin Hız. İbrahim’in merhametini örnek almaları şiddetin her alanda kendisini gösterdiği günümüzde büyük bir öneme sahiptir.

2.2.2 Yumuşak Huylu Bir İnsan Olma

Kur’an’da yumuşak ve affedici yapıları övülen müminler²²³ için Hız. İbrahim örnek bir peygamber olarak sunulmuştur. Hız. İbrahim için Kur’an’da iki yerde “Halim” vasfıyla zikredilir.²²⁴ Allah’ın bir sıfatı olan²²⁵ “Halim” çeşitli şartlarda kendine hâkim olan, hiddetli ve düşmanlık anında kendini kaybetmeyen ve muhabbetinde, dostluk ve ilişkilerinde itidalı koruyan kimse demektir.²²⁶ Aynı zamanda “evvâh” aslen geldiği kökü itibarıyla çok ah eden demektir. Bilinmektedir ki ah etmek; bir hüznün, üzüntü ve acı duymaya işaret eder. Ayette “evvâh” buyrulduktan sonra bunun bir de “halim” ile sıfatlandırılması önemlidir. Çünkü çok ah etmek aynı zamanda bir hiddeti ve sabırsızlığı da gösterebilir, halim ile bu ta’dil edilip itidal erdeminde dengelenmiştir. İtidal bütün erdemlerin çıkış noktasıdır. Hangi tür tutum ve davranış olursa olsun, ancak itidal üzere olduğunda bir erdem niteliği kazanabilir.²²⁷ Kur’ani anlamda hilm bilgisizlik, basiretsizlik, ahmaklık veya acizlik sebebiyle sabırlı, tahammüllü, ağır başlı olmayı ifade etmez: aksine insanın akıl, zeka, bilgi, tecrübe gibi zihni yeteneklere, bedeni ve mali imkanlara sahip olması yanında sabır, af, hoşgörü, nefse hakimiyet, öfkeyi yenme, tahriklere kapılmama, teennî ve vakar gibi ameli erdemleri şahsında birleştirmesiyle ulaşılan bir kişilik yapısıdır.²²⁸ Dengeli bir yaşam biçiminin öğütlendiği Kur’an’da²²⁹ Kur’an-ı Kerim’de, Hız. İbrahim’in hilm özelliğinin böylesine ayrıntılı anlatılmasının gayesi, onun sahip olduğu hilm ahlâ-

221 Ankebût 29/31-32.

222 Bk. Merâğî, *Tefsîru’l-Merâğî*, 20: 137.

223 Furkan 25/67; Şûrâ 42/37.

224 Tevbe 9/114; Hûd 11/75.

225 Bakara 2/225, 265; Âl-i İmrân 3/155; Nisâ 4/12, Mâide 5/105 v.d.

226 Mevdûdî, *Tefhimu’l-Kur’an*, 2: 283.

227 Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013), 179; ayr. bk. Elmalılı, *Hak Dini*, 4: 621.

228 Mustafa Çağrı, “Hilim”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18: 35.

229 Furkan 25/67.

kını bütün insanlara tanıtip benimsetmek, peygamber ahlâkının bir parçası olan hilm erdemini onların şahsiyetlerine ahlaki bir meleke olarak yerleştirmektir.²³⁰

2.2.3. Hassas Bir Ruha Sahip Olma

Hız. İbrahim, ruhumuzun çokça örselendiği içinde yaşadığımız çağda iç dünyamıza yapmamız gereken yolculukta bizlere yol gösteren bir rol modelidir. Kur'an'da iki yerde Hız. İbrahim için "evvâh" olarak nitelenmektedir.²³¹ "Evvâh", yufka yürekli, ince ve yumuşak kalpli, alçak gönüllü hüzünden müteessir ve Allah korkusundan kalbi ürperti içerisinde olan kimse anlamına gelmektedir.²³² Onun hassas kişiliği ön plana çıkarmak hedeflenmiştir. Hız. İbrahim Kur'an'da hassas bir ruha sahip, çevresinde olup bitenlere duyarsız kalmayan bir peygamber olarak tanıtılır. Hız. İbrahim inançsız bile olsa müşriklerin kurtulmasını istemiştir. Bu yönüyle Kur'an'da Hız. Peygamberin, atası Hız. İbrahim gibi çok hassas ruhlu olduğuna dikkat çekildiği görülür.²³³ Onun katı kalpli ve kaba birisi olmaması da öğütlenir.²³⁴

Kur'an'da hem Hız. İbrahim'in hem de Hız. Peygamberin hassas bir ruha sahip olduğunun ifade edilmesi, gençler başta olmak üzere inanan inanmayan tüm insanların, insanı insan yapan ruh ve gönül dünyasını ihmal etmemesi ve rabbiyle sürekli iletişim halinde olması ve gönlünü ona açması gerektiğine işaret edilmektedir. Kulluğun özü olması itibarıyla²³⁵ Kur'an'da duaya ayrı bir önem verilmiş, duanın insanın Allah katındaki değerini belirleyen bir ibadet olduğu belirtilmiştir. Bu meyanda kullardan dua etmeleri istenildiği gibi²³⁶ birçok peygamberin dualarına yer verilmiştir.²³⁷ Zira hassas bir ruh yapısına ve teslimiyetçi bir bilince sahip olan Hız. İbrahim de Kur'an'da bu iki özelliğin dışı vurumu olan dualarıyla öne çıkarılan bir peygamberdir. Hız. İbrahim'in yaptığı dualar Kur'an'da geçen diğer bütün peygamber dualarının toplam sayısına neredeyse müsavidir. Böyle olması yine onun hem çığır açan bir peygamber oluşuyla hem de Allah ile sıkı bir dost oluşuyla alakalıdır. Çünkü insan, dost edindiği kişiyle sürekli temas halinde ve her şeyi ile haberdar olmak ister. Allah ile kul arasındaki bu temasın en istikrarlı yolu ise dua ve zikir olduğu için Hız. İbrahim, dostu olan Allah Teâlâ ile bir

230 Gürel, *Din Eğitimi Açısından Kur'an'da Hız. İbrahim (A.S.)*, 176.

231 Tevbe 9/ 114; Hüd 11/75.

232 Mevdüdi, *Tefhimu'l-Kur'an*, 2: 283.

233 Hicr 11/97; Ahzâb 33/53.

234 Âl-i İmrân 3/159.

235 Bk. Tirmizi, *Sünen*, "Da'avât 1".

236 Mü'min 40/60.

237 Bk. Maide 5/114, 116; Araf 7/23, 89; Yûnus 10/88-89; Yûsuf 12/33, 101; Meryem 19/3-6; Enbiya 21/83-84; Neml 27/19; Kasas 28/16-17; Ankebut 29/30; Sâd 38/35; Kamer 54/10; Nüh 71/26-28.

bakıma dua vasıtasıyla iletişimini sıcak tutmuştur.²³⁸ Yine onun dualarında acziyetin itirafı, diğerkâmlık ve merhametin izlerini açıkça görmek mümkündür.

Kur'an'da Hz. İbrahim'in isminin zikredildiği hemen her yerde onun duasına yer verilmesi, bizlere Rabbimiz ile sürekli bir ilişki içinde olmamız gerektiği ve sıkıntı anında ona nasıl dua etmemiz gerektiği öğretilmektedir. Öyle ki her namazda selamdan önce Hz. İbrahim'in "*Rabbimiz! Hesap kurulacağı gün beni, anamı, babamı ve müminleri bağışla!*"²³⁹ şeklindeki duası Hz. Peygamber tarafından atası Hz. İbrahim'i anmak ve bir peygamber duasıyla Allah'a yakarmak için sünnet olarak bize miras kalmıştır.

Hz. İbrahim, kendisinin ve soyunun tevhit üzere sabit kalması,²⁴⁰ Allah'ın kendisine lütfettiği "önderlik" vasfının kendi soyundan gelenlere de verilmesi,²⁴¹ Mekke'nin emin bir belde ve Müslüman halkının da rızıklandırılması,²⁴² kendisinin ve neslinin imanda devamlılığı, ibadetlerin öğretilmesi ve hataların bağışlanması,²⁴³ kendisinden sonra gelen nesillerin peygambersiz bırakılmayıp dinlerini öğrenebilmeleri,²⁴⁴ ölümlerini diriltilmesinin kendisine gösterilmesi²⁴⁵ gibi birçok konuda dua etmiştir.

Hz. İbrahim'in şu duaları, bu konuda insanlığa verilen nebevî bir eğitimin sadece bir kısmını oluşturmaktadır:

"İbrahim şöyle dua etmişti: "Rabbim! Bu şehri güvenli kıl, beni ve çocuklarımı putlara tapmaktan uzak tut! Rabbim! Putlar insanlardan birçoğunun sapmasına sebep oldu. Bundan böyle kim bana uyarırsa o bendendir; kim de bana karşı gelirse artık sen çok bağışlayan, pek esirgeyensin. Ey rabbimiz! Ben zürriyetimden bir kısmını, senin kutsal evinin (Kâbe) yanında tarıma elverişli olmayan bir vadiye yerleştirdim. Bunu yaptım ki rabbim, namazı kılınlar! İnsanların gönüllerini onlara meylettir ve çeşitli ürünlerden onlara rızık ver ki şükretsiner! Rabbimiz! Şüphesiz ki sen gizlediğimizi de açıkladığımızı da bilirsin. Yerde ve gökte hiçbir şey Allah'a gizli kalmaz. Yaşlılığıma rağmen bana İsmail'i ve İshak'ı armağan eden Allah'a hamdolsun! Şüphesiz rabbim duaları kabul edendir. Rabbim! Beni ve soyumdan gelecek olanları namazı devamlı

238 Hikmet Koçyiğit, "Kur'an'da Toplumsal Bir Güç Olarak Şöhret -Hz. İbrahim Örneği-", *Diyanet İlmî Dergi*, 48/4 (Ekim-Kasım-Aralık 2012): 72.

239 İbrahim 14/41.

240 İbrahim 14/35.

241 Bakara 2/124.

242 Bakara 2/126

243 Bakara 2/128

244 Bakara 2/129

245 Bakara 2/260

kılanlardan eyle; rabbimiz, duamı kabul et! Rabbimiz! Hesap kurulacağı gün beni, anamı, babamı ve müminleri bağışla!”²⁴⁶

“Rabbim! Bana hikmet ver ve beni iyiler arasına kat. Arkadan gelecekler içinde iyilikle anılmayı bana nasip eyle! Beni, naım cennetine girenlerden eyle! Babamı da bağışla; kuşkusuz o doğru yoldan sapanlardan oldu.”²⁴⁷

2.2.4. Başkalarını Düşünme

Kur'an'da Müminler, nefislerini başkalarına tercih eden başkalarını düşünen kişiler olarak öne çıkarılırken²⁴⁸ hadiste de kardeşinin derdiyle dertlenen kişiler olarak nitelenmiştir.²⁴⁹ İslam, insan fıtratına uygun olan sosyal yaşam için bencil yaklaşımlardan uzak kalarak fedakârlık, şefkat, merhamet yardımlaşma ve diğerkâmlık unsurları hayata katmayı gerekli görmektedir. Kur'an, başta zekât ve sadakalar olmak üzere emir ve tavsiyelerle bencilliği yererken diğerkâmlığı teşvik etmektedir.²⁵⁰ Kur'an'da müminlerin kardeş olduğunun belirtilmesi²⁵¹ ve yardımlaşmaları gerektiğinin ifade edilmesi bu vasfın gerekliliğini ifade içindir.²⁵² Bencilliğin yaygın bir hal aldığı günümüzde Hz. İbrahim bu sorunun üstesinden gelmemiz için örnek olarak gösterilen peygamberlerden biridir. Dualarının çoğunu ümmeti için yapan Hz. İbrahim'in bu taleplerinde diğerkâm yapısı bariz bir şekilde görülmektedir. Şüphesiz onun bu özelliği, Allah'a dönük, merhametli ve gamlı bir peygamber oluşunun doğal sonucudur. Onun dualarından birkaçı şu şekildedir:

“Rabbim! Burayı (Mekke) güvenli bir şehir yap, halkından Allah'a ve ahiret gününe inananları da çeşitli ürünlerle rızıklandır”. Ey rabbimiz! Bizden bunu kabul buyur; şüphesiz sen işitensin, bilensin Ey rabbimiz! Bizi sana teslim olanlardan eyle, soyumuzdan da sana teslim olacak bir ümmet çıkar. Bize ibadet usullerimizi göster, tövbemizi kabul et. Şüphesiz tövbeleri kabul eden, merhameti bol olan yalnız sensin. Soyumuzdan, onlara senin ayetlerini okuyacak, kitabı ve hikmeti öğretecek, onları arındıracak bir elçi çıkar rabbimiz! Çünkü yalnız sensin kudret ve hikmet sahibi.”²⁵³

246 İbrahim 14/35-41.

247 Şuarâ 26/83-87.

248 Haşr 59/9.

249 Muhammed b. Selâme b. Cafer Ebû Abdillâh Kadâî, *Müsnedü's-Şihâb*, thk. Humeydi b. Abdilmecid es-Selefi, (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1407/1986), 2:283.

250 Ahmet Özbay, “İlahî Dinlerde Diğerkâmlık -Tevrat, İncil ve Kur'an-ı Kerim Ekseninde”, *Hikmet Yurdu*, 11/21 (Ocak-Haziran 2018): 209.

251 Hucurât 49/10.

252 Mâide 5/2; Sâffât 37/25.

253 Bakara 2/126-129.

“Rabbim! Bu şehri güvenli kıl, beni ve çocuklarımı putlara tapmaktan uzak tut!”²⁵⁴

“Ey rabbimiz! Ben zürriyetimden bir kısmını, senin kutsal evinin (Kâbe) yanında tarıma elverişli olmayan bir vadiye yerleştirdim. Bunu yaptım ki rabbim, namazı kılsınlar! İnsanların gönüllerini onlara meylettir ve çeşitli ürünlerden onlara rızık ver ki şükretsinsin!”²⁵⁵

“Rabbimiz! Hesap kurulacağı gün beni, anamı, babamı ve müminleri bağışla!”²⁵⁶

Dualarının yanı sıra Hz. İbrahim’in, kavminin iman etmesi yönündeki çabasında²⁵⁷ da diğerkamılığı görmek mümkündür. Onun, melekler kendisine Lût kavmini helak edeceklerini bildirdiğinde Allah ile sapkın olmalarına rağmen Lût kavmi konusunda mücadeleye girmesi²⁵⁸ ve Hz. Lût hakkında “*Ama orada Lût var*”²⁵⁹ şeklinde tepki vermesi bu vasfını en güzel şekilde ifade etmektedir.

Bu ayetlerde Hz. İbrahim’in nezdinde insanlığa ve gençliğe başkalarının derdiyle dertlenme, onları düşünme, onların sıkıntılarına üzülmeye, diğer insanların iyiliğini isteme anlamındaki diğerkamılığın peygamber ahlâkı olduğu ve bu ahlâkı örnek almanın gerekliliğine işaret edilmektedir.

2.2.5. Sıkıntı ve İmtihanlara Sabretme

Kur’an’da sabra çok önem verilmiş bu husus sabırsız olduğu belirtilen biz insanoğluna²⁶⁰ sıklıkla hatırlatılmıştır.²⁶¹ Müminlerin temel hasletlerinden biri olarak öne çıkarılan sabrın²⁶² önemli bir iş olduğu vurgulanmış²⁶³ için somut örneklerle yer verilmiş,²⁶⁴ sabredenlerin mükafata ereceği belirtilmiş²⁶⁵ ve sabredenler Allah’ın sevdiği kullar arasında zikredilmiştir.²⁶⁶ Hz. İbrahim gibi Allah’a teslim olmuş kişilerin özelliği

254 İbrahim 14/35.

255 İbrahim 14/37.

256 İbrahim 14/41; Hz. İbrahim’in diğer duaları için bk. Şuarâ 26/83-89; Mümtahine 60/4-5.

257 En’âm 6/74; Meryem 19/42-49; Enbiya 21/51-70; Şuarâ 26/70-83; Ankebut 29/16-17; Sâffât 37/83-110.

258 Hûd 11/74-76.

259 Ankebût 29/32.

260 Me’âric 70/19-20.

261 Bk. Bakara 2/45; Nisa 4/200; Enfâl 8/46.

262 Beled 90/17; Asr 103/3.

263 Âl-i İmrân 3/186; Lokman 31/17; Şûrâ 42/43; Ahkâf 46/35.

264 Âl-i İmrân 3/146; Enbiya 21/83-85; Ahkâf 46/35; Lpkmân 31/17.

265 Bakara 2/153, 155; Âl-i İmrân 3/15-17; Yusuf 12/90; Ahzâb 33/35.

266 Âl-i İmrân 3/142, 146; Enfâl 8/46, 66.

olarak öne çıkarılmıştır.²⁶⁷ Bu konuda özellikle Hz. Peygambere Hz. İbrahim'i örnek alması hususunda tavsiyede bulunulduğu görülmektedir.²⁶⁸ Hz. İbrahim peygamberliği sürecinde babası başta olmak üzere müşrik bir kavme yönelik tebliğini sürdürmüş, bu uğurda ateşe atılmış ve çeşitli sıkıntılara maruz bırakılmıştır.²⁶⁹ Bununla birlikte o bu imtihan ve musibetlere sabretmesini bilmiş ve mükafatını almıştır. Ateş kendisine serin ve selametli kılınmış, düşmanlar hüsrana uğramış ve bu sebeple insanlara doğru yolu gösteren bir “önder” olmuştur.²⁷⁰ Kur'an'da Allah'ın ayetlerini anlayacaklar arasında sabredenlerin yanı sıra şükredenler de zikredilmektedir.²⁷¹ Bu yönüyle bakıldığında sabır, şükür ve akıl arasında kuvvetli bir ilişki bulunmaktadır ki Hz. İbrahim bu üç hususta da örnek gösterilen bir şahsiyettir.

Yine Hz. İbrahim'in sahip olduğu “hilm”, sıfatının da sabırla sıkı bir anlam ilişkisi bulunmaktadır.²⁷² Sabır ve hilm, insandaki irade kuvvetini ve düzgün kimlik oluşumunu gösteren ve karşılaşılan sıkıntı ve musibetlere direnci güçlendiren iki özelliiktir. Hz. Peygamber'in Eşec el-Abdî adlı sahabiye “Sende Allah'ın sevdiği iki haslet vardır. “Hilim ve teeenni”²⁷³ buyurması bu iki özelliğin birbiriyle olan bağı ve insan için önemini göstermektedir.²⁷⁴

Sabır değerini, Hz. İbrahim'in de bütün tebliğ hayatı boyunca rahatlıkla gözlemlemek mümkündür. Allah yolunda karşılaştığı her türlü sıkıntı ve eziyete göğüs gerip dirençli duruşuyla bütün insanlığa örnek olan Hz. İbrahim, ateşe atılmasına rağmen sabrından en ufak bir taviz vermemiştir. Hz. İbrahim'in sahip olduğu sabır değeri, Allah'a beslenen hakiki imanın esaslı bir cephesini yansıtır niteliktedir.²⁷⁵ Hz. İbrahim, Allah'tan gelecek tüm imtihanlara sabretmiş, “Bu da geçer yâ Hû” düsturuyla hareket etmiştir. Bu imtihanlar Hz. İbrahim'i Rabbinden uzaklaştırmamış aksine Allah'a yöneltmiş ve onunla olan bağı güçlendirmiştir.

2.3. Ahlaki Açıdan Hz. İbrahim'in Gençlere Örnekliği

267 Hac 22/34-35.

268 Yunus 10/109; Hûd 11/49, 115; Nahl 16/127; Kehf 18/28; Tâhâ 20/130; Rum 30/60; Lokman 31/17 vd.

269 Şua'râ 26/24.

270 Enbiya 21/67-73; ayr.bBk. Sâffât 37/97-101.

271 İbrahim 14/5; Lokman 31/32; Sebe 34/19; Şûrâ 42/33.

272 Bu konuda Bk. Mehmet Demirci, “Kur'an-ı Kerim Işığında Sabır”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12/1 (2002):265-267.

273 Müslim, “İman 25”.

274 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Çağrı, “Hilim”, 33-36.

275 Gürel, *Din Eğitimi Açısından Kur'an'da Hz. İbrahim (A.S.)*, 154.

İslâm düşüncesinin genel çerçevesi içinde ahlak disiplininin oldukça geniş ve o ölçüde önemli bir yeri vardır. Kur'an'ın çok geniş bir kısmı doğrudan veya dolaylı olarak ahlak konularını içeren ayetlerden oluşur. Hadis külliyyatında da ahlaka dair hadislerin yekûnu ciltleri dolduracak zenginliktedir. Zira hem Kur'an'da hem de sünnette güdülen en temel gaye, insanın varlık kategorileri içindeki ayrıcalığına uygun erdemlerle bezenmesini ve yetkinliğe ulaşmasını sağlamaktır.²⁷⁶ Bu sebeple Kur'an'da ahlaki mesajlar verilirken çeşitli yöntemler kullanılmaktadır. Bu yöntemlerden birisi de örnek şahsiyetlerin hayatlarından kesitler sunmaktır. Bu meyanda Kur'an'da Bu yönüyle gençler için Hz. Meryem, Hz. Yusuf, Hz. Musa, Hz. İbrahim, Hz. Yahya, Şuayb (a.s.)'ın kızı ve Lokman (a.s.)'ın oğlu rol model olarak sunulmuştur.²⁷⁷ Kur'an'da Bu örnek şahıslardan biri de Hz. İbrahim'dir. Kur'an'da Hz. İbrahim, doğruluğu, ahde vefası, babasına saygısı ve misafirperverliği ile gençlere örnek olarak sunulan bir rol modelidir.

2.3.1. Çok Doğru Bir İnsan Olma

Müminin temel özelliklerinden biri de doğru olmaktır. Bu sebeple Kur'an'da sıklıkla Müminlerden doğru olmaları istenilmiş²⁷⁸ ve bu vasa sahip olanlar övülmüştür.²⁷⁹ İnsanlara doğruluk özelliğini kazandırmak için Kur'an'da birçok örnek de verilmiştir.²⁸⁰ Hz. İbrahim için *"Kitap'ta İbrahim'i de an! Şüphesiz o, çok doğru birisi ve peygamberdi."*²⁸¹ ve *"(Yoksa onların) Sözü'nü tastamam yerine getiren İbrahim'den (haberi yok mu?)"*²⁸² buyurulması onun bu özelliğiyle övülmesinin yanı sıra doğruluk vasfının örnek alınması gerektiğini ifade etmektedir. Ayrıca oğlu Hz. İsmail'in²⁸³ yanı sıra Hz. Yusuf²⁸⁴, Hz. İdris²⁸⁵ ve Hz. Meryem'le²⁸⁶ birlikte bu özelliğiyle ön plana çıkarılan dört kişiden olan Hz. İbrahim'in Kur'an'da sonraki nesiller arasında doğrulukla anılmak için dua ettiği de belirtilmektedir.²⁸⁷ Hz. İbrahim'in, oğlu Hz. İsmail ile birlikte gençliğe doğruluk açısından baba-oğul

276 *İslâm Düşüncesinde Ahlak*, (İstanbul: Dem Yayınları, 2014), 9.

277 Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Kaya, "Kur'an'da Gençler Aracılığıyla Verilen Ahlaki Mesajlar", 764-768.

278 Bk. Nisa 4/9; Ahzâb 33/70; Saff 61/2-3.

279 Bakara 2/177; Âl-i İmrân 3/19; Nisa 4/69; Tevbe 9/43, 119; Ankebût 29/3; Ahzâb 33/23-24; Hucurât 49/15 vd.

280 Bu konuda bk. Kaya, "Kur'an'da Gençler Aracılığıyla Verilen Ahlaki Mesajlar", 772-776.

281 Meryem 19/41.

282 Necm 53/37.

283 Meryem 19/54

284 Yûsuf 12/46

285 Meryem 19/56

286 Mâide 5/75

287 Şuarâ 26/84

olarak örnek şahsiyetler olarak sunulduğu görülmektedir. Yüce Allah, Hz. İbrahim'in sahip olduğu doğruluk değerine vurgu yaparak, bu erdemin Kur'an-ı Kerim'in değerler sistemi içindeki yerine işaret etmekte, muhataplarının bu değeri kazanım haline getirmeleri adına Hz. İbrahim'in şahsında bir değerler eğitimi ortaya koymaktadır.²⁸⁸

2.3.2. Ahdine Vefa Gösteren Bir İnsan Olma

Emanet, Müslümanın en önemli özelliğidir. Bu sebeple peygamberliğin dört vasfından biri olarak da kabul edilen bu vasfa²⁸⁹ çok önem verilmiş, Kur'an'da sözünde duranlar övülürken²⁹⁰ durmayanlar ise kınanmış,²⁹¹ hadiste de ahde vefasızlığın nifak alameti olduğu belirtilmiştir.²⁹² Kur'an'da toplumsal birlikteliği ve güveni tesis etmesi bakımından ahde vefaya çok önem verilmiş,²⁹³ Allah adına diğer insanlara karşı yerine getirmeyi taahhüt edildiğinden kula karşı bile olsa ahitler Allah'a izafe edilmiştir.²⁹⁴ Kur'an'da ahde vefa konusunda örnek şahsiyetlerden biri de Hz. İbrahim'dir. O, kulluk imtihanında Rabbine verdiği söze sadakat göstermiş ve bu sadakati sayesinde insanlara "önder" olma lütfuna erişmiştir. Ayrıca o bu duruşuyla Kabe'nin hemen yanı başında üstelik de Allah'ın en büyük zikri olan namazda kendisinden sonraki nesiller tarafından hayırla anılacağı bir makam da elde etmiştir.²⁹⁵ Necm suresinde de Hz. İbrahim'in sözüne çok bağlı bir kişilik olduğu tekraren anlatılmaktadır.²⁹⁶ Bakara suresinin 121. ve 122. ayetlerinde vefasından peş peşe bahsedilmesi, Necm suresinin ilgili ayetinde de vefasının tef'il formunda aktarılması Allah yolunda her türlü cefaya katlanan ve onun rızasına uygun bir yaşamda vefalı davranan Hz. İbrahim'in²⁹⁷ bu konudaki hassasiyetini ortaya koymak ve örnek alınması gereken bir peygamber olduğunu anlatmak içindir.

Hz. İbrahim, muhatap Müslüman olmasa da verdiği sözde duran bir peygamberdi. O, müşrik babasına verdiği "Hiç şüphen olmasın bağışlanman için dua edeceğim,

288 Gürel, *Din Eğitimi Açısından Kur'an'da Hz. İbrahim (A.S.)*, 153.

289 Bk. Karaman v.d., *Kur'an Yolu*, 4:542.

290 Âl-i İmrân 3/76; Tevbe 9/111; Feth 48/10; Ra'd 13/20.

291 Bakara 2/27; Nisa 4/155; Mâide 5/13; Enfal 8/56; Ra'd 13/25 v.d.

292 Muhammed b. İsmail Ebi Abdillâh Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, thk. Muhammed Zühreyy b. Nâsir en-Nâsir (Dârü Tavki'n-Necât, 1422), "İman 23".

293 Seyyid Kutub, *Fî zılâli'l-Kur'ân*, 4: 2191.

294 Zülfikar Durmuş, "Kur'an'a Göre İnsanın İlişkilerinde Sorumlu Olduğu Temel Ahlâki İlke: Ahde Vefa", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2/3 (2002): 91.

295 Bk. Bakara 2/124-125.

296 Necm 53/37.

297 Bk. Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed Neseî, *Tefsîru'n-Neseî- Medâriku't-Tenzil ve hakâiku't-te'vil*, thk. Yusuf Ali Büdeyvi, (Beyrut: Dâru'l-kelimi't-tayyib, 1419/1998), 3: 395.

*ama Allah'tan sana geleceklere karşı yapabileceğim bir şey de yoktur*²⁹⁸ şeklindeki sözünde durmuş ve bu vefası Kur'an'da şu şekilde yer almıştır:

“İbrahim’in, babasının bağışlanması için yaptığı dua ise sırf ona verdiği bir sözden ötürüydü. Ama onun bir Allah düşmanı olduğu kendisine belli olunca ondan uzaklaştı.”²⁹⁹

İslam toplumlarında bile kaybolmaya yüz tutmuş önemli bir ahlaki değer olan ahde vefayı insanımıza tekrar kazandırmak, onu içselleştirmek ve canlı tutmak son derece önemlidir.³⁰⁰ Kur'an'ı Kerim'de, ahde vefanın ete kemiğe bürünmüş şekli olan Hz. İbrahim vasıtasıyla bu değer insanlara hatırlatılarak ahlak eğitimi yapılmakta ve Hz. İbrahim'in bu konuda örnek alınması istenmektedir.³⁰¹

2.3.3. Anne Babaya Saygılı Bir Evlat Olma

Kur'an'da anne-babaya saygıya önem verilmiş, çocuklara ebeveynlerinin kendilerini yetiştirme konusunda çektikleri sıkıntılar hatırlatılmış ve kendilerine saygılı davranmaları gerektiği belirtilmiştir.³⁰² Kur'an'da peygamberlerin yanı sıra bazı kişiler de anne babaya saygı konusunda örnek gösterilmiştir. Hz. Yahya, Hz. Lokman, Hz. Yusuf ve Hz. İbrahim'in anne babaya saygı açısından Kur'an'da rol model olarak sunulan şahsiyetlerdir.³⁰³ Hz. İbrahim, müşrik olmasına ve kendisine pek de iyi davranmamasına karşın babasına yönelik saygılı tavrından ödün vermemiş, aksine onun için dua etmiştir. Bu husus Kur'an'da şöylece hikâye edilmektedir:

“Bir gün babasına şöyle demişti: Babacığım! Duymayan, görmeyen ve sana hiçbir fayda sağlamayan bir şeye niçin taparsın? Babacığım! Sana gelmeyen bir bilgi hakikaten bana geldi, bu sebeple bana uy ki seni düz yola çıkarayım. Babacığım! Şeytana kulluk etme! Çünkü şeytan, rahmanın buyruğuna uymamıştır. Babacığım! Allah'ın azabına uğramandan ve böylece şeytanın yandaşı olmandan korkuyorum. (Babası:) “Ey İbrahim! Sen benim tanrılarımdan yüz mü çeviriyorsun? Eğer vazgeçmezsen, andolsun seni taşlatırım; şimdi uzun bir süre gözüme görünme!” dedi. İbrahim şöyle dedi: “Esen kal! Rabbimden senin için mağfiret dileyeceğim. Çünkü O, bana karşı çok lütufkârdır.”³⁰⁴

298 Mümtahine 60/4.

299 Tevbe 9/114.

300 Hüsamettin Erdem, “Değerler Eğitimi Açısından Bir Ahlak Değeri Olarak Vefa”, *Uluslararası Sempozyum İnsani Değerlerin Yeniden İnşası*, (19-21 Haziran 2014 Erzurum), 1: 332.

301 Bk. Gürel, *Din Eğitimi Açısından Kur'an'da Hz. İbrahim (A.S.)*, 160.

302 Bk. İsrâ 17/23-24; Ankebut 29/8; Lokman 31/14; Ahkâf 46/15.

303 Bk. Kaya, “Kur'an'da Gençler Aracılığıyla Verilen Ahlaki Mesajlar”, 774-778.

304 Meryem 19/42-47.

Hız. İbrahim'in tevhit dinine daveti konusunda babasının sert tepkisine rağmen babasına "babacığım" şeklinde saygılı ve tatlı dille esenlik ve Allah'tan mağfiret dilemesi Hız. İbrahim'in bu konuda tüm insanlığa örnek olduğunu göstermektedir.³⁰⁵ Bu açıdan bakıldığında Kur'an'da aktarılan Hız. İbrahim ve Hız. Yusuf'un babalarına karşı kullandıkları bu kibar ifade biçimleri ve takındıkları tavırlar bir evlâdın anne babasına nasıl davranması konusunda Müslüman gençler tarafından örnek alınarak yaşama aksettirilmelidir.³⁰⁶

2.3.4. Misafirperver Bir İnsan Olma

Cömertliğin göstergesi olarak misafirperverlik Kur'an'da övgüyle bahsedilen bir vasıftır. Ebû Talha ve eşinin misafirperver tutumlarından³⁰⁷ Kur'an'da övgüyle bahsedilmiş, onların nezdinde cimrilikten sakınanların kurtuluşu ereceği belirtilmiştir.³⁰⁸ Kur'an'da Hız. İbrahim'in misafirperver özelliğine de somut örneklerle yer verilir. Misafiri çok sevdiği³⁰⁹ için yalnız başına yemek yemediği, misafir bulamadığında ise yemeği ertelediği belirtilen Hız. İbrahim³¹⁰ bu nitelikleri sebebiyle misafir babası anlamındaki "Ebu'l-edyâf" lakabı ile anılmıştır.³¹¹ Onun bu misafirperver tutumu Kur'an'da şöyle anlatılır:

"İbrahim'in değerli konuklarıyla ilgili kıssa sana ulaştı mı? Onun yanına girdiklerinde "selâm" demişler, o da "selâm" demiş; (içinden) "Hiç de tanıdık kimseler değil" diye geçirmişti. Belli etmeden hemen ailesinin yanına gitti ve (kızartılmış) besili bir buzağı getirdi. Onu önlerine koydu ve "Buyurmaz mısınız?" dedi."³¹²

"Elçilerimiz İbrahim'e müjdeyi getirip selâm vermişlerdi. O da "selâm" dedi, çok geçmeden (konuklarına) kızartılmış bir buzağı getirdi."³¹³

Ayetlerde, Hız. İbrahim'in büyükbaş hayvan kestiğinin belirtilmesi onun cömert kişiliğini de göstermektedir. Hız. İbrahim'in bu güzel huyu, coğrafyaları ve dilleri de

305 Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 5: 386.

306 Bk. Karaman v.d. *Kur'an Yolu*, 3: 602; ayr. bk. Kaya, "Kur'an'da Gençler Aracılığıyla Verilen Ahlaki Mesajlar", 776.

307 Muhammed b. Cerir b. Yezid Taberî, *Câmi'u'l-beyân fi te'vili'l-Kur'an*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, (Müessesetü'r-risale, 1420/2000), 2: 285.

308 Haşr 59/9.

309 Ebûbeker Ahmed b. Hüseyin Beyhakî, *Şu'âbu'l-İman*, thk. Muhammed es-Said Besyûnî Za'lûl, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1410), 7: 97.

310 Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 20: 284.

311 Beyhakî, *Şu'âbu'l-İman*, 7: 98.

312 Zâriyât 51/24-27.

313 Hûd 11/69.

aşarak kendi deyimlerimiz arasında da yerin “Halil İbrahim Sofrası” ve “Halil İbrahim Bereketi” şeklinde almıştır.³¹⁴ Hatta şairler özellikle, birisinden bir caize almak istedikleri zaman, o kişiyi, lütfu ve ihsan karşılıksız ve bol olan Hz. İbrahim’e benzetmişlerdir.³¹⁵ Hz. İbrahim’in misafirperver ve cömert tutumu apartman kültürü içinde dış dünyadan kendini soyutlayan ve bencilleşen İslam toplumuna ve gençlerimize misafirperver ve cömert kimliğine geri dönmesi noktasında örnek olmalıdır.

3. Sonuç

Toplumların geleceği olmaları yönüyle gençlerin önemi büyüktür. Onların her türlü gelişimi için tedbirler alınmalı, bunu için uygun ortam sağlanmalıdır. Gençlerin bilişsel, duysal ve ahlaki gelişimlerinde rol model çok önemlidir. Hayata yeni atılan körpe dimağ ve gönüllerin önünde, kendilerini örnek alabilecekleri şahısların olması önemlidir. Gençler ancak bu örnek şahısların tecrübelerinden aldıkları ilhamla karşılaştıkları problemleri aşabileceklerdir.

Kur’an insanı muhatap alan bir kitap olduğundan, onda insanın gelişimi için çeşitli yöntemlere başvurulmuştur. Kıssalar da bu yöntemlerden biridir. Kıssalar, Kur’an’ın insanda oluşturmaya hedeflediği zihinsel ve duysal değişimin ve dönüşümün birer materyali ve aracıdır. Bu sebeple kıssalarda başta peygamberler olmak üzere çeşitli örnek şahıslar üzerinden birçok mesaj verilmektedir.

Kur’an kıssalarında gençliğe örnek olarak sunulan peygamberlerden biri de Hz. İbrahim’dir. Kur’an’da özellikle önderlik vasfına değinilen ve Hz. Peygamber tarafından insanların en hayırlısı olduğu ifade edilen Hz. İbrahim bilişsel, duysal ve ahlaki açılardan gençlerin örnek alması gereken bir peygamberdir. Hz. İbrahim bilişsel olarak gençlere bir taraftan tevhit mücadelesinin en önde ismi olarak örnek olurken, bir taraftan da Allah’a teslim olmuş bir kul olarak asıl gayenin Allah rızası olduğunu öğütler. Hz. İbrahim, bir taraftan gence, bu dünyanın faniliğini ve ahiret bilincini kaybetmeden yaşaması gerektiğini hatırlatırken bir taraftan da Allah’ın nimet olarak verdiği aklı doğru kullanmanın metodunu öğretir. Hz. İbrahim Müslüman gence araştırmanın önemini gösterdiği gibi Allah’ın kendisine verdiği nimetlere şükretmesi gerektiğini de uygulamalı olarak gösterir.

Hız. İbrahim bilişsel olarak örnek olduğu gibi duysal açıdan da gençlere örnek bir peygamberdir. O, Allah’ın ahlaki ile ahlaklanmış bir peygamber olarak gençlerin yolunu aydınlatır. Hız. İbrahim şiddete gark olmuş dünyamızda merhametiyle bize ışık olur. Onun yumuşaklığı katı kalplerimize bir merhem, hassas ruhu da bedenlerimiz içinde

314 Mustafa Uzun, “İslami Türk Edebiyatında Hz. İbrahim”, 1. Hız. İbrahim Sempozyumu, (Şanlıurfa 17-18 Ekim 1997), (Şanlıurfa: Eğitim Sanat Ve Araştırma Vakfı Yayınları, Haziran, 2007), 204.

315 Uzun, “İslami Türk Edebiyatında Hz. İbrahim”, 211.

sıkışan benliğimizin özgürleştiren bir rehber olur. Hep başkalarını düşünen Hz. İbrahim adeta diğerkâmlığın ve kardeşliğin ete kemiğe bürünmüş şeklidir. Allah'tan gelen her türlü imtihana ve kuldan gelen her türlü bela ve sıkıntıya sabreden Hz. İbrahim bize ve gençlerimize “Bu da geçer yâ Hû” demeyi öğretir.

Hız. İbrahim ahlaki açıdan da bize rehberlik eden bir peygamberdir. O, Kur'an'da “sıddık” olarak anılan beş kişiden biri olarak bize özü-sözü dosdoğru bir Mümin olarak bu konuda da bize önderlik eder. Elbette doğru bir insanın ahdine vefasızlık göstermesi de düşünülemez. Müslüman olmayanlara bile verdiği söze bağlı kalan Hız. İbrahim sözleri yerine getirme hususunda da gençlerimiz için bir örnektir. Anne-babasına da saygıda kusur etmeyen Hız. İbrahim bizlere Allah rızasının anne-babanın rızasına bağlı olduğunu hatırlatır. Misafiri çok seven Hız. İbrahim, bedenlerimize mahkûm ruhlarımızı özgürleştirdiği gibi, apartman dairelerinde kilitli kalmış bedenlerimizi ve gönüllerimizi komşularımızla buluşturan bir köprü, bize paylaşmayı ve cömertliği öğreten bir öğretmen olur. Kısacası Hız. İbrahim, bize Allah'ın kulu ve insan olduğumuzu öğütleyen sefkatli bir babadır.

Kaynakça

Akıncı, Adem, “Hayata Anlam Vermede Dini Değerlerin ve Din Öğretiminin Rolü”. *DEM Dergi*. 3/9 (2005): 7-24.

Akıncı, Adem. “Kur'an'daki Kıssalar ve Din Öğretimindeki Yeri”. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 13/13 (Haziran 2004): 41-63.

Ateş, Süleyman. *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*. 12 cilt. (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, ts.)

Aydın, Mehmet Zeki. “Eğitim Sistemimizde Değerler Eğitiminin Önemi”. <http://yenidunya.org.tr/egitim-sistemimizde-degerler-egitiminin-onemi/>, erişim: 05.11.2018.

Bacanlı, Hasan. *Eğitim Psikolojisi*. (Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2013).

Batar, Yusuf. “Kur'an Kıssalarındaki Rol Modellerin Eğitsel Değeri”. *Uluslararası Kişilik Ve Karakter İnşasında Dinin Yeri Sempozyumu*. Ordu, 10-12 Haziran 2016): 1:183-203.

Beyhaki, Ebûbekr Ahmed b. Hüseyin. *Şu'âbu'l-İman*. 7 cilt. thk. Muhammed es-Saîd Besyûnî Za'lûl. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1410.

Buhârî, Muhammed b. İsmail Ebî Abdillâh. *Sahîhu'l-Buhârî*. 9 cilt. thk. Muhammed Zühreir b. Nâsır en-Nâsır. Dârü Tavkî'n-Necât, 1422.

Çağrıncı, Mustafa. “Hilim”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1998, 18: 33-36.

Çağrıncı, Mustafa. *İslâm Düşüncesinde Ahlak*. İstanbul: Dem Yayınları, 2014.

Demirci, Mehmet. “Kur'an-ı Kerim Işığında Sabır”. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens- titüsü Dergisi*. 12/1 (2002): 263-285.

Durmuş, Zülfikar. "Kur'an'a Göre İnsanın İlişkilerinde Sorumlu Olduğu Temel Ahlâki İlke: Ahde Vefâ". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. 2/3 (2002): 77-95.

Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır. *Hak Dini Kur'an Dili*. 10 cilt. sad. Sıtkı Güllü. İstanbul: Huzur Yayınevi, 2003.

Erdem, Hüsametdin. "Değerler Eğitimi Açısından Bir Ahlak Değeri Olarak Vefa". *Uluslararası Sempozyum İnsani Değerlerin Yeniden İnşası*. 19-21 Haziran 2014 Erzurum. 1:331-347.

Erkal, Mustafa E. "Toplumda Bir Sosyal Grup Olarak Gençlik". *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* Prof. Dr. S. F. Ülgener'e Armağan. 43, (İstanbul: 1987): 357-375.

Esen, Muammer. "Hz. İbrahim'in İmanı ve Tevhid Mücadelesi". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 52/2 (2011): 111-128.

Günay, İlhami. *Kur'an'da Gençlik ve Gençle*, İstanbul: Pınar Yayınları, 2010.

Gürel, Ramazan. *Din Eğitimi Açısından Kur'an'da Hz. İbrahim (A.S.)*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi 2011.

Harman, Ömer Faruk "İbrâhim". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2000: 266-272.

Harman, Ömer Faruk. "Yahudilik ve Hristiyanlıkta Hz. İbrahim". 1. *H. İbrahim Sempozyum*, Şanlıurfa: 17-18 Ekim 1997. Şanlıurfa: Şükrav Yayınları, 2007: 51- 57.

Hökelekli, Hayati. *Din Psikolojisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013.

İbn Fâris, Ebu'l-Hüseyn Ahmed. *Mucemu mekâyisi'l-lügâ*. 6 cilt. thk. Abdüsselam Muhammed Harun Daru'l-Fikr, ts.

Kadâi, Muhammed b. Selâme b. Cafer Ebû Abdillâh. *Müsnedü's-Şihâb*. 2 cilt. thk. Humeydi b. Abdilmecid es-Selefi. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1407/1986.

Karaçobanoğlu, Tanık. *Kur'an-ı Kerim Işığında Hz. İbrahim'in Kişiliği*. Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, 2017.

Karaman, Hayreddin; Çağrı, Mustafa; Dönmez, İ. Kâfi; Gümüş, Sadreddin, *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 5 cilt. Ankara: DİB Yayınları, 2007.

Kaya, Mehmet. "Kur'an'da Gençler Aracılığıyla Verilen Ahlaki Mesajlar". *Uluslararası Gençlik ve Ahlak Sempozyumu*. Sinop, 6-7-8- Ekim 2016. 2: 758-785.

Koçyiğit, Hikmet. "Kur'an'da Toplumsal Bir Güç Olarak Şöhret -Hz. İbrahim Örneği- ". *Diyanet İlmî Dergi*. 48/4 (Ekim-Kasım-Aralık 2012): 67-76.

Kulaksızoğlu, Adnan. "Gençlik Çağı ve Ülkemizde Gençlik Sorunları", *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2 (1990): 133-144.

Kuzgun Yıldız; Gürkaynak, İpek; Köksal Aydın; Ünver, Erdoğan; Sel, Lütfi. "Nasıl Bir Gençlik İstiyoruz?". *Gençliğin Eğitimi ve Sorunları*. *Türk Eğitim Derneği IX. Eğitim Toplantısı*. 20-21-22 Kasım 1985. Ankara: Şafak Matbaası ts. 373-428.

Makdisi, el-Mutahhar b. Tahir. *el-Bed' ve't-târih*, 6 cilt. (Bür Sa'id: Mektebetü's- sekâfeti'd- di- niyye ts.

Merâğî, Ahmed Mustafa. *Tefsîru'l-Merâğî*. 30 cilt. Mısır: Mektebetü Mustafa el-Bâbî, 1365/1946.

Mevdûdî, Ebu'l Al'a. *Tefhimu'l Kur'an Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*. 7 cilt. çev. Muhammed Han Kayani, Yusuf Karaca, Nazife Şişman, İsmail Bosnalı, Ali Ünal, Hamdi Aktaş. İstanbul: İnsan Yayınları, 1996.

Müslim b. Haccâc Ebu'l-Hasen. *Sahîhu Müslim*. 5 cilt. thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî. Beyrut: ts.

Nesefî, Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed. *Tefsîru'n-Nesefî-Medâriku't-Tenzil ve hakâiku't- te'vil*. 3 cilt. thk. Yusuf Ali Büdeyvi. Beyrut: Dâru'l-kelimi't-tayyib, 1419/1998.

Özbay, Ahmet. "İlahî Dinlerde Diğerkâmlık -Tevrat, İncil ve Kur'an-ı Kerim Ekseninde". *Hikmet Yurdu*. 11/21 (Ocak-Haziran 2018): 197-218.

Özdemir, Faruk. "Gençliğin Ahlâkî Olgunlaşmasında Kur'an Kıssalarının Rolü". *Uluslara-rası Gençlik ve Ahlâk Sempozyumu* (Sinop, 6-7-8- Ekim 2016). 1: 328- 340.

Özoğlu, Süleyman Çetin. "Gençlerde Kişilik Gelişimine Nasıl Yardımcı Olabiliriz?". *Gençliğin Eğitimi ve Sorunları" Türk Eğitim Derneği IX. Eğitim Toplantısı*. (20- 21-22 Kasım 1985). Ankara: Şafak Matbaası ts. 147-201.

Pusmaz, Durak. "Kur'an'da Şükür Kavramı". *Diyanet İlmi Dergi*. 35/3 (1999): 65-78.

Râzî, Fahreddin Muhammed b. Ziyâüddin. *Tefsîru'l-Fahri'r-Râzî-Mefâtihu'l-ğayb*. 32 cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1421/2000.

Sayraç, Berna; DüNDAR, Halil; Solar, Ali; Bilgin, Savaş; Manisa, Zafer; Yüksel Zeki. "Kendi Bakış Açıları Yönünden Gençlik ve Sorunları Nelerdir?". *Gençliğin Eğitimi ve Sorunları", Türk Eğitim Derneği IX. Eğitim Toplantısı*. 20-21-22 Kasım 1985. Ankara: Şafak Matba- ası ts. 227-302.

Seyyid Kutub, İbrahim Hüseyin. *Fî zılâli'l-Kur'an*. 6 cilt. Beyrut: Dâru's-şurûk, 1412.

Taberî, Muhammed b. Cerîr b. Yezîd. *Câmi'u'l-beyân fî te'vili'l-Kur'an*. 24 cilt. thk. Ahmed Muhammed Şakir. Müessesetü'r-risale, 1420/2000.

Tirmizî, Muhammed b. İsa b. Sevrâ. *Sahîhu süneni't-Tirmizî*. 3 cilt. thk. Muhammed Nâsirüddin el-Bânî. Riyad: Mektebetü'l-maârif, 2000.

Topaloğlu, Bekir. "Âhiret". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1988. 1: 543-548.

Uzun, Mustafa. "İslami Türk Edebiyatında Hz. İbrahim". 1. *H. İbrahim Sempozyumu*. Şanlıurfa 17-18 Ekim 1997. Şanlıurfa: Eğitim Sanat Ve Araştırma Vakfı Yayınları, Haziran, 2007: 203-212.

Vatandaş, Celalettin. "Kur'an Açısından Kişilik Ve Karakterin İnşasında Rol Modellerin Niteliği Ve Önemi". *Uluslararası Kişilik Ve Karakter İnşasında Dinin Yeri Sempozyumu*. Ordu, 10-12 Haziran 2016: 153-172.

Yar, Erkan. "Hz. İbrahim ve Akılcı Metodu". *Kelam Araştırmaları*. 4/2 (2006): 87-104.

(Dr. Mehmet KAYA tebliğini sundu)

BAŞKAN – Mehmet KAYA Hocamıza sunumundan dolayı biz de teşekkür ediyoruz.

Şimdi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dr. Öğretim Üyesi Fatih TOK Hocamız bize “Kur’an’da Ahlak Abidesi Bir Genç: Hz. Yusuf” başlıklı sunumlarını gerçekleştirecekler.

Buyurun Hocam.

KUR'AN'DA AHLAK ABİDESİ BİR GENÇ: HZ. YUSUF

Dr. Öğr. Üyesi Fatih TOK³¹⁶

Özet

Kur'an-ı Kerim'de inananlara ibret, müjde ve örnek olması açısından birçok peygamber ve salih insan kıssası anlatılmaktadır. Söz konusu kıssalardan biri de, diğerlerinden farklı olarak bir bütün halinde tek bir surede anlatılan Hz. Yusuf kıssasıdır. Kur'an'ın 111 ayetten müteşekkil olan 12. suresi onun kıssasını anlattığı için onun adı ile anılmıştır. Yusuf kıssası Mekke döneminde sıkıntı, baskı ve işkencelere maruz kalan ashap için, onlardan daha öncelikli olarak da Hz. Peygamber için bir teselli ve ferahlık getirmiştir. Zira Hz. Yusuf'un başına gelenler ile Hz. Peygamber'in yaşadıkları arasında benzer hususiyetler vardır. Aslında Hz. Peygamber, onun hayatında kendi hayatını bulmuştur. Zira Hz. Peygamber, tıpkı Hz. Yusuf gibi en yakınlarının kıskançlıklarına, tepkilerine, hakaretlerine ve tuzaklarına maruz kalmıştır. Yine onun gibi en sevdiği yerleri ve insanları terk etmeye mecbur bırakılmıştır. Ancak günün sonunda her iki peygamber de kazananlardan olmuşlardır. Bu yüzden daha önce yaşayan Hz. Yusuf'un tutum ve davranışları Hz. Peygamber için birer örnek teşkil etmiştir. Örneğin, Hz. Yusuf'un kardeşlerine karşı nasıl olmuşsa Hz. Peygamber'in de yakınlarına karşı tavrı benzer şekilde olmuştur.

Hz. Yusuf'un kıssasında birçok ibretlik sahne vardır. Özellikle çocukluk ve gençlik dönemlerinde muhataplarına karşı sergilediği tutum ve davranışlarını dikkate aldığımızda onun gençler için tam bir model şahsiyet olduğunu söyleyebiliriz. Biz de araştırma konusu olan tebliğimiz çerçevesinde onun babasına, kardeşlerine, efendisine, efendisinin hanımına, krala ve zindan arkadaşlarına karşı tutumlarını inceleyeceğiz. Onun sergilediği ahlaki tutum ve davranışlarını, onur ve izzetine olan düşkünlüğü ile nefesine olan hâkimiyetini ve bunların çağımız gençleri için örneklik yönlerini ele alacağız. Ayrıca

316 Dr. Öğr. Üyesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı

bu davranışlarına kaynaklık ve rehberlik eden imanına yani onun Allah'a karşı olan sarsılmaz itaatine değineceğiz. Keza onun ahlaklı, iffetli ve tutarlı tutumları sonucunda insanlar nazarında kazandığı güveni ve bunun ona kazandırdıklarını da tespit etmeye ve model olarak gençlere sunmaya çalışacağız.

1. Giriş

Bütün insanlara hidayet vermeyi ve onlara rahmet olmayı hedefleyen Kur'an-ı Kerim, mesajlarını da her bir insanın anlayabileceği bir üslupla aktarmıştır. Bu anlatımın önemli unsurlarından biri ise, mesajların kıssalar yoluyla anlatılmasıdır. Bu çerçevede Kur'an-ı Kerim önceki peygamber, millet ve şahıslardan pek çok anekdotlar aktararak mesajlarını muhataplarına açık ve anlaşılır bir şekilde iletmıştır.

Kur'an-ı Kerim'de kıssalar oldukça geniş yer tutmaktadır.³¹⁷ Yaratıcı, böyle bir üslubu tercih etmekle hem anlaşılmayı kolaylaştırmış hem de insanlara hemcinslerinin yaşadıkları üzerinden tavsiyelerde bulunmuştur. Kıssaların aktarılma gayesini ifade eden en açık ayetlerden biri de şüphesiz tebliğimize konu olan kıssanın anlatıldığı Yusuf suresindeki Cenab-ı Hakk'ın, "*Şüphesiz onların kıssalarında akıl sahipleri için pek çok ibretler vardır...*"³¹⁸ buyruğudur. Bu tür anlatımların müminler için ibret boyutu, onların geçmiş dönemlerde iman edenlerin yaşadıklarını göz önünde bulundurarak sıkıntılara sabretmeleri, imanlarında sebat göstermeleri ve böylece de kazanacaklarına inanmalarıdır. İnkârcılar için ise, önceki dönemlerde, kendilerinin sundukları benzer gerekçelerle peygamberlere ve iman edenlere karşı gelen ve helak olanların durumlarını düşünerek dersler almaları ve inkârlarından vaz geçmeleridir.³¹⁹

Kıssalar genel olarak farklı dönemlerde, ihtiyaç kadarıyla ve pasajlar halinde aktarılmıştır. Bu yüzden Kur'an-ı Kerim'de kıssaların farklı surelerde ve belli başlı yönleri ile anlatıldığını görürüz. Ancak Hz. Yusuf'un kıssası bu konuda istisna teşkil etmektedir. Zira onun kıssası kendi adıyla anılan Kur'an-ı Kerim'in 12. suresinde bir bütün halinde anlatılmıştır.

Hemen ifade edelim ki Hz. Yusuf'un kıssası söz konusu olduğunda daha çok onun Aziz'in karısı (Züleyha) ile yaşadığı olaydaki ahlaklı, iffetli tavrı üzerinde durulmaktadır. Bu bağlamda da onun ne kadar nefesine hâkim, ahlaklı ve güvenilir bir insan olduğu dile getirilmektedir. Biz ise onun bu tür iffetli tavırlarının arka planı üzerinde biraz araştırma

317 Kur'an'daki kıssalar ve bunların ne kadar yer tuttuğuna dair bilgi için bk. Mustafa Kara, "Kur'an Kıssalarında Konu Ve Kapsam Merkezli Bir Analiz", *İslami İlimler Dergisi*, Bahar 2014, C. 9, S. 1, 94-99.

318 Yusuf 12/111.

319 Kıssaların anlatım gayeleri için bk. M. Sait Şimşek, *Kur'an Kıssalarına Giriş*, 2. Baskı, (İstanbul: Yöneliş, trs.), 69-110.

ve değerlendirme yapmak istiyoruz. Bu çerçevede Hz. Yusuf'u böylesine iffetli, ahlaklı davranmaya sevkeden ilim, inanç, şuur ve değerler üzerinde araştırma yapacağız.

Konuya giriş yapmadan önce ise, her bir surenin dönemin şartları çerçevesinde nazil olmasını dikkate alarak Yusuf suresinin nüzul sebebi ve dönemi hakkında biraz bilgi vermek istiyoruz. Zira kıssanın, Risalet'in hangi döneminde ve niçin indirildiğini bilmek onun üzerinden verilmek istenen mesajların anlaşılmasını kolaylaştıracaktır.

2. Kıssanın (Yusuf Sûresinin) Nüzul Sebebi

Cenab-ı Hak, Yusuf kıssasını anlatmaya geçmeden önce, “*Şüphesiz ki Yusuf ve kardeşlerinin (kıssasında), soranlar (isteyenler) için ibretler vardır.*”³²⁰ buyurmaktadır. Bu ifade, Hz. Peygamber'e yöneltilen bir sorunun söz konusu surenin inişine sebep olduğunu ima etmektedir ki bu durumu ifade eden bazı nakiller de vardır. Rivayete göre Yahudi din adamlarından bazıları Mekke ileri gelenlerine, “Muhammed'e, İsrailoğullarının Şam'dan Mısır'a hangi sebepten dolayı gittiklerini ve Yusuf kıssasını sorun bakalım. Muhammed buna ne diyecek?” demişlerdir. Mekkeli Müşrikler de gelip bu soruyu Hz. Peygamber'e yöneltmiş, bunun üzerine de Yusuf suresi nazil olmuştur.³²¹

Yusuf kıssasını soranlar aslında bir yandan da Hz. Muhammed'in peygamberliğini test etmek istemektedirler. Zira ona, bilmediği hususlarla ilgili sorular sorulmaktaydı. Ancak ayetler nazil olurken sadece sorulara cevap vermekle yetinilmemiş, bir yandan da söz konusu sorular çerçevesinde çeşitli mesajlar iletilmiştir. Öyle ki bu kıssa bağlamında hem Hz. Peygamber'e hem sahabeye hem de müşriklere birçok mesaj verilmiştir.

Yusuf suresi, risaletin Mekke döneminde, özellikle de Hz. Peygamber'in iki yardımcısı olan hanımı Hz. Hatice ile amcası Ebu Talip'i kaybettikten sonra yeni bir sığınak aramak için Taif'e gitmesi ancak oradan da taşlanarak kovulması sonrasında, Hz. Yusuf gibi en yakınlarından eziyet gören Hz. Peygamber için bir teselli mahiyetinde gelmiştir. Bu sure ona yaşadıklarına ve yaşananlara sabretmesini, bu sürecin bir gün geçeceğini ve sonunda Hz. Yusuf gibi muzaffer olacağını ilham etmiştir.³²² Bu husus aynı zamanda çok çile çeken ashab için de benzer işaretler taşımaktadır. Zira Yusuf suresinde Cenab-ı Hak, “*Nihayet peygamberler ümitlerini yitirip de kendilerinin yalana çıkarıldıklarını sandık-*

320 Yusuf 12/7.

321 Zemahşeri, *el-Keşşâf 'an-Hakâiki Gavâmidî't-Tenzil 'Uyûni'l-Akâvil fi Vücûhi't-Te'vil*, Thk. Adil Ahmed Abdülmevcüd ve Ali Muhammed Muavviz, (Riyad: Mektebtü'l-'Ubeykân, 1998), 3: 250; Fahreddin er-Râzi, *Mefâtihu'l-Gayb*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981), 18: 85; Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, (İstanbul: Yenda, ts.) 5: 60; Bedrettin Çetiner, *Fatiha'dan Nas'a Esbab-ı Nüzul*, (İstanbul: Çağrı, 2002) 1: 508.

322 Maturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, Thk. Hatice Boynukalın, (İstanbul: Mizan, 2006), 7: 377; Heyet, *Kur'an Yolu*, (Ankara: DİB Yayınları, 2017), 3: 209-2010.

ları sırada onlara yardımımız gelir ve dilediğimiz kimse kurtuluşa erdirilir. (Fakat) suçlular topluluğundan azabımız asla geri çevrilmez.”³²³

Öte yandan Cenab-ı Hak, Hz. Yusuf kıssası üzerinden Hz. Peygamber’e, zafer elde edildiğinde kendisine bu sıkıntıları yaşatan kavmi ve yakınları için nasıl bir tavır sergilemesi gerektiğini de öğretmektedir. Hz. Yusuf kardeşleri yanına gelince, “*Bugün sizi kinamak yok, Allah sizi affetsin! O, merhametlilerin en merhametlisidir...*”³²⁴ diyerek onları affetmiş, Allah’ın da onları affetmesi için dua etmiştir. Hz. Peygamber de tıpkı onun gibi muzaffer olarak Mekke’ye girdiğinde, uzun yıllar kendisine ve ashabına eziyet ve işkence eden Mekkelilere “*Gidebilirsiniz! Serbestsiniz*”³²⁵ demiştir.

Yusuf Sûresi müşrikler için ise, inkâr ettikleri Hz. Peygamber’in her ne kadar şimdilerde vatanından kovulup sürgüne gitse de bir gün mutlaka galip geleceğini ve onların da af dilemek zorunda kalacaklarını ima ile bir tehdit içermektedir. Bu yönüyle onlardan, biran önce gittikleri batıl yollarından dönüp iman etmelerini ve Hak yolunda Hz. Peygamber’e yardımcı olmalarını istemektedir.

Biz de bu tebliğimizde öncelikle kıssada Cenab-ı Hak’ın, Hz. Yusuf’un hangi tutum ve vasıflarını öne çıkardığını tespit etmeye çalışacağız. Ardından da gerek Cenab-ı Hakk’ın gerek Hz. Yusuf’un gerekse de muhataplarının ifadelerini esas alarak onun ahlakının temellerini incelemeye çalışacağız.

3. Hz. Yusuf’un Örnek Ahlakî Tutumları

Kur’an-ı Kerim, “*Biz, sana bu Kur’an’ı vahyetmekle geçmiş milletlerin haberlerini sana en güzel bir şekilde anlatıyoruz*”³²⁶ diyerek başladı. Hz. Yusuf’un hikâyesini çocukluğundan itibaren anlatmaktadır. Bu çerçevede kıssada onun çocukluğunda gördüğü rüyalarından, babasının onu çok sevmesinden ve bu yüzden kıskanan kardeşlerinin ona yaptıklarından, Mısır’a götürülüp satılmasından, saray görevlileri tarafından satın alınması ve yetiştirilmesinden, efendisinin hanımının kendisine yaptığı ahlaksız teklif ve buna cevabından, zindana girmesinden, kralın rüyasını yorumlayarak hapis hayatından kurtulmasından, üst düzey devlet görevine getirilmesinden ve babası ile kardeşleriyle tekrar karşılaşmasından bahsedilmektedir.

323 Yusuf 12/110.

324 Yusuf 12/92.

325 İbn Hibban, Ebu Hatim Muhammed, *es-Siretü'n-Nebeviyye ve Ahbaru'l-Hulefâ*, trc. Harun Bekiroğlu, (Ankara: Ankara Okulu, 2017), 254.

326 Yusuf 12/3. Ayetteki “*ahsene'l-kasas*” ifadesi, Yusuf kıssasına atıfla “kissaların en güzelini” şeklinde anlaşılabilirdiği gibi “kissaları en güzel şekilde” veya “en güzel kissaları” anlatma olarak da ifade edilebilir.

Hemen ifade edelim ki Hz. Yusuf'un kıssası ele alınırken ilk akla gelen husus onun iffeti ve ahlakı olmaktadır. Bu bağlamda da daha çok Aziz'in karısının ahlaksız teklifi karşısındaki onun iffetli, ahlaklı tutumu dile getirilmektedir. Oysa onun ahlaklı, iffetli hali, hayatının her anında ve her alanında çeşitli şekillerde kendini göstermiştir. Onun ahlaklılığın en başta gelen hali ise, kendisini yaratan ve ona çokça nimetler bahşeden Allah'a yönelik tutumlarıdır. Zira diğer tutum ve davranışlarında da Allah'a yönelik inanç ve itaatin büyük bir payı vardır. Bu açıdan biz de öncelikle Hz. Yusuf'un Allah'a karşı iffetli, ahlaklı tutum ve davranışlarını ele alacağız. Ardından da onun efendisine, anne babasına, kardeşlerine ve Aziz'in hanımına karşı tutumlarını inceleyeceğiz. Fakat konuya giriş yapmadan önce ahlaklı olmakla neyi kastettiğimizin anlaşılması için söz konusu kavram hakkında kısa bir bilgi vermek istiyoruz.

Ahlak kelimesi Arapça hulk veya huluk kelimesinin çoğulu olmakta ve sözlükte, "seciye, tabiat, din, huy" gibi anlamlara gelmektedir. Yaratma kelimesi ile kök benzerliği dolayısıyla insanın fiziki yapısı için halk, manevi yapısı için ise hulk kelimesinin kullanıldığı ifade edilmektedir. Bu açıdan bakıldığında insanın iyi veya kötü olarak nitelendirilmesine sebep olan manevî nitelikleri, huyları ve bunların etkisiyle ortaya koyduğu iradeli davranışlarının bütününe ahlak denir.³²⁷ Bu anlamda insanın dinen, aklın, örfen kötü olarak nitelenen davranışlardan kaçınması onu ahlaklı kılacaktır. Hz. Yusuf'u ahlaklı, iffetli kılan da bu tür konulardaki hassasiyeti olmuştur.

Öncelikle ifade edelim ki Hz. Yusuf bir peygamber olması, peygamberlerin de masumiyet (ismet) sıfatına sahip olmaları dolayısıyla onunla ilgili hususların da bu çerçevede değerlendirilmesi mümkündür. Zira Hz. Yusuf'un, Aziz'in karısı ile diğer kadınlar karşısında kendini sakınması Kur'an'da peygamberlerin günahattan kaçınmalarını ifade eden ismet sıfatı ile aynı kökten gelen bir kelime ile zikredilmiştir:

*"Kadın dedi ki: İşte hakkında beni kınadığınız şahıs budur. Ben onun nefsinden murat almak istedim. Fakat o, iffetli davrandı (bu günahı işlemedi). Andolsun, eğer o kendisine emredeceğimi yapmazsa mutlaka zindana atılacak ve elbette sürünenlerden olacaktır!"*³²⁸ Hz. Yusuf'un böylesi büyük bir günahattan sakınması onun ahlaklı ve iffetli halinin dışı vuran bir yansımasıdır. Bu anlamda o, dine ve akl-ı selime uyarak kendisini günaha ve her iki dünyada rezil rüsvay duruma düşürecek davranışlardan kaçınmıştır. Bu durum ise onun, Cenab-ı Hakk tarafından örnek bir ahlak abidesi olarak sunulmasına sebep olmuştur. Tebliğimizde öncelikle onun bazı iffetli, ahlaklı ve onurlu tutum ve davra-

327 Şerif el-Cürcânî, *Kitabü't-Ta'rifât*, (Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1985), 106; Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fi-Garibi'l-Kur'an*, thk. Muhammed Seyyid Kilânî, (Beyrut: Dâru'l-Marife, ts.), 158; Mustafa Çağrı, "Ahlak", *DİA*, (İstanbul: TDV, 1989), 2: 1; Hüsameddin Erdem, *Ahlak Felsefesi*, (Konya: Hü-er, 2003), 13.

328 Yusuf 12/32.

nışlarını zikretmek ardından da onu böyle olmaya yönelten ilim, inanç ve değerlere değinmek istiyoruz.

3.1. Allah'a İtaati

Hz. Yusuf'un örnek tavırlarını zikrederken öncelik onu yaratan ve ona her türlü nimetleri veren Allah'a karşı tutumlarını ele almak gerekir. Zira Yaraticısına ve yaşatıcısına nankörlük eden bir insandan herkese karşı nankörlük beklenebilir. Görüyoruz ki o da, evin hanımı Züleyha'nın kendisine zina teklif etmesine karşılık Allah'a sığınarak, bu kötü fiilden uzak duruyor. Karşısında kendisine gönlünü kaptırmış ve zina için kendisini hazırlamış güzel bir kadın varken, o, Allah'ı ve O'nun kendisine bahsettiği nimetleri düşünerek bu fiili işlemekten kaçınıyor. Cenab-ı Hak bu hadiseyi Kur'an-ı Kerim'de şu şekilde aktarmaktadır:

*“Evinde bulunduğu kadın (gönlünü ona kaptırıp) ondan arzuladığı şeyi elde etmek istedi ve kapıları kilitleyerek ‘Haydi gelsene!’ dedi. O ise, ‘Allah’a sığınırım, çünkü o (kocan) benim efendimdir, bana iyi baktı. Şüphesiz zalimler kurtuluşa eremezler’ dedi. Andolsun kadın ona (göz koyup) istek duymuştu. Eğer Rabbinin delilini (burhanını) görmemiş olsaydı Yusuf da ona meyledecekti. Biz ondan kötülüğü ve fuhşu uzaklaştırmak için işte böyle yaptık. Çünkü o, ihlâsa erdirilmiş kullarımızdandı.”*³²⁹

Hz. Yusuf'un, gençliğinin en arzulu olduğu bir döneminde, inancı ve ahlakı gereği nefisine hakim olarak böylesi bir teklife hayır demesinin öncelikli sebebi, onun Allah'ın kendisine bahsetmiş olduğu nimetler karşısında şükredici bir kul olma isteğidir. Hatta öyle ki, *“Ey Rabbin! Zindan bana, bunların beni dâvet ettiği şeyden daha sevimlidir. Onların tuzaklarını benden uzaklaştırmazsan onlara meyleder ve cahillerden olurum”*³³⁰ diyerek, inancı için bedel ödemeyi, özgürlüğünden vaz geçmeyi de göze almıştır.

Mealini verdiğimiz ayet-i kerime de geçen *“Rabbinin delilini (burhanını) görmeseydi”* ifadesindeki burhan kelimesi ile ilgili tefsirlerde çeşitli yorumlar yapılmış olduğunu görüyoruz. Bunu, dışardan çeşitli şekillerde gerçekleşen bir müdahale olarak algılayanlar olduğu gibi, Hz. Yusuf'taki akl-ı selim, peygamberlik nuru, ilham, vahiy veya ilim ve hikmet şeklinde değerlendirenler de olmuştur.³³¹ Kanaatimizce ikinci yorum, Hz.

329 Yusuf 12/23-24.

330 Yusuf 12/33.

331 Ayette geçen “burhan” kelimesi ile ilgili çeşitli görüşler dile getirilmiştir. Bu bağlamda Hz. Yusuf'a engel olan burhanın, “ona günaha düşmemesinin nida edilmesi, evin çatısında Hz. Yakub'un su-retini görmesi, babasının parmaklarını ısıtır bir şekilde ona seslenmesi, onu tehdit etmesi, onun göğsüne varmasıyla şehvetinin gitmesi, evin duvarında zinanın haram olduğunu yazan bir kitap görmesi veya kralın silüetini görmesi gibi hususlar zikredilmiştir. Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân an-Te'vili Âyi'l-Kur'an*, Thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, (Dâru Hicr, ty.), 13: 87-100; Maturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 7: 293; Ebu'l-A'la Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'an*, trc. Muhammed Han Kayanî ve di-

Yusuf'un örnek bir ahlak abidesi olarak sunulmasından dolayı daha uygundur. Zira genç bir delikanlının böyle bir ortamda gönlünün kayması mümkündür. Ancak bir inanç, ilim, ahlak ve iffet ile kaçınırsa o davranışın bir anlamı olabilir ki, Hz. Yusuf da bu tür inanç ve değerlerle kendi nefesine hakim olmuş ve söz konusu fiili işlemekten uzak durmuştur. Zira Rabbi her peygambere olduğu gibi ona da zinayı haram kıldığını ve aksi takdirde de sonuçlarının ne olacağını bildirmiştir. Böyle bir konumda bulunan bir insan ise kalb-i selim ile düşündüğü zaman bu tür bir fiilin nelere sebebiyet vereceğini çok rahat anlayabilir. Zira mümin bir kalp, her iki dünyayı hesaba katarak düşünür ve davranışlarını ona göre belirler. Bu açıdan baktığımızda Rabbinin ona verdiği burhan sayesinde yani bu işin kötü ve yasak olduğunu, Allah'a isyan, fesat ve ihanet anlamına geldiğini ve sonunun her iki dünyada da hayır getirmeyeceğini hatta rezil edeceğini bilmesi ile o, nefsin arzulayacağı bir fiil karşısında kendine hâkim olmuştur.

Yukarıda mealini verdiğimiz ayet-i kerimede dikkat çeken bir husus da, Hz. Yusuf'un, zinaya düşmemek için Allah'a dua etmesi ve O'ndan yardım dilemesidir. Cenab-ı Hak da onun bu isteğine, "*Rabbi onun duasını kabul etti ve kadınların tuzaklarını ondan uzaklaştırdı. Şüphesiz ki o, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir*"³³² diyerek karşılık vermiş ve Hz. Yusuf için kurulan kötü bir tuzağı boşa çıkarmıştır. Zira insanın her konuda olduğu gibi kendisine sürekli kötülükleri emreden nefesine karşı da Allah'ın yardımına müracaat etmesi gerekir. Hz. Yusuf da nefsinin kendisine neler yaptıracağını bildiği için bu konuda Allah'ın yardımına ve rahmetine sığınmıştır.³³³

Hemen belirtelim ki genç bir delikanlının böyle bir durumda harama düşmemesi, inancını muhafaza etmesi ve nefesine hâkim olarak iffetli, ahlaklı kalması oldukça zor bir imtihandır. Bu yüzden olsa gerek ki Hz. Peygamber, başka bir gölgenin bulunmadığı kıyamet gününde Allah'ın, arşının gölgesinde barındıracağı yedi sınıf insandan birinin de, şeref ve makam sahibi bir kadın kendisi ile birlikte olmayı teklif ettiğinde, "Allah'tan korkarım" diyerek bu teklifi reddeden kimse olduğunu söylemiştir.³³⁴ Hz. Peygamber bu söz ile sanki bizlere bu zor imtihan anında nefesine hakim olan Hz. Yusuf'u örnek göstermektedir.

ğerleri, (İstanbul: İnsan, 1996), 2: 451; İsmail Yiğit, *Peygamberler Tarihi*, (İstanbul: Kayıhan, 2004), 320; Ömer Faruk Harman, "Yusuf", *DİA*, (İstanbul: TDV, 2013), 44: 2.

332 Yusuf 12/34.

333 "(Bununla beraber) nefsimi temize çıkarmıyorum. Çünkü nefis aşırı şekilde kötülüğü emreder; Rabbin acıyıp korumuş başka. Şüphesiz Rabbin çok bağışlayan, pek esirgeyendir." (Yusuf 12/53).

334 Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, *Sahih-i Buhârî*, thk. Muhibbiddin el-Hatib, (Kahire: el-Matbaatü's-Selefiyye, 1400 h.), Ezan, 36.

3.2. Efendisine Sadakati

Mısır sarayının önemli şahıslarından biri olan Aziz,³³⁵ hanımına, “... *Ona iyi bak. Belki bize yararı dokunur veya onu evlat ediniriz*”³³⁶ diyerek, Hz. Yusuf’u ailesi için aldı ve onu en güzel şekilde yetiştirmeye çalıştı. Hz. Yusuf da onun bu izzet ve ikramlarını unutmadiğı için hanımının kendisine yaptığı zina teklifini, “... *çünkü o (kocan) benim rabbim (efendim)dir, bana iyi baktı*”³³⁷ diyerek reddetmiştir. Böylece Hz. Yusuf, kendisine birçok iyilikte bulunan efendisine ihanet edemeyeceğini ifade ederek, her bir insanın nefsinin meyledebileceğı böylesi bir fiilden uzak durmuştur.

Mevdudî ayette geçen “Rabbim” ifadesi ile Hz. Yusuf’un Allah’ı, Razi ve Elmalılı ise kendisini evine alıp barındıran efendisini kastettiğı kanaatindedirler.³³⁸ Öyle anlaşıyor ki “rab” ifadesi Araplarca efendi anlamında kullanıldığı gibi burada da benzer bir anlamda kullanılmıştır. Aziz’in satın alırken söylediğı “*Ona iyi bak...*” sözünü hatırlattırcasına Hz. Yusuf’un da, “*O bana iyi baktı*” demesi, onun bu ifadesiyle efendisi Aziz’i kastettiğini çağrıştırmaktadır. Görünen o ki Hz. Yusuf, hem Allah’a itaatini ve O’nun vermiş olduğı nimetlere karşı şükrünü göstermiş hem de kendisini evine alıp yetiştiren ve ona her türlü imkânı sunan efendisine şükranla karşılık vermiştir.

3.3. Ana-Babasına Saygısı

Ayetlerdeki ifadelerden anlaşıldığına göre Hz. Yakup oğlu Yusuf’u çok sevmektedir. Hatta onun bu sevgi öyle bir boyuta ulaşmıştır ki, diğer oğulları babasının Yusuf’a olan sevgisini kıskanmaya başlamışlardır.³³⁹ Bu yüzden Hz. Yakup’un, kaybolan oğlu için duyduğı acı da sevgisinin büyüklüğü oranında olmuştur. Öyle ki onu hiçbir zaman unutamamış, uzun yıllar gözyaşı dökmüştür. Bu sebeple gözlerine perde inmiştir. Bununla birlikte o, günün birinde oğluna kavuşacağına dair ümidini hiçbir zaman yitirmemiştir.

Hz. Yusuf da aynı şekilde babasını çok sevmektedir. Çocukluğuna dair anlatılan rüyalarında olduğı gibi başından geçen bazı olayları babası Hz. Yakup’la paylaşmakta ve bu konuda görüşlerini almak için onunla istişare etmektedir. Mısır’da iyi bir imkâna kavuşmasının ardından da uzun yıllar ayrı kaldığı babasını, kardeşleri ile birlikte yanına

335 Tevrat’a göre bu kişi Firavun’un muhafız askerlerinin reisi Potifar’dır. Bk. Tevrat, Tekvin, (İstanbul: Kitab-ı Mukaddes, 1197), 37.

336 Yusuf 12/21.

337 Yusuf 12/23.

338 Râzi, *Mefatihü’l-Gayb*, 18: 115-7; Mevdüdi, *Tefhimu’l-Kur’an*, 2: 450-1; Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, 5: 72-73.

339 Bu sevginin, Hz. Yusuf’un Hz. Yakub’un ilk hanımından olması, yaşlılığında dünyaya gelmesi gibi sebepler yanında asıl olarak Hz. Yusuf’taki manevî ve zihni üstünlükten kaynaklandığı ifade edilmiştir. Bk. Ömer Faruk Harman, “Yusuf”, 44: 1.

davet etmiş ve onları en güzel şekilde ağırlamıştır. Ayetlerde onun, özellikle anne-babasına karşı daha ayrıcalıklı bir karşılama yaptığı zikredilmektedir. Kur'an-ı Kerim'de bu durum şöyle ifade edilmektedir:

*“(Mısır’a gidip) Yûsuf’un huzuruna girdiklerinde; Yûsuf ana babasını bağrına bastı ve ‘Allah’ın iradesi ile güven içinde Mısır’a girin’ dedi. Ana babasını tahtın üzerine çıkardı. Hepsi ona (Yûsufa) saygı ile eğildiler...”*³⁴⁰

Bazı rivayetlere göre Hz. Yusuf’un annesi, Bünyamin’i doğurduktan sonra vefat etmiştir. Böyle olunca da ayet-i kerimede kastedilen kişinin, Hz. Yusuf’un annesi değil de teyzesi olduğu söylenmiştir.³⁴¹ Razi’ye göre Hz. Yusuf’un annesi ölünce Hz. Yakup onun teyzesi ile evlenmiştir. Yani teyzesi ona üvey anne olmuştur. Teyzesi onun terbiyesi ile de yakından ilgilendiği için anne makamında zikredilmiştir.³⁴²

Hz. Yusuf anne (teyze) ve babasına karşı saygı ve sevgide kusur etmemiş, onlara tazimde bulunmuştur. Ayrıca onları Mısır’a yerleştirerek, bölgelerinde yaşanan kıtlık ve kuraklık sıkıntısından kurtarmıştır. Bu hususta Mısır idarecileri nezdinde elinden gelen çabayı göstermiştir.

3.4. Kardeşlerini Sevmesi

Hz. Yusuf, kendisine en büyük tuzakları kuran, onu kuyuya atarak köle olarak satılmasına, anne babasından ve vatanından uzak kalmasına sebep olan kardeşlerine karşı da örnek bir ahlakî tavır sergilemiştir.³⁴³ Kıtlık döneminde kardeşleri Mısır’a erzak almak için geldiklerinde Hz. Yusuf, kendisine tüm yaptıklarına karşın yine de onlara erzak vermiştir. Sonraki gelişlerinde kendisini kardeşlerine tanıtmış ve ardından da onlara, *“Bugün sizi kınamak yok, Allah sizi affetsin! O, merhametlilerin en merhametlisidir.”*³⁴⁴ diyerek onları affetmiştir. Bu hususta Hz. Yusuf’un babasına söylediği, *“... Babacığım! İşte bu, daha önce gördüğüm rüyanın yorumudur. Rabbim onu gerçekleştirdi. Şeytan benimle kardeşlerimin arasını bozduktan sonra; Rabbim beni zindandan çıkararak ve sizi çölden getirerek bana*

340 Yusuf 12/99-100.

341 Razi, *Mefatihul-Gayb*, 18: 214; Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 5: 126. Tevrat'ta da Hz. Yusuf'un annesi Rahel'in Bünyamin'i doğurduktan sonra öldüğü ifade edilir. Bk. Tevrat, “Tekvin”, 35.

342 Razi, *Mefatihul-Gayb*, 18: 214.

343 Kardeşlerinin Yusuf'a düşmanlıklarının temel sebebi olarak Kur'an'da, babalarının onu daha çok sevmesi gösterilmektedir: *“(Kardeşleri) dediler ki: Yusuf’la kardeşi (Bünyamin) babamıza bizden daha sevgilidir. Hâlbuki biz kalabalık bir cemaatiz. Şüphesiz ki babamız apaçık bir yanlışlık içindedir.”* (Yusuf 12/8). Tevrat'ta bunun yanında Yusuf'un kardeşlerinin fena sözlerini babalarını söylediğini bu yüzden de onu sevmedikleri de ifade edilmiştir. Bk. Tevrat, “Tekvin”, 37.

344 Yusuf 12/92.

çok iyilikte bulundu...”³⁴⁵ sözleri de dikkat çekicidir. Zira onun, babasıyla konuşurken de kendisine türlü türlü eziyetler yapan kardeşlerini suçlamaktan kaçındığını görüyoruz.

Hz. Yusuf, eline güç ve imkân geçtiğinde kardeşlerini suçlayarak onlardan intikam almak yerine onları Mısır’a davet etmiş ve onlar çeşitli imkânlar vermiştir. Bu konuda onları herhangi bir şekilde minnet altında bırakacak veya başları önde mahcup bir şekilde gezmelerine sebep olacak bir tavır da takınmamıştır. Aksine onlara olan sevgi ve özlemini ifade ederek onları bağrına basmıştır.

Bu konuda kardeşlerine yaşattığı tek sıkıntı ise, çok sevdiği ana-baba bir kardeşi Bünyamin’i yanında alıkoyması zikredilebilir. Bunu sağlayabilmek için ise kardeşi Bünyamin’in yüküne kralın su kabını koydurmuştur ki,³⁴⁶ bunun da Yusuf suresindeki, “... İşte biz Yûsufa böyle bir plan öğrettik. Yoksa kralın kanunlarına göre kardeşini alıkoyamazdı. Ancak Allah’ın dilemesi başka...” ayetini dikkate aldığımızda Allah’ın vahyi ile gerçekleştiğini görürüz. Böylece Cenab-ı Hak, hem kardeşlerine yaptıklarının bir karşılığı olarak onları bir süre sıkıntılı bir hale düşürmüş hem de Hz. Yusuf’u çok sevdiği kardeşi Bünyamin’e kavuşturmuştur.

3.5. Kendi Onurunu Koruması

Hz. Yusuf, başkalarına karşı iffetli, ahlaklı, affedici ve yumuşak huylu davranırken kendi onur ve izzetini korumayı da ihmal etmemiştir. Zira iffetli ve ahlaklı olmak ve başkalarının saygı ve sevgisini kazanmak öncelikle insanın onurlu, izzetli ve şerefli olmasından geçmektedir. Ayrıca o, her işini Allah’a havale etmemiş, öncelikle kendi elinden gelen gayreti göstermiştir.

Azizin karısı, murad almak isteyip de başaramayınca Hz. Yusuf’a iftira atmış ve onun kendisine kötülük yapmak istediğini söylemiştir. Çok zor bir durumda kalan Hz. Yusuf, kadının bu sözleri karşısında sessiz kalmamış ve kendi onur ve itibarını korumak için, “*asıl o benden murad almak istedi*”³⁴⁷ diyerek kendi savunmuştur. Hatta öyle ki, kralın

345 Yusuf 12/100.

346 Bu hadise Kur’an’da şöyle anlatılmaktadır: “Yûsuf onların yüklerini hazırlatırken su kabını kardeşinin yüküne koydurdu. Sonra da bir çağırıcı şöyle seslendi: ‘Ey kervancılar! Siz hırsızsiniz.’ Yûsuf’un kardeşleri onlara dönerek, ‘Ne kaybettiniz?’ dediler. Onlar, ‘Hükümdarın su kabını yitirdik. Onu getirene bir deve yükü ödül var. Ben buna kefilim’ dediler. Dediler ki: ‘Allah’a andolsun, siz de biliyorsunuz ki biz bu ülkede fesat çıkarmaya gelmedik, hırsız da değiliz.’ Onlar, ‘Eğer yalancı iseniz, hırsızlığın cezası nedir?’ dediler. Onlar da: ‘Cezası, su kabı kimin yükünde bulunursa o kimsenin kendisi(nin alıkoyması) onun cezasıdır. Biz zalimleri böyle cezalandırırız’ dediler. Bunun üzerine Yûsuf, kardeşinin yükünden önce onların yüklerini aramaya başladı. Sonra su kabını kardeşinin yükünden çıkardı. İşte biz Yûsufa böyle bir plan öğrettik. Yoksa kralın kanunlarına göre kardeşini alıkoyamazdı. Ancak Allah’ın dilemesi başka. Biz dilediğimiz kimsenin derecelerini yükseltiriz. Her ilim sahibinin üstünde daha iyi bir bilen vardır.” (Yusuf 12/70-76).

347 Yusuf 12/26.

rüyasını³⁴⁸ yorumladıktan sonra dahi, kendisini kralın çağırdığını söyleyen elçiye, “... *Efendine dön de ellerini kesen o kadınların derdi ne idi, diye sor. Şüphesiz Rabbim onların hilesini hakkıyla bilendir*”³⁴⁹ demiştir. Hz. Yusuf bu isteğiyle öncelikle kendisini temize çıkarak, insanların aklında herhangi bir soru işareti kalmamasını ve kendisine şüpheyle bakılmamasını arzulamıştır. Kadınların, “*Haşa! Allah için, biz onun bir kötülüğünü bilmiyoruz*”³⁵⁰ itiraflarıyla da bu arzusunu gerçekleştirmiştir.

Hemen ifade edelim ki Hz. Yusuf, kendisinin zindana düşmesine sebep olan bu kadınların hiçbirinden intikam almaya ya da onların cezalandırılmasına çalışmamıştır. Onun öncelikli gayreti itibarını yerle bir eden kötü iftiradan kurtularak kendini temize çıkarmak olmuştur.

Öte yandan Hz. Yusuf’un zindan hayatından kurtulmak için de bazı girişimlerde bulunduğunu görüyoruz. Zira o, rüyalarını yorumladığı iki zindan arkadaşından kurtulacağını zannettiği kişiye şöyle demiştir: “*Yûsuf, onlardan kurtulacağımı düşündüğü kişiye, ‘Efendinin yanında beni an’, dedi. Fakat şeytan O’nu efendisine hatırlatmayı unutturdu da bu yüzden o, birkaç yıl daha zindanda kaldı.*”³⁵¹ Gerçi Hz. Yusuf’un Allah’ı bırakıp başkalarından yardım istemesinden dolayı biraz daha zindanda kaldığına dair yorumlar yapılmış olsa da, bir insanın başkalarının yardımına başvurma kınanacak ya da yasaklanmış bir davranış değildir.³⁵² Bu açıdan bakıldığında onun, özellikle onurunu ve itibarını kurtarmak için öncelikle kendi elinden gelen gayreti gösterdiğini görüyoruz. Bununla birlikte Hz. Yusuf her durumda Allah’a dua etmiş ve O’ndan yardım istemiştir. İşin sonunu ise Allah’a havale etmiştir.

Hemen ifade edelim ki, onun hayatı boyunca karşılaştığı hadiseler karşısında ortaya koyduğu iffetli ve onurlu davranışların arkasında öncelikle Allah’a olan imanı ve itaat duygusu gelmektedir. Öyle ki bu hususta hayatından, özgürlüğünden vazgeçecek bir karakter ortaya koymuştur. Hz. Yusuf, Allah’a karşı samimi (ihlaslı), başına gelen sıkıntılar karşısında Allah’a tevekkül ettiğini ve O’nu dost edinerek sabrettiğini görüyoruz. Onun bu hali Hz. Peygamber’in ihsan olarak nitelendirdiği durum, yani Allah’ı görüyormuş gibi yaşamasının bir sonucudur ki, aşağıda onun Kur’an’da zikredilen bu tür bazı vasıflarına değineceğiz.

348 Kralın rüyası ayette şöyle anlatılmaktadır: “*Kral, ‘Ben rüyamda yedi semiz ineği, yedi zayıf ineğin yediğini; ayrıca yedi yeşil başak ve yedi de kuru başak görüyorum. Ey ileri gelenler! Eğer rüya yorumluyorsanız, rüyamı bana yorumlayın’ dedi.*” (Yusuf 12/43).

349 Yusuf 12/50.

350 Yusuf 12/51.

351 Yusuf 12/42.

352 Bu husustaki yorumlar için bk. İsmail Yiğit, *Peygamberler Tarihi*, (İstanbul: Kayıhan, 2004), s. 328.

4. Hz. Yusuf'un Vasıfları

Hz. Yusuf'un Kur'an-ı Kerim'de birçok güzel vasfından bahsedilmektedir ki, âlim ve hakim olması onun ilk dikkat çeken özelliklerindendir. Zira Cenab-ı Hak, “*Olgunluk çağına erişince O'na hikmet ve ilim verdik. İşte biz, iyi davrananları böyle mükâfatlandırırız*”³⁵³ buyurarak ona hikmet ve ilim verdiğini ifade etmektedir. Baktığımız zaman Hz. Yusuf da kendisine verilen ilmi, olayları yorumlama yeteneğini Allah'a nispet etmekte ve tüm bunları O'nun bir lütfü olarak görmektedir.³⁵⁴

Hz. Yusuf, âlim ve hakim bir şahsiyet olduğu gibi, aynı zamanda “hafız”³⁵⁵ yani kendisine verilen emaneti koruyup kollayan, onun hakkını gözetan bir kişidir. Bunun yanında o, Allah'tan gereği gibi sakınan (muttaki),³⁵⁶ hem sıkıntılar karşısında hem de günaha düşmeme konusunda sabreden,³⁵⁷ Allah'ı veli (dost) edinen,³⁵⁸ masum (günah işlemekten uzak duran),³⁵⁹ güçlü iken affeden,³⁶⁰ önceki peygamberlerin (Hz. İbrahim, Hz. İsmail ve Hz. İshak) yoluna tabi olan,³⁶¹ her yerde ve her durumda insanları Allah'a kulluğa davet eden,³⁶² özü sözü doğru olan,³⁶³ yüzünü sürekli Allah'a dönüp her daim ona dua eden³⁶⁴ mümin bir şahsiyettir. Tüm bu vasıfları yanında Kur'an-ı Kerim'de, onu ahlaklı olmaya götüren iki özelliği daha zikredilmektedir ki onlara ayrıca temas etmek istiyoruz.

Muhlis: Cenab-ı Hak, Hz. Yusuf'u muhlis kulları arasında zikretmiştir. Onun kötülük ve fuhşıyattan korunmasını sağlayan asıl neden de işte bu ihlaslı halidir. Ayet-i kerimede bu husus şöyle ifade edilmektedir: “*Andolsun ki, kadın ona meyletti. Eğer Rabbinin işaret ve ikazını görmeseydi o da kadına meyletmişti. İşte böylece biz, kötülük ve fuhşu ondan uzaklaştırmak için (delilimizi gösterdik). Şüphesiz o ihlâslı kullarımızdandı.*”³⁶⁵ İhlas

353 Yusuf 12/22.

354 Yusuf 12/37-38, 101.

355 “Yüsuf, ‘Beni ülkenin hazinelerine bakmakla görevlendir. Çünkü ben hafız (koruyucu) ve âlim (bilgili) bir kişiyim’ dedi.” (Yusuf 12/55).

356 Yusuf 12/90.

357 Yusuf 12/90.

358 Yusuf 12/101.

359 Yusuf 12/32.

360 Yusuf 12/92.

361 Yusuf 12/38.

362 Yusuf 12/39-40.

363 Yusuf 12/51.

364 Yusuf 12/33, 101.

365 Yusuf 12/24.

kavramı, samimi olarak kulluğu sadece Allah'a has kılmayı ifade etmektedir. Söz konusu kavramın, "ibadet ve iyilikleri riyadan ve çıkar kaygılarından arındırıp sadece Allah için yapmak"³⁶⁶ olarak tanımlandığını görüyoruz. Bu açıdan bakıldığında muhlis, hiçbir hesap kitap yapmadan sadece Allah'a dayanan ve güvenen, ona olan imanında riya ve şirk olmayan kişi demektir. Bu vasfa sahip olanlara şeytanın yaklaşmadığını, onları dalaletle düşüremediğini de yine Kur'an-ı Kerim'den öğreniyoruz. Zira şeytan insanoğlunu yoldan çıkaracağını söylerken bazı kimselere gücünün yetmeyeceğini ifade etmiştir: "İblis, 'Rabbim! Beni azdırmana karşılık, andolsun ki yeryüzünde kötülükleri onlara güzel göstereceğim, içlerinde ihlâsa erdirilmiş kulların hariç, onların hepsini azdıracam' dedi."³⁶⁷ "İblis, 'Senin şerefine andolsun ki, içlerinden ihlâslı kulların hariç, elbette onların hepsini azdıracam' dedi."³⁶⁸ Keza Cenab-ı Hak da Hicr suresinde İblis'in yalnızca kendisine uyan kişileri azdırabileceğini ifade etmektedir: "Şüphesiz kullarım üzerinde senin bir hâkimiyetin yoktur. Ancak azgınlardan sana uyanlar müstesna."³⁶⁹

Görünen o ki Hz. Yusuf Allah'a karşı samimi olduğu için Şeytan onu saptırmaya, azdırmaya ve günah işletmeye güç yetirememiştir. Böylece o Allah'ın yasakladığı günahlara düşmekten, O'na isyan etmekten korunabilmiştir. Tüm bunlar göstermektedir ki onu, Şeytan'ın iğvalarından, hile ve desiselerinden koruyan husus, Allah'a karşı olan bu ihlâsı, samimiyeti yani sahip olduğu kalb-i selimdir.

Muhsin: Hz. Yusuf'un, Kur'an-ı Kerim'de birçok kez "muhsin" olarak nitelendirildiğini görüyoruz. Özellikle de Cenab-ı Hak onu hem de birkaç kez muhsin olarak zikretmiştir. Örneğin Allah (cc), "Olgunluk çağına erişince O'na hikmet ve ilim verdik. İşte biz, iyi davrananları (muhsinleri) böyle mükâfatlandırırız"³⁷⁰ ayetinde Hz. Yusuf'u muhsin olarak vasıflandırmıştır. Yine onun hal ve hareketlerine yakinen şahit olan zindan arkadaşları Hz. Yusuf'tan rüyalarını yorumlamalarını isterken, "... Kuşkusuz biz seni iyilerden (muhsin) biri olarak görüyoruz"³⁷¹ demişlerdir. Öte yandan kardeşleri de kendilerine iyilik yapan, erzak veren bununla beraber hırsızlık iddiasıyla kardeşlerini (Bünyamin) alıkoyan

366 Süleyman Ateş, "İhlas", DİA, (İstanbul: TDV, 2000), 21: 536.

367 Hicr 15/39-40.

368 Sâd 38/82-83.

369 Hicr 15/42.

370 Yusuf 12/22. Cenab-ı Hak Yusuf suresindeki bir başka ayet-i kerime de aynı nitelemeye bulunduğu görüyoruz: "Böylece Yûsufa, dilediği yerde oturmak üzere ülkede imkân ve iktidar verdik. Biz rahmetimizi istediğimize verimiz ve iyi davrananların (muhsinlerin) mükâfatını zayi etmeyiz." (Yusuf 12/56). Keza Yusuf isminin geçtiği En'âm suresinde de Allah (cc) tarafından benzer bir niteleme var: "Biz O'na İshak ve (İshak'ın oğlu) Yakub'u da armağan ettik; hepsini de doğru yola ilettik. Daha önce de Nuh'u ve O'nun soyundan Davud'u, Süleyman'ı, Eyyub'u, Yusuf'u, Musa'yi ve Harun'u doğru yola iletmıştik; Biz iyi davrananları (muhsinleri) işte böyle mükâfatlandırırız." (En'âm 6/84).

371 Yusuf 12/36.

Mısır yöneticisine (Hz. Yusuf) hitaben, “*Ey güçlü vezir! Bunun çok yaşlı bir babası var. Onun yerine bizden birini alıkoymuş. Şüphesiz biz senin iyilik edenlerden (muhsinlerden) olduğunu görüyoruz*”³⁷² demişlerdir. Hz. Yusuf da Allah’ın kendisine olan lütfu hakkında kardeşlerine hitap ederken, “... ‘Ben Yûsufum, bu da kardeşim. Allah bize iyilikte bulundu. Çünkü kim kötülükten sakınır ve sabrederse şüphesiz Allah iyilik yapanların (muhsinlerin) mükâfatını zayi etmez’ ...”³⁷³ diyerek kendisinin ihsan üzere olduğunu ifade etmiştir.

Meallerini verdiğimiz ayet-i kerimelerde hem Cenab-ı Hak hem kendisi hem de kardeşleri ile zindan arkadaşları Hz. Yusuf’un ahlakî durumunu ihsan tanımlamaktadırlar. Sözlükte “güzel olmak” anlamına gelen “hüsn” kelimesinden türetilmiş olan ihsan kelimesi, “başkasına iyilik etmek ve yaptığı işi güzel yapmak” şeklinde birbirine yakın iki anlamda kullanılmaktadır.³⁷⁴ İhsan sahibi olan kişiye de muhsin denilmektedir. Bununla birlikte ihsan halinin en güzel tanımını Hz. Peygamber ile Cebrail (as) arasında geçen diyalogdan öğreniyoruz. Söz konusu hadis-i şerifte Cebrail (as), Hz. Peygamber’e gelerek İslam, iman, ihsan ve kıyamete dair sorular soruyor. Cibril hadisi olarak ifade edilen bu rivayette Hz. Peygamber ihsanı da tanımlamıştır. Nakledildiğine göre Cebrail (as)’ın, “*Bana ihsandan haber ver?*” sorusuna Hz. Peygamber; “*Allah’a O’nu görüyormuşsun gibi kulluk etmendir. Çünkü her ne kadar sen onu görmüyorsan da o seni muhakkak görür.*”³⁷⁵ diyerek cevap vermiştir. Görünen o ki bununla Hz. Peygamber, muhsinlerden olan bir kimsenin hangi hal üzere olması gerektiğini ifade etmiştir.

Hz. Yusuf için zikredilen muhsin vasfını hadis-i şerifteki tanım çerçevesinde düşündüğümüzde, onun iffet ve ahlakının nasıl bir hal üzere olmasının bir sonucu olduğunu görürüz. Anlaşılan Hz. Yusuf, her an ve her durumda Allah’ın kendisini gördüğünü idrak ederek yaşamıştır. Allah’ın verdiği nimetlerini hatırlayarak her durumda O’na olan şükürünü eda etmeye çalışmıştır. Sıkıntılı anlarında da O’nun güç ve kudretine sığınmıştır. Hayatı boyunca kendisini bir imtihan hali içerisinde hissederek başına gelenlere sabretmiş ve asla nefsinin esiri olmamıştır. Öyle ki bu halinin hayatının sonuna kadar devam etmesi için Cenab-ı Hak’a, “... *Ey gökleri ve yeri yaratan! Sen dünyada da ahirette de benim sahibimsin. Beni müslüman olarak öldür ve beni sâlihler arasına kat!*”³⁷⁶ diye dua etmiş ve O’ndan yardımı dilemiştir.

Son olarak Hz. Peygamber’in Hz. Yusuf ile ilgili değerlendirmelerine yer vermek istiyoruz. Hz. Peygamber onu tarif ederken, “*Kerim oğlu Kerim oğlu Kerim oğlu Kerim;*

372 Yusuf 12/78.

373 Yusuf 12/90.

374 Mustafa Çağrı, “İhsan” DİA, (İstanbul: TDV, 2000), 21: 544.

375 Buhârî, İman, 37.

376 Yusuf 12/101.

İbrahimioğlu İshakoğlu Yakuboğlu Yusuf'tur” demiştir. Ardından da, “*Şayet, hapiste onun yerine ben yatmış olsaydım da, sonunda bana elçi gelseydi, çıkma hususunda hemen cevap verirdim (acele ederdim)*”³⁷⁷ diyerek, Hz. Yusuf’un onuru ve izzeti için yaptığı fedakârlığı dile getirmiştir. Nakledilen bu rivayet, hem Hz. Yusuf’un hem de sünnetlerine tabi olduğunu söylediği atalarının³⁷⁸ iyi ve güzel insanlar olduğunu dile getirmektedir. Anlaşılan o ki Hz. Yusuf, muhsin insanların soyundan gelen muhsin bir insandır.

Sonuç

Hz. Yusuf, Allah’ın kendisine verdiği ilim ve hikmet çerçevesinde hareket ederek, hem Yaratıcı’sına hem de tüm yaratılanlara karşı ahlaklı ve iffetli davranmıştır. Öyle ki onun ahlakî yaşantısı sonraki nesiller için örnek bir kıssa haline gelmiştir. Hemen ifade edelim ki o, Rabbine olan ahbine sadık olunca Cenab-ı Hak da onu asla yalnız bırakmamış ve ona çeşitli ihsanlarda bulunmuştur.

Allah’ın ihsanları karşısında o da şükredici bir kul olarak muhsinlerin hali üzere yaşamıştır. Hz. Yusuf’un hayatı adeta Rabbini görüyormuşçasına yaşanan bir kulluk tablosudur. Onun bu halini anlatan Cenab-ı Hak da hem Hz. Peygamber’e hem ashaba hem de sonraki asırlarda gelecek olan müminlere örnek ve ibretlik bir tablo olarak onun hayatını aktarmıştır. Yaratıcı, müminlere Hz. Yusuf’un kıssası üzerinden iffet, takva, saygı, sevgi, ihsan ve sabır gibi hallerin örnek alınmasını ifade etmiştir. Söz konusu ahlak ve iffet, insanın toplum içerisinde de saygınlık ve üstünlük kazanmasına vesile olan bir haslettir.

Kaynakça

- Bedrettin Çetiner, *Fatiha’dan Nas’a Esbab-ı Nüzul*, İstanbul: Çağrı, 2002.
- Buhâri, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, *Sahih-i Buhârî*, Thk. Muhibbiddin el-Hatib, Kahire: el-Matbaatü’s-Selefiyye, 1400 h.
- Ebu’l A’la Mevdûdî, *Tefhimu’l-Kur’an*, Trc. Muhammed Han Kaya ni ve diğerleri, İstanbul: İnsan, 1996.
- Ebu Mansur Muhammed b. Ahmed el-Maturîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’an*, Thk. Hatice Boynukalın, İstanbul: Mizan, 2006.
- Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, İstanbul: Yenda, ts.
- Fahreddin er-Râzî, *Mefatihü’l-Gayb*, Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1981.
- İbn Hibban, Ebu Hatim Muhammed, *es-Sîretü’n-Nebeviyye ve Ahbarü’l-Hulefâ*, Trc. Harun Bekiroğlu, Ankara: Ankara Okulu, 2017.
- İsmail Yiğit, *Peygamberler Tarihi*, İstanbul: Kayıhan, 2004.

377 Tirmizi, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre, *Tefsir*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, 2. Baskı, (Mektebetü ve Matbaatü Mustafa el-Bâbi el-Halebi, 1977), Hadis No: 3116, 13.

378 “Ben atalarım İbrahim, İshak ve Yakub’un dinine uydum...” (Yusuf 12/38).

- Hüsameddin Erdem, *Ahlak Felsefesi*, Konya: Hü-er, 2003.
- M. Sait Şimşek, *Kur'an Kıssalarına Giriş*, 2. Baskı, İstanbul: Yöneliş, ts.
- Mustafa Çağrı. "İhsan" *DİA*, c. 21, İstanbul: TDV, 2000.
- Mustafa Kara. "Kur'an Kıssalarında Konu Ve Kapsam Merkezli Bir Analiz", *İslami İlimler Dergisi*, Bahar 2014, C. 9, S. 1.
- Ömer Faruk Harman, "Yusuf", *DİA*, c. 44, İstanbul: TDV, 2013.
- Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî-Garibi'l-Kur'ân*, Thk. Muhammed Seyyid Kilânî, Beyrut: Dâr-ru'l-Marife, ts.
- Süleyman Ateş. "İhlas", *DİA*, c. 21, İstanbul: TDV, 2000.
- Şerif el-Cürçânî. *Kitabü't-Ta'rîfât*. Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1985.
- Taberî, *Câmiu'l-Beyân an-Te'vili Âyi'l-Kur'ân*. Thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Dâru Hicr, ts.
- Tirmizi, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre, *Tefsir*, Thk. Ahmed Muhammed Şakir, 2. Baskı, Mektebetü ve Matbaatü Mustafa el-Bâbi el-Halebî, 1977.
- Kitab-ı Mukaddes / Eski ve Yeni Ahit*, İstanbul: Kitab-ı Mukaddes, 1997.
- Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an-Hakâiki Gavâmidü't-Tenzil 'Uyûni'l-Akâvîl fî Vücûhi't-Te'vil*, Thk. Adil Ahmed Abdülmevcûd ve Ali Muhammed Muavviz, Riyad: Mektebtü'l-'Ubeykân, 1998.
- (Dr. Fatih TOK tebliğini sundu)
- BAŞKAN – Fatih TOK Hocamıza biz de teşekkür ediyoruz bu sunumundan dolayı.
- Şimdi, ilk iki tebliğin müzakeresini yapmak üzere sözü İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Kerim BULADI Hocamıza bırakıyorum.
- Buyurun Hocam.

KUR'ÂN'IN GENÇLERİ VE GENÇLERİ KAZANMADA NEBEVÎ METOT

(MÜZAKERE)

Prof. Dr. Kerim BULADI

Sayın başkan, değerli hocalarım, Muhterem hazirûn, hepinizi saygılarımla selamlıyor, öncelikle cemiyetin her kesimini ilgilendiren ve İslam toplumunun inşasında önemli yer teşkil eden gençlik konusunun ilmi bir toplantı ile ele alınmasına önyak olan Diyanet İşleri Başkanlığına ve buna bildirileriyle, düşünce ve görüşleriyle katkıda bulunacak ilim adamlarına derin şükranlarımı sunuyorum. Bu toplantının hayırlara vesile olmasını Cenab-ı Hak'tan niyaz ediyorum. Bu muhtevalı ve güzel tebliği hazırlayarak bizlere takdim eden Prof. Dr. Ali Akpınar hocamızı tebrik ediyor, kendilerine teşekkür ediyor ve bu çalışmadan istifade ettiğimi de belirtmek istiyorum.

Müzakeremizde, tebliğin genel değerlendirilmesinin yanı sıra birkaç hususa dikkat çekerek mütevacı bir katkı sağlamak istiyoruz.

1- Tebliğin Genel Olarak Değerlendirilmesi

Tebliğin değerlendirilmesine geçmeden önce katkı mahiyetinde gençliğin önem ve değeri üzerinde durmak istiyorum. Gençlik, her milletin ve toplumun övünç, kuvvet ve ümit membaidir. Gençler, Her sahada, ülkesinin ve milletin kalkınmasında ve yükselmesinde lokomotif vazife görür. Her türlü savunma ve taarruz hareketlerinde en önde yer alan ve bütün enerjisini, dini, milleti ve ülkesi adına hiç gözünü kırpmadan tüketen gençlerdir. Bağımsızlık ve kurtuluş hareketleri, gençlerin gayretleri ile kazanılmaktadır. Bu sebeple gençliğe önem vermek, güzel terbiye etmek, bir milletin en önemli vazifesi olmalıdır. Genç nesillere değer veren her millet, yükselmiş, onları ihmal edenler ise bunun faturasını ağır bir şekilde ödemişlerdir. Devletin ve milletin ayakta kalması, dinin muhafazası ve neşv-ü nema bulması en başta gençlerin enerjisi ve aksiyonları sayesinde olur.

İnsan hayatının en kritik aşamalarından birini oluşturan gençlik dönemi, devamlı tartışma konusu olagelmıştır. Çünkü gençlik, bir şahlanış, saha kalkış dönemidir. Bu dönemde gençlere iyi rehberlik yapabilen, onları iyi eğitebilen milletler daima kazançlı çıkmışlardır. Onlara rehberlik yapamayan ve kendi hallerine terk eden milletler ise hüsrana uğramışlardır. Çünkü gençlik Türkçe’imizde çok güzel bir şekilde ifade edildiği gibi “delikanlılık” çağıdır. Kanların kaynadığı, yüreklerin kıpırdadığı, heyecanların doruğa çıktığı dönemdir. Bu dönem, ırmağın çağlayana dönüştüğü, yatağına sığmadığı, deli-dolu bir hayatın yaşandığı bir dönemdir.³⁷⁹

Gençlik ve delikanlılık çağı, deli dolu akan nehirlerle benzer. Hareket ve enerjileri doğru bir istikamete kanallize edilmediği takdirde, debisi bol nehirler gibi, önüne gelen her şeyi silip süpürür, toplum ve millet hayatını aşındırır. Gençlik, milletin temeli, ülkenin istikbal ve istiklali, toplumun payandasıdır. Gençler, Allah Teâlâ’nın aileye ve millete en kıymetli lütfu ve ihsanıdır ve ayrıca emanetidir.

Bir milletin en büyük hedefi, millet ve vatanın mefkûresini dava edinecek, milletin ve toplumun menfaatinin, şahsî menfaatinin üstünde tutacak nesiller yetiştirmek olmalıdır. Dini, örfü, âdet, gelenek ve görenekleri ile bütünüleşen nesillerin yetiştirilmesi, milletin vazgeçemeyeceği gayeler arasındadır. Çünkü milletin ayakta kalmasını sağlayan dinamik güç onların hayatlarında gömülü ve saklıdır.

Bu açıklamalardan sonra tebliğin değerlendirilmesini geçmek istiyorum.

a- Tebliğin Başlığı

Tebliğ, “**Kur’an’ın Gençleri ve Gençleri Kazanmada Nebvî Metot**” şeklinde iki başlıktan oluşmaktadır. Bu başlıkta geçen “Kur’an’ın Gençleri” tabiri, sanki Kur’an’ın ihtiyarları, orta yaşlıları vb. gibi kulağı tırmalayan konu başlıklarını da çağrıştırmaktadır. Bunun yerine “**Kur’an’ın Örnek Gösterdiği Gençler**” denilse daha iyi olur mu? Bilmiyorum. Bunun değerlendirilmesini tebliğci hocamıza bırakıyorum. İkincisi, bu başlığa, tamamen müstakil olarak incelemeyi hak eden “**Gençleri Kazanmada Nebvî Metot**” şeklinde bir ek yapılmıştır. Ve bu başlık altında Kur’an’da yer almayan ve birkaç bağlantı cümlesiyle Kur’an’da varmış gibi gösterilen “Ashâb-ı Suffe” anlatılmış ve bunlar, Kur’an gençlerinin son halkası olarak zikredilmiştir. Hâlbuki bu konu, müstakil olarak ele alınabilir ve bu konu sünnet ışığında tahlil edilebilirdi. Zira Hz. Peygamber, Müslümanların eğitiminin, İslam Maarif sisteminin temelini teşkil ettiğini gayet iyi biliyordu. Bu yüzden Hz. Peygamber, Medine’ye teşrif eder etmez vakit kaybetmeden Mescid-i Nebvî’nin inşasına başlamış ve burayı hem yaygın hem de örgün eğitimin merkezi yapmıştır. Hz. Peygamber, Mescidin hemen yanı başında, klasik

379 Mustafa Öcal, *Gençliğimiz ve Geleceğimiz, Gençlik Dönemi ve Eğitimi*, İstanbul, 2000 içinde (Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi, 29), s. 13.

kaynaklarda “suffe” olarak geçen geniş bir oda inşa ettirmiştir. Medine’de yatıp kalkacak bir evi bulunmayanlar için suffe, aynı zamanda geceleri bir yatak hane olarak kullanılmaktaydı. Yine burada, İslâm’ın temel esaslarını öğrenmek üzere dışarıdan/taşradan gelen yabancılar da kalmaktaydı. Suffede bizzat Rasûlullah (s.av), ders veriyor ve orada kalanların geçimi ile ilgileniyordu. Burada eğitimini tamamlayan talebeler, muallimler ve iman taşıyıcıları olarak Arap Yarımadası’nın dört bir köşesinde vazife görmek üzere kendilerini yetiştirip hazırlıyorlardı.³⁸⁰ Görüldüğü gibi, Suffe eğitim-öğretim ve fonksiyonel açıdan ayrı bir önemi haizdir ve dolayısıyla bu konunun ayrı bir bildiri konusu olarak işlenmesi daha yerinde olurdu. Öte yandan bildirinin başlığı iki konuyu ihtiva etmesine rağmen, ikinci konu toplam bildiri içerisinde çok kısa tutulmuş ve sığ kalmış, orantı açısından denkleşme sağlanamamıştır.

b- Tebliğin giriş kısmında çokça tekrar edilen “bahseder” kelimesinin yerine “temas eder, değinir, ele alır.” gibi sözcükler kullanılsaydı edebî açıdan daha iyi olurdu. Yine giriş kısmında “Peygamberimizin başlattığı İslâmî hareketin de gençlerle başladığı ve gençlerle devam ettiği bir gerçektir” şeklindeki cümle, İslâm’ın gelişmesinde ve yayılmasında orta yaşlıların ve yaşlıların rolünün yeterince olmadığı gibi bir çağrışıma sebep olabilir. Bunun yerine “İslâmî hareketin başlamasında ve devamında gençlerin ciddi katkısı olmuştur” ifadesi kullanılabilir. Keskin ifadelerden ve hüküm cümlelerinden kaçınmak daha uygun olur.

c- Giriş kısmında, “Davetin ilk yıllarında Hz. peygamber’in etrafında öncelikle gençler ve garibanlar toplanmış ...” cümlesindeki “gariban” kelimesi hem bildiri diline uygun değil hem de İslâm’a ilk girenlerin hepsi garip-guruba yani kimsesiz, sahipsiz, fakir ve yoksullardan oluşmuyordu. Aksine varlıklı kimselerin çocukları da bulunuyordu. Meselâ: Hz. Ebû Bekir ve Hz. Erkam b. Erkam ve Hz. Osman b. Affân gibi.

d- Dipnotta kaynaklar verilirken, ilk başta müellifin ve eserin tam adı, yayınevi, yayın yeri ve tarihi yazılabilir ve daha sonraki tekrarlarda ise kısaltılmış şekli ile verilebilir. Bildirinin tamamında bu hususlara yeterince önem verilmediği görülmektedir. Tarafıma gönderilen bildirinin 13. Sayfasında dipnotta “Ebû Dâvûd, Tirmizi, Ahmed” şeklinde kaynak verilmiş, hadis ya da sayfa ve cilt numaraları yazılmamıştır.

e- Bildiride giriş kısmı 2. sayfa birinci paragrafta, Peygamber Efendimizi’in görev verdiği gençlerden söz edilmiş, ancak kaynak verilmemiştir. Hâlbuki bilgi verilen yerde, o bilgi ve yorum yazara ait değilse, onun kaynağı ilmi disiplin gereği verilmeliydi.

380 Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, trc. Salih Tuğ, İrfan Yayınevi, İstanbul, 1980, II, 830-833.

2- Tebliğin Diğer Başlıkları

a- Gençlik Ve Kur'an'ın Gençleri

Yine bildirinin 3. sayfasında birinci paragrafta “Ayrıca Kur'an'da çeşitli vesilelerle insanın çocukluk ve gençlik döneminden bahseden başka âyetler vardır” denilmiştir. Dipnotta âyet numaraları verilerek bunun tevsik edilmesinde yarar vardır. 4. sayfada ilk paragrafta bilgi verilmiş ancak kaynak gösterilmemiştir. Bilgi verilen paragraf bitince kaynak verilmeli, şayet aynı bilgi başka bir paragrafla devam ediyorsa ilk geçtiği paragraftaki kaynağa kısaltılmış şekliyle atıfla bağlanmalıdır. Bildirinin 4. sayfası ikinci paragrafta çeşitli mutasavvıfların “fütüvvet” ile ilgili açıklamalarına yer verilmiş, ancak cümleler yüklemsiz yani fiilsiz kalmıştır.

b- Zalim Kardeşi Tarafından Şehit Edilen Müttakî Kardeş: Hâbil

Aslında kanaatimize göre, bu konu, bildirinin başlığı ile örtüşmemektedir. Bu konu, iyi niyet, Allah'tan sakınma ve ihlâs açısından değerlendirilmesi gereken bir konudur. Kur'an, bu konuları ve olayın kahramanlarını, gençlik bağlamında zikretmemiştir. Tefsirlerin verdiği bilgi dışında Kur'an'da Hâbil ile Kâbil'in gençliklerine ve genç olduklarına dair bilgi verilmemiştir.

c- Put Kıran Delikanlı Yiğit Delikanlı: Hz. İbrahim

Bu başlıkta Hz. İbrahim ve onun mücadelesi ele alınmıştır. Hz. İbrahim, put kıran delikanlı, yiğit delikanlı, oğlunu kurbana, malını ihvana, canını nîrâna teslim eden seçkin bir kişi olarak hamasî ifadeler ve duyularla anlatılmıştır. Hâlbuki ilmi bir çalışmada hamasî bir üslûptan ziyade daha etkileyici ve kapsayıcı bir dil kullanılması daha muvafık olur. “Onun dili yönetici Nemrut'u ve putçu kavmini susturacak şekilde güçlü deliller söylerdi” cümlesi, “O, güçlü delillere, kuvvetli bir muhakemeye ve söz gücüne sahipti” şeklinde ifade dileyebilirdi. Çünkü deliller söylenmez, getirilir ve ortaya konulur.

Bu bölümde 8. Sayfada bazı tekrarlar ve kulağı tırmalayan ifadeler bulunmaktadır. “İknâ etmek için iknâ edici bir üslûb”, “O, inancından ve inandığı Rabbinden” “Nemrut laf ebeliği yapmış” “Yüce yaratıcı, yoktan var eden ve her faniye söz geçiren” gibi sözlerin düzeltilmesi bildiriye daha da nitelikli hale getirir, diye düşünüyorum. Yine aynı başlığın 9. sayfası ve birinci paragrafında “Vereceğimiz bir delil” ifadesi altı kere geçmiştir. Aynı sayfanın ikinci paragrafında ise “olma” kelimesi türevleriyle birlikte altı yerde geçmiştir ki, bütün bunların, edebî akıcılığı bozduğu kanaatindeyim.

Aynı sayfanın 3. Paragrafında Hz. İbrahim'in, delile belgeye ve bilgiye dayalı olarak tartışma yaptığı ve ikna edici bir üslûp kullandığına dikkat çekilmiş ve Nemrut'a karşı gerçekleştirdiği evrensel söylemden söz edilerek şu âyetler sunulmuştur: “İbrahim ve

onunla beraber olanlarda, sizin için uyulacak güzel bir örnek vardır.”³⁸¹ “Rabbın ona: ‘Teslim ol’ buyurduğunda, ‘Âlemlerin Rabbine teslim oldum’ demiştir.”³⁸² Hâlbuki gerek Bakara sûresinin ve gerek Muhammed sûresindeki âyetlerinin metin bağlamında Nemrutla ilgili bir malumat geçmemektedir. Doğrusu bildiriye hazırlayan hocamızın bunu açıklaması ya da düzeltmesi gerekir. Bu bölümde Hz. İbrahim (a.s.)’ın diyalektiği/akıl yürütmesi, güçlü muhakemesi, seviyeli bir diyalog sergilemesi, tek başına bir ümmet gücüne haiz olması ve onun şuuru ile hareket etmesi üzerinde biraz daha durulsaydı iyi olurdu diye düşünüyorum.

d- Dünya Güzeli Delikanlı: Yusuf

Bildirinin bu başlığında Yusuf (a.s.)’ın hayatının bütün gençler için en güzel ve en canlı örnek olduğu üzerinde durulmuştur. Bildiride, onun güzelliklerini Kur’an şöyle anlatır, denilerek şu âyet verilmiştir: “Olgunluk çağına erişince ona hikmeti ve ilmi verdik. İşte biz, iyi davrananları böyle mükâfatlandırırız.”³⁸³ Bu âyetin yanı sıra esas onun ihlasını/samimiyetini ve özverisini konu edinen “... Şüphesiz o, ihlaslı kullarmızdandı”³⁸⁴ âyeti de verilseydi daha kapsamlı olurdu. “Güzelliği ile efendisinin hanımı, onu günaha davet ettiği zamanda ise...” cümlesine “güzelliği ile meşhur/bilinen” ilavesinin yapılması cümleyi daha iyi anlaşılır hale getirir. Aynı başlıkta 11. Sayfa 5. Paragrafta “beyinleri terletmek” yerine “düşünmek” sözcüğü kullanılırsa daha isabetli olur. Zira beyin düşünmenin merkezidir. Türkçemiz’e beyinleri terletmek tabiri pek uygun düşmemektedir.

e- Haksızlığa Seyirci Kalmayan Genç: Musa

Bu başlıkta 12. sayfada verilen hadisin kaynağı belirtilirse iyi olur. Bildirinin bu başlığında Hz. Musa (a.s.)’ya hikmet ve ilim verildiğinden, onun halkın haberi olmadığı bir zamanda şehre girdiğinden, iki adamın kavgasını ayırırken kendi tarafında olmayan kimsenin ölümüne sebebiyet vermesine dair kıssadan bahsedilmiş ve bu çerçevede değerlendirilmelerde bulunulmuştur. Hz. Musa’nın Firavunla ve kendi kavmi ile geçen diyaloguna ve bu hususta onun gösterdiği dirayete, kararlılığa ve sergilediği mukavemete yer verilseydi ve bu konudaki âyetlere değinilseydi bildiri daha kapsamlı olurdu. Ancak bildiri sahibi bu konuda haklı olabilir. Zira bu bildiride ortaya konulan her başlık değil bir bildiriye bir kitabı hak edecek nitelikte ve vüsattadır.

f- Peygamberin İzinden Giden Delikanlı: Hz. Yuşa:

381 Muhammed, 60/4.

382 Bakara, 2/131.

383 Yûsuf, 12/22.

384 Yûsuf, 12/24

Aslında bu konunun, bildiri başlığa ile uyumlu değildir. Zira Kur'an'da Yûşa (a.s.)'ın ismi geçmemektedir. Kur'an'da sadece, Kehf sûresi, 60. âyetinde “*Bir vakit Musa genç adama/fetâsına demişti ...*” şeklinde geçmekte ve Musâ (a.s) ile bu gencin yolculuğundan ve başından geçenler birkaç âyetle anlatılmaktadır. Bunların dışında söz konusu “fetâ” hakkında başka bilgi de verilmemektedir. Ancak çeşitli hadis kaynaklarında³⁸⁵ ve tefsirlerde³⁸⁶ bu fetânın/gencin Yûşa b. Nûn olduğu belirtilmiştir ve Hz. Musâ'nın kölesi ya da ondan ilim alan ve ona hizmet eden biri olarak da açıklanmıştır. Bunun yerine Hz. Lokman'ın oğlu babasının ona yaptığı hitapta geçen “büneyye/oğulcuğum” kavramı, Kur'an'ın gençleri bağlamında alınsaydı daha isabetli olur ve ana başlığa da uyardı.

Zira Lokman Sûresi, 13. âyetinde zikredilen “büneyye” kavramı, *El-İbnü* (Oğul) kökünden gelmektedir. İbn kelimenin aslı “**benevün**”dür. Çoğulu “**ebnâ**” (oğullar) gelir. Taşgiri oğulcuğum anlamına gelen “**büneyye**”dir.³⁸⁷ “İbn” kelimesi, küçük olsun büyük olsun her oğul için kullanılır. Bu kelimenin taşgiri olan “**büneyye**” (oğulcuğum) kelimesi de bülüğ çağı öncesinde, bülüğ çağı arafesinde, bülüğ çağının içinde ve üzerinde olan her oğul için bir sevgi, nezaket, merhamet, şefkat ve acıma ifadesi olarak kullanılır. Bu konuda şu misal bize ışık tutmaktadır. “Babasıyla beraber yürüyüp gezecek çağa erişince: Yavrucuğum! Rüyamda seni boğazladığımı görüyorum; Bir düşün ne dersin? dedi...”³⁸⁸ Bu hitap, İbrahim (a.s) tarafından oğlu İsmail (a.s)'a yapılmaktadır. “Âyetinde zikredildiği gibi İbrahim (a.s) “yürüyüp gezecek çağa” gelince “oğulcuğum” tabiriyle oğluna şefkat ve merhamet hitabı ile sesleniyor. Bu çağda İsmail (a.s)'ın 13 yaşında olduğu belirtilmektedir.³⁸⁹ Demek ki, İbrahim (a.s) böyle bir yaşta oğluna böyle bir ifadeyle hitap ettiğine göre, Büneyye (oğulcuğum) kelimesi ile erginliğin, diğer bir tabirle gençliğin eşiğinde olan bir gence hitap edilebilir. Bu sebeple, “**büneyye**” sözcüğü, anlam açısından, “**fetâ**” (delikanlı) sözcüğüne yakındır.

g- İffet Abidesi Hz. Şuayb'in Kızları

Bu başlıkta 14. Sayfa 6. Paragrafta “Demek ki, Kur'an kadını yürüyüşü ve duruşu ile de iffet abidesidir” cümlesinde eksiklik vardır, düzeltilmesi ve tavihi gerekir.

h- İffet Abidesi Kur'an Kahramanı: Hz. Meryem

385 Buhârî, Sûretü'l-Kehf, 18/1; Tirmizî, Sûretü'l-Kehf, 18/1.

386 Zemahşerî, *Keşşâf*, Dâru'l-Kütübî'l-Arabiyye, ts. II, 731-732; Şevkânî, *Fethu'l-Kadir*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1994, III, 368.

387 Rağîb el-İsfehânî, *Müfredâtü Elfâzî'l-Kur'ân*, tahkik, Safvan Adnan Dâvûdî, Dâru's-Şâmiyye, Beyrut, 2011, s. 147.

388 Sâffât, 37/102

389 Zemahşerî, *a.g.e.*, IV, 53; Beydâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, Dâru'l-İhyâi't-Türâsî'l-Arabiyyi, Beyrut, ts (Kitabun Mecmûâtün mine't-Tefâsir içinde), V, 242; Şevkânî, *a.g.e.*, IV, 503.

Hız. Meryem hakkında Kur'an kahramanı tabiri, hamasi bir söylem gibi duruyor. Onun hakkında bir şey söylemek gerekiyorsa, iffet âbidesi yeterli görünmektedir. Bu başlıktaki 15. Sayfada Meryem isminin ne anlama geldiğine dair verilen malumatın kaynağı da verilirse iyi olurdu.

Hız. İsa'nın, ana başlığa uygun olarak niçin bildirinin içerisinde anlatılan gençler kategorisine dâhil edilmediğini ve değerlendirilmediğini çalışmayı hazırlayan hocamıza sormamızda yarar vardır diye düşünüyorum. Zira Hız. İsa hakkında "O, sâlihlerden olarak beşikte iken ve yetişkinlik (kehl) halinde iken insanlara (peygamber sözleri ile) konuşacak"³⁹⁰ buyrulmuştur. Âyette geçen "kehl" kelimesi, erginlik yaşında olan kimseye denir. "**Kehl**" kırkına ulaşan kimseye de denilmiştir. 16 yaşına kadar "**hades**" (tazelik çağı), 32 yaşına kadar "**Şâb**" (genç), 33 yaşının içinde olan kimseye ise "**kehl**" denilmektedir.³⁹¹ "**kehl**", insanın hal ve davranışlarının tam **kemale** ve olgunluğa ulaştığı 33-42 yaş arasındaki bir zamandır.³⁹² Görüldüğü gibi "**kehl**" için ifade edilen yaş grupları, gençlik safhasının içine girmektedir. Bu açıdan, bu kelimenin, gençlik kelimesi ile yakınlığı olduğunu veya hemen hemen aynı manayı ifade ettiğini söyleyebiliriz.

1- Mağarada İlahi Koruma Altına Alınan Delikanlılar

Bu kısımda Ashâb-ı kehf ve mücadelesi anlatılmıştır. Aynı başlık altında 18. Sayfada "kirli toplumda temiz kalmak", "dillere destan olmak" "onları, onlara" gibi bazı tekrarlar ve anlam düşüklükleri mevcuttur. Bunların düzeltilmesinde yarar olduğunu düşünüyoruz.

390 Âl-i İmrân, 3/46.

391 Kurtubî, Kurtubî, *Ahkâmu'l-Kurân*, Dâru'l-Fikir, Beyrut, 1995, c.II, cz. IV, 86.

392 Fahrüddin Râzi, *Mefâtihu'l-Ğayb*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1990, VIII, 46.

Bu kapsamlı tebliğinden dolayı Prof. Dr. Ali Akpınar hocamıza tekrar teşekkür ediyor ve beni dinleme zahmetinde bulunduğunuz için hepinize saygılar sunuyorum.

ASHÂB-I KEHF: İNSANLIĞA MODEL (MÜZAKERE)

Prof. Dr. Kerim Buladı*

Muhterem hazirûn, hepinizi saygılarımla selamlıyor, bu toplantının hayırlara ve sile olmasını Cenab-ı Hak'tan niyaz ediyorum. Öncelikle bu güzel tebliği hazırlayarak bizlere sunan Prof. Dr. Şahin Güven hocamızı tebrik ediyor, şahsım adına kendilerine teşekkür ediyor ve istifade ettiğimi de belirtmek istiyorum. Ayrıca Mevlid-i Nebî Haftası dolayısıyla Gençlik meselesi gibi çok önemli bir konuyu gündeme taşıyarak ilmi değerlendirmelerin yapılmasını sağlayan Diyanet İşleri Başkanlığı yetkililerine, bilgi ve tecrübeleriyle sempozyuma katkıda bulunacak değerli hocalarımıza derin şükranlarımı sunuyorum.

Bu müzakeremizde, tebliğin genel değerlendirilmesinin yanı sıra birkaç hususa dikkat çekerek mütevazı bir katkı sağlamak istiyoruz.

1- Tebliğin Genel Olarak Değerlendirilmesi

Kur'ân, Ashab-ı Kefh'i, gençler olarak vasıflandırmıştır. “O (yığit) gençler mağaraya sığınmışlardı...” Onlar, Rablerine inanmış gençlerdi.”³⁹³ Bu âyetlerde “fetâ” sözcüğünün çoğulu olan “fityetün” kelimesi geçmektedir ki, Türkçemizde ifade edilen “delikanlı” anlamındadır. Âyette mağaraya sığınan gençler, “fetâ” kelimesinin çoğulu olan “fityetün” sözcüğü ile ifade edilmişlerdir.

Psiko-sosyal açıdan gençlik bülüğla başlayan ve 22-25 yaşlarına kadar devam eden bir süreç olarak tarif edilmektedir. Bu sürecin başlaması kız çocuklarında adetlerin başlaması, erkek çocuklarında ise seminal boşalmaların görülmesi olarak kabul edilir. Araştırmacıların bütünü bu başlama devresinde hemfikir oldukları halde, gençliğin bitiminin hangi yaşlar içinde olduğunda kararsızdırlar. Gençliğin bitim yaşı kız çocuklarda

* İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

393 Kefh, 18/10, 13.

evliliğe giriş olarak kabul edilirken bu sınır erkek çocuklarda, müstakil bir yerde yaşama ve kendi başına bir kazanç sağlayabilme, bir iş sahibi olma ve kendi serbest iradesi ile geleceğini planlayabilmenin mümkün olduğu yaşların, gençliğin bitiş yaşı olarak ifade edildiği görülmektedir.³⁹⁴

Gençlik denince, umumiyetle bülüğ çağına ulaşanlar ile 25-30 yaşına ulaşan fertler grubu anlaşılır. Hal böyle olunca gerek gençlerin yapısı ve dinamizmi, gerekse yaşları ve kafaları yönünden, henüz teşekkülünü tamamlamamış olduklarından, hızlı ve devamlı bir değişme içinde oldukları kendiliğinden ortaya çıkar.³⁹⁵ Başka bir tarife göre: “Gençlik, bülüğ erme sebebiyle biyolojik ve psikolojik bakımdan çocukluğun sonu ile toplum hayatında sorumluluk alma dönemi olan 12-24 arasında kalan yaş grubudur. Bu yaş aralığı erginlik döneminin dolayısıyla gencin çok yönlü olgunluğa erişme sürecini de içine almaktadır.”³⁹⁶

Peyami Safa (ö. 1961), gençliği daha değişik bir üslup ve güzellikle tarif eder. “Gençliğin tabiat lüğâtındaki manası, tazelikdir. Boyda bir taze fidan serpilişi; tende bir taze yaprak parıldayışı; saçlarda bir taze çayır fışkırışı; gözlerde bir taze pınar kaynayışı; dudaklarda bir taze yemiş kırmızılığı ve yürüyüşte bir taze küheylan çevikliği. Gençliğin cemiyet lüğâtındaki manası, tazelikten çok üstün bir şeydir. Ruhta, milli cevherle temastan doğma bir köpürüş; zekâda cemiyetin önümüze dizdiği meseleleri anlamak ihtiyacından doğma bir tecessüs pırlıtısı; kalpte insanı insana bağlayan tellerin en tiz perdeden girilecek ses verışı; iradede hayvanca yaşamaktan daha manalı hedeflere atılmak için yayından fırlama hazırlığı. Geri adam ve geri millet, gençliğin yalnız tabiat lüğâtındaki manasını anlamakla kalandır; ileri adam ve ileri millet, gençliğin cemiyet lüğâtındaki manasını da katandır. Böylece genç, taze bir fidan ve çevik bir küheylan olmakla kalmaz; şuurlu, zekâlı, kültürlü, gönüllü, iradeli ve iddialı bir insan olur.”³⁹⁷

Ashab-ı Kehf, Rablerine inanmış birkaç gençten ibaretti. Çevreleri onlara inandıkları gibi yaşama imkânı vermeyince, bulundukları yerden ayrılmaktan/hicret etmekten başka çareleri kalmamıştı.

394 Adnan Ziyalar, *Gençlerin Ruhi ve Sosyal Problemleri*, Gençliğin Ruhu ve Mânevî Problemleri, İstanbul, 1987 içinde, (Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi, 7), s. 19; Mustafa Tavukçuoğlu, Avrupalı Türk Gençlerinin Kültürel Kimlik Problemleri (tebliğ) Gençlik Dönemi ve Eğitimi, İst. 2000 içinde, 11-13Aralık 1998, (Tartışmalı Toplantılar Dizisi, 29) s. 207.

395 Süleyman Hayri Bolay, *Eğitimden Doğan Gençlik Problemleri*, (adı geçen eser ve ilmi toplantılar dizisi), s. 3.

396 Mustafa Tavukçuoğlu, a.g.tebliğ ve eser, s. 208.

397 Peyami Safa, Seçmeler (Yeni Mecmua, 19 Mayıs, 1939), Hazırlayanlar, Faruk Timurtaş-Ergün Göze, İstanbul, 1970 (1000 Temel Eser) s. 31.

Allah Teâlâ, inanmaları ve imanda sebat etmeleri için onların kalbini sağlamlaştır-
mıştır. Öyle ki onlar, herkesin Allah'a ortak koştuğu bir ortamda ve müşrik toplumun
bütün baskılarına rağmen tevhidin hakikatini ikrar ve ilan etmekten çekinmemişlerdir.

Allah'a ortak koşan ve yolunu şaşırmış bir putperest toplumun içinden sıyrılarak,
“Bizim Rabbimiz, göklerin ve yerin Rabbidir. Biz O’ndan başkasına tanrı demeyiz” diyerek
Allah Teâlâ’nın yerde ve gökte tek hâkim olduğunu ve ondan başkasının ilah kabul edi-
lemeyeceğini, Allah hakkında yalan uyduran bir kimsenin, zalim olduğunu açıklamak,
büyük, üstün ve kuvvetli bir imanın eseridir. Allah için, gençliğini ve dünyevî bütün
arzularını feda eden bu gençler, korkusuzluğun âbidesi olmuşlardır.

O yiğitler, kıyama kalkarak, yerin ve göğün hükümdarlığının sadece Allah’a ait
olduğunu ve O’ndan başka ilah edinildiği takdirde, bunun korkunç bir yalan olacağını
başta krallarına ve müşrik toplumlarına ilan ettiler. Onların, bu hareketleri, kendi za-
manındaki gençlerin ufkunu açtıkları gibi, kendilerinden sonra kıyamete kadar gelecek
olan gençlerin de gözünü, kalbini, basiretini açmıştır. Ba açıklamalardan sonra tebliğin
değerlendirilmesine geçebiliriz.

a- Tebliğin giriş kısmında Kur’an kıssalarının temel amacına değinilmiş, kıssaların
geçmişte yaşanan bir hayatın hikâyesi olmadığına işaret edilerek canlı bir anlatım üslubu
ile muhatabı, sadece dinleyici değil, bizzat yaşayan ve yüreğinde anlatılanları hisseden
bir konuma getirdiğine dikkat çekilmiştir. Bu çerçevede Ashab-ı Kehf kıssasının ana
temasının, tevhit inancının temelini oluşturan, öldükten sonra dirilme konusu olduğu
belirtilmiştir. Giriş bölümünde birinci sayfada “Hem içinde geçtiği Kehf sûresinin hem
de Ashab-ı Kehf kıssasının ana teması..” şeklinde başlayan cümlelerin, “Hem Kehf sûresi-
nin hem de içinde geçen Ashâb-ı Kehf kıssasının ana teması ...” olarak düzeltilirse, daha
iyi olur, düşüncesindeyiz. Yine “şirke batmak” yerine “şirke düşmek”, “şirk hastalığına
batmış” yerine ise “şirk hastalığına bulaşmış” tabirleri kullanılması daha uygundur. Zira
dilimizde de hastalığa batmak değil hastalığa bulaşmak ifadesi kullanıldığını görmek-
teyiz.

b- “Kur’an’da Ashâb-ı Kehf Kıssasının Anlatımı” başlığında 2. Sayfada
Ashâb-ı Kehf kıssasının içinde geçtiği sûrenin ittifakla Mekke’de indirildiğine değin-
ilmiş ve bu hususta kısa bir değerlendirme yapıldıktan sonra “Bu zaman diliminde
Allah Rasûlü’nün, İslam davetini Mekke dışından gelen kabile mensuplarına ulaştırmaya
çalıştığı, Taife gittiği, panayırlara gelenlerin çadırlarını ziyaret ettiği ve onlara tebliğde
bulunduğu belirtilmiş, bir sürü bilgi verilmesine rağmen kaynak gösterilmemiştir. Hâl-
buki bilginin aktarıldığı yerde ilmi disiplin gereği alınan malumatın menşei verilmeliydi.
Ayrıca, dipnotlarda yayınevleri belirtilmelidir.

c- Yine aynı başlık içerisinde 3. sayfada “Kureyş müşrikleri, Hz. Peygamber’i (as) köşeye sıkıştırmak ...” ifadesi yerine, “zor durumda bırakmak ...” tabiri kullanılırsa cümle daha güzel olur. Zira köşeye sıkıştırma ifadesi, akademik üslup içerisinde biraz hafif kalmaktadır.

d- Bildiriye sunan hocamızın, Ashâb-ı Kehf kıssasının anlatıldığı âyetler öncesinde sûrenin giriş kısmını oluşturan ilk sekiz âyetin muhtevası ve özeti mahiyetindeki açıklamaları, bir akademisyenin İslam Ansiklopedisindeki izahını referans alarak verme yerine, kendisi bunu rahat söyleyebilir ve ifade edebilirdi. Zira bu bilgiler, yorumu ve tahlihi gerekli kılmayacak, yardımcı bir bilgiye ihtiyaç duymayacak kadar net ve açıktır.

e- Bildirinin 4. sayfasında mağaraya sığınan gençlerin, orada uyudukları, Allah’ın onların uykusunu uzattığı, kendilerini adeta ölü gibi yaptığı, bedenlerinin çürümesine engel olup sağlam kalmalarını temin ettiği belirtilmiştir. Daha sonra bildiride “Zira kaldıkları mağaranın, güneşin mağara ağzına sabah akşam vurarak aşırı sıcaktan ve aşırı soğuktan korumasını temin etmiş, içerisinde de mutedil bir havada kalmasını sağlamıştır” açıklaması yapılmıştır. Bu bilgilerin yanı sıra “Onları/gençleri uyku halinde iken sağa ve sola çevirdik”³⁹⁸ cümlesi, Ashâb-ı Kehf’in çürümesine engel olan Allah’ın koyduğu bir fiziki kanun olduğuna bildiride vurgu yapılabildi. Elbette Allah Teâlâ, onları sağa sola çevirmeden de bedenlerini korumaya kâdirdir. Ancak burada insanın, bedeninin korumasının belirli fiziki şartlara bağlı olduğuna ilâhî bir öğretiyle işaret edilmiş olabilir. Zira günümüzde tabipler tarafından inme/yatalak olan hastaların bedenlerinde yara/bere oluşmaması için altlarına havalı yatakların serilmesinin, zaman zaman oturtturulmalarının, sağa sola çevirmelerinin tavsiye edilmesi, Kur’an’ın ortaya koyduğu gerçeği doğrulamaktadır.

2- İnsanlığa Model Olan Gençlerin Özellikleri

Bu başlık altında Kehf sûresinin 9-26. âyetleri arasında anlatılan Ashâb-ı Kehf kıssası, çeşitli başlıklar altında ele alınmıştır.

a- Birkaç İdealist Genç

Birkaç İdealist Genç başlığı yerine “Sağlam/Kuvvetli İmana Sahip Birkaç Mümin Genç” başlığı daha muvafık olurdu. Çünkü Ashâb-ı Kehf’i tarif etmek için idealist kavram sığ kalmaktadır. Bildirinin bu kısmında, mağaraya sığınan gençlerin özgüven sahibi idealist gençler olduğu belirtilmiştir. Daha sonra “Kendi hallerinde yaşayıp giden ‘sıradan’ gençleri, neredeyse bütün insanlığın ortak değeri haline getiren husus, onların imana bağlılıkları ve diğer bütün insanlara olduğu gibi kendilerine de bahşedilen gençlik enerjisini bilgi ve cesaretle, samimiyetle Allah yolunda kullanmış idealist gençler olmalı-

398 Kehf, 18/18.

dır” şeklinde bir değerlendirilme yapılmıştır. Hem cesaret hem de özgüvene sahip olan bu gençlerin, “sıradan” gençler olarak tabir edilmesi, kendi içinde uyumlu bir söylem değildir. Sıradan gençler tabiri, bu yiğitlerin zalimler karşısında sergiledikleri tutum ve davranışlarıyla örtüşmemektedir.

b- Ashab-ı Kehf: Birbiriyle Özdeşleşen Arkadaş Grubu

Bu başlık altında mağara dostlarının nasıl bir araya geldiği öyküsü anlatılırken, bu konu uzun uzadıya ele alınmış, ancak ilk paragrafın sonunda kaynağın verilmesi ve daha sonra diğer paragraflarda aynı kaynağa ya da kaynaklara atıf yapılması gerekirken, bildiride konunun bittiği en son paragrafına kadar kaynak verilmemiştir. Bu ilmi yazılarda kabul gören bir seçenek değildir.

c- Ashâ-ı Kehf: Pasif Bir Direniş Öyküsü

Bu başlıkta, Kehf sûresinde zikredilen gençlerin, “*Daha işin başında “Allah’tan başkasına tanrı demeyeceğiz”* diyerek kıyam etmeleri ve inançlarını herkesin huzurunda haykırmaları büyük bir aksiyon hareketidir” şeklinde bir açıklamaya yer verilmiştir. Devamında ise, ancak, onların bu tavırlarının bir başka açıdan değerlendirildiğinde “pasif bir direniş ve başkaldırı öyküsü” olduğunu söylemek mümkündür, denilmiştir. Bildiride, tevhid inancını benimseyen bu gençlerin, toplumlarından gördükleri baskı ve zulüm karşısında uzlet ve hicreti tercih ettikleri, uzlet ve hicretin de bir pasif direniş olduğu hükmüne varılmıştır. Ayrıca bunların zayıf ve nitelikli bir azınlık olduğu ifade edilmiştir. Her yönüyle güçlü olan müfsitlere karşı fiziksel anlamda direniş göstermenin bir cesaret olmadığına vurgu yapılmıştır. Sabır yöntemi seçilerek oluşum süreci tamamlanıncaya kadar pasif direnişe devam etmenin gerekliliğine de değinilmiştir. Bu, başlık altında anlatılanlar, bir çelişki yumağına dönüşmüştür. Zayıf ve nitelikli azınlık, hicret ve uzlet, pasif direniş, hak davanın oluşum sürecine kadar sabır gibi ifadeler birbirini nefyetmektedir. Sabır, hicret ve uzlet, nitelikli azınlık ifadeleri, “pasif bir direniş öyküsü” ile nasıl bağdaşabilir. Sabır, bir direnç, hicret bir direniş, nitelikli yani samimi ve kuvvetli bir iradeye sahip olmak, bir cesaret ve yürekli bir duruş değil midir? Böyle vasıflı bir topluluğu nasıl pasiflikle niteleyebiliriz?

Söz konusu gençlerin yürekli, yiğit ve korkusuzluğu “*Onların kalplerini metin kıldık. O yiğitler (o yerin hükümdarı karşısında) ayağa kalkarak dediler ki: “Bizim Rabbimiz, göklerin ve yerin Rabbidir. Biz ondan başkasına tanrı demeyiz. Yoksa saçma sapan konuşmuş oluruz. Şu bizim kavmimiz, Allah’tan başka tanrılar edindiler. Bari bu tanrılar konusunda açık bir delil getirirler. (Ne mümkün!) Öyle ise Allah hakkında yalan uydurandan daha zalim kim vardır?”*”³⁹⁹ âyetleriyle müsellemdir. Zalim bir hükümdar ve taraftarlarının huzurunda, Allah’ın varlığını ve birliğini ikrar ve ilan etmek ve onların zâlim olduğunu söylemek

399 Kehf, 18/14-15.

pasif bir direniş midir? Merhum Hamdi Yazır'ın deyişiyle bu yiğit gençlerin işlerinin aslı, müşriklere karşı ayaklanma ve tevhidi ilandı.⁴⁰⁰

Âyette geçen “kâme” ve çoğlu “kâmû” fiili, ayağa kalkmak, kıyamda durmak, gözetmek, muhafaza etmek, dikilmek, kararlı olmak, sağlam ve sabit olmak, direnmek⁴⁰¹ olduğuna göre, bu gençler, azimli ve cesaret yüklü bir direniş göstermişlerdir. Her ne kadar o yiğitlerin hicretlerini, Allah'ın emrine göre yaptıklarına dair sarih bir haber yoksa da, söz konusu gençlerin kalbine imanı lütfeden Allah, onlara hicret etmeyi de lütfetmiş olabilir ki, biz bu kanaatteyiz. Zira onlar, bu tutum ve davranışlarıyla gelecek nesillere, iman uğrunda sergiledikleri ciddi direnişlerini, yaptıkları mücadelelerini ve hicretlerini miras bırakmışlardır. Nitekim Allah'ın muradı bu yönde gerçekleşmiştir. Bu bağlamda onların yiğitliğini şu hadisle pekiştirebiliriz: “*Cihadın en faziletlisi, zalim sultan/idareci karşısında söylenen adil/doğru sözdür.*”⁴⁰² Bu çerçevede, gençlerin hicretini ve uzletini, pasif bir direniş olarak telakki etmek, aynı zamanda Hz. Peygamber'in ve ashabının hicreti ile de çelişir ki, bu isabetli bir yorum olamaz.

d- Ashâb-ı Kehf: Cedel Değil Amel Gençliği

Bu başlıkta bir kısım açıklamalardan sonra Ashâb-ı Kehf'in “cedel değil amele önem verdikleri” ifade edilmiştir. Bu cümlemin biraz izah edilmesi gerekir. Hâlbuki bu gençlerin, kral ve taraftarlarının karşısında en güzel cedel yaptıkları yani en güzel bir mücadele ve yöntemle Allah'ın varlığını ve birliğini ifade ettikleri Kehf Sûresi, 14 ve 15. âyetlerden anlaşılmaktadır. Gençlerin, “*Şu bizim kavmimiz, Allah'tan başka tanrılar edindiler. Bari bu tanrılar konusunda açık bir delil getirsel*” sözleri, hak davayı anlatırken en güzel yolla yapılacak bir cedelin örneğini göstermektedir. Zira onlar, karşı tarafın inanç ve düşüncelerinin batıl olduğunu ileri sürerek cede başlanamışlar, bilakis onlardan delil getirmelerini istemişlerdir. Bu da en güzel bir cedel yöntemidir ki, Kur'an da buna çeşitli vesilelerle vurgu yapmıştır.⁴⁰³

400 Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Kitapevi, İstanbul, 1971, V, 3231.

401 Bkz. Rağıb el-İsfahânî, *Müfredâtü Elfâzî'l-Kur'an*, tahkiki, Safvan Adnan Dâvûdî, Dâru's-Şâmiyye, Beyrut, 2011, s. 690-691.

402 Ebû Dâvûd, Melâhim, 17; Tirmizî, Fiten, 13; İbn Mâce, Fiten, 20; Ahmed b. Hanbel, III, 19, 61.

403 Âl-i İmrân, 3/64; Nahl, 16/125; Ankebût, 29/46.

Bu muhtevalı tebliğinden dolayı Prof. Dr. Şahin GÜVEN hocamıza tekrar teşekkür ediyor, hepinize saygılar sunuyorum.

(Prof. Dr. Kerim BULADI müzakeresini yaptı)

BAŞKAN – Prof. Dr. Kerim BULADI Hocamıza biz de bu değerlendirmelerinden dolayı teşekkür ediyoruz.

Şimdi, diğer iki tebliği değerlendirmek üzere, müzakeresini yapmak üzere, Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi Prof. Dr. İbrahim Hilmi KARSLI Hoca'mıza sözü bırakıyorum.

Buyurun Hocam.

Prof. Dr. İbrahim Hilmi KARSLI (DİYK Üyesi) – Bismillahirrahmanirrahim.

Teşekkür ediyorum Sayın Başkan.

Bütün hazıruna selamlarımı, saygılarımı sunuyorum.

Tabii, ben burada hem böyle uzun bir günün, hem de altı kişilik bir oturumun son konuşmacısı olmam hasebiyle dezavantajlı bir pozisyondayım. Üstüne üstlük bir de beş dakika sınırlandırması ile karşı karşıya bulunuyorum. Sayın Başkan, ben on beş dakika istemiyorum, on dakika olabilir mi?

BAŞKAN – Hocam siz sekiz dakikada bitirirsiniz.

Prof. Dr. İbrahim Hilmi KARSLI – Tamam, Sayın Başkan.

Tebliğcilere, gerek Mehmet Bey'e gerekse Fatih Bey'e teşekkür ediyorum; hem içerik olarak hem de üslup ve dil olarak güzel tebliğler hazırladılar. Dolayısıyla, ben tebliğler üzerinde eleştirel bir yaklaşım ortaya koymayacağım. Sadece katkı mahiyetinde bir Müslüman olarak Hz. İbrahim ve Hz. Yusuf kıssalarından ben ne anlıyorum. Bunlar bana ne söylüyor? Bu çerçevede bazı hususları sizlerle paylaşmak istiyorum.

Hiz. İbrahim, genç yaşında yaşadığı toplumda egemen olan inançları körü körüne kabullenmemiş, aksine bunlara karşı sorgulayıcı bir tavır sergilemiştir. Yıldızlar, ay ve güneşin putlaştırılması karşısındaki tutumu bunu ortaya koymaktadır. Bu olayın Hiz. İbrahim'in gençlik dönemlerinde geçtiği anlaşılmaktadır. Asırlar öncesinde vuku bulsa da bunun her kuşaktaki gençlere verdiği mesajlar vardır:

Bunlardan bir tanesi şudur: Bugün, gençler iletişim araçlarıyla oluşturulan popüler kültür karşısında böyle bir sorgulama içerisinde olmalıdırlar. Çünkü bu kültür içerisinde birçok sahte tanrıyı içermektedir. Yine bu kültür, insanın var oluşunun gerçek anlamını yakalama konusunda gencin önünde önemli bir engel oluşturmaktadır.

Diğer taraftan Hiz. İbrahim Aleyhisselam, daima aklını ikna ve kalbini tatmin edecek bir iman arayışı içerisinde olmuştur. Bu durumu onunla ilgili kıssalarda görüyoruz.

O, imanı, hazır bir veri, donuk ve durağan bir keyfiyet olarak görmemiş daima neden ve nasıl sorularıyla onda derinleşmeye çalışmıştır. Diğer bir ifadeyle imanı her daim tazelenen ve yenilenen bir anlam arayışı olarak kabul etmiştir o. Bakara 260'da bunu görüyoruz.

Yüce Allah'ın insandaki hidayeti çoğaltması sadece peygamberlere özgü bir keyfiyet değildir. Bu, imanda sebat ve kararlı olan herkes için geçerlidir. Samimiyet ve gayreti nispetinde mümin ilahî yönlendirmelere mazhar olur, ilim ve irfanı zenginleşir. Nitekim “Vellezîne câhedû fîna lenehdiyennehum sübûlena” ayeti bu hakikati ortaya koymaktadır. Ancak, bunun için insanın Allah yolunda gayreti ve tefekkürü elden bırakmaması gerekir.

Genelde insanlar egemen kültür ve anlayışa itiraz etmez ve kolayca onun yargılarını kabullenirler. Bu anlamda Ali Şeriatî insanın dört zindanı olduğunu söyler. Bunlardan ikisi tarih ve toplumdur. Çoğunlukla bunlar insanı kuşatır ve gerçeklere ulaşmasının önünde engel oluştururlar. İnsanın bunlardan kurtuluşu ancak aşkın bir inanca bağlanmakla mümkün olur. İşte, Hz. İbrahim bu konuda bizler için önemli bir örnek oluşturur.

Hız. İbrahim, hem dış hem de iç âlemindeki ayetleri okumuş ve bunların kendisini hakikate ve tevhide çağırdığını görmüştür. Fani varlıklar onu tatmin etmemiş “ene lâ uhibbu'l-afilîn, yok olup gidenleri sevmem” (En'am 6/76) demiştir. Onun bu ifadelerinde şu dikkatimizi çeker: Allah'a iman sadece bir akıl yürütme işi değildir, aynı zamanda bu bir sevgi, bağlanma ve adanma işidir. Başka bir ifadeyle iman, bir yönüyle akıl diğer yönüyle ise gönül işidir. Nitekim ayette de biliyorsunuz “Vellezîne amenû eşeddü hubellillâh/İman edenler ise en çok Allah'ı severler” (Bakara 2/165) ifadeleri geçmektedir.

Aslında her insanın bu dünyadaki anlam arayışı kesretten yani çokluktan vahdete bir yürüyüş değil mi? İnsanın önünde sayısız tuzak ve çeldiriciler vardır; zaman gelir şehvetin, zaman gelir şöhret veya servetin cazibesine kapılır. Tüketim çılgınlığı ve hazpe-restlik bütün benliğini ve hayalini kuşatır; âdeta bunlar sahte tanrılara dönüşürler. Ama Hz. İbrahim gibi hakikatin peşinde olanlar bunların sahte oluşunu çok geçmeden anlar, bir serabın peşinden sürüklendiklerini görürler. Fani varlıkların peşine düşmenin insanın manevi melekelerini çürüteceğini çok iyi bilirler. İnsanların aydınlık diye yöneldiği bu varlıkların karanlıktan başka bir şey getirmeyeceğini fark ederler. Çünkü bu salih kimseler düşünce ve iradeleriyle insan olmanın hakkını verenlerdir. Aynen Hz. İbrahim'in şu ifadelerinde olduğu gibi “İnnî veccehtu vecchiye lillilezî fatarassemâvâtî ve'l-ard...” “Ben bir hanîf olarak yüzümü gökleri ve yeri yaratan Allah'a yönelttim” (En'am 6/79).

Her dönemde insanın ışıltısına kapıldığı, hayatın gayesi olarak yücelttiği varlıklar olmuştur; bu kimi zaman Hz. İbrahim'in kavminde olduğu gibi gökteki cisimler, yıl-

dızlar, ay ve güneş olmuştur, insanlar varlığın gizem ve esrarını bunlarda aramıştır, kimi zaman da yüceltilen bu varlıklar yeryüzüne inmiştir, para-pul, makam-mevki, şan-şöhret olmuştur, dünya arzusu, sevgisi ve metaı olarak karşımıza çıkmıştır.

Günümüz insanı dünyanın cazibe ve ışıltısına feci bir şekilde kendini kaptırmış bulunmaktadır. Dünyevi sanal ışıklar onun gönül ufkunda bir doğup bir batmakta, bir yanıp bir sönmektedir. İnsanın gözü bunlardan fena hâlde kamaşmış bulunmaktadır. Bunları hayatın anlamı gibi görmekte ve bu sayede sahici aydınlıklara kavuşacağı yanılgısına kapılmaktadır. Yapılması gereken şey, gönüllerin ebedi ışığa ve aydınlığa açılmasıdır. Çünkü Allah, göklerin ve yerin sonsuz nurudur. “Allahü nûru’s-semâvâti ve’l-ard.” (Nûr 24/35) Bu insanın hem maddesini hem manasını hem geçmişini hem geleceğini hem ölümünü hem de ölüm sonrasını aydınlatacak yegâne nurdur; yeter ki insan bu nurla aydınlanmayı talep etsin.

Hz. Yusuf’la ilgili olarak da şu hususları sizlerle paylaşmak istiyorum:

İnsan hayatında bazen nimetler bazen de belalar peş peşe gelir. Hz. Yusuf, hayatında ifade yerinde ise bu inişleri ve çıkışları en kesif bir şekilde yaşadı ama hiçbir zaman ne yılgınlığa ne de dünyanın debdebe ve cazibesine kapıldı. Gençliğinde ne idiyse sonraki hayatında da aynı inanç ve duygularla yoluna devam etti. Bu açıdan müminler nazarında bu hayatta yücelişin olduğu gibi düşüşün de bir anlamı vardır. Dolayısıyla, insan yükselirken kazanabileceği gibi, düşerken de kazanabilir; yeter ki hak ve hakikat üzere bulunsun. Bu yönüyle her meşakkat bir kurtuluşa her düşüş bir yükselişe gebedir. Aynen şu ayette ifade edildiği gibi “İnne me’al ‘usri yüsra inne me’al ‘usri yüsra / Hiç şüphe yok ki güçlkle beraber bir kolaylık vardır” (İnşirah 94/5-6).

Bu açıdan gençlik, zorlukların, meşakkatlerin üst üste geldiği bir dönemdir. Ancak unutulmamalıdır ki aynen Hz. Yusuf’un hayatında olduğu gibi bu sıkıntılar sabır ve istikamet üzere atlatılırsa müjde ve kurtuluşa dönüşürler.

Hz. Yusuf’un hayatı bizlere yüceliş ve yükselişin yol ve yöntemini göstermektedir. Zindan, Hz. Yusuf için manevi aydınlanma yolu olmuştur. Kuyu, ruh derinliğini zindan da ruh olgunluğunu simgeler. Zindanlar, hak ve hakikat sevdalıları için hep bir medrese oldu. Ham ruhlar burada olgunlaştı ve faziletle donandılar. Hz. Yusuf kuyunun derinliğinde ruhunun derinliğini, karanlığında ise iç dünyasındaki aydınlığı keşfetti. İçeride doğru bir yolculuğun, karanlıkta aydınlanmanın imkânlarını yakaladı.

Aslında her gencin bir Yusuf tecrübesine, bir iç muhasebeye dönmeye ihtiyacı yok mudur? Aksi takdirde insan çevresine örülen barikatları nasıl aşacaktır? Ufkunu daraltan, sonsuzluğa giden yolları kapatan, bağ ve bağımlılıklardan nasıl kurtulacaktır? Işığın kendi iç dünyasında olduğunu nasıl fark edecektir? Ayet-i kerimede biliyorsunuz “senurihim ayâtına fi’l-âfâki ve fi enfüsihim hatta yetebeyyene lehum ennehu’l-hak/

Evet biz ileride onlara delillerimizi gerek dış dünyada, gerek kendi öz varlıklarında göstereceğiz” (Fussilet 41/53) ifadeleri geçmektedir.

Evet, Hz. Yusuf’un maddi, manevi yükselişi ve yücelişi bir tesadüf değildir. Aksine o birçok hasleti kendi şahsında toplamıştı. Bunlar tebliğlerde anlatıldı. Kısaca o Yüce Allah’a olan teslimiyetinin semeresini görmüştür. Yusuf kıssası, düşüşten yücelişe bir hayat serencamını bizlere anlatır. Bu anlamda insan ve toplumların hayatında görünen ve görünmeyen alanlar vardır, görünen ferdi ve toplumsal boyutlar vardır. Bunlar bize şer gibi gelebilir, insanı umutsuzluğa ve karamsarlığa sevk edebilir ancak bir de bunlarla irtibatlı izzete ve yücelişe giden bir hareket vardır, alttan alta devam eden bir akış vardır. İlahi kader burada geleceğin esenlik ve aydınlık dünyasını kurgular, âdetâ şerden hayırlar, düşüşten yücelişler ve yükselişler doğar. Ne var ki herkes bu gerçeği göremeyebilir.

Biz bu ilahî kanunu Hz. Yusuf’ta olduğu gibi Hz. Musa ve diğer peygamberlerin hayatında da görüyoruz. Onlar acılarla yola çıkmışlar ama sonunda başarıya ermişlerdir. Bahsedilen durum sadece peygamberlere mahsus değildir. İster peygamber olsun ister gönülünden Allah’a bağlı herhangi bir mümin olsun, er veya geç yücelmekte ve felaha ermektedir. Nitekim ayette ifade edilmiyor mu “ve kezâlike nuncil müminin. Biz müminleri böyle kurtarırsınız, onları zafere böyle erıştıririz.”

Evet, ben burada sözlerimi tamamlarken, tekrar hepinize saygılarımı sunuyorum. Sempozyumun milletimize hayırlı olmasını diliyorum, Allah’a emanet olun diyorum. (Alkışlar)

BAŞKAN – İbrahim Hilmi KARSLI Hocamıza biz de teşekkür ediyoruz. Bir tebliğ sunmuş oldu katkı bağlamında.

Prof. Dr. İbrahim Hilmi KARSLI (DİYK Üyesi) – Evet, minik bir tebliğ oldu hocam.

BAŞKAN – Korsan deniyor buna ama ...

Prof. Dr. İbrahim Hilmi KARSLI (DİYK Üyesi) – Korsan demesek iyi olur.

BAŞKAN – Evet, onu telaffuz etmemiş olalım.

Değerli dostlar, oturumu kapatmadan önce, yarın “Asrı Saadete Genç Gözüyle Bakış” başlıklı oturum saat 10.00’da başlayacak.

Hocalarımıza belgelerini takdim ederek oturumu kapatmış oluyoruz, hepinize hayırlı akşamlar diliyorum.

2

ASR-I SAADETE GENÇ GÖZÜYLE BAKIŞ

OTURUM BAŞKANI

Prof. Dr. Mustafa KARATAŞ

Başkanlık Müşaviri

24.11.2018
CUMARTESİ

TAKDİM – Değerli hocalarım, kıymetli misafirlerimiz; Uluslararası Mevlidi Nebi Sempozyumunun ikinci gününe hepiniz hoş geldiniz, sefalar getirdiniz.

Bugün inşallah İkinci Oturumumuzla birlikte programımıza kaldığımız yerden devam ediyoruz.

Hepinizin malumu bugün 24 Kasım 2018 Cumartesi günü yani Öğretmenler Günü. İçimizde birçok öğretmenimiz var, eğitimcimiz var; hepinizin öğretmenler gününü tebrik ederek başlamak istiyorum. (Alkışlar)

Sempozyumumuzun İkinci Oturumunu yönetmek üzere Oturum Başkanımız Diyanet İşleri Başkanlığı Başkanlık Müşavirimiz Prof. Dr. Sayın Mustafa KARATAŞ Hoca'mızın kürsüyü teşriflerini arz ediyorum. (Alkışlar)

Oturumumuzda beş tebliğimiz olacak inşallah. Tebliğcilerimizi de ben kürsüye arz etmek istiyorum: Dr. Öğretim Üyesi Mustafa Necati BARIŞ, Yannis MAHİL, Prof. Dr. Muhammed Hazir El-MECALİ, Yard. Doç. Dr. Ülker ABUZEROVA, Dr. Öğretim Üyesi Ömer SABUNCU.

Hocalarımızın kürsüyü teşriflerini arz ediyorum.

Oturumumuzda iki de müzakerecimiz olacak; Prof. Dr. Abdullah KAHRAMAN ve Prof. Dr. Casim AVCI hocalarımızı da kürsüdeki yerlerine arz ediyorum.

OTURUM BAŞKANI Prof. Dr. Mustafa KARATAŞ (DİB Başkanlık Müşaviri) – Bismillahirrahmanirrahim.

Mevlidi Nebi Haftası Münasebetiyle Uluslararası “Peygamberimiz ve Gençlik” Sempozyumunun İkinci Oturumunu açıyorum.

Allah’a hamd, habibi edibi Muhammed Mustafa (sav)’e salat, aline ashabına selam olsun.

Kıymetli hanımefendiler, değerli beyefendiler, çok kıymetli hazırun; oturumumuz, sempozyumumuz, bereketli feyizli, ilmi ziyade eyleyen, gönüllere Peygamber sevgisini, aşkını nakşeden bir oturum olması dileğiyle hepinize saygıyla selamlıyorum.

Çeşitli konularda tebliğler sunuluyor gençlik üzerine. Bugünkü oturumumuzda beş tebliğ var.

Öncelikle iki tebliği, Hz. Peygamber'in gençlik dönemi ve bir genç olarak örnekliliğini Dr. Öğretim Üyesi Mustafa Necati Barış, Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi kardeşimiz bizlere sunacaklar.

Hoş geldiniz.

Ardından yine Türkçe tebliğ olması ve müzakeresinin de peşinden yapılması daha uygun görüldüğünden, Hz. Peygamber'in Gençlere Verdiği Görevler, Hazreti Ali Örneği. Dr. Öğretim Üyesi Ömer SABUNCU, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

Ömer SABUNCU Hocamız, hoş geldiniz.

Müzakerelerini Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanımız Prof. Dr. Abdullah KAHRAMAN yapacak.

Abdullah Hocam, hoş geldiniz.

Yine bu müzakere bittikten sonra da, sanıyorum biri İngilizce diğeri Arapça olmak üzere üç tebliğ daha var. Onların müzakeresini de Prof. Dr. Casim AVCı Hoca'mız yapacak, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden. O tebliğler de biri "Gençlerin Hz. Muhammed (sav) Tarafından Yetkilendirilmesi" Başlığını taşıyor. Yannis MAHİL, Strasbourg Üniversitesi. Kendilerine hoş geldiniz diyoruz. Diğer bir tebliğ "Sahabe Hayatında Gençlere Rol Model Olabilecek Örnek Şahsiyetler." Prof. Dr. Muhammed Hazır El MECALİ. Cami'atü Katar. Bu oturumdaki bir diğer tebliğ de "Asrı Saadette Dünya Ahiret Nizamının Gözetilmesine Adanmış Genç Ömer: Muaz Bin Cebel'in Örnek Liderliği." Yard. Doç. Dr. Ülker ABUZAROVA, Azerbaycan İlahiyat Enstitüsü.

Hoş geldiniz.

Sırasıyla birinci tebliğden başlıyoruz ve bu tebliğlerin ikisi bittikten sonra da müzakeresine geçeceğiz. Vakit kalırsa ben de bir on dakikalık toparlama ve bu oturumla ilgili bir bilgilendirme yapmaya çalışacağım.

İlk olarak sözü, Dr. Öğretim Üyesi Mustafa Necati BARIŞ'a veriyorum "Hz. Peygamber'in Gençlik Dönemi ve Bir Genç Olarak Örnekliliği."

Süreniz yirmi dakika.

Buyurun Hocam.

HZ. PEYGAMBER'İN GENÇLİK DÖNEMİ VE BİR GENÇ OLARAK ÖRNEKLİĞİ

Mustafa Necati BARIŞ¹

ÖZET

Peygamberler, farklı medeniyetlere mensup gelmiş geçmiş pek çok toplumda en önemli rol model figürlerdir. Çünkü toplum ve medeniyetlerin şekillenmesinde dinin etkisi göz ardı edilemeyecek kadar büyüktür. Bundan dolayı da dini, tarihi ve mensup olduğu medeniyeti göz önüne alındığında bir Müslüman için en etkili örnek şahsiyet Hz. Peygamber'dir. Hatta o, yaşantısıyla sadece Müslümanlara değil tüm insanlığa sunulabilecek bizzat Yüce Allah'ın Kur'an'daki ifadesiyle "üsve-i hasene" yani en güzel örnektir. Aslında Hz. Peygamber'in örnekliliği konusu farklı açılardan ve farklı alanlarda müstakil çalışma ya da çalışmalar yapılabilecek kadar geniş bir konudur. Ancak bu çalışmada örnekliliği açısından Hz. Peygamber'in gençliği konu edilecektir. Zira Allah Rasülünün sadece vahiy sonrası yaşantısı ve davranışları değil aynı zamanda gençlik dönemindeki hayatı da biz Müslümanlar için önemli bir örneklik teşkil etmektedir. Bu bağlamda onun amcası Ebû Tâlib'in himâyesi altına girdiği andan peygamberlik dönemine kadar geçen süre zarfında hayat hikâyesinden kesitler verilmek suretiyle güvenilirliği, çalışkanlığı, cesareti, sorumluluk bilinci gibi güzel hasletleri ve bunların günümüz gençlerine örnekliliği ortaya konmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hz. Peygamber, Üsve-i Hasene, Genç, Örnek

THE YOUTH PERIOD OF PROPHET MUHAMMAD AND A YOUTH SAMPLE

ABSTRACT

1 Dr. Öğr. Üyesi, Yozgat Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Siyer-i Nebi ve İslam Tarihi Anabilim Dalı, mnecatibaris@hotmail.com

The prophets are the most important role models in many societies from different civilizations. Because the influence of religion in shaping society and civilization is too great to be ignored. Therefore, considering the religion, history and civilization it belongs to, Prophet Muhammad is the most influential figure for a Muslim. In fact, it can be presented not only to Muslims, but also to all mankind through life. In fact, Prophet Muhammad's example is a subject that is so broad that it can be done in different ways and in different fields. However, Prophet Muhammad's youth will be the subject of this study. Because the life of the Messenger of Allah only after revelation and behavior, but also in the youth period is an important example for us Muslims. In this context, from the moment when it is under the patronage of its uncle Abu Talib, from the time of prophecy to the period of life, by giving sections of the life story, it will be tried to reveal the beautiful values such as credibility, hard work, courage, responsibility consciousness and examples of these young people.

Keywords: Prophet Muhammad, Best Example, Youth, Modal

Giriş

Toplumların kendi geleceklerini düşünmeleri ve tarih sahnesinde özlcrini yitirmeden ayakta kalabilmeyi istemeleri en olağan ihtiyaçlarından ya da beklentilerinden biridir. Toplumlar bu ihtiyaç ve beklentilerini karşılayabilmek için bazen yasa ve kanunlara, gelenek ve göreneklere müracaat ederken, bazen de rol model olacak kişilere ihtiyaç duyarlar.

Toplumları eğitebilmek, değiştirip dönüştürebilmek ve tarih içerisinde devamlılıklarını sağlayabilmek yalnız başına teorik bir eğitim anlayışıyla pek mümkün değildir. Zira insan doğası üzerinde sözlü kurallar ve yazılı metinlerden ziyade mensup olduğu toplum ve medeniyetin önder şahsiyetleri ve yaşantıları çok daha etkili ve önemlidir. Bundan dolayıdır ki Allah, yaratmış olduğu insana iyinin ve doğrunun, hakkın ve adaletin, huzurun ve mutluluğun yolunu gösterebilmek için vazettiği emir, yasak ve tavsiyelerini kuru metinler şeklinde göndermek yerine tüm bunları kendi hayatlarında tatbik ederek örnek olabilecek peygamberler göndermiştir.

Peygamberlerin örnek oluşlarını sadece dini bir boyut ve anlamlandırma yükleyerek değerlendirmemek gerekir. Bilakis onların sosyal hayattaki tutum ve davranışlarıyla da örnek olmaları beklenmiş ve bundan dolayı Yüce Allah yaşadıkları toplum içerisinde her yönüyle örnek olan kimseleri seçip elçisi olarak görevlendirmiştir. Kur'an-ı Kerim'e bakıldığında örnekliliğiyle ön plana çıkan peygamberlerin başında Hz. Muhammed gelmekte ve bir âyette onun için şöyle buyrulmaktadır: "Gerçekten (şüphesiz ki, andolsun

ki), sizden Allah'a ve âhiret gününe kavuşmayı uman ve Allah'ı çokça zikredenler (ananlar, hatırlayanlar) için, Allah'ın Rasûlü'nde (peygamberinde) güzel bir örnek vardır.”²

Hız. Muhammed'in vahiy öncesi hayatına bakıldığında daha peygamberlik görevi kendisine tevdi edilmemesine rağmen “el-Emîn” vasfı başta olmak üzere pek çok güzel haslete sahip olduğu ve daha bu dönemden itibaren hem içerisinde yaşadığı topluma hem de biz Müslümanlara ve özelde gençlerimize önemli bir örneklik teşkil ettiği görülmektedir. Bu sebeple onun peygamber olarak görevlendirilmeden önceki yaşantısı yani gençlik dönemi, en az peygamberlik dönemi kadar önemsenmeli ve örnek olan yönleriyle yeniden hatırlanmalı ve hatırlatılmalı düşüncesindeyiz.

Hız. Peygamber'in Doğumu ve İlk Çocukluk Dönemi

Hız. Peygamber, genel kabule göre 20 Nisan 571 Pazartesi günü Mekke'nin Benî Hâşim mahallesinde, babası Abdullah'tan kalma bir evde dünyaya gelmiştir. Kaynaklar onun Fil Vak'ası'ndan 50 ya da 55 gün sonra Rebiülevvel ayının 12. gecesinde doğduğunu zikretmektedir.³

Hız. Peygamber doğumundan kısa bir müddet sonra, hali vakti yerinde olan Mekke'li ailelerin çocuklarını çölün sağlıklı havasında büyütme ve aynı zamanda fasih Arapça öğretmek üzere bedevî kabilelerden sütannelere verme geleneğine uyularak, Hevâzin kabilesinin Sa'd b. Bekir kolundan olan Halîme bint Ebû Züeyb'e verilmiş, dört ya da beş yaşına kadar onun ve ailesinin yanında kalmıştır.⁴

Hız. Peygamber beş yaşlarında iken sütannesi Halîme tarafından annesine teslim edilmiş ve bu olaydan yaklaşık bir yıl sonra Âmine, yanına oğlunu ve cariyesi Ümmü Eymen'i de alarak Yesrib'e (Medine) gitmiştir. Zira Âmine'nin Yesrib ziyaretinin gayesi; oğlunun, doğumundan önce vefat eden babası Abdullah'ın kabrini ve dayıları Benî Adî b. Neccâr'ı ziyaret etmesidir. Âmine, avlusunda eşinin mezarının da bulunduğu Nâbiğâ'nın evinde oğlu ve cariyesi ile birlikte bir ay kadar misafir olarak kaldıktan sonra dönüş yolunda Yesrib'e 190 km. uzaklıktaki Ebvâ mevkiinde hastalanarak vefat etmiş ve oraya defnedilmiştir. Bunun üzerine Ümmü Eymen, doğuştan yetim olan ve bu

2 el-Ahzâb 33/21.

3 Ebû Muhammed Abdulmelik İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, thk. Ömer Abdüsselam Tedmürî (Beyrut: Dârü'l-Kitâbil-Arabî, 1990) 1: 183-184; Ebû Abdillâh Muhammed İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebir*, thk. Ali Muhammed Ömer (Kahire: Mektebetü'l-Hancı, 2001), 1: 81.

4 Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk, *Kitâbü's-Siyer ve'l-meğâzi*, thk. Süheyl Zekkâr (Dimaşk: Dârü'l-Fikr, 1978), 48-51; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1: 186-192; İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebir*, 1: 89-93.

yolculuk sırasında annesini de kaybeden Hz. Peygamber'i, Mekke'ye getirmiş ve dedesi Abdülmuttalib'e teslim etmiştir.⁵

Hz. Peygamber annesinin vefatını müteakip, iki yıl civarında yani sekiz yaşına kadar dedesi Abdülmuttalib'in himayesinde kalmıştır. Bu süre zarfında kişisel bakımını Ümmü Eymen'in sürdürdüğü Hz. Peygamber'in; dedesinin yakın ilgi, alaka ve sevgisine mazhar olduğu, onu yanından bir an bile ayırmadığı, hatta onsuz sofraya oturup yemek bile yemediği rivâyet edilmiştir. Ancak bu iki yılın sonunda ağır bir şekilde rahatsızlanan Abdülmuttalib, ölmeden önce torunun bakımını babası Abdullah ile anne-baba bir kardeş olan amcası Ebû Tâlib'e vasiyet etmiştir.⁶

Hz. Peygamber'in Ebû Tâlib'e Emânet Edilmesi ve Gençlik Dönemi

Babasının vefatından sonra yeğeninin sorumluluğunu kendi üzerine alan Ebû Tâlib, Hz. Peygamber'i kendi öz çocuklarından ayırmamış ve bir yere gittiği zaman onu da yanında götürmüştür. Yine o, ölümüne kadar geçen süre zarfında yani kırk yıla yakın bir süre boyunca, Hz. Peygamber'e öz babasından farksız bir şekilde davranmış, iyi bir şekilde yetişmesi için üzerine titremiş ve elinden geleni yapmış, daima çok sevmiş ve korumuştur. Benzer şekilde Allah Rasûlünün "annem gibiydi, annemden sonra annem, ikinci annem"⁷ sözleriyle yâd ettiği amcasının hanımı Fâtıma bint Esed de en az kendi çocukları kadar ona ihtimam göstermiş, hatta kendi çocuklarından önce yedirip içirmiş ve koruyup gözetmiştir. Ancak Ebû Tâlib dar gelirli ve maddî anlamda sıkıntılar yaşayan bir kimse olmasının yanında oldukça kalabalık bir aileye sahipti. Bundan dolayı Hz. Peygamber amcasının yanında kaldığı süre zarfında ev işleri de dâhil olmak üzere pek çok konuda amcası ve yengesine yardımcı olmak için elinden geleni yapmıştır.⁸

Hz. Peygamber'in Çobanlık Yapması

- 5 İbn İshâk, *Kitâbü's-Siyer ve'l-meğâzi*, 65; İbn Hişâm, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, 1: 193; İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebir*, 1: 94-95.
- 6 İbn İshâk, *Kitâbü's-Siyer ve'l-meğâzi*, 65-70; İbn Hişâm, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, 1: 194-204; İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebir*, 1: 96-97.
- 7 Ahmed b. Ebî Ya'kûb b. Ca'fer b. Vehb b. Vâzih el-Ya'kûbî, *Târîh*, nşr. M. Th. Houtsma (Leiden: E. J. Brill, 1883), 2: 13-14; Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, çev. Salih Tuğ (Ankara: Yeni Şafak Gazetesi, 2003), 1: 45-46; Mehmet Aykaç, "Fâtıma bint Esed", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12: 225; Adem Apak, *Ana Hatlarıyla İslam Tarihi 1*, 4. Baskı (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2009), 132; Mustafa Fayda, "Muhammed", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30: 409.
- 8 İbn Hişâm, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, 1: 204; İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebir*, 1: 98-99; Ebü'l-Hasen Ahmed b. Yahya b. Câbir b. Dâvûd el-Belâzûrî, *Ensâbü'l-êşraf*, thk. Süheyl Zekkâr ve Riyâd Zirikli (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1996), 1: 105-106.

Hız. Peygamber'in sorumluluğunu dedesinin akabinde Ebû Tâlib'in kendi üzerine alması, onu hem fedakârlığı hem gönül zenginliğini hem de maddi anlamda yoksulluğu aynı anda tecrübe edeceği yeni bir hayata tanıştırmıştır. Aslında dedesinin vefatından sonra onun sorumluluğunu alabilecek birçok amcası ve halası varken, bunca akrabası arasından bu sorumluluğu malca zengin olmasa da, cömert bir şekilde elindekini paylaşmasını bilen yani gönlü zengin bir kimse olan amcası Ebû Tâlib'in üstlenmesi, onun adına büyük ve önemli bir fırsat olarak değerlendirilebilir. Zira bu sayede Hız. Peygamber, maddi sıkıntı çeken ve bakmakla yükümlü olduğu kalabalık bir ailesi olan amcasına daha fazla yük vermemek ve ona destek olabilmek için belirli bir ücret mukabilinde Mekke ahalisinin sürülerine çobanlık yapmıştır. Hatta peygamberlik görevi kendisine verildikten sonra bu günlerini hatırlayarak: *"Hiçbir peygamber yoktur ki, koyun gütmüş olmasın"* dediğinde, kendisine "Siz de mi ya Rasûlallah?" diye sorulmuş ve kendisi de *"Evet, ben de"* cevabını vermiştir.⁹

Günümüzde çobanlık yapabilecek insan pek bulunmamaktadır. Zaman zaman medya organlarında çıkan haberlere bakıldığında yüklü bir ücret teklif edilmesine rağmen kimsenin bu mesleği yapmak istemediği ya da ülkemizde yaşayan yabancı uyruklu insanların bu ve benzeri işlerde çalıştığı görülmektedir. İnsanımızın bu tarz işleri tercih etmemesinin sebep ya da sebepleri her ne olursa olsun, çobanlık başta Hız. Peygamber olmak üzere bu mesleği yapan herkese sabrı, tahammülü, emeği, emanet ve sorumluluk bilincini öğretmesi ve bol bol tefekkür etme imkânı vermesi bakımından oldukça önemlidir.¹⁰ Ayrıca bu meslek becerikli olanlarla beceriksizleri birbirinden ayırt etmenin en iyi yollarından biridir. Bundan dolayıdır ki bizim kültürümüzde beceriksiz kimseler için "koyun gütmekten aciz", "iki/üç koyunu bile gütmekten aciz" gibi ifadeler kullanılmaktadır.¹¹ Çobanlık deyince akla ilk gelen husus sorumluluktur ve bu sorumluluk sürü gütmekten tutun da insan ve toplumu idare etmeye kadar hayatımızın her safhasında karşımıza çıkmaktadır. Muhtemelen Hız. Peygamber bu sebeple ve çobanlık yaptığı

9 İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1: 192; İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebir*, 1: 103-104; Benzer rivâyetler için bkz. Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmiü's-sahih*, thk. ve şrh. Muhyiddin el-Hatib (Kahire: Matbbatü's-Selefiyye, 1400/1980), "İcâre", 2, "Enbiyâ", 29, "Et'ime", 50; Ebû'l-Hasen Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyri en-Nisâbüri, *Sahih-u Müslim*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâki (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1991), "Eşribe", 163; Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvîni İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce*, tlk. Muhammed Nâsirüddin el-Albânî (Riyad: Meketebetü'l-Meârif, 1417/1996), "Ticârât", 5.

10 Bünyamin Erul, "Hız. Peygamber'in Risâlet Öncesi Hayatına Farklı Bir Yaklaşım", *Diyanet İlmî Dergi* Peygamberimiz Hız. Muhammed (sav)-Özel Sayı (2000): 45; İbrahim Sarıçam, *Hız. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 3. Baskı (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2004), 78.

11 Mehmet Özdemir, "Peygamberlik Öncesinde Bir İnsan Olarak Muhammed b. Abdillâh", *Cahiliye Toplumundan Günümüze Hız. Muhammed Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri* (Konya, 13-15 Nisan 2007), ed. Ahmet Yaman (Ankara: Fecr Yayınları, 2007), 114.

yıllardan edindiği tecrübeye istinaden, “*Dikkat ediniz! Hepiniz çobansınız ve hepiniz kendi sürünüzden (idareniz altındakilerden) sorumlusunuz. Devlet başkanı çobandır ve halkından sorumludur. Erkek evinin çobanıdır ve çoluk çocuğundan sorumludur. Kadın, kocasının evinde çobandır ve onun evinden sorumludur. Hizmetçi (köle) de efendisinin malı üzerinde çobandır ve o maldan sorumludur. Dikkat ediniz! Hepiniz çobansınız ve hepiniz kendi sürünüzden sorumlusunuz*”¹² diyerek sorumluluk sahibi herkesi bir çobana benzetmiştir.

H. Peygamber’in Ticaretle Meşgul Olması

H. Peygamber 9 ya da 12 yaşlarında iken amcası Ebû Tâlib ticaret maksadıyla Şam’a doğru bir seyahate çıkmaya karar vermişti. Söz konusu seyahatten haberdar olan H. Peygamber, amcasından ısrarla kendisini de yanında götürmesini istemiş ve yeğenin ısrarlarına dayanamayan amcası onunla beraber bu yolculuğa çıkmıştır.¹³ Tahıl ve kumaş ticaretiyle uğraşan amcası Ebû Tâlib’e yardım etmek suretiyle mesleğe başlayan H. Peygamber, sonraki yıllarda ticarî faaliyetlerine devam etmiş ve bu doğrultuda Hubâşe panayırına, bir veya iki kez Yemen bölgesine, Arap Yarımadası’nın doğusundaki Muşakkar, Aynü’z-Zâre ve Debâ panayırlarına ve muhtemelen Habeşistan’a seyahatler gerçekleştirmiştir.¹⁴ Benzer şekilde H. Peygamber’in, ne zaman ya da kaç yaşında iken gerçekleştiği net bir şekilde belli olmamakla beraber, Sâib b. Abdullah adındaki bir Mekkeli ile de ticarî ortaklık yaptığı rivâyet edilmektedir. Nitekim Saib, bir gün Allah Rasûlü’nün huzurunda iken etrafındakiler onu övmeye başlayınca, H. Peygamber “*Ben onu sizden daha iyi bilirim*” demiş, o da “Gerçekten de sen cahiliyye döneminde benim ortağımдын, hem de ne güzel ortakтын ey Allah’ın Rasûlü! Bana ne muhalefet ederdin ne de benimle çekişirdin” şeklinde cevap vermiştir.¹⁵

Amcası Ebû Tâlib ile çıkmış olduğu ilk seferde H. Peygamber, muhtemeldir ki o sıralarda maddî sıkıntı içerisinde olan ailesine bir nebze olsun katkıda bulunabilmek için Mekke’den Şam’a kadar günlerce sürecek olan uzun ve yorucu bir seyahati göze almıştır. Böylesine meşakkatli bir seyahate katılmış olması, onun ne kadar azimli, çalışkan, ve-

12 Buhârî, “Cum’a”, 11, “İtk”, 17, “Vasâyâ”, 9, “Nikâh”, 81, 90; Ebû Dâvud Süleyman b. el-Eş’as es-Sicistânî, *Sünenü Ebi Dâvud*, tlk. Muhammed Nâsirüddin el-Albânî (Riyad: Meketebetü’l-Meârif, 2003), “Harâc”, 1; Ebû İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *el-Câmîu’l-Kebîr*, thk. Beşşâr Avvâd Ma’rûf (Beyrut: Dârü’l-Ğarbi’l-İslâmî, 1998), “Cihâd”, 27;

13 İbn İshâk, *Kitâbü’s-Siyer ve’l-meğâzî*, 73-78; İbn Hişâm, *es-Siretü’n-Nebeviyye*, 1: 204-208; İbn Sa’d, *Kitâbü’t-tabakâti’l-kebir*, 1: 99; Belâzûrî, *Ensâbü’l-Şerâf*, 1: 106.

14 H. Peygamber’in gerçekleştirmiş olduğu ticarî seyahatleriyle ilgili geniş bilgi için bkz. Muhammed Hamidullah, “H. Peygamber’in İslâm Öncesi Seyahatleri”, trc. Abdullah Aydın, *Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi* 4 (1980), 327-342; Apak, *Ana Hatlarıyla İslam Tarihi* 1, 138.

15 Ebû Dâvud, “Edeb”, 20; İbn Mâce, “Ticârât”, 63; Ebû’l-Fazl Şihâbüddin Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer, *el-İsâbe fî temyizi’s-sahâbe*, thk. Taha Muhammed ez-Zeynî (Kahire: Meketebetü İbn Teymiyye, 1993), 4: 112

fakâr ve dayanıklı bir kişiliğe sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca Hz. Peygamber’in bu seyahati ve Arap Yarımadası’nın farklı bölgelerine yapmış olduğu diğer ticarî seferler, hem ticaret tecrübesi kazanmasına hem de sonraki süreçte bir peygamber olarak çağrıda bulunacağı çeşitli toplulukları yakından tanıyabilmesine, onların dil ve lehçelerinin yanında dinî, siyasî, sosyal ve kültürel durumlarını öğrenmesine vesile olmuştur.¹⁶ Nitekim onun, “senetü’l-vüfûd” adı verilen heyetler ya da elçiler yılında Medine’ye gelen kabilelerden biri olan Benî Rebîa’nın Abdülkaysoğulları koluyla yaşadıkları bölgeyi iyi bildiğini ifade eder bir üslupta konuşmasının arkasında, nübüvvetten önce Muşakkar, Aynü’z-Zâre ve Debâ panayırlarına katılması ve bu sayede bölgeyi ve burada yaşayan kabileleri yakından tanınması yatmaktadır.¹⁷

Yine Hz. Peygamber’in uzun yıllar ticaretle uğraşmış olması, başkasına yük olmandan kendi alın teriyle kazanmanın ne kadar değerli ve önemli olduğunu göstermesi bakımından oldukça manidardır. Bundan dolayıdır ki o, “Hiçbir kimse kendi elinin emeğinden daha hayırlı bir lokma yememiştir ...”¹⁸ sözüyle bu hususa dikkatleri çekmiştir.

H. Peygamber’in Ficâr Savaşı’na Katılması

Câhiliye dönemi, bazı Arap kabileleri arasında farklı sebeplerle meydana gelen pek çok savaşa sahne olmuştur. Mekke civarında meydana gelen bu tür savaşlardan dördüne; her türlü düşmanlık, kötülük ve kan dökmenin yasak kabul edildiği haram aylarda (Zilkade, Zilhicce, Muharrem ve Recep) meydana gelmiş olmasından dolayı “Ficâr Savaşları” denilmiştir. Bu savaşlardan ilk üçü Kinâne ile Hevâzin kabileleri arasında, en şiddetlisi olan dördüncüsü ise Kureyş-Kinâne ittifakı ile Kays Aylân kabileleri arasında cereyan etmiştir. Dördüncü Ficâr Savaşı’na Kureyş kabilesinin diğer kolları gibi Benî Hâşim de Zübeyr b. Abdülmuttalib komutasında iştirak etmiş, Hz. Peygamber de on dört-on beş,¹⁹ on yedi²⁰ veya yirmi²¹ yaşlarında iken amcaları ve diğer akrabalarıyla birlikte bu savaşta hazır bulunmuştur. Hz. Peygamber’in bu savaş sırasında fiilen savaşmış savaşmadığı ya da ne gibi bir görev üstlendiği konusunda farklı rivâyetler bulunmaktadır. Bu rivayetlerden birine göre o, savaş meydanında birebir mücadeleye girişmemiş, sadece

16 Özdemir, “Peygamberlik Öncesinde Bir İnsan Olarak Muhammed b. Abdillâh”, 114; Apak, *Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi* 1, 138.

17 Mustafa Fayda, “Abdülkays”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1: 248-249; Özdemir, “Peygamberlik Öncesinde Bir İnsan Olarak Muhammed b. Abdillâh”, 114; Ayrıca bkz. İbn Sa’d, *Kitâbü’t-tabakâti’l-kebir*, 1: 271-272; Müslim, “İmân”, 23-24.

18 Buhârî, “Büyü”, 15.

19 İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, 1: 208.

20 Ya’kûbî, *Târih*, 2: 14.

21 İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, 1: 211; İbn Sa’d, *Kitâbü’t-tabakâti’l-kebir*, 1: 106; Ya’kûbî, *Târih*, 2: 14-15.

amcalarına ait eşyaları korumakla ve atılan okları kalkaniyla karşılayıp onlara vermekle yetinmiştir.²² Diğer bir rivâyete göre ise o, amcalarıyla beraber katıldığı bu savaşta ok atmak suretiyle mücadele etmiş ve bundan dolayı da pişman olmadığını söylemiştir.²³

Hz. Peygamber'in gençlik yıllarında katıldığı Ficâr Savaşı göstermektedir ki; o çevresinde meydana gelen sosyal hadiselerden uzak bir hayat yaşamamış, câhiliye döneminin temel gerçekliklerinden ve ayrılmaz parçalarından biri olan savaş olgusuyla da bu sayede tanışmıştır. Kureyş açısından bakıldığında bu savaşın yapılaş sebebi, haram aylarda sağlanan barış ortamının ihlâl edilmesine, şehrin ve bölgenin mukaddesliğine sürülmek istenen lekeye ve ticaretine vurulmak istenen darbeye engel olmaktır.²⁴ Muhtemeldir ki Hz. Peygamber de bu savaşa önce amcalarını ve akrabalarını korumak, sonrasında da bölgenin sosyal ve ekonomik hayatına tesir edecek bir saldırıyı püskürtmek amacıyla dâhil olmuştur. Zira onun hayatına bakıldığında, nübüvvet öncesi dönemde bu savaş dışında başka herhangi bir savaşın ya da kavganın içinde yer almadığı ve câhiliye döneminin kısır çekişmelerinden uzak durduğu görülecektir.

Hz. Peygamber'in Hilfû'l-Fudûl'a Katılması

Ficâr Savaşlarıyla birlikte, karizmatik lider ya da anayasa gibi bir otoriteye sahip olmayan Mekke'nin genel düzeni ve emniyeti iyice bozulmuş, şehirdeki otorite boşluğu kendini tamamen hissettirmeye başlamıştı. Kendisinde birazcık güç ve cesaret bulan zayıf olanı eziyor, dışarıdan şehre gelen yolcu ve tacirlerin mallarına, kız ve kadınlarına saldırıyor ve bu durum Mekke'nin ticaret potansiyeline büyük zarar veriyordu. Zira ticaret erbabının güvenlikten yoksun bir şehre mecbur kalmadıkça gelmeyecekleri aşıkardı ve bu duruma karşı şehirde yaşayan halkın bir çözüm bulması gerekiyordu. Tam da böyle bir dönemde Yemenli Zübeyd kabilesinden Mekke'ye gelen bir şahıs, şehrin önde gelen isimlerinden Âs b. Vâil'e bir mal satmış ve karşılığında parasını alamamıştı. Bunun üzerine söz konusu şahıs yardım almak üzere, Ahlâf-Mutayyebûn bölünmesinde Ahlâf tarafında kalan kabilelerden bir kısmına gitmiş ve beklediği yardımı göremeyince Ebû Kubeys dağına çıkarak halini tüm Mekkelilere duyurmuştu. Onun bu çağrısına ilk cevap Hz. Peygamber'in amcası Zübeyr'den gelmiş ve onun sayesinde Teym kabilesi reisi Abdullah b. Cüd'an'ın evinde Hâşim, Muttâlib, Zühre, Teym ve Esedoğulları'nın önemli isimleri bir araya gelmişlerdi. Katılımcılar yapılan toplantı sonucunda mazlunun hakkını zalimden alıncaya kadar mücadele edeceklerine, Mekke ahalisinden ve

22 İbn Hişâm, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, 1: 210.

23 İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebir*, 1: 106.

24 Ficâr Savaşı" hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Hişâm, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, 1: 208-211; İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebir*, 1: 104-106; Ya'kûbi, *Târîh*, 2: 14-16; Hüseyin Algül, "Ficâr", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13: 52; Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 66-67.

Mekke'ye şehir dışından gelen kimselerden zulme ve haksızlığa uğrayanların yanlarında yer alacaklarına ve zalimden hakkını alıncaya kadar mazlumla birlikte hareket edip onu destekleyeceklerine dair sözleşmişler ve zaman içerisinde bu sözleşme Mekke'de Hilfû'l-Fudûl (Faziletliiler İttifakı, Erdemliler Birliği) olarak adlandırılmıştır. Sözleşmenin hemen akabinde Âs b. Vâil'e giden birlik üyeleri, Zübeyd kabilesinden gelen şahsın alacağını ondan tahsil etmişlerdir. Benzer şekilde birlik üyeleri, hac yapmak üzere Mekke'ye gelmiş Has'am kabilesine mensup bir adamın kızını zorla alıkoyan Nübeyh b. Haccâc'ın da evini kuşatmışlar ve kızı alıp babasına teslim etmişlerdir. Yirmi yaşında iken bu sözleşmenin akdedilmesi sırasında orada hazır bulunan Hz. Peygamber, bi'setten sonra da bu hadiseyi hayır ve övgüyle yâd etmiş ve şunları söylemiştir: *"Ben, Abdullah b. Cüdân'ın evinde öyle bir sözleşmeye şahit oldum ki, onu kızıl tüylü bir deve sürüsüyle bile değişmezdim. Böyle bir sözleşmeye bugün bile davet edilsem, tereddüt etmeden derhal katılırdım."*²⁵

Hz. Peygamber'in söz konusu toplantıya hangi sıfatla çağrıldığına dair herhangi bir bilgiye kaynaklarımızda yer verilmemiştir. Ancak onun, "zalime karşı mazlumu koruma" prensibinden hareketle oluşturulan Hilfû'l-Fudûl'a bugün bile olsa severek, isteyerek ve tereddüt etmeden katılacağını söylemesi, hem cesaretini hem de hak ve adalet konusundaki hassasiyetini göstermesi açısından oldukça dikkat çekicidir. Yine Hz. Peygamber'in genç yaşına rağmen böyle bir toplantıya iştirak etmiş olması, ahlakını ve dürüstlüğüne göstermesi yanında o günün Mekke toplumu ve kabilesi içindeki saygınlığını göstermesi bakımından son derece önemlidir.

Hz. Peygamber'in Hz. Hatice ile Ticareti ve Evliliği

Hz. Peygamber yirmi beş yaşında iken, o sıralarda maddi durumu iyiden iyiye bozulmuş olan amcası Ebû Tâlib, Mekke'nin tanınmış tüccarlarından biri olan Hatice bt. Huveylid'in ticaret amacıyla Şam bölgesine bir kervan göndereceği haberini almış ve yeğeninden söz konusu kervana katılmasını istemiştir. Amcası yeğeninden aldığı olumlu yanıtın sonra durumdan Hz. Hatice'yi haberdar etmiş ve ondan göndereceği kervana Hz. Peygamber'i de dâhil etmesini istemiştir.²⁶ Diğer bir rivâyete göre ise Hz. Hatice; doğru sözlü, son derece güvenilir ve güzel ahlâk sahibi olmasından dolayı Hz. Muhammed'e, kendi adına ticaret yapmak üzere malını Şam'a götürüp getirmesini teklif etmiş ve bu teklifi kabul etmesi halinde de kendisine herkese verdiğinden daha

25 İbn Hişâm, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, 1: 153-155; İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâtü'l-kebir*, 1: 106-107; Ebû Ca'fer Muhammed b. Habîb el-Bağdâdî, *Kütübü'l-münemmak fî ahlâkı Kureys*, tsh. ve tlk. Hurşid Ahmed Fâruk (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1985) 52-59; Ya'kûbî, *Târih*, 2: 16-17; Ayrıca bkz. Muhammed Hamidullah, "Hilfû'l-Fudûl", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18: 31-32; Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 67-68; Apak, *Ana Hatırlarıyla İslâm Tarihi 1*, 137-138; Mehmet Azimli, *Siyeri Farklı Okumak* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015), 100-102.

26 İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâtü'l-kebir*, 1: 107; Belâzürî, *Ensâbü'l-êşrâf*, 1: 106.

fazla bir ücret vadetmiştir.²⁷ Kendisine yapılan teklifi kabul etmesi üzerine Hz. Peygamber, yanına Hz. Hatice'nin kölesi Meysere'yi ve kervanını da alarak Şam bölgesine doğru yola çıkmıştır. Meysere ile birlikte Şam'a kadar giden Hz. Muhammed, elindeki malları satmış, istediği malları satın alarak tekrar Mekke'ye dönmüş ve getirdiği malları Hz. Hatice'ye teslim etmiştir. Onun yönetimindeki söz konusu kervan, beklenenin üzerinde bir kârla dönmüş ve Meysere de yolculuk boyunca onun hakkında edindiği olumlu izlenimleri Hz. Hatice'ye aktarmıştır. Sonuçtan oldukça memnun kalan Hz. Hatice, hem getirilen malları oldukça kârlı bir şekilde satmış hem de vadettiği ücretin birkaç katını Hz. Peygamber'e vermiştir.²⁸

Hz. Hatice yaptığı bu kârlı alış-verişten ve Hz. Muhammed hakkında duyduğu müspet haberlerden sonra, ya Nefise bt. Münye'yi ya kardeşini ya da başka birini ona göndererek evlilik teklifinde bulunmuştur. Aslında kaynakların aktardığına göre Hz. Hatice, Kureyş kadınlarının en asil ve şerefliilerinden, aynı zamanda akıllı ve zengin bir hanımdır. Dul olmasından dolayı da daha önce pek çok erkekten evlilik teklifi almış, fakat hiçbirini kabul etmemiştir. Ancak, Hz. Peygamber'in kendisiyle olan akrabalık bağı, kabilesi arasındaki şeref ve soyluluğu, güvenilirliği, güzel ahlakı ve doğru sözlülüğü, onun böyle bir teklif yapmasına sebep olmuştur. Haberin kendisine ulaşması üzerine durumu amcalarıyla istişare eden Hz. Peygamber, söz konusu teklifi kabul etmiş ve Hz. Hatice'yi ailesinden istemek üzere amcalarını göndermiş veya amcalarından Hz. Hamza ve Ebû Talib ile birlikte kendisi de gitmiştir. O sırada babası hayatta olmadığından dolayı amcası Amr b. Esed'den istenen Hz. Hatice ile Hz. Peygamber'in nikâhları ya isteme merasiminin akabinde ya da daha sonra kıyılmıştır.²⁹

Hz. Peygamber Hz. Hatice ile evliliği sırasında yirmi beş yaşında olduğu kaydedilmektedir. Hz. Hatice'nin yaşının ise kırk ya da yirmi sekiz³⁰ olduğuna dair iki farklı rivâyet bulunmaktadır. Ancak biyolojik gerçeklikler yani söz konusu evlilikten altı ya da yedi çocuk dünyaya gelmiş olması dikkate alındığında Hz. Hatice'nin bu evlilik sırasındaki yaşının yirmi sekiz olması kuvvetle muhtemeldir.³¹ Hz. Peygamber ile Hz. Hatice'nin

27 İbn İshâk, *Kitâbü's-Siyer ve'l-meğâzi*, 81; İbn Hişâm, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, 1: 212-213; İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebir*, 10: 17; Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Târihu't-Taberî (Târihu'r-rusûl ve'l-mülûk)*, thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhim (Kahire: Dâru'l-Meârif, 1967), 2: 280.

28 İbn İshâk, *Kitâbü's-Siyer ve'l-meğâzi*, 81-82; İbn Hişâm, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, 1: 212-213; İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebir*, 1: 107-109, 10: 17; Taberî, *Târihu't-Taberî*, 2: 280-281.

29 İbn İshâk, *Kitâbü's-Siyer ve'l-meğâzi*, 81-82; İbn Hişâm, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, 1: 213-215; İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebir*, 1: 109-110; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1: 107-108; Taberî, *Târihu't-Taberî*, 2: 281-282.

30 İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebir*, 1: 109, 10: 18; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1: 108.

31 M. Yaşar Kandemir, "Hatice", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16: 465; Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 70; Apak, *Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi 1*, 140; Mehmet

çocuklarından ilki Kâsım olup iki yaşındayken vefat etmiş ve bu ilk çocuğundan dolayı Allah Rasûlü Ebû'l-Kâsım şeklinde künyelenmiştir. Çiftin Kâsım'dan sonra ise Zeynep, Rukiyye, Ümmü Gülsüm, Fâtıma ve Abdullah isimli çocukları dünyaya gelmiştir. Bazı kaynaklarda çiftin Tâhir ve Tayyib adında iki erkek çocuğundan daha bahsedilse de bu isimler Abdullah'ın diğer isimleri ya da lakaplarıdır.³² Erkek çocukları küçük yaşta vefat eden Hz. Peygamber'in, kız çocukları İslâm'ın zuhuruyla birlikte Müslüman olmuşlar ve babalarıyla birlikte Medine'ye hicret etmişlerdir.³³

Hz. Peygamber'in, Hz. Hatice ile yapmış olduğu evlilikten sonra da ticaret hayatını devam ettirdiği anlaşılmaktadır. Nitekim nübüvvet görevi kendisine verildiği sıralarda Mekke'li müşrikler ona, kendileri gibi çarşı-pazarda dolaşarak ailesinin geçimini sağlamaya çalışmak yerine, niye Allah'a dua edip mal-mülk istemediğini sormuşlardır.³⁴

Hz. Peygamber, Hz. Hatice namına çıkmış olduğu seferde adeta bir işçi ya da çalışan olarak işçi-işveren ilişkisini bizatihi yaşamış ve sonraki yıllarda pek çok sözüyle bu ilişkiye ve önemine dikkatleri çekmiştir. Yapmış olduğu ilk sefer sonunda herhangi bir problem yaşamadan beklediğinden büyük bir kârla dönen Allah Rasûlü, Hz. Hatice'nin daha fazla dikkatini çekmiş ve aralarında kurulacak olan evliliğin yolu açılmış veya temelleri atılmıştır.

Hz. Hatice'nin bir eş olarak Hz. Peygamber'i tercih etmesinde, onun ticaretteki başarısının ya da kabiliyetinin etkisi olsa da asıl belirleyici unsur onun dürüst, namuslu ve güvenilir bir ahlaka sahip olmasıdır. Aslında Hz. Hatice ile Hz. Peygamber'in akraba olmaları ve küçük bir toplum içerisinde yaşamaları birbirleri hakkında bazı bilgilere sahip olduklarını göstermektedir. Ancak Hz. Hatice daha önce işitmiş olabileceği onun ahlâki özelliklerini, onunla yapmış olduğu ticaret sayesinde daha yakından tecrübe etmiş ve bu tecrübe de beraberinde evliliği getirmiştir. Onların birbirlerini yakından tanıyarak ve kendi istekleri doğrultusunda kurmuş oldukları bu mutlu yuva; sevgi, saygı, bağlılık ve iyi geçim üzerine Hz. Hatice'nin vefatına kadar yani yirmi beş yıl sürmüş ve pek çok kaynakta Müslüman nesillere örnek aile olarak gösterilmiştir.

Hz. Peygamber, Kureyş içerisinde soylu bir aileye mensup olmakla beraber yetim ve bir hâmiye muhtaç olarak büyümüştür. Çocukluk ve gençlik yıllarının ilk dönemi yokluk içerisinde geçmiş, daha sonra hem kendisinin ticarî faaliyetleri hem de zengin

Azimli, *Siyeri Farklı Okumak*, 104.

32 İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâtü'l-kebir*, 1: 111.

33 İbn İshâk, *Kitâbü's-Siyer ve'l-meğâzi*, 82; İbn Hişâm, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, 1: 215-216; İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâtü'l-kebir*, 1: 110-111; Taberî, *Târihu't-Taberî*, 2: 281.

34 İbn Hişâm, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, 1: 325; Apak, *Ana Hatlarıyla İslam Tarihi 1*, 140, 169-170; Ayrıca bkz. Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 70.

bir tüccar hanım olan Hz. Hatice ile evlenmesi ve bu evliliğin akabinde eşinin tüm mal varlığının yönetimini ona bırakması neticesinde maddî anlamda zor günleri geride bırakmıştır. Nitekim Allah Teâlâ, Kur'ân-ı Kerim'de bu duruma işaret ederek şöyle buyurmuştur: "Seni ihtiyaç içinde (fakir) bulup da zengin etmedi mi?"³⁵

O günün câhiliye toplumunda, bir kimsenin dikkate alınabilmesi ve söz sahibi olabilmesi, onun soyuna ve servetine bağlı idi. Hz. Peygamber'in soy ya da nesep açısından bir eksiği olmamakla beraber toplum içerisinde söz sahibi seçkinler arasına katılabilecek bir serveti yoktu. İşte onun hem ticaret hayatı hem de yapmış olduğu evlilik, Mekke toplumu içerisindeki ağırlığının ve saygınlığının daha da artmasına, yani şehrin seçkin kimselerinden biri haline gelmesine de, orta veya ortanın biraz üzerindeki statü sahiplerinden biri haline gelmesine vesile olmuştur. Yalnız başta Kur'ân-ı Kerim olmak üzere o dönemin genel kültürü ve ahlakı hakkında bilgi veren kaynakların aktardığına göre, Mekke seçkinlerinden birçoğunun temel davranış kalıplarından biri toplumdaki yoksul kesimle aralarında oluşan uçuruma aldırış etmemeleri ve bundan dolayı toplumun bu kesiminin çekmiş olduğu sıkıntıları göz ardı etmeleridir. Ancak Hz. Peygamber'in, statü olarak bu tür insanlar arasına girse de, ahlâkî yönü itibariyle tamamen onlardan farklı olduğu, servet ve statü değişikliğinin onu şımartmadığı ve kendisinden daha pek çok güzel hasletin ortaya çıkmasını sağladığı görülmektedir. Nitekim eşi Hz. Hatice'nin ilk vahyin şaşkınlık ve korkusunu yaşayan Hz. Peygamber'e; dürüst ve güvenilir olup daima doğru konuştuğunu, akrabalarına vefa gösterip haklarına riayet ettiğini, aciz ve düşkünlere merhamet edip işlerini yüklediğini, fakir-fukarayı doyurup himaye ettiğini, misafiri ağırlayıp halka yardımda bulunduğunu söylemesi³⁶ bu anlamda oldukça dikkat çekicidir. Tüm bunlar onun inişli çıkışlı bir hayat hikâyesi olmasına rağmen kişiliğindeki istikrarı göstermektedir.

Hz. Peygamber'in Kâbe Hakemliği

Hz. Peygamber otuz beş yaşlarındayken Kureyş, sıkça meydana gelen su baskınları ve seller nedeniyle hasar gören, duvarları çatlayarak yıkılmaya yüz tutan Kâbe'yi yeniden inşa etmeye karar vermiş ve bunu yapmak için de Cidde yakınlarındaki Şu'aybe kıyılarında fırtınaya yakalanarak karaya vuran bir Bizans gemisinin kerestelerini satın almışlardı. Mekke'de ikâmet eden Kıptî bir marangozun veya gemide bulunan Bizanslı bir mimarın yardımıyla Kâbe yıkılarak tekrar yapımına başlanmış ve inşaat sırasında Hz. Peygamber de amcası Abbâs ile beraber taş taşımak suretiyle çalışmıştır. Kureyş'in bütün

35 ed-Duhâ 93/8. Âyetin tefsiri için bkz. Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Tefsîrû't-Taberî (Câmiü'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân)*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki (Kahire: Dâru Hicr, 2001), 24: 489; Hayreddin Karaman v.dğr., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (Ankara: DİB Yayınları, 2006), 5: 639.

36 İbn İshâk, *Kitâbü's-Siyer ve'l-meğâzi*, 122; İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebir*, 1: 165.

kollarının katılımıyla gerçekleşen bu faaliyet, sıra Hacerülesved'in yerine konulmasına gelince durmuştur. Zira kabilenin kollarından her biri şeref vesilesi kabul ettikleri bu görevin kendileri tarafından yerine getirilmesi gerektiği düşüncesinde idi. Çıkan anlaşmazlık neredeyse bir savaşa dönüşmek üzere iken inşaata dört beş gün ara verilmiş ve bu sırada Kureyş'in en yaşlılarından biri olan Mahzûm kabilesi reisi Ebû Ümeyye b. Muğîre, Harem'in kapılarından biri olan Bâbü's-Şeybe'den (Bâbü's-Selâm) girecek ilk kişinin hakemliğine müracaat edilmesini teklif etmiştir. Ebû Ümeyye'nin teklifinin kabul edilmesiyle gelecek kişi beklenmeye başlanmış, nihayetinde kapıdan Hz. Peygamber çıkagelmiş ve onu gören Kureyşliler hep bir ağızdan şöyle demişlerdir: "Bu, kendisine güvenilir (el-Emîn) bir kimsedir. Onun aramızda vereceği hükme razıyız." Mesele kendisine anlatılınca, Hz. Peygamber bir yaygı bezi istemiş ya da sırtındaki ridâsını (abasını) çıkarmış ve onu yere sermiş, kendi elleriyle Hacerülesved'i üzerine koyup kabilenin boylarından birer kişiyi kenarlarından tutturarak konulacağı yere getirtmiş ve bizzat yerine yerleştirmiştir. Kureyşliler, anlaşmazlığın bu şekilde çözümünden oldukça memnun olmuşlar, inşaata kaldıkları yerden devam etmişler, duvarların örülmesi bittikten sonra ise Kâbe'ye bir de ahşaptan tavan yapmışlardır.³⁷

Bu hadisede Kureyşliler'in daha Hz. Peygamber'i görür görmez onun güvenilir bir kimse oluşunu, hem kendisine hem de vereceği hükme razı olacaklarını söylemeleri, otuz beş yaşındaki genç bir kimsenin, Kureyş nezdinde nasıl dürüst ve tutarlı bir kişilik olarak görüldüğünü ortaya koyması anlamında son derece önemlidir. Hz. Peygamber'in Kâbe hakemliği, sırf kabile taassubundan dolayı, neredeyse çıkmak üzere olan bir çatışmayı ve bunun bir neticesi olarak olası cinayet ve kan davalarını önlemekle kalmamış, aynı zamanda pratik zekâsı sayesinde o etrafındaki insanları memnun etmeyi de başarmıştır. Yine bu hakemlik hem söz konusu olayda hem de muhtemel toplumsal ihtilaflarda bir lider olarak onun ne kadar büyük bir çözüm üretebilme yetisine sahip olduğunu ortaya koymuştur. Nitekim sonraki süreçte Mekke'de toplumun farklı kesimlerinden insanları kendi liderliği etrafında toplaması, hicretin akabinde iç çekişmelerden bunalmış farklı dine ve ırka mensup Medinelileri bir arada yaşama sözleşmesi çerçevesinde birleştirmesi, Ensâr ve Muhâcirûn arasında yapılması zor bir kardeşlik bağı tesis etmiş olması, onun bu güven veren ve çözüm üreten kişiliğini ispatlar niteliktedir.

Hz. Peygamber'in Tahannüs Hayatı

Hz. Muhammed'in peygamberlik öncesi yaşantısında, Yahudilik ve Hıristiyanlık gibi tahrif olmuş semavî dinlere ya da Mecûsilik ve Putperestlik gibi sapkın inançlara ilgi duymadığı bilinmektedir. Ancak otuz beş yaşlarında iken Kâbe'nin tamir edilmek suretiyle yeniden inşası, onda manevî bir arayış ve şuurun oluşmaya başlaması adına oldukça etkili olmuştur. Nitekim otuz beş ila kırk yaşları arasında o, daha önce dede-

37 İbn İshâk, *Kitâbü's-Siyer ve'l-meğâzî*, 103-110; İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebir*, 1: 120-123.

si Abdülmuttalib'in ve kaynaklarda ismi Hanîfler arasında zikredilen Zeyd b. Amr'ın yaptığı gibi her yılın Ramazan ayını Hira Mağarası'nda geçirmeye başlamıştır. "Tahannüs" adı verilen bu uzlet döneminde Hz. Peygamber yalnız başına kalmış, derin düşüncelere dalıp muhtemelen varlığın ve hayatın mahiyeti hakkında düşünmüştür. Mağarada kaldığı süre zarfında eşi Hz. Hatice onun azığını göndermiş, bazen de ihtiyaç hâsıl olduğunda kısa bir süreliğine kendisi şehre inip tekrar mağaraya dönmüş ve uzlet hayatı tamamlanınca Kâbe'yi tavaf edip evine kesin dönüş yapmıştır.³⁸

Hz. Peygamber'in vahiy öncesi dönemde yaklaşık beş yıl kadar süren Hira'daki Tahannüs hayatı ve bu dönemde yaşadıkları, peygamberliğine giden yolda Allah Rasûlü'nün olgunlaşmasını sağlayan gelişmelerden biri olarak değerlendirilebilir. Yani bu durum, bir manada onun manevi olarak yetiştirilmesi anlamına gelmektedir. Yine söz konusu dönem, Hz. Peygamber'in sahip olduğu dinî hassasiyeti göstermesi yönüyle son derece önemlidir. Bu dönemde onun neler düşündüğünü, nasıl bir inanca sahip olduğunu ve herhangi bir şekilde ibadet edip etmediğini kestirmek zordur. Ancak söz konusu yıllarda içerisinde yaşadığı toplumun sahip olduğu inanç değerlerini sorguladığı ve ciddi bir arayış içinde olduğu görülmektedir.

Sonuç

Hz. Muhammed'in vahiy öncesi hayatı incelendiğinde daha peygamberlik görevi kendisine tevdi edilmemesine rağmen "el-Emîn (Güvenilir)" vasfı başta olmak üzere âdil, ağırbaşlı, başarılı, cesur, cömert, çalışkan, dayanıklı, diğerkâm, hakşinas, istikrarlı, sabırlı, sevecen ve vefakâr gibi pek çok güzel haslete sahip olduğu ve daha bu dönemden itibaren hem içerisinde yaşadığı topluma hem de biz Müslümanlara ve özelde gençlerimize önemli bir örneklik teşkil ettiği görülmektedir.

Hz. Peygamber'in sorumluluğunu dedesinden sonra dar gelirli, maddî anlamda sıkıntılar yaşayan ve kalabalık bir aileye sahip olan Ebû Tâlib'in üstlenmesi, onu amcasının yanında kaldığı süre zarfında ev işleri de dâhil olmak üzere pek çok konuda yeni ailesine yardımcı olmaya sevk etmiştir. Nitekim o, amcasına daha fazla yük vermemek ve ona destek olabilmek için belirli bir ücret mukabilinde Mekke ahalisinin sürülerine çobanlık yapmış ve bu meslek ona sabrı, tahammülü, emeği, emanet ve sorumluluk bilincini öğretmesi ve bol bol tefekkür etme imkânı vermesi bakımından hayatında önemli bir tecrübe olmuştur.

38 İbn İshâk, *Kitâbü's-Siyer ve'l-meğâzî*, 120-121; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1: 266-267; İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebir*, 1: 165; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1: 116; Ayrıca bkz. Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 1: 72-73; Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 79-80; Adnan Demircan, *Siyer* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2016), 198; Mustafa Özkan, *Allah'ın Son Elçisi* (Ankara: Fecr Yayınları, 2016), 30-31.

Amcası Ebû Tâlib ile çıkmış olduğu ilk ticarî seferde Hz. Peygamber, maddî sıkıntı içerisinde olan ailesine katkıda bulunabilmek için Mekke'den Şam'a kadar günlerce sürecek olan uzun ve yorucu bir seyahati göze almıştır. Böylesine meşakkatli bir seyahate katılmış olması, onun ne kadar azimli, çalışkan, vefakâr ve dayanıklı bir kişiliğe sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca Hz. Peygamber'in bu seyahati ve Arap Yarımadası'nın farklı bölgelerine yapmış olduğu diğer ticarî seferler, hem ticaret tecrübesi kazanmasına hem de sonraki süreçte bir peygamber olarak çağrıda bulunacağı çeşitli toplulukları yakından tanıyabilmesine, onların dil ve lehçelerinin yanında dinî, siyasi, sosyal ve kültürel durumlarını öğrenmesine vesile olmuştur.

Hz. Peygamber'in gençlik yıllarında katıldığı Ficâr Savaşı; onun çevresinde meydana gelen sosyal hadiselerden uzak bir hayat yaşamadığını, câhiliye döneminin temel gerçekliklerinden biri olan savaş olgusuyla da bu sayede tanıştığını göstermektedir. Hz. Peygamber bu savaşa önce amcalarını ve akrabalarını korumak, sonrasında da bölgenin sosyal ve ekonomik hayatına tesir edecek bir saldırıyı püskürtmek amacıyla dâhil olmuştur. Zira onun hayatına bakıldığında, nübüvvet öncesi dönemde bu savaş dışında başka herhangi bir savaşın ya da kavganın içinde yer almadığı ve câhiliye döneminin kısır çekişmelerinden uzak durduğu görülmektedir.

Hz. Peygamber'in yirmi yaşlarında iken zalime karşı mazlumun yanında olmak üzere oluşturulan Hilfü'l-Fudûl'a katılması ve peygamberlik görevi verildikten sonra bugün bile olsa severek, isteyerek ve tereddüt etmeden katılacağını söylemesi, hem cesaretini hem de hak ve adalet konusundaki hassasiyetini göstermesi açısından oldukça dikkat çekicidir. Ayrıca genç yaşına rağmen böyle bir toplantıya iştirak etmiş olması, onun ahlakını, dürüstlüğü, o günün Mekke toplumu ve kabilesi içindeki saygınlığını göstermesi bakımından son derece önemlidir.

Hz. Peygamber'in Hz. Hatice ile yapmış olduğu evliliğe gelince ise, Hz. Hatice'nin bir eş olarak Hz. Peygamber'i tercih etmesinde, onun ticaretteki başarısının ya da kabiliyetinin etkisi olsa da asıl belirleyici unsur onun dürüst, namuslu ve güvenilir bir ahlaka sahip olmasıdır. Hz. Hatice daha önce işitmiş olabileceği onun ahlâkî özelliklerini, onunla yapmış olduğu ticaret sayesinde daha yakından tecrübe etmiş ve bu tecrübe de beraberinde evliliği getirmiştir. Onların birbirlerini yakından tanıyarak ve kendi istekleri doğrultusunda kurmuş oldukları bu mutlu yuva; sevgi, saygı, bağlılık ve iyi geçim üzerine Hz. Hatice'nin vefatına kadar yani yirmi beş yıl sürmüş ve pek çok kaynakta Müslüman nesillere örnek aile olarak gösterilmiştir.

Hz. Peygamber, Kureyş'in soylu ailelerinden olmakla beraber yetim ve bir hâmîye muhtaç olarak büyümüştür. Hayatının ilk dönemi maddî sıkıntı içerisinde geçmiş, daha sonra hem kendisinin ticarî faaliyetleri hem de zengin bir tüccar hanım olan Hz. Hatice ile evlenmesi ve bu evliliğin akabinde eşinin tüm mal varlığının yönetimini ona bırak-

ması neticesinde zor günleri geride bırakmıştır. Hz. Peygamber'in hem ticaret hayatı hem de yapmış olduğu evlilik, Mekke toplumu içerisindeki ağırlığının ve saygınlığının daha da artmasına vesile olmuştur. Ancak onun toplum içerisindeki statüsü değişse de, ahlâkî yönü itibarıyla içinde yaşadığı toplumdan oldukça farklı olduğu, servet ve statü değişikliğinin onu şımartmadığı görülmektedir.

Kâbe hakemliği sırasında Kureyşliler'in daha Hz. Peygamber'i görür görmez onun güvenilir bir kimse oluşunu, hem kendisine hem de vereceği hükme razı olacaklarını söylemeleri, Kureyş nezdinde nasıl dürüst ve tutarlı bir kişilik olarak görüldüğünü ortaya koymaktadır. Bu hakemlik, sırf kabile taassubundan dolayı, neredeyse çıkmak üzere olan bir çatışmayı ve bunun neticesinde olası cinayet ve kan davalarını önlemekle kalmamış, aynı zamanda pratik zekâsı sayesinde o, etrafındaki insanları memnun etmeyi de başarmıştır. Yine bu hakemlik hem söz konusu olayda hem de muhtemel toplumsal ihtilaflarda bir lider olarak onun ne kadar büyük bir çözüm üretebilme yetisine sahip olduğunu göstermiştir.

Hz. Peygamber'in vahiy öncesi dönemde yaklaşık beş yıl kadar süren Hira'daki Tahannüs hayatı ve bu dönemde yaşadıkları ise, peygamberliğine giden yolda Allah Rasûlü'nün olgunlaşmasını sağlayan gelişmelerden biri olarak değerlendirilebilir. Yani bu durum, bir manada onun manevi olarak yetiştirilmesi anlamına gelmektedir. Yine söz konusu dönem, Hz. Peygamber'in sahip olduğu dinî hassasiyeti göstermesi yönüyle oldukça önemlidir. Bu dönemde onun neler düşündüğünü, nasıl bir inanca sahip olduğunu ve herhangi bir şekilde ibadet edip etmediğini kestirmek zordur. Ancak söz konusu yıllarda içerisinde yaşadığı toplumun sahip olduğu inanç değerlerini sorguladığı ve ciddi bir arayış içinde olduğu görülmektedir.

Kaynakça

- Algül, Hüseyin. "Ficâr". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 13: 52. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Apak, Adem. *Ana Hatlarıyla İslam Tarihi* 1. 4. Baskı. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2009.
- Aykaç, Mehmet. "Fâtıma bint Esed". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 12: 225. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Azimli, Mehmet. *Siyeri Farklı Okumak*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015.
- Belâzürî, Ebû'l-Hasen Ahmed b. Yahya b. Câbir b. Dâvûd. *Ensâbu'l-çerâf*. thk. Süheyl Zekkâr ve Riyâd Zirikli. 13 cilt. Beyrut: Dârü'l-Fıkr, 1996.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail. *el-Câmiü's-sahih*. thk. ve şrh. Muhyiddin el-Hatib. 4 cilt. Kahire: Matbbatü's-Selefiyye, 1400/1980.
- Demircan, Adnan. *Siyer*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2016.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî. *Sünenu Ebi Dâvud*. tlk. Muhammed Nâsirüddin el-Albânî. Riyad: Meketebetü'l-Meârif, 2003.

Erul, Bünyamin. "Hz. Peygamber'in Risâlet Öncesi Hayatına Farklı Bir Yaklaşım". *Diyanet İlmî Dergi* Peygamberimiz Hz. Muhammed (sav)-Özel Sayı (2000): 33-66.

Fayda, Mustafa. "Abdülkays". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 1: 248-249. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.

Fayda, Mustafa. "Muhammed". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 30: 408-423. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.

Hamidullah, Muhammed. "Hilfû'l-Fudûl". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 18: 31-32. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

Hamidullah, Muhammed. "Hz. Peygamber'in İslâm Öncesi Seyahatleri". trc. Abdullah Aydın. *Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi* 4 (1980): 327-342.

Hamidullah, Muhammed. *İslâm Peygamberi*. çev. Salih Tuğ. 2 cilt. Ankara: Yeni Şafak Gazetesi, 2003.

İbn Habîb. Ebû Ca'fer Muhammed el-Bağdâdî. *Kütübü'l-münemmak fî ahlâbî Kureyş*. tsh. ve tlk. Hurşîd Ahmed Fâruk. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1985.

İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî. *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*. thk. Taha Muhammed ez-Zeynî. 13 cilt. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1993.

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik. *es-Sîretü'n-Nebeviyye*. thk. Ömer Abdüsselam Tedmürî. 4 cilt. Beyrut: Dârü'l-Kitâbil-Arabî, 1990.

İbn İshâk, Ebû Abdillâh Muhammed. *Kitâbü's-Siyer ve'l-meğâzî*. thk. Süheyl Zekkâr. Dimaşk: Dârü'l-Fikr, 1978.

İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni. *Sünenü İbn Mâce*. tlk. Muhammed Nâsirüddîn el-Albânî. Riyad: Meketebetü'l-Meârif, 1417/1996.

İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed. *Kitâbü't-tabakâti'l-kebir*. thk. Ali Muhammed Ömer. 11 cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 2001.

Kandemir, M. Yaşar. "Hatice". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 16: 465-466. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Karaman, Hayreddin - Çağrı, Mustafa - Dönmez, İbrahim Kâfi - Gümüş, Sadrettin. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. Ankara: DİB Yayınları, 2006.

Müslim, Ebü'l-Hasen Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbüri. *Sahîh-u Müslim*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1991.

Özdemir, Mehmet "Peygamberlik Öncesinde Bir İnsan Olarak Muhammed b. Abdillâh". *Cahiliye Toplumundan Günümüze Hz. Muhammed Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri (Konya, 13-15 Nisan 2007)*. ed. Ahmet Yaman. 107-135. Ankara: Fecr Yayınları, 2007.

Özkan, Mustafa. *Allah'ın Son Elçisi*. Ankara: Fecr Yayınları, 2016.

Sarıçam, İbrahim. *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*. 3. Baskı. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2004.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir. *Târihu't-Taberî (Târihu'r-rusûl ve'l-mülûk)*. thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhîm. 11 cilt. Kahire: Dârü'l-Meârif, 1967.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Tefsîrû't-Taberî (Câmiü'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân)*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 26 cilt. Kahire: Dâru Hicr, 2001.

Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa. *el-Câmiu'l-Kebîr*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 6 cilt. Beyrut: Dârü'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1998.

Ya'kûbî, Ahmed b. Ebi Ya'kûb b. Ca'fer b. Vehb b. Vâzih. *Târih*. nşr. M. Th. Houtsma. 3 cilt. Leiden: E. J. Brill, 1883.

(Dr. Mustafa Necati BARIŞ tebliğini sundu)

BAŞKAN – Biz teşekkür ediyoruz Hocam, sağ olun.

İkinci tebliğimize geçiyoruz, “Hz. Peygamber’in Gençlere Verdiği Görevler, Hz. Ali Örneği.” Dr. Öğretim Üyesi Ömer SABUNCU Hocamız, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden.

Buyurun Hocam.

HZ. PEYGAMBER'İN GENÇLERE VERDİĞİ GÖREVLER: HZ. ALİ ÖRNEĞİ

Dr. Öğr. Üyesi Ömer SABUNCU^{39*}

Giriş

Hiz. Peygamber'in (s.a.s.) çevresindeki gençlerin birçoğunda önemli görevleri yerine getirebilecek kabiliyet mevcuttu. Esas olan bu kabiliyetleri ortaya çıkarmak, geliştirmek ve görev vererek gençlere sorumluluk bilinci kazandırmaktı. Hiz. Peygamber gençlerdeki inanç, azim, cesaret ve enerjiyi görmüş, bu sebeple onlara sosyal hayatta ve devlet kademelerinde önemli görevler vermiştir. Yaşça küçük olmaları toplumdan soyutlanmalarına sebep olmamış, aksine toplumun kurucu unsurlarından olmalarına imkân tanımıştır.

Hiz. Peygamber'in yanında bulunan genç sahâbilerden biri de Hiz. Ali idi. Beş yaşından itibaren Hiz. Peygamber'in yanında büyüyen Hiz. Ali, çocuk yaşta iman etmiş ve hicrete kadar onun gözetiminde yetişmiştir. Bu eğitim ona bazı görevler verilmesiyle neticelenmiştir.

Ali b. Ebû Tâlib hicretten yaklaşık yirmi iki yıl önce miladî 600 yılında Mekke'de doğdu. Babası Hiz. Peygamber'in amcası Ebû Tâlib, annesi de Fâtıma bint Esed b. Hâşim'dir. Ebû Tâlib'in en küçük oğludur. Mekke'de baş gösteren kıtlık üzerine Hiz. Peygamber amcası Ebû Tâlib'in yükünü hafifletmek için onu himayesine almıştır. Hiz. Muhammed'in (s.a.s.) Peygamberliğine Hiz. Hatice'den sonra ilk iman eden kişidir. Bu sırada dokuz, on yaşlarında olduğu rivayet edilir.⁴⁰ Hicretin beşinci ayında muhacirler

39 * Harran Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslâm Tarihi Ana Bilim Dalı. Assistant Professor, Harran University, Faculty of Theology, Department of Islamic History. Şanlıurfa/Turkey. (omersabuncu@harran.edu.tr). ORCID ID orcid.org/0000-0001-8424-8481

40 Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Meni' ez-Zühri (ö. 230/845), *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2. Bs (Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1418/1997), 3: 15.

ile ensar arasında yakınlık ve dayanışma sağlamak amacıyla kurulan muâhât sırasında Hz. Peygamber Ali'yi kendisine kardeş olarak seçmiştir.⁴¹ Hicretin 2. yılının son ayında onu kızı Fâtıma ile evlendirmiştir. Bu evlilikten Hasan, Hüseyin ve ölü doğan Muhsin adlı erkek çocukları ile Zeynep ve Ümmü Külsûm adlı kız çocukları olmuştur. Hz. Ali Hz. Fâtıma'nın sağlığında başka evlilik yapmamıştır.⁴²

Hz. Ali ortaya yakın kısa boylu, koyu esmer tenli, iri siyah gözlü olup sakalı sık ve geniştir; yüzü güzeldi, gülümserken dişleri görünürdü. Kendisine Hz. Peygamber tarafından verilen "Ebû Tûrâb"⁴³ lakabından başka "el-Murtazâ" ve "Esedullâhi'l-gâlib" gibi lakapları da vardır. Çocukluğunda puta tapmadığı için daha sonraları "Kerremallahu vecheh" dua cümlesiyle anılmıştır. Onun, İslâm'ın yayılış tarihinde ve Müslümanlar arasındaki ilim, takvâ, ihlâs, samimiyet, fedakârlık, şefkat, kahramanlık ve şecaat gibi yüksek ahlâkî ve insanî vasıflar bakımından müstesna bir mevkîe sahip bulunduğunu, Kur'an ve Sünnet'i en iyi bilenlerden biri olduğunu hemen hemen bütün kaynaklar ittifakla belirtirler.⁴⁴

Hz. Peygamber'in çok genç olmasına rağmen Hz. Ali'ye askerî, idarî ve bazı özel görevler verdiği görülmektedir. Askerî görevlendirmeler arasında Bedir,⁴⁵ Uhud,⁴⁶ Hendek ve Hayber başta olmak üzere hemen hemen bütün gazve ve seriyyelerde Hz. Peygamber'in sancaktarı olarak görevlendirilmesini, Fedek'te Benî Sa'd'a karşı gönderilen seriyye komutanlığını, Yemen'e yapılan seferin sevk ve idaresini, Bedir Savaşı başında müşriklerin mübarezesine cevap olmak üzere Hz. Hamza ile beraber meydan okumalarını sayabiliriz.

Hz. Peygamber'in ona genç yaşında kâtiplik ve vahiy kâtipliği görevleri vermesi, onu Hudeybiye Antlaşması'nı yazmakla görevlendirmesi, Tebük Gazvesi'ne çıkarken Medine'de vekil bırakması ve Yemen'de kadı olarak görevlendirmesi Hz. Ali'ye tevdi edilen idarî görevlerdendir.

Bu genel görevlendirmeler dışında bazı özel görevlerde de Hz. Ali'nin tercih edildiği görülmektedir. Hz. Peygamber, hicretten bir gün önce kendisini öldürmeye gelecek

41 Ebû'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd el-Belâzûrî (ö. 279/892-93), *Ensâbü'l-Eşrâf*, thk. Süheyl Zekkâr-Riyâd Zirikli, 1. Bs (Beyrut: Dârü'l-fîkr, 1417/1996), 2: 345.

42 Ethem Ruhi Fırlalı, "Ali", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2: 371.

43 Hz. Ali -Resûlullah ona verdiği için- en sevdiği künyesi olduğunu ifade etmiştir. Belâzûrî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 2: 345.

44 Fırlalı, "Ali", 2: 374.

45 Belâzûrî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 2: 346.

46 Belâzûrî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 1: 387.

müşrikleri oyalamak maksadıyla Hz. Ali'nin, yatağına yatması ve yanında bulunan emanetleri sahiplerine iade etmesini istemiştir. Mekke'nin fethinden önce Medine'den yola çıkan casus kadını yakalama ve sorgulama görevini ona vermiştir. Hz. Ali Mekke'nin fethedildiği günde Muhacirlerin üç bayraktarından biri olarak Allah Resûlü'nün (s.a.s.) yanında idi.⁴⁷ Evs, Hazrec ve Tay kabilelerinin taptıkları putlarla Mekke'nin fethinden sonra Kâbe'deki putları imha etme görevi yine Hz. Ali'ye verilmiştir. Ayrıca Hicretin 9. yılında hac emîri olarak tayin edilen Hz. Ebû Bekir'e Mina'da yetişip o sırada inmiş bulunan âyetleri okumak ve hacla ilgili bazı vazifeleri bildirmek üzere görevlendirilmiştir.

Hz. Ali'ye Verilen Askerî Görevler

Hz. Peygamber, Hz. Ali'yi Bedir (2/624), Uhud (3/625), Hendek (5/627) ve Hayber (7/628) başta olmak üzere hemen hemen bütün gazve ve seriyyelerde görevlendirmiştir. Hz. Ali bu savaşlarda kendisine tevdi edilen görevleri hakkıyla yerine getirmiştir. Allah Resûlü'nün (s.a.s.) sancaktarlığını yapmış ve daha sonraları menkıbevi bir üslûpla rivayet edilen büyük kahramanlıklar göstermiştir. Uhud'da ve Huneyn'de (8/630) çeşitli yerlerinden yara almasına rağmen Hz. Peygamber'i bütün gücüyle korumuştur. Hayber'de ağır bir demir kapıyı kalkan olarak kullanmış ve bu seferin zaferle sonuçlanarak Yahudilere galebe çalınmasında büyük payı olmuştur.⁴⁸ Hz. Peygamber Hayber kuşatması sırasında, sancağı bir gün sonra Allah ve Resûlü'nü (s.a.s.) seven birine vereceğini ve zaferin onun eliyle kazanılacağını söylemişti.⁴⁹ Bu müjde Hz. Ömer'i bile heyecanlandırmış, fakat Hz. Peygamber sancağı Hz. Ali'ye vermiş ve fetih gerçekleşmiştir.⁵⁰

Hz. Peygamber'in Hz. Ali'ye verdiği görevlerden biri de istihbarat görevidir. Hz. Peygamber Uhud gazvesinden sonra Hz. Ali'yi Mekkeli müşrikler hakkında istihbarat edinmesi için görevlendirdi. Allah Resûlü (s.a.s.), onların ne yaptığını, nasıl bir hazırlık içinde olduklarını öğrenmesini istedi. Eğer onlar, develerine biniyor ve atları yedeklerine alıyorsa, Mekke'ye dönmek istediklerini; eğer atlara biniyor ve develeri sürüyorsa Medine'ye doğru harekete geçeceklerini söyledi. Müşrikleri takibe çıkan Hz. Ali onların develerine bindiklerini, atları ise yedeklerine aldıklarını gördü ve gelip durumu Hz.

47 İbn Sa'd, *Tabakât*, 3: 16.

48 Fiğlalı, "Ali", 2: 371.

49 Hz. Peygamber: "Yarın bayrağı öyle birisine vereceğim ki, o Allah ve Resûlü'nü seviyor; Allah ve Resûlü de onu seviyor." dedi. Belâzûrî, *Ensâbü'l-Eşraf*, 2: 347.

50 Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî (ö. 256/870), el-Câmi'u'l-müs-nedi's-sahihi'l-muhtasar min umûri Resûlillâh sallallahü 'aleyhi ve sellem ve sünenihî ve eyyâmihi, thk. Muhammed Zühayr b. Nasır (Dâru Tavkî'n-Necat, 1422/2001), "Kitâbu'-'cihâd ve's-siyer", 121; M. Yaşar Kandemir, "Ali", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2: 378.

Peygamber'e bildirdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber: "Onlar uzun bir yolculuğa çıkma niyeti taşıyorlar. Eğer Medine'ye hücum etmek isteselerdi atlarına binerlerdi." dedi.⁵¹

Mekke'nin fethi hazırlıkları sırasında casusluk yapan Sâre isimli kadını yakalama görevi de Hz. Ali ile bazı sahâbîlere verilmişti. Kureyşli olmayan Hâtıb b. Ebû Beltea, Mekke'nin fethi için yapılan hazırlıkları görünce orada bulunan akrabalarının hayatından endişe duydu ve Kureyş'in bazı ileri gelenlerine olayı haber verirse onların bundan memnun kalıp yakınlarını himaye edeceklerini düşündü. Hz. Peygamber ise yaptığı hazırlıkları karşı tarafın bilmesini istemiyordu. Hz. Peygamber'in asıl maksadını kendilerine açtığı birkaç sahâbîden biri olan Hâtıb, Kureyş'in ileri gelenlerine hitaben yazdığı ve o sırada Medine'ye gelen Ebû Leheb'in müşrik câriyesi⁵² Sâre'ye verdiği mektubunda Hz. Peygamber'in büyük bir orduyla onlara doğru gelmek üzere olduğunu belirtiyordu. Olayı vahiyle öğrenen Allah Resûlü (s.a.s.) Hz. Ali, Zübeyr b. Avvâm ve Mikdâd b. Amr'ı Sâre'yi yakalayıp getirmekle görevlendirdi ve onu bulabilecekleri yeri de haber verdi⁵³ Hz. Ali ve arkadaşları Mekke-Medine yolunda kadını yakalayıp mektubu sordular. Kadın üzerinde mektup olmadığını söyleyince kadının devesini ihdirdiler ve kadını indirdiler. Üzerindeki eşyaları aradılarsa da bir şey bulamadılar. Bu olay üzerine Hz. Ali kılıcını çıkararak kadına: "Ya mektubu çıkarırsın ya da kılıcı tepene indiririm." dedi. Hz. Ali'nin bu tehdidinden sonra kadın örgülü saçlarını çözdü ve mektubu çıkarıp Hz. Ali'ye verdi. Hz. Ali arkadaşlarıyla birlikte mektubu Allah Resûlü'ne (s.a.s.) getirdi. Hz. Ali'nin bu taktiği sonucu Sâre'nin ustaca yaptığı bu plan boşa çıktı.⁵⁴

Resûl-i Ekrem (s.a.s.) Hâtıb'ı çağırarak mektubu gösterdi ve niçin böyle davrandığını sordu. Hâtıb, muhacirlerin Mekke'deki mallarını ve ailelerini koruyacak yakınları olduğu halde kendi yakınlarını himaye edecek kimsesi bulunmadığını, bu sebeple Mekkeliler'i kendisine minnettar bırakmak suretiyle akrabalarını korumak istediğini belirten bir savunma yaptı. Resûl-i Ekrem (s.a.s.) onun savunmasını kabul etti.⁵⁵

Hz. Ali, Fedek'te Beni Sa'd'a karşı gönderilen seriyyeyi (6/628) idare etmiştir. Olay kısaca şöyle gelişmiştir: Hayber Yahudilerine yardım etmek için Beni Sa'd b. Bekir'in bir araya gelip toplandıkları haberi Hz. Peygamber'e ulaştı. Bunun üzerine Hz. Ali'yi

51 Hüseyin Üstüner, *Hz. Peygamber Devri'nde İstihbarat* (Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001), 44.

52 Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Ebî Ya'kûb İshâk b. Ca'fer b. Vehb b. Vâzih el-Ya'kûbî (ö. 292/905'ten sonra), *Târihu'l-Ya'kûbî*, (Beyrut: Şeriketü'l-A'lami li'l-matbû'ât, 2010/1431) 2 cilt. Bu ifadenin geçtiği yer ise 1: 376.

53 Buhârî, "Megâzi" 46; Nebi Bozkurt, "Hâtıb b. Ebû Beltea", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16: 444.

54 Üstüner, *Hz. Peygamber Devri'nde İstihbarat*, 74.

55 Bozkurt, "Hâtıb b. Ebû Beltea", 16: 444.

100 kişilik bir kuvvetle onların üzerine gitmek üzere görevlendirdi. Hz. Ali müfrezeyi el-Hemec'e⁵⁶ varıncaya dek geceleri yürütüyor, gündüzleri ise gizleniyorlardı. Fedek ile Medine arasında altı millik mesafe vardır.⁵⁷

Hz. Ali orada bir gözcü gördü, ona kim olduğunu ve Benî Sa'd'ın oluşturduğu birliklerden haberi olup olmadığını sordu. Adam, bilgisi olmadığını söyleyince onu sıkıştırdılar. Adam onların casusu olduğunu ve kendisini Hayber'e gönderdiklerini itiraf etti. Meğer adam Hayber Yahudilerine "Başkalarına verdiğiniz gibi, hurmalarınızdan bize vermek şartıyla size yardım edebiliriz." haberini iletmek için gelmiş. Hz. Ali ondan gerekli bilgileri aldıktan sonra kendileriyle birlikte gelmesini ve düşmanın yerini göstermesini istedi. Güvence verilince adam, kılavuz olarak onlarla birlikte yola çıktı.⁵⁸ Bunun üzerine düşman hakkında gerekli bilgileri alan Hz. Ali onlara ulaştı ve görevini başarıyla yerine getirdi. Çeşitli ganimetler elde ederek döndüler.⁵⁹

Hz. Peygamber Tebuk Gazvesi'ne (9/630) giderken Hz. Ali'yi "İkimizden birisinin kalması lazım." diyerek Medine'de yerine vekil olarak görevlendirmiştir. Onun kadınlarla ve çocuklarla kalıp savaşa katılamamaktan dolayı şikâyetçi olduğunu görünce, "Hârûn'un Mûsâ'ya yakınlığı ne ise senin de bana yakınlığın öyledir; yalnız benden sonra peygamber gelmeyecektir" buyurmuştur. Şikâyet sebebi İbn Sa'd'da şöyle geçmektedir: Gazveye çıkmak üzere Allah Resûlü (s.a.s.) Medine'den ayrılınca bazı kişiler, "Ali'de hoşlanmadığı bir şeyden dolayı onu geride bıraktı." demeye başladı. Bu sözleri duyan Hz. Ali, Hz. Peygamber'i takip ederek ona ulaştı. Hz. Peygamber ona, "Seni buraya getiren sebep nedir, ey Ali?" deyince Hz. Ali, "Ey Allah'ın Resûlü! Sadece insanların bende hoşlanmadığınız bir şeyden dolayı beni geride bıraktığınızı iddia ettiklerini duydum." dedi. Bu söz üzerine Allah Resûlü (s.a.s.) tebessüm ederek, "Ey Ali! Benim yanımda Hârûn'un Mûsâ'nın yanındaki gibi bir konumda olmaya razı olmaz mısın? Ancak sen bir Peygamber değilsin." buyurdu. Hz. Ali, "Evet, öyle olmak isterim ey Allah'ın Resûlü!" dedi.⁶⁰

Hz. Peygamber'in görevlendirmesiyle Hz. Ali Yemen'e yapılan seferi (10/632) sevk ve idare etmiştir. Bu seferlerin Kahtânîler'e mensup Arap kabileleri olan Hemdân ve Mezhic olmak üzere iki seriyye olduğu İbn İshâk, İbn Hişâm, Vâkıdî ve İbn

56 Hemec, Vâdilkurâ tarafında, Medine'ye bağlı, hurma yetiştirilen su ve pınarlardır.

57 İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2: 69.

58 Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Vâkıdî el-Eslemî el-Medenî (ö. 207/823), *Kitâbü'l-Megâzî*, 3. Bs (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1404/1984), 2: 562.

59 İbn Sa'd, *Tabakât*, 2: 69.

60 İbn Sa'd, *Tabakât*, 3: 17.

Sa'd tarafından rivayet edilmektedir.⁶¹ Her iki sefer de hicretin 10. yılında meydana gelmiştir. Bu seferler üzerine Benî Hemdân ve Benî Mezhic kabileleri Müslümanlığı kabul etmiştir. Resûlullah (s.a.s.) Hz. Ali'yi gönderdiğinde ona bir sancak bağladı. Kendi eliyle sarığını sardı ve ona, "Geriye bakmadan yürü. Onların bölgesine vardığında, onlar seninle savaşmadıkça sen savaşma!"⁶² dedi. Hz. Ali Mezhicliler'i İslâm'a davet etmek üzere 300 atıyla yola çıktı. O topraklara giren ilk İslâm süvari birliğini komuta ediyordu. Mezhic'in yaşadığı topraklara giren askeri birlik kabileyi İslâm'a davet ettiyse de olumlu cevap alamadığı gibi saldırıya uğradı. Ancak Hz. Ali çatışma neticesinde dağılan Mezhicliler'in peşine düşmedi ve onları bir süre sonra tekrar İslâmiyet'e çağırdı; Mezhicliler bu defa davete uydular.⁶³ Bir miktar ganimet elde edildi. Liderlerinden bir kısmı Müslüman olmak üzere ona biat ederek, "Arkamızda kalan kavmimiz adına biat ediyoruz. Şu da bizim zekâtlarımızdır, bunun içinden Allah'ın hakkını al." dediler. Görevini başarılı bir şekilde yerine getiren Hz. Ali, geri dönerek hicri 10. yılda Mekke'ye hac için gelen Resûlullah'la (s.a.s.) buluştu.⁶⁴

Hz. Ali'ye Verilen İdarî Görevler

Hz. Ali, Hz. Peygamber'e düzenli olarak kâtiplik ve vahiy kâtipliği yapmıştır. Vahiy kâtipliği, Hz. Peygamber'in kendisine nâzil olan âyetleri yazdırdığı sahâbiler için kullanılan bir ifadedir. Bilindiği kadarıyla bu konuda fikir beyan eden ilk müellif sayılan Belâzürî üçü vahiy kâtibi on isim⁶⁵ sayarken Taberî dördü vahiy kâtibi sekiz, İbn Abdürabbih beşi vahiy kâtibi on dört kişi zikretmektedir. Bu müelliflerin eserlerinde vahiy kâtipliği yaptıkları belirtilen ortak isimler şunlardır: Hz. Ali, Hz. Osman, Zeyd b. Sâbit, Übey b. Kâ'b, Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh'tir. İlgili rivayetler incelendiğinde başka vahiy kâtip-

61 Bkz. Kasım Şulul, *İlk Kaynaklara Göre Hz. Peygamber (a.s.) Devri Kronolojisi*, 3. Bs (İstanbul: İnsan Yayınları, 2011), 994-998.

62 Vâkıdî'de Resûlullah'ın Hz. Ali'ye şöyle emrettiği kaydedilmektedir: "Meydanlarına ulaştığın zaman, onlar seninle çarpışmadan sen onlarla çarpışma! Sonra onlara, 'Lâ İllâhe İllallah diyecek misiniz?' dersin. Onlar, 'Evet, deriz' derlerse, onlara, 'Namaz kılmayı kabul ediyor musunuz' de. Eğer 'Evet, kabul ediyoruz.' derlerse, onlara, 'Fakirlerinize vermek üzere mallarınızdan sadaka çıkaracak mısınız?' de. Eğer, 'Evet, çıkarınız.' derlerse, bunun dışında onlardan bir şey isteme! Vallahi senin elinle, Allah'ın bir tek adamı hidayete kavuşturması, senin için, üzerine güneşin doğduğu veya battığı her şeyden daha hayırlıdır." Vâkıdî, *Kitâbü'l-Megâzi*, 3: 1079.

63 Casim Avcı, "Mezhic (Benî Mezhic)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29: 543.

64 İbn Sa'd, *Tabakât*, 2: 128-129.

65 Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, 2: 192-193.

lerinin varlığı da ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte burada adı geçenlerin diğerlerine göre daha düzenli biçimde kâtiplik yaptıkları anlaşılmaktadır.⁶⁶

Hiz. Peygamber'in Hiz. Ali'ye verdiği görevlerden biri de Hudeybiye Antlaşmasını yazmasıdır. Bilindiği üzere Hudeybiye Antlaşması (6/628) Mekkeli müşriklerin Medine İslâm Devleti'ni resmen tanıdıklarını gösteren belgeyi imzaladıkları barış antlaşması olarak kabul edilir. Konu Vâkıdî'de geniş bir şekilde yer almaktadır.⁶⁷ Uzun konuşmalardan sonra Resûlullah (s.a.s.) ile Süheyl b. Amr arasında anlaşma zemini oluşunca Hiz. Peygamber, Kureyş ile aralarındaki antlaşmayı yazacak kişileri çağırdı. Süheyl, sadece bir kişinin yazacağını söyleyince Allah Resûlü (s.a.s.) yazması için Ali'ye görev verdi. Resûlullah (s.a.s.), "Bismillahirrahmânirrahîm"le başlamasını söyleyince Süheyl, "Ben Rahman'ı tanımıyorum. Bizim yazdığımız gibi, 'Bismikallahumme' (Allah'ım! Senin isminle başlarım!) şeklinde yaz!" dedi. Müslümanlar bundan çok sıkılmaya başladı ve "Biz Rahmân'dan başka bir şey yazmayız." dediler. Süheyl ise, "O takdirde ben de hiçbir şey üzerinde anlaşmayacağım." dedi. Resûlullah (s.a.s.), 'Bismikallahumme' olarak yazılmasını istedi. "Bu, Üzerinde Resûlullah'ın anlaştığı ..." şeklinde yazılmaya başlanınca Süheyl, "Eğer senin Resûlullah olduğunu bilseydim sana muhalefet etmez ve sana tabi olurum. Senin ve babanın ismi olan Muhammed b. Abdullah'tan yüz mü çeviriyor-sun?" dedi. Müslümanlar bu kez birincisinden daha şiddetli bir şekilde öfkelenmeye başladılar. Hatta bazı sesler yükselmeye başladı ve Resûlullah'ın ashabından bazıları ayağa kalkarak, "Biz ancak 'Muhammedun Resûlullah' yazarız" dediler.⁶⁸ Bu tartışmalar üzerine İsrâ Suresinin 110. âyetinin nâzil olduğu rivayet edilmektedir.⁶⁹ Netice itibarıyla antlaşma Hiz. Ali tarafından kaleme alındı.

Antlaşma yazılınca Resûlullah da (s.a.s.) Süheyl de kendi yanında durmasını istemesi üzerine bir nüsha daha yazıldı. Resûlullah (s.a.s.) ilk nüshayı aldı; Süheyl de onun kopyasını aldı.⁷⁰ Kureyş'in birçok isteğinin kabul edildiği antlaşmanın belli başlı şartları şunlardır:

1. Müslümanlar o yıl Mekke'ye girmeden Hudeybiye'den geri dönecekler, umre için ertesi yıl gelecek ve şehirde ancak üç gün kalabileceklerdir.

66 Mehmet Suat Mertoğlu, "Vahiy Kâtibi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42: 448.

67 Vâkıdî, *Kitâbü'l-Megâzî*, 2: 571-633.

68 Vâkıdî, *Kitâbü'l-Megâzî*, 2: 610.

69 De ki: "İster Allah deyin ister Rahman deyin. Hangisini deseniz olur. Çünkü en güzel isimler O'na hastr." (İsrâ, 17/110). Vâkıdî, *Kitâbü'l-Megâzî*, 2: 610.

70 Vâkıdî, *Kitâbü'l-Megâzî*, 2: 613.

2. Mekkeli bir kimse Hz. Muhammed'in yanına kaçarsa velisinin isteği üzerine geri verilecek, fakat bir Müslüman kaçarak Mekke'ye sığınırsa iade edilmeyecektir.

3. Barış on yıl sürecek; taraflardan biri bu ittifaka dâhil olmayan herhangi bir kabile ile savaşa girerse diğeri pasif kalacaktır. İki taraf, kendi hâkimiyetleri altındaki toprakları kervanların geçişi, hac ve umre için emniyet altında tutacaktır.

4. Diğer Arap kabileleri taraflardan istedikleriyle ittifak yapabileceklerdir.

5. Bu şartlara tarafların dışında kendileriyle müttefik olan kabileler de uyacak.⁷¹

Hz. Ömer dâhil ashap bu anlaşmaya tepki göstermekle birlikte Resûlullah (s.a.s.) anlaşma şartlarını kabul ettiğini söyleyince herkes bağlılığını bildirdi.⁷²

Hz. Ali hicretin 9. (631) yılında hac emiri olarak tayin edilen Hz. Ebû Bekir'e Mina'da yetişip o sırada inmiş bulunan Tevbe sûresinin ilk yedi âyetini⁷³ okumak ve bazı emirleri iletmek üzere Allah Resûlü (s.a.s.) tarafından görevlendirilmiştir. Emirlerle ilgili olarak Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Bu kıssayı alarak yola çık ve Kurban Bayramı günü, Mina'da toplandıklarında insanlara şunu ilan et: Hiçbir kâfir cennete giremeyecektir. Bu yıldan sonra hiçbir müşrik hacedemeyecek, hiçbir çıplak Kâbe'yi tavaf edemeyecektir. Kimin Allah Resûlü (s.a.s.) ile bir anlaşması varsa süresinin biti-

71 Vâkıdî, *Kitâbü'l-Megâzî*, 2: 611-612.

72 Muhammed Hamidullah, "Hudeybiye Antlaşması", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1998), 18: 298.

73 "Allah ve Resûlünden kendileriyle antlaşma yapmış olduğunuz müşriklere bir ihtar!", "(Ey müşrikler!) Yeryüzünde dört ay daha dolaşın. İyi bilin ki siz Allah'ı âciz bırakacak değilsiniz; Allah ise kâfirleri rezil (ve perişan) edecektir.", "Hacc-ı ekber (en büyük hac) gününde Allah ve Resûlünden insanlara bir bildiridir: Allah ve Resûlü müşriklerden uzaktır. Eğer tevbe ederseniz, bu sizin için daha hayırlıdır. Ve eğer yüz çevirirseniz bilin ki, siz Allah'ı âciz bırakacak değilsiniz. (Ey Muhammed)! o kâfirlere elem verici bir azabı müjdele!", "Ancak kendileriyle antlaşma yaptığınız müşriklerden (antlaşma şartlarına uyan) hiçbir şeyi size eksik bırakmayan ve sizin aleyhinize herhangi bir kimseye arka çıkmayanlar (bu hükmün) dışındadır. Onların antlaşmalarını, süreleri bitinceye kadar tamamlayınız. Allah (haksızlıktan) sakınanları sever.", "Haram aylar çıkınca müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün; onları yakalayın, onları hapsedin ve onları her gözetleme yerinde oturup bekleyin. Eğer tevbe eder, namazı dosdoğru kılar, zekâtı da verirlerse artık yollarını serbest bırakın. Allah yarlıgayan, esirgeyendir.", "Ve eğer müşriklerden biri senden aman dilerse, Allah'ın kelâmını işitip dinleyinceye kadar ona aman ver, sonra (Müslüman olmazsa) onu güven içinde bulunacağı bir yere ulaştır. İşte bu (müsamaha), onların, bilmeyen bir kavim olmalarından dolayıdır.", "Mescid-i Haram'ın yanında kendileriyle antlaşma yaptıklarınızın dışında müşriklerin Allah ve Resûlü yanında nasıl (muteber) bir ahdi olabilir? Onlar size karşı dürüst davrandıkları müddetçe siz de onlara dürüst davranın. Çünkü Allah (ahdi bozmaktan) sakınanları sever." (et-Tevbe 9/1-7).

mine kadar o anlaşılmaya bağlı kalınacaktır.”⁷⁴ Hz. Peygamber’in bu sözleri üzerine Hz. Ali, Resûlullah’ın (s.a.s.) devesi Kasvâ’ya binerek, el-Arc denilen mevkideyken Hz. Ebû Bekir’e yetiştı. Hz. Ebû Bekir ona, “Resûlullah (s.a.s.) seni insanlara hac yaptırman için mi gönderdi?” diye sordu. Hz. Ali ona “Hayır! Beni insanlara bir “uyarı” okumam ve tüm anlaşmaları iptal etmem için gönderdi.”⁷⁵ diyerek görevini yerine getirmiştir.

Hz. Peygamber, Hz. Ali’yi Yemen’e kadı olarak görevlendirmiştir. Hz. Peygamber Hâlid b. Velid’den sonra onu bu görevle Yemen’e göndermek istediğı zaman, kendisi ilmî durumunun böyle bir vazifeyi başarıyla yürütmeye elverişli olmadığını ileri sürmüştü. Hz. Peygamber elini onun göğsüne koyarak kendisini teskin etmiş, Allah Teâlâ’nın ona doğruyu ilham edeceğini ve hakkı söyleteceğini belirterek tereddütlerini gidermiş, orada nasıl hükmetmesi gerektiğini öğretmiştir. Vedâ haccında Hz. Peygamber’le birlikte haccetmek için Yemen’den yola çıkmış ve Mekke’de buluşmuşlardır.⁷⁶

Hz. Ali: “Resûlullah (s.a.s.) beni Yemen’e gönderdi. Ona, “Ey Allah’ın Resûlü! Ben daha gencim, onlar arasında hüküm vereceğim. Ben kadılığın ne olduğunu bilmem.” dedim. Eliyle göğsümü sıvazladı. Sonra “Allah’ım! Kalbine hidayet ver, dilini sabit kıl.” diye dua etti. Başka bir rivayette “İki hasım gelip önünde oturduklarında ilk adamı dinlediğın gibi diğerini de dinlemeden hüküm verme. Hüküm vermen kolay olur.” dedi. Hz. Ali “Kuru taneyi bitiren Allah’a and olsun ki, ondan sonra iki kişi arasında hüküm verirken hiç tereddüt etmedim.”⁷⁷ demiştir.

Hz. Ali’ye Verilen Özel Görevler

Mekke müşriklerinin eza ve cefalarını gittikçe artırmaları ve hatta kendisini öldürme hazırlıklarına girişmeleri üzerine Medine’ye hicret etmeye karar veren Hz. Peygamber, Hz. Ali’yi, kendisini öldürmeye gelecek müşrikleri oyalamak ve yokluğunu belli etmemek amacıyla Mekke’de bırakmıştır. O da geceyi Peygamber’in yatağında geçirerek onun evde olduğı kanaatini uyandırmıştır. Hz. Peygamber’i öldürmek üzere görevlendirilen gençler, gece evinin önünde pusu kurdular. Önce evine saldırıp onu öldürmeyi düşündüler; fakat daha sonra dışarı çıkmasını beklemeye karar verdiler.⁷⁸ Putperestler, kapının önünde beklerken Hz. Peygamber yerden bir avuç toprak aldı ve üzerlerine serperek aralarından geçti. Onların arasından geçerken şu âyetleri okuduğı

74 Bkz. İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddin Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî el-Mısırî (ö. 218/833), *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sekâ - İbrahim el-Ebyârî - Abdü’l-Hafız Şibli (Beyrut: el-Mektebetü’l-ilmîyye, ty.), 4: 543-547.

75 İbn Sa’d, *Tabakât*, 2: 128.

76 Kandemir, “Ali”, 2: 375.

77 İbn Sa’d, *Tabakât*, 2: 257.

78 Adnan Demircan, *Siyer* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2016), 273.

rivayet edilir: “Yâsin. Hikmet dolu Kur’an hakkı için, sen şüphesiz peygamberlerdensin. Doğru yol üzerindesin. (Bu Kur’an) üstün ve çok merhametli Allah tarafından indirilmiştir. Ataları uyarılmamış, bu yüzden kendileri de gaflet içinde kalmış bir toplumu uyarmak için indirilmiştir. And olsun ki onların çoğu gafletlerinin cezasını hak etmişlerdir. Çünkü onlar iman etmiyorlar. Biz onların boyunlarına halkalar geçirdik. O halkalar çenelere kadar dayanmaktadır. Bu yüzden kafaları yukarı kalkmıştır. Önlerinden bir set ve arkalarından bir set çıktık de onları kapattık, artık görmezler. Onları uyarsan da uyarmasan da onlar için birdir, inanmazlar.” (Yâsin, 36/1-10).

Hiz. Ali daha sonra da Hiz. Peygamber’in kendisine bıraktığı emanetleri sahiplerine iade edip⁷⁹ yine onun emri uyarınca Resûlullah’ın (s.a.s.) kızı Fâtıma, kendi annesi Fâtıma ve yanındakilerle Mekke’den ayrılarak Kubâ’da Hiz. Peygamber’e yetiştir.⁸⁰ Putperestler, sabah Hiz. Peygamber’in yatağından Hiz. Ali’nin kalktığını görünce şaşırıldılar.⁸¹

Evs, Hazrec ve Tay kabilelerinin taptıkları putlarla Mekke’nin fethinden sonra Kâbe’deki putları imha etme görevi de Hiz. Ali’ye verilmiştir.

Tay Kabilesinin Putu Fûls’ü imha etmesi için Resûlullah (s.a.s.) hicretin 9. yılı Rebîülâhîr ayında Hiz. Ali’yi Ensâr’dan ellisi atlı ve 100’ü develî 150 kişilik bir kuvvetle gönderdi. Hiz. Ali ile birlikte siyah bir bayrak ve beyaz bir sancak vardı. Hiz. Ali, Fûls putunu yıkarak⁸² görevini başarıyla tamamladı. Resûlullah (s.a.s.) Mina’da sahâbîlere konuşma yaparken Hiz. Ali de önünde bulunmuş ve söylediklerini aktarmıştır.⁸³ Hiz. Peygamber’in Veda Haccı sırasında eliyle kurban kesmesi ve geri kalanı tamamlaması için Hiz. Ali’yi görevlendirmiştir. Resûlullah (s.a.s.) toplam yüz kurbanın altmış üç tane-sini kendisi bizzat kesmiş, geri kalanlarını tamamlaması için Hiz. Ali’ye görev vermiştir.⁸⁴

Sonuç

Kur’ân-ı Kerîm’de güzel ahlakın en güzel örneği olarak Müslümanlara takdim edilen Hiz. Peygamber’in sünnet kapsamındaki her türlü uygulamasından hayatımıza aktarabileceğimiz çok şey bulabileceğimiz muhakkaktır. Bunlardan birisi de çok düşkün olduğu ashabını tanıması, onlara buna göre muamelede bulunması, gençlere değer ve görev vermesidir. Hiz. Peygamber İslâm toplumunun şekillenmesinde, dinî değerlerin

79 İbn Sa’d, *Tabakât*, 3: 15.

80 Fıḡlâlî, “Ali”, 2: 371.

81 Demircan, *Siyer*, 274.

82 Vâkıdî, *Kitâbü’l-Megâzî*, 3: 984; İbn Sa’d, *Tabakât*, 2: 124.

83 Muhammed Abdülhay b. Abdilkebir b. Muhammed el-Hasenî el-İdrîsî el-Kettânî (1886-1962) Kettânî, *Hiz. Peygamber’in Yönetimi*, trc. Ahmet Özel (İstanbul: İz Yayıncılık, 2003), 1: 211.

84 Belâzürî, *Ensâbü’l-Eşrâf*, 1: 475; Kettânî, *Hiz. Peygamber’in Yönetimi*, 1: 260.

yaşanıp yayılmasında gençlere büyük görevler vermiş ve onları görev üstlenmeleri hususunda sürekli cesaretlendirmiştir.

Günümüzde müstakil disiplinlerin çalışma alanını oluşturan insan yetiştirme ve liyakat esasına dayanan görevlendirmelerin Hz. Peygamber tarafından Asr-ı Saadette çok başarılı bir şekilde uygulandığı müşahede edilmektedir.

Tebliğimizin konusu olan Hz. Ali'ye tevdi edilen görevler bağlamında hemen fark edileceği üzere Allah Resûlü (s.a.s.), önce insan eğitimine önem vermiş, ashabından bazıları ile özel olarak ilgilenmiş, yetiştiğine emin olduğu ashabına askerî, idarî ve özel görevler vermiştir. Hz. Peygamber'in verdiği görevlerin Hz. Ali örneğinde başarılı bir şekilde uygulanmış olması Hz. Peygamber'in terbiye ve idare etme vasıflarının göstergelerindendir.

Hz. Peygamber'e ilk inananlardan biri olması, onun evinde ve himayesi altında büyüüp yetişmesi, en sıkıntılı günlerinde yanı başında bulunması ve liyakati gibi sebeplerle Resûl-i Ekrem'in (s.a.s.) Hz. Ali'ye görevler verdiği görülmektedir.

Hz. Ali, hemen hemen bütün gazve ve seriyyelerde Hz. Peygamber'in sancaktarı olarak görevlendirilmiştir. Kâtiplik ve vahiy kâtipliği ise onun idarî olarak yaptığı görevlerdendir. Askerî ve idarî görevler dışında Hz. Peygamber ona özel görevler de vermiştir; hicretten önceki gün Hz. Ali'nin müşrikleri oyalamak için yatağına yatmasını ve bazı emanetleri sahiplerine iletmesini istemesi bu özel görevlerdendir. Hz. Peygamber Hz. Ali'ye bu görevleri vererek hem onun cesaret ve enerjisinden gereği gibi yararlanmış hem de onun kendine güvenip ailesine, çevresine, topluma ve devletine faydalı bir kişi olarak yetişmesine vesile olmuştur. Bizler de gençlere görev ve sorumluluk vermek suretiyle kendilerine olan güvenimizi gösterme ve onları topluma faydalı hale getirmede Hz. Peygamber'i örnek almalıyız.

Kaynakça

Avcı, Casim. "Mezhic (Beni Mezhic)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29: 543. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

Belâzürî, Ebû'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd el-Belâzürî (ö. 279/892-93). *Ensâbü'l-Eşrâf*. Thk. Süheyl Zekkâr-Riyâd Zirikli. 1. Bs, 13 Cilt. Beyrut: Dârü'l-fıkr, 1417/1996.

Bozkurt, Nebi. "Hâtıb b. Ebû Beltea". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16: 444-445. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî (ö. 256/870). *el-Câmi'u'l-müsne'di's-sahihi'l-muhtasar min umûri Resûlillâh sallallahü 'aleyhi ve sellem ve sünenihi ve eyyâmih*. Thk. Muhammed Zühayr b. Nasır. 9 Cilt. Dâru Tavkî'n-Necat, 1422/2001.

Demircan, Adnan. *Siyer*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2016.

Fiğlalı, Ethem Ruhi. "Ali". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2: 371-374. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.

Hamidullah, Muhammed. "Hudeybiye Antlaşması". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18: 299-299. Ankara: TDV Yayınları, 1998.

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddin Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî el-Mısırî (ö. 218/833). *es-Sîretü'n-Nebeviyye*. Thk. Mustafa es-Sekâ - İbrahim el-Ebyârî - Abdü'l-Hafîz Şiblî. 4 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-ilmîyye, t.y.

İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Menî' ez-Zühri (ö. 230/845). *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. 2. Bs, 9 Cilt. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1418/1997.

Kandemir, M. Yaşar. "Ali". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2: 375-378. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.

Kettâni, Muhammed Abdülhay b. Abdilkebir b. Muhammed el-Hasenî el-İdrîsî el-Kettânî (1886-1962). *H. Peygamber'in Yönetimi*. Trc. Ahmet Özel. 2 Cilt. İstanbul: İz Yayıncılık, 2003.

Mertoğlu, Mehmet Suat. "Vahiy Kâtibi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42: 447-449. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Şulul, Kasım. *İlk Kaynaklara Göre Hz. Peygamber (a.s.) Devri Kronolojisi*. 3. Bs. İstanbul: İnsan Yayınları, 2011.

Üstüner, Hüseyin. *H. Peygamber Devri'nde İstihbarat*. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001.

Vâkıdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Vâkıdî el-Eslemî el-Medenî (ö. 207/823). *Kitâbü'l-Megâzi*. 3. Bs, 3 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1404/1984.

Ya'kûbî, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Ebî Ya'kûb İshâk b. Ca'fer b. Vehb b. Vâzih el-Ya'kûbî (ö. 292/905'ten sonra). *Târihu'l-Ya'kûbî*. 2 Cilt. Beyrut: Şeriketü'l-A'lami li'l-matbû'ât, 2010/1431.

(Dr. Ömer SABUNCU tebliğini sundu)

BAŞKAN – Aynı zamanda çok dakik olarak tebliğini sundu, biz de kendisine çok teşekkür ediyoruz, Dr. Ömer SABUNCU Hoca'mıza.

Şimdi, iki tebliğ dinledik, bunlardan biri Peygamber'in gençlik dönemi ve genç olarak örnekliyi, Dr. Mustafa Necati BARIŞ tarafından sunuldu; diğeri de az önce dinlediğimiz tebliğ. Bu iki tebliği müzakere etmek üzere Prof. Dr. Abdullah KAHRAMAN, Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden. Hocama söz veriyorum.

Hocam buyurun, süreniz 10 dakika.

MÜZAKERE

Prof. Dr. Abdullah KAHRAMAN⁸⁵

Teşekkür ediyorum.

Sayın Başkan, sözlerime başlarken Peygamber (sav)’in anıldığı bu haftanın hayırlı olmasını, hayırlar getirmesini ve bu vesileyle düzenlenen sempozyumun başarıya ulaşmasını Cenabı Hak’tan niyaz ediyorum.

Değerli dinleyenler, iki tebliğ dinledik. Öncelikle emeklerini ortaya koyup genellikle klasik kaynaklardan yer yer de çağdaş kaynaklardan yararlanarak bizlere Hz. Peygamber’in gençlik yılları konusunda ve onun gençlere verdiği değer bir göstergesi olarak Hz. Ali’yi görevlendirme sadedinde ortaya konan iki tebliğ, gerçekten emek mahsulüdür. Arkadaşlara teşekkür ediyorum.

Bir iki noktanın altını çizip sonra tebliğlerle ilgili değerlendirmemi arz etmeye çalışacağım.

Peygamber ve Gençlik gibi çok önemli bir konuyu konuşuyoruz. Herhâlde bu sempozyumun amacı da bugün gençlik bizden, bizim değerlerimizden, belki bizim beceremediğimiz, hakkını veremediğimiz, eğitimde istenilen metodu ortaya koymadığımız ya da hızla devam eden dünyanın hızına ulaşamadığımız için elimizden hızla kaybolmaktadır. Bu sebeple biz bu gençlere başkaları rol model olup onları bizden, bizim değerlerimizden uzaklaştıracağına, insanlığın en güzel ve en büyük önderi Hz. Muhammed Mustafa’yı onlara tanıtalım da onlar başka yerlere kaymasınlar, kalplerinde iman olarak var olan Peygamber’i önlerinde örnek olarak da, rehber olarak da, önder olarak da görsünler amacına yöneliktir.

Dolayısıyla, ben de Peygamber’imizin gençlerle münasebetinde gördüğüm birkaç şey sadedinde, şu noktanın önemli olduğunu düşünüyorum: Peygamberimiz, gençlere bizim yüklediğimiz olumsuz anlamları yüklemiyor. Onları kelimenin gerçek anlamıyla

85 Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

hazine olarak görüyor. Genç denen insan, bütün insanlar gibi olumlu ve olumsuz yönleriyle, menfi ve müspet duygularıyla bir insan evladıdır. Peygamber, onların olumsuz yönlerini biliyor, görüyor ancak uygulamış olduğu rahmet dolu eğitim yöntemiyle o olumsuz yönleri olumluya kanallandırmış, olumlu yönlerini de geliştirebiliyor. Zaten Batılaların ve müsteşriklerin çok kısa bir süre içerisinde gençliği sahiplenmesi, etrafında pervaneler gibi dönmelerine sebep olması ve kendisine bağlayıp canlarını verip şehit olmalarını bir türlü izah edemiyorlar, akılları buna ermiyor çünkü onlar maddi parametrelerle bakıp vahyin ışığını, Allah'ın desteğini göz ardı ediyorlar.

Şimdi, bu noktaların altını çizdikten sonra tebliğlere gelecek olursak. Müzakere demek aslında eksik bir yön varsa ona işaret etmek ve katkı sağlamak demektir.

Ben öncelikle Mustafa Necati Barış arkadaşımızın tebliğine baktığımda, Peygamberin Gençliği ve Örnekliliği ifadesini görüyorum. Şimdi, burada bir siret var yani Peygamber'imizin hayatını anlatan kitaplar ancak bu tarihi malumdur. Bugün bu sempozyum muvacehesinde herhâlde biraz da fıkhu sire olması gerekir diye düşünüyorum yani bu tarihi malumatları vermenin yanında, bugüne hitap eden yönü nedir, gençliğe hitap eden tarafı nedir, biz bunlardan ne gibi dersler çıkarmalıyız; bunun değerlendirilmesinin de olması gerektiğini düşünüyorum şahsen. (Alkışlar) Tebliğe bu gözle baktığımızda, herhâlde çok fazla zaman alınmasın diye bu kısmın biraz eksik kaldığını söyleyebilirim.

Bir de şu tartışılabilirdi belki: İslam tarihçilerinin konusu olmayabilir ama şimdi bu İslam tarihçileri arkadaşlarımız da fıkhu sireyi önemsiyorlar, onu ön plana çıkarıyorlar, böyle kitaplar yazılıyor sürekli; olması gereken de bu bence. Peygamber'in bugüne taşınması sadece siyer bilgisiyle değil, aynı zamanda fıkhu sireyle olabilir kanaatini taşıyorum.

Bu tebliğ muvacehesinde ne söylenebilirdi söylenenlere ilaveten? Bir kere gençlik öncesi dönem, peygamberlerin gençlik öncesi dönemi örnek midir? Bu tartışılan bir meseledir. En azından bunu ortaya koymalıydık. Tamam, bizim Peygamber'imizim gençlik dönemi ile risalet sonrası dönem arasında bir çelişkisi yoktu; doğru ama bütün peygamberler böyle değil, onu da biliyoruz.

Biz bir de mukayese yapmalıydık burada Mustafa Hocam, o toplumu gençleri arasında Hz. Muhammed'in bir genç olarak yeri ne idi? Gençliğin genel durumu ve genel eğilimi neydi ki biz orada Hz. Muhammed aleyhisselamı ortaya koyalım da bir güneş gibi parlasın ve peygamber olarak seçilmesinin ne kadar isabetli olduğunu biz de insan planında görmüş olalım.

Dolayısıyla, bu özellikler sayıldıktan sonra ... Burada verilen örnekler çok güzel, seçilen örnekler çok güzel, çok isabetli ama bunlar üzerinden bir kişilik tahlili ortaya konularak işte bu bu özelliklere sahip olan bir insanı, bir şahsiyeti Allah peygamber

olarak bize seçmiş ve görevlendirmiştir deseydik sanıyorum biraz daha iyi olurdu gibi geliyor bana.

Sonuç bölümünde de ... Tabii, sonuç bölümü biraz özet gibi olmuş Mustafa Hocam. Sonuç bölümünde vardığımız sonuçlar yani bu kadar emek sarf ettik, belki maddeli bir şekilde ifade edebilirdik.

Bir de Hz. Peygamber'in amcası Ebu Talip'in diğer amcalarının yanında onu sahiplenmesini cömertliğine bağlamışız. Acaba sadece bu mudur, diye ben soru işareti koyuyorum. Çünkü bu kabilecilik anlayışının, kabiledaki velayet, ashabiyet anlayışının da burada önemli bir rolü var. Öz amcası olması değil mi yani onun da vurgulanması gerekir kanaatini taşıyorum.

Çobanlığa çok vurgu yaptınız ama bizim dilimizde çobanlık olumlu bir anlamda kullanılmıyor gerçekten de. "Üç tane koyunu güdemez." Peygamber'imizin çoban metaforunu kullanması, sadece sorumlulukla değil, ilaveten toplumun diliyle, yalın olarak anlayacağı bir dille, herkesin seviyesine göre konuşma özelliğinin de bir sonucu olması gerekir diye düşünüyorum.

Şimdilik bununla yetineyim. Ben onar onar dakikalar verilecek zannetmiştim ama maalesef hepsi on. Takdir Başkanımızın problem yok, yetiştiririm inşallah.

Ömer Hoca'mızın tebliğine geldiğimizde. Hz. Ali ve Peygamber'imizin ona verdiği görevler. Bunlar çok güzel sayılmış, Hz. Ali'nin kişisel özellikleri ortaya konulmuş. Ancak bu tebliğde de yine ortak şey, değerlendirme kısmının biraz daha ilave edilmesi gerektiğini düşünüyorum. Mesela dördüncü sayfada, Hz. Peygamber'in Tebuk Seferi'nde Hz. Ali'yi geride bırakıp savaşa katmaması, Hz. Ali'nin buna üzülmesi meselesinden Sünni dünya ile Şii dünya arasında önemli farklılıklar ve ihtilaflar var, burada buna biraz işaret etmek gerekirdi. Mesela Hz. Ali'ye Peygamber'imizin burada söylediği "Harun'un Musa'ya yakınlığı neyse senin de bana yakınlığın öyledir" ifadesini, aslında beni sakifeden önce Peygamber'in halife olarak Hz. Ali'yi tayin ettiğine Şii dünya delil gösteriyor. Burada kısa bir değerlendirme yapmamız gerekirdi diye düşünüyorum.

İkinci olarak, altıncı sayfada, hicretin dokuzuncu yılında Hz. Ebubekir'in Hac emiri olarak görevlendirildiğini biliyoruz. Fakat Hz. Ebubekir bu göreve tayin edildikten sonra, Tevbe Suresi'nin ilk ayetleri nazil oluyor ve hemen peşinden Hz. Ali de bu ayetleri okumak üzere ve ayrıca Hac'da uyulması gereken adabı ... Çünkü bir sene sonra Hz. Peygamber'in hayatında ilk ve son defa yaptığı İslam Haccı olacak, Peygamber'imiz Hac yapacak ve Veda Haccı olacak o, onun bir mukaddimesidir bu. Dolayısıyla, Hac'da uyulması gereken kuralları Hz. Ali'ye hatırlatıyor Peygamber'imiz. Âdeta Müslümanların yapacağı örnek haccın yolunu hazırlamış oluyor. Şimdi, Hz. Ebubekir'i Hac emiri tayin edip peşinden de Hz. Ali'yi bu görevle görevlendirmenin anlamı nedir acaba? Bunu

şöyle yorumlayanlar var: Aslında, peşinden Hz. Ali'nin gönderilmesi Hz. Ebubekir'in azledilmesi anlamına gelir. Bu gibi tartışmalar var. Oraya kısaca temas etmek gerekirdi.

Farklı yorumlar da var burada. Mesela bu yorumlardan birine göre, benim tespit edebildiğim bir yoruma göre, Hz. Ali'nin görevlendirilmesinin sebebi şu: Arapların yerleşik âdetine göre ahdin verildiğini ve bozulduğunu ancak kabilenin efendisi, büyüğü veya onun en yakınlarından biri ilan eder. Toplum bir kabile toplumdur, ne olursa olsun. Hz. Ali ise amcasının oğlu olması ve kabilesinden olması sebebiyle akrabalık bağı bakımından Hz. Peygamber'e Hz. Ebubekir'den daha yakındı. Dolayısıyla, toplumun alışageldiği uygulamaya ters düşmemek ve yadırganmamak için Hz. Peygamber Tevbe Suresi'nin ilk ayetlerini okuması için Hz. Ali'yi görevlendirmiştir.

Yine Ehli Sünnet ve Şia arasındaki tartışmalı noktalardan birisi, bu görevlendirme sebebiyle de Hz. Ali'nin aslında halife olarak Peygamber tarafından ilan edildiği iddiası var. Bu da doğru değil çünkü bu görev dışında, ayetlerin tebliğ edilmesi, Hac adabının aktarılması dışında Hz. Ali namazlar kılındığında da Hz. Ebubekir'e uyuyor, ıktida ediyor. Dolayısıyla, böyle bir görevlendirme yok. Görevin sorumluluk alanı belli. Ama biz burada, Ömer Hoca'mızın tebliğinde bu kısacık değerlendirmeyi de görmek isterdik şahsen siyerin bugüne aktarılması ve güncellenmesi muvacehesinde.

Teşekkür ediyorum. (Alkışlar)

BAŞKAN – Kısa ama vâfi ve kâfi bir müzekere oldu. Abdullah Hoca'mıza çok teşekkür ediyoruz.

Efendim, tebliğlerimiz hayli yoğun, üç tebliğimiz daha var.

Şimdi üçüncü olarak Yanis MAHİL, Strasbourg Üniversitesinden. Sanıyorum İngilizce olarak sunacak tebliğlerini. Gençlerin Hz. Muhammed Tarafından Yetkilendirilmesi tebliğini dinleyeceğiz. Diğer tebliğleri dinledikten sonra da müzakerelerine geçeceğiz inşallah.

Buyurun Hocam.

THE PROPHET MUHAMMAD AND EMPOWERMENT OF YOUTH

Yannis MAHİL⁸⁶

Author: Yannis Mahil, Scholar in Islamic Studies, Strasbourg University (France)

There are often intergenerational problems in Muslim communities. Indeed, older people sometimes have trouble passing the torch to younger to allow a good transition. Youth is a pillar in any society, the engine of renewal, investment in education of young people and their training is thus a key element for any positive change in the future.

Older people with experience, sometimes find it hard to trust young people, who by definition are less experienced, with tasks and responsibilities. But the acquisition of experiences goes through practice and implies a beginning. Moreover, to be able to develop its potential, it is fundamental to obtain the trust of our elders and to have the opportunity to develop a sense of responsibility through practice.

Faced with these crises in intergenerational relations, the example of the Prophet (saas), in his relationship with young people, his willingness to train them and prepare them to meet the challenges of the future, is filled with very useful lessons .

Allah (swt) refers to youth specifically in the Qur'an about the people of the cave "ahl al kahf" saying, "*They are young people who have believed in their Lord and whose faith we have strengthened.*"

This passage shows the importance of the young, because God has granted the group of the cave a miracle privilege to preserve their faith and to avoid persecution.

The Prophet (saw) understood that youth represents the lifeblood of a society as well as its future, so it has placed a lot of importance on the education of young people

86 Yazar: İslam Çalışmaları Uzmanı, Strazburg Üniversitesi (Fransa)

and their formation, both spiritually and morally. social. In particular, he took a lot of time to talk to and play with the children, his goodwill towards them being well known.

I) Kindness to children

The Prophet (saw) had a lot of consideration for the children. A hadeeth tells us that to make things easier for the mothers, the Prophet (saw) used to shorten his prayers when he heard children crying. This expresses both his kindness to mothers and to children.⁸⁷

Another prophetic tradition tells us an anecdote between the Prophet (saw) and his grandchildren expressing wonderfully the goodness of the Messenger to the children:

“The Prophet prayed when at the time of prostration, Hasan and Hussein jumped on his back. As people tried to stop them, he motioned them to leave. After his prayer, he placed them on his knees and said: “He who loves me must love these two children >.”⁸⁸

This hadith shows us that even if children can be sometimes agitated, and young people a little too enthusiastic, it is necessary to be patient to accompany them and to allow them to evolve positively.

The beneficent attitude of the Prophet (saw) towards children was accompanied by a true pedagogy aimed at educating them by wisdom, kindness and kindness.

It is reported that the Prophet (saw) arrested a boy who threw stones at palm trees. The boy told him that he was doing this so he could eat the dates of the tree. Rather than lecture him, the Prophet Muhammad (saw) offered him an alternative so that he would not repeat his error in the future. *“Do not throw stones at the palm trees, but eat what has fallen”*. Then he stroked the boy’s head and said, *“O Allah, fill his belly >”⁸⁹*

The Prophet (saw) was indulgent with the children who made mistakes and sought to make them reflect by their own faults so that they correct themselves, rather than punish or blame them. The Prophet’s pedagogy also involved gestures of love and affection because he knew that to become balanced, confident and structured, a child needed to receive love and affection. For example, he advised the Bedouins to kiss their children, although this was not done too much in their culture. Indeed, while Bedouins were at the Prophet’s house and said that they never kissed their children, the Prophet (saw) said to them, *“What can I do for you, if Allah has not provided you with mercy? >”⁹⁰*

87 Reported by Bukhari

88 Reported by Bayhaqi

89 Reported by Abu Dawud

90 Reported by Muslim

It is through the love given to children that we create balanced beings who, in return, will be able to give love once they become adults, to have confidence in themselves and to achieve great things in life.

II) Youth education and the training of tomorrow's elite: Dar Al Arqam

From the beginning of the revelation of the islamic message in Mecca, namely in the fifth year of the prophetic mission, one of the first things that the Prophet (saw) put in place, to be able to secretly transmit the Message, without endangering its fellow-muslims, was a place to train new Muslims and in particular the future elite of the developing Muslim community. The chosen place was the house of Arqam Al Makhzumi and will thus be called "Dar Al Arqam"⁹¹.

Before giving them responsibilities to train and empower young people through practical exercises, the Prophet practiced "empowerment" through religious, spiritual and intellectual education. Thus, education was at the heart of the process of training the elite of tomorrow. The case of Dar al Arqam is significant because it shows that from the beginning of his prophetic mission and before engaging in the more difficult stages of structuring Islam and the nascent Muslim community, the Messenger (saw) wanted to educate the hearts and minds. Thus, it is found that most of the young people to whom the Prophet will entrust tasks and missions, and who will become great companions thereafter, were students studying at Dar al Arqam. The message here is that before wanting to commit oneself, it is necessary to acquire knowledge and purify oneself spiritually. Indeed, they studied in Dar al Arqam the fundamentals of Islam and the Koran, to build themselves religiously, intellectually, and spiritually. Through the transmission of this knowledge, the Prophet (saw) formed an elite, he empowered them and gave them power, because knowledge is power.

Many young people trained at the Dar al Arqam school have become great companions and even leaders, having achieved great things, like Ali Ibn Abi Talib, Ja'far Ibn Abi Talib, Asma Bin Umays or Mus'ab Ibn Umayr.

It is not by chance that despite the persecution in Mecca and the impossibility for all Muslims to publicly proclaim their faith, the Prophet (saw) considered it essential to have a place dedicated to education and transmission of knowledge. Dar Al Arqam was needed to educate the future elite of the community and give them the first steps of a long training.

91 Al Mubarakfuri, Muhammad l'ultime joyau de la Prophétie, Éditions Ennour, 2008, p. 123,124

Symbolizing the first “Islamic school,” Dar Al Arqam was also at the heart of the Prophet’s educational methodology aimed at training his companions in general and youth in particular. The first stage of “empowerment” is the acquisition of knowledge, knowledge being power.

The formation of a new elite by empowerment of youth 1) The case of Osama Ibn Zayd

Although the Prophet (saw) gave the young people responsibilities to train them, he was careful not to go too fast, and sometimes to calm the enthusiasm too ardent of a youth not reached the level of maturity necessary to perform certain tasks. This is how the young Osama Ibn Zayd, when he was about 10 years old, wanted to go fight at the battle of Uhud, which the Prophet obviously refused, because it was far too early and he had not reached an age to assume this kind of role.

Shortly before the death of the Messenger of God (saw), during the 11th year of Hegira, the latter decided to send an army to fight the Byzantines in order to stop the persecution they inflict on the Arabs of the Sham who have embraced Islam. The Byzantines notably killed Farwa Ibn Amr al-Judhami, who was the governor of Ma’an. For this mission, the Prophet (saw) appointed at the head of the army a very young man, Osama Ibn Zayd, aged 17, 18 or 20 years according to sources.⁹² This mission was crucial because, in addition to being the second Muslim expedition in the Sham, it was an operation to stop the Byzantine oppression against Arab Muslims in the region and those who were converted to no longer feel in danger.⁹³

Because of his young age, some companions protested against the choice of the Prophet (saw) and did not want to join the expedition. “*The Prophet appointed Usama as the commander of the troops (to be sent to Syria). The Muslims spoke about Usama (unfavorably). The Prophet said, “I have been informed that you are talking about Usama (Let it be known) he is the most beloved of all people to me.”*⁹⁴

The contemporary Muslim scholar, Muhammad al-Ghazali, comments on this episode in these terms: “*Usama was only eighteen years old and some ignorant did not admit that such a large army, where there were mature people, was commissioned by a young person of such age.*”⁹⁵

92 Muhammad al Ghazali, *Fiqh as Sira*, Édition Ennour, p. 412.

93 Mubarakfuri, Muhammad l’ultime joyau de la prophétie, Édition Ennour, 2008 p. 671

94 Rapporté par Bukhari, vol 5, livre 59, n°744

95 Muhammad al Ghazali, *Fiqh as Sira*, Édition Ennour, p. 412

Indeed, several people considered that Osama's choice was illegitimate because of his young age, especially because older and more experienced people were available to take over the army.

But the Messenger (saw) firmly defended the legitimacy of his choice *"You criticize his appointment (Osama) as you had previously criticized that of his father. Well ! I swear by God! His father was worthy of command, and he was for me the most beloved of men, and his son is the son of all the men I love best after his father »*.⁹⁶

After this intervention by Muhammad (saw), the choice of Osama was accepted by the community and the army was able to set up⁹⁷.

The Prophet (saw) did not take account of the criticisms of the youth of Usama and privileged merit and competence, because *« the mature age does not endow the fools with reason and the young age does not demean the no green piles »*⁹⁸.

It is noted that despite the criticism, the Prophet (saw) trusted Osama and gave him the opportunity to develop his potential, gain experience and prove himself. Through this trust that he gave to people and the missions he entrusted to them, he allowed them to emancipate themselves, develop their skills and take responsibility. Indeed, by exercising a responsibility as great as that of leading a military expedition under his command with a large army, Osama Ibn Zayd had the opportunity to develop his own sense of responsibility and his ability to handle difficult situations. Of course, there were more knowledgeable and experienced companions than Osama for this mission, but the Messenger (saw) preferred the latter in a pedagogical perspective, to give him confidence in himself by the trust he gives him and to enable him to develop his experience and skills for the future.

Abu Bakr then wanted to share his experience with Osama Ibn Zayd, giving him advice that would enable him to carry out his very delicate mission. Here we are in an example of intergenerational positive transmission. Abu Bakr accepts that a young person takes "power" as commander of an army and tries to accompany him in his task to maximize his chances of success. Here are the tips that Abu Bakr gave Osama before the departure of the troops, according to Tabari's version:

Then (Abu Bakr) said, "Oh army, stop and I will order you [to do] ten [things]; learn them from me by heart. You shall not engage in treachery; you shall not act unfaithfully; you shall not engage in deception; you shall not indulge in mutilation; you shall kill neither a young

96 Reported by Bukhari

97 Mubarakfuri, Muhammad l'ultime joyau de la prophétie, Édition Ennour, 2008 p. 672

98 Muhammad al Ghazali, Fiqh as Sira, Édition Ennour, p. 412

child nor an old man nor a woman; you shall not fell palm trees or burn them, you shall not cut down [any] fruit-bearing tree; you shall not slaughter a sheep or a cow or a camel except for food. You will pass people who occupy themselves in monks' cells; leave them alone, and leave alone what they busy themselves with. You will come to a people who will bring you vessels in which are varieties of food; if you eat anything from [those dishes], mention the name of God over them. You will meet a people who have shaven the middle of their head and have left around it [a ring of hair] like turbans; tap them lightly with the sword. Go ahead, in God's name; may God make you perish through wounds and plague!

According to al-Sari - Shu'ayb - Sayf; and according to 'Ubayd-allah - his uncle - Sayf - Hisham b. Urwah- his father: Abu Bakr went out to al-Jurf and followed Usamah and sent him off. He asked Usamah for 'Umar [b. al-Khattab], which he agreed to. He told Usamah "Do what the Prophet of God ordered you to do: Begin with the Quda'ah country, then go to Abil. Do not fall short in anything that the Apostle of God commanded, but do not hurry because of what is not [yet] attained of his injunction.

So Usamah advanced quickly to Dhu al-Marwah and the valley and ended up doing what the Prophet had ordered him to do, dispersing horsemen among the Quda'ah tribes and raiding Abil. He took captives and booty, and his completion [of the mission] was within forty days, excepting [the time of] his return »⁹⁹

The experienced man, Abu Bakr has accepted the authority given to the young Osama, and far from boasting, the young commander has accepted the valuable advice of a wise man. This is an exemplary model in intergenerational relations from which we should be inspired.

This example shows how the Prophet (saw), like his close and experienced companions, sought to train young people through experience and to empower them by trusting them and giving them power and responsibility.

2) Ali Ibn Abi Talib during the Hijra: empowerment, self-confidence and ethics

Another significant story in this regard took place during the hijra from Mecca to Medina.

For the success of emigration, the Prophet (saw) has put in place a careful strategy to escape to Medina. His life was at stake as well as the future of the transmission of the Message of Islam. In spite of the risks and the vital importance of this operation, the Prophet (saw) entrusted a double task of very great importance, as part of his strategy,

⁹⁹ Tabari, History of al Tabari, The Conquest of Arabia, Vol 10, translated in English by M. Donner, State University of New York Press, 1993, p. 16, 17

to the young Ali Ibn Abi Talib (ra), who had only 22 years at this time. The Quraysh decision-makers had unanimously adopted Abu Jahl's proposal to choose one man from each tribe and at the same time kill Muhammad with swords, so their responsibility would be diluted among all the clans¹⁰⁰. But God thwarted their plot by sending Jibril (as) (the Angel Gabriel) to warn the Prophet (saw). It was then that the Messenger of God asked Ali to take his place in his bed to deceive the enemy and defeat their plot "*Cover your green coat and go to sleep that night in my bed. You will have nothing to fear from them*". The men in charge of killing the Messenger (saw) saw that it was Ali in the bed and that the Prophet (saw) was gone, so their plan fell into the water¹⁰¹.

By entrusting this mission to Ali, the Prophet (saw) has allowed Ali to acquire a greater sense of responsibility, courage, risk-taking, as well as an ability to keep his cool in a difficult situation.

Moreover, it has made Ali feel useful, by participating in a collective work that exceeds him, in addition to being given the confidence of the Messenger (saw), it necessarily reinforces his self-confidence.

Prophet Muhammad (saw) entrusted a second mission to the young Ali Ibn Abi Talib (ra).

Before leaving for Medina, he ordered Ali to stay in Mecca after his departure to return to their owners all the deposits they had entrusted to the Messenger of God (saw). Because the Prophet (saw) was known for his righteousness and honesty, people called him "*as sadiq wa al amin*" (honest and trustworthy) and used to entrust him with their precious objects.¹⁰²

Once again the Prophet (saw) has shown his confidence to the young Ali and taught him by this practical mission the centrality of ethics, even in detail, and the fact that the trust people place in you must always be respected, even when the circumstances are difficult.

The Prophet (saw) thus gave his trust to a young man by giving him two missions involving great responsibility. By this, he gave Ali the opportunity to develop his abilities, his sense of responsibility and his confidence in himself. He also taught Ali risk-taking, courage and the importance of ethics in all circumstances.

This education through practical empowerment, as previously through formal education in Dar Al Arqam, has allowed Ali Ibn Abi Talib to become a great leader and

100 Ibn Hicham, Biographie du Prophète, Fayard, p.172

101 Ibidem

102 Ibn Hicham, Biographie du Prophète, Fayard, p.173, 174

to contribute immensely to the advancement of Muslims. He became a great soldier, a man of science but also a great political leader, having been the fourth Caliph of Islam in the wake of Othman Ibn 'Affan, considered as one of the well-guided caliphs (*Khulafâ` Râshidûn*).

This is how Prophet Muhammad (saw) trusted many young people, entrusted them with responsibilities, empowered them, which made it possible to build a generation of structured Muslims, educated and able to face the challenges of the future. Trust in young people and intergenerational transmission are therefore essential data for promoting a better future.

IV) The first Hijra towards Abyssinia: a school of empowerment

Faced with the rise of persecution around the end of the fourth year of the prophetic mission and which became very hard around the middle of the fifth year, which led the Muslims to consider a departure to protect themselves. Knowing the existence of a Christian King known for his justice in Abyssinia, the Negus, he recommended that Muslims, especially the most vulnerable, take refuge in his kingdom.¹⁰³

Important companions took part in the journey such as Roqaya, the daughter of Prophet Muhammad (saw), her husband Othman Ibn 'Affan, Abu Hudhayfa ibn Utba, Abd Rahman ibn Awf, Abu Salama ibn Abdallah or the cousin of the Prophet (saw) Jafaar Ibn Abi Talib.¹⁰⁴

Traveling and settling in a foreign country is always a formative experience, especially in the case of Hijra in Abyssinia. Muslims had to go to a country where the political, cultural, religious and sociological context was radically different. In addition to the physical test of a long journey, it has forced them to learn from others, to adapt, to defend their faith, to argue, and this has even led them to develop a sense of diplomacy. Within the Abyssinian group, there were some young men and women who, through this experience, were able to develop their skills, knowledge and sense of responsibility. Beyond the necessary character of this immigration, the Prophet also wanted to train his companions, especially the youth, by this emigration to Abyssinia. Among the young people who participated in this first emigration, some will become great companions, and this experience has participated in their "empowerment". Among the young people who took part in the first Hijra, Jaafar Ibn Abi Talib, who was about 25 years old at the time, his wife Asma Bint Umays, Mus'ab Ibn Umar, who was between 17 and 21 years old, Abu Salama, as well as his wife Umm Salam who was 19 years old, and others¹⁰⁵.

103 Ibn Hicham, *Sira Al Nabawiya*, Dar Kitab al Arabi, 1990, Beyrouth, partie 1, p. 349

104 Ibn Hicham, *Sira Al Nabawiya*, Dar Kitab al Arabi, 1990, Beyrouth, partie 1, p. 349-352

105 Ibn Hicham, *Sira Al Nabawiya*, Dar Kitab al Arabi, 1990, Beyrouth, partie 1, p. 349, 350, 351

1) Empowerment of Jaafar Ibn Abi Talib

Learning that the Muslims of Mecca had been warmly welcomed in Abyssinia, the Quraychites decided to send a delegation to the Negus, to convince him to surrender to them the Muslims to whom he gave refuge, saying that they had betrayed the religion of their ancestors and that they were the cause of unrest in Mecca. Confronted with such an awkward and non expected situation, putting the Muslims of Abyssinia under the threat of torture or death in the event of Negus's acceptance, it has taught them to deal with crisis situations with intelligence and serenity and developing their sense of diplomacy.

An example illustrating the acquisition of competences through practical experience is the intervention of Jaafar Ibn Abi Talib in front of the Negus, who had asked Muslims to expose their religion to decide on the dispute.

It must be remembered that Jaafar was one of those who followed the teachings of the Prophet (saw) at Dar al-Arqam, and as part of the Banu Hashim, his departure to Abyssinia was not a necessity. It is therefore certainly a wish of the Messenger to send him to Abyssinia to forge the experience of his young cousin and enable him to develop his potential. After being educated religiously, intellectually and spiritually in Dar al-Arqam, Jaafar had to move to the next stage of his training to become a leader and respond to the challenges of the nascent Muslim community. The first emigration was therefore for him a school of learning.

In front of the Negus, Jaafar then made a remarkable plea, mixing the truth of the facts, sincerity, intelligence and emotion, while trying to use the most appropriate formulas and words to touch the Negus and convince him¹⁰⁶.

As a result, the Negus was strongly impressed by Jaafar's speech, and asked Muslims to recite verses from the Qur'an. Jaafar's intelligence, which he put into practice, thus developing his sense of diplomacy and rhetoric, was to choose Koranic verses that emphasize what is common between Christians and Muslims, namely reverence for Jesus (Aissa) and his mother, the Virgin Mary

(Maryam). He recited the first verses of Surah Maryam (Mary)¹⁰⁷. These verses moved the Negus and his bishops to tears. The Abyssinian King responded by saying, *"It seems that these words and those revealed to Jesus are rays of light from the same source."* The Negus then decided to refuse the request of the Quraysh's emissaries and he told

106 Ibn Hicham, Sira Al Nabawiya, Dar Kitab al Arabi, 1990, Beyrouth, partie 1, p. 359-363

107 Qur'an: Surah 19

them “*I regret, I can not give you these refugees. They are free to live their faith in my kingdom as they see fit* »¹⁰⁸.

It was therefore a political and diplomatic victory for the Muslims, but also an exercise and a teaching for all the witnesses, especially for Jaafar. This episode was an “empowerment” for him.

A second lesson followed, namely not to proclaim victory too quickly, and to always prepare a new crisis. Indeed, the following day, the Quraysh emissary, Amr Ibn Al’As, tried again to convince the Negus to stop his support for Muslims, pointing out that Muslims would “blaspheme” Jesus, because their beliefs about it differ in some aspects from those of Christians.

Jaafar knew how to react and again managed the crisis situation with excellence. He replied: “*We say about Jesus what was revealed to the Prophet Muhammad (saw), namely, that he is the servant of God, His Messenger, His Spirit and His Word breathed into the Virgin Mary.*” Convinced by Jaafar’s words, the Negus again repeated to the emissaries of Quraysh that he shared these words about Jesus and assured the Muslims his total protection. He then ordered that the emissaries of Mecca be given the gifts they had brought to the Negus and sent home¹⁰⁹.

It can be seen, therefore, that for the young Jaafar Ibn Abi Talib, it was clearly a school, teaching him how to manage crisis situations, to argue before the authority under stress, to show conviction and intelligence, to develop his sense of diplomacy and his sense of solidarity with his group. All these qualities acquired in Abyssinia, will be an asset for him in the future of the challenges that will affect the *oumma*. It is not for nothing that the Prophet will name him 2nd commander at the head of the Muslim army party to fight the Byzantines in the Sham during the battle of al Mu’ta in year 8 of the Hegira¹¹⁰.

In addition to have been a necessary need in the face of persecution, the Prophet allowed many companions, especially young people, to use their experience in Abyssinia as a school of empowerment. Jaafar is the best example.

2) Mus’ab Ibn Umayr: From « Dar al Arqam » to First Ambassador of Islam

108 Al Mubarakfuri, Muhammad l’ultime joyau de la Prophétie, Éditions Ennour, 2008, p. 129, 130

109 Al Mubarakfuri, Muhammad l’ultime joyau de la Prophétie, Éditions Ennour, 2008, p. 130, 131

110 Al Mubarakfuri, Muhammad l’ultime joyau de la Prophétie, Éditions Ennour, 2008, p. 550

Another young companion present during the emigration to Abyssinia, and during which he certainly acquired knowledge and skills, will be entrusted a few years later a leading mission by the Prophet which will go in the direction of his “empowerment”.

It is Mus’ab Ibn Umayr, born around 598¹¹¹ and converted to Islam around 615 in Dar al Arqam. So, he also benefited from the Prophet’s teachings and trainings of the Prophet at Dar Al Arqam.

Despite his young age, the skills and knowledge he acquired in Dar alqum and emigration to Abyssinia enabled him to develop rapidly, which was explained that a few years later, the Prophet will entrust him with a mission of first importance.

After the episode known as the first allegiance (*al ‘aqaba al awla*) where some Ansar had pledged allegiance to the Messenger of God in the summer of 621, Mus’ab was chosen by the Prophet (saw) to be sent in Medina as ambassador for the purpose of teaching Islam to the people of Medina. A mission of the first order, insofar as Mus’ab became for the Medinans the spokesperson of Islam and the Messenger and had the mission to train them. By the way, he was the first muslim to be chosen for this task of Ambassador, that is why muslim historians called him the first ambassador of islam.

Thus, beyond the objective of instructing Medina’s people, the Prophet also trained the young Mus’ab, who being granted the trust of the Prophet would develop his self-confidence. His sense of responsibility was accentuated by the high responsibility that his mission implied. In addition, his sense of relationship, pedagogy and education could only deepen facing the population of Medina.

As a result of the work of preaching and education of Mus’ab Ibn Umayr, many Medinans have converted to Islam, including local notables such as Sa’d ibn Ubadah, Sa’d ibn Muadh or Usayd ibn Hudayr¹¹². This was a difficult exercise for Mus’ab demanding a lot of skill, because he had to debate with pedagogy and intelligence. But after a year of work, practically all the clans of Medina had converted to Islam, to the exception of three families¹¹³.

Again, this example shows us that the Prophet practiced the empowerment of young companions through practical exercises and by entrusting them with missions and responsibilities of primary importance.

111 Même s’il existe des débats sur le sujet. Certains évoquent aussi la date de 594

112 Muhammad Husayn Haykal, *The Life of Muhammad*, Islamic Book Trust, Kuala Lumpur, 2008, p. 186

113 Muhammad Hamidullah, *Le Prophète de l’islam*, 7e édition, Al Falah, 2009, p. 124,125

Mus'ab also became a great companion, he participated in the battle of Badr and died to that of Uhud in 625. His leadership characteristics and his courage were revealed in this ultimate battle. Indeed, the Prophet Muhammad (saw) had entrusted to him the task of brandishing the flag of the Muslims¹¹⁴. Mus'ab Ibn Umayr fought to the end with bravery and stood near the Prophet when he was slain, the standard fell, touching the Messenger's head¹¹⁵. The man who killed him thought he had murdered the Prophet Muhammad (saw), he even went back to his people to announce that Muhammad was dead¹¹⁶, demonstrating that Mus'ab did his best to protect the Messenger (saw).

Becoming religiously, spiritually and intellectually trained in Dar al Arqam, then acquired knowledge and skills during his participation in emigration to Abyssinia, before being entrusted with the mission of ambassador of Islam in Medina to teach religion, and finally to die heroically, like a great warrior, during the battle of Uhud. Without counting the other events rich in teachings that have marked his life, Mus'ab is the perfect example of a young man whom the Prophet to form on several stages and on several levels to make him a complete and able to meet the colossal challenges of the Muslims of that time.

Conclusion

First of all, it must be remembered that the Prophet's method or his educational objective for the "empowerment" of the youth varied according to the companions and their particular assets.

The most typical example is the Messenger's attitude towards his companion Abu Dhar al Ghifari. Indeed, the Prophet knowing his qualities as a protester and soldier, and therefore allowed him to develop in these areas by giving him responsibilities and missions of this order. On the other hand, considering that he was not qualified for leadership and political power, the Prophet Muhammad refused to entrust him with a position of authority, even though he had requested it.

It was narrated that Abu Dharr said « *O Messenger of Allah, will you not appoint me (to a position of authority)? He struck me on the shoulder with his hand and said: "O Abu Dharr, you are weak and it is a trust (amâna), and on the Day of Resurrection it will be a source of humiliation and regret, except for the one who takes it and fulfils all obligations and does all duties required."* »¹¹⁷.

114 Tabari, Chronique de Tabari, traduction française, Imprimerie Nationale, Paris, vol 3, p.23

115 Tabari Chronique de Tabari, traduction française, Imprimerie Nationale, Paris, vol 3, p.29

116 Ibn Hicham, Sira Al Nabawiya, Dar Kitab al Arabi, 1990, Beyrouth, partie 3, p. 36

117 Reported by Muslim

Taking into account singular specificities, here are the methods used by the Prophet to train youth through empowerment.

Show kindness, benevolence and authority towards children to transmit to them at the same time positive waves, the sense of love and kindness, but also the sense of limits. (Hassan and Huseyn)

From the youth, educate religiously and spiritually young people, to make them complete and structured beings, able to meet the challenges of the future, and even to be the elite of tomorrow. (Dar al Arqam)

To transmit to youth the sense of responsibility, leadership, power and authority over others by giving them practical assignments involving responsibilities and power over others. Also put young people and elders in a mutual need, pushing them to collaborate each other. (Osama Ibn Zayd at the head of the army)

Develop the self-confidence and ethical sense of young people by trusting them and giving them tasks to develop their sense of morality, of usefulness as well as their courage. (Ali Ibn Abi Talib during the Hijra)

Develop the communicative and rhetoric capacities of young people, the sense of human relationships and pedagogy to make them suitable actors for *da'wa* (transmission of Islam), and improving their abilities to teach and educate people (Mus'ab Ibn Umay as ambassador of Islam in Medina)

Put young people in situation of crisis, to teach them how to manage a difficult situation in a hurry, to develop their skills in communication and advocacy, their sense of leadership and teammanagement and their charisma. And putting young people in a situation of dealing with international relations and heads of state, to develop their diplomatic abilities (Jaafar Hijra in Abyssinia)

Obviously, according to the persons and the qualities that the Prophet spotted at home, he entrusted them with different missions, so that each one develops in the area where he is competent. Because for him, everyone in his singularity had a talent, which needed to be identified and developed.

These methods used by the Muhammad (saw) to train and educate the youth are basically fully transposable in our time and must be a source of inspiration today. The principles that are drawn from these experiences are strong universal teachings that Muslims would be wrong to neglect.

HZ. MUHAMMED VE GENÇLERİN YETKİLENDİRİLMESİ

Yannis MAHİL¹¹⁸

Tercüme: Ayşe Zuhul Sarı

Müslüman toplumlarda kuşaklar arası sorunlar sıklıkla yaşanmaktadır. Bir önceki kuşak, daha iyi bir aktarım sağlamak için bayrağı yeni nesle devretmekte zaman zaman tereddüt etmektedir. Gençler toplumun direği, yenilenme motoru gibidir; bu yüzden gençlerin eğitim-öğretimine yatırım yapmak, gelecekte olumlu değişimler sağlanması adına vazgeçilmez bir unsurdur.

İleri yaşlı tecrübeli insanlar, kendilerinden daha tecrübesiz olan gençlere görev ve sorumluluk emanet etmekte kimi zaman zorlanmaktadır. Ancak tecrübe edinmenin yolu pratik yapmaktan geçer ve bu bir başlangıca işaret eder. Ayrıca, gençlerin içindeki potansiyeli geliştirebilmesi için büyüklerin güvenini kazanması ve pratik yaparak sorumluluk bilincini geliştirme imkânı yakalaması elzemdir.

Nesiller arası ilişkilerde karşı karşıya geldiğimiz kriz durumlarında, Peygamberimiz (s.a.v.)'in gençlerle ilişkileri, onları yetiştirme ve gelecekteki zorluklara hazırlama isteği bizler için ibret dolu bir örnektir.

Allah (c.c.), Kur'an'da “ashab-ı kehf” özelinde gençlere atıfta bulunur: “Şüphesiz onlar Rablerine inanmış birkaç genç yığitti. Biz de onların hidayetlerini artırmıştık.”

Bu ayet gençliğin önemine işaret eder; çünkü Allah, mağara ehli bu genç gruba imanlarını muhafaza etmeleri ve zulümden kaçmaları için bir mucize bahşetmiştir.

Hz. Muhammed (s.a.v.), gençliğin bir toplumun can damarı ve geleceği olduğu idrakiyle gençlerin hem manevi hem de ahlaki yönden eğitimine ve yetiştirilmesine

118 Yazar: İslam Çalışmaları Uzmanı, Strazburg Üniversitesi (Fransa), Tercüme: Ayşe Zuhul Sarı

büyük önem vermiştir. Çocuklara karşı güzel muamelesi malumdur; onlarla sohbet etmeye ve oynamaya bilhassa vakit ayırmıştır.

1) Çocuklara Özen Göstermek

Hız. Peygamber (s.a.v.) çocuklara büyük önem vermiştir. Bir hadis-i şerifte annelerin işlerini kolaylaştırmamız buyrulur. Örneğin Hız. Peygamber (s.a.v.) bir çocuğun ağladığını duyduğunda namazı kısa tutardı. Bu davranışı onun hem annelere hem de çocuklara gösterdiği özeni ortaya koyar.¹¹⁹

Torunlarıyla arasında geçen bir diğer olaya ilişkin anekdot, Peygamberimiz'in çocuklara güzel muamelesine muhteşem bir örnek teşkil etmektedir:

"Hız. Peygamber namazda secdedeyken Hasan ve Hüseyin sırtına atladı. Etraftakiler onları durdurmaya çalışırken Peygamberimiz eliyle onlara bırakmalarını işaret etti. Namazını tamamladıktan sonra onları dizlerine oturttu ve şöyle buyurdu: 'Beni seven bu iki çocuğu da sever.'¹²⁰

Bu hadis bizlere, çocuklar zaman zaman bizi tedirgin edecek davranışlarda bulunsalar da, ya da gençler fazla heyecanlı ve hevesli olsalar da, onlara sabırla eşlik etmemiz ve pozitif yönde gelişimlerine imkân tanımamız gerektiğini göstermektedir.

Hız. Peygamber'in çocuklara karşı davranış biçimi, onları hikmet ve nezaketle eğitmeye yönelik doğru bir pedagojik yaklaşımla şekillenmiştir.

Bir gün hurma ağaçlarına taş atan bir çocuğun yakalanıp Peygamberimiz'e getirildiği rivayet edilir. Çocuk, ağacı hurma yiyebilmek için taşıdığını söyler. Azarlamak ya da nutuk atmak yerine Hız. Muhammed (s.a.v.) çocuğa, *"Hurma ağaçlarına taş atma, düşenlerden ye."* diyerek hatasını tekrarlamaması için bir alternatif sunmuş, ardından başını okşayıp, *"Allah'ım, bu çocuğun karnını doyur."*¹²¹ şeklinde dua etmiştir.

Hız. Peygamber (s.a.v.) çocuklara hata yaptıklarında daima hoşgörülle yaklaşmış ve onları cezalandırmak ya da suçlamak yerine kendi hatalarını anlayıp düzeltmelerini sağlamak yolunu seçmiştir. Hız. Muhammed'in pedagoji anlayışı ayrıca sevgi ve şefkati de barındırıyordu. Çünkü dengeli, özgüvenli ve karakterli olmak için bir çocuğun sevgiye ve şefkate ihtiyacı olduğunu biliyordu. Örneğin yaşadıkları kültürde sık rastlanan bir davranış biçimi olmamasına rağmen bedevilere çocuklarını öpmelerini tavsiye etmiştir.

119 Buhârî rivayet etmiştir.

120 Beyhâkî rivayet etmiştir.

121 Ebu Davud rivayet etmiştir.

Nitekim bir gün bedeviler Peygamberimiz'in evine gelmişlerdi. Çocuklarını hiç öpmediklerini söylediklerinde Efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurdu: *"Allah size merhamet vermediyse ne yapabilirim ki?"*¹²²

Çocuklara gösterdiğimiz sevgi, dengeli ve sağlıklı bireyler yetiştirmemizi sağlar ve bunun sonucunda ileride onlar da sevgi gösterebilen, kendine güvenen ve büyük başarılar elde eden yetişkinler haline gelirler.

II) Gençlerin eğitimi ve yarının elitlerinin yetiştirilmesi: Dâru'l Erkam

İslam'ın mesajının vahyedilmesinin başlarında, nübüvvetin beşinci yılında, Hz. Peygamber'in Müslümanları tehlikeye atmadan gizlice İslam'ın mesajını insanlara iletebilmek için Mekke'de yaptığı ilk iş, yeni Müslümanları ve bilhassa gelişen Müslüman toplumun elitlerini eğitmek için bir yer kurmak olmuştur. Bu amaçla Erkam el-Mah-zûmî'nin evi seçilmiş ve bu mekân "Dâru'l Erkam" olarak anılmıştır.¹²³

Peygamberimiz uygulamaya dayalı çalışmalar aracılığıyla gençlere eğitim vermek ve onları güçlendirmek amacıyla sorumluluk vermeden önce, "güçlendirmeyi" dini, manevi ve entelektüel eğitim alanında gerçekleştirmiştir.

Yani, yarının elitlerini yetiştirme sürecinin merkezinde eğitim bulunmaktaydı. Dâru'l Erkam örneği, Hz. Muhammed'in peygamberlik görevinin başlangıcından itibaren, İslam'ın ve Müslüman toplumun teşekkülünde daha zor süreçlere gelinmeden önce kalpleri ve zihinleri şekillendirme istediğini göstermesi açısından dikkate değerdir. Bu sayede, Dâru'l Erkam'da eğitim gören gençler, Hz. Muhammed'in görev verdiği sahabe-i kiramın önde gelenleri haline gelmiştir. Burada almamız gereken mesaj, bir işe kendimizi adamadan önce ilim tahsil etmenin ve manevi olarak kendimizi arındırmanın gerekliliğidir. O gençler kendilerini dini, manevi ve fikri manada geliştirmek adına Dâru'l Erkam'da İslam'ın esasları ve Kur'an eğitimi aldılar. Bu ilim aktarımı yoluyla Hz. Peygamber (s.a.v.) bir elit kesim inşa etti, onları güçlendirdi ve yetkilendirdi; çünkü ilim güçtür.

Dâru'l Erkam okulunda yetişen Ali b. Ebu Talib, Ca'fer b. Ebu Talib, Esmâ b. Umeyys ve Mus'ab b. Umeyr gibi gençler, ileride ashabın önde gelenleri, hatta büyük başarılar elde eden liderler oldular.

Mekke'deki zulüm ve baskılara ve Müslümanlar'ın imanını açıkça ilan edememesine rağmen Hz. Peygamber'in eğitime ve ilmin aktarımına tahsis edilmiş bir mekânın gerekliliğini düşünmüş olması bir tesadüf değildir. Dâru'l Erkam, toplumun gelecekteki

122 Müslim rivayet etmiştir.

123 Al Mubarakfuri, Muhammad l'ultime joyau de la Prophétie, Éditions Ennour, 2008, s. 123,124

elitlerini yetiştirmek ve onlara uzun bir eğitim sürecinin ilk adımlarını sağlamak için elzemdi.

İslam'ın "ilk okulu" olan Dârü'l Erkam, aynı zamanda Hz. Muhammed'in ashabı ve bilhassa gençleri yetiştirmeyi amaçlayan eğitim metodolojisinin merkezindeydi. Çünkü ilmin güç olduğu ilkesi göz önünde bulundurulursa, "güçlendirme"nin ilk aşaması, ilim tahsil etmektir.

III) Gençlerin yetkilendirilmesi yoluyla yeni bir elit oluşturulması

1) Usame bin Zeyd örneği

Hz. Peygamber (s.a.v.) gençleri yetiştirmek için onlara sorumluluk vermiş olsa da, bunda ölçüyü kaçırmamaya ve zaman zaman, belirli görevleri yerine getirecek olgunluğa ulaşmamış gençlerin aşırı coşku ve heyecanını yatıştırmaya dikkat ediyordu. Usame bin Zeyd 10 yaşında Uhud Savaşı'na katılmak istediğinde Hz. Peygamber'in reddetmesinin sebebi de böyle bir görev üstlenmek için yaşının çok küçük olmasıydı.

Peygamberimiz, vefatından kısa bir süre önce Hicret'in 11. yılında, İslam'ı kabul eden Şam Araplarına yapılan baskının önüne geçmek için Bizans üzerine bir ordu göndermeye karar verdi. Bizanslılar Maan valisi Ferve bin Amr el-Cüzami'yi şehit ettiler. Hz. Muhammed (s.a.v.) çeşitli kaynaklara göre o zaman 17, 18 ya da 20 yaşında olan genç yaştaki Usame bin Zeyd'i ordunun başına kumandan tayin etti.¹²⁴ Bu görev büyük önem arz ediyordu; çünkü Şam'a yapılan ikinci Müslüman seferi olmasının yanı sıra, Bizans'taki Müslüman Araplara baskıyı durdurmak ve bu yeni Müslümanların tehlike altında hissetmesini önlemek için yapılan bir operasyondur.¹²⁵

Bazı sahabeler, Usame'nin yaşının küçük olması sebebiyle Hz. Muhammed'in bu kararına karşı çıktılar ve sefere katılmak istemediler. "Hz. Muhammed (s.a.v.) Usame'yi, (Suriye'ye gönderilecek) orduya kumandan tayin etti. Müslümanlar Usame hakkında olumsuz kanaat belirttiler. Hz. Muhammed şöyle buyurdu: 'Usame hakkında konuştuğunuzun haberini aldım. (Bilinsin ki) o bana insanların en sevimlisidir.'¹²⁶

İslam âlimi Muhammed el-Gazali bu kısmı şu şekilde yorumlar: "Usame sadece on sekiz yaşındaydı ve bazı cahiller, içinde daha olgun insanların yer aldığı öyle büyük bir ordunun o kadar genç yaştaki biri tarafından idare edilebileceğini kabul edemediler."¹²⁷

124 Muhammad al Ghazali, Fiqh as Sira, Édition Ennour, s. 412

125 Mubarakfuri, Muhammad l'ultime joyau de la prophétie, Édition Ennour, 2008 s. 671

126 Rapporté par Bukhari, vol 5, livre 59, n°744

127 Muhammad al Ghazali, Fiqh as Sira, Édition Ennour, s. 412

Nitekim kimileri, özellikle de orduyu idare edebilecek daha yaşlı ve tecrübeli insanlar varken Usame'nin seçilmesinin meşru olmadığını düşündüler.

Ancak Allah Rasulü (s.a.v.) tercihinin meşruluğunu kararlılıkla savundu. "Aynı babasının seçilmesini eleştirdiğiniz gibi Usame'nin seçilmesini de eleştiriyorsunuz. Allah'a yemin olsun ki Zeyd, komutanlığa layıktı ve bana insanların en sevimlilerindendi. On dan sonra da bana insanların en sevimlisi Usame'dir."¹²⁸

Hiz. Muhammed'in bu müdahalesinden sonra Usame'nin bu göreve tayin edilmesi insanlar tarafından kabul edildi ve ordu nihayet kurulabildi¹²⁹.

Hiz. Peygamber (s.a.v.) eleştirileri dikkate almamış, liyakat ve yeterliliği önclemiştir. Çünkü "Yaşlılık ahmaklara akıl bahşetmez; genç yaş ağacın değerinden bir şey kaybet tirmez."¹³⁰ *Ç.N. "Akıl yaşta değil baştadır" anlamında bir alıntı kullanılmıştır.

Tüm eleştirilere rağmen Hiz. Muhammed'in Usame'ye güvenmesi ve ona kabiliyetlerini geliştirme, tecrübe kazanma ve kendini kanıtlama fırsatı vermiş olması dikkat çekicidir. İnsanlara duyduğu güven ve verdiği görevlerle onları özgür kılmış, yeteneklerini geliştirmelerine ve sorumluluk almalarına olanak tanımıştır. Usame bin Zeyd de büyük bir orduyu ve askeri bir seferi idare etmek gibi ağır bir sorumluluğu üstlenerek, sorumluluk duygusunu ve zorluklarla başa çıkma kabiliyetini geliştirme fırsatı bulmuştur. Bu görev için düşünülebilecek Usame'den daha bilgili ve tecrübeli sahabeler tabii ki vardı. Fakat Peygamberimiz pedagojik bir perspektifle bakarak ona özgüven aşlamak ve gelecek için tecrübe edinmek ve kabiliyetlerini geliştirebilmek amacıyla onu tercih etmiştir.

Hiz. Ebu Bekir de Usame bin Zeyd'e bu hassas görevi layıkıyla yerine getirebilmesi için tavsiyeler vermek ve tecrübelerini paylaşmak istemiştir. Bu olay, kuşaklar arası pozitif aktarıma güzel bir örnektir. Hiz. Ebu Bekir bir gencin ordu kumandanı olarak yetki almasını kabul etmiş ve başarılı olma şansını arttırabilmek için ona eşlik etmeye çalışmıştır. Tâberi'den aktarıldığına göre Hiz. Ebu Bekir, ordu sefere çıkmadan Usame'ye şu tavsiyeleri vermiştir:

"Sonra (Ebu Bekir) dedi ki, 'Ey ordu, durun! Size on şey (yapmanızı) söyleyeceğim. Hainlik yapmayın. Ganimet malına ihanet etmeyin. Müsle yapmayın (vücut azalarını keserek işkence etmeyin). Çocukları, yaşlıları ve kadınları öldürmeyin. Hurma ağaçlarını kesmeyin ya da yakmayın. Meyve veren ağaçları kesmeyin. Koyun, sığır ve develeri (yiyecek ihtiyacınız dışında) kesmeyin. Kendini manastırlara kapatmış (ibadetle meşgul) kimseler göreceksiniz;

128 Buhârî rivayet etmiştir.

129 Mubarakfuri, Muhammad l'ultime joyau de la prophétie, Édition Ennour, 2008 s. 672

130 Muhammad al Ghazali, Fiqh as Sira, Édition Ennour, s. 412

onları kendilerini meşgul ettikleri işlerle baş başa bırakın. İçinde çeşitli yiyecekler bulunan kaplar getiren insanlarla karşılaşacaksınız; eğer o yiyeceklerden yiyecek olursanız, önce Allah'ın adını anın (besmele ile başlayın). Başlarının ortasını tıraş etmiş ve kenarlarında türban gibi bir saç halkası bırakmış bir grup daha göreceksiniz; başlarına kılıçla hafifçe vurun. Haydi ileri! Allah'ın adıyla! Allah sizi muzaffer eylesin!

El-Sari – Şuayb – Sayf'tan rivayetle; ve Ubeydullah – amcası – Sayf – Hişam b. Urve – babasından rivayetle: Hz. Ebu Bekir, Cürf'e kadar gitti ve Usame'yi uğurladı. "Allah Rasulü'nün sana buyurduğu şekilde yap: Kuda'a'dan başla, daha sonra Abil'e ilerle. Allah Rasulü'nün buyurduklarını eksiksiz yerine getir. Ama onun emirlerini yerine getirmek için gereğinden fazla aceleci davranma.

Usame, süratle Zulmerve'ye ilerledi ve Peygamber'in kendisine emrettiği şekilde ilerleyerek atlıları Kuda'a kabilelerine sürdü ve Abil'e baskın yaptı. Bir miktar esir ve ganimet elde etti, görevini dönüş yolunda geçen zaman hariç kırk gün içinde tamamladı."¹³¹

Bu olayda, tecrübeli bir yetişkin olan Hz. Ebu Bekir, Usame'ye verilen yetkiyi kabul etmiş ve genç kumandan Usame de kibirden uzak bir şekilde bu bilgili insanın kıymetli tavsiyelerini kabul etmiştir. Bu olay, kuşaklar arası ilişkiler adına ilham almamız gereken bir örnektir.

Bu örnekte Hz. Peygamber'in ve yakın çevresindeki tecrübeli ashabının gençleri tecrübe edindirerek eğittiklerini ve onlara güvenip yetki ve sorumluluk verdiklerini görüyoruz.

2) Hicret sırasında Ali b. Ebu Talib: Yetkilendirme, özgüven ve ahlak

Bu konuda bir diğer hadise de Mekke'den Medine'ye hicret sırasına yaşanmıştır.

Hicreti başarıyla sonuçlandırabilmek adına Hz. Muhammed (s.a.v.), Medine'ye gidiş için bir strateji belirledi. Çünkü hem hayatı hem de tebliğ görevi tehlikedeydi. Bu operasyonun tehlike ve önemine rağmen Peygamberimiz (s.a.v.), o sırada yalnızca 22 yaşında olan Ali bin Ebu Talib'e hayatı önem arz eden iki büyük görev verdi. Kureyş'in ileri gelenleri, Ebu Cehil'in teklifi üzerinde her kabileden birer kişi seçilerek Muhammed'in hep birlikte kılıç darbeleriyle öldürülmesi konusunda ittifak etmişlerdi; böylelikle bu suçtan doğan sorumluluk tüm kabileler arasında dağılacak ve hafifleyecekti.¹³² Fakat Allah Cebrail'i (a.s.) Peygamberimizi ikaz etmeye göndererek onların bu tuzağını bozdu. Bunun üzerine Allah Rasulü (s.a.v.), Hz. Ali'den kendi yatağına yatıp düşmanı kandırarak oyunlarını alt etmesini istedi. "Yeşil örtünü örtün ve o gece benim yatağında

131 Tabari, History of al Tabari, The Conquest of Arabia, Cilt 10, İngilizce'ye çev. M. Donner, State University of New York Press, 1993, s. 16, 17

132 Ibn Hicham, Biographie du Prophète, Fayard, s.172

uyu. Onlardan korkman için hiçbir sebep yok (sana zarar veremeyecekler)." Suikastla görevlendirilmiş kişiler yataktakinin Hz. Ali olduğunu ve Hz. Peygamber'in gittiğini gördüler ve böylece planları suya düştü.¹³³

Bu görevi Hz. Ali'ye vererek Hz. Peygamber onun sorumluluk duygusu, cesaret, risk alma ve zor durumlarda sakin kalma gibi nitelikler elde etmesini sağlamıştır.

Ayrıca Hz. Ali, kendini aşan böyle bir kolektif çalışmaya katılarak faydalı hissetmiştir ve Hz. Muhammed'in ona güvenmesi onun özgüvenini güçlendirmiştir.

Hz. Muhammed (s.a.v.), Ali bin Ebu Talib'e ikinci bir görev daha vermiştir.

Medine'den ayrılmadan Ali'ye, kendisinden sonra bir süre Mekke'de kalarak kendisine emanet edilenleri sahiplerine teslim etmesini söylemiştir. Çünkü Allah Rasülü (s.a.v.) doğruluğu ve dürüstlüğüyle tanınıyordu, insanlar onu "sadık ve emin" (dürüst ve güvenilir) olarak adlandırmıştı ve kıymetli eşyalarını ona emanet ederlerdi.¹³⁴

Peygamberimiz genç yaştaki Hz. Ali'ye olan güvenini bir kez daha göstermiş ve bu görevle, ahlakın merkezîyetçiliğini ve zor şartlar altında olsa dahi insanların bize olan güvenine her zaman saygı göstermemiz gerektiğini öğretmiştir.

Hz. Muhammed, büyük sorumluluk gerektiren iki görev vererek bu genç adama olan güvenini göstermiştir. Bu yolla Hz. Ali'ye yeteneklerini, sorumluluk duygusunu ve özgüvenini geliştirme imkânı tanımıştır. Ayrıca ona risk almayı, cesareti ve her durum ve şartta ahlaklı olmanın önemini öğretmiştir.

Pratiğe dayalı bu yetkilendirme eğitimi, Dâru'l Erkam örneğinde olduğu gibi Hz. Ali'nin ileride büyük bir lider olmasını ve Müslümanların gelişimine büyük katkılarda bulunmasını sağlamıştır. Hz. Ali büyük bir asker, âlim ve siyasi lider olmuş; Osman b. Affan'ın ardından İslam'ın dördüncü halifesi olmuş ve Hulefa-i Raşidin olarak anılmıştır.

Hz. Muhammed (s.a.v.) bu şekilde gençlere güvenmiş, sorumluluk vermiş ve yetkilendirmiş; böylelikle eğitilmiş, donanımlı ve geleceğin zorluklarıyla başa çıkabilecek bir Müslüman nesil yetişmesini sağlamıştır. Gençlere güven ve nesiller arası aktarım daha iyi bir gelecek inşası için önemli bir yöntemdir.

IV) Habeşistan'a ilk hicret: yetkilendirme eğitimi

Nübüvvetin dördüncü yılının sonlarında başlayıp beşinci yılın ortalarına doğru şiddetlenen baskı ve zulümler, Müslümanların kendilerini korumak için bulundukları yerden ayrılmayı düşünmelerine yol açmıştır. Habeşistan'da adaletiyle ün salmış Hiris-

133 a.g.e.

134 Ibn Hicham, Biographie du Prophète, Fayard, s.173, 174

tiyan kral Necaşi'yi tanıyan Peygamberimiz, daha zayıf durumda olan Müslümanlara oraya göç etmeyi tavsiye etmiştir¹³⁵.

Bu yolculuğa Peygamberimiz'in kızı Rukiyye ve eşi Osman b. Affan, Ebu Huzeyfe b. Utbe, Abdurrahman bin Avf, Ebu Seleme bin Abdullah ve Peygamberimiz'in kuzeni Cafer b. Ebu Talib gibi sahabenin ileri gelenleri de katılmıştır.¹³⁶

Seyahat etmek ve yabancı bir ülkeye yerleşmek insanı geliştiren bir tecrübedir, bilhassa Habeşistan'a hicret bu konuda iyi bir örnektir. Müslümanlar politik, kültürel, dini ve sosyolojik bağlamda tamamen farklı özelliklere sahip bir ülkeye gitmek zorunda kaldılar. Uzun yolculuğun fiziksel zorluklarının yanı sıra bu hicret, adaptasyon, inancını savunmak, münazara yapmak ve hatta diplomasi becerisi gibi birçok konuda gelişmelerini sağlamıştır. Habeşistan'a giden grupta yer alan genç kadın ve erkek sahabeler de yeteneklerini, birikimlerini ve sorumluluk duygularını bu vesileyle geliştirmişlerdir. Hicretin gerekliliğinin ötesinde Hz. Muhammed Habeşistan hicretiyle ashabını, özellikle de gençleri yetiştirmek istemiştir. İlk hicrete katılan gençler arasında geleceğin büyük sahabeleri de bulunmaktadır ve bu tecrübe onların güçlenmesine katkıda bulunmuştur. İlk hicrete katılan grupta o sıralar 25 yaşında olan Cafer b. Ebu Talib, eşi Esmâ binti Umeyy, 17-21 yaşlarında olan Mus'ab b. Umeyr, Ebu Seleme ve 19 yaşındaki hanımı Ümmü Selam gibi gençler bulunmaktaydı.¹³⁷

1) Cafer bin Ebu Talib'in Yetkilendirilmesi

Mekkeli Müslümanların Habeşistan'da sıcak bir şekilde karşılandığını öğrenen Kureyşliler, atalarının dinine ihanet ettikleri ve Mekke'de huzursuzluk çıkardıkları gerekçesini öne sürerek kendisine sığınan Müslümanları teslim etmeye ikna etmesi için Necaşi'ye bir heyet göndermeye karar verdiler. Necaşi'nin kabul etmesi durumunda Habeşistanlı Müslümanları işkence veya ölüm tehdidi altına sokan böyle tuhaf ve beklenmeyen bir durumla karşı karşıya kalınması, Müslümanlara kriz durumlarını istihbarat ve sükûnetle ele almayı ve diplomasi algılarını geliştirmeyi öğretti.

Uygulamaya dayalı edinime bir örnek de, Necaşi'nin karar vermeden önce Müslümanlardan dinlerini açıklamalarını istemesi üzerine Cafer b. Ebu Talib'in konuya müdahalesidir.

Cafer'in Dâru'l Erkam'da Peygamberimizden ders alanlardan biri olduğu ve Haşimoğulları'ndan olduğu için Habeşistan'a göç etmesinin bir zorunluluk olmadığı unutulmamalıdır. Bu yüzden onun gidişi, Hz. Muhammed'in genç kuzenini tecrübe

135 Ibn Hicham, Sira Al Nabawiya, Dar Kitab al Arabi, 1990, Beyrut, partie 1, s. 349

136 Ibn Hicham, Sira Al Nabawiya, Dar Kitab al Arabi, 1990, Beyrut, partie 1, s. 349

137 Ibn Hicham, Sira Al Nabawiya, Dar Kitab al Arabi, 1990, Beyrut, partie 1, s. 349, 350, 351.

kazanması ve kendini geliştirmesi adına Habeşistan'a göndermek istemesi üzerine olmuştur. Dâru'l Erkam'da dini, fıkri ve manevi eğitim aldıktan sonra, Cafer'in bir lider olabilmek ve henüz oluşum sürecinde olan Müslüman toplumunun zorluklarıyla başa çıkmak için eğitimin bir üst aşamasına geçmesi gerekmektedir. Bu bakımdan bu ilk hicret onun için bir okuldu.

Necaşi'nin huzurunda, hakikat, samimiyet, zekâ ve duygularını bir araya getirerek, muhababına dokunacak ve onu ikna edebilecek en uygun sözcükleri seçmeye çalışarak önemli bir müdafaa gerçekleştirmiştir.¹³⁸

Sonuç olarak, Necaşi Cafer'in konuşmasından çok etkilenmiş ve Müslümanlardan, Kur'an'dan ayetler okumalarını istemiştir. Cafer, zekâsı, gelişen diplomasi ve hitabet duygusu ile Hristiyanlar ve Müslümanlar arasındaki ortak noktaları vurgulayan ayetleri seçmek yönünde karar almış ve Hz. İsa ve Hz. Meryem hakkında ayetler (Meryem Suresi'nin ilk ayetleri) okumuştur.¹³⁹ Bu ayetleri duyan Necaşi ve rahipleri ağlamaya başlamışlardır. Daha sonra Habeşli kral şöyle karşılık vermiştir: "Bu sözler, İsa'ya indirilenle aynı kaynaktan gelen ışık gibi." Bunun üzerine Necaşi, Kureyş elçilerinin talebini reddetme kararı almış ve onlara, "Bu mültecileri size teslim edemem. Ülkemde inançlarını diledikleri gibi yaşamakta özgürler."¹⁴⁰ karşılığını vermiştir.

Bu olay Müslümanlar için politik ve diplomatik bir zafer olmasının yanı sıra, başta Cafer olmak üzere orada bulunan herkes için bir eğitim ve tecrübe niteliğindedir. Bu onun için ayrıca bir "yetkilendirme / güçlendirme" idi.

Bu vakayı, hemen zafer ilan etmemek ve her zaman yeni bir krize karşı hazırlıklı olmak gerektiğini öğreten ikinci bir ders takip etti. Ertesi gün Kureyş elçisi Amr b. As Necaşi'yi Müslümanlara destek olmaktan vazgeçmeye ikna etmek için tekrar bir girişimde bulundu ve Müslümanların Hz. İsa hakkındaki bazı inançlarının Hristiyanlardan farklı olmasını bahane ederek onların Hz. İsa hakkında kötü şeyler söylediklerini iddia etti.

Cafer nasıl karşılık vereceğini biliyordu; bu krizi de mükemmel şekilde yönetti. "İsa hakkında Hz. Muhammed'e indirileni söyleriz. O Allah'ın kulu ve elçisidir, kendisinden bir ruh ve Meryem'e ilka ettiği nefesidir." Cafer'in sözlerinin ardından ikna olan Necaşi Kureyş elçilerine, İsa hakkında aynı düşünceyi paylaştıklarını söyledi ve Müslümanlara tam himaye sözü verdi. Hediyeilerin Mekke elçilerine iade edilmesini emretti ve onları geri gönderdi.¹⁴¹

138 Ibn Hicham, Sira Al Nabawiya, Dar Kitab al Arabi, 1990, Beyrut, partie 1, s. 359-363

139 Kur'an: 19. Sure

140 Al Mubarakfuri, Muhammad l'ultime joyau de la Prophétie, Éditions Ennour, 2008, s. 129, 130

141 Al Mubarakfuri, Muhammad l'ultime joyau de la Prophétie, Éditions Ennour, 2008, s. 130, 131

Görüldüğü üzere bu olay, genç yaştaki Cafer için krizlerin nasıl yönetileceğini, yüksek mevkiden insanlar karşısında ve stres altındayken nasıl tartışılacağını, kararlı ve zeki bir duruş sergilemenin gerekliliğini, diplomatik beceri ve grup dayanışmasını öğreten bir dersti. Habeşistan'da kazandığı tüm bu beceriler, gelecekte tüm ümmeti etkileyecek sıkıntılara karşı mücadelede ona bir değer katmıştır. *Hicret'in sekizinci yılında Şam'da Bizanslılarla yapılan Mu'te Savaşı'nda Hz. Muhammed'in onu İslam ordusunun ikinci kumandanı olarak adlandırması boşuna değildir.*¹⁴²

Maruz kaldıkları baskılardan dolayı bir gereklilik olmasının yanı sıra Hz. Peygamber, Habeşistan hicretinin birçok sahabeye ve özellikle gençlere tecrübe kazandırmak açısından bir imkân ve bir yetkilendirme okulu olmasını sağlamıştır. Cafer buna en iyi örnektir.

2) Mus'ab bin Umeyr: Dâru'l Erkam'dan İslam'ın İlk Elçiliğine

Habeşistan hicretine katılarak bilgi ve beceri kazanan bir diğer sahabeye, birkaç yıl sonra Hz. Peygamber tarafından bir liderlik görevi emanet edilecekti; yani kendisi "yetkilendirilecekti."

O sahabe, 598 yılında doğan ve 615'te Dâru'l Erkam'da İslamiyet'i kabul eden Mus'ab bin Umeyr'di.¹⁴³ O da Dâru'l Erkam'da Peygamberimizin eğitim ve terbiyesinden istifade etmişti.

Genç yaşına rağmen Dâru'l Erkam'da edindiği bilgi ve beceriler ve Habeşistan hicreti ona hızlı bir gelişim sağlamıştı. Bu gelişimi birkaç yıl sonra Hz. Muhammed'in kendisine önemli bir görev vermesinden anlamak mümkündür.

621 yılı yazında birkaç Medinelinin Peygamberimiz'e biat ettiği *Birinci Akabe Biati* olarak bilinen olaydan sonra, Peygamberimiz Mus'ab'ı Medinelilere İslam'ı öğretmek üzere elçi olarak seçti. Verilen ilk görev gereğince Mus'ab, Medineliler için İslam'ın ve Hz. Peygamber'in sözcüsü konumuna geldi ve onları eğitime sorumluluğunu üstlendi. Böylelikle Mus'ab büyükelçilik görevi için seçilen ilk Müslüman oldu ve İslam tarihçileri tarafından "İslam'ın ilk büyükelçisi" olarak adlandırıldı.

Bu yöntemle Medinelilerin eğitilmesi hedefinin gerçekleştirilmesinin yanı sıra Hz. Peygamber, genç Mus'ab'a güvenerek özgüveninin gelişmesini sağlamış ve onu eğitmiştir. Bu önemli görev ve sorumlulukla Mus'ab'ın sorumluluk duygusunu ortaya çıkarmıştır. Ayrıca insanlarla ilişki kurma, eğitim öğretim gibi yönleri de Medine halkı ile irtibat kurmasıyla geliştirmiştir.

142 Al Mubarakfuri, Muhammad l'ultime joyau de la Prophétie, Éditions Ennour, 2008, s. 550

143 Mème s'il existe des débats sur le sujet. Certains évoquent aussi la date de 594

*Mus'ab bin Umeyr'in vaaz ve eğitimleri sonucunda, Sa'd b. Ubade, Sa'd b. Muaz ve Üseyd b. Hudayr gibi şehrin önde gelenleri de dâhil olmak üzere birçok Medineli İslam'ı kabul etmiştir.*¹⁴⁴ Bu görev, birçok farklı beceri gerektiriyordu; çünkü Mus'ab, insanların sorularına karşı uygun eğitim öğretim tekniklerini ve zekâsını etkin bir şekilde kullanmak zorundaydı. Ancak buna rağmen bir yıllık çabasının sonunda, üç aile hariç Medine'deki tüm aileler İslam'ı kabul etmişti.¹⁴⁵

Yine bu örnekte de Hz. Peygamber'in genç sahabeleri uygulamaya dayalı bir eğitim yöntemiyle, önemli görev ve sorumluluklar vererek yetkilendirdiğini görmekteyiz.

Mus'ab da büyük sahabelerden olmuştur. Bedir Savaşı'na katılmış ve 625'te Uhud Savaşı'nda şehit olmuştur. Bu büyük savaşta da liderlik özelliği ve cesaretini göstermiştir. Hz. Muhammed'in savaşta Müslümanların sancağını taşıma görevini verdiği Mus'ab bin Umeyr¹⁴⁶, sonuna kadar cesaretle mücadele etmiştir. Şehit edildiğinde Hz. Muhammed'in yanı başındaydı, sancak elinden Peygamberimizin başına değerek düştü.¹⁴⁷ Öyle ki, onu şehit eden kişi, Hz. Muhammed'i öldürdüğünü sanmış ve arkadaşlarına Muhammed'in öldüğünü duyurmuştu¹⁴⁸, buradan anlıyoruz ki Mus'ab, Peygamberimizi korumak için elinden geleni yapmıştır.

Dârü'l Erkam'da dini, manevi ve fikri eğitim aldıktan sonra Habeşistan hicretinde de bilgi ve beceri kazanmış, ardından Medine'de İslam elçiliğiyle görevlendirilmiş ve Uhud Savaşı sırasında kahramanca şehit olmuştur. Hayatını derinden etkileyen ibret dolu diğer olaylar bir yana Mus'ab, o dönem Müslümanlarının karşı karşıya kaldığı muazzam zorluklarla başa çıkabilmesi için Peygamberimizin farklı alan ve düzeylerde yetiştirdiği mükemmel bir genç adam örneğidir.

Sonuç

Öncelikle, Hz. Peygamber'in gençleri yetkilendirmekteki yöntem ve amaçlarının kişilere ve onlardaki cevherlere göre farklılık gösterdiği unutulmamalıdır.

Bunun en belirgin örneği, Hz. Muhammed'in Ebu Zer Gıfari'ye karşı tutumudur. Onun muhalifliğini ve askeri niteliklerini bilen Peygamberimiz, ona bu alanlarda görev ve sorumluluklar vererek bu özelliklerini geliştirmesine imkân tanımıştır. Diğer yandan,

144 Muhammad Husayn Haykal, *The Life of Muhammad*, Islamic Book Trust, Kuala Lumpur, 2008, s. 186

145 Muhammad Hamidullah, *Le Prophète de l'islam*, 7e édition, Al Falah, 2009, s. 124,125

146 Tabari, *Chronique de Tabari*, traduction française, Imprimerie Nationale, Paris, cilt 3, s.23

147 Tabari *Chronique de Tabari*, traduction française, Imprimerie Nationale, Paris, cilt 3, s.29

148 Ibn Hicham, *Sira Al Nabawiya*, Dar Kitab al Arabi, 1990, Beyrut, partie 3, s. 36

liderlik ve siyasi vasıflar yönünden zayıf olduğunu göz önünde bulundurarak, talep etmesine rağmen ona yetki gerektiren bir görev vermemiştir.

Ebu Zer'in şöyle söylediği rivayet edilir "Ey Allah'ın Rasulü, beni yüksek (yetkili) bir pozisyonda görevlendirmeyecek misin? Elini omzuma koyarak şöyle dedi: "Ya Ebu Zer, sen zayıfsın ve bu bir emanet. Bir görevi alıp tüm gerekliliklerini yerine getirenler hariç ahiret gününde bu durum insanı küçük düşürür ve bir pişmanlık olur."¹⁴⁹

Belirli örnekler üzerinden Peygamberimiz'in gençleri yetkilendirme yoluyla eğitimdeki metotları şu şekilde sıralanabilir:

1) Çocuklara iyi, nazik ve aynı zamanda vakarlı davranarak onlara hem sınırlarını bilmeyi hem de pozitif, sevgi dolu ve kibar olmayı aşlamak. (Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin)

2) Gençlere küçük yaştan itibaren dini ve manevi eğitim verip onları kişiliği oturmuş ve gelecekte önlerine çıkacak zorluklarla başa çıkabilen bireylere, hatta geleceğin elitlerine dönüştürmek. (Daru'l Erkam)

3) Gençlere uygulamaya yönelik yetki ve görevler vererek sorumluluk duygusu, liderlik, güç ve otorite gibi becerileri kazandırmak. Ayrıca gençlerle yaşlıları işbirliği yapmaları için müşterek çalışmalara sevk etmek. (Usame bin Zeyd'in ordu kumandanı olması)

4) Gençlere güvenerek özgüvenlerini geliştirmelerine yardımcı olmak ve onlara görev vererek ahlak ve cesaretlerini geliştirmelerini ve faydalı bireyler olmalarını sağlamak. (Hicret sırasında Ali bin Ebu Talib)

5) Gençlerin iletişim, hitabet, insan ilişkileri ve pedagojik becerilerini geliştirmek ve böylelikle insanları eğitme kabiliyetlerini güçlendirerek davet (İslam mesajını aktarma) faaliyetleri için uygun hale getirmek. (Medine İslam elçisi Mus'ab bin Umeyr örneği)

6) Gençlere görevler vererek kriz anlarında onlara zor durumları pratik şekilde yönetmeyi öğretmek, iletişim ve müdafaa becerilerini, liderlik duygusu, ekip idaresi ve otoritelerini geliştirmek. Ayrıca gençlere uluslararası ilişkiler ve devlet yönetimiyle alakalı sorumluluklar vererek diplomatik becerilerini geliştirmek. (Habeşistan hicretinde Hz. Cafer)

Açıkça görüldüğü üzere Hz. Muhammed (s.a.v.) insanlara karakter ve vasıflarına göre farklı görevler vererek hepsinin yetenekli oldukları alanlarda gelişmelerine katkı sağlamıştır. Çünkü her bireyin, belirlenip geliştirilmeyi bekleyen bir yeteneği olduğu düşüncesindedir.

149 Müslim rivayet etmiştir.

Peygamberimiz'in gençleri eğitmek ve yetiştirmekte kullandığı bu yöntemler, tümüyle zamanımıza uyarlanabilir niteliktedir. Bu yöntemler günümüze ilham kaynağı olmalıdır. Bu tecrübelerden çıkarılan ilkeler, Müslümanların ihmal etmemesi gereken etkili evrensel öğretilerdir.

(Yanis MAHİL tebliğini sundu)

BAŞKAN – Teşekkür ediyoruz Yanis MAHİL kardeşimize bu güzel sunumundan dolayı. Tabii zaman çabuk geçiyor, konuşmacı da kendini akışa kaptırınca, biz de ikaz edince bir şaşkınlık oluyor ama biz de tabii zamanı kollamak zorundayız diğer tebliğlerin yetişmesi için.

Şimdi, bugünkü oturumda dördüncü tebliğimize gelmiş bulunuyoruz. Prof. Dr. Muhammed Hazır El MECALİ bize Sahabe Hayatından Gençlere Rol Model Olabilecek Örnek Şahsiyetleri sunacak. Katar Üniversitesinden gelmişler.

Buyurun Hocam.

بسم الله الرحمن الرحيم

نماذج من الصور التي يمكن تقديمها كقدوة للشباب من حياة الصحابة
أ.د. محمد خازر المجالي

بحث مقدّم إلى

الندوة العالمية للمولد النبوي

نبينا والشبيبة

ضمن المحور الثاني

(نظرة على عصر السعادة / النبوة من خلال منظور الشباب)

إعداد

أ.د. محمد خازر المجالي

أستاذ التفسير وعلوم القرآن

الجامعة الأردنية وجامعة قطر

الملخص

يسلط هذا البحث الضوء على ثلاثة نماذج من الصحابة الشباب الذين رباهم النبي e، والذين تميزوا في العطاء والقيادة والموقف، هم سعد بن معاذ وأسامة بن زيد وزيد بن ثابت، رضي الله عنهم، ولكل مجاله وما ميّزه، لعل هذه الدراسة تحث الشباب على الالتزام والوعي وتحمل المسؤولية والتميز.

تميز سعد بولائه الخالص لله، وكانت له مواقف أظهرت شدة انتمائه لهذا الدين وحبّه لرسول الله e، وليس عبثاً أن يكرمه الله تعالى بالشهادة في سبيله، وأن يهتز عرش الرحمن لموت سعد، ترى ما الذي أعطاه هذه المكانة، وكيف تميز؟

أما أسامة فأقف في شأنه في أن الرسول e أمره على جيش فيه كبار الصحابة، فما الذي هدف إليه النبي e؟ هل لأنه ابن زيد الذي قُتل بمؤتة؟ أم أن النبي e يريد أبعاداً أخرى أهمها تعزيز الثقة في تطلعات الشباب، وإزالة العلائق الدنيوية التي ربما تحرف القيم عن مسارها، فأسامة صغير السن حينها، وأسود اللون، وابن زيد الذي كان مولى رسول الله e.

أما زيد بن ثابت فهو الذي نبغ في تعلّم القرآن وتعليمه، وهو الذي اختاره النبي e كاتباً للوحي رغم صغر سنه، وهو الذي اختاره أبو بكر t لجمع القرآن وقال في حقه: «إنك شاب عاقل لا نتهمك، وكنت تكتب الوحي لرسول الله»، واختاره عثمان t كذلك لرأس لجنة نسخ القرآن وإرسال نسخه إلى الأمصار المشهورة، وإنهاء خلاف بعض المسلمين في قراءة القرآن.

التمهيد

أهمية مرحلة الشباب في الإسلام

لقد ذكر الله سبحانه مراحل خلق الإنسان ونموه، فقال سبحانه رداً على منكري البعث: «يأيها الناس إن كنتم في ريب من البعث فإننا خلقناكم من تراب ثم من نطفة ثم من علقة ثم من مضغة مخلقة وغير مخلقة لنبين لكم، ونقر في الأرحام ما نشاء إلى أجل مسمى، ثم نخرجكم طفلاً ثم لتبلغوا أشدكم، ومنكم من يتوفى ومنكم من يرد إلى أرذل العمر لكيلا يعلم من بعد علم شيئاً...»، (الحج: ٥)، ويهمننا هنا ذكر مرحلتي الشدة وأرذل العمر،^١ وعقب سبحانه على الثانية بأن أحداً -إن بلغها- لا يعلم فيها شيئاً، فضلاً عن عمل سيؤديه، فذكر مرحلة الشدة في مقابل مرحلة أرذل العمر مقصودة ليرعاها الإنسان، ويهتم بها، ويستغلها، فهي ليست دائمة.

هي إذاً مرحلة الشدة والقوة، بديناً وعقلياً، وكلاهما مطلوبان لتمام الشخصية، وهذا موجود في الشباب، حيث العنفوان والفتوة والدافعية والاستعداد.

وقد ذكر القرآن سن الأربعين دلالة على بلوغ النضج والحكمة، «حتى إذا بلغ أشده وبلغ أربعين سنة قال رب أوزعني أن أشكر نعمتك التي أنعمت عليّ وعلى والديّ وأن أعمل صالحاً ترضاه»، (الأحقاف: ١٥)، ولا غرابة أن كان سن التكليف بالنبوة -غالباً- أربعين. ولا يعني هذا أن لا نضج قبل الأربعين، فالإسلام يضع الشاب والشابة في دائرة التكليف بمجرد البلوغ،^٢ وهو محاسب على أعماله بعد البلوغ، بل ذهب العلماء إلى أن هناك سن التمييز، وربما يكون دون العاشرة.

ويكفيينا حديث النبي e لابن عباس رضي الله عنهما حين كان رديفه على الدابة، وهو ابن عشر سنين، فقال له: يا غلام: إني أعلمك كلمات، احفظ الله يحفظك، احفظ الله تجده تجاهك...»^٣، ووعاه ابن عباس، ورواه، وهو ابن عشر سنين.

١ يقول الآكوسي بأن المقصود بالشدة كمال القوة والعقل والتمييز، ويأرذل العمر أوداه وأدناه حيث يرد إلى مثل زمن الطفولية، انظر روح المعاني، (دار إحياء التراث العربي، بيروت، ط/٤، ٥٨٩١)، ٧١١/٧١ و ٩١١.

٢ انظر الشوكاني، فتح القدير، (دار الوفاء، المنصورة، ط/١، ٤٩٩١)، ٩١/٥.

٣ رواه أحمد في المسند برقم: ٧٣٥٢، والترمذي في جامعه برقم: ٤٤٢٠ وقال حسن صحيح.

ويذكر لنا التاريخ وسيرة الحبيب محمد ﷺ كيف أسهم بعض الصحابة الكرام الصغار في تبليغ الدعوة الإسلامية، وقيام الدولة، وقيادة الجيوش، والتميز العلمي، فها هو مصعب بن عمير سفير رسول الله ﷺ إلى المدينة،⁴ وأسامة بن زيد يكلفه النبي ﷺ بقيادة جيش فيه كبار الصحابة، وعلي وكثير من الصحابة كانوا سنداً للرسول ﷺ وهم صغار، وقتيبة بن مسلم يفتح مشرق العالم الإسلامي وهو شاب، وهكذا.

وفي العلم والنبوغ تألق الشباب وحازوا مرتبة متفوقة، فعلي وابن عباس وابن عمر وابن عمرو وزيد بن ثابت وعائشة وغيرهم كثير، وفي عصرنا الحاضر فإن الشباب هم مادة الدعوة والجهاد والعلم، ومادة الأمل الذي تأكد في ماليزيا وتركيا وغيرهما من البلدان العربية والإسلامية، بل في البلدان الغربية، حيث لعب الشباب العربي الدارس في الغرب دوراً عظيماً في الدعوة وتأسيس العمل الخيري والعلمي، ولهم الفضل الأكبر في دخول العدد الأكبر في الإسلام وتأسيس المراكز الإسلامية، فهذا وذاك كله خير، ومن الأمثلة على هذا التألق الشبابي.

إن الشباب عنصر مهم في الشؤون كلها، وليس من فراغ تحديد فترة الشباب في بعض أحاديث النبي الكريم ﷺ، ففي الحديث يقول ﷺ: (اغتنم خمساً قبل خمس: شبابك قبل هرمك، وصحتك قبل سقمك، وغناك قبل فقرك، وفراغك قبل شغلك، وحياتك قبل موتك)،⁵ والحديث واضح في اغتنامها لأنها متغيرة لا تدوم، وهكذا حال الدنيا.

وحرص النبي الكريم ﷺ أن يخص الشباب في قوله: (سبعة يظلهم الله في ظل عرشه يوم لا ظل إلا ظله: ومنهم: شاب نشأ في طاعة الله)،⁶ أجل: نشأ في طاعة الله، ومن شب على شيء شاب عليه، ومن حفظ الله في صغره ونشأته وفتوته، يحفظه الله حتى مماته، في عقله وصحته وجوارحه وإيمانه، وهذا ترجمة لقول النبي الحبيب ﷺ في وصيته لابن عباس: (احفظ الله يحفظك...).

٤ كان عمره حين تولى المسؤولية بتبليغ الإسلام لأهل المدينة حوالي ٥٣ سنة، ينظر: الطبقات الكبرى لابن سعد.

٥ رواه الحاكم في المستدرک، ٤: ١٤٣.

٦ رواه البخاري في صحيحه برقم: ٨٠٣٦، ومسلم في صحيحه برقم: ٢١٧١.

ولا نبالغ إن قلنا إن مرحلة الشباب هي مرحلة التحمل، وهذا الدين وهذه الحياة ومعظم المسؤوليات إنما تحتاج الفتوة والقوة والرأي والعقل والحكمة، وإن كانت سيرة النبي e حافلة بذكر نماذج كثيرة للشيوخ والكهول في إسهاماتهم في رفد الدعوة والفكر الإسلاميين، وربما كان بعضهم أصحاب أعدار، كعمرو بن الجموح الذي تمنى أن يطأ بعرجته الجنة،⁷ وصدق في نيته، فكان له ذلك، إلا أن الغالب أن الشباب كانت لهم المهمات الكبرى، وعليهم المسؤولية الأكبر، ليس في ميدان الدين فقط، بل في ميدان الحضارة الشاملة التي توظف الدنيا في مصلحة الإنسان وتعلي من شأن القيم والتقدم العلمي.

إن هذا الدين له ميزات ليست في الديانات الأخرى، وكل الديانات من عند الله تعالى، ولكن مشيئة الله في أن يكون هذا الدين هو الخاتم الباقي الدائم، ومعجزته من دون المعجزات وحي باق وليست أمراً حسياً زائلاً،⁸ وهو للناس كافة بينما الرسالات السابقة لأقوام بعينهم، ومن هنا فالمسؤولية كبيرة على أتباع هذا الدين، أن يستشعروا النقاط الثلاث التي أرادها الله من الإنسان حين خلقه، وهي:

١. القيام بالخلافة: «وإذ قال ربك للملائكة إني جاعل في الأرض خليفة...»، (البقرة: ٣٠)، والخلافة وإن كانت بمعنى أن يخلف بعضنا بعضاً، إلا أن السياق يدل على معنى القيام بأمر الله تعالى.⁹

٢. تحمّل الأمانة وأداؤها: «إنا عرضنا الأمانة على السماوات والأرض والجبال، فأبين أن يحملنها وأشفقن منها، وحملها الإنسان، إنه كان ظلوماً جهولاً»، (الأحزاب: ٧٢)، وليس الإنسان ظلوماً جهولاً لأنه حمل الأمانة، بل هذا لمن اخفق في حملها، وتخاذل عن مسؤوليته، فقد أهله الله تعالى لهذه المسؤولية، فقيامه بها وحملها وأداؤها تكريم ورفع لشأنه.¹⁰

٧ يمكن الرجوع في أصل القصة في مسند أحمد، حديث رقم: ١١٥١٢.

٨ يؤيد هذا قول النبي e: «ما من الأنبياء نبي إلا أعطي ما مثله آمن عليه البشر، وإنما كان الذي أوتيت وحياً أوحاه الله إليّ، فأرجو أن أكون أكثرهم تابعاً يوم القيامة»، رواه البخاري برقم: ٨٩٥٤، ومسلم برقم: ٧١٢.

٩ انظر القرطبي، الجامع لأحكام القرآن، (مكتبة الرياض الحديثة، الرياض)، ٣٦٢/١.

١٠ انظر آلوسي، روح المعاني، ٦٩/١٢.

٣. العبادة لله وحده: «وما خلقت الجن والإنس إلا ليعبدون»، (الذاريات: ٥٦)، فالعبادة والخضوع والاستسلام لله تعالى وحده أمور مقصودة يريد بها الخالق العظيم سبحانه.^{١١}

وهذه الأمور تلاحق الإنسان طيلة حياته، ولكن مرحلة الشباب رائدة في تأصيلها وتأكيدا والتفاعل معها، هكذا يريدنا الله تعالى، ولا بد من أن نستجيب لأمره: «يأيها الذين آمنوا استجيبوا لله وللرسول إذا دعاكم لما يحييكم، واعلموا أن الله يحول بين المرء وقلبه وأنه إليه تحشرون»، (الأنفال: ٢٤).

وقد ذكر القرآن قصة أهل الكهف، وهم فتية آمنوا بربهم، وزادهم هدى، وحفظهم، وذكر ثباتهم على الإيمان. وذكر قصة الفتاتين بنتي الشيخ الكبير في مدين، وقد سقى لهما موسى ع، فكانتا مثالا في العفة والطهر، والبعد عن الخضوع بالقول ومزاحمة الرجال، حتى في الرأي فقد كانت إحداهما مثالا في الحكمة ورجاحة العقل وبعد النظر، حين قالت: «يا أبت استأجره، إن خير من استأجرت القوي الأمين»، (القصص: ٢٦)، وأصبحت هذه المقولة منهجا في اختيار المسؤولين والأزواج وتحديد معايير الكفاءة.

وكما كان دور الشباب في عهد النبي ع، فهو نفسه المأمول في كل زمان، بل إنه في زماننا أدمى وأحوج، ولا شك أن هذا الدين مسؤولية الجميع، كل بحسب طاقته، وقدرته، فالأصل في ديننا أنه «لا يكلف الله نفسا إلا وسعها»، (البقرة: ٢٨٦)، ولو ترك كل منا المسؤولية الدينية والإصلاحية والنصيحة والأمر التي تهم المسلمين بل تهم البشرية كلها، عندها ستفسد البشرية، وينتشر الظلم والعبثية، وصدق الله تعالى: «ولولا دفع الله الناس بعضهم ببعض لفسدت الأرض»، (البقرة: ٢٥١)، والدفع هنا مقصود منه المدافعة بين الحق والباطل، بين الخير والشر، فإن جلس أهل الحق والخير عن نصرة مبدئهم، فعندها تفسد الأرض، ولنا أن نتخيل أنواع الفساد والظلم والتمرد على منهج الله.^{١٢}

١١ انظر ابن الجوزي في زاد المسير في علم التفسير، (دار الكتب العلمية، بيروت، ط١، ١/٤٩٩١)، حيث ذكر أمورا أربعة للمقصود بالعبادة، ٩٥٢/٧.

١٢ انظر ابن الجوزي، زاد المسير في علم التفسير، ٨٤٢/١.

والمسؤولية الآن أعظم من ذي قبل وذلك لأسباب:

١. أن الدولة والجولة لغيرنا، والله يقول: «وتلك الأيام نداولها بين الناس»، (آل عمران: ١٤٠)، ولا بد من تذكر قول الله تعالى: «إن الله لا يغير ما بقوم حتى يغيروا ما بأنفسهم»، (الرعد: ١١)، لنستنهض همم الشباب خصوصاً، لبنني إرادة إن توفرت كانت النتيجة نصراً.¹³

٢. كثرة اختراق أعدائنا لنا فكرياً وسياسياً واجتماعياً واقتصادياً، وهذا بحاجة إلى تحصين على الصعد كلها.

٣. انبهار غالبية المسلمين بغيرهم، وانخداعهم بالمظاهر الغربية، وهنا لا بد من إعادة ثقة المسلم بدينه.

٤. كثرة الأفكار المشوّشة لشبابنا، من باب الشبهوات والشبهات، ومرة أخرى لا بد من الوعي والتحصين.¹⁴

٥. وجود دعوات وتجمعات وفرق وأحزاب مشتتة للشباب، كالدعوة إلى عبادة الشيطان، والأحزاب العلمانية، وهناك بعض التجمعات المنسوبة للإسلام وهي غاية في الغلو والتطرف، وبعض جماعات التكفير والتشدد، وكل ذلك يرعاه أعداؤنا ليشتتوا الشباب، ويقسموا جسم الأمة، والرسول ﷺ ترك لنا ما إن تمسكنا به لن نضل بعده أبداً: الكتاب والسنة.

المبحث الأول

نموذج الشاب صاحب المواقف

سعد بن معاذ t

١٣ كما حصل في نهضة الشعوب الإسلامية للتخلص من الاستعمار، ومعركة الكرامة في عام ٨٦٩١ مع الصهاينة، ومع الأفغان في جهادهم السوفيت (١٩٩١-١٩٩٠)، والإرادة التي تحلى بها أهل فلسطين عدة مرات في انتفاضاتهم وآخرها حرب غزة، وغيرها.

١٤ انظر هذه الأسباب في كتاب الثقافة الإسلامية وقضايا العصر، لمجموعة من المؤلفين، (الجامعة الأردنية، عمان)، ط ١، ٢٠١٢، ص: ٩٧٢-١٨٢.

أحد الصحابة العظماء، وهو سيد الأوس، بايع النبي e وسلم بيعة العقبة الثانية، أسلم على يدي مصعب بن عمير t، وآخى النبي e بينه وبين أمين الأمة أبي عبيدة عامر بن الجراح، كنيته أبو عمرو، هو سعد بن معاذ بن النعمان الأنصاري الأَوْسِيُّ الشَّهْلِيُّ، كان رجلاً أبيض طويلاً جميلاً، حسن الوجه، حسن اللحية، وقد أورد الإمام أحمد في فضائله عدة أمور، كل فضيلة منها كافية لتكون منقبة لصحابي، فكيف وقد اجتمعت كلها في شخص سعد!؟ وهي الأمر التي جعلته متميزاً، ونريد أن نعلق عليها، ونبرزها لتكون نماذج قدوة للشباب المسلم، وهذه الأمور هي:

١. قوله e: «اهتز عرش الرحمن لموت سعد بن معاذ».¹⁵

٢. أخبر النبي e أنه من أهل الجنة؛ فعن أنس t أنه: «أُهِدِيَ لِرَسُولِ اللَّهِ e جُبَّةٌ مِنْ سُندُسٍ، وَكَانَ يَنْهَى عَنِ الْحَرِيرِ، فَعَجِبَ النَّاسُ مِنْهَا»، فقال: «وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ، إِنَّ مَنَادِيلَ سَعْدِ بْنِ مَعَاذٍ فِي الْجَنَّةِ أَحْسَنَ مِنْ هَذَا».¹⁶

٣. قوله e: «استبشر بموته أهل السماء».

٤. «كل البواكي يكذبن إلا أم سعد».

صحيح البخاري (٣٤/٣) برقم (٣٠٨٣)، وصحيح مسلم (٥١٩١/٤) برقم (٦٦٤٢). ١٥

صحيح البخاري (٣٤/٣) برقم (٢٠٨٣)، وصحيح مسلم (٦١٩١/٤) برقم (٩٦٤٢). ١٦

٥. «نزل سبعون ألف ملك شهدوا جنازته، ما وطئوا الأرض قبل يومئذ»، وفي هذه النقاط ورد حديث مرفوع أن رسول الله ﷺ نَامَ حِينَ أَمْسَى فَلَمَّا اسْتَيْقَظَ جَاءَهُ جَبْرِيلُ أَوْ قَالَ مَلَكٌ، فَقَالَ: «مَنْ رَجُلٌ مِنْ أُمَّتِكَ مَاتَ اللَّيْلَةَ اسْتَبَشَرَ بِمَوْتِهِ أَهْلُ السَّمَاءِ؟»، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «لَا أَعْلَمُهُ إِلَّا أَنْ سَعْدَ بْنَ مُعَاذٍ أَمْسَى دَنَفًا مَا فَعَلَ سَعْدٌ؟»، قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَدْ قُبِضَ، وَجَاءَ قَوْمُهُ فَاحْتَمَلُوهُ إِلَى دَارِهِمْ، قَالَ: فَصَلَّى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِالنَّاسِ صَلَاةَ الصُّبْحِ، ثُمَّ خَرَجَ وَخَرَجَ النَّاسُ مَشْيًا حَتَّى إِنْ شُسِيعَ نَعَالِهِمْ تَقَطَّعَ مِنْ أَرْجُلِهِمْ، وَإِنْ أَرَدَيْتَهُمْ تَسْقُطَ مِنْ عَوَاتِقِهِمْ، فَقَالَ قَائِلٌ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَدْ بَتَّتِ النَّاسُ مَشْيًا، قَالَ: «إِنِّي أَخَشَى أَنْ تَسْبِقَنَا إِلَيْهِ الْمَلَائِكَةُ كَمَا سَبَقْتَنَا إِلَى حَنْظَلَةَ»، قَالَ مُحَمَّدٌ: فَأَخْبَرَنِي الْأَشْعَثُ بْنُ إِسْحَاقَ بْنِ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ، قَالَ: فَحَضَرَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَهُوَ يُغَسَّلُ، قَالَ: فَقَبِضَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ رُكْبَتَهُ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «دَخَلَ مَلَكٌ فَلَمْ يَجِدْ مَجْلِسًا فَأَوْسَعْتُ لَهُ»، قَالَ: وَأُمُّهُ تَبْكِي وَهِيَ تَقُولُ: وَيْلٌ لَأُمِّ سَعْدٍ سَعْدًا، بَرَاعَةً وَحَدًّا بَعْدَ إِيَادٍ يَا لَهُ وَمَجْدًا، مَقْدَمٌ سَدَّ بِهِ مَسَدًا، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «كُلُّ الْبَوَاكِي يَكْذِبُنَ، إِلَّا أُمُّ سَعْدٍ»، قَالَ مُحَمَّدٌ: فَقَالَ نَاسٌ مِنْ أَصْحَابِنَا: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ لَمَّا أَخْرَجَ جَنَازَةَ سَعْدٍ، قَالَ نَاسٌ مِنَ الْمُنَافِقِينَ: مَا أَخَفَّ سَرِيرَ سَعْدٍ، أَوْ جَنَازَةَ سَعْدٍ، قَالَ: فَحَدَّثَنِي سَعْدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ يَوْمَ مَاتَ سَعْدٌ: «لَقَدْ نَزَلَ سَبْعُونَ أَلْفَ مَلَكٍ، شَهِدُوا جَنَازَةَ سَعْدِ بْنِ مُعَاذٍ مَا وَطَّئُوا الْأَرْضَ قَبْلَ يَوْمِئِذٍ»¹⁷.

٦. قالت عائشة: «ما كان أحدا أشد فقدا على المسلمين بعد رسول الله ﷺ وصاحبيه من سعد»¹⁸.

فضائل الصحابة، لأحمد بن حنبل، حديث رقم: ٩١٣١؛ مصنف ابن أبي شيبة، كتاب المغازي، حديث رقم: ٧٩٠١٣. ١٧

الذهبي، تاريخ الإسلام، المغازي، ص/ ٧٢٣، طبقات ابن سعد، ٣/ ٣٣٤. ١٨

وورد أن سعدا قال عن نفسه: «ثَلَاثٌ أَنَا فِيهِنَّ رَجُلٌ -يَعْنِي كَمَا يَنْبَغِي- وَمَا سَوَى ذَلِكَ فَأَنَا رَجُلٌ مِنَ النَّاسِ مَا سَمِعْتُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ e حَدِيثًا قَطُّ إِلَّا عَلِمْتُ أَنَّهُ حَقٌّ مِنَ اللَّهِ، وَلَا كُنْتُ فِي صَلَاةٍ قَطُّ فَشَعَلْتُ نَفْسِي بغيرِهَا حَتَّى أَفْضِيَهَا، وَلَا كُنْتُ فِي جَنَازَةٍ قَطُّ فَحَدَّثْتُ نَفْسِي بِغَيْرِ مَا تَقُولُ وَيُقَالُ لَهَا حَتَّى أَنْصَرِفَ عَنْهَا»، قَالَ سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ: «هَذِهِ الْخِصَالُ مَا كُنْتُ أَحْسِبُهَا إِلَّا فِي نَبِيِّ¹⁹».

ولسعد بن معاذ t مواقف تميز بها، طابعها العام أنها مما جلب السرور والبشارة إلى رسول الله e، ومن هنا قال ابن حجر: «فكان من أعظم الناس بركة في الإسلام، وله مناقب كثيرة»²⁰، وهذه المواقف هي التي أركز عليها هنا في هذا البحث، والتي يمكن للشباب أن يقتدوا بسعد فيها، وهو الذي رباه النبي e، ومن هذه المواقف:

أولاً: جرأته وعزيمته في الدعوة إلى الله، فهو من أوائل من أسلم من أهل المدينة، وكان سيدا في قومه، فهو سيد الأوس، قال ابن إسحاق: «لَمَّا أسلم، وقف على قومه فقال: «يا بني عبد الأشهل، كيف تعلمون أمري فيكم؟»، قالوا: «سيدنا وأفضلنا نقيية»»، قال: «فإن كلامكم عليّ حرام، رجالكم ونساؤكم؛ حتى تؤمنوا بالله ورسوله»، قال: «فوالله ما بقي في دار بني عبد الأشهل رجل ولا امرأة إلا أسلموا»²¹.

١٩ جامع بيان العلم وفضله، ابن عبد البر، حديث رقم: ٨١٤١.

٢٠ ابن حجر العسقلاني، الإصابة في تمييز الصحابة، ٦٨/٣.

٢١ سيرة ابن هشام، ٠٤/٢.

ثانيا: شجاعته حين ذهب إلى العمرة بعد هجرة النبي ع وقبل بدر، فعن عبد الله بن مسعود t قال: «انطلق سعد بن معاذ معتمرًا، قال: فنزل علي أمية بن خلف، وكان أمية إذا انطلق إلى الشام فمر بالمدينة نزل على سعد، فقال أمية لسعد: انتظر حتى إذا انتصف النهار وغفل الناس، انطلقت فطفئت، فبينما سعد يطوف، إذا أبو جهل، فقال: من هذا الذي يطوف بالكعبة؟ فقال سعد: أنا سعد؛ فقال أبو جهل: تطوف بالكعبة آمنًا، وقد أويتم محمدًا وأصحابه؟! فقال: نعم، فتلاحيا بينهما، فقال أمية لسعد: لا ترفع صوتك على أبي الحَكَم؛ فإنه سيد أهل الوادي، ثم قال سعد: والله لئن منعني أن أطوف بالبيت، لأقطعن متجرك بالشام، قال: فجعل أمية يقول لسعد: لا ترفع صوتك، وجعل يمسكه، فغضب سعد، فقال: دعنا عنك، فإني سمعتُ النبي ع وسلم يُخبر أنه قاتلك، قال: إِيَّاي؟! قال: نعم، قال: والله ما يكذب محمدٌ إذا حَدَّثَ، فرجع إلى امرأته فقال: أما تعلمين ما قال لي أخي اليثري؟ قالت: وما قال؟ قال: زعم أنه سمع محمدًا يزعم أنه قاتلي، قالت: فوالله ما يكذب محمد، قال: فلما خرجوا إلى بدر، وجاء الصريخ، قالت امرأته: ما ذكرت ما قال لك أخوك اليثري! قال: فأراد ألا يخرج، فقال له أبو جهل: إنك من أشرف الوادي، فسِرْ يومًا أو يومين، فسار معهم يومين، فقتله الله“²². نلاحظ كيف كان وحيدا في مكة، ولكنه بإيمانه وبقينه يهدد سادات قريش.

ثالثا: مواقفه في الجهاد في سبيل الله، فقد شارك في بدر وأحد والأحزاب، وفي كل واحدة له موقف مشرف:

أ. فقد تجلّى في غزوة بدر، حين خاطب النبي ﷺ أصحابه: أشيروا عليّ أيها الناس، وقام أفراد من المهاجرين وتكلموا كلاماً حسناً، منهم عمر بن الخطاب والمقداد بن عمرو، ولكن بقي النبي ﷺ يردد القول نفسه: أشيروا عليّ أيها الناس، ففهم سعد أنهم المقصودون، فقال: والله لكأنك تريدنا يا رسول الله؟ فقال ﷺ: نعم،²³ فقال سعد: «لقد آمنا بك، فصدقناك، وشهدنا أنّ ما جئت به هو الحق، وأعطيناك على ذلك عهودنا وموآثيقنا على السمع والطاعة، فامض يا رسول الله لما أردت، فوالذي بعثك بالحق لو استعرضت بنا هذا البحر فخضته لخضناه معك، ما تخلف منا رجل واحد، وما نكره أن تلقى بنا عدوّاً غداً، إنا لصبر في الحرب، صدق في اللقاء، ولعل الله يريك منا ما تقر به عينك، فسر بنا على بركة الله»، وفي رواية: أن سعد بن معاذ قال لرسول الله ﷺ: لعلك تخشى أن تكون الأنصار ترى حقاً عليها أن لا تنصرك إلا في ديارهم، وإني أقول عن الأنصار، وأجيب عنهم: فاطعن حيث شئت، وصل جبل من شئت، واقطع جبل من شئت، وخذ من أموالنا ما شئت، وأعطنا ما شئت، وما أخذت منا كان أحب إلينا مما تركت، وما أمرت فيه من أمر فأمرنا تبع لأمرك، فوالله لئن سرت حتى تبلغ البرك من غمدان لنسيرن معك، ووالله لئن استعرضت بنا هذا البحر فخضته لخضناه معك»، فسُرَّ رسول الله ﷺ بقول سعد، ونشّطه ذلك ثم قال: «سيروا وأبشروا، فإن الله تعالى قد وعدني إحدى الطائفتين، والله لكأني الآن أنظر إلى مصارع القوم»،²⁴ وانتهت الغزوة بما هو معروف من علو كلمة الحق، وهزيمة كبرياء قريش، ولله الفضل والمنة.

ب. وغزا مع النبي ﷺ غزوة أحد، وأبلى فيها بلاءً حسناً، وكان ممن ساند أنس بن النضر في حماسه للخروج لقتال المشركين، وهو من الذين صبروا وبددوا إشاعة مقتله ﷺ.

ج. وكان له أكثر من موقف يوم الخندق (الأحزاب):

²³ وهذا وفاء منه ﷺ، إذ البيعة كانت على أن يحموه مما يحمون منه أنفسهم، وهذا أمر داخل المدينة، أما وهم الآن خارجها، إذ بدر بين مكة والمدينة، فلذلك ما أراد أن يكرهم، فطلب أن يستمع إلى رأي الأنصار، فقال سعد مقولته.

²⁴ قال الهيثمي في مجمع الزوائد: رواه الطبراني وإسناده حسن.

١. حين هم بمصالحة غطفان على ثلث ثمار المدينة على أن يرجعوا، فتروي كتب السيرة أنه لما اشتد على الناس البلاء، بعث رسول الله e إلى عيينة بن حصن بن حذيفة بن بدر، وإلى الحارث بن عوف بن أبي حارثة المري، وهما قائدا غطفان، فأعطاهما ثلث ثمار المدينة على أن يرجعا بمن معهما عنه وعن أصحابه، فجرى بينه وبينهما الصلح، حتى كتبوا الكتاب ولم تقع الشهادة ولا عزيمة الصلح، إلا المروضة في ذلك، فلما أراد رسول الله e أن يفعل، بعث إلى سعد بن معاذ وسعد بن عباد، فذكر ذلك لهما، واستشارهما فيه، فقالا له: يا رسول الله، أمرا نحبه فنصنعه، أم شيئا أمرك الله به، لا بد لنا من العمل به، أم شيئا تصنعه لنا؟ قال: بل شيء أصنعه لكم، والله ما أصنع ذلك إلا لأنني رأيت العرب قد رمتكم عن قوس واحدة، وكالبوكم من كل جانب، فأردت أن أكسر عنكم من شوكتهم إلى أمر ما، فقال له سعد بن معاذ: يا رسول الله، قد كنا نحن وهؤلاء القوم على الشرك بالله وعبادة الأوثان، لا نعبد الله ولا نعرفه، وهم لا يطمعون أن يأكلوا منها ثمرة إلا قرى أو بيعا، أفحين أكرمنا الله بالإسلام وهدانا له وأعزنا بك وبه، نعطيهم أموالنا؟! والله ما لنا بهذا من حاجة، والله لا نعطيهم إلا السيف حتى يحكم الله بيننا وبينهم؛ قال رسول الله e: فأنت وذاك. فتناول سعد بن معاذ الصحيفة، فمحا ما فيها من الكتاب، ثم قال: ليجهدوا علينا.

٢. الموقف الأعظم في الغزوة حين كان حصار الأحزاب للمدينة، وخيانة اليهود، فقد روت عائشة رضي الله عنها قالت: «أصيب سعدٌ يومَ الخندق، رماه رجلٌ من قريش يُقال له ابن العَرَقَةِ، رماه في الأَكْحَلِ،²⁵ فضرب عليه رسول الله ﷺ خيمةً في المسجد؛ يَعُودُهُ من قريب، فلما رجع رسول الله ﷺ من الخندق، وضع السلاح فاغتسل، فأتاه جبريل، وهو ينفذ رأسه من الغبار، فقال: «وضعتَ السلاح؟! والله ما وضعناه، اخرج إليهم»، فقال رسول الله ﷺ: ((فأين؟))، فأشار إلى بني قُرَيْظَةَ، فقاتلهم رسول الله ﷺ فنزلوا على حُكْم رسول الله ﷺ فردَّ رسول الله ﷺ الحُكْمَ فيهم إلى سعد t قال: «فإني أحكُمُ فيهم أن تُقْتَلَ الْمُقاتِلَةُ، وأن تُسَبَى الذُّرِّيَّةُ والنِّسَاءُ، وتُقَسَمَ أموالهم، قال هشام: قال أبي: «فأخبرتُ أن رسول الله ﷺ قال: «لقد حَكَمَ فيهم بحُكْمِ الله عزَّ وجلَّ».²⁶

٣. موقفه في البراءة من الموالي والأولياء من دون الله، وهو مرتبط أيضا بالخندق وحصار بني قريظة، فقد طلب الأوس من الرسول ﷺ أن يحكم فيهم رجل من الأوس، فعرض عليهم أن يحكم فيهم سعد بن معاذ، فوافقوا، وكان مصابا يمرض في خيمة، فدُعي ليحكم بينهم، فخاطبه الأوس قائلين: يا أبا عمرو، أحسن في مواليك، فإن رسول الله ﷺ إنما ولاك ذلك لتحسن فيهم؛ فلما أكثروا عليه قال: لقد آن لسعد أن لا تأخذه في الله لومة لائم، فلما انتهى سعد إلى رسول الله ﷺ والمسلمين، قال رسول الله ﷺ: قوموا إلى سيدكم، فقاموا إليه، فقالوا: يا أبا عمرو، إن رسول الله ﷺ قد ولاك أمر مواليك لتحكم فيهم؛ فقال سعد بن معاذ: عليكم بذلك عهد الله وميثاقه، أن الحكم فيهم لما حكمت؟ قالوا: نعم، قال سعد: فإني أحكم فيهم أن تقتل الرجال، وتقسّم الأموال، وتسبى الذراري والنساء.²⁷

٢٥ عرق في وسط الذراع، إذا قطع لم يرقأ الدم.

٢٦ رواه البخاري في صحيحه برقم: ٦٩٨٣.

٢٧ السيرة النبوية لابن هشام، ص: ٠٤٢.

رابعاً: وأما موقفه في الذب عن عرض رسول الله e، فقد قال رسول الله e في حادثة الإفك وهو على المنبر: «يا معشر المسلمين، من يعذرني في رجل قد بلغني أذاه في أهل بيتي، فوالله ما علمت على أهلي إلا خيراً، ولقد ذكروا رجلاً ما علمت عليه إلا خيراً، وما كان يدخل على أهلي إلا معي؛ فقام سعد بن معاذ فقال: «يا رسول الله، أنا أعذرک منه إن كان من الأوس ضربت عنقه، وإن كان من إخواننا الخزرج أمرتنا فعلنّا أمرک»²⁸.

يدل هذا بوضوح على مدى انغماسه في حب رسول الله، ومن حبه الذب عنه فيما يزرعجه، ولا شك أنه تأذى e من المنافقين الذين رموا زوجه عائشة بصفوان بن المعطل، فكان موقف سعد ناصراً لرسول الله e، واقفاً مع الحق بلا مجاملة ولا مواربة.

أما نهاية هذا الصحابي العظيم، فتروي كتب السيرة أنه قال وهو جريح من السهم الذي أصابه، وقد تحجر كلمه للبرء،²⁹ «اللهم إنك تعلم: أن ليس أحد أحب إليّ أن أجاهد فيك من قوم كذبوا رسولك e وأخرجوه، اللهم فإن كان بقي من حرب قريش شيء فأبقني؛ أجأهدهم فيك، اللهم فإني أظن أنك قد وضعت الحرب بيننا وبينهم، فإن كنت وضعت الحرب بيننا وبينهم، فافجرها، واجعل موتي فيها»، فانفجرت من لبتّه،³⁰ فلم يرعهم -وفي المسجد معه خيمة من بني غفار- إلا والدم يسيل إليهم، فقالوا: «يا أهل الخيمة، ما هذا الذي يأتينا من قبلكم؟!»، فإذا سعد جرحه يغدو دماً،³¹ فمات³².

٢٨ جزء من حديث عائشة الطويل في حادثة الإفك، رواه البخاري في صحيحه برقم: ٠١٩٣.

٢٩ أي ييس جرحه وكاد أن يبرأ.

٣٠ أي نحره.

٣١ أي: يسيل.

٣٢ صحيح البخاري (٩١١/٣)، وصحيح مسلم (٩٨٣١/٣-٩٣١) برقم (٩٦٧١).

وللعلم، فقد لبى الله تعالى أمنية سعد، حين دعا أن يبقيه حتى يقارع قريشا إن بقيت تقاتل النبي e، وبموته عُلِمَ أنه لا قتال بين المسلمين وقريش، وهذه هي الحقيقة، فبعد الخندق كان صلح الحديبية، وبعده كان فتح مكة، وما كان من غزوات بعد أو قبل هذا فمع غير قريش، وهذه كرامة لسعد رضي الله عنه.

وقد حزن النبي e لفراق سعد كثيرا، وأخبر أن عرش الرحمن قد اهتز لموته؛ عن جابر t: أن النبي e قال: «اهتز عرش الرحمن لموت سعد بن معاذ».³³

نلاحظ من خلال قصة هذا الشاب الذي لم يتجاوز عمره السابع والثلاثين، وعمره في الإسلام ستة أعوام، لكنه وصل بيقينه والتزامه ومواقفه إلى هذه الدرجة العظيمة، لدرجة أن يهتز عرش الرحمن لموته.

يمكننا القول إنه نال هذه المنزلة بتقديمه محبة الله ورسوله ودينه، وعلو همته ومبادرته إلى ما فيه خير الإسلام، وكذلك صلابته في الحق والاعتزاز بدين الله، ورأينا ولاءه الخالص لله ورسوله والمؤمنين وبراءته مما سواهم.

قالت عائشة في الحزن الذي عم بوفاة سعد: «فوالذي نفس محمد بيده إنني لأعرف بكاء عمر من بكاء أبي بكر وإنني لفي حجرتي».³⁴

المبحث الثاني

نموذج الشاب العالم: زيد بن ثابت

٣٣ صحيح البخاري (٣/٣٤) برقم (٣٠٨٣)، وصحيح مسلم (٤/٥١٩١) برقم (٦٦٤٢). ويقول ابن قتيبة: ليس الاهتزاز ما ذهبوا إليه من الحركة ولا العرش ما ذهب إليه الآخرون، بل الاهتزاز الاستبشار والسرور، يقال: إن فلانا ليهتز للمعروف أي: يستبشر ويسر، وإن فلانا لتأخذه للثناء هزة، أي: ارتياح وطلاقة، ومنه قيل في المثل: إن فلانا إذا دعي اهتز، وإذا سئل ارتز، والكلام لأبي الأسود الدؤلي، يرى أنه إذا دعي إلى طعام يأكله اهتز، أي: ارتاح وسر، وإذا سئل الحاجة ارتز، أي: ثبت على حاله ولم يطلق، فهذا معنى الاهتزاز في هذا الحديث. ينظر كتاب تأويل مختلف الحديث، (المكتب الإسلامي، ٩٩٩١، ص/٥٨٣).

٣٤ مصلح بن زويد العتيبي، <http://pthh.mth.69/helsum/taoD/ten.diaas.www/>، يوم السبت ١٠٢/٠١/٨١، الساعة ٤٣، ٤٣.

إنه زيد بن ثابت، من بني النجار أحوال النبي e في المدينة، هاجر النبي وعمره إحدى عشرة سنة، ولم يكن كغيره من الناشئة، بل تميز عنهم كثيراً، فتروي كتب السيرة أنه لما أراد الجهاد مع رسول الله في بدر وأحد رده النبي e لصغر سنه،³⁵ وكأني به إذ رده النبي عن أولى غزواته، أراد أن يخدم أمته ودينه في ميدان آخر تحتاجه الأمة، فتوجه إلى العلم، وعكف على كتاب الله سبحانه وتعالى حفظاً وتعلماً، فبالرغم من حزنه أن رده النبي e عن الجهاد، إلا أن كوامن أخرى موجودة فيه معززة بالثقة بالنفس والحرص على العلم جعلته من الصحابة المتميزين، فتطالعائه منبثقة من يقينه بالله سبحانه، حتى إذا أثبت نبوغه ونباهته واجتهاده، قربه النبي e، وجعله من كتاب وحيه، ووجهه لتعلم لغات أخرى يرأسل بها الدول المجاورة، يقول زيد بن ثابت: أتني بي إلى النبي، فقيل: هذا من بني النجار، وقد قرأ سبع عشرة سورة، فقرأت عليه فأعجبه ذلك، فقال: «تعلّم كتاب يهود، فإنني ما آمنهم على كتابي» ففعلتُ، فما مضى لي نصف شهر حتى حذقتُهُ، فكنت أكتب له إليهم، وإذا كتبوا إليه قرأتُ له.³⁶

وعن زيد بن ثابت قال: قال لي رسول الله e: «أتحسن السريانية؟» قلت: لا. قال: «فتعلمها فإنه تأتينا كتب». قال: فتعلمتها في سبعة عشر يوماً.³⁷

لازم زيد النبي e، وأخذ كل ما ينزل من كتاب الله عنه، وعلى الراجح فهو ممن قرأ على النبي e القرآن بعد العرضة الأخيرة، التي عرض فيها النبي e القرآن على جبريل مرتين، وهو العام الذي توفي فيه e، فكان زيد يقرئ بها، ويعلمها الناس حتى مات .t

³⁵ ويقال إنه شهد أحداً، وقيل بل الأحزاب أول الغزوات التي شارك فيها، انظر الإصابة في تمييز الصحابة، ١٦٥/١.

³⁶ رواه الترمذي في جامعه برقم: ٥١٧٢، وأبو داود في سننه برقم: ٥٤٦٣، وأحمد في مسنده برقم: ٨٥٦١٢، انظر سلسلة الأحاديث الصحيحة للألباني: ٧٨١.

³⁷ سير أعلام النبلاء، ٢٣٤-٢٣٤.

كانت له الصدارة في جمع القرآن في عهد أبي بكر t، وكذلك نسخ عدة نسخ زمن عهد عثمان t، وما كان له أن يكون كذلك لولا ثقة الخلفاء وسائر الصحابة به، فمعلوم أن النبي e توفي ولم يكن القرآن مجموعاً في مصحف، بل كان ميثوثاً في صدور الصحابة، ومفرقاً في صحائف عند هذا الصحابي أو ذاك، وفي زمن أبي بكر حَدَّثَتْ حُرُوبُ الرِّدَّةِ الَّتِي قُتِلَ فِيهَا عَدَدٌ كَبِيرٌ مِنَ الصَّحَابَةِ الْكَرَامِ، مِنْهُمْ الْقُرَّاءُ وَالْحَفَاطُ، وَهَذَا أَمْرٌ تَنَبَّهَ لَهُ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ t، حَيْثُ ذَهَبَ إِلَى أَبِي بَكْرٍ t فَرَعَا وَطَلَبَ مِنْهُ أَنْ يَجْمَعَ الْقُرْآنَ، وَقَالَ: «إِنِّي أَخْشَى أَنْ اسْتَحَرَّ (زَادَ) الْقَتْلُ فِي الْقُرَّاءِ فِي الْمَوَاطِنِ الْأُخْرَى أَنْ يَذْهَبَ شَيْءٌ مِنَ الْقُرْآنِ»، وَأَشَارَ عَلَى أَبِي بَكْرٍ بِأَنْ يَجْمَعَ الْقُرْآنَ، وَفِي الْبَدَايَةِ رَفَضَ أَبُو بَكْرٍ هَذَا الطَّلَبَ وَقَالَ: «كَيْفَ أَفْعَلُ شَيْئاً لَمْ يَفْعَلْهُ رَسُولُ اللَّهِ e»، وَلَكِنْ عُمَرُ اسْتَمَرَّ فِي طَلْبِهِ وَبَيَّنَ أَهْمِيَّتَهُ وَأَنَّهُ لَيْسَ مُخَالَفَةً بَلْ هُوَ خَيْرٌ، حَتَّى شَرَحَ اللَّهُ صَدْرَ أَبِي بَكْرٍ لَهُ.

وَطَلَبَ الْخَلِيفَةُ مِنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ أَنْ يَقُومَ بِالْمُهَمَّةِ، وَقَالَ لَهُ أَبُو بَكْرٍ: «إِنَّكَ شَابٌّ عَاقِلٌ لَا نَتَهَمُكَ، وَكُنْتَ تَكْتُبُ الْوَحْيَ لِرَسُولِ اللَّهِ e، وَإِنِّي أَرَى أَنْ تَجْمَعَ الْقُرْآنَ»، وَهِيَ مُؤَهَّلَاتٌ لَمْ تَكُنْ فِي غَيْرِهِ t، إِضَافَةً لِمَا عُرِفَ عَنْهُ أَنَّهُ مِمَّنْ حَضَرَ الْعُرْضَةَ الْأَخِيرَةَ الَّتِي عَرَضَ النَّبِيُّ e فِيهَا الْقُرْآنَ عَلَى جِبْرِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ.

وَكَانَ رُذُ زَيْدٍ فِي الْبَدَايَةِ مِثْلَ رُذِ أَبِي بَكْرٍ، وَلَكِنَّ اللَّهَ شَرَحَ صَدْرَهُ لَذَلِكَ، وَقَالَ فِيمَا قَالَ: «وَاللَّهِ لَوْ كَلَّفُونِي نَقْلَ جَبَلٍ مِنَ الْجِبَالِ مَا كَانَ أَثْقَلَ عَلَيَّ مِمَّا أَمَرَنِي بِهِ مِنْ جَمْعِ الْقُرْآنِ».³⁸

يهمني من القصة -رغم أهميتها- تلك الصفات التي ذكرها أبو بكر وعمر بشأن زيد، رضي الله عنهم أجمعين، فلم يجدوا من يصلح لحمل هذه الأمانة العظيمة، وتأدية هذا العمل الجلل، من زيد، فعنده همة الشباب، ورجاحة العقل، وعدالة الشخصية، وكتابة الوحي، فشهد بعلمه وفضله القاصي والداني، حتى قال فيه ابن عباس t: «لقد علم المحفوظون من أصحاب محمد صلى الله عليه وسلم أن زيد بن ثابت كان من الراسخين في العلم».³⁹

الحديث مروي عند البخاري في الصحيح، رقم: ٤٠٦٤-٣٠٦٤، وينظر كتاب الوجيز في علوم الكتاب العزيز، محمد خازن المجالي، ص: ٧٢١. ٣٨

الذهبي، سير أعلام النبلاء. ٣٩

وكذلك في مهمة نسخ القرآن زمن عثمان t، فقد روى البخاري في صحيحه: «أَنَّ حُذَيْفَةَ بْنَ الْيَمَانَ قَدِمَ عَلَى عُثْمَانَ وَكَانَ يُعَارِي أَهْلَ الشَّامِ فِي فَتْحِ أَرْمِينِيَّةٍ وَأَذْرَبِجَانَ مَعَ أَهْلِ الْعِرَاقِ فَأَفْنَعَ حُذَيْفَةَ اخْتِلَافُهُمْ فِي الْقِرَاءَةِ فَقَالَ حُذَيْفَةُ لِعُثْمَانَ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ أَدْرَكَ هَذِهِ الْأُمَّةَ قَبْلَ أَنْ يَخْتَلِفُوا فِي الْكِتَابِ اخْتِلَافَ الْيَهُودِ وَالنَّصَارَى فَأَرْسَلَ عُثْمَانَ إِلَى حَفْصَةَ أَنْ أَرْسِلِي إِلَيْنَا بِالصُّحُفِ نَنْسُخُهَا فِي الْمَصَاحِفِ ثُمَّ نَرْدُهَا إِلَيْكَ فَأَرْسَلَتْ بِهَا حَفْصَةُ إِلَى عُثْمَانَ فَأَمَرَ زَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ الزُّبَيْرِ وَسَعِيدُ بْنُ الْعَاصِ وَعَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ الْحَارِثِ بْنُ هِشَامٍ فَتَنَسَّخُوهَا فِي الْمَصَاحِفِ وَقَالَ عُثْمَانُ لِلرَّهْطِ الْقُرَشِيِّينَ الثَّلَاثَةِ إِذَا اخْتَلَفْتُمْ أَنْتُمْ وَزَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ فِي شَيْءٍ مِنَ الْقُرْآنِ فَارْتَبِعُوا بِلِسَانِ قُرَيْشٍ فَإِنَّمَا نَزَلَ بِلِسَانِهِمْ فَفَعَلُوا حَتَّى إِذَا نَسَخُوا الصُّحُفَ فِي الْمَصَاحِفِ رَدَّ عُثْمَانُ الصُّحُفَ إِلَى حَفْصَةَ وَأَرْسَلَ إِلَى كُلِّ أَقْفٍ بِمُصْحَفٍ مِمَّا نَسَخُوا وَأَمَرَ بِمَا سِوَاهُ مِنَ الْقُرْآنِ فِي كُلِّ صَحِيفَةٍ أَوْ مُصْحَفٍ أَنْ يُحْرَقَ.⁴⁰

وذكر الذهبي في سير أعلام النبلاء مجموعة من فضائل زيد t وما تميز به، منها ما روي عن الشعبي قال: غلب زيد الناس على اثنتين: الفرائض والقرآن، وعن أبي سعيد t قال: لما توفي رسول الله قام خطباء الأنصار، فتكلموا، وقالوا: رجل منا ورجل منكم، فقام زيد بن ثابت t فقال: إن رسول الله كان من المهاجرين، ونحن أنصاره، وإنما يكون الإمام من المهاجرين ونحن أنصاره، فقال أبو بكر t: جزاكم الله خيرا يا معشر الأنصار، وثبت قائلكم، لو قلتم غير هذا ما صالحناكم.⁴¹

وروي عن مسروق قال: كان أصحاب الفتوى من أصحاب رسول الله e: عمر وعلي وابن مسعود وزيد وأبي وأبو موسى، وعن الشعبي قال: القضاة أربعة: عمر وعلي وزيد وابن مسعود، وعن القاسم بن محمد: كان عمر يستخلف زيدا في كل سفر، رضي الله عنهم أجمعين.

رواه البخاري في صحيحه برقم: ٤٠٦٤. ٤٠

سير أعلام النبلاء، ٥٢/٨٢. ٤١

وعن سالم: كنا مع ابن عمر يوم مات زيد بن ثابت، فقلت: مات عالم الناس اليوم! فقال ابن عمر: يرحمه الله، فقد كان عالم الناس في خلافة عمر، وحبرها، فرقهم عمر في البلدان، ونهاهم أن يفتوا برأيهم، وحبس زيد بن ثابت بالمدينة يفتي أهلها. وعن سليمان بن يسار قال: ما كان عمر وعثمان يقدمان على زيد أحدا في الفرائض والفتوى والقراءة والقضاء.

هو الشاب الذي بذل وسعه في طلب العلم، بدأ بالقرآن، فرفع الله قدره وأكرمه، كيف لا وحببنا e يقول: «إن الله يرفع بهذا الكتاب أقواما ويضع به آخرين»،⁴² أخلص أمره لله، وصدق في عزمته، فكان له الشأن الكبير في كتابة الوحي وجمع القرآن زمن أبي بكر، وإعادة نسخه زمن عثمان، رضي الله عنهم أجمعين، وهكذا نال زيد منزلة رفيعة بين صحابة رسول الله e.

المبحث الثالث

نموذج الشاب القائد: أسامة بن زيد

هو أبو زيد أو أبو محمد، أسامة بن زيد بن حارثة، مولى رسول الله e، وحبّه وابن حبّه، ولد بعد البعثة، وعاش في كنف النبي e، قال أسامة: كان النبي e يأخذني والحسن فيقول: اللهم أحبهما فإنني أحبهما،⁴³ ردّه الرسول e في غزوة أحد لصغر سنه، ويروى أن النبي e كان إذا لم يغز يعطيه سلاحه، أو يعطي سلاحه عليا رضي الله عنهما، ولما استشاره النبي e في حادثة الإفك أثنى على أم المؤمنين عائشة خيرا، وقال: يا رسول الله أهلك، وما نعلم منهم إلّا خيرا. وكان يردفه الرسول e على دابته، وكان كثير البر بأمه، ما تطلب منه شيئا يستطيعه إلّا أحضره لها.

روي عن عائشة رضي الله عنها: «ما ينبغي لأحد أن يُغضَّ أسامة بن زيد بعدما سمعت رسول الله e يقول: «من كان يُحبُّ الله ورسوله، فليحبَّ أسامة».⁴⁴

رواه مسلم في صحيحه برقم: ٧٠٤١. ٤٢

رواه البخاري في صحيحه برقم: ٩٢٥٣. ٤٣

سير أعلام النبلاء للذهبي، ٩٩٤/٢. ٤٤

وبالنسبة للجهاد في سبيل الله، فيُروى أنه خرج مع سرية بعثها الرسول e إلى حيّ من جهينة يقال له: (الحرقة)، وكان ممن ثبت مع الرسول e في حنين، ولكن دوره الذي أردته من خلال هذا البحث هو في شيء آخر. فقد تختلف التجربة هنا عن سابقتها، ليس في التخصص فحسب، إنما من زاوية أخرى متعلقة بالقُدوة عند الشباب، فالأمر متعلق بفعل النبي e، وليس بشأن مباشر في أسامة بن زيد نفسه، فأسلط الضوء هنا على شأن عام، وهو أن النبي ص كلف أسامة بقيادة هذا الجيش، والذي عُرف تاريخياً بـ (بعث أو جيش أسامة).

ويروى أن بعض الناس طعن في إمارته، فقال e: «إن تطعنوا في إمارته فقد كنتم تطعنون في إمارة أبيه من قبل، وأيّم الله إن كان لخليقاً للإمارة، وإن كان لمن أحب الناس إليّ، وإن هذا لمن أحب الناس إليّ بعده».⁴⁵

وعلى الرغم من حداثة سن أسامة إلا أنه كان مؤمناً قوياً في إيمانه وولائه لله ورسوله والمؤمنين، وكان ذكياً متواضعاً، وحقق النبي e به مبدأ «إن أكرمكم عند الله أتقاكم»، فهي هو في عام الفتح يدخل مكة مع الرسول e.

وفي هذا السياق حيث مبدأ المساواة بين المسلمين، فلا أسامة بن زيد قصة، أن قريشاً أهمّها شأن المرأة المخزومية التي سرقت، فقالوا: من يكلم فيها رسول الله e؟ فقالوا: ومن يجترئ عليه إلا أسامة بن زيد حبّ رسول الله e؟ فكلمه أسامة، فقال رسول الله e: «أتشفع في حدّ من حدود الله؟ ثم قام e فخطب فقال: «إنما أهلك من كان قبلكم أنهم إذا سرق فيهم الشريف تركوه، وإذا سرق فيهم الضعيف أقاموا عليه الحد، وأيّم الله لو أن فاطمة بنت محمد سرقت لقطعت يدها».⁴⁶

٤٥. الإصابة في تمييز الصحابة، ١٣/١.

٤٦. رواه البخاري في صحيحه برقم: ٥٧٤٣، ومسلم في صحيحه برقم: ٨٨٦١.

تبرز تجربة أسامة بن زيد t، بأن أمره النبي e على جيش فيه كبار الصحابة، لمواجهة تهديد الروم المستمر للدولة الفتية، والعبرة هنا في اختيار أسامة نفسه، ولعل النبي e اختاره كونه ابن زيد الذي استشهد في مؤتة، ولكنني أذهب إلى أبعد من ذلك، فالرسول e أراد تعزيز دور الشباب حين أصر على إنفاذ جيش أسامة،⁴⁷ وهو يعلم علم اليقين من فيه من كبار الصحابة، ولنا في هذا الموقف دروس كثيرة أهمها إعطاء الشباب دورا في الحياة، ثم منحهم الثقة في العمل، وإنهاء عادات متعلقة بالسنن في الإمارة والقيادة، فعمل عند الأصغر ما ليس موجودا عند الأكبر، ثم ضرورة اكتشاف ما عند الشباب من طاقات.

لقد كانت عند أسامة t ثقة عززت طموحاته الإيمانية، فلم يتردد أو يتلثم، بل مضى في مهمته وتحمل المسؤولية، فالثقة مطلوبة لا يجوز إهمالها بحجة الزهد أو التعفف في مواطن العزم. فقد استعمله رسول الله e على جيش فيه أبو بكر وعمر بن الخطاب، فلم ينفذ حتى توفي النبي e، فبعثه أبو بكر إلى حيث بعثه الرسول: إلى الشام، وكان رأي الصحابة عدم بعثه، لمواجهة مشكلة الردة التي وقعت بعد وفاة الرسول e، لكن أبا بكر أصر على تسيير جيش عقد الرسول لواءه قبل موته، وكان في ذلك الخير العظيم، ومشى أبوبكر في وداعه، وأسامة راكب، فقال: يا خليفة رسول الله لتركبن أو لأنزلن، فقال: والله لا تنزل ووالله لا أركب، وما عليّ أن أغبر قدمي في سبيل الله ساعة، ثم استأذنه في أن يبقي إلى جانبه عمر بن الخطاب قائلا له: إن رأيت أن تعينني بعمر فافعل، ففعل، وكان عمر أسامة يومئذ (١٨) سنة، وقيل: (٢٠) سنة.⁴⁸

وفي العام الرابع والخمسين من الهجرة، وفي أواخر خلافة معاوية، أسلم روحه للقاء ربه، فقد كان من الأبرار المتقين، فمات بالمدينة وهو ابن (٧٥).

كبيرة هي كتب السيرة التي أشارت إلى هذه الحادثة، وينظر الإصابة في تمييز الصحابة، ١٣/١، ويذكر ابن حجر الخلاف في سن أسامة ٤٧ حين وفاة النبي e، ما بين ثمانين عشرة وعشرين سنة.

٤٨ تنظر سيرته في سير أعلام النبلاء للذهبي، ٥٠٥-٧٩٤/٢.

تبرز تجربة أسامة - كما قلت - في هذا الذي أكرمه به رسول الله من جعله أميراً على جيش فيه كبار الصحابة، رغم أنه أسود البشرة، أفطس الأنف، وابن خادم رسول الله، ولكن الإسلام لا يقيم للمظاهر قيمة، فالجوهر والمخبر هما الأساس، فهذا شاب حري بالقيادة كما قال e، وهو يؤكد مبدأ لتفهيم الأمة عبر تاريخها، أن نثق بشبابنا، وألا نبقي ننظر إليهم نظرة دونية، فيهم كوا من وطاقت ينبغي الاستفادة منها والثوق بها.

والنبي e أراد أن يؤكد المبادئ السامية لهذا الدين، فلا اللون ولا العرق أساسان أمام الإيمان والكفاءة، ولا أستبعد أن النبي صلى الله عليه وسلم تعمد أن يدخل الكعبة عندما فتح مكة، وعن يمينه وشماله أسامة بن زيد وبلال بن رباح، كلاهما أسود البشرة، أبيض القلب، ليحطم تقاليد الجاهلية وقيمها السطحية، ويؤكد المبدأ الإسلامي الراسخ: «إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ»، (الحجرات: ١٣).

لا بد للشباب أن يركزوا على القيم والمبادئ، لا على الشكل والمظاهر، للنظر في أعماقنا وعلاقتنا بالله تعالى وقيمتنا الحقيقية عنده سبحانه، ونحدث أنفسنا: كيف وصل هؤلاء إلى ما وصلوا إليه؟ والجواب لا يتعدى الإخلاص والهمة العالية، فنالوا منزلة عظيمة في الدنيا والآخرة.

الخاتمة والنتائج

لم ينته جانب القدوة عند الصحابة الكرام، فعلى مر التاريخ هناك أعلام نهضوا بالأمة وقادوها إلى السمو والعزة، ولنا -ونحن في إسطنبول- أن نذكر أن فاتحها العظيم، محمد الفاتح، عندما بلغ الحادية عشرة من عمره، بعثه والده إلى أماسيا ليحكمها في عهده، كما كانت العادة في الدولة العثمانية، حتى يتعلم محمد الفاتح الحكم طفلاً، ويتربى على تعاليم الإسلام، والقرآن الكريم عن طريق المعلمين الذين بعثه إليهم والده، فتعلم على يدي الشيخ آق شمس الدين، حتى إنَّ شيخه استطاع أن يزرع فيه قناعةً أنَّه هو المقصود بحديث رسول الله ﷺ، كما يروي بشر الغنوي فيقول: سمعت رسول الله ﷺ يقول: «تُفتَحُ القسطنطينية، ولنعم الأمير أميرها، ولنعم الجيش ذلك الجيش»،⁴⁹ وكان لذلك أثر كبير في تكوين وصقل شخصية محمد الفاتح.

وبعد التحول في ثنايا هذا البحث المتواضع، أجد من الضروري إبراز النتائج الآتية:

١. الشباب عنصر فعال ومهم في الحياة عموماً، وفي الإسلام خصوصاً، وهي مرحلة لا بد من استغلالها.

٢. الثقة بالنفس لا تنبع إلا عن إيمان راسخ بالله وينبغي للمؤمن أن يعيش لمبادئه ويتحرر من أنانيته وهواه، حينها يتولاه الله ويرعاه، وفي هذا شعور كامل بالعزة بالله تعالى.

٣. الشباب مستهدف أكثر من غيره باعتبار طبيعته وبعض خصائصه، ومن هنا وجب الوعي والتحصين حتى لا تضيع هوية الأمة بضيايع عنصر الفعالية فيها.

٤. برزت شخصية سعد بن معاذ بسبب ولاءه الخالص لله ورسوله والمؤمنين، وحبه الشديد لرسول الله ﷺ، والتضحية بكل ما يملك في سبيل الله، وتقديم مصلحة الإسلام فوق كل مصلحة.

رواه الحاكم في مستدركه برقم: ٠٠٣٨، وهو حسن. ٤٩

٥. برزت شخصية زيد بن ثابت في الشأن العلمي، حيث البداية بالقرآن إتقاناً وحفظاً وأداءً، ومن ثم سائر العلوم، وله الفضل في جمع القرآن وإعادة نسخه وتعليمه، ونال منزلة عظيمة في العلم.

٦. برزت شخصية أسامة بن زيد في ميدان القيادة العسكرية، وكيف كان حقيقاً بها.

٧. أراد النبي ﷺ في القصص الثلاثة أن يؤكد ثقته في الشباب، وهو درس لكل من جاء بعده من الخلفاء والحكام، فسعد كان شاباً سيدا في قومه، صقله الإسلام ليبلغ في ستة أعوام ما لم يبلغه غيره، واهتز عرش الرحمن لموته، وهذا زيد لم يبلغ بعد، لكنه يكتب الوحي لرسول الله ﷺ، ويُعْتَمَد عليه فيما بعد بجمع القرآن ونسخه، أما أسامة فمغزى تأميره على جيش فيه كبار الصحابة أكثر من رسالة، الثقة بالشباب أولاً، وإزالة المظاهر الجاهلية نهائياً، وأهمها العصبية واللون واللغة

٨. رسالتي للشباب أن يؤكدوا مبدأ التفاؤل ونبد اليأس في الحياة، كي نزرع الثقة في النفس.

وصلى الله على سيدنا محمد وآله وصحبه ومن تبعهم بإحسان إلى يوم الدين

SAHABE HAYATINDAN GENÇLERE ROL MODEL OLARAK SUNABİLECEĞİMİZ ÖRNEKLER

Prof Dr. Muhammet Hazir EL- MECALİ¹

Tercüme: Muhammed Emin UYSAL

Bismillâhırrahmânırrahîm

Özet

Bu araştırma, Hazreti Peygamberin (s.a.v) eğittiği ve yetiştirdiği sahabiler arasında örnek olma vasfına sahip üç genç sahabiyi ele almaktadır. Bu gençler, özveri, liderlik ve tutumlarıyla öne çıkmış olup her birinin kendi alanında müstesna bir konumu bulunmaktadır. Bahsedilen örnekler, Sa'd b. Muaz (r.a), Usame bin Zeyd (r.a) ve Zeyd bin Sabit (r.a) hazretleridir. Söz konusu güzide numunelerin hayatına değinen bu mütevazı çalışmanın günümüz gençlerini sorumluluk almaya, bilinçlenmeye ve dini hassasiyetlerini güçlendirmeye teşvik etmesini umut ediyoruz.

Bu örneklerin ilki Sa'd bin Muaz'dır. O, Yüce Allah'a (c.c) karşı samimi bağlılığıyla seçkinleşmiş, dine yönelik taşıdığı güçlü aidiyet hissini ve Allah resulüne beslediği sevgiyi davranış ve tutumları ile ortaya koymuştur. Nitekim Yüce Allah'ın onu şehadetle şerefliendirmesi ve Arş-ı Ala'nın Sa'd'ın ölümüyle sarsılması boşuna değildir. Acaba Sa'd'a bu üstün derece nasıl verilmiştir, o böylesi bir ayrıcalığı ne şekilde edinmiştir?

İkinci örnek Usame b. Zeyd'dir, Peygamber Efendimizin (s.a.v) onu büyük sahabelerin yer aldığı ordunun başına getirmesi üzerinde biraz durmak gerekir. Bu görevlendirmeyle Nebi (as) neyi hedeflemiştir? Mute savaşında öldürülen Zeyd'in oğlu olduğu için mi onu komutan olarak atamıştır? Hazreti Peygamber, bu görevlendirme

1 Hazırlayan, Prof Dr. Muhammet Hazir EL- MECALİ, Tefsir ve Kuran Bilimleri Uzmanı, Ürdün Üniversitesi ve Katar Üniversitesi (Dünya Mevlid-i Nebevi Semineri - Peygamberimiz ve Gençlik / İkinci Oturum: (Asrı Saadete bir Bakış / Gençlerin Perspektifinden Nübüvvet)

ile gençlerin beklentilerine dair güven tazelemek ve değerleri yörüngesinden saptıracak dünyevi – hiyerarşik ilişkileri gidermek gibi önemli başka boyutları da gerçekleştirmek istemiş midir? Zira Usame, o zaman yaşı küçük bir delikanlıdır, siyah tenlidir, üstelik Peygamberin azatlı kölesi olan Zeyd’in oğludur.

Kur’an’ı öğrenmek ve öğretmekte ustalaşan Zeyd bin Sabit ise henüz çok genç bir yaşta olmasına rağmen Peygamber Efendimizce vahiy kâtipliğine seçilmiştir. Hz. Ebu Bekir (r.a) de onu Kur’an’ı derlemek ve mushaf halinde toplamaktan sorumlu heyetin idaresi için tercih etmiş ve ona *“Sen aklı başında bir gençsin, seni herhangi bir kusurla itham edemeyiz, sen peygamberimize vahiy katipliği yapıyordun”* demiştir. Ayrıca Zeyd, Hz. Osman (r.a) tarafından Kur’an’ın çoğaltılması vazifesini yürüten komisyona başkan olarak atanmıştır. Böylelikle Mushaf nüshalarının devletin çeşitli merkezlerine gönderilmesinde, Kur’an tilavetlerine dair Müslümanlar arasında baş gösteren ihtilafların bitirilmesinde büyük bir rol oynamıştır.

Giriş

İslam’da Gençlik Çağının Önemi

Yüce Allah insanoglunun yaratılışının ve neşvü nemasının çeşitli aşamalarını zikretmiş, yeniden dirilişi inkâr edenlere cevaben *“Ey insanlar! Ölümünden sonra diriliş konusunda herhangi bir şüphe içindeyseniz (düşünün ki) hiç şüphesiz biz sizi topraktan, sonra az bir sudan (meniden), sonra bir “alaka”dan, sonra da yaratılışı belli belirsiz bir “mudga”dan yarattık ki size (kudretimizi) apaçık anlatalım. Dilediğimizi belli bir süreye kadar rahimlerde durduruyoruz. Sonra sizi bir çocuk olarak çıkarıyor, sonra da (akıl, temyiz ve kuvvette) tam gücünüze ulaşmanız için (sizi kemale erdirdiyoruz.) İçinizden ölenler olur. Yine içinizden bir kısmı da ömrün en düşkün çağına ulaştırılır ki, bilirken hiçbir şey bilmez hale gelsin”* buyurmuştur. Bu bağlamda kuvvet ve düşkünlük çağının anılması konumuzla ilgilidir.² Cenab-ı Allah, düşkünlük çağını belirtmesinden sonra bir insanın bu aşamaya vardığında amel etmek bir yana hiçbir şey bilmeyecek bir hale sahip olabileceğini beyan etmiştir. Böylelikle kuvvet devrini düşkünlük çağı karşısında anmakla insanın güçlü olduğu dönemi gözetip önemsemesini ve onu hayırda kullanmasını dolaylı olarak emretmiş, onun geçici olduğuna dikkat çekmiştir.

Dolayısıyla kuvvet aşaması karakterin oluşması ve oturması için istenen akli ve bedeni güç ve canlılığı içermektedir. Güç ve canlılık ise, kendilerinin sahip olduğu tazelik, aktiflik, atılganlık ve hazır olma halinden ötürü gençlerde mevcuttur.

2 bkz. El-Alusi, ruhülmanai(Dârulhyau’t-Türasi’l-Arabi, Beyrut, 4/ baskı, 1985)s. 17/117 ve 119 buradaŞiddet’ten kastedilen kuvvet, akıl ve temyiz’in kemale ermesi ve ömrün düşkünlük evresi çocukluk dönemi gibi yani en kötüsü ve acizlik dönemidir.

Kur'an-ı Kerim, kırk yaşını olgunluk ve hikmeti barındıran bir dönem olarak betimlemektedir: “*Nihayet olgunluk çağına gelip, kırk yaşına varınca şöyle der: “Bana ve anne babama verdiğin nimetlere şükretmemi, senin razı olacağın salih amel işlememi bana ilham et”* (Ahkaf: 15). Bu ayet ışığında peygamberlere nübüvvet görevinin ekseriyetle kırk yaşlarında verilmesi daha anlaşılır olmaktadır ancak ilgili buyruktan kırk yaşından önce olgunluğun oluşmayacağı anlamı çıkartılmamalıdır. İslam, buluş çağına ermesiy-le beraber erkek kadın bütün insanları teklif kapsamına sokmaktadır.³ İnsan, ergenlik çağından itibaren işlediği tüm amellerden sorumludur, fiillerin tamamından hesaba çekilecektir. Bazı din âlimleri ise doğru – yanlış ayırt etme kabiliyeti demek olan temyiz on yaş altında dahi bulunabileceği görüşünü savunmaktadırlar. Nebi’nin, henüz on yaşındayken terkesine aldığı bir genç olan İbn Abbas’a (r.a) verdiği nasihatler bu manada bizim için yeterli bir örnektir: “Delikanlı, sana bir şeyler öğreteyim. Sen Allah’ın emir ve yasaklarına riayet et ki, O’nun yardım ve inayetini daima yanında bulasın”.⁴ On yaşındaki İbn Abbas söz konusu tavsiyeleri anlamış ve riayet etmiştir.

Tarih ve Hazret-i Muhammed’in sireti, küçük yaştaki bazı sahabilerin dinin tebliğinde, devletin kuruluş sürecinde, ordu komutanlıklarında ve ilmi konularda nasıl katkı verdiklerini bize aktarmaktadır. Bununla ilgili olarak, Hazret-i Peygamberin Medine’ye elçi olarak Musab bin Umeyr⁵’i ataması, büyük sahabelerinin de bulunduğu bir ordunun komutanlığına Usame bin Zeyd’i getirmesi, Hz. Ali ve birçok sahabenin çocuk olmalarına rağmen Hazreti Peygambere destek olmaları, henüz çok genç yaşta olan Kuteybe bin Müslim’in doğu illerini fethetmesi ve başka birçok örnek sıralanabilir.

Aynı şekilde ilim ve zekâda parlayıp yüksek mertebeleri elde eden gençler vardır. Hz. Ali, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Ömer, Abdulah b. Amr, Zeyd b. Sabit ve Hz. Aîşe peygamber çağının ilim ve hikmette öncü isimleridir. Günümüzde de gençler davet, cihat, ilimde öncü pozisyonlarını sürdürdükleri gibi gerek Malezya ve Türkiye gibi farklı İslam ülkelerinde gerekse Arap âleminde, hatta Batı devletlerinde umut ışığı olmuşlardır. Batı’da tahsil gören Arap gençliği, İslam’a davet çalışmalarında, hayır faaliyetleri ve kurumlarının inşasında ve ilmi altyapının oluşturulmasında büyük bir rol oynamaktadır. Özellikle gençlerin yüksek çaba ve katkıları neticesinde çok sayıda insan İslam’la tanışmış ve İslam merkezlerinin kuruluşu sağlanmıştır. Bahsedilen etkinliklerin tamamı hayır ve iyilik kapsamında olduğu gibi gençlerin yüksek ahlakını da vurgulayan örneklerdir.

3 Bkz. Eş şevkani, fethu’l kadir, (daru’l vefa, El- Mansura, baskı: 1, 1994), 5/19.

4 Ahmet, mesnet, no: 2537, Tirmizi, el-cami no: 2440 hasen ve sahih olduğunu söylemiştir.

5 Medine Ahalisine İslamı tebliğ etmekle sorumlu olduğunda yaklaşık 35 yaşındaydı, bkz: et- Tabakatü’l – Kübra, İbnSa’d.

Gençler, tüm alanlarda önemli bir unsurdur. Peygamber Efendimizin bazı hadislerinde gençlik dönemine özellikle vurgu yapmış olması boş değildir. Nitekim bir hadisinde şöyle buyurmaktadır: “Beş şey gelmeden önce beş şeyi ganimet bil: İhtiyarlığından önce gençliğini, hastalanmadan önce sıhhatini, fakirliğinden önce zenginliğini, meşgul zamanlarından önce boş vakitlerini ve ölümünden önce hayatını!”⁶ Bu hadiste, devamlı olmayıp değişen ve son bulan bir süreç olduğu için gençlik halinin ganimet bilinmesi ve ondan yararlanılması açık bir suretle talep edilmektedir.

Resul-i Ekrem, hadislerinde gençlere yer vermeye özen göstermiştir : (Yedi sınıf insan vardır ki, Allah onları kendisi gölgesi dışında hiçbir gölgenin olmadığı Kıyamet gününde gölgeler: Bunlar... Allah'a ibadet içinde yetişen genç)⁷. Evet, Yüce Allah'a ibadetle yetişen ve gençliğini ne ile geçirirsen ihtiyarlığın da öyle geçer ve kim ola küçüklüğünde, gençliğinde ve kuvvetinde Allah'ın emir ve yasaklarına riayet ederse Allah onu ölene dek aklını, sağlığını, carihalarını ve imanını muhafaza eyler, bu da Hazreti Peygamberin Hazreti İbn Abbas'a tavsiyesindeki : (Allah'ın emir ve yasaklarına riayet et...) kavlin tercümesidir.

Gençlik döneminin tahammül devri olduğunu söylemek; çok abartılı bir iddia olmayacaktır. Dini sorumluluklar, hayatın getirdiği mesuliyetler; fütüvvet, kuvvet, sağlam görüş, akıl ve bilgeliğin mevcudiyetini gerekli kılar. Kuşkusuz, Peygamber Efendimizin yaşamında İslam davetinin ve fikrinin desteklemesinde delikanlılık çağını aşmış, olgun insanların ve ihtiyarların katkılarını vurgulayan birçok örnek bulunmaktadır. İslam toplumunun teşekkülünde Amr bin Cemuh gibi cennete aksak ayağı ile girmek isteyen⁸ ve niyeti sadık ve temiz olduğu için de bu arzusunu elde eden özür sahibi kişilerin de payı vardır. Bununla birlikte çoğu zaman büyük görevler ve sorumluluklar gençlerin omuzlarında yükselmiştir. Yalnız din hususunda değil, insanlığın menfaatleri doğrultusunda dünyayı bayındırlaştıran, değerlerin ve bilimsel gelişimin güçlenmesini sağlayan medeniyetin genel sahasında gençlerin rolü yadsınamaz bir niteliktedir.

Bu dinin, diğer inanç sistemlerinde ve hatta Cenab-ı Allah tarafından gönderilen başka dinlerde bulunmayan kimi özellikleri mevcuttur. Allah'ın iradesi İslam'ın kalıcı, daim ve son din olması yönünde tecelli etmiştir. Kalıcı ve canlı olan bu dinin mucizesi diğer mucizeler gibi değildir, yok olmaya mahkûm hissi/somut bir olgu anlatmamaktadır.⁹ İslamiyet, öteki ilahi mesajların aksine belirli kavimlere gönderilmemiştir, tüm

6 El – Hakim, El – Müstedrek, 4: 341.

7 El – Buhari, sahihi Buhari, no: 6308, Müslim, Sahihi Müslim, no: 1712.

8 Hikâyenin aslına bakmak için Müsned İmam Ahmet, hadis no: 21511 .

9 Hiçbir peygamber yoktur ki, insanların inanmaları için kendisine mucizeler verilmiş olmasın. Bana verilen ise Allah'ın vahyettiği vahiy (Kur'an-ı Kerim)'dir. Bu sayede ben kıyamet günü ümmeti en çok olan peygamber olacağımı ümit ediyorum”, Buhari no: 4598, Müslim no: 217.

insanlığı hedef almaktadır. Dolayısıyla İslam'ın tabileri, Allah'ın insanı yarattığı zaman ondan istediği üç hususu kavramakla sorumludur. Bu üç husus aşağıda açıklanmıştır:

1. Hilafet görevini yerine getirmek: “*Hani, Rabbin meleklere, “Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım” demişti*”, (Bakara suresi:30), hilafet kelimesi birbirini izlemek ve peşi sıra takip etmek manasında olsa da bu bağlamda Yüce Allah'ın emirlerini uygulamayı, onlara bağlılığı anlatmaktadır.¹⁰

2. Emaneti yüklenmek ve layıkıyla korumak: “*Şüphesiz biz emaneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar onu yüklenmek istemediler, ondan çekindiler. Onu insan yükledi. Çünkü o çok zalimdir, çok cahildir*”, (Ahzab: 72). Ayet-i kerimde insanoğlu emaneti taşıdığından dolayı değil, emaneti yüklenmede başarısız olduğu ve sorumluluklarından uzak durduğu için zalim ve cahil addedilmektedir. Halbuki Cenab-ı Hak onu bu sorumluluklara ehil kılmıştır, dolayısıyla emaneti uygulaması, yüklenmesi ve koruması; insan için onurlandırılma ve yüksek payeler kazanma demektir.¹¹

3. Yalnız Allah'a ibadet etmek: “*Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım*” (Zariyat: 56), Sadece Yüce Allah'a (c.c) ibadet etmek, boyun eğmek ve teslimiyet göstermek O'nun kullarından istediği ve ısrarla belirttiği temel meselelerdendir.¹²

Bu üç mesele, insanoğlunu yaşamı boyunca takip eder. Ancak gençlik evresi, onlara dair yaklaşımın temellendirilmesi, güçlendirilmesi ve uygulanması bakımından öncelikli bir zaman dilimidir. Yüce Allah'ın, söz konusu üç meselede bizim için buyrukları böyledir ve O'nun emrine amade olmak gerekir: “*Ey iman edenler! Size hayat verecek şeylere sizi çağırdığı zaman, Allah'ın ve Resûlü'nün çağırısına uyun ve bilin ki, Allah kişi ile kalbi arasına girer. Yine bilin ki, onun huzurunda toplanacaksınız*” (Enfal: 24).

Kur'an bizlere Ashab-ı Kehf kıssasını zikretmektedir. Rablerine iman eden gençler olan bu grubun hidayetleri, kendilerindeki güzel özelliklerden ötürü artırılmıştır. Ashab-ı Kehf Allah tarafından korunmaya mazhar olmuş, vahiyde onların inançlarına bağlılık ve sebatları vurgulanmıştır. Kur'an'da ayrıca Medyen'deki yaşlı adamın iki genç kızı anlatılmaktadır. Hz. Musa, her ikisi de iffetli, ağız dalaşına eğilim göstermekten uzak olup erkekle ilişmek ve rekabet etmekten kaçınan bu kızların koyunlarını sulamıştır. Üstelik onlar sadece bahsedilen özellikleri ile övülmemiştir, onlardan biri “*Babacığım, onu ücretle tut. Her hâlde ücretle tuttuklarının en hayırlısı, güçlü ve güvenilir olan bu adam ola-*

10 Bkz. Elkurtubi, el- cami' li-Ahkami'l – kuran , (mektebetelriyadthelhaditha, Riyad), 1/263.

11 Bkz. El-Alusi, ruhülmanai, 21/96.

12 Bkz. Zādül mesir fi şlmş t- tefsir, İbnü'l – Cevzi, (Darü'l – kütübü'l- 'ilmiyye, Beyrut, 1/ baskı, 1994), ibadetle ilgili dört konuya değinmiştir, 7/259.

caktır”, (Kasas: 26) demiş, akıl, hikmet ve ileri görüşlülük gibi niteliklere sahip olduğunu ispat etmiştir. Bu söz, sorumluların tayininde ve eş seçiminde, yeterlilik kriterlerinin belirlenmesi için başvurulmuş bir esas olmuştur.

Peygamber Efendimizin döneminde de diğer tüm zamanlar da olduğu gibi gençlerin önemli roller üstlenmeleri beklenmiştir. Gençlerin çeşitli mesuliyetler alarak topluma katılması, zamanımızda daha kuvvetli ve acil bir ihtiyaç olarak hissedilmektedir. Şüphesiz ki İslam’ın tatbiki herkes için yükümlülüktür, fakat bu din her ferdi kendi takat ve kudreti ölçüsünde değerlendirmektedir. Bu bağlamda önemsenen asıl, “*Allah bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar.*” (Bakara:286) ayetinde ifade edilen hakikattir. Tüm insanlar, dini ve vicdani sorumluluklarını, ıslah yükümlülüklerini, samimi öğütleri bıraktığında, Müslümanları ve hatta insanlığın tamamını ilgilendiren konularla uğraşmayı terk ettiğinde beşeriyet fesada uğramakta, zulüm ve düzensizlik yaygınlaşmaktadır. Cenab-ı Allah “*Eğer Allah’ın; insanların bir kısmıyla diğerlerini savması olmasaydı, yeryüzü bozulurdu*” (Bakara: 251) ayetiyle en doğruyu buyurmuştur. Ayeti-i kerimde kullanılan “savmak” kavramı ile hak ile batılın; hayır ile şerrin birbirinden ayrılması kastedilmiştir. Hak ve hayır ehli, kendi kıymetlerini desteklemekten ve korumaktan uzak dururlarsa yeryüzü doğrudan sapacak, kötü bir hal alacaktır. Böylelikle bozgunculuk ve zulmün her türlüşü ve ilahi metoda isyan ortaya çıkacaktır.¹³

Bugünkü sorumluluk eski devirlerden daha fazla ve daha ağırdır. Bu durumun nedenleri aşağıdaki şekilde sıralanabilir:

1. Devlet ve güç büyük oranda Müslümanlarda değildir: Nitekim Cenab-ı Allah “*İşte (iyi veya kötü) günleri insanlar arasında (böyle) döndürür dururuz*” (Al-i İmran: 140) buyurmaktadır, ayrıca O’nun “*Şüphesiz ki, bir kavim kendi durumunu değiştirmedikçe Allah onların durumunu değiştirmez*” (Ra’d: 11) kavlini de hatırlamak gerekmektedir. Var olduğu takdirde ümmeti zafere taşıyacak bir iradenin oluşması için özellikle gençleri gayretlendirmek zaruridir.¹⁴

2. Yabancı olgular; fikri, siyasi, toplumsal ve ekonomik alanlarımıza fazlasıyla girmiştir, dolayısıyla entelektüel birikimle hayatın bütün sahalarının yeniden tahkim edilmesine ihtiyaç vardır.

13 Zadül mesir fi şlmş t- tefsir, İbnü’l – Cevzi, s. 1/248.

14 Sömürgelelikten kurtulmak gayesinde bulunan Müslüman halkların kalkınması, 1968 yılında Siyonist güçlerle vuku bulan kerame savaşında, Sovyetlere karşı (1980- 1989) Afganların cihadı, Filistinlilerin intifadalarında ve en son Gazze savaşında defalarca gösterdiği iradeyi ve başkalarında olduğu gibi.

3. Çoğu Müslüman, gayrimüslimlere hayranlık beslemekte, Batı uygarlığının çeşitli görünümüne aldanmaktadır. Söz konusu hal; Müslümanların, dinlerine olan güvenlerini tazelemelerini elzem kılmaktadır.

4. Şehevî arzular ve şüphelerden kaynaklanıp zihin karışıklığına meydan veren çok sayıda fikir gençleri kuşatmıştır: Mevcut bilanço karşısında bilinçlenmenin ve koruyucu müdahalelerin önemi bir kat daha artmaktadır.¹⁵

5. Gençlerin birliğini bozan, onları satanizm gibi sapkın yollara veya tamamen dinden kopuk bir hayata çağıran kitleler ve partiler; İslam'a bağlılık iddiasındaki aşırılık yanlısı ve tutucu yapılar, bazı tekfirci ve sertlik taraftarı gruplar bulunmaktadır. Bu olguların tamamı, gençleri parçalara ayırmak ve ümmeti bölmek için gayrimüslimler ve yabancılar tarafından desteklenmektedir. Peygamber Efendimiz, bize sarılıp izinden gittiğimiz takdirde asla sapmayacağımız iki yüce hazine miras bırakmıştır: Cenab-ı Allah'ın kitabı ve Peygamberin sünneti.

BİRİNCİ BÖLÜM

Tutum Sahibi Örnek Genç

Sa'd b. Muaz Hazretleri

Sa'd b. Muaz (r.a) sahabe-i kiramın önemli isimlerinden biri olup Evs Kabilesi'nin lideridir. Hazret-i Peygamber'e (s.a.v) İkinci Akabe Biati'nda biat etmiştir. Mus'ab bin Umeyr vasıtasıyla Müslüman olmuştur. Nebi (as) kendisini ümmetin emini lakaplı Ebu Ubeyde b. Cerrah ile kardeş kılmıştır. Künyesi Ebu 'Amr olup tam adı Sa'd b. Muaz b. Nu'mân el-Ensârî el-Evsî el- Eşheli' dir. Beyaz tenli, uzun boylu, yakışıklı, koyu sakallı ve güzel yüzlü olduğu rivayet olunmaktadır. İmam Ahmet onun yüce vasıflarına dair birkaç mesele aktarmaktadır. Bu meselelerde yer alan her bir fazilet, herhangi bir sahabe için büyük bir menkıbe olmaya yetecek niteliktedir. Öyleyse onların Sa'd'ın şahsında ortaya çıkması ne anlama gelmektedir? Çok sayıda erdemin onda bir arada bulunması kendisini seçkin ve ayrıcalıklı kılmıştır. Bu noktada biraz durup düşünmek, yorum yapmak uygun olacaktır. Müslüman gençlik için onun rol modelliğini belirtmek münasip düşecektir. Onun methedildiği durumlar aşağıdaki şekilde sıralanabilir:

1. Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur: *"Sa'd bin Muaz'ın vefatından dolayı Rahman'ın arşı sarsıldı."*¹⁶

15 Bkz. Bir grup yazarlar tarafından kaleme alınan İslam kültürü ve çağın sorunları kitabında bu sorunlara göz atabilirsiniz, (Ürdün Üniversitesi, Amman), s. 279- 281.

16 (2466) sahihi Buhari (3/43) no: (3803), sahihi Müslim, no (4/1915).

2. Hz. Peygamber (as) onun cennet ehlinden olduğunu beyan etmiştir. Enes Hazretlerinden rivayet edilen hadiste “Siz bunun yumuşaklığına mı hayret ediyorsunuz? And olsun ki, Sa’d bin Muâz’ın cennetteki mendilleri bundan daha hayırlı ve daha yumuşaktır”.¹⁷

3. Peygamber Efendimizin kavli: “göktekiler onun ölümüyle müjdelendi”.

4. Sa’d’ın annesi dışında ağlayan kadınların tamamı yalandan ağlarlar.”

5. “Sa’d bin Muâz için, daha önce yeryüzüne ayak basmamış 70 bin melek inmiştir”. Bu noktada merfu bir hadise göre Cebrâil aleyhisselâm, Peygamber Efendimize gelip dedi ki: - Yâ Resûlallah! Bu gece senin ümmetinden vefât edip de vefâtı melekler arasında müjdelenen kimdir? Bunun üzerine Peygamber Efendimiz hemen Sa’d bin Muâz’ın hâlini sordu. Evine götürüldüğünü söylediler. Peygamber aleyhisselâm yanında Eshâb-ı kirâm’dan bazıları olduğu hâlde Sa’d bin Muâz’ın yanına gitti. Yolda süratli gitmeleri sebebiyle Eshâb-ı kirâm dediler ki: - Yorulduk yâ Resûlallah. Bunun üzerine, Peygamber Efendimiz: - Melekler Hanzala’nın cenâzesinde bizden önce bulundukları gibi Sa’d’ın da cenâzesinde bizden önce bulunacaklar. Biz önce yetişemeyeceğiz, buyurarak hızlı gitmelerinin sebebini açıkladı.¹⁸

6. Hazret-i Ayşe (r.a) şöyle demiştir: “Peygamber ve iki dostundan sonra Müslümanların en büyük kaybı Sad’dır”.¹⁹

Sa’d, kendi hakkında şöyle beyanda bulunmuştur: “Ben üç şeyde adamım- yani gerektiği gibi davranmaktayım- bunların dışında diğer insanlardan bir ferdim, Peygamber Hazretlerinden duyduğum her hadisin Allah’tan bir hak olduğunu bildim, namazımı kılar-ken başka işlerle ilgilenmedim, cenaze namazındayken ayrılana kadar söylentilerle kendimi meşgul etmedim”, Said bin Müseyyeb bunun üzerine şöyle demiştir: “Peygamber dışında bir başkasında bu özelliklerin var olabileceğine daha önce hiç ihtimal vermemiştim”.²⁰

Sa’d b. Muaz’ın belirli tutumları, Peygamber Efendimiz’e mutluluk ve müjde getirmiştir, bu davranışlardan hareketle İbn-i Hacer (r.a) onun hakkında şöyle demiştir: “İslam’da bereketi en büyük insanlardan biridir, sayısız menkıbeleri vardır.”²¹ Araştırmamızda Peygamber okulunda yetişen bu güzide sahabinin gençlere örnek olabilecek tutum ve davranışlarından bazılarına yer verilecektir:

17 (2469) sahihi BUHARİ (3/43) NO (3802), SAHİHİ Müslim no (4/1916).

18 Fezailül el sahaba, Ahmet b. Hanbel, hadis no: 1319; ibnebişeybe musannifi, el- magazi kitabı, hadis no: 31097.

19 El- zehebi, tarihulislam, el- magazi, s. 327, tabakatibnsa’d, 3/433.

20 Camiubeyani’l- ilm ve fazlihi, İbnAbdülber, hadis no: 1418.

21 İbn Hacer el- Askalani, el- isabe fi temyizi’s- sahabe, 3/86.

Bir: Allah'a davetindeki cesareti ve azmi. İslam'ı Medine ahalisi arasında benimseyen ilk kişiler arasındadır, kavminin büyüğü ve Evs Kabilesi'nin lideridir. İbn-i İshak'ın rivayetine göre Sa'd "Müslümanlığı seçtiğinde kendi kavmine şöyle hitap etti: *Ey Eşheloğulları! Beni nasıl tanırırsınız?*" Onlar da "Sen bizim efendimiz, en ileri görüşlümüz ve en güvenilir adamımızsın." dediler. Sa'd bu sözler üzerine şöyle dedi: "Ben de size söylüyorum ki, sizler de benim gibi Allah'a ve Resûlüne iman edinceye kadar, ben içinizden erkek veya kadın, hiçbir kimseyle konuşmayacağım!"²²

İki: Peygamber Efendimizin hicreti sonrası ve Bedir savaşı öncesi umreye gidişindeki yiğitlik, Abdullah bin Mesut Hazretlerinden rivayet edildiği üzere : "Sa'd bin Muaz ile Ümeyye bin Halef eskiden beri dost idiler. O'nun Mekke'deki mallarını Ümeyye bin Halef, Ümeyye bin Halef'in Medine'deki mallarını ise Sa'd bin Muaz korumakta idi. Sa'd bin Muaz umre niyetiyle Mekke'ye gitmiş, Mekke'de Ümeyye bin Halef'e misafir olmuş ve Beytullah'ı tavaf etmek istemişti. Gündüz öğle sıcağında Ümeyye, Sa'd'ı yanına alarak evden çıktı. Yolda Ebû Cehil'le karşılaştılar. Ebû Cehil Ümeyye'ye: -"Kim bu yanındaki, ya Ebâ Safvan?" diye sordu. Ümeyye: -Sa'd', diye cevap verdi. Ebû Cehil, Sa'd'e hitaben: - "Dedelerinin dininden dönenlere yardım edip onları himaye ettiğiniz halde bakıyorum Mekke'de rahat rahat tavaf yapabiliyorsun. Şunu iyi bil ki, Ebû Safvan'la beraber olmasan evine pek selamete dönemezdin." dedi. Sa'd de yüksek sesle Ebû Cehil'e: - "Eğer sen beni tavaftan men edersen, ben de vallahi sana daha ağırımı yapar, senin Medine'deki Şam ticaret yolunu keserim!" dedi. Ümeyye, Sa'd bin Muaz'ı tutarak: "Ey Sa'd! Sen bu vadi halkının büyüğü olan Ebû'l-Hakem'e karşı bağırma!" deyince Sa'd bin Muaz kızdı: "Ey Ümeyye! Sen de beni tutma, bırak. Vallahi, ben Allah'ın Rasûlü Muhammed'in seni öldüreceğini işittim, eşine geri dönüp: bana Yesribli kardeşimin ne dediğini biliyor musun? Eşi Ne dedi sana? Bana Muhammed'in beni öldüreceğini ileri sürdü dedi. Eşi, Muhammed yalan söylemez diyerek yanıt verdi, Bedir savaşı patlak verip savaşa davet çağlıkları duyulunca eşi ona : Yesribli kardeşinin sana söylediklerini hatırlamıyor musun! Savaşa daveti icabet etmek istemezken Ebu Cehil : "Sen Kureyş'in eşrafındasın, eğer halk senin gitmediğini görürse onlar da gitmezler, hiç değilse bari savaşın başlangıcında bulun sonra geri dönersin" dedi, iki orduyla beraber yürüdü ve Allah onu öldürdü"²³ Burada nasıl kendi başına iken bile Mekke'de Kureyş'in efendilerini yakini imanı ile tehdit ettiğini fark etmekteyiz.

Üç: Allah yolunda cihattaki tutumları: .Hz. Sa'd, Bedir ve Hendek savaşlarına katılıp her iki çarpışmada da şerefli tutumunu sürdürmüştür.

a. Bu duruş Bedir Gazvesi'nde sergilenmiştir: Peygamber Efendimiz Bedir savaşında sahabe-i kirama şöyle seslenmiştir: *Ey insanlar bana tavsiye ve meşverette bulunun. Bu söz üzerine aralarında Ömer bin Hattab ve Mikdâd bin Amr gibi bazı muhacirler güzel yorumlarda bulundular, ancak Hazret-i Peygamber aynı sözü tekrarladı. Sa'd, peygamberin*

22 SiretiİbnHişam, 2/40.

23 Sahihi Buhari, 2/536.

kendilerini kastettiğini anlamıştı. “Ey Allah’ın resulü sanki bizi (bizim konuşmamızı) istiyor-sun?” dedi, Peygamber Efendimiz “Evet” dedi.²⁴ Bunun üzerine Sa’d Hazretleri: “Yâ Resûlallah! Biz sana iman ettik ve seni tasdik ettik. Bize getirdiğin şeyin de hak olduğuna şahadet ettik. Seni dinlemek ve itaat etmek üzere de kesin vaatlerde bulunduk. Nasıl bilirsen öyle yap. Biz seninle beraberiz. Seni hak ile gönderen Allah’a and olsun ki, sen bize şu denizi gösterip dalarsan, biz de peşinden dalarız! Bizden hiç kimse geri kalmaz. Biz düşmana karşı gitmekten çekinmeyiz, harpte geri kalmayız. Allah’ın bereketiyle yürüt bizi”. Başka bir rivayette Sa’d bin Muaz’ın Nebi’ye şöyle dediği buyrulmuştur: “Belki de Ensar’ın yalnız kendi diyarlarında size yardım etmesinin hak olacağını düşünüyor ve endişe duyuyorsunuz. Ben de Ensar’ın yerine konuşup cevap veriyorum: İstediyin yere göç, istediğini kişinin ipini kes ve dilediğinin ipini uzat Ma-lımızdan istediğin miktarda al, bize de istediğin kadar ver. Bizim için aldığın bıraktığından daha evladır ve bize emret size tabi olalım nefsimi kudret elinde tutan zata yemin ederim ki eğer bize bineklerimizi denize sürmemizi emredek olsanız, mutlaka (gözümüzü kırpmadan) daldırırız. Bize Berkü’l-Gıma’d’a kadar yürümemizi emrederseniz onu da yaparız”. Peygam-ber Efendimiz bu söylenenlere mutlu olmuş şöyle buyurmuştur: “Yürüyün size müjdelere olsun Cenab-ı Allah iki taifeden birini bana vaat etti, sanki kavmin ölümlerine bakar gibiyim”²⁵. Gazve bilindiği üzere Allah’ın kelimesinin yükselişiyle ve Kureyş’in hezimetini ve kibrinin kırılması ile sonuçlanmıştır. Allah’a sonsuz hamd ü senalar olsun.

b. Peygamber’le Uhud savaşına katılıp güzel bir eda sergilemiştir, ayrıca müşrik-lere karşı coşku ile savaşan Enes bin Nadr’a destek olmuş, çarpışmada büyük bir sabır gösterip Nebi’nin (as) öldürüldüğü söylentisini ortadan kaldıranlardan biri olarak öne çıkmıştır.

1. Hendek (Ahzab) savaşında da birçok şerefli tavır sergilemiştir: Hz. Pey-gamber Gatafan Kabilesi’nin savaşı bırakıp yurtlarına geri dönmesi karşılığında kendilerine Medine’nin hurmasının üçte birinin verilmesini teklif etmiş, bu yolla onlarla barış anlaşması yapmaya çalışmıştır. Siyer kitaplarındaki çeşitli rivayetlere göre savaş insanlar üzerinde şiddetlenince Allah resulü, Gatafan Kabilesi liderleri olan Uyeyne bin Hısn bin Huzeyfe bin Bedr ve El- Haris bin Avf bin Ebi Harise el-Meriri’ye elçi gönderip kendisi ve arkadaşları ile sa-vaştan vazgeçmeleri mukabilinde onlara Medine’nin yemişlerinin üçte birini vereceğini bildirmiştir. Bunun üzerine iki taraf arasında sulh icra edilmiş ve yazılı anlaşma sağlanmış ancak şahitlik, istişare ve tarafların nihai olarak iknası

24 Biat kendilerini korudukları konu ve hususlarda peygamberi de korumak icap eder, ancak Medine-i münevvere sınırlar içinde olacak ve kendi tarafından ifa etmesi lazım, ancak iş Medine haricinde Mekke ile Medine arasında Bedir mevkiinde olunca peygamber onları ikrah etmeyerek Ensar’ın rey ve görüşlerini bildirmelerini istemiştir ve orada Sa’d Hazretleri makulesini söylemiştir.

25 Heysemi, mecmau’z- zevaid: Et- Tabarani tarafından hasen senetle rivayet edilmiştir dedi.

gerçekleşmemiştir. Allah resulü işi tamamlamak istemiş, Sa'd b. Muaz ve Sa'd bin Ubade'ye durumu ileterek danışmıştır. Onlar da Peygamber Efendimize: *"Ey Allah'ın resulü! Bu bizim yaptığımız bir iş mi yoksa Allah'ın sana bir emri mi? Muhakkak gerçekleştirmemiz gereken bir buyruk mu yoksa senin şahsi görüşünle aldığın bir karar mı?"* dediler. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz: *"Hayır sizin için kendi görüşümle verdiğimiz bir karardır. Bunu asla yapacak değildim lakin Araplar tek bir ok olup size karşı atıldılar ve her taraftan üstünüze geldiler. Belli bir zamana kadar bu yolla size karşı güçlerini kırmak ve azaltmak arzusundayım"* buyurdu. Sa'd bin Muaz Hazretleri: *"Ey Allah'ın resulü biz kavim olarak eskiden Allah'a şirk koşup putlara tapardık. Yüce Allaha ibadet etmeyip O'nu tanınamaktaydık. Gatafan misafirlik yahut satış dışında buradan bir hurma tanesi yemeyi aklından geçiremezdi, Allah bize İslam'ı ikram edip onunla bizi hidayete erdirip senle ve İslam'la izzetli kıldıktan sonra mı onlara mallarımızı verelim? Allaha yemin olsun buna hiç ihtiyacımız yok. Allah bizim ve onların arasında hüküm verene kadar kılıçtan başka kendilerine verilecek hiçbir şeyimiz yoktur"* dedi. Allah'ın resulü ise *"O zaman mesele sana kalmıştır, senin dediğin olsun"* buyurdu. Bunun üzerine Sa'd bin Muaz Hazretleri sahifeyi eline alıp yazılanları yok etti ve sonrada *"Hadi davransınlar! Bize karşı ellerinden geleni artlarına koymasınlar"* dedi.

2. Gazve esnasında Medine kabileler ittifakı tarafından kuşatıldığında Yahudilerin gösterdiği ihanete karşı sergilediği büyük duruş da mutlaka belirtilmelidir. Hz. Ayşe'nin rivayetine göre *"Ahzab (Hendek) günü Sa'd b. Mu'az (ra) [Kureyş'ten İbnu'l-Arika'nın attığı bir okla] koldaki ana damardan vurulmuştu²⁶, böylece damarı kesilmiş oldu, bunun üzerine Peygamber onun tedavisi için mescitte bir çadır kurdurttu, böylelikle onu rahatça ziyaret edebiliyordu. Allah'ın resulü hendekten döndüğünde silah bırakıp yıkandı, Cebrail aleyhisselam başını tozdan silkererek ona göründü "Silahı mı bıraktın? Biz hala silah kuşanmaktayız, onlara karşı çık" dedi, Allah'ın resulü: Nereye? buyurdu. Beni Kurayza'ya işaret eder, Allah'ın resulü onlarla savaşır ve dize getirir, ancak Allah'ın resulü hükmü Sa'd'dan ister, Hz. Sa'd "Ben, onlar hakkında savaşçıların boyunlarının vurulmasına; malların Müslümanlar arasında taksim edilmesine, çocuklarla kadınların ise esir alınmasına hükmettim". Hişam babam dedi ki bana haber verildi ki peygamberimiz şöyle buyurdu: "Sa'd onlar hakkında, Allah Teâlâ'nın verdiği hükmüne uygun hüküm vermiştir"* dedi.²⁷

3. Allah'tan başka dost ve mevla edinmekten son derece uzak oluşu: Bu vasıf, yine Hendek ve Beni Kurayza hadiseleri ile bağlantılıdır, Evs Kabilesi, peygamberden Kurayza hakkında hüküm verecek adamın kendilerinden ol-

26 Kolun ortasında olup kesildiği takdirde kan durmamaktadır.

27 Sahihi buhari, 3896.

masını istemiş ve Hazret-i Peygamber de Sa'd bin Muaz'ın hüküm vermesini teklif etmiştir. Bunun üzerine Evsliler kabul ettiler. Hazreti Sa'd o esnada hasta olarak çadırdaki kalmaktaydı ve Evs'liler ona: Ey Eba Amr! Dostlarına iyi davran! Allah'ın elçisi onlara karşı iyi davranman için seni bu hususta görevlendirirler diye seslendi. Sa'd bunun üzerine: *"Sa'd için Allah'ın emirlerinde kınayanın kınayışına aldurmamak vakti geldi"* dedi, Allah resulü ve Müslümanlara doğru ilerledi.

Allah resulü: Büyüğünüz, efendiniz geliyor. Ayağa kalkın, onu karşılayın buyurdu: Evsliler ayağa kalktıktan sonra şöyle söylediler: *Ey Eba Amr! Allah'ın resulü, dostların hakkında hüküm beyan etmek gayesiyle seni söz sahibi yaptı, onlara iyi davran.* Sa'd bin Muaz: *"Allah'ın ahdi ve misakı üzerine benim verdiğim hükmü kabul edeceksiniz"* dedi ve Evsliler buna rıza gösterdiler ve Sa'd, buluş çağına eren erkeklerin boyunlarının vurulmasına; malların Müslümanlar arasında taksim edilmesine, çocuklarla kadınların ise esir alınmasına hükmetti.²⁸

3. Peygamberin namusunu savunması: Allah'ın resulü minberde İfk olayıyla ilgili Müslümanlara *"Ey Müslümanlar cemâatı! Âilem aleyhindeki iftirasıyla beni üzüntüye düşüren bir şahsa karşı bana kim yardım eder? Hâlbuki vallahi ben, ailem hakkında hayırdan başka bir şey bilmiyorum. İftiracılar öyle bir adamın ismini de ileri sürdüler ki, ben onun hakkında da hayırdan başka bir şey bilmiyorum"* hitap eder ve Sa'd bin Muaz *"Ey Allah'ın Resulü, sana ben yardım edeceğim. İftiracı Evs kabilesinden ise, ben onun boynunu vururum. Eğer Hazretli kardeşlerimizden ise, bize emredersen, emrini yerine getiririz"* der.²⁹

Bu olay onun Allah Resulü'ne karşı olan sevdasında ne kadar derinlere daldığının apaçık göstergesidir. Onun Allah Resulüne karşı olan sevgisi, Resullullah'ı rahatsız edecek bütün unsurlardan arıdır. Şüphesiz ki Allah Resulü, eşi Hz. Aişe'nin Safvan b. Muattal'a ilgisi olduğu yönünde münafıkların iftirasından dolayı çok eziyet görmüştür. Sa'd, yine Allah'ın resulüne destek vermiş ve kendisinin hiç eğilip bükülmeden hakkın yanında olduğunu gösteren bir tutum içinde olmuştur.

Bu büyük sahabenin sonuyla ilgili, siyer kitaplarında kendisine isabet eden oktan yaralandığını ve yarasının kuruyup iyileşmeye başladığı nakledilmiştir.³⁰ Sa'd, *"Yâ Rabbi! Eğer Kureyş'le aramızdaki harp devam ederse ben hayatta kalayım. Senin Peygamberine eziyet eden, onu yalanlayan bu adamlarla harp etmekten hoşlandığım kadar başka bir şeyden hoşlanmıyorum. Eğer aramızdaki harp sona eriyorsa beni şehadet mertebesine yükselt"* duasında bulundu ve kanlar göğsün üst tarafından fışkırmaya başlayıp mescitte Beni

28 Es- siretü'n- nebeviyye, İbn Hişam, s. 240.

29 İfk olayına dair Hz. Aişe'nin uzun hadisinin bir parçası, sahihi Buhari, no: 3910.

30 Yani kuruyup neredeyse iyileşeceğini.

Gaffara ait olan başka bir çadıra sığırdı. Bunun üzerine onlar da “ Ey çadır ahalisi sizin taraftan bize gelen ne olabile ki? “ seslendiler. Sa’d’ın kanı akmağa devam etti ve vefat etti.”³¹ Kureyş’in Peygamber Efendimize karşı savaşının sürmesi halinde hayatta kalma yoksa vefat etmek isteğinden bulunan Sa’d’ın ölümüyle beraber Müslümanlar ve Kureyş arasında harp olmayacağı sonucu çıkarılmıştır. Gerçekten de onun dileği tahakkuk etmiştir. Hendek Savaşı’ndan sonra Hudeybiye Antlaşması yapılmış ve akabinde Mekke fethi gerçekleşmiştir. Tüm bu vakaların arasında Kureyşle çarpışma olmamıştır ve bu da Sa’d’a (r.a) bahşedilen bir keramettir. Peygamber Efendimiz, Sa’d’ın ölümüne aşırı hüzünlenmiş, onun vefatından ötürü Rahmanın arşının sarsılıp titrediğini bildirmiştir. Hz. Cabir’den (r.a) rivayet edildiğine göre “*Sa’d bin Muaz’ın vefatından dolayı Rahman’ın arşı sarsıldı*”³² dediğini nakletmektedir.

Otuz yedisini aşmamış ve Müslümanlığı yalnızca altı yıllı sınırlı olan bu sahabinin hikâyesinde dikkatimizi şu çekmektedir: Sa’d; ölümünden dolayı Rahman’ın arşının sarsılmasına yol açacak yüksek bir mertebeye kesin inanç, dine bağlılık ve mümtaz tavırlar ile ulaşmıştır. Bu konuma Yüce Allah’a olan sevgisini, O’nun resulünü ve dinine olan bağlılığını önde tutarak gelmiştir. O makamı İslam ve Müslümanların iyiliğini isteyerek gösterdiği yüksek gayret ve girişimciliğiyle, hak yolunda kararlılığı ve Allah’ın diniyle iftihar duymasıyla elde etmiştir. Allah’a, resulüne ve Müminlere sadakat ve bağlılığını, onların dışındakilerden uzak durmasını gördük.

Hz.Aişe Sa’d’ın vefatıyla ilgili şunu bize nakleder : “*Muhammed’in nefsi kudret elinde olan Allâh’a yemin ederim ki odamdayken Ömer’in ağlamasını babamın ağlamasından ayırt edemedim*”.³³

31 (1769) sahihi Buhari (3/119), sahihi Müslim no: (3/1390 – 1389).

32 İbnKuteybe: (2466) sahihi Buhari (3/43) no: (3803), sahihi Müslim no (4/1915).

Buradaki sarsılma başakların söylediği arşın hareketi değil, buradaki sarsılma gıpta ve müjdelenmek anlamındadır, falan kimse iyilik için sarsılır yani müjde ve sevinç olarak telakki eder ve falan kimse övünç duyduğunda sarsılır ve titrer yani rahatlık ve talakat hisseder, atasözünde geçtiği üzere: falan kimse çağırıldığında sarsılır ve sual edildiğinde eksilip titrer, Ebü’l – esveded- düeli’ye göre yemeye davet edildiğinde sarsılır yani rahat ve sürür duyar ve bir ihtiyaca icabet etmesi istenildiğinde titrer yani icabet etmeyerek talakat göstermez, bu hadiste ihtizaz bu anlamı taşır.

33 . Bkz. Türlü hadislerin Tavili kitabı, (el- mekteb el- İslami, 1999, s. 385, cumartesi günü <http://www.saaaid.net/Doat/musleh/96.htm>Musleh bin zuveyd el- Etibi, 20.10.2018, saat 10.40.

İKİNCİ BÖLÜM

Genç Alim Örneği: Zeyd b. Sabit

Evet konumuzu oluşturan önemli şahsiyet Zeyd b. Sabit'e (r.a) gelelim. Medine'de Hz. Peygamber'in dayılarının mensup olduğu Ben-i Neccar'dan olan bu genç, hicret sırasında on bir yaşındadır. O, başka delikanlılara benzememekte, onlardan çok farklı özellikler taşımaktadır. Siyer kitaplarındaki anlatıya göre Allah resulü ile Bedir ve Uhud savaşlarına katılmak istemiş ancak Peygamber Efendimiz'in (sav) henüz çok küçük olduğu gerekçesiyle kendisini geri çevirmiştir.³⁴ İslam'ın ilk önemli gazvesine katılmaktan men edilen Zeyd, ihtiyaç duyulan başka sahalarda ümmete ve dine hizmet sunmaya yönlendirilmiştir. Böylece o rotasını ilme çevirmiş, varlığını Allah'ın kitabını ezberlemeye ve belletmeye, öğretmeye adanmıştır. Kuşkusuz Nebi tarafından cihada alınmamasından dolayı üzülmüştür. Ancak bu konuda küçük ve yetersiz bulunması onu seçkin bir sahabe mertebesine ulaşmaktan alıkoymamış, taşıdığı cevherleri, potansiyel ve yeteneği öz güven ve ilim tahsilindeki ciddiyetiyle besleyerek müstesna bir konum elde etmiştir. Bu devrede Zeyd'in arzu ve emelleri Yüce Allah'a dair inancından kaynaklıdır. Dehası; istidadı ve çalışkanlığını ortaya koyan Zeyd, Hz. Peygamber tarafından kendisinin yakın çevresine alınmış ve vahiy kâtipleri arasına katılmıştır. Komşu ülkelerle mektuplaşmalar gerçekleştirmesi için başka diller öğrenmeye teşvik edilmiştir. Bu hadise Zeyd b. Sabit'ten şu şekilde nakledilmektedir: *"Ben küçükken Hz. Peygamber'e getirdim, benim hakkımda insanlar 'Bu Neccaroğullarından bir gençtir, On yedi sure okumuştur' dediler. (Bu Hz. Peygamber'in hoşuna gitti) Nebi (as) bana : 'Ey Zeyd, Yahudilerin yazısını öğren. Çünkü Allah'a andolsun ben, Yahudilerin benim için yazdıklarına güvenemiyorum' buyurdu. Ben de on beş gece içinde İbranice okuma ve yazmayı öğrendim. Yahudilerin Resulullah'a gönderdikleri mektupları Arapça okuyor, cevapları İbranice yazıyordum."*³⁵

Zeyd b. Sabit'ten konuya dair aktarılan başka bir rivayet de şudur: *"Bir gün Peygamberimiz (asm) bana 'Sen Süryani lisanını güzelce biliyor musun?' buyurdu. 'Hayır, bilmiyorum.' deyince, Peygamberimiz (asv), 'Öyleyse, bu dili öğrenmeye çalış. Zira bize Süryanice yazılar geliyor.' buyurdu. Ben de Süryaniceyi on yedi gün içinde öğrendim"*³⁶

Hz. Zeyd, Peygamber'in yanından ayrılmamış ve ona Allah tarafından inenleri öğrenmiştir. Hz. Nebi'nin öbür âleme irtihalinden önce Cebrail'e Kur'an'ı arz ettiği son mukabele devrinde onun yanında bulunmuştur. Bundan dolayı Zeyd'in Kur'an'ı son şekliyle öğrenip nazm-ı celilin tamamını Hz. Peygamber'e nihai şekliyle okuduğu

34 Uhud savaşına katıldığı söylenir, ayrıca katıldığı ilk gazve Ahzap savaşı olduğunu söylenmekte, Bkz. El- isabe fi temyizi's- sahabe, 1/561.

35 Tirmızı,el-CÂMÎU's-SAHİH, no: 2715, ebudavud , es- sünen, no: 3645, Ahmet, el -müsned, no: 21658, Bkz.Silsiletü'l-eḥḥâdisi's-ṣ-ṣaḥiḥa ve şey'ünminfiḥkhiḥâ ve fevâ'idihâ, el- elbani: 187.

36 SiyeruA'lami'n- nübela, 430- 432.

düşünülmektedir. Söz konusu kanaat tercihi ve doğru olması yüksek ihtimal bir görüştür. Zeyd vefatına değin insanlara Kur'an'ı öğretmiştir.

Hiz. Ebu Bekir (r.a) döneminde Kuran'ın toplanmasına öncülük eden Hiz. Zeyd, Hiz. Osman döneminde Kur'an nüshalarının çoğaltılmasında görevli bulunmuştur. Bu durum halifelerin ve sair sahâbenin kendisine olan güvenini göstermektedir, zira böylesi bir itimat olmasa onun söz konusu büyük vazifeleri üstlenmesi pek mümkün değildir. Bilindiği üzere Allah resulü (sav) vefat ettiğinde Kuran-ı Kerim henüz bir mushafta cem edilmemişti, sahabe-i kirâmın kalp ve zihinlerinde dağınık haldeydi, bazı sahâbilerin yanındaki ayet yazılı sahifelerde düzensiz bir biçimde bulunmaktaydı.

Hiz. Ebu Bekir döneminde Ridde/dinden dönme savaşları yaşanmıştır. Bu muharebelerde hafız ve kari olan pek çok kişi şehit düşmüştür. Bu durum Hiz. Ömer'in (r.a) dikkatini çekmiş, halifeye korku içinde giderek kendisinden Kuran-ı Kerim'in toplanmasını talep etmiş ve ona *Kur'an okuyucularının başka bölgelerde de şehit düşmeleri ve böylelikle Kur'an'ın bir kısmının yok olmasından yana duyduğu korkuyu* bildirip Kur'an'ın bir kitap halinde toplanması tavsiyesinde bulunmuştur. İlk başlarda Hiz. Ebu Bekir bu isteği geri çevirmiş ve Hiz. Ömer'e *"Resulullah'ın yapmadığı bir işi nasıl yapabilirim?"* demiştir. Ancak Hiz. Ömer'in ısrarlı tavırları, bu hususun önemine dönük vurguları ve onun sünnete muhalif bir çaba değil, aksine hayır bir iş olduğunu anlatması neticesinde ve Yüce Allah'ın Hiz. Ebubekir'in kalbini bu işe ısındırması ile birlikte Hiz. Ebubekir, teklifi kabul etmiştir.

Halife, Zeyd b. Sabit'ten bu görevi üstlenmesini istemiş ve *"Sen genç, dinç, zeki bir adamsın. Seni (din hususunda) itham edemeyiz. Resulullah'ın da vahiy kâtibi idin. Benim görüşüm, Kur'an metnini senin toplamandır."* demiştir. Zira ondaki bu meziyetler başka kimsede bulunmamaktadır, üstelik Hiz. Peygamber'in (sav) Kur'an'ı Cibril-i Emin'e son defa arz ettiği yılda onun yanı başındadır.

Zeyd'in ilgili isteğe yanıtı, öncelikle Hiz. Ebu Bekir'in konuya dair ilk düşüncelerine benzerlik arz etmişse de Allah Teala gönlünü Kur'an'ın toplanması fikrine açmış, böylelikle bu genç sahâbi söz konusu ağır mesuliyetin altına girmiştir. Onun ilgili vazifenin büyüklüğüne dair ifadeleri şu şekildedir: *"Vallahi bir dağ yerinden başka bir yere taşımamı isteselerdi, Kur'an'ı toplama mes'uliyeti kadar bana ağır gelmezdi".*³⁷

Kur'an'ın toplanması hadisesinin tamamı ve ondaki her bir detay oldukça önemli olsa da konumuzu esasen Hiz. Ebu Bekir ve Hiz. Ömer'in Zeyd hakkında vurguladığı sıfatlar ilgilendirmektedir. Allah hepsinden razı olsun. Düşünün ki bu ulu emanetin yüklenilebilmesi ve o yüce işin yapılması için ondan yanı Zeyd'den başkasını bulama-

37 Bu hadis sahihi Buhari'de rivayet edilmiştir, no: 4603 – 4604, Bkz. Aziz kitabın ulûmunda veciz kitap, Muhammed Hazır EL – MECALİ, s. 127.

dılar. Çünkü onda gençlik gayreti, üstün ve belirgin bir akıl, oturmuş bir şahsiyet ve vahiy kâtipliği benzeri özellikler vardı. Onun ilminin kuvvetine ve erdemliliğine uzak yakın herkes şahit olmuştu. Nitekim İbn Abbas (r.a), Zeyd hakkında şöyle demiştir: “Hazreti Muhammed’in ashabından ileri gelenler, Zeyd b. Sabit’in ilimde derinleşenlerden olduğunu bilmişlerdir.”³⁸

Hiz. Osman döneminde Hiz. Zeyd’in Kuran-ı Kerim’in çoğaltılmasında üstlendiği görev oldukça mühimdir, Buhari’nin *Sahih*’inde olay özet olarak aşağıdaki biçimde nakledilmiştir:

“Ermenistan ve Azerbaycan’ın fethinde Şam ve Irak halkı ile beraber cihat eden Huzeife bin Yeman Hiz. Osman’ın yanına gitti. Kur’an’ın muhtelif şekillerde okunması hakkında korkularını dile getirerek şöyle dedi: ‘Ey müminlerin emiri! Yahudi ve Hristiyanların kitaplarındaki ihtilafa benzer bir ihtilaftan bu ümmeti kurtar.’ Bunun üzerine Hiz. Osman Hiz. Hafsa’ya (r.a) ‘Bana mushafı gönder, çoğaltalım, sana iade ederiz’ dedi. Hafsa nüshayı Osman’a gönderdi. Osman, Zeyd bin Sabit, Abdullah bin Zübeyr, Said bin El-As ve Abdurrahman bin Haris bin Hişam’a mushafı yeni nüshalara aktarmalarını buyurdu. Kureyşli üç kişiye şöyle dedi: ‘Kur’an hakkında siz ve Zeyd bin Sabit arasında ihtilaf çıkarsa onu Kureyş lisanıyla yazınız çünkü Kur’an onların diliyle inmiştir.’ Kurul bu emri uyguladı, istinsah işi biter bitmez Hiz. Osman tüm sayfaları Hafsa Hazretlerine geri yolladı ve devletin her bir tarafına yazdırdıkları mushafları ulaştırdı. İstinsah edilen Kur’an dışında bulunan tüm sahife veya mushaf parçalarının yakılmasını emretti.”³⁹

Zehebi, Hiz. Zeyd’in sahip olduğu birtakım üstün özellikleri *Siyeru A’lami’n- Nubela* adlı eserinde zikretmiştir. Bu özelliklerden biri Şa’bi’den rivayet edilen şu sözde vurgulanmıştır: “Zeyd iki hususta insanlara galip gelmiştir: Feraiz ve Kuran-ı Kerim.” Zeyd’in hilafet tartışmalarındaki uzlaştırıcı bir tutumu mevcuttur, Ebu Said’den (r.a) aktarıldığına göre halifenin kim olacağı hususunda şöyle tartışmalar cereyan etmiştir: “Allah resulü vefat ettiğinde Ensar’ın hatipleri bir hutbe irat etmiş ve şöyle demişlerdi: ‘Bizden bir yönetici sizden de bir yönetici olsun.’ Bunun üzerine Zeyd bin Sabit, ‘Allah’ın resulü, muhacirlerden bir neferdi ve bizde onun Ensar’ı idik. İmam yine muhacirlerden olur, biz de onun Ensar’ı oluruz.’ dedi. Hiz. Ebu Bekir bunun üzerine cevaben: ‘Ey Ensar topluluğu! Allah sizin iyiliğinizi versin ve konuşmacınızı hayırla sabitlesin. Başka bir söz konuşsaydınız sizinle bizim aramız sulh olmazdı’ dedi.”⁴⁰

Mesruk ise Zeyd’in fazileti hakkında şöyle demiştir: “Allah resulünün ashabı arasında fetvaya ehil olanlar şunlardı: Ömer, Ali, İbn Mes’ud, Zeyd, Übeyy, Ebu Musa.” Şa’bi’nin ko-

38 El – zehebi, *Siyeru A’lami’n- nübela*.

39 Sahihi Buhari, no: 4604.

40 El – zehebi, *Siyeru A’lami’n- nübela*, 28/25.

nuya dair başka bir değerlendirmesi ise “Kadılar dörttür: Ömer, Ali, Zeyd ve İbn Mesud” biçimindedir. Kasım bin Muhammed’in Zeyd’e ilişkin ifadesi ise aşağıdaki şekildedir: “Hz. Ömer Medine dışına yaptığı her yolculukta Zeyd’i arkasında vekil olarak bırakmıştır.” Allah hepsinden razı olsun.

Salim, Hz. Zeyd’in cenazesinden bir kesit anlatmaktadır: “Zeyd bin Sabit’in vefat ettiği gün İbn Ömer ile beraberdim, ona: ‘Bugün insanların bilgini öldü’ dedim, İbn Ömer cevaben: ‘Allah’ın rahmeti onun üzerine olsun, o daha Ömer’in hilafetinde insanların âlimi ve büyüğüydü, Ömer ashabi vilayetlere dağıtmış ama kendi reyleri doğrultusunda fetva vermele- rini yasaklamış, Zeyd’i ise Medinelilere fetva versin diye burada tutmuştu.’ dedi.” Süleyman b. Yesar’dan nakledildiğine göre Hz. Ömer ve Hz. Osman feraiz (miras hukuku), fetva, kıraat ve kaza işlerinde Zeyd’in önüne kimseyi geçirmezlerdi.

O, ilim talep ederken dişini tırnağına takan bir gençti. O, yola Kur’an-ı Kerim ile başladı, Yüce Allah da onun kadrini yüceltti ve ona ihsan eyledi. Nitekim sevgili Pey- gamberimiz bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyurmaktadır: “Allah Kur’an’la bazı kavimleri yükseltir; bazılarını da alçaltır.”⁴¹ Zeyd, Cenab-ı Allah’a ihlaslı bir kul, dürüst ve azimli bir kişi oldu. Böylece vahiy kâtipliğine layık görüldü, Hz. Ebu Bekir hilafetinde Kur’an-ı Kerim’in toplanmasında büyük rol oynadı. Hz. Osman döneminde Kur’an’ın istinsahı yani çoğaltılması görevini üstlendi, Allah resulünün (sav) sahabesi arasında yüce bir makam ve mertebeye nail oldu.

Üçüncü Bölüm Lider Genç Örneği: Usame bin Zeyd Hazretleri

Usame b. Zeyd b. Harise’dir. Ebu Zeyd veya Ebu Muhammed künyesi ile anılır. O, Allah resulünün azatlı kölesi ve dostunun oğludur. Peygamberlikten sonra dünyaya gelmiş, Nebi’nin gözetimi altında bir hayat sürmüştür. Usame’nin (r.a) aktardığına göre Hz. Peygamber, Usame ve Hasan’ı yanına alıp: “Ey Allah’ım bunların ikisini de sev! Ben her ikisini de seviyorum” buyururdu. Küçük yaşından ötürü Hz. Peygamber Uhud savaşına katılmasını istememiştir Hz. Peygamber, İfk olayında kendisine danışmış ve o da Hz. Aişe’yi (r.a) övmüş, “Ey Allah’ın resulü! Aileniz hakkında hayırdan başka bir şey bilmem” demiştir. Rivayetlere göre Hazret-i Peygamber savaşa katılmadığı zamanlarda silahını Usame’ye yahut Hz. Ali’ye verirdi. Hz. Peygamber onu bineğinin tergisine alırdı. Usame annesine karşı çok iyilik yapan bir evlattı, imkanları dahilinde kendisinden istenen her şeyi getirir, annesinden hiçbir şeyi esirgemezdi.

Hz. Aişe onun hakkında şöyle söyler: “Allah resulünü ‘Her kim Allah ve resulünü seviyorsa Usame’yi de sevsin’ derken işittim. Bu sözden sonra Usame’yi hor görmek kimseye yaraşmaz.”⁴²

41 Sahihi Müslim, no: 1407.

42 El – zehebi, Siyeru’l’ami’n- nübela, 2/499.

Allah yolunda cihat konusunda Usame'nin tecrübelerine ilişkin şu bilgiler verilebilir: Hz. Peygamber (sav) onu Beni Cüheyne kabilesinin el- Hirka adlı merkezine bir bölük askerle beraber göndermiştir. Ayrıca onun Huneyn savaşında Hz. Peygamberle beraber sebat eden az sayıda kişiden olduğu nakledilmiştir. Ancak bu araştırmada üzerinde yoğunlaşmak istediğimiz rol farklıdır. Araştırmada işlenen deneyim değişiktir, yalnız meslek ve yetki alanı değil; gençlere rol model olması bağlamında çeşitli açılardan Usame masaya yatırılmaktadır. Konu direkt Usame bin Zeyd ile ilgili değil, Peygamber'in eylemiyle bağlantılıdır. Burada genel bir konuya ışık tutmak istenmektedir: Bilindiği üzere Hz. Muhammed (sav) onu "Usame ordusu" veya "Usame seferi" namlı orduyu kumanda etmekle görevlendirmiştir. Rivayetlere göre bazı insanlar, Usame'nin emirliğini kötölemişler, bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *"Emirliğini kötölüyorsanız şayet bundan önce babasının emirliğini de kötölemiştiniz Allaha ant olsun ki o emirliğe layıktı ve o benim en sevdiğim kişidir. Ondan sonra en sevdiğim insan budur (Usame'dir)."*⁴³

Usame genç yaşına rağmen çok güçlü bir imana sahiptir, Cenab-ı Allah, Hz. Peygamber ve müminlere karşı güçlü bir bağlılık hissi vardır. Zeki ve mütevazıdır. Nebi (as) 'Allah katında en değerli olanınız, O'na karşı gelmekten en çok sakınanınızdır' prensibini kendisi ile hayata geçirmiş ve fetih yılında Mekke'ye beraber girmişlerdir. Bu bağlamda Müslümanlar arasında eşitlik prensibine dair Usame bin Zeyd'in başrolde bir kısma bulunmaktadır: Kureyşlilerin Mahzumogulları koluna mensup soylu bir kadın nasılsa bir hırsızlık yapmıştı. Kadının ailesi (yakınları) (verilecek cezanın iptali için) bu meselede Allah resulüne (sav) kimin aracılık edeceğini görüştüler ve Allah resulünün (sav) çok sevdiği Usame bin Zeyd'in (ra) bu işi yapabileceğini kararlaştırdılar. Hz. Usame durumu Allah resulüne (sav) ifade etti. Allah resulü (sav) *"Sen kötülükleri önlemek üzere Allah'ın koymuş olduğu cezalardan bir cezanın affı hakkında mı benimle konuşuyorsun?"* buyurdu. Sonra Allah resulü (sav) ayağa kalktı ve şöyle konuştu:

*"Sizden önceki insanları helâk eden onların içlerinden şerefli ve soylu birisi hırsızlık ettiği zaman onu cezasız bırakmaları, içlerinden fakir ve zayıf biri hırsızlık edince de onun hakkında ceza uygulamaları idi. Muhammed'in varlığı, elinde olan Allah'a yemin ederim ki; Fâtıma bin Muhammed hırsızlık edecek olsa, muhakkak onun da elini keserdim!"*⁴⁴

Usame b. Zeyd'in genç İslam devletine karşı süregelen Bizans tehdidini savuşturmak amacıyla kurulan ve büyük sahabelerinde içinde yer aldığı ordunun başına Hz. Peygamber tarafından komutan tayin edilmesi, onun hayatına ilişkin öne çıkan

43 El-İsabe fi temyizi's- sahabe, 1/31.

44 Sahihî Buhari, no: 3475, sahihi Müslim, no: 1688.

tecrübedir.⁴⁵ Burada ders alınacak nokta, bizzat Usame'nin seçilmesidir. Hz. Peygamber'in, onun Mute savaşında şehit düşen Zeyd'in oğlu olmasından ötürü böyle bir tayin gerçekleştirmesi muhtemeldir. Ancak ben daha ileri giderek, Hz. Peygamber büyük sahabilerin de yer almalarına karşın böylesi bir ordunun başında Usame'yi görmek ısrarının arka planında gençlerin rolünü desteklemek isteği bulunduğu görüşündeyim. Bu olay birçok ders barındırmaktadır, ilgili dersler arasında en önemlisi gençlere hayatta yer vermek, iş sürecinde kendilerine güvenmelerini sağlamak ve emirlik ve liderlikle ilgili yaşa bağlı gelenekleri sonlandırmak gibi hususlar vardır. Kuşkusuz bir gençteki özellik, büyüklerde olmayabilir, dolayısıyla gençlerin enerji ve kapasitesini keşfetmek zarureti bulunmaktadır.

Usame'de var olan güven imanla dolu arzularını desteklemekteydi. O, yolunda hiç tereddüt etmedi, duraksamadı, aksine görevine kararlılıkla ilerledi ve sorumluluğu kaldırdı. Öz güven sahibi olmak, züht ve ahlak bahanesiyle ihmal edilemeyeceği gibi bazı noktalarda elzemdir. Allah resulü kendisini Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in yer aldıkları ordunun başına getirmiştir. Onun vefatına kadar görevinin başındadır ancak hareket edememiştir. Hz. Ebu Bekir, Nebi'nin emri doğrultusunda Usame'yi Şam'a göndermiştir. Sahabe, dinden dönen kabileler sorununa karşılık vermek amacıyla onun ordusunun yollanmasına karşı çıkmışlardır. Hz. Ebu Bekir peygamberimizin ölmeden önce bayrağını teslim ettiği ordunun yürümesinde ısrarlıydı ve bunda büyük bir hayır vardı. Hz. Ebu Bekir, yürüyerek at üstündeki Usame'yi ve İslam ordusunu bizzat uğurladı. Bunu gören Usame : *"Ey Allah resulünün halifesi ya bineğe binersin ya da ben de atımdan ineyim"* dedi. Hz. Ebu Bekir ise şöyle cevapladı: *"Vallahi inmeyeceksin vallahi binmeyeceğim bir saat Allah yolunda ayaklarımı toprak ve toza katsam bana ne zarar gelir."* Allah resulünün halifesi, ondan Ömer bin Hattab'ın yanında olması için izin istedi ve *"Bana yardımcı olacağını düşünürsen Ömer'i bana yardımcı bırakabilirsin"* dedi. Usame o tarihlerde 18 yahut bazı rivayetlere göre 20 yaşında idi.⁴⁶

Hicretin elli dördüncü yılında Muaviye'nin hilafetinin son demlerinde rabbiyle buluşmak üzere 75 yaşında Medine-i Münevvere'de ruhunu teslim eden Usame, iyi ve muttaki bir kuldu.

Önceden bahsettiğimiz üzere Usame'nin yaşam deneyimi siyah tenli, çökük burunlu ve Allah resulünü hizmetçisinin oğlu olmasına rağmen Hazreti Peygamber'in, onu içinde büyük sahabelerinde yer aldığı bir ordunun başkomutanı kılmasıyla farklılaşmıştır, o böylesi bir ikrama mazhar olmuştur. İslam görünüşe değer biçmez, cevher

45 Bu olaya işaret eden birçok siyer kitap vardır, Bkz.El- İsa be fi temyizi's- sahabe, 1/31, on sekiz ve yirmi yaş arasında olduğu zikredilmekte. İbn-i Hacer, peygamberin vefat ettiğinde Usame'nin yaşı ile ilgili ihtilaf mahalli.

46 Bkz. El – zehebi, SiyeruA'lami'n- nübela kaynağında hayatı.

ve görev aşkı esastır. Peygamber Efendimizin buyurduğu üzere bu genç liderliğe layıktır. Ümmetin kavraması gereken husus şudur: Gençlerimize güven vermek, onları aşağılayıcı bakıştan sakınmak ve kendilerinde var olan ve faydalanmamız icap eden potansiyel ve enerjiyi ortaya çıkarmaya uğraşmak esastır.

Hız. Peygamber, dinimizin yüce prensiplerini vurgulamaya çalışmıştır. İman ve yetenek önünde renk ve ırk engel teşkil etmemektedir. Resulullah'ın Mekke fethinde Kâbe'ye adım atarken bir yanına Usame bin Zeyd'i diğer yanına Bilal bin Rebah'ı alarak (sav) cahiliye geleneklerini ve sathi değerlerini yerle bir etmek yanında İslam'ın yüce ilkesi "Allah katında en değerli olanınız, O'na karşı gelmekten en çok sakınmanızdır" buyruğunun vurgulamak istediğini düşünmekteyim. Siyah tenli ak yürekli bu gençlerle birlikte kutsal beldeye girişini kasıtlı bir fiil olarak değerlendirmekteyim Bu işi planlı olarak gerçekleştirmesini uzak bir ihtimal olarak görmemekteyim.

Gençler, sahip olduğumuz derin manalara inebilmek ve Yüce Allah'la olan ilişkilerimize bakarak O'nun katında gerçek değerimizi anlayabilmek için şekil ve görünüşlere değil; değerlere ve ilkelere odaklanmalıdırlar. Biraz durup düşünerek kendimize ashabin o yüce mertebelere nasıl ulaştığını sormalıyız. Bu soruya verilecek yanıt sadece ve sadece ihlas ve yüksek gayrettir, söz konusu iki özellikle sahabe dünya ve ahirette yüksek dereceler elde etmişlerdir.

Sonuç ve Sonuçlar

Rol modellik meselesi sahabe-i kiramla beraber sona ermemiştir. Tarih boyunca ümmeti kalkanıran yükseklerle ve şerefe sevk eden liderler çıkmıştır. Bizler İstanbul'dayken bu vesileyle şehrin ulu fatihi Fatih Sultan Mehmet Han'ı anmak yerinde olacaktır. O, Osmanlı geleneğine uygun olarak on bir yaşında bir sancağı yönetmek, küçük yaşta ve hatta çocukluk çağında idareciliği öğrenmek amacıyla Amasya'ya gönderilmiştir. Babası tarafından yollanan muallimler vasıtasıyla İslam ve Kur'an-ı Kerim'in öğretileri ile yetişmiştir. Hocası Ak Şemseddin'in ellerinde eğitimini tamamlamıştır. Fatih'in hocası, onda Bîşr el-Ğanevi'den (ra) aktarılan "İstanbul mutlaka fethedilecektir. Onu fetheden komutan ne güzel komutan, o ordu ne güzel ordudur" hadis-i şerifinde kastedilen kişinin kendisi olduğuna dair bir kanaat filizlendirmiştir. Bu durumun Fatih Sultan Mehmet Han'ın şahsiyetinin oluşumunda ve gelişiminde büyük tesire sahip olduğunu söylemek mümkündür. Bu mütevazı araştırmanın bitiminde aşağıdaki sonuçların ortaya konulması gerekli bulunmuştur:

1. Gençler genel olarak hayat ve özellikle İslam dini açısından faal ve önemli bir unsur anlamına gelmektedir. Gençlik doğru şekilde kullanılması gereken bir zaman dilimidir.

2. Allah'a duyulan köklü bir imandan özgüven doğmaktadır. Mümin, ilkeleri için yaşayan insandır, o bencillik ve hevadadan kurtulmalı, özgürleşmelidir. Bu takdirde Yüce Allah onu gözetecek, kollayacak; kul, Allah ile birlikteliğin izzetini, tadını tam olarak hissedecektir.

3. Gençlik, doğası ve kimi özellikleri bakımından diğer yaş gruplarına nazaran daha çok hedef alınmaktadır. Bu noktadan hareketle ümmet için aktiflik unsurunu sağlayan gençlerin yitirilmesi ile ümmetin kimliğini kaybetmesi gibi bir sonucun doğmaması için tedbir alınmalı, toplum bilinçlendirmeli ve güçlendirilmelidir.

4. Sa'd bin Muaz'ın şahsiyeti, Yüce Allah ve Hz. Peygamber ve müminlere katıksız bağlılık, Allah resulüne karşı beslediği şiddetli sevgi, Allah yolunda sahip olduğu her şeyle fedakârlık gösterme gibi hususlar etrafında şekillenmiş ve öne çıkmıştır.

5. Zeyd bin Sabit, ilim sahasında kendini göstermiştir. Kur'an-ı Kerim'i iyice öğrenmek, hıfz etmek ve okumakla ilim serüvenine başlayan Zeyd, sonraları diğer dini konularla da ilgilenmiştir. Kur'an'ın iki kapak arasında toplanmasında, çoğaltılmasında ve öğretilmesinde büyük katkıları olmuş, ilimde büyük bir mertebeye ulaşmıştır.

6. Usame bin Zeyd'in şahsiyeti askeri liderlik/komutanlık ve bu vazifeye layık olmasını sağlayan şartlar çerçevesinde belirginleşmiştir.

7. Allah resulü (sav) geçen üç örnekten de anlaşılacağı üzere gençlere olan güvenini vurgulamak istemektedir. Bu tavır kendisinden sonra gelen tüm halife ve yöneticiler için ders niteliği taşımaktadır. Sa'd kavminde genç bir beydir. İslam sayesinde altı sene zarfında başkalarının erişemediği mertebelere gelerek parlak bir isme dönüşmüştür. Onun ölümü ile Rahman'ın arşı sarsılmıştır. Zeyd ise daha buluş çağından önce Allah'ın resulü tarafından vahiy katipliğine alınmış ve Kur'an-ı Kerim'in cem' ve çoğaltılmasında kendisine itimat edilmiştir. Usame'nin büyük sahabelerin de katıldığı bir ordunun başında bulunması birçok mesaj barındırmaktadır. Bu tayinle gençliğe güven duymanın ehemmiyeti hatırlatılmak istenmiş, cahiliye devrinin belirtileri arasında önemli bir yer tutan taassup, renk ve dil ayırımını ortadan kaldırmak amaçlanmıştır.

8. Son olarak gençlere mesajım ise şudur: İçimizde özgüven duygusunu yeşertebilmek için iyimserlik ilkesini güçlendirmeli ve karamsarlığı hayatımızdan söküp atmalıyız. Salat ü selam, nebiler serveri Hz. Muhammed'in üzerine, onun pak ailesinin, kıymetli arkadaşlarının ve onlara Kıyamet gününe dek güzellikle uyan herkesin üzerine olsun.

(Prof. Dr. Muhammed Hazır El MECALÎ tebliğini sundu)

BAŞKAN – Prof. Dr. Muhammed Hazır El MECALÎ Hocamıza teşekkür ediyoruz bu güzel, duygulu, veciz konuşmasından dolayı.

Son tebliğe geldik. Asrı Saadette Dünya Ahiret Nizamının Gözetilmesine Adanmış Genç Ömür Muaz Bin Cebel'in Örnek Liderliği. Azerbaycan İlahiyat Enstitüsünden Yard. Doç. Dr. Ülker ABUZAROVA Hanımefendi sunacaklar.

Buyurun efendim.

ASR-I SAADET’TE DÜNYA-AHİRET NİZAMININ GÖZETİLMESİNE ADANMIŞ GENÇ ÖMÜR: MUÂZ B. CEBEL’İN ÖRNEK LİDERLİĞİ

Yrd. Doç. Dr. Ülker ABUZAROVA⁴⁷

601 (veya 603) yılında Medine’de doğan Muâz b. Cebel, on sekiz yaşındayken kabul ettiği İslam’ın heyecanıyla içinde bulunduğu toplumun yaygın inancı olan put-perestliğe karşı tavrını ilk günlerinden itibaren ortaya koyarak kararlılık göstermiş, Hz. İbrahim misali putların imha edilmesi yöntemiyle toplumun batıl inancına karşı savaş açmıştır. Güçlü imanıyla birlikte iyiliği öğretmedeki kararlılığıyla imanının ilk günlerindeki heyecanını hayatı boyu devam ettirdiği içindir ki Muâz, sahabiler tarafından Hz. İbrahim’e benzetilmiştir.

Gerek iç dünyasından kaynaklanan dinî hassasiyeti, gerekse kararlı kişiliğinden kaynaklanan kötülükten alıkoyma (“nehy’ani’l-münker”) özelliği, Muâz’ın Asr-ı Saadetin örnek genç kuşağının mümeyyiz simalarından birine çevrilmesine neden olmuştur.

Yaşının azlığına rağmen sahip olduğu idarecilik özellikleri Resûlullâh tarafından farkedildiği için, hicretin ilk yıllarından itibaren Hz. Peygamber’in bütün gazvelerine kendi kabilesinin temsilcisi sıfatıyla katılan Muâz, Mekke’nin fethinin ardından şehre yönetici ve din öğretmeni olarak tayin edilmiştir. Mekke’de Resûlullâh’ın itimadını doğrultmasının ardından, İslam’ı kabul etmiş daha uzak bir bölgeye, Yemen’e zekat memuru ve elçi sıfatıyla gönderilen Muâz, yolculuk öncesinde Hz. Peygamber’in kendisine güvenmesini haklı çıkaracak düşüncelerini bildirdi. Hz. Peygamber’in bir idareciden beklediği Allah’ın Kitabı, Resûlû’nün Sünneti ve akıl gibi delillerin ardıcılığını onayladı. Yemen’de idarecilikle birlikte yalancı peygamberlere karşı yapılan mücadelede aktif rol

47 Azerbaycan İlahiyat Enstitüsü, İslami Bilimler Anabilim dalı - Bakü/Azerbaycan e-posta: abuzarovavulkar@gmail.com

alan Muâz, Hz. Peygamber'in vefatının ardından Suriye fetihlerine katıldı ve önemli görevler üstlendi.

Hz. Peygamber'le birlikte bulunduğu yıllarda öğrenmeye olan ilgisi, Muâz'ın genç yaşına rağmen hadis, tefsir, fıkıh gibi önemli alanlarda önemli İslam bilgini olarak yetişmesinde önemli rol oynamıştır. Samimi ve sarsılmaz inancı, ilme olan sevgisi, toplumu kötülüklerden arındırma için gösterdiği gayret, Muâz'ı ilk İslam toplumunun genç kuşağı arasında ayrıcalıklı bir mevkiye yüksektmiştir. Bu özellikleri dikkate alınarak Muâz b. Cebel'in Hz. Peygamber'le olan ilişkileri çerçevesinde din-dünya müvazenesini kurmayı başarmış samimi dindarlığı ve dinamik yöneticiliği dengesine dayalı örnek şahsiyeti araştırmanın konusunu oluşturacaktır.

Anahtar kelimeler: Muâz b. Cebel, dünya-ahiret dengesi, genç sahabiler

1. Giriş

Genç sahabilerden olan Muâz b. Cebel'in hicretten yirmi veya on sekiz yıl önce, 601 veya 603 yılında Medine'de dünyaya geldiği rivayet edilir.⁴⁸ Tam ismi Muâz b. Cebel b. Amr b. Esv b. Âiz b. Adiy b. Kâb b. Amr b. Üdey b. Sa'd b. Ali b. Esed b. Sâride b. Yezid b. Cüşem b. el-Hazrec'tir.⁴⁹ Künyesinin oğlunun adıyla Ebû Abdurrahmân, bir diğer rivayete göre ise Ebû Abdullah olduğu kaydedilir.⁵⁰ Hazrec'ten olduğu için el-Hazrecî, Medine Müslümanlarından olduğu için de el-Ensârî diye de künyelenmiştir.⁵¹

Birinci Akabe Biatı'ndan sonra memleketlerine dönen Medinelilerin İslam'ı doğru yaşamak için öğretmen talep etmeleri üzerine gönderilen Musab b. Ümeyr'in gayretleriyle Medinede hızla artan ve bir sene sonra Hz. Muhammed'e biat etmek için tekrar Akabe'de bir araya gelen Müslümanlar arasında on sekiz yaşında Müslüman olmuş Muaz b. Cebel de vardı.⁵²

48 ez-Zirikli, Hayruddin, *el-A'lâm Kâmûsu Terâcim*, 3. Baskı, Beyrut 1969, VIII, 166.

49 İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd ez-Zühri, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, Beyrut, 1957, III, 583; İbnu'l Esir, İzzuddin Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed, *Üsdü'l-Gâbe*, Kahire 1970, V, 194; İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmet b. Sa'id el- Endelusi, *Cemheratu Ensâbi'l-Arab*, Beyrut 1983, s. 358.

50 ez-Zehebi, Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, (thk. Şuayb el-Arnaut), Beyrut, 1985, I, 445.

51 İbnu'l Esir, *a.g.e.*, V, 194.

52 İbn Sa'd, *a.g.e.*, III, 583; İbnu'l-Esir, *a.g.e.*, V, 194; ez-Zehebi, Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman (748/1346), *Tarihu'l İslam*, thk: Ömer Abdüsselam Tedmürî, Beyrut, 1988, s. 177; ez-Zirikli, *a.g.e.*, VIII, 166. M.Yaşar Kandemir, "Muaz b. Cebel", *DİA*, XXX, 338-339.

1.1. Muâz b. Cebel'in ibadet anlayışı

Muâz b. Cebel'in örnek sahabî gençlerinden biri olarak tarihe geçmesini sağlayan özelliği, genç yaşına rağmen Hz. Peygamber'in öğretilerini doğru benimsemesi, en önemlisi ise, dünya-ahiret nizamını gözetken bir tutum benimsemesi olmuştur. İleride idari görevlerinden bahsedilerken üzerinde ayrıntılı şekilde durulacağı için, burada ilk önce Muâz'ın ibadet anlayışından bahsedilmesinde yarar vardır. Rivayetlerden anlaşıldığına göre, zühd ve takvaya büyük önem veren Muâz, geceleri teheccüd namazı kılardı. Yemen'e bağlı olan Cened'de görevdeyken bir gün San'a'da hizmet veren Ebu Musa ile aralarında gerçekleşen sohbette onun gecenin bir bölümünü uyuduktan sonra kalkıp bir miktar Kur'an okuduğu, "uykumu da yeterince uyuyor, aşırı gitmiyorum" sözlerinden ibadetlerinde dengeli davrandığı anlaşılmaktadır.⁵³ Muâz'ın oğluna yaptığı şu tavsiye, onun dinî yaşantısını, ibadet anlayışını göstermesi açısından önemlidir: "Yavrucuğum, namaz kıldığında namazını veda edenin namazı gibi, kesinlikle bir daha kılamayacak gibi kıl. Bil ki yavrucuğum, mümin iki hasene arasında ölür. Biri yaptığı, diğeri ertelediği"⁵⁴

Hadis kaynaklarındaki rivayetlerden anlaşıldığına göre, Muâz, ibadetlerin yerine getirilmesindeki hassaslığını, konuştuklarının sorumluluğu hususunda da göstermekteydi. Zira bir gün bu hususta Resûlullah'a: "Konuştuklarımızdan dolayı muaheze edilecek miyiz?", diye sormuş, cevabında insanların konuştuklarından sorumlu oldukları cevabını almıştır.⁵⁵ İnanç ve ibadetin yalnızca Allah'a karşı olduğunun şuurunda olan Muâz, takvâ hususunda gösterdiği hassasiyet dolayısıyla da örnek sahabiler sırasındadır. İbn Mâce'de geçen bir rivayete göre, bir gün Hz. Ömer, Muâz'ı Rasûlullah'ın (s.a.s) mübarek kabrinin dibinde ağlarken görmüş ve niçin ağladığını sormuştur. Muâz, Rasûlullah'tan iştmiş olduğu "riyanın azı dahi şirktir" hadisi sebebiyle ağladığını bildirmiştir.⁵⁶

İnanç ve ibadetindeki takvâ şuûru sebebiyle olmalıdır ki, Muâz b. Cebel'in ismi tasavvufla ilişkilendirilmekte, Hz. Peygamber'in zikir telkîn ettiği bazı sahabiler sırasında zikredilmektedir. Daha sonraki Müslüman kuşakların devam ettirerek meydana çıkardığı zikir silsileleri ile teşekkül eden zikir üsullerinin genel itibarıyla Hz. Ali ve Hz. Ebû Bekir'den günümüze kadar ulaşan değişik kolları olduğu kabul edilmekle birlikte, aralarında Muâz b. Cebel'in de bulunduğu, ibadet ve zühd hayatıyla öne çıkan diğer sahabiler tasavvuf zincirinin ilk halkaları kabul edilir.⁵⁷

53 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Beyrut, 1995, V, 99–101.

54 Ebu Nuaym, Ahmed b. Abdillâh el- İsfahânî, *Hilyetu'l-Evliyâ ve Tabakâtu'l-Aşfiyâ*, Beyrut 1967, I, 234.

55 Müsned, I, 382; V, 231, 237; Tirmizî, "İmân", 8; İbn Mâce, "Fiten", 129.

56 İbn Mace, "Fiten", 16.

57 Konuyla ilgili geniş bilgi için bkz. Öngören, Reşat, "Tasavvuf", *DİA*, XL, 119-126.

1.2. Ümmetin İbrahim'i Muâz b.Cebel

Müslüman olmasının ardından yetmiş beş kişilik Medineli bir heyetle Mekke'ye giderek Akabe vadisinde Rasûlullah'a biat ederek ölünceye kadar bağlılık sözü veren Muâz'ın, Yesrib'e dönerken Hz. Peygamber'e verdiği sözü, İslam'a nasıl hizmet edeceği, kavminin hidayeti için neler yapabileceği konusunda düşünüp harekete geçtiği anlaşılmaktadır. Üvey babası Ced b. Kays'ın mensubu bulunduğu Medine civarındaki Benî Selime oğullarının henüz İslam'ı kabul etmemiş üyelerinin putlarını, kendi kabilesinden İslam'ı kabul etmiş arkadaşlarıyla birlikte kırdığına, bazı rivayetlere göre putların yararsızlığını gösteren bazı davranışlarda bulunduğu dair rivayetlere rast gelinmektedir. İbn Hişâm'ın aktardığı rivayete göre, Seleme oğullarının yaşlılarından olan Amr b. Cemûh, daha önce Medineye öğretmen olarak gönderilen Mus'ab b. Umeyr'i sevmiyor, anlattıklarını çok tehlikeli buluyordu. Ona göre en doğrusu atalarından kendilerine miras kalan geleneklere sahip çıkmaktı. Mus'ab'a ve okuduğu ayetlere kulak vermiyor, Menâf isimli putunu her şeyden çok seviyor, önünde saygıyla eğilmekten büyük zevk alıyordu. Muâz b. Cebel, Amr b. Cemûh'u putlara ibadet etmekten çekindirmek için Hz. İbrahim'in yöntemini kullanan iki arkadaşıyla Menâf adlı putu alıp bir defasında pislik dolu bir çukura, diğerinde çöplüğe atmış böylece kendisine bile hayrı olmayan bir putun ilah olamayacağını Amr b. Cemûh'a anlatmışlardı. Bunun ardınan Amr, Mus'ab b. Umeyr'in yanına gitmiş ve Müslüman olmuştu.⁵⁸

Yıllar sonra bir gün Abdullah b. Mesud (r.a.) Muâz'ı anarken "Şüphesiz Muâz Allah'a itaat eden, Hakk'a yönelen bir önderdi. Ve hiçbir zaman müşriklerden olmadı." dedi. Yanındakiler hemen "Ey Ebû Abdurrahman, Allah Teâlâ *"İbrahim Allah'a itaat eden, Hakka yönelen bir önderdi, buyurmuş ve bu ifadeyi Hz. İbrahim için kullanmıştır"*⁵⁹ dediklerinde İbn Mesud cümlesini tekrar etti ve "Muâz b. Cebel de böyleydi. O Allah ve Rasûlüne itaat eden, hayrın muallimiydi."⁶⁰ diyerek onun yüce şahsiyetini ortaya koymuş oldu.

Muâz b. Cebel'in putları kırmaktaki niyeti, onların ilahlarına hakaret etmek değil, ancak arkadaşlarının içine düştükleri yanlış, anlamalarını sağlamak, Hz İbrahim gibi, putların kendilerine bile faydası olmadığını göstermek içindir.

2. İslami ilimlerin teşekkülündeki rolü

2.1. İlmi yönü ve ilme verdiği değer

Öğrenmeye olan merakı ve Hz. Peygamber'e samimiyetle bağlılığı, Muâz b. Cebel'in ilme düşkünlüğünün başlıca iki unsuru olmuştur. Sürekli olarak Rasûlullah'ın

58 İbn Hişâm, *es-Sîratu'n-Nebeviyye* (thk: Mustafa es-Sekkâ vd.), Beyrut, 1936, II, 95-96; M.Yaşar Kandemir, "Muaz b. Cebel", *DİA*, XXX, 338-339; Ahmet Önkal, "Amr b. Cemuh", *DİA*, III, 82-83.

59 en-Nahl, 16/120.

60 İbn Sa'd, *a.ge*, II, 348.

yanında bulunmaya özen gösteren, özellikle fikhî konularda sık sık sorular sormak suretiyle kendisinden bilgi alma gayreti içinde olan Muâz, daha sonraki dönemlerde kendisi de bir muallim olarak özellikle hadis ve fıkıh konularında pek çok talebe yetiştirmiştir. Bunlardan Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Amr b. As, Câbir b. Abdullah, Ebu Mûsa el-Eş'arî'nin isimleri zikredilebilir.

Muaz b. Cebel, ashab-ı kiram arasında alim sayılan sahabilerdendi. Yaşadığı dönemde Kur'an-ı Kerim'i baştan sonra ezbere bilenlerdendir. Allah Rasûlü onun adını, kendisinden Kur'an-ı Kerim öğrenilebilecek kişilerden biri olarak zikretmiştir. Muaz, dinî konulardaki bilgi ve birikimi sayesinde fetva verebilecek dereceye ulaşmıştır. Gerek Allah Rasûlü, gerekse ondan sonraki iki halife onu insanlara Kur'an'ı ve dinî meseleleri öğretmek amacıyla muallim olarak görevlendirmişlerdir. İleride detaylı şekilde bahsedileceği gibi, Hz. Ömer halifeliği döneminde fikhî konularda Muaz b. Cebel'e sık sık başvurmuştur. İnsanları ilim öğrenmeye teşvik ederken Muâz ilim öğrenilmesinin Allah'a karşı iman, takva ve ubudiyet sorumluluğunun birbaşa sonucu olduğunu savunmaktaydı: "İlim öğrenin. Çünkü Allah rızası için ilim öğrenmek, Allah'tan korkmaktır. İlim öğreniminde bulunmak, Allah'a kulluk yapmaktır. İlim meselelerini tartışmak, Allah'ı yüceltmektir. İlmi araştırmalarda bulunmak Allah yolunda cihad etmektir."⁶¹

Hz. Muâz'ın Yemendeki hizmetleri sayesinde müslüman olan ve ona olan muhabbetinden dolayı yanından ayrılmayarak ilminden istifade eden Amr b. Meymun⁶² anlatıyor: "Hz Muâz Şam'da iken yanındaydım. Vebaya yakalanmıştı. Öleceğini anlatınca, ağlamaya başladım. Bana niçin ağlıyorsun deyince, seninle birlikte yok olup gidecek ilme ağlıyorum cevabını verdim. Bunun üzerine, "ilim ve iman kıyamete kadar kaybolmazlar dedi."⁶³

Fetih orduları içinde Suriye'ye gelen ve fethedilen merkezlere yerleşen sahâbiler bölgede İslâm'ın öğretilmesinde ve yayılmasında önemli rol üstlenmiştir. Dimaşk Valisi Yezid b. Ebû Süfyan'ın bölgede İslâm'ı öğretecek muallimler istemesi üzerine Hz. Ömer ashabın ileri gelenlerinden Muâz b. Cebel, Ebû'd-Derdâ ve Ubâde b. Sâmî'ti Suriye'ye göndermişti. Başta bu üç sahâbî olmak üzere Suriye'ye yerleşen veya bir süre orada yaşayan sahâbiler bölgede İslâm'ın öğretilmesinde büyük rol oynamış, Suriye'de ilk ilim halkaları bu sahâbîlerin etrafında kurulmuştur.⁶⁴

2.1. Hadis rivayetindeki hassasiyeti ve Hadis ilminin teşekkülündeki yeri

61 Ebu Nuaym, a.g.e., I, 239.

62 M. Yaşar Kandemir, "Amr b. Meymun", DİA, III, 89.

63 M. Yaşar, Kandemir, "Muaz b. Cebel", DİA, XXX, 338-339.

64 İbnül'l-Esir, a.g.e., V, 194.

Muâz b. Cebel hadis rivayeti konusunda kendisinden az hadis rivayet edilen ve *mukillun* adlandırılan sahabeler arasında yer alır. Kaynaklarda zikredildiğine göre Muaz b. Cebel (r.a.) Hz. Peygamber 'den 157 adet hadis rivayet etmiştir.⁶⁵ Rivayet ettiği veya onunla ilgili rivayet edilen hadislerin fıkıh üsülü, namaz, (namazın cem edilmesi, geciktirilmesi, yatsı ve vitir namazları, cemaate yetişenin namazı ve s.), oruc, zekat, taharet, mürtedin öldürülmesi, hamile kadının recm edilmesi, miras, cihat, idarecinin hediye veya rüşvet alması, eşler ile ilgili rivayetler, itikadi konularda kendisinden nakl edilen rivayetler, zühd, edep, şefaât, dua, fiten ve melahim ile ilgili rivayetler vs. olduğu tespit edilmiştir.⁶⁶

İlme olan düşkünlüğü, Hz. Peygamber'e olan yakınlığına rağmen, ondan az hadis rivayet edilmesinin nedeni onun Rasulullah (s.a.s.)'tan işittiği ve diğer sahâbilerin de bildiği hadisleri değil, hayatın her alanında yeri geldikçe az bilinen hadisleri insanlara anlatmasıdır.⁶⁷ Bundan başka otuz sekiz yıllık kısa bir ömre sahip olması ve ömrünün cihad meydanlarında geçmesi onun az hadis rivayet etmesinin diğer sebeplerindendir. Ayrıca Hz. Peygamber'in: "Benim adıma kasıtlı olarak bir yalan uyduran ateşteki yerini hazırlasın"⁶⁸ mealindeki hadisi de göz önünde bulundurulduğunda sahâbilerin bu konudaki titizliğini de göz ardı etmemek gerek.

Onun hadis anlatımındaki titizliğini en iyi şekilde gösteren olay Ebu Said Himyeri'den rivayet edilen hadiste anlatılmıştır. Muaz b. Cebel'in rivayet ettiği bir hadis Abdullah b. Amr b. el-As'a ulaştığında: "Vallahi, Rasûlullah'tan bu hadisleri ben (şahsen) işitmedim. Büyük abdest yapma hususunda Muâz sizi güçlüğe ve zahmete sokmaktadır" demesi üzerine Muaz b. Cebel: "Ey Abdullah b. Amr! Rasulullah'tan yalan hadis rivayet etmek münafıklıktır. Vebali de uydurana aittir. Şüphesiz ki ben Rasulullah'ın şöyle buyurduğunu işittim: "*Lanete sebep olan (şu) üç şeyden sakınınız: Su kaynaklarında, gölgelikte ve yol üstünde abdest bozmak.*"⁶⁹ şeklindeki ifadesiyle Rasulullah'a nispet ederek rivayet ettiği hadislerin ağırlığının farkında olduğunu bir kere daha ifade etmiştir.

Arapça'da erbaûn hadîs, Farsça'da çihil hadis, Türkçe'de kırk hadis diye anılan kitap türü, II. (VIII.) yüzyılın ikinci yarısından itibaren ortaya çıkan ve çeşitli konulardaki hadislerin bir araya getirildiği kırk hadis türü kitaplarda rivayet edilen hadislerin nispet edildiği raviler arasında Muaz b. Cebelin de rivayetlerine yer verilmektedir. Bundan başka hadislerin yazılarak korunması faaliyyetinde rolü olan elli iki sahâbiden biridir.

65 Zirikli, *a.g.e.*, VIII, 166.

66 Ahmet Özcan, *Muaz b. Cebelin Şahsiyeti ve Hadis rivayetindeki yeri*, Eskişehir, 2013, s. 59.

67 Ahmet Özcan, *a.g.e.*, s. 61-114.

68 Buhari, "Menakıb", 5; "İlim", 38

69 İbn Mace, "Taharet", 21.

Kendisinden çok sayıda tabiinin fıkıh, hadis ve Kuran öğrenmiş, pek çok ravi ondan hadis rivayet etmiştir.⁷⁰

2.2. Fıkıh ilminin teşekkül etmesindeki hizmeti

Sahâbe arasında fıkıhta derinleşen, müctehid seviyesine ulaşan ve fetva vermekle tanınan pek çok kişi mevcuttur. Bunların sayının 162 olduğu bilinmektedir.⁷¹ Sahip oldukları bilgilere, fetva sayına, Hz. Peygamber'in yanında bulunma sürelerine, ilme verdikleri öneme ve kavrama yeteneklerine göre farklılık gösteren ve bunlardan her birinin fetvası bir cilt oluşturacak kadar çok olan meşhur yedi kişiden sonra Muaz b. Cebel sahabilerden her birinin fetvası bir cüz oluşturacak kadar olan sahabiler arasında yer almaktadır.

Kur'an'ın otoritesinden hiç bir kuşkusu olmayan sahâbenin Kur'an'ın tek başına mevcut sorunların çözülmesinde yeterli olmadığını, Hz. Peygamberin açıklamalarına ihtiyaç bulunduğunu biliyor, fakat kendilerinin de Rasulullah gibi açıklama yetkisine sahip olup olmadıklarından emin değillerdi. Kur'an ve sünnetin de yetersiz kaldığı durumlarda Rasulullahın Kur'andan hareketle yaptığı açıklamalara benzer farklı bir metoda ihtiyaç duyulmaktaydı.

Böyle bir ihtiyaç Muâz hadisi diye bilinen meşhur hadiste ifadesini bulan "re'y ictihadı" kavramını fıkıh alanının gündemine getirmiş oldu.⁷² Muaz b. Cebel'in nas mukabilinde, fakat ona muhalefet anlamı içermeyen şahsî kanaat⁷³ veya hükmü doğrudan belirlenmeyen hadiselerin hükümlerini bilmenin yolu⁷⁴ olarak kabul edilen içtihad hadisine göre Resûl-i Ekrem, Muâz b. Cebel'i Yemen'e gönderirken neye göre hükmedeceğini sormuş, o da önce Kitap ve Sünnete orada bulamazsa ictihada göre hükmedeceğini söylemiştir.⁷⁵ Muaz hadisinden önce de Rasulullah'ın "Ben vahiy inmemiş hususlarda reyimle hüküm veriyorum"⁷⁶ sözü ve Bedir Gazvesinde askerlerin bekleyeceği yeri vahiyle mi yoksa re'y ile mi tayin ettiğini soran sahâbîye "re'y ile"⁷⁷ şeklindeki cevabı ictihadın önceleri Rasulullah tarafından da kullanıldığının örneklerindendir.

70 M. Yaşar Kandemir, a.m., a.y., Ahmet Özcan, a.g.e., s. 115-116.

71 İbn Hazm, *Cemheratu Ensâbi'l-Arab*, Beyrut 1983, s. 323

72 Ebû Dâvûd, "Akziye", 11; Tirmizi, "Ahkâm", 3.

73 H. Yunus Apaydın, "Re'y", *DİA*, XXXV, s. 37-40; a.m., "İctihad", *DİA*, XXI, 432-445.

74 H. Yunus Apaydın, "İctihad", *DİA*, XXI, 432-445; a.m., "Re'y", *DİA*, XXXV, s. 37-40.

75 Ebû Dâvûd, "Akziye", 11; Tirmizi, "Ahkâm", 3

76 Ebû Dâvûd, "Akziye", 7.

77 İbn Hişâm, a.g.e., III, 167-168.

İslâmiyet'i Muaz b. Cebel'den öğrenen bir çok sahâbi⁷⁸ ve tabiin⁷⁹ olmuştur. Yemen'deyken etrafında daha çok öğrenci yetiştirmiştir.⁸⁰ Hz. Ömer de "Muâz olmasaydı, Ömer helak olurdu." diyerek onun ilmini övmüştür. Yine Hz. Ömer bir hutbesinde şöyle demiştir: "Kur'ân'ı öğrenmek isteyen Übeyy b. Ka'b'ın yanına, ferâizi bilmek isteyen Zeyd b. Sabit'in yanına, fıkıh öğrenmek isteyen Muâz b. Cebel'in yanına gitsin. Mal isteyen yanına gelsin. Çünkü Allah beni mala bir bekçi ve onu insanlara dağıtıcı kıldı."⁸¹

3. İslam'ın yayılmasındaki hizmeti

Muâz'a Resûlullâh tarafından verilen ilk görev Akabe'de olmuştur. Akabe'de Rasûlullah'a verdiği sözü tutarak Medine'ye dönünce İslam adına ilk yaptığı iş putperetslikle savaşmak olan Muâz, bundan başka tarih sahnelerinde öğretmen, komutan, fakih/kadı gibi görevlerinin yanı sıra bir takım devlet ıslahatları, imar ve iskan, irşat ve tebliğ faaliyetlerinde de bulunmuş, böylece, hayatını ferdi kurtuluşunu ön planda tutan züht ve ibadet hayatıyla sınırlamamış, dönemin şartları gereği çeşitli devlet görevlerinde de bir ibadet şuuruyla iştigal etmiştir.

3.1 Öğretmenliği

Hicretin 9. yılı (m. 630) Kuran vahyinin devam ettiği ve dini hükümlerin henüz tamamlanmadığı bir dönemdir. Böyle bir dönemde Rasûlullah (s.a.s.) İslam'ın diğer memleketlerde tebliğ edilmesi için sahâbelerden hafıza, zeka ve temyiz yeteneği olan insanları dini hizmet görevlerine tayin etmiştir. Böyle sahâbelerden biri de muasırları arasında dini konulardaki bilgi ve birikimi sayesinde alim addedilen Muaz b. Cebel'dir.

Kur'ân'ı dört kişiden öğrenmeyi⁸² tavsiye eden Hz. Peygamber'in isimlerini zikrettiği kişiler arasında olan Muaz b. Cebel'i Rasûlullah Yemen'e öğretmen olarak göndermiştir.⁸³ Heyetler yılı (senetü'l-vüfud) olarak da bilinen hicri 9. yılda Yemen'den Medine'ye çeşitli heyetler gelmeye başlamış, hicri 11 yılında Hz. Peygamber'in vefatına kadar gelmeye devam eden bu heyetlerin sonuncusu Muaz b. Cebel'in gayretleriyle Yemen'de Müslüman olan Mezhic'in kolu Neha' kabilesinden gelen heyet olmuştur.⁸⁴

78 İbnu'l Esîr, *a.g.e.*, V, 197.

79 İbnu'l Esîr, *a.g.e.*, V, 197. 209; İbn Sa'd, *a.g.e.*, III, 587; İbn Hişâm, *a.g.e.*, IV, 177.

80 Razi, Ahmed b. Abdullah b. Muhammed (460/1068), *Tarihu Medinetü San'a*, thk: Hüseyin b. Abdullah el-Amri, 1981, s. 249. Krş. Mehmet Çiçekana, *Muaz b. Cebel: Hayatı ve şahsiyeti*, Konya, 2005 (yüksek lisans tezi).

81 Kandehlevi, Hayatü's-Sahabe, Kahire, 1968, III, 221.

82 İbnu'l-Cevzi, Ebu'l-Ferec Abdurrahman Ali b. Muhammed el-Cevzi, *el-Muntazam fî Tarihi'l-Mulûk ve'l-Ümem*, (thk. M. A.Kadir Ata), Beyrut 1992, c. IV, s. 264.

83 M. Yaşar Kandemir, a.m., a.y.

84 İbn Sad, *a.g.e.*, I, 346.

Mekke'nin fethi üzerine Hz. Peygamber siyasi ve idari düzenlemeler etmiş, bir takım vazife bölgesi yapmış, liyakati esas alınarak Muaz b. Cebel Mekke'de yeni müslüman olanlara dini öğretmek için görevlendirilmiştir.⁸⁵

Hz. Ebu Bekr döneminde Medine halkının onun bilgilerine olan ihtiyacını ve öğretmenlik yaptığını şu rivayetten anılmak mümkündür: Hz. Ömer anlatıyor: “Muâz b. Cebel, Şam seferine çıktı ve onun çıkması ile Medine halkı fıkıh bilgisinden yoksun kaldılar. Zira Medine halkının fıkıh sorularına cevap veren yegâne kişi o idi. Bunun için kendisi daha çıkmadan Ebû Bekir'e: “Halkın Muâz'a ihtiyacı vardır, diyerek ona izin vermemesini rica ettim. Ebûbekir: “Şehitlik isteyen bir kimseyi ben alıkoyamam” dedi. Ben de: Vallahi adam evinde ve yatağı içinde de ölse yine Allah ona şehitlik mertebesini verir. Çünkü bütün belde halkı ona muhtaçtır” dedim.⁸⁶

Yine Hz. Ömer'in hilâfeti devrinde Dımaşk Emîri Yezîd b. Ebû Süfyan halifeye bir mektup yazarak Suriye halkına Kur'an-ı Kerim'i ve İslâm'ı öğretecek muallimlere ihtiyaçları olduğunu bildirmiş ve bu amaçla üç kişi gönderilmesini istemişti. Hz. Ömer de Ubâde b. Sâmî'ti Muâz b. Cebel ve Ebü'd-Derdâ ile birlikte Suriye'ye yollamış, halifenin tavsiyesi üzerine bunlardan her biri Humus'ta, Dımaşk'ta ve Filistin'de muallimlik yapmıştı.⁸⁷

3.2. Askerî faaliyeti - Savaş sahnelerinde Muaz b. Cebel

Hz. Peygamber ile birlikte bütün gazvelere katıldı. Bedir (2/624), Uhud (3/625) ve Hendek (5/627) de Müşriklere karşı savaşmış Hendek ile aynı yılda ki Beni Kurayza'ya gönderilen seriye (5/627) de bulunmuştur.

628 yılında imzalanan Hudeybiye anlaşmasıyla Müslümanlar, Kureyş'in tehlikesinden biraz olsun kurtuldular. Kureyş ile sağlanan barıştan sonra Müslümanlara ihanet eden, zarar veren Yahudi topluluğun güçlü merkezi olan Hayber, İslam ordusu tarafından Rasûlullah'ın emri ile kuşatıldı. Muâz b. Cebel de Tebuk (8/630) seferine katılan Muâz b. Cebel, Benû Seleme'nin bayrağını taşımıştır. Bayrağı taşıma sebebi de Hz. Peygamber'in Evs ve Hazrec kabilelerinden Kur'an'ı en iyi bilenlerin bayrağı taşımalarını istemiş, Muâz da Benû Seleme'nin bayrağını taşımıştır. Benû Seleme'nin reisi olarak Hayber'in fethine katıldı. Mekke fethinin ardından Rasûlullah Huneyn Gazvesi'ne (8/630) giderken o'nu Mekke'ye Kur'an ve dinî bilgiler muallimi tayin ettiği için o, Huneyn ve Tâif gazvelerine iştirak edemedi.

85 İbnu'l-Esir, *a.g.e.*, III, 358; ez-Zehebî, *a.g.e.*, I, 330.

86 Zehebî, *a.g.e.*, I, 452.

87 Kandehlevî, *a.g.e.*, Kahire, 1968, III, 221; Yâkubî, *Târihu'l-Yâkubî*, Beyrut, 1970, II, 141.

3.3. Dini hayattaki rolü - Kuran hafızı ve Mushafın oluşmasındaki rolü

Hiz. Peygamber onun hakkında, “Ümmetimin helali ve haramı en iyi bileni Muâz b. Cebel’dir”⁸⁸ buyurmuştur. Muâz (r.a), Kur’an’ı en iyi okuyanlardan ve onu hıfzedenlerden birisi olup Rasûlullah’ın “Kur’an’ı dört kişiden alınız: Abdullah b. Mes’ud, Ebu Huzeyfe’nin azadlısı Sâlim, Muâz b. Cebel ve Ubey b. Kâb”⁸⁹ dediği dört kişiden biridir.

Medine’de Muâz’ın en önemli işi, Kur’an’ı kitap haline getirmek için yapılan faaliyetin içerisinde yer almak olmuştur. “Kıyamet günü âlimler bir araya geldiğinde Muâz bir taş atımı kadar uzaklıkta onların önünde yer alacak”⁹⁰ denilen ve Hiz. Peygamberin hayatında Kur’an’ı hıfzetmiş biri olan Muâz, Kur’an’ı toplayan altı kişilik ekibin içinde yer almıştı.

3.4. İmar ve iskan faaliyetleri

Yemen’de İslâmiyet’in erken dönemlerden itibaren yayılmaya başlamasının ardından eski kültür mirası ve mimari geleneği devam etmekle birlikte İslâm dininin getirdiği yeni unsurlar da bölgeye nüfuz etmeye başlamıştı. Bazı sahâbilerin Yemen’e yerleşmesi, diğer bölgelerden talebe ve ulemânın hadis almak üzere buraya gelmesine vesile olmuştur. Yemen’de inşa edilen ilk camiler diğer yerlerde olduğu gibi İslâm’ın öğretildiği mekânlardı. Yemende inşa edilen camilerin başında San’a Ulucamii, Zemâr Camii ve Muâz b. Cebel tarafından yaptırılan Cened Camii gelmektedir.⁹¹

Özellikle VI. (XII.) yüzyılda gelişen Yemenin Cenede yakın olan Taiz şehrinde ilk camiye sahâbî Muâz b. Cebel inşa ettirmiştir. Muâz, orada iki-iki buçuk yıl civarı kalmıştır. Cened Muâz b. Cebel’in orada yerleşmesinden sonra meşhur olmuş, Yemen’deki dini ve ilmi açıdan en önemli merkezlerden birine çevrilmiştir. Bu mescidin kendisinden sonra inşa edildiği de söylenir.⁹² Bu mescid günümüze kadar varlığını sürdürmektedir. Yemen’den ve Yemen dışından birçok âlim ve talebenin şehre geldiği kaydedilir. Burada yetişen ulemâ arasında fakih Yahyâ b. Sâlim, Ali b. Ahmed Bükeyr, fakih Şerefeddin Ahmed b. Muhammed b. Safah, Ali b. Ahmed Bâ Mervân adları zikr edilir.⁹³

88 Buhari, Fezâ’ilü’l-ashâb, 26; Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 230, 236; Ebû Nuaym, a.g.e., I, 228; İbn Asâkir, a.g.e., LVIII, 401, İbn Sad, a.g.e., II, 347.

89 Buhari, “Fezâ’ilü’l-Kurân”, 8.

90 İbn Sa’d, a.g.e., III, 590.

91 Cengiz Tomar, “Yemen”, DİA, XLIII, 414-416.

92 Yâkût el-Hamevî, a.g.e., II, 169; İdris Bostan, “Taiz”, DİA, c. XXXIX, s. 448

93 a.m., a.y.

3.5. İdari görevleri

3.5.1. Halifeye danışmanlık

Hiz. Ömer de Hiz. Ebû Bekir gibi ictihadlarını çok defa şûra usulüyle yapmıştır. Onun başta Hiz. Ali olmak üzere, Osman, Abdurrahman b. Avf, Muâz b. Cebel, Übey b. Kâ'b ve Zeyd b. Sâbit gibi sahâbenin ileri gelenlerinden oluşan bir istişare meclisi bulunmaktaydı⁹⁴.

Hiz. Ömer döneminde Muâz b. Cebel fetihlere katılmış, genişleyen İslam coğrafyasında irşat ve tebliğ hizmetine devam etmiştir. Hiz. Ömer Muâz b. Cebel'in ilminden faydalanmış, işlerinde ona danışmıştır.

Muâz, Hiz. Ömer'in danıştığı sahabilerdendir. Halife önceden olduğu gibi kendi döneminde de Muâz'a önem vermiş ve onu şu sözlerle övmüş ve bunu: "Şayet Muâz b. Cebel'i yerime halife tayin etsem ve Rabbim bana onu niçin seçtiğimi sorsa: Peygamberinden: "Âlimler kıyamet günü Rablerinin huzuruna vardıklarında Muâz bir taş atımı kadar onların önlerinde olur."⁹⁵ dediğini duydum derim" diyerek dile getirmişti.⁹⁶

Yeri geldiğinde Muâz, Halifeyi uyarmış ve tavsiyelerde bulunmuştur. Halife de onun uyarılarını her zaman dikkate almıştır. Onun halifeye danışmanlık yaptığını gösteren olaylarından biri Hiz. Ömer'in (r.a.) "Muaz olmasaydı Ömer helak olmuştu"⁹⁷ dediği, ikincisi ise bir müslüman kadına yaptıklarından dolayı idamla cezalandırılan ve İslam tarihinde ilk asılan Yahudi olarak bilinen hadiselerdir.⁹⁸

3.5.2. Devlet islahatlarındaki önemi

Hiz. Ömer, fetihlerden sonra pek çok konuda Ebu Ubeyde ve diğer kumandanlarla istişarede bulunmak ve onları teftiş etmek için Câbiye'ye gelmiş ve orada yirmi gün kalmıştır.⁹⁹

Hiz. Ömer'in Suriye'deki bütün emirlerin katılmasıyla yaptığı bu önemli toplantı "yevmü'l-Câbiye", orada okuduğu hutbe de "hutbetü'l-Câbiye" adıyla meşhur olmuştur. Hiz. Ömer bu hutbesinde Kur'an'dan bir şey sormak isteyenlere Übey b. Kâ'b'ı, fıkıh için Muâz b. Cebel'i, ferâiz* için de Zeyd b. Sâbit'i tavsiye etmiş, fey* gelirlerini taksim ederken göz önüne alacağı esasları sıralamıştır. Savaşla ele geçen toprakları ganimet

94 İbn Sa'd, a.g.e., II, 350

95 ez-Zehebî, a.g.e., I, 446

96 Bkz. Mehmet Çiçekana, a.g.e., s. 50.

97 Zehebî, a.g.e., I, 452.

98 Kandehlevî, a.g.e., II, s. 106, bkz. Mehmet Çiçekana, a.g.e., s. 51.

99 Mustafa Fayda, "Câbiye", DİA, VI, s. 538.

gibi taksim etmek istediğinde Muâz b. Cebel bu konuda kendisine engel olmuş ve savaşlardan elde edilen ganimetlerin taksimine İslam ümmeti için faydalı olacak farklı bir yön vermiştir: “Allah’a yemin ederim ki, eğer sen bu toprakları taksim edersen, bizim beğenmediğimiz durum ortaya çıkar; çok şey, belirli kimselerin eline geçer, onlar öldükten sonra, bu mallar bir kişide kalır. Onlardan sonra başka bir zümre gelir ve bunlar İslâmiyet’i iyi bir şekilde muhafaza ederler; fakat hiçbir mal bulamazlar. Bundan dolayı sen, öncekilerin de sonrakilerin de faydalanacağı bir şekilde karar ver.” Hz. Ömer Muâz b. Cebel’in sözüne göre hareket etti, toprakları taksim etmedi.¹⁰⁰

3.5.2. Hazinedar/Beytûlmâl görevlisi

Hz. Peygamber kendisini, toplanan gelirleri halk için koruyan ve gerekli yerlere harcayan bir hâzin olarak tanıtmıştı.¹⁰¹ Asr-ı saâdet’te beytûlmâl’e ait nakit para Resûl-i Ekrem’in evinde, tarım ürünleri ise Mescid-i Nebvî’nin üst katındaki odada muhafaza edilirdi. Hz. Ömer, Bilâl-i Habeşi, Ebû Ubeyde b. Cerrâh ve Muâz b. Cebel hazinedarlıkla (sâhibü beytûlmâl) görevlendirilmişlerdi; beytûlmâlden yapılan harcamalar onlar tarafından yürütülürdü.¹⁰²

Bir rivayette Hz. Ömer (r.a.)’in arkadaşlarının her birinsinin bir temennisi üzerine dediği “Ben de isterdim ki şu oda dolusu Ebû Ubeyde b. el-Cerrah, Muâz b. Cebel ve Huzeýfe b. Yeman gibi adamlarım olaydı da onları Allah ve memleket hizmetinde kullanaydım.” demesinin ardından güvendiği insanları yanındakilere tanıtmak amacıyla önce Huzeýfe’ye, sonra Muâz b. Cebel’e, sonra Ebû Ubeyde’ye birer miktar para gönderip hizmetçisine:

-Bak bakayım parayı ne yapıyorlar diye emretti. Hizmetçi döndüğü zaman kendisine:

-Her üçü de parayı alır almaz hiç bekletmeden muhtaçlara dağıttılar, deyince Ömer:

-Gördünüz mü, benim size söylediğim nasıl doğru çıktı? dedi.¹⁰³

Sonuç:

Asrı-saadet döneminde İslam’ı genç yaşta kabul eden sahabilerden olan Muaz b. Cebel güzel yüzlü, iyi huylu, cömert ve fedakar olduğu kadar iyi hafıza, keskin zeka, anlama ve muhakeme kabiliyeti ile seçilen insanlardan biri olmuştur. Bu sebeple hem

100 Belazuri, *a.g.e.*, s. 216; Kandehlevi, *a.g.e.*, I, 474.

101 Müslim, “Zekât”, 73

102 Mehmet Erkal, “Beytûlmâl”, DİA, VI, s. 90-94

103 Kandihlevi, *a.g.e.*, II, 245.

Hız. Peygamber hem de halifeler döneminde onlara danışmanlık yapmış çeşitli konularda tavsiyeleri ve kararları kabul edilmiştir.

Kur'an'ı hem ezberleyen hem de hayatına uyarlayan Muaz b. Cebel onun iki kapak arasına getirilmesinde iştirak eden komisyonun terkininde yer almıştır. Bundan başka henüz Hız. Peygamber (s.a.s.) hayatta iken ve vahyin gelmeye devam ettiğı bir dönemde Kur'anı-Kerim'i ve Sünneti çok iyi bildiğı içindir ki, Kur'anı-Kerim'e bağı kalarak içtihad etmiş ve bu davranışı Hız. Peygamber (s.a.s.) tarafından kabul edilmiştir. Bundan başka cemaatle kılınan namaza sonradan yetişen birinin önce cemaate uyup sonra namazı nasıl tamamlaması gerektiğini yine Muaz b. Cebel'in Hız. Peygamber tarafından onaylanan tatbikinden öğrenmekteyiz.

Hayatı araştırılırken onun İslam'ı anlama, yorumlama ve tebliğ etme çabası içerisinde olduğu görülür. Hayatı boyunca Kur'an-ı Kerim öğretmenliği, zekat memuru ve danışmanlık, kadılık, valilik, komutanlık ve s. gibi çeşitli dini ve idari görevlerde başarıyla çalışmıştır. Bu sebeple o Hız. Peygamber döneminden itibaren irşad ve tebliğ görevlerini yerine getirmek için Mekke, Yemen, Şam gibi farklı ülkelerde bulunmuştur.

Muaz b. Cebel Hız. Peygamber'e bağı olan, hayatını Kur'an ve Sünnete göre yaşayan sahabilerden olmasına bakmayarak Rasulullahın yanında az bulunması hasebiyle diğer hadis rivayet eden sahabilerden farklı olarak az hadis rivayeti olan sahabiler sırasında yer almıştır. Fakat rivayet ettiğı hadisler İslam'ın teşekkülünde önemli rol oynamıştır.

Bibliyografya:

- APAYDIN, H. Yunus, "İctihad", *DİA*, XXI, 432-445.
- , "Re'y", *DİA*, XXXV, s. 37-40.
- BELÂZÜRÎ, Ahmed b. Yahya b. Cabir (ö. 279/892), *Futûhu'l Büldân*, (çev. Mustafa Fayda), Ankara 1987.
- BOSTAN, İdris, "Taiz", *DİA*, XXXIX, s. 448.
- BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm Cu'fî Buhârî, *el-Câmiü's-sahih*, İstanbul : Dârü't-tibâati'l-âmire, I-VIII.
- ÇİÇEKANA, Mehmet, *Muaz b. Cebel: hayatı ve şahsiyeti*, Konya, 2005 (yayınlanmamış yüksek lisans tezi).
- ERKAL, Mehmet, "Beytülmal", *DİA*, VI, 90-94.
- FAYDA, Mustafa, "Câbiye", *DİA*, VI, 538.
- İBN ASÂKİR, Ebû'l-Kasım Ali b. Hasan (ö. 571/1170), *Tarihu Medineti Dımaşk*, (nşr. Muhibbuddin Ebû Said Ömer b. Garamel-Amravî), Daru'l-Fikr, Beyrut 1995- 1998.
- İBN HANBEL, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybani, *el-Müsned*, Beyrut : Dârü'l-Fikr, 1991, I-X.

İBN HAZM, Ebû Muhammed Ali b. Ahmet b. Saïd el- Endelusi (ö. 456/1064), *Cemheratu Ensâbi'l-Arab*, Beyrut 1983.

İBN HİŞÂM, Ebû Muhammed Abdülmelik (ö. 218/833), *es-Sıratu'n-Nebeviyye*, (Thk. Mustafa es-Sekkâ ve Arkadaşları), Beyrut 1936.

İBN KESİR, İmadüddin Ebû'l-Fidâ İsmail (ö. 774/1372), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Beyrut 1995.

İBN MACE, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid er-Rebei el-Kazvini, *es-Sünen* (thk. Muhammed Mustafa A'zami) . Riyad : Şeriketü't-Tıbaati'l-Arabiyye, 1984 I-II.

İBN SA'D, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd ez-Zühri (ö. 230/844), *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, Beyrut 1957.

İbnu'l Esir, İzzuddin Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed (ö. 630/1232), *Üsd'ü'l-Ğâbe*, Kahire 1970, I-VII.

İBNU'L-CEVZÎ, Ebu'l Ferec Abdurrahman Ali b. Muhammed el-Cevzî (ö. 597/1201) *el-Muntazam fî Tarihi'l-Mulûk ve'l-Ümem*, (thk. M. A.Kadir Ata), Beyrut 1992.

KANDEHLEVÎ, Muhammed Yusuf, *Hayatü's-sahabe*, Kahire 1968, I-III.

KANDEMİR, M. Yaşar, "Amr b. Meymun", *DİA*, III, 89.

-----, "Muaz b. Cebel", *DİA*, XXX, 338-339.

MÜSLİM, Ebû'l-Hüseyn el-Kuşeyri en-Nisaburi Müslim b. el-Haccac, *Sahih-i Müslim* (nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâki), Kahire : Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1955, I-V.

ÖNGÖREN, Reşat, "Tasavvuf", *DİA*, XL, 119-126.

ÖNKAL, Ahmet, "Amr b. Cemuh", *DİA*, III, 82-83.

ÖZCAN, Ahmet, *Muaz b. Cebelin Şahsiyeti ve Hadis rivayetindeki yeri* (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Eskişehir 2013.

RAZÎ, Ahmed b. Abdullah b. Muhammed (460/1068), *Tarihu Medinetü San'a* (thk: Hüseyin b. Abdullah el-Amri), 1981.

TİRMİZİ, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemi, *el-Câmiü'l-kebir* (thk. Beşşar Avvad Ma'ruf), Beyrut : Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1998. I-VI

TOMAR, Cengiz, "Yemen", *DİA*, XLIII, 414-416.

YÂKÛT, el-Hamevî, Şihabuddin Ebû Abdullah Yâkût b. Abdullah (ö. 626/1228), *Mu'ce-mu'l-Büldân*, I-VI, İran 1965.

ZEHEBÎ, Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman (748/1346), *Tarihu'l İslam*, thk: Ömer Abdüsselam Tedmürî, Beyrut, 1988.

ZEHEBÎ, Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman (ö. 748/1346), *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, (thk. Şuayb el-Arnaut), Beyrut, 1985, I-XXIII.

ZİRİKLÎ, Hayruddin, *el-A'lâm Kâmûsu Terâcim*, 3. Baskı, Beyrut 1969, I-VIII.

(Yard. Doç. Dr. Ülker ABUZAROVA tebliğini sundu)

BAŞKAN – Biz de Yard. Doç. Dr. Ülker ABUZAROVA Hoca'mıza teşekkür ediyoruz.

Evet, şimdi müzakerelere geçeceğiz. Casim Hocam, yirmi dakikamız var, yarısı senin yarısı benim.

Buyurun Hocam.

MÜZAKERE

Prof. Dr. Casim AVCI¹⁰⁴

Bismillahirrahmanirrahim.

Teşekkür ederim Sayın Başkanım.

Kıymetli Hocalarım, Çok Değerli Müftü, İmam-Hatip, Müezzin-Kayyım Kardeşlerim, Değerli Öğretmenlerimiz, Muhterem Hanımefendiler, Beyefendiler, Değerli genç kardeşlerim,

Öncelikle Mevlid-i Nebi Haftası'nı tebrik ediyorum. Yüce Mevla, bu hafta yaptığımız bütün faaliyetleri, Allah yolunda yaptığımız, Resûlullah sevgisi doğrultusunda yaptığımız bütün faaliyetleri kabul buyursun; inşallah hayırlara, bereketlere vesile olsun niyazıyla başlıyorum.

Önümde üç tebliğ var; biri İngilizce, biri Arapça, biri Türkçe. Ben bu üç tebliğin müzakeresi için epey notlar aldım. Hatta –latife olarak söyleyeyim-ara sıra da Sayın Başkanıma gösteriyordum ki, bana ilave vakit versin diye. Ancak, baktım, sayın başkan müzakere süresi için önce on beş dakika demişti, şimdi ona düşürdü. Dolayısıyla, ben vaktin darlığını dikkate alarak sadece bazı noktaları söyleyeceğim.

Bana müzakere için verilen bildirileri sunan hocalarımız üç farklı ülkeden geliyor. Yannis Bey Fransa'dan geliyor; Muhammed Hazır Hocamız Katar'dan, Ülker hanım da Azerbaycan'dan geliyor. Tabii Ülker ilk defa gelmiyor, yıllar önce Türkiye Diyanet Vakfı'nın bursiyeri olarak İstanbul'a geldi; İSAM'da, Marmara Üniversitesi'nde yetişti, doktorasını tamamladı. Burada elde ettiği İslami bilgiyi Azerbaycan'daki kardeşlerimize aktarıyor, anlatıyor. Bu bakımdan tanışıklığımız ve onun Türkiye'yi, İstanbul'u bilmesi uzun yıllara dayanıyor. Kendisini burada tebrik ediyorum ve aynı zamanda şunu da hemen ilave etmek isterim ki, onun gibi birçok arkadaş Türkiye'ye geldi, yetiştiler ve şimdi Azerbaycan'da İslâm'a hizmet ediyorlar.

104 Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Bu bakımdan öncelikle tebliğ sunan, bilgilerini bizimle paylaşan her üç hocamıza da teşekkür ediyorum.

Tabii, çeşitli sempozyumlarda, ilmi toplantılarda biz de tebliğ sunuyoruz ve bizi de müzakere ediyorlar. Buradan biliyoruz ki, verilen yirmi dakikalık süre içinde bir tebliğde söylenmesi gerekenleri söylemek zor. Dolayısıyla hocamızın tebliğinde şu eksikliği var, şunu ilave ederse daha iyi olur diyemeyeceğim. Nitekim buradaki tebliğ metinlerinde yazdıklarının hepsini anlatamadıklarını da biliyorum. Burada anlatılan, örnek gösterilen hemen her sahabe ile ilgili müstakil kitap yazılsa değer. Mus'ab b. Umeyr'i, Hz. Ali'yi, Zeyd b. Sabit'i, Muâz b. Cebel'i hangimiz yirmi dakikada anlatabiliriz. O bakımdandır ki, ben birkaç noktayı paylaşmakla yetineceğim.

Bu sene, Mevlid-i Nebi Haftası dolayısıyla düzenlenen programlara gösterilen ilgi ve dile getirilen konulara baktığımızda, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bu yıl Mevlid-i Nebi Haftası'ndaki ana konuyu "Peygamber Efendimiz ve Gençlik" diye seçmesinin ne kadar isabetli olduğunu anladım. Ancak önemli gördüğüm bir hususu belirtmek isterim. O da şudur: Hepimiz bu toplantılardan ve faaliyetlerden mutlu ayrılıyoruz. Düzenleyen müftümüz, imamımız mutlu. Öğretmenimiz, okul müdürümüz mutlu. Bizim gibi konuşanlar, müzakere edenler mutlu... İnşallah programlara katılanlar, dinleyenler mutlu... Çünkü, örnek bir insandan bahsediyoruz. Üsve-i hasene olan, Allah tarafından "en güzel örnek" olarak tavsif edilen Resûlullah Efendimiz'den bahsediyoruz. Onun gençliğinden ve aynı zamanda onun terbiyesinde yetişen İslâm'ın örnek gençlerinden bahsediyoruz. Dolayısıyla hepimiz iyi ki bu programı yaptık, iyi ki konuştuk diye mutlu, mesut olarak ayrılıyoruz. Kendimde de bunu hissettim. Fakat, can alıcı bir soru var ki, ona geldiğimiz zaman, kendi adıma konuşayım, terlemeye başlıyorum. Acaba Resûlullah Efendimiz'in gençliğini ve onun yetiştirdiği gençleri bugün biz kendimiz örnek alabiliyor muyuz? O gençlikteki ilkeleri önce kendi çocuklarımıza, öğrencilerimize ve diğer gençlerimize mal edebiliyor muyuz? Gençlerimizle diyalogumuz nasıl? Evimizden başlayalım, çocuklarımız nerede, biz neredeyiz acaba? İnternet başında, tablet başında, bilgisayar başında... Dışarıdaysa acaba neredeler? Bizim onlardan haberimiz var mı? Bu soruyu sormamız gerekiyor. Öğrencilerimiz ve mahallemizdeki gençlerle acaba irtibatımız nedir? Müftümüzün, imamımızın, öğretmenimizin gençlerle irtibatı ve onları yönlendirmesi ... Acaba bunu sağlıklı yapabiliyor muyuz? Gençliğimizle sağlıklı bir iletişim kurabiliyor muyuz?

O bakımdandır ki, Allah'a şükür, programa baktım, bazı tebliğler bu konuyla ilgili. Bir kısmı yarın sunulacak. Ama öyle anlaşıyor ki bu iş, yani Resûlullah'ın örnekliğini, o genç sahabilerin örnekliğini günümüze taşımak o kadar kolay değil. Şüphesiz, öncelikle geçmişi doğru tespit etmeliyiz, sonra günümüze, doğru bir şekilde yansıtmalıyız. Abdullâh Kahraman Hocamız bir tebliğ müzakere ederken dedi ki, "Güzel tespit etmişsin

kardeşim de bunun günümüzdeki mesajları nedir”? Bu çok doğru ve bir o kadar da önemli bir soru. Ancak burada şunu da dikkate almamız gerekir: Geçmişten, günümüze yönelik mesajlar çıkarılırken tek başına bir siyerci bunu yapamayabilir. Bilgi olarak bir şeyler çıkarabiliriz, ama günümüz gençliği ile o günkü gençliğin farkını anlayabilmeliyiz. Ayrıca şunu da dikkatinize sunmak isterim: Resûlullah Efendimiz gençleri eğitirken -Yannis Bey’in değindiği gibi- önce çocukluktan başlıyordu. Çünkü çocuk eğitimi önemli. İşte Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, Abdullah b. Abbas, Enes b. Malik vs. Demek ki gençlik, bir toplumun temeli, temel dinamiği, ama çocukluktan başlamamız gerekiyor. Sonra, Resûlullah Efendimiz gençlere görev verirken, gençlere sorumluluk yüklerken o gençlerin ehliyetini, kabiliyetini, liyakatini esas alıyordu. İşte, Ebû Zer örneğini verdiler. Ebû Zer çok değerli bir sahâbî, iyi bir sahâbiydi. İyi bir genç, İslam yolunda çeşitli sıkıntılara katlanmış olan bir gençti. İslam’ı tebliğ anlamında -evet- iyi bir genç, ama kumandanlık ve idarecilik noktasında Resûlullah diyor ki “sen zayıfsın, idarecilikte zayıf kalabilirsin.” Bunu da açık söylüyor. Biz bazen konuşuyoruz, işte Peygamberimiz çocukları kırmadı, gençleri kırmadı diye... Bu doğru, ama yanlışları da Peygamber Efendimiz düzeltti ve söyledi. İşte Hz. Hasan örneği. Allah Resûlü ona Hz. Hüseyinle birlikte “iki reyhanım” diyor. Namazda, namazı bozar gibi algıladığımız hareketlerde dahi meselâ, secdede iken sırtına çıkan Hz. Hasan’ı sırtından indiriyor, yere koyuyor. Bunu görüyoruz... Ama öte yandan Hz. Hasan diyor ki: “Ben dedemle birlikte bir hurmalıktan geçiyordum, burası sadaka/zekât olarak ayrılmıştı. Oradan bir hurma alıp yiyecek oldum; ağzıma aldım, çiğnedim. Resûlullah fark etti ve derhal çıkarttırdı. Çünkü “Biz Peygamber ailesi, sadaka/zekât almayız, yemeyiz” dedi. Bunu ömür boyu unutmadım” diyor.

Gençlerin hatalarını düzeltmesine dair örnek, Muâz b. Cebel... Muâz (r.a.) bir defasında mahallesinde yatsı namazını kıldırıyor. Bu sırada Bakara sûresini okuyor. Kıscası, namazı uzatıyor. Ziraatle uğraştıkları için yorgun düşen cemaatten bazıları Muâz’ı Peygamber Efendimiz’e şikâyet ediyorlar. Peygamber Efendimiz Muâz’a ne buyuruyor? “Ya Muâz, sen fitne çıkarmak mı istiyorsun?” (Buhârî, “Ezân”, 60, Edeb, 74; Müslim, “Salât”, 178-179; Ebû Dâvûd, “Salât”, 123-124). Tabii o da biliyor ki, Muâz’ın niyeti ve maksadı bu değil. Aksine, daha çok Kur’an okunsun, Allah kelâmı daha çok tekrarlınsın istiyor. Ama Peygamber Efendimiz demiş oluyor ki, Ey Muâz, senin bu yaptığın cemaat arasında fitneye, huzursuzluğa ve problemlere sebep olur. Cemaat içinde hastalar, yaşlılar ve çeşitli sebeplerle uzun süre dayanamayanlar var. Onları da dikkate almalısın. Dolayısıyla Peygamber Efendimiz, Muâz’ı, Ülker Hocamızın anlattığı, zamanın yetersizliğinden dolayı bir kısmını anlatamadığı Muâz’ı, bir yanlışını düzeltmek için uyarıyor. Ama burada şu noktaya dikkat etmeliyiz: Biz evladımıza, öğrencimize, etrafımızdaki gençlere, kendi emrimiz altındakilere davranırken şu mesajı mutlaka vermeliyiz: Hata ve yanlışları düzeltirken benim hedefim sen değilsin, benim hedefim senin yanlışındır.

Hani, Resûlullah Efendimiz bazı yanlışları gördüğü zaman -aramızda vaizlerimiz, hocalarımız var, onlar çok iyi biliyorlar- “Aranızdan bazıları şöyle şöyle yapıyorlar” di-yordu; isim vermiyordu. “Ahmet, Mehmet, Ayşe, Fatma sen şöyle yapıyorsun, bunu yapma” dememesi başkalarının yanında küçük düşürmemek, rencide etmemek için. Niçin böyle davranıyor? Çünkü Peygamber Efendimiz’in amacı, onun metodu, şahısları rencide etmek, onları hedef almak değil, onları eğitmektir. Hak yolda eğitmektir. Kısacası, Resûlullah’ın amacı yanlış düzeltmektir. Yanlış düzeltince de problem kalmıyordu.

Bu bakımdandır ki, önce Resûlullah’ı doğru bir şekilde anlamak, ondan sonra o günün gençliğini anlamak ve günümüzün gençliğini tanıyarak uygun bir şekilde iletişim kurmak gerekmektedir.

Muâz b. Cebel’le ilgili bir noktayı daha söyleyip bitireceğim. Muâz b. Cebel’i Pey-gamber Efendimiz Yemen’e İslâm’ı öğretmek ve kadılık yapmak üzere gönderirken aralarında bir konuşma geçer. Meşhur konuşmayı biliyorsunuz. Hz. Peygamber Mu’âz b. Cebel’e sorar: “Neyle hükmedeceksin? Muâz (r.a.) cevap verir: Kur’an’la. “Orada bu-lamazsan?” “Resûlullah’ın sünnetiyle.” “Orada bulamazsan?” “Kendi re’yime göre amel edeceğim, ictihad edeceğim.” (Ebû Dâvûd, “Akziye”, 11; Tirmizî, “Ahkâm”, 3). Şimdi bu-radan geliyoruz, değerli kardeşlerim, günümüzde bazılarının sahip olduğu “Kur’an bize yeter” anlayışına. Kur’an bize, elhamdülillah tabii ki yeter, onda bir nakısa görmüyoruz. Ama bizzat Resulullah’ın kendisi bir problem ortaya çıkarsa, yeni bir problem ortaya çıkarsa o konuyla ilgili önce neyle hükmedeceksin, diyor. “Allah’ın kitabıyla.” Cevabını aldıktan sonra hemen ikinci soru geliyor: “Ya onda bulamazsan?” Demek ki bizim başka şeylere de ihtiyacımız var. Muâz (r. a.) sünneti söylüyor, hadisleri söylüyor. Ama Hz. Peygamber “Ya onda da bulamazsan?” diye soruyor. Demek ki bunlar belli. Yani bazı şeyleri Kur’an’da doğrudan bulamayabiliriz. Bazı şeyleri sünnette, hadis kaynaklarında bulamayabiliriz. (Alkışlar) O zaman ne yapacağız? İctihada başvuracağız ... Tabii ki, bunu ictihada ehil olan ulemâ, yetkin olan hocalarımız yapacak. Onlar ictihad edecekler ve bizim önümüzü aydınlatacaklar.

Bir noktayı daha ilave etmek istiyorum: Günümüzde anlatıyoruz, meselâ, Zeyd b. Sabit için diyoruz ki, Peygamber Efendimiz ondan bazı yabancı dilleri öğrenmesini istedi; o da kısa bir sürede bunları öğrendi. Oradan günümüze geliyoruz. Bugün bazı gençlerimiz Arapça biliyor; İngilizce biliyor. Diyoruz ki, yanına bir Fransızca ekle; Al-manca ekle; İspanyolca ekle; Çin’e açılıyoruz, Japonya’ya açılıyoruz, Rusya’ya açılıyo-ruz... Bu dillerden birini veya birkaçını daha ekle, dediğimiz zaman gençlerimiz biraz ağır bir yük yüklenmiş gibi görüyor. Halbuki, kabiliyetli gençlerimizi seçmeli, kabiliyetine göre, ehliyetine göre, liyakatine göre bunları yapabilmeliyiz. İşte Resûlullah’ın örnek-liği ve işte İslam gençliği. Yani çağımızın Musab’larını, çağımızın Zeyd b. Sabit’lerini,

çağımızın Hz. Ali’lerini, çağımızın Muâz b. Cebel’lerini günümüze göre yetiştirmek için hepimiz seferber olmalıyız.

Bu sözlerle bitiriyorum. Hepinize çok teşekkür ediyorum, sağ olun. (Alkışlar)

BAŞKAN – Evet, tüm tebliğ sunan hocalarımıza, müzakere eden sayın hocalarımıza çok çok teşekkür ediyoruz; çok verimli istifade ettiğimiz bir oturum oldu.

12.30 ara görünüyor. Ben sizlerden müsaade istiyorum bir on dakika konuşmama müsaade eder misiniz? (Alkışlar)

Elbette çok şey söylenebilir ama ben başlıklar hâlinde spot şeyler söylemek istiyorum.

Birinci olarak: Biz gerçekten gençlere muhtacız, istikbal gençlerindir, istikbalin güvencesi gençlerdir. Onları iyi yetiştirmek için, gençlerin mutlaka slogana ihtiyacı vardır. Biz gençliğimizde “Tek yol İslam, hak yol İslam” diye yetiştik. Bugünkü gençliğin bir sloganı yoktur. Elinde telefonu vardır ama sloganı yoktur. Gençlere mutlaka diline pelesenk olacak bir slogan üretmeliyiz. Bu eğitimcilerimizin işi.

İkinci olarak: Gençlik meydan okumak istiyor, protest bir gençlik var bugün ve kendi içindeki duygularını kendi bildiği yöntemlerle protesto ediyor. Hâlbuki, ona bu modeli de göstermemiz lazım. Eğer varsa bir meydan okuma, cesaretle öne çıkma ki İslam tarihinde ashabın arasında gerçekten böyle güzide gençler var, bunlara öne çıkarmamız lazım.

Genç, iltifat edilmesini ister. Sırtını sıvazladığınız zaman, omzuna el koyduğunuz zaman ona yaptıramayacağınız iş yoktur. Bugün bire bir bu beden temasıyla ya da dostlukla, kardeşlikle bire bir ilişkiler kurulmazsa afaki olarak ne kadar kitap yazarsak yazalım, ne kadar konferanslar sempozyumlar yaparsak yapalım gençler buraya gelmezler ve bizi dinlemezler.

Dördüncü olarak: Gençler kendini ispat etmek ister. O yüzden gençlere görev vermeliyiz, sorumluluk vermeliyiz. Özellikle de keşke bu gençlik sempozyumunda bir de genç oturumu yapılsaydı ve burada gençler olsaydı, gençler olmalıydı burada. (Alkışlar) İnşallah konular deşifre edilecek, bunlar da kayda geçer ve bir dahaki sefere düşünülmüş diye bunu söylüyorum.

Efendim, Kâmil Miras Tecrid-i Sarih ve Tercüme Şerhi’nde Resulullah (asv)’in devesinin terkisinde veya atının terkisinde nasihat ettiği 17 genç tespit ettim, diyor. Az değil, 17 genç. Muhsinul Sahabe dediğimiz, az önce de zikredildi zaten hadislerin yüzde 75’i bize genç sahabilerden geliyor. Resulullah’ın nasihat ettiği sahabilerden biri de kendi amcazadesi olan Abdullah Bin Abbas’tır ki yaşı 13 – 15 arasındadır. Abdullah Bin Abbas giderken, ona “Ya Hulam. Ey Genç” diye sesleniyor. “Lebbeyk ya Resulallah.” Duyuyor,

bir şey söylemiyor. İkinci kez yine “Ya Hulam.” dediğinde “Lebbeyk ya Resulallah” diye cevap verdim diyor. Üçüncü kez “Ya Hulam” diyor “Lebbeyk ve saaleyk ya Resullah” O zaman hazır hâle geldiğini görünce, “Sana birtakım kelimeler öğreteceğim.” Bu hadisi serdetmemdeki maksat şudur, sonunda söyleyeceğim. Tirmizi’nin hıyame bahsinde, 59 uncu babda geçen, Müsnet’in birinci cildinde geçen bu hadiste. Resulullah bir gence nasıl hitap edilir ve 15 yaşındaki bir gence neler söylenir, en güzel model odur, oradan almalıyız diye arz etmek istiyorum. “İhfazillahe yahfazke. Allah’ı koru ki Allah da seni korusun.” Şerhine girmiyorum, hepimiz biliyoruz, bu ilmi okuyoruz, okutuyoruz. “İhfazillahe tecidü tücaheke.” Önce burada tam bir Müslümanlıktan bahsediyor, Allah’a tam bir teslimiyetten bahsediyor, İslam’ı yaşamaktan bahsediyor ve kesin emirlerle söylüyor. Şöyle yapar mısın, böyle yapar mısın değil. Genç ikilikten hoşlanmaz, emirden hoşlanmaz. “Aslanım, oğlum, kızım şöyle yap.” dersin ya da gerekçesiyle beraber söylersen çok daha güzel olur. “İstediğin zaman Allah’tan, yardım talep ettiğin zaman yalnız Allah’tan.” Burada da tevhidi öne çıkarıyor, şirki öteliyor. Gence tevhidi ve şirki anlatmak lazım. “Bütün insanlar bir araya gelse sana fayda vermek için, torpil yapmak için uğraşsalar, Allah’ın takdir ettiğinden başka kimse sana fayda veremez.” “Eğer bütün dünya senin karşına gelse sana zarar vermek için, Allah’ın takdir ettiğinden başka kimse sana zarar veremez.” Bu ne büyük bir meydan okumadır. Resulullah bir gence meydan okumanın ölçüsünü veriyor, bu bir meydan okumadır.

Bugün bizim buna ihtiyacımız var. Slogan olmadan, meydan okuma olmadan, kendine güvenmeden bir ilerleme kaydedemeyiz. Önce savunmadan vazgeçeceğiz. İslamiyet’in ne kusuru var ki biz eğiliyoruz, bükülüyoruz. Biz müdafaa etmekten vazgeçmemiz lazım, İslam’ı haykırmamız lazım her yerde, herkesin karşısında. Bilgimiz de sağlam, imanımız da sağlam, bunda şüphemiz yok.

Sonunda vurucu darbe geliyor. “Kalemler kaldırıldı, sayfalar kurudu.” Bu ne büyük bir teslimiyet. “Başına gelecek zaten belli, korkma!” diyor. Korkma! İstiklal Marşı da öyle başlamıyor mu? Akif de bu bilinçle hareket ediyor demek ki. Korkmamak lazım ve bildiğinizi en güzel üslupla, bir nebevi üslupla haykırmak lazım.

Dolayısıyla gençler bizim için çok önemli.

Camiler konusuna değinildi biraz ama camilerde gençler meselesine ben bir cümleyle temas etmek istiyorum. Hâlâ çocuk gürültüsünden rahatsız olan cemaatimiz var. Hâlâ çocuk gürültüsünden rahatsız olan imamlarımız müezzinlerimiz var. Bunu yaşıyoruz. Bunun artık kalkması lazım. Çocuk gürültüsüyle kılınan namaz, kadınların geldiği camiler Resulullah (asv)’ın camisine benzer. Çocukların olmadığı camiler, kadınların gelemediği camiler asrı saadetteki camilere benzemez. Onun için mutlaka gençlerden, imam efendinin etrafında bir gençlik şurası olması lazım. Her imam kardeşimiz, etra-

fında Musab Bin Umeyr'ler gibi, Muaz Bin Cebel'ler gibi, Enes Bin Malik'ler gibi bir gençlik oluşturmak zorundayız. Aksi hâlde kendimiz söyler kendimiz dinleriz.

Cenabı Hak, bu şuurla her gününü bir gence bir tebliğ yapabildim mi heyecanıyla yaşamayı hepimize nasip eylesin diyorum, sabırla dinlediniz, en büyük alkışı siz hak ettiniz, hepinize saygılar sunuyorum.

Sağ olun, var olun. (Alkışlar)

3 HZ. PEYGAMBER'İN ÖRNEKLİĞİNDE GENÇLERLE İLETİŞİM

OTURUM BAŞKANI

Osman TIRAŞÇI

Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı

24.11.2018
CUMARTESİ

TAKDİM – Değerli hocalarım, kıymetli misafirlerimiz; sempozyumumuzun Üçüncü Oturumuna başlıyoruz inşallah.

Üçüncü Oturumumuzu yönetmek üzere Diyanet İşleri Başkan Yardımcımız Sayın Osman TIRAŞÇI Hocamızın kürsüyü teşriflerini arz ediyorum. (Alkışlar)

Üçüncü Oturumumuzda tebliğ sunmak üzere, tebliğ sahipleri olan Prof. Dr. Adem APAK, Dr. Öğretim Üyesi Selim DEMİRCİ, Dr. Öğretim Üyesi Mohamad Anas SARMINI ve Dr. Öğretim Üyesi Umut KAYA hocalarımızı kürsüye arz ediyorum.

OTURUM BAŞKANI Osman TIRAŞÇI (Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı) – Bismillahirrahmanirrahim.

Çok muhterem hocalarım, saygıdeğer misafirler, hanımefendiler, beyefendiler, sevgili gençler; Diyanet İşleri Başkanlığımızca düzenlenen Uluslararası Mevlidi Nebi Sempozyumunun ikinci gününde Üçüncü Oturumu başlatıyorum.

Bu oturumda inşallah dört hocamız bildirilerini takdim edecekler, iki hocamız da bu bildiriler istikametinde müzakerelerini sunacaklar. Şayet vakit kalırsa, siz değerli hazırandan da düşünce ve fikirlerini ifade etmek isteyenler olursa onlara da zaman tanımaya çalışacağız.

Her bir bildiri sahibi hocamıza yirmişer dakika süre taniyacağız, müzakereyi yapan hocalarımıza da onar dakika olmak üzere bu oturumumuzu inşallah tamamlamaya çalışacağız.

Çok değerli misafirler, Türkiye’de dinle alakalı, din hizmetlerini yürütmeye alakalı anayasal bir görevi olan kurumdur Diyanet İşleri Başkanlığı. Toplumu din konusunda aydınlatmak, ibadet yerlerini yönetmek gibi bazı görevler, gerek Anayasa’da gerekse diğer mevzuatta belirlenmiştir. Tabii, konu din olunca dine ait bütün kavramların kurumun çalışmaları arasında topluma bu kavramları en doğru ve sahih biçimde anlatma noktasında sorumluluğun olduğunu söylememiz gerekiyor. Bu çerçevede Hz. Peygamber Efendimiz’i toplumumuza ve bütün toplumlara en iyi şekilde anlatmak, sevdirmek, anlamak ve benzeri; onu en yakından tanımaya taalluk eden ne kadar konu ve başlık varsa yıllarca Kutlu Doğum Haftaları çerçevesinde gerek üniversiteden hocalarımızın

katkılarıyla gerek diğer konunun uzmanı olan hocalarımızla gerek bizzat kendi personelimizle toplumumuza anlatılmaya ve anlaşılmaya yönelik çalışmalar yapıldı.

Bu yıldan itibaren söz konusu haftanın adı Mevlidi Nebi olarak değiştirildi ve 2018 yılı bu anlamda ilk Mevlidi Nebi Haftası olarak kutlandı. Geçtiğimiz hafta başlayan bu çalışmalar, programlar inşallah yarın yapılacak olan programlarla Türkiye genelinde tamamlanmış olacaktır. Yurt dışında ise biraz farklı bir durum söz konusu olduğu için, orada bu haftaya takaddüm eden hafta ve sonraki hafta da dâhil olmak üzere üç hafta boyunca bu programlar değişik şekillerde icra edildi.

Bugün burada, dün başlatılan ve bugün Üçüncü Oturumunu inşallah biraz sonra başlatacağımız Mevlidi Nebi Sempozyumunun bu oturumunda dört hocamız söz alacak demiştik.

Ben söz uzamasın diye giriş bölümünde çok fazla söz söylemek istemiyorum. Aslında genel anlamda bir giriş yapmak gerekir ama beş on dakika geç başladık, o anlamda, bir sonraki oturuma da gecikme olmasın diye ilk sözü Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hocalarımızdan Prof. Dr. Adem APAK Hocama vereceğim. Kendisi, Hz. Peygamberimizin Gençlere Gösterdiği Özen ve Verdiği Değer isimli bildirisini sizinle paylaşacak.

Buyurun Hocam.

HZ. PEYGAMBER'İN (SAV) GENÇLERE GÖSTERDİĞİ ÖZEN VE VERDİĞİ DEĞER

Prof. Dr. Âdem APAK¹

Son semavî din olan İslâm bütün insanlık için evrensel mesajların yanı sıra aynı zamanda bir eğitim sistemi, toplumlar ve insanlar arası ilişkilerin temeli olan bir değerler ve davranışlar düzeni getirmiştir. Gerek eğitim sistemi gerekse davranış düzeni konusunda insanlık için en güzel örnek de şüphesiz bu dinin tebliğcisi Hz. Peygamber'dir (sav). Bundan dolayı Rasûl-i Ekrem'in (sav) bir insan olarak toplumunu geleceğini temsil eden gençlere yaklaşımını, onlarla olan ilişkilerini doğru bir şekilde tespit etmek, onun tavır ve davranışlarının gerisinde yatan temel prensipleri kavramak ve nesli bu doğrultuda yetiştirmek Müslüman cemiyetin en öncelikli hedefi olmalıdır.

Hz. Peygamber (sav) tebliğ görevini üstlenmesinden itibaren kadın-erkek, genç-ih-tiyar, zengin-fakir, hür-köle ayrımı yapmadan herkesi İslâm'a davet etmiş, bunun sonucu olarak Mekke'nin hemen her kesiminden insan Müslüman olmuştur. İslâm'a girenlerin en bâriz ortak özelliği ise genelde otuzlu yaşlardaki gençlerden meydana gelmiş olmalarıdır. Buradan İslâm'a en fazla katılımın özellikle gençlerden geldiğini tespit etmek mümkündür. Yaygın kanaatin aksine köleler, fakirler, kimsesiz ve zayıf kimselerin İslâm hareketine duyduğu sempati ve ilgiden daha fazlasını, refah içerisinde yaşayan Mekke'nin nüfuzlu ailelerine mensup gençlerin gösterdiği anlaşılır. Nitekim Mekke'nin nüfuzlu ve refah içinde yaşayan ailelerine mensup gençler İslâm'a yaşlılar, köleler, fakirler, kimsesiz ve zayıf kimselerin duydukları sempati ve ilgiden daha yoğun âlâka göstermişlerdir. Ayrıca İslâm'ı yayma konusunda Hz. Peygamber'e (sav) asıl destek ve yardımcı olanlar da gençlerdir. Zira ilk Müslümanlardan birkaç kişi elli yaş civarında, birkaç kişi otuz beş yaşın üzerinde, geri kalan çoğunluk ise otuz yaşın altında bulunuyordu. Meselâ genç yaşta İslâm'ı kabul edenlerden Hz. Ali 10, Abdullah b. Ömer 13, Zeyd b. Hârise 15, Abdullah b. Mes'ûd ve Zübeyr b. el-Avvâm 16, Talha b. Ubeydullah, Abdurrahman b. Avf, Erkam b. Ebu'l-Erkam ve Sa'd b. Ebû Vakkâs 17, Mus'ab b. Umeyr 18-20, Câfer

1 Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

b. Ebû Tâlib 22, Osman b. Affân, Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh ve Hz. Ömer 25-31 yaşlarında idiler. Genç erkekler gibi genç hanımlar da İslâm'ı ilk seçenler arasında yerlerini almışlardır. Hz. Ömer'in kız kardeşi Fâtıma bint el-Hattâb, Hz. Ebû Bekir'in kızları Esmâ ve Âişe bunların başında gelir. Adı geçen gençlerin çoğu refah ve itibar sahibi olan ailelerini terk edip büyük fedakârlıklarla Hz. Peygamber'in (sav) safında yer almayı tercih etmişlerdir. Burada verilecek iki örnek bu hususu açıklar mahiyettedir: Mus'âb b. Umeyr zengin bir aile çocuğu idi. Mekke'de en güzel, lüks ve gösterişli giyinen, kokular sürünen bir gençti.² İslâm'ı hiç tereddütsüz kabul etti. Müslüman olduğunu öğrenen ailesi kendisini hapsedti. Annesi oğlunun Hz. Muhammed'in (sav) yanında olmasına asla rıza göstermiyordu. Mus'âb bir süre sonra yurdunu terk ederek Habeşistan'a hicret etti. Uhud savaşında şehit olduğu zaman nâşının üzerine örtülecek kısa bir gömleğinden başka bir şeyi bulunamadı. Üstelik bu kumaş parçasıyla başı örtülünce ayakları açılmış, ayakları örtülünce de başı açık kalmıştır.³

Kureyşli bir başka genç olan Ebû Huzeyfe Kureyş liderlerinden ve Bedir savaşında müşrik olarak ölen Utbe b. Rebia'nın oğlu idi. Ebû Huzeyfe zengin, asil ve bolluk içinde yaşayan birisiydi. Babasından sonra Kureyş liderliği kendisini bekliyordu. Buna rağmen bütün bu servet, itibar ve rahatlığı terk ederek İslâm'la birlikte çileyi ve fakirliği seçmiştir.⁴

Yukarıda zikredilenlerin dışında genç yaşta İslâm'ı kabul eden pek çok Müslüman mevcuttur. Bunlar arasından İslâm'ın Mekke ve Medine dönemlerinde ve Hz. Peygamber'in (sav) vefatından sonraki zamanlarda çok önemli görevler üstlenenler vardır. Nitekim zamanla içlerinden halifeler, valiler, hâkimler, öğretmenler ve ülkeler fetheden komutanlar çıkmıştır. Özetle İslâm hareketini asıl yönlendiren ve onu Arap toplumunun yeni kimliği haline gelmesinde canla başla destekleyerek Hz. Peygamber'e (sav) yardımcı olanlar bu idealist gençlerdi. Siyer kaynakları incelendiğinde Hz. Peygamber'in (sav) de İslâm toplumunun şekillenmesinde ve İslâmî değerlerin yaşanmasında ve yayılmasında gençlere büyük sorumluluklar verdiği açıkça görülür. Allah Rasûlü (sav) cesaret ve enerjilerinden gereği gibi yararlanmak için her şeyden önce gençlerin kendine güvenen, sağlam bir kişilik geliştirmelerine imkân sağlanmasını istemiştir. Zira sorumluluk gerektiren en yüksek görevlere hazırlanmalarını gençliğin tabii hakkı ve amme menfaatlerinin bir gereği olarak görüyordu. Bundan dolayı gençlere özel ilgi gösteriyor, önemli görevler üstlenmeleri hususunda kendilerini teşvik ediyordu. Asker-

2 İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, I-VIII, Beyrut ts. (Dâru Sâdır), III, 116; İbn Abdilberr, *el-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, I-VI, Kahire ts. (Dâru Nehdati Mısır), IV, 1473.

3 Buhârî, *Sahîh-i Buhârî*, I-VIII, İstanbul 1979, *Cenâiz*, 27; Müslim, *Sahîh-i Müslim*, (thk. Muhammed Fuad Abdulbâki), I-V, Beyrut 1972, *Cenâiz*, 17; Tirmizî, *Sünen*, I-V, İstanbul 1981, *Menâkıb*, 54; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 121-122.

4 İbn Abdilberr, *el-İstîâb*, IV, 1631.

lik, eğitim-öğretim ve yargı alanlarında bunun açık örneklerini görmek mümkündür. İlk Müslüman gençlerin faaliyetlerine bir örnek teşkil etmek üzere Hz. Peygamber'e (sav) evini tahsis eden ve 17 yaşında İslâm'ı kabul etmiş olan Erkam b. Ebu'l-Erkam'ın İslâm'ın ilk yıllarında üstlenmiş olduğu role özellikle temas etmek gerekir. Tebliğin ilk yıllarında Hz. Peygamber'in (sav) Erkam'ın evindeki faaliyetlerinin tebliğ sürecinde önemli bir misyon ifâ ettiği görülmektedir. Öyle ki davet faaliyeti için son derece elverişli olan bu ev Kâbe haremi dâhilinde Safâ Tepesi'nin eteğinde bulunuyordu. Hac ve umre maksadıyla dışarıdan gelenlerle dikkat çekmeden burada temas kurma imkânı vardı. Ayrıca Mekkeli Müslümanlar da buraya kolayca gelip gidebiliyorlardı. Hz. Peygamber (sav) Erkam'ın evinde bir yandan ashâbına dinî bilgiler öğretiyor, diğer yandan İslâm'a davet görevini yerine getiriyordu. Mezkûr mekândaki faaliyetler sonucunda pek çok kişinin İslâm'a dâhil olduğu bilinmektedir. Nitekim Hz. Ömer Dâru'l-Erkam'da Müslüman olanların sonuncusu kabul edilir. Buranın bir merkez olarak kullanılması ilk Müslümanların İslâm'ı kabul tarihlerine bir esas teşkil etmiştir. Öyle ki tarihçiler tarafından ilk sahâbilerin Müslüman oluşları, "Rasûlullah'ın Dâru'l-Erkam'a girmesinden önce-sonra", "Dâru'l-Erkam'da iken" şeklinde tarihlendirilmiştir.⁵

Gençlerin Mekke döneminde İslâm'ın Arap Yarımadası'nın dışında tanınmasında da önemli katkıları olmuştur. Yaklaşık 25 yaşında iken Habeşistan'a hicret eden Hz. Ali'nin ağabeyi Câfer b. Ebû Tâlib'in İslâm'ı ve Müslümanları savunmak üzere Habeşistan hükümdarının, Hristiyan din adamlarının ve saray erkânının huzurunda yaptığı konuşma İslâm diplomasi ve hitabet sanatının en mümtaz örneklerinden birini teşkil eder.⁶

Mekkeli gençlerden Dâru'l-Erkam'da iken Müslüman olan Mus'ab b. Umeyr, I. Akabe Biati'ndan sonra Hz. Peygamber (sav) tarafından Medine'ye öğretmen olarak gönderilmiştir. O sırada 25 yaşındaki Mus'ab'ın buradaki faaliyetleri sonucunda pek çok Medineli Müslüman olmuş, kendisi Üseyd b. Hudayr ve Sa'd b. Muâz gibi iki nüfuzlu kabile reisinin İslâm'a girişini sağlamıştır.⁷

Mekke'de olduğu gibi Medine döneminde de gençlerin etkinlikleri dikkat çekmektedir. Bunlar arasında Zeyd b. Sâbit Hz. Peygamber (sav) tarafından komşu hükümdar, emîr ve Arap kabilelerine gönderilen mektupların pek çoğunu yazmıştır. Aynı zamanda vahiy kâtipleri arasında yer alan Zeyd Hz. Peygamber (sav) vefat ettiğinde 21 yaş civarındaydı. İlk halife Hz. Ebû Bekir döneminde Kur'ân-ı Kerim'i toplamakla yine Zeyd görevlendirilmiştir. Kur'ân-ı Kerim'i cem eden adı geçen sahâbînin böylesine

5 İbn Hişâm, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, (thk. Mustafa es-Sakkâ-İbrahim el-Ebyârî-Abdülhâfız Şelebi), I-IV, Beyrut ts., I, 270.

6 İbn Hişâm, *es-Sire*, I, 359-360.

7 Buhârî, *Menâkıbu'l-Ensâr* 46.

önemli bir faaliyeti gerçekleştirdiği sıralarda 22 yaşında olması İslâm'ın ilk döneminde gençlerin ne derece büyük rol oynadığını ortaya koyması bakımından ilgi çekicidir.⁸

Allah Rasûlü (sav) gençlerin kendi ilgi alanlarında yetişmesine büyük dikkat göstermiştir. Zekâ ve kabiliyetine güvendiği gençlerin ilimde uzmanlaşmaları için onlara büyük imkânlar sunmuştur. Kur'ân âyetleriyle karıştırılabileceği endişesiyle hadislerin yazılmasını yasakladığı bir dönemde Müslüman gençlerden Abdullah b. Amr b. el-Âs'a özel izin vermiştir. Abdullah b. Amr, Allah Rasûlü'nden (sav) aldığı izinle *es-Sahîfetü's-Sâdika* adını verdiği bir hadis risâlesi kaleme almıştır.⁹

Hız. Peygamber (sav) vahiy kâtiplerini genellikle gençler arasından seçmiş, ayrıca onlardan dini tebliğ görevini üstlenecek öğretmenler tayin etmiştir. Diğer taraftan gençleri ekserisi yaşlı sahâbilerden oluşan ordulara komutan tayin etmiş, pek çok gazvede sancağı bizzat gençlere vermiştir. Tebük Seferi'nde sancağı Zeyd b. Sâbit'e, Bedir'de Hz. Ali'ye teslim edilmiştir. 18 yaşında olan Üsâme b. Zeyd Suriye'ye gönderilen orduya komutan tayin edilmiştir. Rasûlullah (sav) Benî Kudâa üzerine göndermek üzere hazırladığı birliğin sancağını da Üsâme b. Zeyd'e vermiştir. Sefere çıkan birlik aralarında Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Ebû Ubeyde gibi Muhâcirlerin de yer aldığı askerlerden oluşuyordu. Sahâbilerden bazıları Üsâme'nin kumandan tayin edilmesini yadırgamışlar, ancak Hz. Peygamber (sav) onları uyarak Üsâme'nin komutanlığında ısrar etmiştir.¹⁰

Hız. Peygamber (sav) pek çok hadislerinde faziletli gençleri medh ve takdir eder. Buna göre kıyamet gününde arşın gölgesi altında mutlu olacaklar arasında, gönlü Allah'a bağlı, severek Allah'a ibadet eden gençler de vardır: "Yedi sınıf insan vardır ki, Yüce Allah kendi gölgesinden başka hiçbir gölge bulunmayan kıyamet gününde bunları kendi arşının gölgesinde muhafaza edecektir. Onlar adaletli devlet başkanı, Allah'a ibadet ederek temiz bir hayat içinde serpilip büyüyen genç, gönlü mescidlere sevgiyle bağlanmış olan namazını kılan kimse, Allah için seven ve bu sevgi ile birleşip bu sevgi ile ayrılan kişi, sosyal mevki sahibi ve güzelliği olan bir kadın tarafından çağrılıp da kadınlığını kendisine sunduğunda 'ben Allah'tan korkarım' cevabıyla onu terk eden erkek kişi, sağ elinin verdiği sadakayı sol eli bilmeyecek derecede gizli sadaka veren kişi, تنها yerlerde Allah'ı anıp gözyaşı döken takvalı kişi."¹¹

Peygamberimiz (sav) kendilerinin değer verdiğinin bir göstergesi olarak her zaman gençlerle sıcak bir iletişim kurmuştur. Samimi bir yaklaşımla onların problemleriyle ilgilenmiş, gönüllerini kazanmıştır. Buna karşılık sahâbe gençleri de Efendimiz'e (sav)

8 Buhârî, *Menâkıb* 16; Tirmizî, *Menâkıb* 33.

9 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 373.

10 Buhârî, *Meğazi* 87; Müslim, *Fedâil* 63.

11 Buhârî, *Zekât* 16; Müslim, *Zekât* 91.

rahatlıkla içini dökebilmişler, gönüllerinden geçen duyguları dahi hiç çekinmeden ona açabilmişlerdir. Nitekim genç bir adam, bir gün Peygamberimize (sav) gelerek “Ya Rasûlallah! Bana zina konusunda izin ver”, demiştir. Bunun üzerine Peygamberimiz (sav) ashâbın tepkisine rağmen ona kızmayıp sükûnet içinde “yaklaş” der, yanına oturtur ve ardından bunun annesine yapılmasından hoşlanıp hoşlanmayacağını sorar. Gençten hayır cevabını alınca da “İnsanlar da bunu anneleri için istemezler. Peki sen kızın için bunu kabul eder misin?” diye tekrar sorar. Yine hayır cevabını alınca elini gencin omzuna koyup, “Ya Rab! Bu gencin günahlarını affet, kalbini pak et, namusunu muhafaza et” diye dua eder. Gerçekten de bu genç o günden sonra hiçbir olumsuz davranış içinde olmamıştır.¹² Allah Rasûlü (sav) ayrıca “Allah’ın en çok beğendiği genç, gayr-i meşru şehvet peşinde koşmayan gençtir”¹³ sözüyle de başka gençleri bu tür davranışlara yönlendirmekten sakındırmıştır.

Rasûl-i Ekrem (sav) gençlerin hataya meylini bilir ve onlara karşı sabırlı, anlayışlı davranırdı. Sahâbeden Ebû Mazûre (ra) isimli şahsın hatırası bu hususta ilginç bir örnek teşkil eder: “Rasûlullah Huneyn savaşından dönüyordu. Ben de hepsi Mekkeli olan bir grup gençle beraberdim. Gönüm gerçek anlamda İslâm’a ısınmamıştı. Bu esnada Rasûlullah’ın (sav) müezzini ezan okumaya başladı. Biz de bir köşeye saklanıp müezzinin sesini alay ederek tekrarlamaya başladık. Yaptıklarımızı peygamberimiz de duymuştu. Ezan bittikten sonra ‘şunların içinde güzel sesli biri var’ diye gönderdiği adamlar bizi alıp onun huzuruna çıkardılar. Karşısına vardığımızda ‘güzel sesli hanginiz?’ diye sordu. Arkadaşlarım beni gösterdiler. Rasûlullah beni yanına çağırdı ve ezan okumamı istedi. Bu esnada Hz. Peygamber’den ve ezandan hiç hoşlanmadığım halde çaresiz kalkıp onun önünde ezan okudum. Ben ezanı bitirdiğim zaman bana bir miktar para ikram etti. Daha sonra da alnımı öpüp sırtımı sıvazladı. Bunun üzerine ben de Ey Allah’ın elçisi Mekke’de ezan okumama izin verir misin dedim. O da tereddütsüz bir şekilde izin verdiğini beyan etti. İşte o anda Rasûlullah’a karşı duyduğum hoşnutsuzluktan bende eser kalmamış, gönüm ona karşı sevgi ile dolmuştu. Mekke’ye geldim ve onun emriyle müezzincilik yapmaya başladım.”¹⁴

Sonuç olarak ifade etmek gerekirse, gençlerin eğitiminde yetişkinlere büyük görev düştüğü açıktır. Bundan dolayı yetişkinlerin kuracağı sıcak ve mutlu bir aile yuvasında

12 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I-V, Beyrut ts., V, 256-257.

13 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 151

14 İbn Mâce, *Sünen*, (thk. Muhammed Fuâd Abdülbâki), I-II, Kahire 1953, *Ezan* 2; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 409.

Hız. Peygamber'in (sav) aile fertlerine karşı tutumu gençlere hem teorik açıdan öğretilmeli ve hem de genç bizzat kendisi, bunun uygulamasına aile içinde tanık olmalıdır.¹⁵

(Prof. Dr. Adem APAK tebliğini sundu)

BAŞKAN – Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyelerinden Prof. Dr. Adem APAK Hocamızın, Hız. Peygamberimizin Gençlere Gösterdiği Özen ve Verdiği Değer üzerine tebliğini dinledik.

Hocamız önce bir durum tespiti yaptı, ardından o dönemin Araplarının hayatında gencin ve kadının adının olmadığından bahisle özel olarak dört – beş sahabinin hayatı üzerinde durdu; Sa'd b. Ebi Vakkas, Ebu Ubeyde b. Cerrah, Mus'ab b. Umeyr, Erkam b. Erkam, Cafer b. Ebu Talip, Hız. Ali ve Usame b. Zeyd. Hız. Ali'nin de zaten özel olarak incelenmesi gereken bir şahsiyet olduğunu ifade etti.

Kendilerine teşekkür ediyoruz.

Değerli katılımcılar, muhterem hazırun; tabii insan olarak ne kadar yaşarsak yaşayalım, yaşadığımız süre içerisinde hayatımızın bazı evreleri vardır; bebeklik, çocukluk, gençlik, olgunluk çağı, ihtiyarlık gibi. Gençlik bu anlamda bir insanın takdir buyurursunuz ki en önemli çağı, hayata yavaş yavaş girizgâh yaptığı dönem diyebiliriz. Ama hiç şüphesiz bugün olduğu gibi geçmişte de gençlerle büyükler arasında kuşak çatışmaları olmuştur, olacaktır.

Bu noktada Hız. Peygamber'imizin gençleri kendi dünyasına katması, “Kuşaklar Arası İletişim ve Yetişkin Sosyalleşmesi Nasıl Gerçekleşir?” başlıklı bildirisini sunmak üzere sözü Trabzon Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyelerinden Dr. Selim DEMİRCİ Hocama bırakacağım.

Hocam buyurun.

15 Bu konuda geniş bilgi için bk. Sarıçam, İbrahim, *Hız. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, Ankara 2004, s. 304-308; Yeken, Fethi, *İslâm Gençliği*, (çev. Abdülkadir Kınar), İstanbul 1993, s. 49-68; Mahmud, Abdülhâlim, *Müslüman Gençliğin Eğitimi*, (çev. Bedrettin Çetiner), Konya 1997, s. 122-147, 159-176; Gündüz, Turgay, *İslâm, Gençlik ve Din Eğitimi*, İstanbul 2003, s. 138-186; Hökelekli, Hayati, “Gençlik ve Din”, *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi* (ed. Hayati Hökelekli), İstanbul 2006, s. 9-33; Kula, Naci, “Gençlerimize Peygamberimizi Nasıl Anlatalım”, *Hız. Muhammed ve Gençlik*, Ankara, 1995, s. 67-73; Perşembe, Erkan, “Genç-Aile İlişkilerinde Uyumun Sağlanmasında Dinin Fonksiyonel Rolü Üzerine”, *Gençlik Dönemi ve Eğitimi*, (hız. İsmail Kurt-Seyit Ali Tüz), İstanbul 2000, s. 259-276.

HZ. PEYGAMBER'İN GENÇLERİ KENDİ “DÜNYASINA” KATMASI: KUŞAKLAR ARASI İLETİŞİM VE YETİŞKİN SOSYALLEŞMESİ NASIL GERÇEKLEŞİR?

Dr. Selim DEMİRCİ¹⁶

Özet

Hız. Peygamber, risâlet görevinin bir gereği olarak birbirinden farklı yaş gruplarından müteşekkil insan kitleleri ile muhatap olmuştur. Bu sosyal kategoriler arasında da gençlerin ayrı bir yeri bulunmaktadır. Zira gençlik dönemi, imkânları yanında insan hayatının çetrefilli bir gelişim devrine tekabül etmektedir. Bu gelişim çağındaki problemlerin başında ise, gençlerle yaşı ileri olanlar arasında görülen iletişime bağlı sorunlar gelmektedir. Bu noktada Hz. Peygamberin orta yaş üstü (kırk-altmış üç yaş aralığı gibi) ileri bir yaş döneminde onlarla nasıl anlaştığı dikkate değer bir meseledir. Genel olarak, onun (s.a.v.) yakınında bulunan gençlerin kaynaklara giren aktarımlarına bakıldığında, Hz. Peygamberin gençleri kendi “dünyasına” yani sosyal ilişkiler ağına dâhil ettiği görülmektedir. İşte bu çalışmada, genç sahâbilerin yapmış olduğu bazı aktarımlar da göz önünde tutularak gençler ve büyükleri arasındaki sorunun tek taraflı olmadığı ortaya konulmaya çalışılacaktır. Ayrıca incelememizde günümüz gençlerini “dünyamıza” katmadan/dâhil etmeden yapılacak olan eğitim ve öğretim, iş hayatı, çalışma vb. her türlü faaliyet için sadece bir eksikliğe işaret edilmekle kalınmayıp içselleştirilmiş sosyal ilişkiler ağı önerileri de yapılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Peygamber, Hadis, Gençlik, Sosyalleşme, İletişim, Eğitim, Öğretim.

Prophet Muhammad's Integration of Young People into “His World”:

16 Trabzon Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

How do the communication among generations and the socialization of adults take shape?

Abstract

Prophet Muhammad (pbuh) had been in relation with people of different ages as a result of his prophecy. Young people had a special position among these different age groups. For, youth corresponds to turbulent period of human life in addition to the opportunities. At the top of these problems in developmental period, the problems related to communication among young and old people take an important place. It is a significant issue that how the Prophet Muhammad (pbuh) had dealt with these young people during his prophecy between forty and sixty three ages. In general, when looked at the reports of the young people which were figured in the books, it seems that Prophet (pbuh) had included them in “his world”, that is, his social network. In this article, regarding the reports of the young companions of Prophet Muhammed (pbuh), it will be tried to reveal that the problems among young and old people had not stemmed from only young people or vice versa. We will not only indicate a lack for any activity like life of education, work, study, conference, seminar etc. in our investigation, but also we will make some suggestions about social network that is indigenized.

Keywords: Prophet, Hadith, Youth, Socialising, Communication, Education, Teaching

Giriş: Hz. Peygamber'in Gençleri Kendi Dünyasına Katması/Dâhil Etmesi

Hz. Peygamber (s.a.v.), birçok yönüyle birbirinden farklı toplumsal gruplarla muhatap olmuştur. Bu gruplar arasında çocuklar, gençler, yaşlılar, kadınlar, köleler, hürler, efendiler, Yahudiler, Hristiyanlar vs. bulunmaktadır. Onun (s.a.v.), farklı sosyal kategorilerdeki bu muhatapları ile kurduğu bağ açısından gençler en dikkat çekici grubu oluşturmaktadır. Zira Hz. Peygamberin; risâlet görevini üstlendiği kırk-altmış üç yaş aralığı ile gençlik döneminin sıkıntıları bir arada düşünüldüğünde, anlatılarda karşımıza çıkan iletişimin hiç de kolay olmadığını günümüzdeki pratikler/iletişim tecrübeleri açısından söyleyebiliriz. Halbuki herhangi bir siyer kitabını veya hadis kaynağını elimize aldığımızda hadiselerdeki etkin unsurun gençler olduğu görülmektedir. Bunun “niçin” böyle olduğu gençlik döneminin imkânları açısından önemi açık bir husustur. Ancak “nasıl” olduğu sorusu daha önemlidir. Çünkü gelişim dönemi itibarıyla gençlik, pozitif imkânlarının yanında insan hayatının “problemlili” bir devrine de tekabül etmektedir. Bu problemlerin başında da “iletişim” ile özetleyebileceğimiz sorunlar gelmektedir. Gençler, kendilerini önemli bir birey olarak hissettikleri bu dönemde dikkate alınmadıklarını

ve anlaşılmadıklarını sıkça vurgularlar. Benzer şekilde büyükler de gençlerin bir türlü kendilerine kulak vermedikleri ve onlarla anlaşamadıkları konusunda ısrarcıdır.

Bu noktada Hz. Peygamberin orta yaşta ve nisbeten yaşlı biri olarak gençlerle nasıl “anlaştığı” sorusu günümüzdeki birçok iletişim probleminin çözümü açısından önemlidir. Hz. Peygamberin gündelik hayatına dair önümüzdeki anlatılar göz önünde bulundurularak bakıldığında özetle o, *gençleri kendi dünyasına bir şekilde dâhil etmiştir*, diyebiliriz. Sahâbenin gençleri ondan nakilde bulunurken sık sık; “biz/ben peygamberle beraberken”, “birlikte yürürken”, “bizim aramızdayken”, “beraber çarşıda iken”, “terkisindeyken”, “beraber bahçedeyken”, “bir gün Allah’ın Rasülü ile birlikte çıktık”, “yanındayken” ve “yanımızdayken” gibi ifadelerle paylaştıkları bir âna/hatıraya işaret etmişlerdir. Buna göre Hz. Peygamber gençleri zaman zaman kendi evinde ağırlayarak onlara bizzat ikramda bulunmuş, bazılarını gece misafir etmiş, bazı gençlerin evine giderek davetine icabet etmiş, hastalıklarında ziyarette bulunmuş, katıldığı ziyaretlere ve davetlere gençlerden bir grupta katılmış, kimilerini yolculuklarında bineğine alıp sohbet ederek onlarla samimi bir yakınlık kurmuş, şakalaşmış, kendi düğün yemeklerine onları davet etmiş, düğünlerine katılarak sevinçlerine ortak olmuş, cenazelerinde hazır bulunarak hüznlerini paylaşmış, onlara büyüklerin yadırgayacağı önemli görevler vermiş, onlarla istişare etmiş, onları sık sık takdir ve taltif etmiştir. Kısaca Hz. Peygamber *gençleri gündelik hayatına dâhil etmekle kalmamış, bilakis onları “kendî” dünyasına katmıştır*.

Hz. Peygamber bu şekilde, *sadece gençleri “dünyasına” dâhil etmekle kalmamış onlarla kurduğu yakınlık sayesinde gençlerin “hayatına” da dâhil ve tabii olarak da “müdâhil” olmuştur*. Ayrıca o, insanın ilerleyen yaşlarında gençlerle ünsiyeti nasıl temin edeceğini de bizzat yaparak göstermiştir. Çünkü onun (s.a.v.) yakın ilgi ve âlâkasına mazhar olan gençler; peygamberin gündelik hayatını yakından izleme, aile hayatı hakkında gözlem yapabilme, yakın arkadaşları ve dostları-gecesi ve gündüzü-çarşı pazardaki hal ve tavırları hakkında fikir sahibi olma imkânını elde etmişlerdir. Peygamberin günlük hayatındaki doğal ve samimi tutumu ile onlara anlatarak idealize ettiği “dünya” arasındaki insicam gençlerin herhangi bir çelişkiye düşmemesi bir yana ona olan bağlılık/ittiba duygularının artmasına sebep olmuştur. Bu şekilde kendileri için üsve-i hasene/güzel örnek olan peygamberle aralarında farklı bir “yakınlık” ve doğal bir “öğrenme süreci” meydana gelmiştir.

Hz. Peygamberin risâleti süresince, günümüzdeki nesiller arası ilişkilerde yaşanan problemleri durumu ifade etmede sıkça kullanılan, kuşak çatışması gibi bir durumun yaşanmaması da bu şekilde mümkün olmuştur. Halbuki hem Mekke hem de Medine dönemine bakıldığında karşımızda; sosyal, siyasal, dinî ve iktisadî vb. yönlerden farklı “gerilimlerin” yaşandığı bir toplum bulunmaktadır. Böyle bir ortamda, onun (s.a.v.) gençlerle bir çatışma yaşamadığı, aksine bu sıkıntılı ortamda gençlerin ona her yönden destek olduğu görülmektedir. Bunda da Hz. Peygamberin dünyalarına dâhil olmaları

etkin unsur olmuştur ve bu sayede onlar İslâm dininin ortaya koyduğu erdemlerin aktarımı noktasında “numune”/“örnek grup” haline gelmişlerdir.

Hâlihazırda gördüğümüz üzere; gençlerle büyükler arasındaki kopukluk, farklı boyutlarıyla çatışma, istenmeyen neticeleri ile gerginlik ve buna bağlı şikâyetlerin varlığı her toplum ve her dönemde bir gerçektir. Meseleye buradan bakıldığında temel sorun -büyüklerin ifade ettiği şekliyle- gençlerin “sosyal” olmaması değildir. Büyüklerin, gençlerin “dünyasına” girememesi, gençlerle ilişkilerinde sosyalleşememeleri ve doğal olarak da onları kendi “dünyalarına” dâhil edememeleridir. Farklı sahalarda gençler ve onların eğitimi ile sorumlu olanların muhataplarından bekledikleri “kulak verilme”, “takip edilme” ve “dikkate alınma” gibi taleplerinin karşılık görmesi anlatımın/konuşmanın/nasihatin ötesinde bir çabayı gerekli kılmaktadır. Buna göre resmi veya toplumsal bir görev olarak onlarla yakınlık kurmak durumunda olanlar; gençler tarafından dinlenilmek istiyorlar ise onları dinlemeliler ve fark edilmek istiyorlarsa onları muhakkak fark etmelidir.

Hız. Peygamber’in siyerinde gördüğümüz ve hadis kaynaklarındaki bazı rivayetlerden hareketle günümüze taşınan bir tanımlama olarak birinin “dünyasına” katılmanın veya dâhil olmanın mahiyeti dikkat çekilen bu mesele açısından önemlidir. Zihinlerde çağrıştırdığı anlamı sarıh olan bu ifadeyi Hârice b. Zeyd b. Sabit’ten (ö. 100/718-19) nakledilen bir rivayet açıklamaktadır. Buna göre bir grup Zeyd b. Sabit’in (ö. 45/665 [?]) yanına gelmiş ve ondan peygambere dair hatıralarından bahsetmesini istemişlerdir. Buradaki aktarıma göre aynı zamanda Peygamberle komşuluk da yapan Zeyd bu talebe şu şekilde karşılık vermiştir:

“Peygambere vahiy geldiği zaman bana birini gönderirdi ve ben de inen vahyi yazardım. Bizler ahiretten bahsetsek o da bizimle beraber ahiretten bahsederdi. Biz dünyadan bahsetsek o da bizimle beraber dünyadan bahsederdi. Biz yemeklerden bahsetsek o da bizimle beraber yemeklerden bahsederdi.”¹⁷

Zeyd b. Sâbit, vahiy kâtipliği yapmış bir genç olarak Hız. Peygamberin yanında iken aralarında yaşanan diyaloglara dair dikkat çekici değerlendirmelerde bulunmaktadır. Onun aktarımına göre Peygamberin hazır bulunduğu bir oturumda vahiy gelmişse yazılır, ahiret hatırlanacaksa hatırlanır ancak dünyalıklardan hatta yemeklerden bile konuşulurdu. Buradaki anlatımda Hız. Peygamberin muaşeret ahlakı yanında daha husûsî olarak aşhâbın gençleri üzerinde bıraktığı intiba dikkat çekicidir. O (s.a.v.), gençlerin “kendileri gibi” olmalarına/davranmalarına imkân sağlamış, rol model olmuş, hatta kendisinin de içinde olduğu ortak bir paylaşım alanının varlığını onlara fiilen göstermiştir.

17 Tirmizî, Ebû İshâ Muhammed b. İshâ b. Sevre, *Şemâil (eş-Şemâ ilü’n-nebeviyye)*, Dârü’l-Ulûmî’l-İnsâniyye: Dimaşk 1419/1998, s. 136.

Buradaki anlatımda öne çıktığı gibi ashabın gençleri ile Peygamber (s.a.v.) arasında tek taraflı bir bilgi iletimi/aktarımı söz konusu değildir. Yani o, sadece konuşan bir kimse değildir. Zaten gençlerin, bir kimsenin “dünyasına” dâhil olması; onlardan uzak yaşamamayı, onların sosyal problemlerinin farkında olmayı, onlarla münasebeti geliştirmeyi, onlara yardım ederek yaşamayı gerekli kılan, yani “sosyal öğrenme”¹⁸ denilen sürecin ifadesidir.

Şu durumda neticeleri itibariyle, birinin dünyasına dâhil olmak, bireysel ve toplumsal bazı normların öğrenilmesi ile sınırlı bir şey değildir. Aynı zamanda inanç ve buna bağlı olarak oluşan sosyal alanı/dünyayı kendi zemininde görerek “içselleştirme” sürecidir. Bu da ancak sosyal bir birliktelikle kendisinden bahsedebileceğimiz bir durumdur.

Bu tebliğ, Hz. Peygamberin gençlerle kurduğu yakınlığın farklı ve güncel bir boyutuna dikkat çekmeyi amaçlamaktadır. Onun (s.a.v.), gençleri dünyasına nasıl dâhil ettiği, hadis kaynaklarındaki bazı rivayetlerin aktarımı ve bu rivayetlerin kısa değerlendirmeleri üzerinden ele alınmaya çalışılacaktır. Bu da; *gençlerin Peygamberin dünyasına katılma/dâhil olma vasıtaları* ve *bunun önemi ve bazı sonuçları* olmak üzere iki başlık halinde incelenecektir.

I. Gençlerin Peygamberin Dünyasına Katılma/Dâhil Olma Vasıtaları

Hz. Peygamber, risâlet öncesinde Mekke’de herkesin gözü önünde sade bir çocukluk ve gençlik dönemi geçirmiştir. Gençliğinden itibaren kırk yaşına kadar olan hayatı için de benzer bir durum söz konusudur. Ancak risaleti sonrası durumun değiştiği görülmektedir. Hz. Peygamber, “ben de sadece sizin gibi bir beşerim”¹⁹ demesine rağmen, “Bu nasıl peygamber! Yemek yiyor, çarşılarda dolaşıyor! Ona bir melek indirilmeli ve kendisiyle birlikte o melek de uyarıcılık görevi yapmalı değil miydi?”²⁰ itirazları ile muhatap olabilmıştır. Halbuki o (s.a.v.), risalet görevi öncesi ve sonrası ile bizzat “hayatın” içinde olan biriydi. Gençleri kendi dünyasına dâhil etmesi de, onun insanların arasında oluşunun neticelerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Burada Hz. Peygamberin, gençlerin gündelik hayatlarının hangi safhalarında yer aldığı ve onları kendi hayatının hangi alanlarına dâhil ettiği başlıklar halinde ele alınacaktır. Ashâbın gençlerinin naklettiği rivayetlere genel olarak baktığımızda, karşımıza çıkan başlıklardan bazılarını şöyle sıralayabiliriz:

a. Suffe’de Kalanlara Yakın İlgi: Ashâb-ı Suffe, ihtiyaçları Hz. Peygamber ve diğer zengin Müslümanlar tarafından karşılanan ve Mescid-i Nebevi’nin giriş kısmında

18 Ejder Okumuş, “Din ve Sosyalleşme”, *Turkish Studies = Türkoloji Araştırmaları: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 2014, cilt: IX, sayı: 11, s. 432.

19 Fussilet Sûresi, 41/6.

20 Furkan Sûresi, 25/7.

kalan kimselerdir. Ele aldığımız konu açısından Ashâb-ı Suffenin önemi, aralarında gençlerin bulunması ve vakitlerinin ekseriyetini peygamberle geçirmeleridir. Yani Suffe ashâbı, aile çevresinden sonra onun (s.a.v.) yakını olma imkânını elde etmiş gençlerdir. Peygamberin kendilerine bu denli yakın ilgisinin ve fedakârlığının onlarda nasıl bir tesir ve bağlılığa sebep olduğu anlaşılabilir bir husustur. Nitekim Peygamber (s.a.v.) kendisine getirilen sadakaların tamamını onlara göndermiş, hediyeleri de onlarla paylaşmış²¹ ve onların ihtiyaçlarını aile fertlerinin ihtiyaçlarının önüne geçirmiştir.²²

b. Medine Dışından Gelenleri Ağırlaması: Hz. Peygamber Suffe'dekiler dışında kendisi için Medine'ye gelen bazı gençleri evinin yanı başında ağırlamıştır. Meselâ ashâbın gençlerinden olan Mâlik b. Hüveyris (ö. 94/713) arkadaşları ile mescitte yirmi gün misafir edilmelerini şöyle aktarır:

“Biz, *yakın yaşlarda bir grup genç*, Peygamber'e geldik. Yirmi gün onun yanında kaldık. Bizim yakınlarımızı özlediğimizi anlayınca, geride ailemizden kimleri bıraktığımızı sordu. Biz de kendisine söyledik. Rasûlullah çok merhametli ve şefkat dolu bir insandı. O zaman şöyle buyurdu: Haydi ailenizin yanına dönün, öğrendiklerinizi onlara öğretin ...”²³

Mâlik'in aktarımındaki “çok merhametli ve şefkat dolu bir insandı” ifadesi yirmi günlük birliktelikte sadece dinin temel esasları olan namazın ve bazı kuralların öğrenilmediğini, peygamberle çok farklı bir bağ kurulduğunu göstermektedir.

c. Hz. Peygamberin Bazılarına Evini Açması: Sahâbenin, Peygamberin kendi evinde bulunduğu vakitlerde neler yaptığını merak ettikleri hatta müminlerin annelerine bu hususta sorular sordukları malumdur. Ancak, üç genç sahâbinin bu konuda diğerlerinden öne geçerek peygamberin odasını paylaşmak gibi bir imtiyazı elde ettiği görülmektedir: Peygamberin eşlerinden; Hafsa'nın kardeşi Abdullah b. Ömer (ö. 73/692), Meymûne'nin yeğeni Abdullah b. Abbas (ö. 68/687-88), Hz. Aişe'nin yeğeni Abdullah b. Zübeyr (ö. 73/692). Hz. Peygamberin kayınbiraderi ve eşlerinin yeğenleri olan bu gençler özellikle çocukluk ve gençlik arasındaki geçiş dönemlerinde bazı geceler onun (s.a.v.) odasında kalarak ev haline, uykusuna ve gece ibadetlerine şahit

21 Buhârî, “Rikâk” 17.

22 Buhârî, “Farzû'l-humus” 6. Hamidullah'ın, ilk İslâm “üniversitesi”dir, şeklindeki tanıttığı Suffe hakkında bilgi için bk. Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, Çev.: Salih Tuğ, İrfan Yayıncılık: İstanbul 2001/1422, II, 767-773; Mustafa Baktır, “Suffe”, *DİA*, TDV Yayınları: İstanbul 2009, XXXVII, 469-470; Ali Akyüz, “Bir Yetişkin Eğitim Kurumu Olarak Suffa”, *Yetişkinlik Dönemi Eğitimi ve Problemleri*, 2006, s. 23-36.

23 Buhârî, “Evân” 17, 18, 49. Rivayet ve bazı açıklamalar için bk. Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil, *el-Edebü'l-Müfred*, Çev. ve Şerh: Mehmet Yaşar Kandemir, Tahlil Yayınları: İstanbul 2017, I, 275-277.

olmuşlardır. Yani onun en doğal istirahat hallerinde dünyasına girmişlerdir. Hadislerde karşımıza çıkan vitir, gece namazı, yatağına girdiğinde okuduğu duaların bir kısmı Peygamberin eşlerinden öğrenilen, bir kısmı da bizzat bu genç sahâbilerin içinde olduğu bir süreçte elde edilen malumatlardır. Ayrıca burada öğrenilenlerin “ibadet” hayatı ile sınırlı olmadığını da söylemek mümkündür. Çünkü bu gençler sonraki dönemlerde bu birlikteliğin bir sonucu olarak İslâm kültürüne çok yönlü katkılarda bulunmuşlardır.

Abdullah b. Abbas’ın Peygamberin yanında geçirdiği bir geceye dair anlattığı şu rivayet konu hakkında fikir verecektir:

“Bir gece (Rasulullah’ın eşi olan teyzem) Meymûne’nin odasında kaldım. Allah’ın Rasûlü gece kalktı, hacetini giderdi, yüzünü ve ellerini yıkadı ... Sonra az bir suyla tam bir abdest aldı ve namaza durdu. Ben de kalktım. Kendisini takip ettiğimi/gözetlediğimi sanmasın diye gerindim. Namaz için sol tarafına durdum. Kulağımdan tuttu, beni sağ tarafına geçirdi ... Gece namazını on üç rekât olarak tamamladı. Sonra yatağına uzandı ve uyudu. Uyurken ağzından “puf puf” diye ses çıkıyordu. Zaten uyuduğu zaman ağzından “puf puf” diye ses çıkardı. Derken Bilâl geldi ve sabah namazı vaktinin girdiğini haber verdi. Allah Rasûlü kalktı ... duâ etmeye başladı. Duasında şu sözler vardı ...”²⁴

d. Birlikte Yemek Yenilmesi: Ashâbın bazı gençleri, Hz. Peygamberin evinde onunla beraber aynı sofrayı paylaşma imkanına sahip olmuştur. Hatta evine davet ettiği gençlere yemek ikramını bazen bizzat o (s.a.v.) yapmıştır. Meselâ Muğîre b. Şube (ö. 50/670) bir defasında Hz. Peygamberin misafiri olduğunu, bir but pişirilmesini emreden Allah Rasûlünün bir bıçakla keserek etin ikramını bizzat kendisinin yaptığını nakleder.²⁵ Farklı vesilelerle gençleri yemek için davet eden Hz. Peygamberin kendi düğün yemeğinin konukları arasında da onlar yer almıştır. Hz. Peygamberin düğün yemeklerinden birini genç sahâbî Enes b. Mâlik (ö. 93/711-12) şöyle aktarır:

“Peygamber Safiyye ile evlendi. Ben de Müslümanları düğün yemeğine davet ettim. Rasulullah sofraların hazırlanmasını emretti. Sofralar serilerek üzerine hurma, akt ve tereyağı konuldu.”²⁶

Peygamber (s.a.v.) gençleri her zaman kendisi davet etmemiş bazen de davetli olarak onlarla aynı sofrayı paylaşmıştır.²⁷ Gençlerin yemek davetlerine icabet etmiş, bu davetlere giderken de ashabından bazılarını beraberinde götürmüştür. Enes ile birlikte bir terzinin yemek davetine katılması²⁸ bu konuda dikkat çekici bir örnektir.

24 Buhârî, “Daavât” 10. Ayrıca benzer rivayetler ve izahlar için bk. Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, II, 26-31.

25 Ebû Dâvûd, “Tahâret” 74.

26 Buhârî, “Meğâzi” 38.

27 Buhârî, “Vudû” 50.

28 Buhârî, “Buyâ” 30.

e. Gençlerin Evlerinde Konuk Olması: Hz. Peygamber gençleri sadece mescidde ve evinde ağırlamamış, bazen de onların evine misafir olmuştur. Bu konuda, Enes'in ayrı bir yeri olduğu söylenebilir. Çünkü Enes'in naklettiklerine göre Nebi (s.a.v.); onun evine gidip misafir olmuş, yemek yemiş, bir köşede namaz kılıp onlara dua etmiş ve hatta onun evinde istirahat etmiştir. Hatta Enes'in annesi ona (s.a.v.) “hurma ve tereyağ”²⁹ ikram etmiştir.

Hz. Peygamberin evine gittiği tek örnek genç sahâbî Enes değildir. Nitekim Abdullah b. Bûsr, Allah Rasûlünün evlerine geldiğini, kendisine yemek ve çorba ikram edildiğini, yemeğin akabinde verilen hurmayı yedikten sonra çekirdeğini iki parmağı ile attığını ve kalkacağı zaman da babasının “bize dua et” demesi üzerine Hz. Peygamberin, rızıklarının bereketlenmesi ve bağışlanmaları için dua ettiğini aktarır.³⁰

Hz. Peygamber gençleri bazen de hastalıkları sebebiyle evlerinde ziyaret etmiştir. Meselâ o, gözlerindeki ağrı sebebiyle Zeyd b. Erkam'ı (ö. 68/688) ziyarete gitmiştir.³¹ Cabir b. Abdullah hastalandığında da onu ziyaret etmiş ve baygın bir halde bulmuştur. Hatta Abdullah, Peygamber (s.a.v.) su serptiğinde ancak kendine gelebilmiştir.³²

Hasta ziyaretlerini bazen ashâbî ile birlikte yapan Hz. Peygamberin, bu ziyaretlerde yanında gençleri de hazır bulundurduğu anlaşılmaktadır. Enes b. Malik'le birlikte Yahudi bir çocuk/delikanlı ziyaret edilmiş,³³ Sa'd b. Ubâde hastalandığında ziyarete Abdurrahman b. Avf, Sa'd b. Ebî Vakkas, Abdullah b. Mes'ûd gibi genç sahâbîlerle gidilmiştir.³⁴ Hatta Hz. Peygamber, torununun hastalığı ağırlaşınca kızı Zeyneb'in kendisini ısrarla daveti üzerine onun evine yanında Sa'd b. Ubâde, Muaz b. Cebel, Übeyy b. Ka'b, Zeyd b. Sâbit gibi gençler olduğu halde gitmiştir.³⁵ Onlar da baba ve dede olan bir peygamberin gözyaşlarına şahitlik etmişlerdir.

f. Gençlerin Özel Meclislere Dâhil Edilmesi: Hz. Peygamber ashâbın büyükleri ile bir arada bulunduğu veya istişare amacıyla hazır bulunduğu bazı meclislerde Abdullah b. Abbas ve Abdullah b. Ömer³⁶ gibi genç sahâbîlere yer vermiştir. Aynı uygulamanın Hz. Ömer gibi halifeler tarafından da sürdürüldüğü bilinen bir husustur.

29 Buhâri, “Savm” 61.

30 Müslim, “Eşribe” 146.

31 Ebû Dâvûd, “Cenâiz” 9.

32 Buhâri, “Merdâ” 5.

33 Buhâri, “Cenâiz” 79.

34 Buhâri, “Cenâiz” 44.

35 Buhâri, “Cenâiz” 32.

36 İbn Ömer bu meclislerin birinde; Hz. Peygamberin bir sorusuna, babası ile emsal olan ashâbın bazı büyükleri hazır bulunduğu için, cevabını bildiği halde karşılık vermekten kaçınmıştır. Söz konusu

g. Aynı Binekte Birlikte Yolculuk: Hz. Peygamberin yolculukları, günümüzle mukayese edildiğinde daha uzun sürelerde gerçekleşebilmiştir. O (s.a.v.), bu yolculuklarda tergisine bazı çocukları ve genç sahâbileri almıştır. Fizikî olarak peygamberin hemen arkasında ona temas ederek yolculuk yapmanın, en azından anlatımlar açısından, imtiyaz olduğu “ben peygamberin terkisinde iken ...” şeklinde, bu ânın rivayetlere yansımından anlaşılmaktadır. Hz. Peygamberin; Hz. Ali, Muaz b. Cebel, Ebû Zer, Abdullah b. Abbas, Fazl b. Abbas, Üsâme b. Zeyd, Abdullah b. Zübeyr, Ebu'd-Derdâ ve Zeyd b. Sâbit gibi birçok genç sahâbiyi bineğine aldığı ve yolculuk vakitlerini onlarla birlikte dinin bazı temel esaslarını pekiştirmede bir talim fırsatı olarak değerlendirdiği görülmektedir.³⁷

h. Birlikte Yürüyüş: Hz. Peygamber gençleri evinde ağırlayarak onlarla yemek yediği, evlerine konuk olduğu gibi Medine’de onlarla birlikte yürümüşür. Buradaki fiili durum, günümüzdeki çağrışımı ile, yürüyüşe çıkmıştır, gibi bir cümle ile ifade edilmiştir. Zira aktarımlarda da görüldüğü gibi çoğunlukla bu yürüyüşler, amaçlanan başka bir davranışın vasıtası olmuştur. Ancak çarşıda veya sokaklarda Peygamberin yanı başında yürümenin, nakillere kadar girmiş olan kalıcı tesirini dikkate aldığımızda, zikre değer farklı bir yönü bulunmaktadır. Nitekim Ebû Hüreyre (ö. 58/678), Peygamberle yaşadığı bu şekil bir karşılaşmayı şöyle aktarır:

“Elimden tuttu, bu şekilde onunla yürüdük.”³⁸

Yine Ebû Hüreyre; gündüzün bir vakti Hz. Peygamberin kendi evinden çıktığını, Ebû Hüreyre’yi mescidde bulup elinden tuttuğunu, birlikte Benî Kaynuka çarşısına kadar yürüdüklerini, sonra oradan ayrılıp kızı Fatıma’nın evine gittiğini, dışarıda bir yere oturup kendisine “ufaklık nerede” diye torunu Hasan’ı sorduğunu, sonra Hasan’ın gelerek dedesinin kucığına atılıp elini sakalının içine soktuğunu anlatır.³⁹ Ebû Hüreyre’nin nakillerinde yer alan durum istisna değildir. Nitekim ashâbin gençlerinden Câbir b. Abdullah da Hz. Peygamber’in, Medine’nin yüksek semtlerinden birinden gelerek

rivayet için bk. Buhârî, “Edeb” 89.

37 Hz. Peygamberin bineğine/tergisine aldığı gençler ve bunun gençlerin ahlâk eğitimi açısından önemi için bk. Selim Demirci, “Gençlerin Ahlâk Eğitimi Açısından Hz. Peygamber’in Terkisine Aldığı Genç Sahâbiler ve Onlara Tavsiyeleri”, *Uluslararası Gençlik ve Ahlâk Sempozyumu Bildiriler*, 6-7-8 Ekim 2016, 2016, cilt: II, s. 985-1009.

38 Buhârî, “Gusl” 24. Ebû Hüreyre yürüyüş esnasında cünüp olduğunu da söyler. Belki o, bu bilgiyi fikhî bir mesele bağlamında aktarmıştır. Nitekim Buhârî de rivayeti bu çerçevede bir bab başlığı ile ele almıştır. Netice itibarıyla, Peygamber (s.a.v.) genç sahâbinin elinden tutmuş ve beraber Medine sokaklarında yürümüşür.

39 Buhârî, “Buyû” 49. Daha tafsilatlı bir rivayet için bk. Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, II, 558-560.

çarşıya uğradığını ve bu esnada “iki yanında toplanan sahâbîleriyle birlikte yürüdüğünü” rivâyet eder.⁴⁰

1. Sorunları İle İlgilenme ve Çözüm: Gençlik döneminde, psikolojik sorunlar yanında sosyal statü açısından geçiş dönemi olması sebebiyle geçim ve evlilik gibi birçok maddi sorun da yaşanmaktadır. Medine'deki ekonomik şartlar açısından muhacirin durumu ve savaşlarda ölen himâyeci büyükleri dikkate aldığımızda karşılaşılabilecek sorunlar doğal olarak daha da artacaktır. Böyle bir ortamda, Hz. Peygamber tüm ashâbı gibi gençlere de yanlarında olduğunu farklı vesilelerle göstermiş, onların problemleri ile yakından ilgilenmiştir. Meselâ Uhud savaşında babasını kaybeden Cabir b. Abdullah (ö. 78/697), yaşının çok genç olmasına rağmen kız kardeşlerinin bakımını üstlenmiş, babasının alacaklıları ile karşı karşıya kalmış, bir süre sonra da evlendiği için ayrı bir külfetin daha altına girmiştir. Nakillerden anladığımızı göre Câbir bu dönemde, Hz. Peygamber'in hem maddi hem de manevî desteğini yanında hissetmiştir. Nitekim o (s.a.v.), bir savaş dönüşü Câbir'le uzun uzun sohbet ederek sıkıntılarını dinlemiş ve devesini satın alıp Medine'de aynı deveyi ona hediye etmiştir. Yine Hz. Peygamber Câbir'e, irtihaline yakın Bahreyn'den gelecek zekât mallarından yardımında bulunma sözü vermiş, ancak irtihali sebebiyle yerine getiremediği için, bu vaadi halifesi Hz. Ebû Bekir yerine getirebilmiştir.⁴¹

Benzer bir durum sahâbenin gençlerinden Cüleybib'te de karşımıza çıkmaktadır. Kendisinden zina için izin isteyen Cüleybib'i dinleyen Peygamberin, bu fiilin çirkinliğine onu kalben ve zihnen ikna ettiği malumdur. Cüleybib söz konusu olduğunda anlatım çoğunlukla burada nihayete erdirilir ve meşhur olan kısım da ona yapılan nazik muamele ve ikna şeklidir. Ancak Cüleybib'i bu şekilde bir davranışa sevk eden husus, onun fizikî görünüşü, fakirliği ve sosyal statüsü sebebiyle kendisine kız verilmemesi yani evlenememesidir. Bu, onu böyle bir davranışa sevk eden arka planı göstermesi açısından önemli bir husustur. Hz. Peygamber -bu duruma vakıf olduğu için- onun adına Medine'de herkesin evlilik için talip olduğu genç bir kıza dünür olmuş ve neticede nikâhlanmalarını temin etmiştir.⁴² Her iki örnek de büyüklerin gençlere karşı onları “dinleyip” ardından “nasihat” etme dışında sorumluluklarının olduğunu açıkça göstermektedir.

40 Müslim, “Zühd” 2. Rivayeti Buhârî *Edeb'in*'de rivayet eder. Bk. Buhârî *el-Edebü'l-Müfred*, II, 329-330.

41 Buhârî, “Nikâh” 122, “Kefâle” 3, “Hibe” 18. Ayrıca Câbir b. Abdullah'ın hayatı ve aktarılan bilgilerin ayrıntıları için bk. M. Yaşar Kandemir, “Câbir b. Abdullah”, *DİA*, TDV Yay.: İstanbul 1992, VI, 530-532.

42 Müslim, “Fezâilu's-Sahâbe” 131. Cüleybib'e dair rivayetlere farklı boyutlarıyla kaynakların birçoğunda yer verilir. Cüleybib'in şehitlikle sonuçlanan hayatına dair genel bilgi ve bazı tahliller için bk. Ali Seyyar, *Yıldızlar Engel Tanınmaz Bedensel Özürlü Sahâbilerin Hayatı*, Rağbet Yay.: İstanbul 2016, s. 64-68.

i. Hz. Peygamberin Sözleri ile Gençleri Taltif Etmesi: Genel olarak hangi yaşta olursa olsun insanın sürekli tenkit edilmekten hoşlanmadığı ve özellikle gençlik döneminde kendi isimleri ile olumsuz sıfatların yan yana gelmesinin onların başta özgüvenleri olmak üzere ruhî gelişimlerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğu malumdur. Hz. Peygamberin -nübüvvet kaynaklı konumunu da dikkate aldığımızda- gençlere yönelik taltif edici ifadelerinin onlar üzerinde farklı bir etki bıraktığı söylenebilir. Bu manada Abdullah b. Abbas için söylenen “dinde fakih kıl”, Abdullah b. Ömer için gıyabında ifade edilen “Abdullah ne iyi insan ...”, Zeyd b. Sâbit için söylenen “Zeyd ne güzel delikanlıdır” ve Muaz b. Cebel’e karşı dillendirilen “Muaz, seni severim” gibi cümleler dikkat çekici örneklerdir. Çünkü bunların mezkûr gençler için hem bir taltif hem de bir yönlendirme olduğu İslâm tarihinin Hz. Peygamberin irtihalini izleyen dönemlerinde müşahade edilmiştir. Zira bu gençlerin her biri güzel delikanlı, âlim ve örnek kimse olmuştur.

Buna mukabil, büyüklerin sürekli iğneleyici ifadelerle tenkitler yönelttiği bir dönemde güzel sıfatlarla hitabın gençlerin ruh dünyasında bıraktığı iz açısından “Abdullah gece namazlarını kılmıyormuş, kılsın!” cümlesi ile “Abdullah ne iyi insan, bir de gece namazlarını kılsa!” ifadesi arasında büyük farklılık vardır.

j. Gençlere Önemli Görevler Verilmesi: Gençlerin kendilerini bir birey olarak ortaya koymaya çalıştıkları bir devrede Hz. Peygamber onlara farklı görevler vermiştir. Kabile kültürünün hakim olduğu “yaş” merkezli bir toplumsal zeminde bu, gençler açısından önemli ancak bir o kadar da yadırganmaya açık bir durumdur. Peygamberin kendisini Yemen’e kadı olarak gönderdiği genç sahâbî Hz. Ali’nin, “beni gönderiyorsun, ama benim yaşıma küçük”⁴³ demekten kendisini alamaması da bunu göstermektedir. Hz. Peygamber buna rağmen Muâz b. Cebel’i de Yemen’e vali olarak görevlendirmiştir. Benzer şekilde Zeyd b. Sabit gibi genç bir sahâbîyi vahiy kâtibi yapmış ve Üsâme b. Zeyd’i de gazve için hazırladığı bir birliğe komutan tayin etmiştir.

Hz. Peygamberin ashâbın gençlerini iyi tanımasının bir sonucu olarak, bu konuda yeterli görmediği bazı kimselerin talebini geri çevirdiği de bilinmektedir. Ebû Zer el-Gıfârî’nin idâri görev istemesine karşılık ona kendisini sevdiğini söyleyerek bu konuda yatkınlığının olmadığını belirtmesi Allah Rasûlünün, gençleri tabiatlarına uygun işlerde istihdam ettiğini göstermektedir.

k. Muhtelif Paylaşımlar: Hz. Peygamber, zikredilenler dışında da hayatlarının bir çok aşamasında gençlerin “hayatlarının” içinde yer almıştır. Nitekim onların en sevinçli günlerinden biri sayılabilecek olan düğünlerine iştirak etmiştir. Ebû Üseyd es-Sâidi kendisini düğününe davet etmiş, davete katılan Peygamber (s.a.v.) onun ikram-

43 Ebû Dâvûd, “Kazâ” 6.

larından da tatmıştır.⁴⁴ Yine o (s.a.v.), insan hayatının hüznün anları olan cenazelerinde de gençlerin yanlarında olmuştur. Ensardan birinin vefat eden çocuğunun cenazesine katılmış,⁴⁵ Sa'd b. Muâz'ın cenazesinde aralarında genç sahâbî Cabir b. Abdullah'ın da olduğu bir grup sahâbî ile hazır bulunmuştur.⁴⁶ Bu da hem gençlerin yakınlarının cenazesinde hazır bulunduğunu hem de cenazelere yanında onları da götürdüğünü göstermektedir.

Ayrıca Hz. Peygamber Şerîd b. Süveyd (ö. 60-64/680-683) gibi bazı gençlere sır vermiş,⁴⁷ Sa'd b. Ebî Vakkas (ö. 55/675) gibi bazılarını da başında nöbetçi yapıp onlara nefes alırken çıkardığı sese bile şahitlik⁴⁸ edecekleri kadar yakın olma imkânını sağlamıştır.

II. Hz. Peygamberin Gençleri Dünyasına Katmasının Önemi ve Bazı Sonuçları

Aktarılan bazı örneklerle, Hz. Peygamberin gençleri kendi dünyasına nasıl "kattığı" ve bunun neticesinde onların dünyasına girerek hayatlarına nasıl "müdâhil" olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Meseleyi değerlendirmemize imkân veren örneklerden hareketle elde edilen sonuçları ve bazı teklifleri şöyle sıralamak mümkündür:

-Birlikte vakit geçirdiği gençler, onun (s.a.v.) hayatındaki uyumu yakından görmüşlerdir. Bu sayede, Hamidullah'ın (ö. 2002) ifade ettiği şu tespitlerin en yakın şahidi onlar olmuştur:

"Allah'ın elçiliği vazifesini gerçekleştirmek için yirmi üç sene yaşadı. Bu esnada, toplumuna kendisinin özenle uygulamaya koyduğu bir dini tanıttı ... İnsan hayatının bütün alanları ile ilgili kanunlar koydu. Önemli bir nokta: *Kendini başkalarına koyduğu kanunlardan üstün tutmadı.* O yüzden, koyduğu kanunlar özel, kişisel bir davranış biçimi olarak değil, aksine öğretisinin tam bir uygulaması, genel bir yorumu olarak fiilen yürürlük kazandı."⁴⁹

44 Buhâri, "Nikâh" 72, 78.

45 Müslim, "Kader" 31.

46 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Thk.: Şuayb el-Arnâvud vd., Müessesetür'r-Risâle: Lübnan/Beyrut 1419/1998, XXIII, 158.

47 Müslim, "Şi'r" 1.

48 Buhâri, "Cihâd" 70.

49 Muhammed Hamidullah, *İslâm'a Giriş*, Çev.: Cemal Aydın, TDV Yay.: Ankara 2005, s. 44.

-Hayatına katma/dâhil etme süreci gençlerde hem öğrenmeye hem de içselleştirmeye sebep olmuştur. Dinin bir “gerçeklik” alanı olduğunu gören gençler, sonraki dönemlerde bu bilgilerin aktarımında zorlanmamıştır.⁵⁰

-Gençlerde, birliktelikleri sayesinde ona (s.a.v.) karşı ortaya çıkan duygusal bağlanma “özdeşleşmeyi” temin etmiştir. Gençler artık Peygamberin (s.a.v.) olmadığı yer ve zamanda da onun gibi davranmaya başlamıştır.⁵¹ Ayrıca her bir genç onda husûsî bir yön de bulabilmiştir. Ebû Zer gibi bazı sahâbîler zühd, Üsâme şecâat, Musâb davetçilik, Abdullah b. Abbas ilim, Abdullah b. Ömer ilim ve hikmet ağır basacak şekilde ona benzemişlerdir.

-Bazı özel görevler vererek gençlere ayrı bir sosyal statü kazandırmıştır. Kendilerine verilen bu konum da gençlerde ayrı bir minnet duygusuna sebep olmuştur. Bu manada dünyaya gelmiş diğer liderler ile Hz. Peygamberin mukayesesi vesilesiyle yapılan, “dünyaya birçok lider gelmiştir. Bunlardan birçoğu etrafındakileri küçülterek büyümüştür. Ancak Hz. Peygamber etrafındakileri büyülterek büyümüştür.”⁵² tesbiti gençlere verdiği kıymet açısından dikkate değerdir. Gençlerdeki “fark edilme” hissini, onlara yönelik her türlü faaliyetin içinde ölçülü bir şekilde yer alması gerekir. İdeolojik gruplaşmalarda gençleri cezbeden hususların başında “kazanmış”! oldukları farklı konumlar gelmektedir. Şu halde bu eğilimin meşru bir alana yönlendirilmesi daha sağlıklı bir ilişkiyi temin edecektir.

-Gençlerle birlikte aynı ev/sofra/binek/ortam paylaşılarak karşılıklı yakınlaşma sağlanmıştır. Hz. Peygamberin gençlerle birlikte yemek yemesinde hâssaten dikkat çekilmesi gereken bazı hususlar bulunmaktadır. Zira ayrı ayrı yemek yerine birlikte aynı sofrada bulunmak muhatapla karşılıklı sohbete, bütünleşmeye, fizikî ve ruhî yakınlaşmaya katkıda bulunur. Ayrıca insanların yemek sofralarında, sair vakitlerle mukayese edildiğinde, daha doğal, müsamahalı, telkine açık, anlaşma ve iletişime elverişli bir halde oldukları belirtilmiştir.⁵³ Bu açıdan bakıldığında gençler, yemeklerdeki birliktelik vesilesiyle Peygamber ile farklı bir yakınlık kurmuş ve o (s.a.v.) “dünyalarında”

50 Bu manada merfu olarak, bazı tariklerinde Tabiun sözü olarak nakledilen bir rivayet ve değerlendirme için bkz. Hatib el-Bağdâdî, *el-Câmi’ li-ahlâkı’r-râvi ve âdâbîs-sâmi’*, Beyrut 1416/1996, I, 485; Kâdî İyâz, Ebû l-Fazl b. Mûsâ, *el-İlmâ’ ilâ ma’rifeti usûli’r-rivâye ve takyidîs-semâ’*, Kahire 1398/1978, s. 66-67.

51 M. Akif Kılavuz, “Ergenlerde Özdeşleşme ve Din Eğitimi”, *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi*, 2002, s. 253-254.

52 Ali Murat Daryal, *İslâm’ın Doğuş ve İlk Yayılışının Psiko-Sosyal Açısından Tahlili*, İFAV Yay.: İstanbul 1999, s. 179.

53 Sefa Saygılı, *Çocuklarda Davranış Bozuklukları*, Elit Kültür: İstanbul 2010, s. 93-94.

ayrı bir yer edinmiştir, denilebilir. Bu manada gençlik çalışmalarında sade, içten bir ev sahipliğinin veya yemek ikramının onlar üzerinde çok farklı katkıları olacağı açıktır.

-Gençlerin problemlere maruz kaldığı bir dönemde onların sorunları ile ilgilenilmesi farklı bir aidiyet duygusuna sebep olmuştur. İnsan hangi yaşta olursa olsun problemini çözen birine karşı ayrı bir duygusal bağlılık hisseder. Cabir ve Cüleybib misalinde görüldüğü gibi Hz. Peygamber, gençlerin sorunları ile yakından ilgilenmiş ve problemlerinin takipçisi olmuştur. Hâlihazırda da gençlerin sıkıntılarını gidermek; eğitim, evlilik, iş kurma ve benzeri problemleri olan gençlerin meselelerine dâhil olmak, onları dünyamıza katmak açısından son derece önemlidir. Basit ve pratik manada orta yaş veya yaşlı bir ferdin imkanı nispetinde, evini kiralayan bir gence sağlayacağı herhangi bir kolaylığın, eğitimde zorluk çeken bir gencin cebine koyulacak harçlığın, iş bulmakta güçlük çeken bir gence temin edilebilecek bir işin onların dünyasındaki karşılığını tahmin etmek hiç de zor değildir. Bu manada gerek kurumsal sorumluluğu bulunan gerekse de farklı boyutlarıyla gençlerle muhatap olan kimselerin üzerinde ihmal edilmemesi gereken yükümlülükler vardır. Gençlerin dünyasına dâhil olmanın ve onları kendi dünyamıza katmanın en kolay yollarından biri, onların “maddî” veya “manevî” bir probleminin çözümünün parçası olabilmektir. Büyüklerin bu anlamda “sosyalleşme” ihtiyaçlarının olduğu açık bir husustur.

-Gençlere yönelik iğneleyici ifadeler kullanılmamış aksine onurlandırıcı sözlerle hitap edilmiştir. Gençlerin özellikle imalı, eleştirel ifadeleri sevmediği bir dönemde hoşlanabilecekleri ifadelerin hem yakınlık hem de “yön tayini” başta olmak üzere çok yönlü faydası olacaktır. Bu, günümüzdeki bazı problemlerin halli noktasında da dikkate alınması gereken bir husustur. Çünkü “birey başkaları ona nasıl hitap ediyorsa öyle oluşan bir şahsiyettir.”⁵⁴ Şu durumda olumsuz yönleri sürekli dillendirilen ve abartılan bir gencin bundan etkilenmemesi düşünülemez. Bundan dolayı onların ne olması isteniyorsa, bu ifadelere yansıtılarak ön plana çıkarılmalı, başarısızlıklar ve onların yaşadığı geçici problemler üzerinden araya engeller konulmamalıdır. Gençlik döneminin zararlı alışkanlıkları dâhil olmak üzere birçok problemde sadece sözcüklere değil tavırlara da hâkim olan, bir sakinet hali olmalıdır.

-Gençlerin durumuna vakıf olması, onlara yapacağı tavsiyelere de yansımıştır. Hz. Peygamberin gençlerin ilgi alanlarını, yeteneklerini ve problemlerini bilmesi doğal olarak onlara yapacağı tavsiyelerde de etkisini göstermiştir. Peygamber (s.a.v.) gençlere, en hayırlı/faziletli ameli imkânları ve içinde bulunduğu şartlara göre söylemiştir. Bu da onlar için yapılabilir, imkân dâhilinde olan işlerin sahiplenilmesini temin etmiştir. Kendisine en faziletli sadakanın hangisi olduğu şeklinde yöneltlen so-

54 Ejder Okumuş, “Din ve Sosyalleşme”, s. 437.

ruya “fakirin/az olanın gücü yettiği”⁵⁵ şeklinde verilen cevap, soru sahibinin imkânları ile ilgili bir yönlendirmedir. Zira soruyu soran Suffe ashabından Ebû Hüreyre’dir.

Hâlihazırda böyle bir yakınlığın temin edilmemesi, gençlerin hayatlarına girerek onları kendi dünyasına katmaktan öte dil/söz olarak bile anlaşılamamaya/ortak bir dil konuşamamaya sebep olacaktır. Söz gelimi onlara herhangi bir mekânda toplu ya da bireysel olarak konuşan birinin onların kullandıkları günlük hayat dilini, meselelerini, ilgilerini, zaafılarını, problemlerini vs. bilmesi elzemdir. Bu manada dinî/sosyal meselelerde gençlere verilecek “örneklerin” onların dünyasındaki problemler dikkate alınarak gözden geçirilmesi gerekmektedir.

Kaynakça

- Kur’an-ı Kerim**, *Kur’an Yolu Meâlî*, Haz.: Komisyon, DİB Yayınları, Ankara: 2015.
- Ahmed b. Hanbel**, *Müsned*, Thk.: Şuayb el-Arnâvud vd., Müessesetür’r-Risâle: Lübnan/Beyrut 1419/1998.
- Ali Akyüz**, “Bir Yetişkin Eğitim Kurumu Olarak Suffa”, *Yetişkinlik Dönemi Eğitimi ve Problemleri*, 2006, s. 23-36.
- Ali Murat Daryal**, *İslâm’ın Doğuş ve İlk Yayılışının Psiko-Sosyal Açısından Tahlili*, İFAV Yay.: İstanbul 1999.
- Ali Seyyar**, *Yıldızlar Engel Tanınamaz Bedensel Özürlü Sahabilerin Hayatı*, Rağbet Yay.: İstanbul 2016.
- Buhârî**, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl, *el-Câmiu’s-sahih (Mevsûatü’l-hadisî’s-şerîf: el-Kütübü’s-Sitte içinde)*, thk.: Salih b. Abdülaziz b. Muhammed vd., Riyad: Dârü’s-Selâm 1429/2008.
- , *el-Edebü’l-Müfred*, Çev. ve Şerh: Mehmet Yaşar Kandemir, Tahlil Yayınları: İstanbul 2017.
- Ebû Dâvûd**, Süleymân b. el-Eş’as, *es-Sünen (Mevsûatü’l-hadisî’s-şerîf: el-Kütübü’s-Sitte içinde)*, thk.: Salih b. Abdülaziz b. Muhammed vd., Riyad: Dârü’s-Selâm 1429/2008.
- Ejder Okumuş**, “Din ve Sosyalleşme”, *Turkish Studies = Türkoloji Araştırmaları: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 2014, cilt: IX, sayı: 11, s. 429-454.
- Hatib el-Bağdâdî**, *el-Câmi’ li-ahlâkı’r-râvî ve âdâbî’s-sâmi’*, Beyrut 1416/1996.
- Kâdî İyâz**, *el-İlmâ’ ilâ ma’rifeti usûli’r-rivâye ve takyîdî’s-semâ’*, Kahire 1398/1978.
- M. Yaşar Kandemir**, “Câbir b. Abdullah”, *DİA*, TDV Yay.: İstanbul 1992, VI, 530-532.
- M. Akif Kılavuz**, “Ergenlerde Özdeşleşme ve Din Eğitimi”, *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi*, 2002, s. 209-524.
- Muhammed Hamidullah**, *İslâm Peygamberi*, Çev.: Salih Tuğ, İrfan Yayıncılık: İstanbul 2001/1422.
- , *İslâm’a Giriş*, Çev.: Cemal Aydın, TDV Yay.: Ankara 2005.

55 Ebu Davud, “Zekât” 40.

Mustafa Baktır, “Suffe”, *DİA*, TDV Yayınları: İstanbul 2009, XXXVII, 469-470.

Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc, *el-Câmiu's-sahih (Mevsûatü'l-hadisî's-şerif: el-Kütübü's-Sitte içinde)*, thk.: Salih b. Abdülaziz b. Muhammed vd., Riyad: Dârü's-Selâm 1429/2008.

Sefa Saygılı, *Çocuklarda Davranış Bozuklukları*, Elit Kültür: İstanbul 2010.

Selim Demirci, “Gençlerin Ahlâk Eğitimi Açısından Hz. Peygamber'in Terkisine Aldığı Genç Sahabiler ve Onlara Tavsiyeleri”, *Uluslararası Gençlik ve Ahlâk Sempozyumu Bildiriler*, 6-7-8 Ekim 2016, 2016, cilt: II, s. 985-1009.

Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre, *Şemâil (eş-Şemâ' ilü'n-nebeviyye)*, Dârü'l-Ulûmi'l-İnsâniyye: Dımaşk 1419/1998.

(Dr. Selim DEMİRCİ tebliğini sundu)

BAŞKAN – Trabzon Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyelerinden Dr. Selim DEMİRCİ Hocamıza yapmış olduğu Hz. Peygamber'in gençleri kendi dünyasına katması, “Kuşaklar Arası İletişim ve Yetişkin Sosyalleşmesi Nasıl Gerçekleşir?” isimli bu sunumundan dolayı teşekkür ediyoruz.

Zaman ilerlediği için ben aralarda çok fazla da konuşmak istemiyorum ama hocamın değindiği iki hususa ben de kısaca değinmek istiyorum.

Birisi, günümüz gençlerini dünyamıza katmadan, onları kendi dünyamıza ve dünyaya dâhil etmeden yapılacak olan eğitim ve öğretim, iş hayatı, çalışma ve benzeri her türlü faaliyet için sadece bir eksiklik tanımı yapıyor ki çok isabetlidir. Bir de Ali Murat DARYAL Hocamızdan naklettiği Peygamber'imizin etrafındaki büyüterek büyümüş tespiti de önemli bir tespit.

Hocamıza teşekkür ediyoruz.

Şimdi, üçüncü konuşmacımız, misafirimiz, Dr. Mohamad Anas SARMINI, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi İslam ve Din Bilimleri Programında görev yapıyor. “Gençlere Yönelik Nebvi Hitap Yöntemi, Özellikleri ve Metodu” isimli bildirisini size takdim edecek.

Hocam buyurun.

الخطاب النبوي المتّجه إلى الشباب، الخصائص والأساليب والرؤى

د. محمد أنس سرميني⁵⁶

المقدمة

الحمد لله رب العالمين، وأفضل الصلاة وأتم التسليم، على سيدنا محمد إمام المرسلين، ومن جاءت سيرته خلوا من أي نقص أو عيب بل هي الكمالات والمعالي بعينها، وهي النبراس والمستقى والهداية في أبهى صورها، وعلى آله وصحبه أجمعين.

وبعد، فإن الكلام في السيرة النبوية وما تحتويه من فضائل ونظرات وعبر، من أعلى الكلام وأشدّه حاجة للأمة اليوم، لأنها كانت الجانب التطبيقي والعملي من القرآن الكريم، فكان خلقه القرآن، وكان قرآنا يمشي على الأرض، فلئن كان القرآن الدستور الخلقي والنظري للأمة، فإن السيرة هي الميدان التطبيقي والعملي لها، وأجدر بمدارسة السيرة ومذاكرتها في الأيام كلها، وأخلق بها في ذكرى مولده الشريف، صلى الله عليه وسلم.

56 İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi İslam ve Din Bilimleri Programı - جامعة إستانبول ٢٩ مايو

والسيرة على عِظم شأوها، وعلوّ شأنها، فإنه قد غُمت حقها -في رأينا- مرتين، الأولى إذ اختزلت بالمغازي، فصار أحد المصطلحين يطلق ويراد منه الثاني، وأيام رسول الله ومعاملاته وشؤونه مع أزواجه وأصحابه أوسع من ذلك بكثير، والثاني إذ نُقل الاهتمام منها إلى الحديث القولي الشريف، وهما جناحان لا يمكن للطائر أن يطير بأحدهما دون الآخر، فعسى أن يكون في هذا المؤتمر وأمثاله ما يعيد التوازن للأمر ويركز محور الاهتمام بالحديث والسيرة النبوية معاً.

ولقد اخترت في ورقتي هذه أن أتوجه إلى الخطاب النبوي إلى الشباب، فأحلله واستخرج منه أسسه وخصائصه الأهم، من خلال الأحاديث والمواقف التي توجه بها النبي صلى الله عليه وسلم إلى الشباب أنفسهم بقوله «يا معشر الشباب»، «يا غلام»، «شاب نشأ في طاعة ربه»، وذلك بالتركيز على الأسئلة الآتية:

- ما هي خصائص هذه المرحلة العمرية المهمة للإنسان، وذلك من خلال الخطاب النبوي؟
- كيف ينظر النبي عليه السلام إلى الشباب، وكيف يعالج مشكلاتهم ويرسم لهم الأطر الواسعة التي تضبط مسيرتهم في الحياة فلا يضلون ولا يُفَرِّطون ولا يُفَرِّطون؟
- كيف سيعالج إشكالية الحياة والدين لدى الشباب؟
- كيف سيعالج مسألة العلاقة مع الأجيال السابقة والكبار؟

فهذه أهم الأفكار التي تنتجها الدراسة لمناقشتها والإجابة عن تساؤلاتها.

مبحث تمهيدي: التعريف بالشباب ونماذج من شباب الصحابة

بغرض تحديد نطاق البحث وعدم تماهي حدوده، اتجهت في هذه الورقة إلى الأحاديث التي صرحت في مقدمتها أو أثنائها بأنها خطاب مختص بالشباب، وذلك كأن يقول النبي عليه الصلاة والسلام: يا معشر الشباب، أو يقول لفظة: شباب أو شاب، أو أن يقول الصحابي في الحديث: كنت شابا أو شابا فقال لنا النبي كذا وكذا، وبذلك يتم لي حصر الأحاديث التي تتصل بموضوعنا، على أن تكون تلك الأحاديث صحيحة أو حسنة من جهة الإسناد، وقدمت فيها ما جاء في الصحيحين، ثم السنن، ثم توسعت إلى مصنفات الحديث الأخرى، ولم أخرج عن ذلك إلا فيما ندر.

وأتوقف عند تعريف مرحلة الشباب وتحديد أوانها، فالشباب في اللغة: جمع شاب، وكذلك الشُّبَّان، وجذر الكلمة (شَبَّ) يُدُلُّ عَلَى نَمَاءِ الشَّيْءِ، وَقُوَّتِهِ فِي حَرَارَةِ تَعْتَرِيهِ. وهو معنى موجود في التعريف الاصطلاحي، والذي يمكن أن يقال فيه: مرحلة عمرية تبدأ عند البلوغ، وتنتهي مع بداية الكهولة أو الشيخوخة. وقد اختلفوا في تحديد سن انتهائه، والشائع أنه ثلاثون عاما، وهو قول النووي والشافعية، وقيل اثنان وثلاثون عاما، ذكره الزمخشري، وقيل إلى أربعين وهو فهم ابن كثير من قوله تعالى: {حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَبَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنَةً} [الأحقاف: ١٥]، أي بلغ أشده فأنتهى شبابه، فَتَنَاهَىٰ عَقْلُهُ وَكَمَّلَ فَهْمُهُ وَحِلْمُهُ.⁵⁷ وهو فهم دقيق.

وأعرض هنا نماذج عن أعمار مشهوري الصحابة لناخذ صورة عن الجيل الأول الذي وقف من النبي عليه السلام:

(١) من أسلم وسنه دون العشرين:

أنس: ١٠ سنوات	جعفر بن أبي طالب: ١٨ عاماً.
وقال في ذلك: قدم النبي المدينة وأنا عشرة وتوفي وأنا عشرون.	معاذ بن جبل: ١٨ عاماً.
علي بن أبي طالب: ٨ سنوات.	الزبير بن العوام: ١٨ سنوات.
طلحة بن عبيد الله: ١١ عاماً.	سعيد بن زيد: ١٩ سنة.
الأرقم بن أبي الأرقم: ١٢ سنة.	زيد بن ثابت: دون العشرين.
عبد الله بن مسعود: ١٤ سنة.	صهيب الرومي: دون العشرين.
سعد بن أبي وقاص: ١٧ سنة.	خباب بن الارت: ٢٠ سنة.

(٢) من أسلم وسنه بين العشرين والثلاثين:

عامر بن فهيرة: ٢٣ سنة.	أبو عبيدة بن الجراح: ٢٧ سنة.
مصعب بن عمير: ٢٤ سنة.	عبد الرحمن بن عوف: في حدود ٣٠ سنة.
المقداد بن الأسود: ٢٤ سنة.	بلال بن رباح: في حدود ٣٠ سنة.
عمر بن الخطاب: ٢٦ سنة.	

(٣) من أسلم وسنه بين الثلاثين والأربعين:

عثمان بن عفان: ٣٤ سنة.	أبو بكر الصديق: ٣٧ سنة.
عمار بن ياسر: فيما بين الثلاثين والأربعين سنة.	

فهذه النماذج عن كبار الصحابة كفيلة بتعزيز فكرة أن الصحابة إنما كانوا في معظمهم من الشباب الذين تحملوا مسؤولية نشر هذا الدين والدعوة إليه والذود عنه، وأما عن تحليل أسباب ذلك وتوضيحها، فهو ميدان المبحث الآتي.

المبحث الأول: خصائص الشباب والمنهج النبوي في التعامل معهم

إن الأحاديث التي اتجهت إلى الشباب كانت تستبطن عدة صفات وخصائص لهذه المرحلة العمرية، تستحق الوقوف عندها، منها: القوة، والقدرة على تحمل المسؤولية، وثوران العاطفة، وعنفوان الطاقة، والاستعداد للتغيير، والقدرة على التغيير. ولكن لا بد من التنبيه إلى كونهم يعيشون ثنائيات تتجاذبهم وترمي بهم في أحد أطرافها في حركة متواصلة ومعاناة دائمة، وأما عملية الاختيار بين أطراف تلك الثنائيات، والقدرة على ترتيب أولوياتها وموازنتها، فقد أوكلت إلى حكمة الشباب وحكمة مرشديهم، وأذكر من هذه الخصائص وتلك الثنائيات النقاط الآتية:

الشباب من خلال الواقع والتجارب، ثنائيات جدلية

١- القوة وتفجر الطاقات، لأن لديهم القدرة الجسمانية والصحة المطلوبة لمواجهة المشاق، مع الاستعداد اللازم للحركة وللتغيير والإيمان بالمبادئ الجديدة والتضحية لها، فقابلية التغيير هي جزء أساسي من حياتهم. ونجاح أي فكرة يعتمد على قوة الإيمان بها، والاستعداد للتضحية لأجلها.⁵⁸ إلا أن هذه الطاقة وهذا الاندفاع، قد يزيد عن حده المعقول، فيوقع الشاب بالتهور أو بالتردد والحيرة، ويرافقه أيضا تفجر في الشهوات والميول الجسمانية والتي تشكل عبئا وهما جديدا على كاهل الشباب.

٢- الحماسة الشديدة وثوران العواطف لديهم، فهي مرحلة تغير بيولوجي ونفسي واجتماعي، وهذه الحماسة قد تصير اندفاعا فتجرهم إلى غلو أو تعصب في العبادة، بالعزلة، أو بالجرأة في الدعوة، وفي إكراه الآخرين على الخير، وغير ذلك مما يخرجهم عن حد الاعتدال السوي، ويرافق ذلك تقلب حاد في المشاعر، فيكون عقلا تارة وعابثا تارة أخرى، قابلا للنصح في فترة وساخطا فترة أخرى، وذلك نتيجة لتلك القابلية للتغيير والصراع الذي يدور داخل الشاب جسديا وعقليا وانفعاليا.

محمد شبح أحمد، مفهوم التغيير في الإسلام ودور الشباب فيه، الندوة العالمية للشباب الإسلامي، ٩٢/١، ٥٨

٣- الطموح والمثالية والتطلع للمستقبل، والشباب سن العطاء، والنفس ما زالت غضة طرية لم يثنها صدمات الحياة أو المعاناة والصراع، ولكن الإشكال أنه عطاء قد يتجه للجانب الإيجابي أو السلبي فلا بد من توجيهه، وبالمقابل فإن الطرف الآخر لهذه الثنائية هو بعض القلق والصراع النفسي نتيجة ارتفاع سقف طموحاته واصطدامها بشروط الحياة المقعدة، أو عند استيعابه مدى المسؤولية والالتزامات التي تنتظره في المراحل القادمة، فتكون من نتائج ذلك وقوعه في الصراع مع الجيل الأكبر والتمرد على السلطة والقيود المجتمعية، نتيجة لعلو مستوى التوقعات لديه.

٤- القدرة على اكتساب المعلومات، مع الفاعلية والديناميكية، وذلك جراء وصوله إلى درجة عالية من النمو البيولوجي والنفسي والاجتماعي وسمات الميول وظهور الاستعدادات ووضوح الدور الذي سيقوم به. ولكن يأتي في الطرف المقابل لهذا ضعف عام في العلوم المكتسبة والخبرة الحياتية يتفاوت من شاب لآخر، مع سرعة في الشعور بالاغتراب والوقوع في أسر السأم السريع أثناء الاكتساب، وذلك عندما يقل مستوى نشاطه ويضعف حجم تأثيره ومشاركته.

والأمثلة التي تؤكد هذه المعاني في السنة النبوية كثيرة، منها ما سنورده فيما يأتي.

الشباب من خلال كلمات النبي، صلاح وإصلاح

ولو أردنا استقراء الأحاديث النبوية المتجهة للشباب، وبذلنا جهداً في استنطاق خصائص الشباب كما يصورها لنا النبي عليه الصلاة والسلام، لما خرجت عن الصفات الأربع السابقة، ولظهر لنا عدد من الصفات التي يجمعها أن النظر النبوي إلى الشباب كان إيجابياً إلى حد كبير، فهم يمتلكون القوة والعنفوان والطموح للمستقبل الأفضل، ولديهم القدرة على التغيير وعلى تحمل المسؤوليات، وعقولهم من الحكمة والفهم ما يمكن الاتكال عليه في الحوار والإقناع العقلي، والشباب في السنة النبوية هو سن الشهوات المتقدمة، ولكنها شهوات يمكن ضبطها بالإطار الديني والاجتماعي، ويمكن توجيهها وتصعيدها إلى الصلاح والبناء والرقى.

وكان إصلاحه للشباب يعتمد نقطتين مركزيتين: الإشغال في الخير ومحاربة الفراغ. احتواء الشباب ومنحهم فرص التميّز والنشاط. تُرى هذه الإجراءات والخصائص من خلال الأمثلة الآتية:

أولاً: توزيع الاختصاصات بحسب المواهب

الشباب كما يظهر من خلال السنة هوشعلة نشاط وقابلية كبيرة للتعلم والانتاج، وإنما يحتاج إلى حسن التحفيز والإدارة، فالنبي كان يوجه الشباب إلى مواطن تفوقهم، فيرشدهم إلى تطويرها، ثم يزرع فيهم الثقة على القدرة على توظيفها، ثم يكِل إليهم المسؤوليات المناسبة لذلك. كما فعل النبي مع موهبة زيد بن ثابت رضي الله عنه في تعلم اللغات، إذ وكل إليه مهمة الترجمة بين المسلمين واليهود، يقول زيد: لَمَّا قَدِمَ النَّبِيُّ الْمَدِينَةَ، قَالَ زَيْدٌ: ذُهِبَ بِي إِلَى النَّبِيِّ فَأُعْجِبَ بِي. فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، هَذَا غُلَامٌ مِنْ بَنِي النَّجَارِ مَعَهُ مِمَّا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَيْكَ بَضْعَ عَشْرَةِ سُورَةٍ. فَأُعْجِبَ ذَلِكَ النَّبِيَّ وَقَالَ: «يَا زَيْدُ تَعَلَّمَ لِي كِتَابُ يَهُودَ، فَإِنِّي وَاللَّهِ مَا آمَنُ يَهُودَ عَلَى كِتَابِي». قَالَ زَيْدٌ: فَتَعَلَّمْتُ كِتَابَهُمْ مَا مَرَّتْ بِي خَمْسَ عَشْرَةَ لَيْلَةً حَتَّى حَدَقْتُهُ، وَكُنْتُ أَقْرَأُ لَهُ كُتُبَهُمْ إِذَا كَتَبُوا إِلَيْهِ، وَأَجِيبُ عَنْهُ إِذَا كَتَبَ.⁵⁹ فالشباب كان على قدر المسؤولية، واستطاع أن يحقق غاية النبي في أقصر مدة ممكنة.

وكذلك هو يوجه عليا ومعازدا للقضاء، ويوصي زيدا بالفرائض والقرآن، وابن مسعود بالفقه والفتوى، وخالدا بالجهاد والقيادة، ويرشد أبا ذر وعبد الرحمن بن سمره ورجلين سألوا الأمانة كما في حديث أبي موسى الأشعري في البخاري إلى ترك الإمامة وتجنبها.

كما أنه يوجههم إلى العلم ويهيئ لهم أسبابه، بأن يقيم لهم مخيما تعليميا تدريجيا مكثفا وخصا بهم، استطالت مدته إلى عشرين يوما، كانت الغاية منه التعلم والاكتساب، يقول في ذلك مالك بن الحارث: أتينا رسول الله ونحن شببية متقاربون، فأقمنا عنده عشرين ليلة...⁶⁰

أحمد، ٨٠١١٢. وإسناده حسن. ٥٩

البخاري، ٩١٨٦. ٦٠

ثانيا: العفة وكبح الشباب عن الحرام

فلا تهاون في هذا الأصل، فالحرام خط أحمر لا يمكن تجاوزه، وذلك أن الشباب زمن اشتعال الشهوة وفورانها، والنبي يدرك هذا ويتنبه إليه ويرشد إلى وسائل تقييد هذه الشهوات ثم تصعيدها، أي أن الشاب يمتلك ما يمكنه من كبح هذه الشهوات وعدم الاستسلام لها أولا، وكذلك يمتلك البدائل التي بها يتم له تنفيسها بالوجهة الحلال ثم يصعد بها فتكون خيرا له ولزوجه وللمجتمع.

فمن أمثلة ذلك حديث عَبْدَ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: كَانَ الْفَضْلُ رَدِيفَ رَسُولِ اللَّهِ، فَجَاءَتْ امْرَأَةٌ مِنْ خَتَنَمٍ، فَجَعَلَ الْفَضْلُ يَنْظُرُ إِلَيْهَا وَتَنْظُرُ إِلَيْهِ، وَجَعَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يَصْرِفُ وَجْهَ الْفَضْلِ إِلَى الشَّقِ الْآخَرِ...⁶¹ فلم يرتض له نظرا غير جائز، وجاء في رواياته: «رأيت شاباً وشابة، فلم آمن من الشيطان عليهما».⁶²

وحديث الشاب الذي أتى النبي وقال له أئذن لي بالزنا، فَأَقْبَلَ الْقَوْمُ عَلَيْهِ فَزَجَرُوهُ، ولكن النبي أدناه إليه وقال له: أَتُحِبُّهُ لَأُمِّكَ، لَابْنَتِكَ، لَأُخْتِكَ؟ «قَالَ: لَا لَا. والنبي يقول له: وَلَا النَّاسُ يُحِبُّونَهُ لَأُمَّهَاتِهِمْ لِبَنَاتِهِمْ لِأَخَوَاتِهِمْ. ثم وَضَعَ يَدَهُ عَلَيْهِ وَقَالَ: اللَّهُمَّ اغْفِرْ ذَنْبَهُ وَطَهِّرْ قَلْبَهُ، وَحَصِّنْ فَرْجَهُ، قَالَ: فَلَمْ يَكُنْ بَعْدَ ذَلِكَ الْفَتَى يَلْتَفِتُ إِلَى شَيْءٍ».⁶³

وكذلك الشاب الذي جاء إلى النبي، فقال: يا رسول الله، أقبل وأنا صائم؟ فقال عليه الصلاة والسلام: لا. ثم جاء شيخ، فقال: يا رسول الله، أقبل وأنا صائم؟ فقال عليه الصلاة والسلام: نعم. قال: فنظر بعضنا إلى بعض، فقال: إن الشيخ يملك نفسه.⁶⁴ فلم يقبل له إفساد صومه بالعلاقة في نهار رمضان، وسد له ذريعة ذلك بأن منعه عن مقدمات تلك العلاقة.

٦١ البخاري، ٥٥٨١، ومسلم، ٧٠٤.

٦٢ البيهقي، السنن الكبرى، ٦٣١٣١.

٦٣ أحمد، ١١٢٢٢.

٦٤ أحمد، ٩٣٧٦. في إسناده ابن ليعبة. وله شواهد كثيرة.

وخطب مرة شباب قريش فقال: «يا فتیان قريش -وفي رواية: يا شباب قريش- لا تزنوا، فإنه من سلم الله له شبابه دخل الجنة».⁶⁵ فلا تساهل في المعصية، وباب الأجر على الصبر كبير كما تبين.

ويقول في الحديث: «إنَّ الله عز وجل لَيَعَجَبُ من الشاب ليست له صَبُوءٌ»⁶⁶، يعني طيشٌ وانسياقٌ خلف شهواته، ولعلَّ العَجَبُ من الله تعالى هنا هو الرضا، ومن النبي هو التشجيع على التحلي بفضيلة العفاف، فإن وقع في الصبوة وقطعها ولم يستسلم لها وعدل عنها، كتبت له حسنة كما في الحديث، وهذا من باب الإقرار بصعوبة الامتحان، والتحفيز على النجاح فيه. فإن وقع في المعصية، فإن باب التوبة مفتوح على مصراعيه، ولا أجمل من توبة الشاب وإنابته، وجاء في هذا الأثر الآتي: «إن الله يحب الشاب الثابت التائب».⁶⁷

كما أنه صلى الله عليه وسلم رفع من قيمة الشاب الصابر على الشهوات، والذي قد تنهياً له ظروف ارتكاب المحرم كلها، فيصرف نفسه عن ذلك ابتغاء مرضاة الله وكبحاً لأسباب المعصية في شهواته، كما في حديث: «سبعةٌ يظْلُمُهم الله في ظلِّه، يوم لا ظلُّ إلا ظلُّه»، ورد فيهم: «شابٌّ نشأ في عبادة الله»، «ورجلٌ دَعَتْهُ امرأةٌ ذات منصبٍ وجمالٍ فقال: إني أخاف الله».⁶⁸

وكذلك حديث: «إن أحبَّ الخلائق إلى الله تعالى: شابٌ حدثُ السن، جميلٌ في صورة حسنة، جعل جماله وشبابه في عبادة الله فذاك الذي يباهي به الرحمن ملائكته يقول: هذا عبدي حقاً».⁶⁹

٦٥ . البيهقي في الشعب، ٦١٠٥.

٦٦ أحمد، ٥٤٦٧١، وأبو يعلى، ٩٤٧١. وإسناده حسن.

٦٧ ابن أبي الدنيا، التوبة، ٤٨١. ابن عدي، الكامل، ٩٨١/٥.

٦٨ البخاري، ٣٢٤١. ومسلم، ١٣٠١.

٦٩ ابن شاهين، الترغيب في فضائل الأعمال، ٠٣٢.

فخص الشاب في ذكره عبادة الله، ليشير إلى المسلمين بأن نصر الشاب على شهواتهم هو واجب جماعي على الفرد والأسرة والمجتمع، بأن يهيئ له البدائل والمواقع الرفيعة التي ينشأ فيها على العبادة والعفاف، وبأن هذه النشأة إنما وقتها الصحيح في مرحلة الشباب، فأما بعد تجاوزه فإن منفعتها تقل وتتضاءل، فالمجتمع العفيف يخرج شباباً أعفَاء، وكذلك الأسرة العفيفة والمدرسة العفيفة والمؤسسات العفيفة. ويلفت النظر أن قوله عن الشاب المؤمن، جاء في الترتيب عقب الإمام العادل ليشير إلى هذا الترابط بين القيادة الفكرية والسياسية والاجتماعية، وبين المجتمع الصالح منبت الخير. والذي ستكون من إحدى نتائجه أنه إن دعي أحد شبابه من امرأة ذات منصب وجمال إلى الزنا، فإن العفة والدين ستمنعه من ذلك.

وهذا الحديث وما سيأتي بعده هو في تصعيد شهوات الشباب وتوجيهها إلى الخيرات والعطاء والبذل، فالشباب أهل للثقة ولتحمل المسؤوليات كما سيأتي، فالنبي يوجه الشباب إلى التعجل بالنكاح لمن استطاع الباءة ووضع قدمه في بداية طريق الاستقلال والإنتاج العلمي والعملية فقال: «يا معشر الشباب من استطاع منكم الباءة فليتزوج، فإنه أغض للبصر وأحصن للفرج، ومن لم يستطع فعليه بالصوم فإنه له وجاء».⁷⁰

البخاري، ٥٠٩١. ومسلم، ١٠٠٤١. ٧٠

ومفهوم الباءة هو مفهوم اجتماعي عُرفي نسبي، فإنها ليست مجرد القدرة على الأعباء المادية والجسدية للزواج، بل لعلها تتصل باستقرار الشاب نفسيا واجتماعيا وعلميا، فإن الزواج باب لتحمل مسؤوليات واسعة مسؤولية الزوجة والعائلة والأبناء والبيت، وهذا يشكل عبئا شديدا على شاب في مقتبل العمر لم يستقر اقتصاديا واجتماعيا بعد، فيكون الزواج فيه مشقة وظلم له ولزوجه، فكثير من الطاقات المتميزة التي وجدناها لدى طلابنا وزملائنا في الجامعات قد أسدل عليها الزواج ستار الإغماض والانكفاء، فسن التأسيس العلمي ومن ثم الإبداع الأكاديمي الأهم في الإنسان هو بين العشرين والثلاثين، ومن المبكر انشغال الشاب بشؤون المنزل وحاجات الأبناء، والأمر نسبي مختلف بين شاب وآخر، وبين طالب علم ومهني وتاجر وغيره، فالأمر بحاجة إلى إعادة نظر في المسألة وحسن توجيه وإرشاد للشباب في هذا.

على أن الخطاب النبوي لم يقيم بمجرد التحفيز إلى الزواج عند قيام الباءة، بل إنه لفت نظر الشاب إلى أصل حسن الاختيار والتريث عند اتخاذ قرار الزواج، وأرشد إلى أن التوافق الفكري والديني مقدم على الإعجاب الجسدي والمادي، فخطب الشباب بقوله: «تُنكح المرأة لأربع: لمالها ولحسبها، ولجمالها، ولدينها، فاظفر بذات الدين ترَبَّتْ يداك».⁷¹ وكذلك يخاطب الشابات وأوليائهن: بتقديم ذي الفكر والدين، مع التحذير من عصيان هذا الأمر: «إذا خطب إليكم من ترضون دينه وخلقه فزوجوه، إلا تفعلوا تكن فتنة في الأرض، وفساد عريض».⁷²

ثالثا: الثقة برأي الشباب والتعويل على همة الشباب

يعمم بعضهم فيرى أن الحكمة مختصة بالكهول، ولا نصيب للشباب منها، وهي على توفرها في أصحاب الخبرة والعمر فإنها قائمة في الشباب أيضا، وهذا بإشارة القرآن في مواضع منها قوله تعالى {يَا يَحْيَى خُذِ الْكِتَابَ بِقُوَّةٍ وَآتِنَاهُ الْحُكْمَ صَبِيًّا} [مريم: ١٢]، وهي الحكمة.⁷³

٧١ البخاري، ٢٠٨٤. مسلم، ٦٦٤١. ٧١

الترمذي، ٥٠٨١. ٧٢

تفسير القاسمي، ٨٨/٧. ٧٣

وهناك مواقف معينة في السيرة تصف نوعاً من الثقة بين النبي وبين الشباب من نوع خاص، وهي الثقة بالتدين السليم والخير الكامن في نفوسهم، فإنهم ولو وقع بعضهم في الهفوات لابد وأن ينصاع إلى الحق مع الإرشاد اللطيف، نراها في حديث الشاب الذي استأذن في الزنا وفي صرف الفضل عن النظر الغير الجائز كما سلف.

والموقفان فيهما معان جليلة، فالنبي تعامل مع الأمر على أنه هفوة شاب يمكن حلها بصرف وجهه ولم يتعامل معها بسوء نية، بل حاور الشاب الأول وأقنعه، واكتفى بصرف وجه الفضل عن ذلك الطرف ثقة به وبالشابة بأن الإيمان والموقف والصحة والحج ستمنعهما من الانسياق خلف النظر.

ومن ثقة النبي بالشباب أيضاً حديث زيد السابق فيما يتصل بالعلم والمعرفة، وفي واقعة أسامة بن زيد وتحميلة مسؤولية قيادة الجيش وهو مازال شاباً غضا لم يتجاوز العشرين كما هو مشهور. وعتاب بن أسيد الذي أوكلت إليه إدارة شؤون مكة وقيادتها، عقب أن فتحها النبي وخرج منها إلى حنين مقاتلاً، وكان شاباً لم يتجاوز الواحد والعشرين عاماً آنذاك فأمره أن يصلي بالناس، فكان أول أمير صلى بمكة بعد الفتح جماعة.⁷⁴ وعلي بن أبي طالب الذي أعطاه النبي الراية يوم غزوة خيبر وكان شاباً يقارب الثلاثين عاماً، وأتم مهمته على أحسن ما يمكن أن تكون.⁷⁵ ومصعب بن عمير الذي حمل الدعوة من مكة إلى المدينة وهو لم يتجاوز الخامسة والثلاثين إلا بقليل.

٧٤ أبو الفرج الحلبي، السيرة الحلبية، ٩٥/٣.

٧٥ البخاري، ٣٧٩٣.

والأرقم بن أبي الأرقم الذي جعل بيته مركز إشعاع النور النبوي في فترة الدعوة السرية، فكان أهلاً لتحمل هذه الأمانة، فهياً الظروف المناسبة لاستقبال النبي وأصحابه بعيداً عن أعين المشركين وأتباعهم.⁷⁶ ومعاذ بن جبل الذي أرسله النبي إلى اليمن قاضياً وداعياً إلى الحق، وسنه بين الخامسة والعشرين والثلاثين على اختلاف في الروايات.⁷⁷ وأسماء بن حارثة الذي أكلت إليه مهمة إبلاغ قومه بالأوامر الربانية الجديدة، في حديث: مُر قومك فليصوموا هذا اليوم.⁷⁸

وعليه تكون هذه القوة وهذه الأهلية في تحمل المسؤولية مؤثرة في أن يقول النبي صلى الله عليه وسلم: «إن الشاب المؤمن لو يُقسم على الله لأبرّه، وفي رواية: لو أقسم».⁷⁹ وهي منزلة علياً لا يصلها إلا الأكابر من الصالحين والصادقين، ولكنها مفتوحة أمام الشاب المؤمن العامل والعالم.

ولابد من أن تُفهم هذه النماذج من خلال سياقاتها المذكورة فحسب، فليس جميع الشباب مطالبين بأن يكونوا قادرين على قيادة الجيوش والقضاء والإدارة في العشرينيات من أعمارهم، فيصابوا بالإحباط السريع إن لم يقدرُوا على ذلك، فالغاية من ذكرها هي الجانب الإيجابي منها، وهو التحفيز والتنشيط والزيادة في العمل والعلم، لا السلب الذي قد يحبط الشباب، فغاية المقصود من تلك النماذج هو الاستدلال على أن النبي أُوكل للشباب ذوي الكفاءات الاستثنائية مهاماً حساسة، ولم يكن العمر فيها عائقاً حائلاً عن ذلك، وأما غيرهم من سائر الشباب فهم في طريق العلم والتدرب واكتساب المعارف والخبرات سائرون.

٧٦. الذهبي، سير أعلام النبلاء، ٩١١/٣.

٧٧. البخاري، ٦٩٤١.

٧٨. ابن حبان، ٨١٦٣.

٧٩. ابن المبارك، الزهد، ٧٤٣.

المبحث الثاني: معالم الأسلوب النبوي في خطابه المتجه للشباب

بعد أن وقفنا عند المنهج النبوي في التعامل مع الشباب بوجه إجمالي، نريد تخصيص هذا المبحث لفهم معالم الأسلوب النبوي في حل مشكلة الحياة، التدين، العلاقة مع الجيل السابق بوجه تخصيصي، ويمكن ردُّ المنهج النبوي هنا إلى ثلاث نقاط محورية، هي، التأنيس والتحفيز والتقويم.

أولاً: التأنيس، بالأمر بالاعتدال وترك الغلو في الشعائر والعبادات الفردية

يفهم من الخطاب النبوي للشباب أنه يريد أن يزرع فيهم فكرة أن العمل والعلم والاجتهاد هو عبادة صرفة، ورتب لها الأجر نفسه، أما فيما يتصل بالعبادات الشعائرية من صلاة نافلة وقيام ليل، وصيام تطوع مستنون، وأمثلة ذلك، فإن الخطاب دائماً يأمر بالتوسط فيها والاعتدال في تطبيقها، فلم يستجب لثوران الطاقة والعاطفة الإيمانية لدى الشباب، ولم يوظفه في مزيد من الطقوس الإيمانية والشعائر الدينية، بحيث ينقطع الشاب عن واجباته العلمية والعملية الحياتية، وينعزل عن واقعه الأسري الاجتماعي، وبحيث يروي ظمأً روحياً في نفوس الشباب والشابات على حساب وظائفهم الأخرى، بل حملهم على الاعتدال في العبادات والتوسط في أدائها، والالتفات إلى أنواع العادات الأخرى، فلم نجده في العموم الغالب يقوي هذه النزعة في نفوس الشباب، ولا ينميها، بل إنه يشذب هذه الفطرة لديهم، ويهذبها ويقومها، وهو مقصودنا بالتأنيس.

- والأحاديث في تقويم رغبة بعض من الشباب في الانقطاع للعبادة من صيام وقيام وتلاوة، والعزلة التامة عن الحياة مشهورة، منها حديث أنس: أن نفراً من أصحاب النبي قال بعضهم: لا أتزوج النساء، وقال بعضهم: لا آكل اللحم، [وزاد النسائي: وقال بعضهم: أصوم ولا أفطر]، وقال بعضهم: لا أنام على فراش، فبلغ ذلك النبي، فخطب وقال: «ما بال أقوام يقولون كذا وكذا، لكني أصلي وأنام وأصوم وأفطر، وأتزوج النساء فمن رغب عن سنتي فليس مني».⁸⁰ فلا يقبل صيام الدهر والعزوف عن الزواج من قبل الشباب.

البخاري، ٣٦٠٥، مسلم، ١٠٤١، ٨٠

- وكذلك لا يستجيب لرغبتهم في الانقطاع لتلاوة القرآن رغم أنه من العبادة والذكر والتفكير والتأمل، ويمنع من الانقطاع له، لأن القرآن رسالة ربانية عميقة، وجرعة روحية كثيفة إذا ما تعرض إليها الشاب بأكثر من قدرته على الاستقبال والاستيعاب، فاته خيرها ونفعها. فعن عبد الله بن عمرو بن العاص قال: جمعت القرآن فقرأته في ليلة فقال رسول صلى الله عليه وسلم: «إني أفرق أن يطول عليك الزمان وأن تملّ، اقرأ به في شهر، قلتُ يا رسول الله دعني أستمع من قوتي وشباب، قال: اقرأه في عشرين، قلتُ أي رسول الله دعني أستمع من قوتي ومن شبابي قال: اقرأه في عشرة، قلتُ أي رسول الله دعني أستمع من قوتي ومن شبابي قال: اقرأه في سبع قلت: أي رسول الله دعني أستمع من قوتي ومن شبابي، فأبى». ⁸¹ ولم يقبل منه الزيادة والمبالغة والغلو وألزمه الاعتدال بما يحقق له فضل التلاوة ومنزلة الفهم ولا ينقطع عن مسؤولياته الأخرى.

- بل إنه يغضب على من يبالغ في العبادات في محضر من الناس، فيكلفهم بما لا يطيقون، وسماه فتناً، فجعل ذلك الغلو في العبادة -رغم أنها في أصلها مطلوبة- من نماذج الفتنة في الدين، في توجيه عميق للأمة وللشباب منها خاصة، ألا يفتنوا الناس بتزويدهم في العبادات، وجاء هذا في حديث جابر، أن معاذ بن جبل -وهو شاب في منتصف العشرينيات- كان يصلي مع النبي ثم يأتي قومه فيصلي بهم الصلاة، فقرأ بهم البقرة، فتجوّز رجل فصلّى صلاة خفيفة، فبلغ ذلك معاذاً فقال: إنه منافق، فبلغ ذلك الرجل، فأثنى النبي، فقال: يا رسول الله، إنا قوم نعمل بأيدينا ونسقي بنواضحننا، وإن معاذاً صلّى بنا البارحة فقرأ البقرة، فتجوّزت فزعم أنني منافق، فقال النبي: «يا معاذ أفْتَنَ أنت؟ -قالها ثلاثاً [مبالغة في إظهار الغضب]، اقرأ {والشمس وضحاها} و{سبح اسم ربك الأعلى}، ونحوها». ⁸² والحديث صريح في تقديم العمل والمسؤوليات الحياتية على الغلو والإطالة في صلاة الجماعة النهارية.

عبد الرزاق، ٦٥٩٥. وابن حبان، ٣٦٧. ٨١

البخاري، ١٠٧. ومسلم، ٥٦٤. ٨٢

- ولم يقبل ذلك الانقطاع التام للعبادة من النساء أيضاً، رغم ما قد يقال عن كون مسؤولياتها في الحياة أقل من مسؤوليات الرجال، ففي الحديث أنه ذكر لرسول الله مولاة لبني عبد المطلب فقيل: إنها قامت الليل وتصوم النهار، فقال النبي: «لكنني أنا أنام وأصلي، وأصوم وأفطر، فمن اقتدى بي فهو مني، ومن رغب عن سنتي فليس مني، إن لكل عمل شدة وفترة، فمن كانت فترته إلى بدعة فقد ضل، ومن كانت فترته إلى سنة فقد اهتدى».⁸³ فجعل من هذا الانقطاع للعبادة بدعة مرفوضة ضالة مضلة.

- فلم يقبل من الشباب الرهينة والتبتل، ولا الاختصاء، ولا هجر فراش الزوجية، ففي حديث عائشة: «نهى النبي عن التبتل».⁸⁴ وفي حديث أنس: كان رسول الله يأمر بالبائة، وينهي عن التبتل نهياً شديداً، ويقول تزوجوا الودود الولود..⁸⁵ وجاء أن عثمان بن مظعون أراد التبتل، فقال له رسول الله: «أترغب عن سنتي؟» قال: لا والله، ولكن سنتك أريد. قال: «فإني أنا وأصلي، وأصوم وأفطر وأنكح النساء، فاتق الله يا عثمان، فإن لأهلك عليك حقاً، وإن لضيئك عليك حقاً، وإن لنفسك عليك حقاً فصم وافطر، وصل ونم».⁸⁶

- ولم يقبل الاختصاء، فلقد سأل أبو هريرة، فقال: «يا رسول الله، إني رجل شاب قد خشيت على نفسي العنت، ولا أجد طولا أتزوج النساء؛ أفأختصي، فأعرض عنه النبي حتى قال ثلاثاً، فقال النبي: «يا أبا هريرة، جفّ القلم بما أنت لاق؛ فاختص على ذلك أو دع».⁸⁷ يحثه على عدم الاستجابة لدافع الورع والخشية من الوقوع في الحرام عندما سيتعارض مع وظيفته كرجل وزوج وأب في المستقبل، ولم يأذن له صراحة بالاختصاء، بل وجهه إلى أن المال والزواج آتٍ يوماً ما، فلا يستعجله.

⁸³ مسند الإمام أحمد عن رجل من الصحابة

⁸⁴ الترمذي، ٢٨٠١. أحمد، ٠١٥٠٢.

⁸⁵ أبو داود، ٠٥٠٢. ابن حبان، ٨٢٠٤. أحمد، ٨٠٨٢١.

⁸⁶ أبو داود، ٩٦٣١. أحمد، ٩٤٩٦٢.

⁸⁷ البخاري، ٦٧٠٥.

- ولم يُبح هجر فراش الزوجية كما في توجيه النبي لعبد الله بن عمرو بن العاص، الذي روى لنا: «كنت مجتهدا في عهد رسول الله [أي في العبادة والتبثُّل]، وأنا رجل شاب، فزوجني أبي امرأة من المسلمين، فجاء يوما يزورنا، فقال: كيف تجدِين بعلك؟ قالت: نعم الرجل، لا ينام الليل ولا يفطر. [تشتكي من أنه لا يقربها ليلاً ولا نهائراً]، قال: فوقع بي أبي، وقال: زوّجتك امرأة من المسلمين، فعصّلتَ وفعلت. قال: فجعلتُ لا التفّتُ إلى قوله مما أجد من القوة، إلى أن ذكر ذلك لرسول الله، فقال: لكني أنام وأصلي وأصوم.⁸⁸ وفي رواية أنها قالت للنبي: نعم الرجل من رجل، لم يطأ لنا فراشا، ولم يفتش لنا كنفا منذ أتيناها.⁸⁹

وقد نقع على بعض النصوص التي جاءت في سياقات خاصة تأمر شبابا معينين، بالتزيد من عبادات معينة، على أنها أشبه بالعلاجات الشخصية لحالات فردية، وأذكر منها أنموذجين، مع التوضيح:

- قصة ربيعة بن كعب الأسلمي، وهو من شباب الصحابة، أنه قال: كُنْتُ أَيْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ، فَأَتَيْتُهُ بِوُضُوئِهِ وَحَاجَتِهِ، فَقَالَ لِي: سَلْ، فَقُلْتُ: أَسْأَلُكَ مُرَافَقَتَكَ فِي الْجَنَّةِ، قَالَ: أَوْ غَيْرَ ذَلِكَ، قُلْتُ: هُوَ ذَاكَ، قَالَ: فَأَعِنِّي عَلَى نَفْسِكَ بِكَثْرَةِ السُّجُودِ.⁹⁰ فالطموح عال وشخصية ربيعة متفردة، والعلاج كثرة السجود لا الانقطاع للعبادة والعدول عن الدنيا.

٨٨ البيهقي، شعب الإيمان، ٩٩٣/٣.

٨٩ البخاري، ٥٦٧٤.

٩٠ مسلم، ٩٨٤.

- قصة ابن عمر، وكان غلاما شابا عزباً في عهد النبي، وكان يبيت في المسجد، فرأى مناماً، يقول: رأيت ملكين أتيا نبي فانطلقا بي، فلقيهما ملك آخر، فقال لي: لن تُرَاع إنك رجل صالح، فانطلقا بي إلى النار، فإذا هي مطوية كطي البئر، وإذا فيها ناس قد عرفت بعضهم، فأخذنا بي ذات اليمين. فلما أصبحت ذكرت ذلك لحفصة، فرعمت حفصة أنها قصتها على النبي، فقال: إن عبد الله رجلٌ صالحٌ لو كان يُكثر الصلاة من الليل.⁹¹ وهذا قبل زواجه واشتغاله، فلا يخرج عن معنى الأمر بالعبادة على الاعتدال، وترك الغلو في ذلك، والأصل أن يفهم الحديثان في سياق الأحاديث الأخرى الآمرة بالاعتدال كما سبق.

ثانياً: التحفيز، بالإقبال على الجد في الحياة، وتنمية العبادات الجماعية

أسلوب الخطاب النبوي للشباب في سياق العمل والبناء ونشاط الأعمار في الدنيا، دائماً مفتوح لأعلى المستويات، ولا قيود تحد من طموح الشباب وسعيهم للخير والعلم والعمل والتميز، إلا حدود الشارع والحلال والحرام، ولم يصلنا شيء من الأحاديث يمكن أن يؤول إلى كسر همة الشباب، بل العكس هو الصحيح، فالسيرة تؤكد على حسن الاستفادة من هذه الطاقة وتوجيهها للتوجيه الصحيح، وهذا مقصودنا بالتحفيز.

- ويظهر هذا جلياً في الأحاديث الكثيرة التي كانت تُوجَّه شباب الصحابة إلى اختصاصاتهم كما سبق، وخصوصاً يشجعه على العلم واكتساب المعارف،⁹² فهذا يوسع آفاقهم، ويزيد من ثقتهم بأنفسهم، وينمي لديهم حس المسؤولية عن ملء هذه الثغرة من ثغر المسلمين، ويجعلهم يحققون التوازن بين الأوامر الآتية بالعبادات الفردية، وبين تلك التوجيهات النبوية إلى الاختصاصات الحياتية الوظيفية، ولكنه دائماً ينبه إلى الأهم لدى الشباب هو العمل والاجتهاد، لا تصدر والشهرة فإن هذا مقتل الشاب لو كان ذلك هدفه.

٩١ البخاري، ٦٢٦٦.

٩٢ أفرد الهيثمي في زوائده باباً، باسم: حث الشباب على طلب العلم، أورد فيه عدداً من الأحاديث الصحيحة في ذلك وبعضاً من الأحاديث التي فيها ضعف، لكنها تندرج تحت أصل طلب العلم العام. الأرقام ٥١٥ وما بعدها.

- ومن الأمثلة الصريحة على هذا، حديث عليّ عندما بعثه النبي إلى اليمن، فقال عليّ: يا رسول الله، تبعثني وأنا شاب أفضي بينهم ولا علم لي بالقضاء؟ فضرب بيده في صدري، وقال: «اللهم اهد قلبه وثبت لسانه»، فما شككت في قضاء بين اثنين.⁹³ فرفع ثقته بنفسه، وأمره ألا يسيء تقديرها، ونفى عن السنة تخصيص القضاء بالرجال والكهول، وفتح أمام الشباب أبواب التخصص في الأعمال والأقضية وإن بدا ذلك الأمر مخصوصا بالكبار.

-والنبي يحفز الشباب على ممارسة الرياضة بتعزيز طاقات الجسد وتوجيهها إلى الإنتاج، بل كان يشاركهم في مواقف معينة، فاشترك مرة في رياضة الرمي كما روى سلمة بن الأكوع: مَرَّ النَّبِيُّ عَلَى نَفَرٍ مِنْ أَسْلَمَ يَنْتَضِلُونَ، فَقَالَ النَّبِيُّ: ارموا بني إسماعيل فإن أباكم كان راميا، ارموا وأنا مع بني فلان، قال: فأمسك أحد الفريقين بأيديهم، فقال رسول الله: ما لكم لا ترمون؟ قالوا: كيف نرمي وأنت معهم؟ قال النبي: ارموا فأنا معكم كلكم.⁹⁴

-وكان يحفزهم على إشباع حس الترفيه واللهو لديهم في مواقف عديدة، منها جريه مع عائشة، وأنه كان يسابقها فتسبقه ويسبقها، ويقول لها: «هَذِهِ بَتْلُكَ السَّبْقَةِ».⁹⁵ ومتابعته معها لعب الأحباش بالحرب في المسجد، وفيه من معاني الرياضة والترفيه أيضا، بل كان يأمر فتيات الصحابة بالنشيد والضرب على الدفوف في الأعراس، ويسألهن إن جلبن معهن لهواً. بل كان يتيح لشباب الصحابة الإسراع إلى أزواجهم عقب السفر لدواعي الاشتياق ولا يكتبتهم، يقول جابر بن عبد الله: سافرت مع النبي في بعض أسفاره، فلما أن أقبلنا، قال النبي: «مَنْ أَحَبَّ أَنْ يَتَعَجَّلَ إِلَى أَهْلِهِ فَلْيُعَجِّلْ».⁹⁶ فهو صريح في كونه يستجيب لرغباتهم، ويتفهمها، ويحفزهم على الإقبال على الحياة ما دامت في الحلال والمباح.

٩٣ ابن ماجه، ٣٠٣٢.

٩٤ البخاري، ٩٩٨٢.

٩٥ أبو داود، ٨٧٥٢.

٩٦ البخاري، ٦٠٧٢.

-وأختم بحديث يفتح أبواب الحياة على مصراعيها للشباب بما فيه من ربط الأسباب بالله تعالى وحمل لهم على الاتكال عليه لا التواكل، وإيضاح لمعنى الإيمان بالقدر الصحيح الجالب للعمل والإبداع والجرأة، لا معنى الاستكانة والخنوع والتبرير. يقول النبي: يا غلام، إني أعلمك كلمات: احفظ الله يحفظك، احفظ الله تجده تجاهك، إذا سألت فاسأل الله، وإذا استعنت فاستعن بالله، واعلم أن الأمة لو اجتمعت على أن ينفعوك بشيء، لم ينفعوك إلا بشيء قد كتبه الله لك، وإن اجتمعوا على أن يضروك بشيء، لم يضروك إلا بشيء قد كتبه الله عليك، رفعت الأقلام وجفت الصحف.⁹⁷ فلا خوف إلا من الله تعالى ولا ضرر أو نفع إلا بما كتبه، وهذا الخطاب الموجه للشباب يرفع همتهم ويزيل عنهم أعباء الخوف من المجهول والمستقبل والضغوط الاجتماعية غير المبررة، ولكن لابد من إحقاق التوازن في هذه النقطة كما سيأتي.

ثالثاً: التقويم، وتقدير الاحترام الكبار، فلا صراع بين الأجيال

أسلوب الخطاب النبوي للشباب في سياق الرتبة الاجتماعية، المنزلة الفكرية، يضع الشباب في موضعهم الصحيح، فيرشدهم للتعلم واكتساب الخبرات والمهارات والمعارف، ولكن بينهم إلى خطورة عدّ التصدر في المجتمع والشهرة بين الناس هدفاً لهم، ولهذا فإنه كان يكل إلى الشباب المناصب المناسبة لكفاءتهم، ولكن إذا تعارض ذلك مع الأكفأ والأقدر، فإنه يقدم الأخير والأكفأ ولا مزية للشباب عند ذلك، وهذا واضح من خلال جميع المهام الأخرى التي أوكلت للرجال الأكبر سناً في السيرة، ويتضح ذلك في المواقف والأحاديث الآتية.

منها حديث سهل بن أبي حثمة، قال: انطلقَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَهْلٍ، وَمُحَيِّصَةُ بْنُ مَسْعُودِ بْنِ زَيْدٍ، إِلَى خَيْرٍ وَهِيَ يَوْمَئِذٍ صَلْحٌ، فَتَفَرَّقَا فَاتَى مُحَيِّصَةُ إِلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سَهْلٍ وَهُوَ يَتَشَبَّطُ فِي دَمِهِ قَتِيلًا، فَدَفَنَهُ ثُمَّ قَدِمَ الْمَدِينَةَ، فَانْطَلَقَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ سَهْلٍ، وَمُحَيِّصَةُ، وَحَوِيصَةُ ابْنَا مَسْعُودٍ إِلَى النَّبِيِّ، فَذَهَبَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ يَتَكَلَّمُ، فَقَالَ: كَبِرَ كَبْرٌ، وَهُوَ أَحَدُ الْقَوْمِ، فَسَكَتَ فَتَكَلَّمَ.⁹⁸

الترمذي، ٦١٥٢. وأحمد، ٣١٧٢. ٩٧

البخاري، ٨٢٠٣. ٩٨

ومثله حديث مَالِكِ بْنِ الْحُوَيْرِثِ السَّابِقِ: «ارْجِعُوا إِلَى أَهْلِكُمْ.. فَإِذَا حَضَرَتِ الصَّلَاةُ، فَلْيُؤَدِّنْ لَكُمْ أَحَدُكُمْ، وَلْيُؤَمِّكُمْ أَكْبَرُكُمْ». فالقضية يحكمها الكفاءة والاختصاص من جهة، ومن جهة أخرى تنبيه الشباب إلى عدم التصدر والتعويل على الاشتهار والظهور، بل ترك ذلك لمن كان أكبر سناً وأكثر اتزاناً في تلك الأمور، فهذا مقصودنا بالتقويم.

- وبالمقابل لدينا أحاديث أخرى تصرح بعدم غمط حقوق الأحداث من قبل كبار السن، منها أن رسول الله أتى بشراب، فشرب منه، وعن يمينه غلام وعن يساره الأشياخ، فقال للغلام: أتأذن لي أن أعطي هؤلاء؟ فقال الغلام: والله يا رسول الله لا أؤثر بنصيب منك أحداً، قال: فَتَلَّه رسول الله في يده.⁹⁹ أي ألقاه، والغلام هو ابن عباس، وفي إذنه عليه الصلاة والسلام منه تقدير كبير له، وفي الاستجابة له تقدير آخر ورفع لشأنه كبير، ومثله إصراره عليه الصلاة والسلام على الصلاة على الشاب -في رواية مسلم- الذي كان يقيم المسجد، ثم توفي، رغم أن الصحابة لم يخبروه عن وفاته تصغيراً لأمره.

- على أن سمة الاحترام بين الناس ومن هم أكبر سناً هي الثابتة، سواء أكانوا شباباً أم رجالاً مع الشيوخ، ولكن للشباب مزيد أهمية هنا لما قد يعتري الأذهان من إشكالية الصراع بين الأجيال خصوصاً الأبناء والآباء، وقد روجت له الكثير من وسائل الإعلام والترفيه والتواصل، ولم يكن هكذا مجتمع شباب الصحابة.

ومن أمثلة هذا الاحترام النابع من الشباب أنفسهم للجيل الأكبر، حديث ابن عمر، أن النبي قال يوماً لأصحابه: أخبروني عن شجرة مثلها مثل المؤمن، فجعل القوم يذكرون شجراً من شجر البوادي، قال ابن عمر: وألقي في نفسي أو روعي أنها النخلة، فجعلت أريد أن أقولها، فإذا أسنان القوم [كبارهم وشيوخهم]، فأهاب أن أتكلّم، فلما سكتوا قال رسول الله: هي النخلة.¹⁰⁰ فمنعه حيائه وإجلاله كبار الصحابة من الكلام.

البخاري، ٧٩٢٥. ٩٩

مسلم، ١١٨٢. ١٠٠

ومثله حديث سُمُرَةَ بْنِ جُنْدَبٍ: «كُنْتُ أَحْفَظُ عَنْهُ فَمَا يَمْنَعُنِي مِنَ الْقَوْلِ إِلَّا أَنْ هَهُنَا رَجَالًا هُمْ أَسْنُ مِنِّْي».¹⁰¹ وحديث أنس: «مَا أَكْرَمَ شَابٌّ شَيْخًا لِسِنِّهِ إِلَّا قَيِّضَ اللَّهُ لَهُ مَنْ يُكْرِمُهُ عِنْدَ سِنِّهِ».¹⁰² فهذا كله من الاحترام والإجلال الذي يوازن بين المواقف النبوية السابقة وبين هذه.

المبحث الثالث: الخطاب النبوي بوصفه خطابا شبابيا

لا بد أن يعقب الكلام في خصائص الشباب ومعالج الأسلوب النبوي في مخاطبة الشباب من نظرة تقويمية كلية لما سبق، فالحجوة التي قمنا بها في مصادر الحديث والسيرة قد أفادتنا بالكثير من المواقف والأفكار النبوية من مسائل الشباب وهمومهم، إلا أن الفكرة التي كانت تلح علينا أثناء فترة البحث والتفتيش والتأمل أن هذه الأفكار والخصائص لا تفارق النصوص النبوية عامتها، وأن هذه الروح والطاقة الشبابية موجودة في جميع النصوص والمواقف التي نقلت لنا عن النبي، ومن السهل جدا الاستشهاد على ما سبق ذكره من خلال السنة معظمها، والأحاديث أكثرها ولو كانت قد اتجهت إلى الأمة جمعاء أو إلى الصحابة بعمومهم.

إن هذه الفكرة تعني أمورا كثيرة، منها أن صحابته بعمومهم كانوا من الشباب، فتوجيهه لهم وتصحيحه سلوكياتهم ينطبق عليهم من جهة كونهم شبابا على الخصوص، ولقد كان النبي بروحه وجسده قريبا منهم، ولم يكن بعيدا ولا منفصلا عنهم، يهوى ما يهونونه ويتفهم ما يرغبونه ويوازن لهم بين حاجاتهم ومسؤولياتهم، وعليه فإن خطابه عليه الصلاة والسلام هو بأصله خطاب شاب، ينطلق من روح شابة، وعقل صاف، وحكمة رابانية، لم تنفك عنه يوما لا في مراحل الدعوة الأولى ولا في المراحل الوسطى ولا في الأخيرة، أي أن النبي لم يكن يوما إلا شابا من الشباب، يمتلك جميع صفاتهم الحسنة، وقد جملة الله وكمله بأن زينه بصفات الرجولة والحكمة أصلا، فهذا يفسر دأبه وإقدامه ونشاطه في أولى سني عمره وآخرها، فلم ينقطع يوما عن الدعوة والتخطيط والجهاد والإمامة والعمل.

البخاري، ١٣٣١، ومسلم، ٤٦٩، ١٠١

الترمذي، ٢٢٠٢، ١٠٢

وعندما تُخَيَّر بين اندفاع الشباب وحذر الشيوخ أخذ بما قاله الشباب عندما اجتمعوا على أمر، كما في أحد، ولم يرجع باللوم بعدها على الشباب لما انطوت عليه نتيجة الحرب من انكسار، فالمسؤولية يتحملها من خالف الأوامر النبوية لا الشباب هنا.

ولهذا فإن أصحابه في مكة هم الشباب، وفي المدينة هم الشباب، ومعظم الدعاة والقادة في تاريخنا كانوا من الشباب. فالصحابة كانوا حقيقة ومعنى في شباب متجدد. وأمر كبار أصحابه بحبهم وتقديرهم ورفع منزلتهم، ومن جهة أخرى فإن هذا يعني أن النبي إنما ينظر إلى صحابته على أنهم من فئة الشباب إقداما ونشاطا وتضحية، فخطابه يحمل دائما أثر الشباب وخصائصه، ولم يتعامل معهم يوما على أنهم ممن خسر هذه الطاقة والحيوية. وعليه فإن الشباب ليس بمرحلة زمنية تنقضي فحسب، بل هو مجموعة مزايا روحية وخصائص متعلقة بالنفس تلزمها ما دامت فتية، وتنفك عنها إذا ما استسلمت للضعف والركون إلى الدعة.

فالخطاب النبوي في ذاته خطاب شبابي، وفي نشاطه وجرأته شاب، وفي صحابته ومحيطه تعلو روح الشباب، وبذلك تأسست الأمة في تلك الفترة القياسية، وأقيمت عاصمة البلدة النبوية واتسعت لتشمل الجزيرة العربية ثم الشام والعراق ومصر وأفريقيا وآسيا جمعاء، وهي الروح التي إن كانت في الأمة عاد لها مجدها وفتوحها كما صنع قتيبة بن مسلم، وأسد بن الفرات، ومحمد الفاتح، وإذا ما خسرتها دخلت الأمة في طور الكهولة والانكفاء والخروج من مركز التاريخ إلى حاشيته.

فلا بد لخطابنا المتجه للشباب اليوم أن يكون مُتَّسِمًا بسمات الخطاب النبوي المتَّقد بروح الشباب أنفسهم، ومنطلقا من آمالهم وآلامهم وطموحاتهم وهمومهم، فهم زهرة الامة، ومراة واقعها، وبوصلة مستقبلها، إن أردت أن تنظر لحال أي أمة من الأمم فلتنظر إلى شبابها كيف يبنونها ويحيونها، وأن أردت أن تستشرف مستقبل أمة من الأمم، فانظر أيضا لشبابها ما آمالهم وطموحاتهم ورغائبهم المثلى في الحياة.

والله نسأل التوفيق.

GENÇLERE YÖNELİK NEBEVİ HİTAP: YÖNTEMİ, ÖZELLİKLERİ VE METODU

Dr. Mohamad Anas SARMINI¹⁰³

Tercüme: Muhammed Emin UYSAL

Önsöz

Övgülerin tamamı, Yüce Allah'ındır. Selamların en üstünü, O'nun peygamberi, efendimiz, nebiler serveri ve hayatında insani özellikler dışında eksiklik ve kusura yer bulunmayan, tümüyle kemalat ve yüceliklerle dolu bir hayat yaşayan Hz. Muhammed'in üzerine olsun. O en parlak şekliyle aydınlatıcı bir kandildir, hidayet kaynağıdır. Allah'ın selamı, onun pak ailesini ve değerli ashabının tamamını kuşatsın.

Hiz. Peygamber'in hayatını anlatan, onun yaşantısındaki erdemleri, hikmetleri, dikkat çekici noktaları ve ibretleri belirten ifadeler en yüce ve değerli sözlerdendir. Aynı zamanda ümmet-i Muhammed'in ihtiyacı olan konuların arasında öncelikli ve müstesna bir yere sahiptir. Zira onun hayatı, dinin fiili tatbikidir, çünkü onun ahlaki Kur'an'dır. Kur'an ümmet için teorik ve ahlaki yasa niteliğindeyken sünnet de onun uygulanma sahasını temsil etmektedir. Her zaman takdire layık bir çaba olsa da kutlu mevlidi idrak ettiğimiz bu zaman zarfında Siyer-i Nebi'yi bir açıdan etüt etmek ayrı bir kıymeti haiz olacaktır.

Kendisinin büyük değerine ve yüce makamına karşın siyer yani Hiz. Peygamberin hayatı konusu, iki açıdan hakkıyla değerlendirilememiştir: İlk olarak onun meğâzi yani savaş ve barış haberleri ile sınırlı veya eşdeğer kabul edilmesi şeklinde bir hataya düşülmüştür. Nebi'nin biyografisini ele alan ilme, "siyer ve meğâzi" denmesine karşılık meğâzi hâkim öge olarak ortaya çıkmış, daha ziyade o anlatılmıştır. Hâlbuki Hiz. Peygamber'in işleri, eşleri ile münasebetleri, arkadaşları ile ilişkileri savaş bağlamına

103 İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi İslam ve Din Bilimleri Programı

girmeyecek kadar geniştir. İkinci olarak onun sözlü ifadeleri olan hadis-i şeriflere daha çok önem verilmesi ile birlikte uygulamaları ikinci plana atılmıştır. Oysa siyer ve hadis, bir kuşun iki kanadına benzemekte, bu iki kanattan birinin olmaması kuşu sakat ve uçamaz halde bırakmaktadır. İçinde bulunduğumuz toplantı ve konferans benzeri güzide çabalar, Allah'ın izniyle bu alanda dengeyi tekrar kurulmasına, hadis ve Siyer-i Nebi'nin birlikte ehemmiyet eksenine yerleştirilmesine katkı sunacaktır.

Bu bildiride gençliğe dönük nebevi hitap konu olarak seçilip irdelenmiş ve çözümlenmeye çalışılmıştır. Hz. Peygamber'in gençlikle ilgili "Ey Gençler Topluluğu", "Ey Oğul", "Rabbine itaatle yetişen bir genç" gibi doğrudan ve dolaylı hitapları ve sözleri, onlara karşı davranışları aracılığıyla bu meselenin esaslarının ve bariz özelliklerinin belirlenmesine uğraşmıştır. Bu çerçevede aşağıdaki sorulara odaklanılmıştır:

Peygamberin gençlere dönük hitabında insan hayatı için oldukça önemli olan gençlik döneminin özelliklerinden nasıl bahsedilmektedir?

Nebi (as) gençlere nasıl bakmaktadır? Onların problemlerini nasıl ele almakta, hayatlarını belirleyecek, onların ifrat ve tefritten uzaklaşmasını, mütedil olmalarını sağlayacak geniş çerçeveleri/ufukları onlara nasıl çizmektedir?

Gençlerde görülen yaşamla dini bağdaştırma problemi nasıl değerlendirilmektedir?

Büyüklerle ve eski kuşaklarla gençlerin ilişkisi sorunu nasıl ele alınmaktadır?

Yukarıda yer verilen sorular, çalışmamızda tartışılan ve yanıtlanması amaçlanan temel konulardır.

Giriş: Gençlik Kavramının Tanımı ve Genç Sahabilerden Örnekler

Araştırmanın sınırlandırılması ve belirli bir çerçevede sürdürülmesi amacıyla bu tebliğde yalnız gençlere özgü olan hadislerle yönelinmektedir. Söz konusu hadislerin başlangıcından yahut içeriğinden ilgili yaş grubu ile alakalı olduğu anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber (as) bazı sözlerine "Ey Gençler Topluluğu!" hitabıyla başlamaktadır, kimi zaman "genç/gençler" kelimesinin açıkça özne olduğu cümleler kurmaktadır. Sahabiler de kendilerinin gençken Allah'ın elçisine belirli meseleleri sorduğunu ve danıştığını belirtmektedir. Bu işaretler üzerinden konumuzla doğrudan bağlantılı olup Buhari, Müslim başta olmak üzere Kütüb-i Sitte'de ve diğer hadis kaynaklarında yer alan, sahih veya hasen senetli rivayetlerin toplanmasına çalışılmıştır. Bildiri boyunca kullanılan hadislerde ilgili şartlar göz önünde tutulmuş, bu noktada nadiren müsamaha gösterilmiştir.

Gençlik döneminin tanımına ve hangi zaman dilimini kapsadığına ilişkin şu bilgiler verilebilir:

Arapçada الشباب/**gençlik/gençler** kelimesi شاب/**genç** sözcüğünün çoğuludur, bu bağlamda شُبَّان da gençler demektir, Ş-B-B kökü bir şeyin gücünün, sıcaklığının artmasını anlatmaktadır. Aslında gençlik kelimesinin terim anlamında da ilgili mana saklı bulunmaktadır. Gençliğin ergenlikle başlayan, orta yaşlılık yahut ihtiyarlıkla biten bir aşama olduğu söylenebilir. Bu aşamanın hangi yılda sona erdiği ise tartışmalıdır, Nevevî'ye ve Şafii mezhebine dayandırılan ve İslami çerçevede geniş bir şekilde kabul edilen bir kanaate göre 30 (otuz) yaş gençliğin üst sınırıdır. Zemahşeri ise anılan evrenin 32 (otuz iki) yaşında bittiğini düşünmektedir. Gençliğin en uç noktasının insan ömrünün kırkıncı yılı olduğunu savunulmaktadır, İbn Kesir de Ahkaf suresi 15. ayeti'nden bunu anlamıştır. Bu ayete dair İbn Kesir hassas ve isabetli olarak nitelendirilebilecek yorumu şu şekildedir:

وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ إِحْسَانًا حَمَلَتْهُ أُمُّهُ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ كُرْهًا وَحَمْلُهُ وَفَصَالُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَبَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنَةً قَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَىٰ وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأَصْلِحْ لِي فِي دُرِّيَّتِي إِنَّي تُبْتُ إِلَيْكَ وَإِنِّي مِنَ الْمُسْلِمِينَ ٥١)

“İnsana, anne ve babasına iyi davranmasını emrettik. Annesi onu zahmete katlanarak taşıdı ve zorluk çekerek doğurdu. Karnında taşıması ve sütten kesmesinin süresi otuz aydır. Nihayet çocuk olgunluğuna ulaşır kırk yaşına girince şöyle yakarır: “Rabbim! Bana ve anne babama lutfettiğin nimete şükretmeye, razı olacağın işleri yapmaya beni muvaffak kıl. Benden gelecek nesli hayırlı eyle, pişmanlıkla dönüp senin kapına başvuruyorum ve ben şüphesiz sana boyun eğenlerdenim!”

بَلَغَ أَشُدَّهُ/Olgunluğuna ulaştı yani gücünün zirvesine ulaştı ve gençliği bitti, akli doruğuna çıktı, anlayışı ve hilmi tamam oldu.”¹⁰⁴

Bu bağlamda Hz. Peygamber'in yanında durarak ona destek olan ilk nesil hakkında örnek bir resim olması açısından bazı meşhur sahabelerin yaşları sunulacaktır.

1. Yirmi Yaşından Küçükken Müslüman Olan Sahabiler:

Enes b. Malik: 10 yaşında Müslüman olmuştur.

104 Ebu'l-Fida ibn Kesir, Tefsiru'l-Kur'âni'l-'Azîm, VII, s.280

Enes (r.a) şöyle demektedir: Nebi (as) Medine'ye geldiğinde on yaşındaydım, ben yirmi yaşındayken o vefat etti.

Ali b. Ebi Talip (r.a) : 8 yaşında Müslüman olmuştur.

Talha b. Ubeydullah (r.a) : 11 yaşında Müslüman olmuştur.

Erkam b. Ebi'l-Erkam (r.a): İslam'ı seçtiğinde 12 yaşındadır.

Abdullah b. Mes'ûd (r.a): Müslüman olduğunda 14 yaşında idi.

Sa'd b. Ebi Vakkas (r.a): 17 yaşında İslam'la tanışmıştır.

Ca'fer b. Ebû Tâlib: 18 yaşında Müslüman olmuştur.

Muaz b. Cebel: 18 yaşında Müslüman olmuştur.

Zübeyr b. el-Avvam: 18 yaşında Müslüman olmuştur.

Zeyd b. Sabit: Henüz yirmi yaşında değilken Müslüman olmuştur.

Süheyb-i Rumi: Müslüman olduğunda daha yirmi yaşına girmemiştir.

Habbab b. el-Eret: 20 yaşında Müslüman olmuştur.

2. 20-30 Yaşları Arasında Müslüman Olan Sahabiler

Amir b. Führeyre: 23 yaşında Müslüman olmuştur.

Musab b. Umeyr: 24 yaşında Müslüman olmuştur.

Ebu Ubeyde b. Cerrah: 27 yaşında İslam'la tanışmıştır.

Mikdad b. el-Esved: 24 yaşındadır.

Ömer b. Hattab: 26 yaşındadır.

Abdurrahman b. Avf: 30 yaş civarında İslam'ı kabul etmiştir.

Bilal b. Rabah: 30 yaşına yakın Müslüman olmuştur.

3. 30 - 40 Yaş Arasında Müslüman Olan Sahabiler:

Hiz. Osman b. Affan: 34 yaşında Müslüman olmuştur.

Hiz. Ebu Bekir es-Sıddık: 37 yaşında Müslüman olmuştur.

Ammar b. Yasir: Otuzlu yaşlarında Müslüman olmuştur.

Büyük sahabileri içeren söz konusu örnekler, Hiz. Peygamber devrinde dini yayma, savunma ve ona davet etme sorumluluğu üstlenen kesimin çoğunlukla gençlerden oluştuğu tezini destekleyen yeterli bir argüman anlamındadır. Bu sosyolojik durumun arka planı ve sebepleri ise gelecek başlıkta incelenecektir.

1) Gençliğin Özellikleri ve Peygamberin Onlara Yaklaşım Metodu

Gençlere dönük hadisler, söz konusu yaş grubuna ait çeşitli özellik ve niteliklere vurgu yapan öğeler barındırmaktadır. Bu bağlamda ilgili hasletler üzerinde biraz durup düşünmek gerekmektedir. Güç, sorumluluk yüklenme kapasitesi, duyguların coşkulu bir şekilde yaşanması, tüketilmeye hazır yüksek enerji, değişime hazır olmak, dönüşüm yeterliliği; delikanlılık çağına dair Peygamber sözlerinde geçen vasıflar arasındadır. Ancak onların, devamlı bir hareket ve sürekli bunalımlar halinde bulunabildikleri, kendilerini uç noktalara savurabilen ikilemler yaşadıkları unutulmamalıdır. İkilemler arasında tercih yapma süreci, önceliklerin ve dengelerin belirlenmesi; kendi kararlarına ve oturaklı düşünebilme imkanlarına bağlı olduğu kadar onları yönlendiren rehberlerin isabetli uygulamaları ve donanımları ile ilgilidir. Aşağıda bu çerçevedeki nitelikler ve ikilemler sunulmaktadır.

Tecrübeler ve Fiili Durum Bakımından Gençler: Tartışma İkilemleri

1. Kuvvet ve Enerji Patlaması: Gençlerde zorluklarla yüzleşebilmek için gerekli olan fiziksel güç ve sağlık bulunduğu gibi harekete ve değişime açık olma, yeni prensiplere inanma ve onlar için fedakarlıkta bulunma benzeri sıfatlar da vardır. Değişime yatkın olmak, onların hayatının temel bir parçasıdır. Nitekim bir düşüncenin başarısı, ona olan inancın kuvvetine ve uğrunda bazı hususlardan vazgeçmeye hazır olmaya bağlıdır.¹⁰⁵ Fakat burada dikkat edilmesi gereken bir nokta vardır, bahsedilen enerji ve yönelim, makul haddini aşınca gençleri tereddüt ve şaşkınlığa itebilmektedir. Üstelik vücut potansiyelinin artması ile birlikte bedensel arzu ve ihtiyaçlarda da yaşanan patlama hali, gençlerin sırtına yeni bir yük yüklemekte, onları endişelendirmektedir.

2. Coşkun Duygular ve Yüksek Taraftarlık Hissi: Çeşitli biyolojik, psikolojik ve sosyal değişimlerin yaşandığı bu evrede mevcut olan yüksek taraftarlık hissi, genci aşırılığa, yalnız başına ibadet konusunda çok sert bir tavır takınmaya yahut dine davette cesaretli olmaya, başkalarını hayır işlemek hususunda zorlamaya götürebilmektedir. Bu haller de onu mutedil çizgiden çıkarmaktadır, ilgili dönemde keskin duygu geçişleri de yaşanmaktadır. Genç bazen akılcı bazense saçma tercihlerde bulunmaktadır. Kimi zaman nasihat kabul etmektedir, kimi zaman öğüt almaktan uzak durmakta, ona öfkelenmektedir. Bahsedilen hallerin tamamı, değişim yeteneğinden ve gençler arasındaki fiziksel, bilinçsel ve duygusal mücadeleden kaynaklanmaktadır.

105 Muhammed Şeyh Ahmed, **En-Nedvetu'l-Âlemiyye li's-Şebabi'l-İslâmî**, "Mefhûmu't-Tağyîr fi'l-Islam ve Devru's-Şebâb fihi".

3. Genel Arzular, İdealizm, Geleceğe Dönük İstekler: Gençlik fedakarlık ve verim dönemidir, gencin ruhu henüz tazeliğini korumaktadır, hayatın şoklarından ve büyük sıkıntılardan etkilenmemiştir. Ancak onun iç dünyasındaki feragat ve özgecilik motivasyonu olumlu noktalara olduğu kadar olumsuz yerlere de yönelebilir, dolayısıyla ona rehberlik zorunludur. O, kendisinin isteklerinin çok büyük olması halinde hayatın gerçekleri ve kompleks şartlarıyla karşılaşması sonucu yahut gelecekte onu bekleyen sorumlulukları öğrenmesinin ardından tedirginlik ve çatışma yaşayabilmektedir. Ayrıca ideallerinin çitasının çok yüksek olması neticesinde daha yaşlı kuşaklarla çekismeye yönelebilmekte, otoriteye ve toplumun dayattığı sınırlamalara isyanı benimseyebilmektedir.

4. Dinamiklik ve Aktiflik, Bilgi Edinme Kapasitesi: Gencin biyolojik, psikolojik ve sosyal gelişiminin büyük oranda tamamlanmasının ardından eğilimleri belirlenmekte, becerileri ortaya çıkmakta, hayatta üstleneceği rol netleşmektedir. Ancak kişiden kişiye değişmekle birlikte genel olarak gençler, kazanılmış bilgilerde, hayat tecrübesinde zayıf bir konumdadır. Sabırsızlardır, aktif bir rol ve etkin bir pozisyona sahip olmamaları halinde yalnızlık hissine kapılabilmekte, deneyim edinirken kolaylıkla umutsuzluğa düşebilmektedirler.

Sünnette bu anlamları vurgulayan pek çok örnek söz ve hadis bulunmaktadır:

Peygamberin Sözleri, Salah ve Islah Kavramları Bakımından Gençler

Gençlere yönelik hadislerin derinlemesine incelenmesi aracılığıyla bu yaş grubunun özellikleri Hz. Peygamber'in (s.a.v) tariflerine göre belirlenmeye çalışılırsa esasen yukarıda geçen dört maddeden bahsedilebilir. Hadislerde kullanılan dil vasıtasıyla Nebi'nin gençlere bakışının büyük oranda olumlu olduğu anlaşılmaktadır. Onlar daha iyi bir gelecek için güç, canlılık ve arzuya sahiptirler. Değişim kapasiteleri ve sorumluluk alma becerileri bulunmaktadır. Realist ikna yollarına ve diyalog biçimlerine olanak sağlayacak anlayışları ve düşünceleri vardır. Sünnetin ıstılahında gençlik, sürükleyici şehvetler-istekler çağıdır. Bu nefساني istekler, din ve toplum çerçevesi ile dizginlenebilmektedir, hayra, yapıcılığa ve ilerlemeye kanalize edilebilmekte, toplumun seviyesini yükseltmede kullanılabilmektedir.

Hiz. Peygamber, gençleri hedefleyen ıslah çalışmasında iki temel nokta üzerinde durmuştur: A) Hayırlı uğraşlar edindirmek, boşlukla savaşmayı teşvik B) Gençleri kuşatmak, onlara başarı ve aktivite fırsatı vermek

Bu iki noktanın fiili örneklerine aşağıda yer verilmiştir:

1) Yeteneklere Göre Uzmanlık ve Görev Dağılımı:

Sünnette de vurgulandığı üzere gençler, etkinlik ve aktifliğin zirvesindedir, öğrenmek ve üretmek açısından büyük bir potansiyele sahiptir. Bu potansiyelin güdülenmeye ve idare edilmeye ihtiyacı vardır. Peygamber, gençleri başarılı oldukları noktalara sevk etmekte ve onların geliştirilmesini arzulamaktadır. Onları kullanmak amacıyla kendilerine güven vermekte ve bu esas ışığında sorumlulukları paylaşmaktadır. Zeyd b. Sabit'in dil öğrenme becerisi hususunda Peygamber, bu prensibi işletmiş, ona çeviri görevini tevdi etmiştir. Böylelikle Zeyd, Yahudiler ile Müslümanlar arasında tercümanlığı üstlenmiştir. Zeyd (r.a) şöyle demektedir:

لَمَّا قَدِمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَدِينَةَ ، قَالَ زَيْدٌ : دُهِبَ بِي إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَعْجَبَ بِي ، فَقَالُوا : يَا رَسُولَ اللَّهِ ، هَذَا غُلَامٌ مِنْ بَنِي النَّجَّارِ ، مَعَهُ مِمَّا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَيْكَ بَضْعَ عَشْرَةِ سُورَةٍ ، فَأَعْجَبَ ذَلِكَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، وَقَالَ : ” يَا زَيْدُ ، تَعَلَّمْ لِي كِتَابَ يَهُودَ ، فَإِنِّي وَاللَّهِ مَا أَمِنُ يَهُودَ عَلَى كِتَابِي ” قَالَ زَيْدٌ : فَتَعَلَّمْتُ كِتَابَهُمْ ، مَا مَرَّتْ بِي خَمْسَ عَشْرَةَ لَيْلَةً حَتَّى حَذَقْتُهُ وَكُنْتُ أَقْرَأُ لَهُ كُتُبَهُمْ إِذَا كُتِبُوا إِلَيْهِ ، وَإِجِيبَ عَنْهُ إِذَا كَتَبَ ، ” حَدَّثَنَا سُرَيْجُ بْنُ النُّعْمَانِ ، حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي الزِّنَادِ ، عَنْ أَبِيهِ ، عَنْ خَارِجَةَ بِنِ زَيْدٍ ، عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ ، قَالَ : أَتَى بِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَقْدَمَهُ الْمَدِينَةَ ، فَذَكَرَ نَحْوَهُ .

“Nebi (as) Medine’ye geldiğinde beni yanına götürdüler, beni beğendi. Ona ‘Bu delikanlı Neccaroğulları’ndan ve Allah’ın kitabından on küsur sure biliyor’ dediler. Bu söz hoşuna gitti. Bana şöyle buyurdu: ‘Ey Zeyd! Benim için Yahudilerin yazısını öğren. Ben Allah’a yemin ederim ki yazı hususunda Yahudilere güvenmiyorum.’ Zeyd diyor ki: Bunun üzerine onların yazısını öğrenmeye koyuldum, 15 gece geçmeden bu işte ustalaştım. Yahudiler Nebi’ye bir mektup yazarsa ben ona bu mektubu okurdum ve eğer onlara karşılık vermek isterse onun namına ben bir cevap kaleme alırdım.”¹⁰⁶

Bir genç olan Zeyd b. Sabit sorumluluk sahibi olmuş, Nebi’nin hedefini en kısa sürede gerçekleştirmeyi başarmıştır.

Hiz. Peygamber, Hiz. Ali ve Muaz’ı kadılık vazifesine yönlendirmiş, Zeyd’i Kur’an ve feraiz hususunda, İbn Mes’ud’u, fıkıh ve fetva konularında Halid’i ise cihat ve komutanlık meselelerinde insanlara tavsiye etmiştir. Ebu Musa el-Eş’ari’nin hadisinde geçen yönetime talip iki kişiyi, Ebu Zerr’i ve Abdurrahman b. Avf’ı idarecilikten sakındırmıştır. Aynı şekilde gençleri ilme yönlendirmiştir, yirmi günlük yoğunlaştırılmış programlar benzeri çeşitli eğitimlere imkanı tanıyan çadırlar ve mekanlar oluşturmak gibi ilme ulaştıran sebepleri kendileri için hazırlamıştır. Malik b. Haris şöyle demektedir:

106 Ahmed, Müsned, hadis no: 21 108, İsnadı hasendir.

حديث أبي سليمان مالك بن الحويرث قال: أتينا رسول الله ﷺ ونحن شببة متقاربون، فأقمنا عنده عشرين ليلة، وكان رسول الله ﷺ رحيمًا رفيقًا، فظن أنا قد اشتقنا أهلنا، فسألنا عمن تركنا من أهلنا، فأخبرناه، فقال: ارجعوا إلى أهليكم، فأقيموا فيهم، وعلموهم ومروهم، وصلوا صلاة كذا في حين كذا، وصلوا كذا في حين كذا، فإذا حضرت الصلاة فليؤذن لكم أحدكم، وليؤمكم أكبركم.

"Resulullah'a gelmiştik, hepimiz akran sayılabilecek gençlerdendik. Yirmi gece onun yanında kaldık. Hz. Peygamber oldukça merhametli ve yumuşaktı, ailemizi özlediğimizi düşündü, ailelerimizden kimleri bırakıp onun yanına geldiğimizi sordu. Ona durumu haber verdik. Bize 'Ailelerinize dönün, onların arasında kalın, onlara dini öğretin, hakkı emredin, namazı şu vakitte falan zamanda kılın, namaz vakti gelince biriniz ezan okusun, en büyüğünüz size imamlık yapın' buyurdular."¹⁰⁷

2) İffet ve Gençleri Haram Konusunda Dizginlemek

Bu esas konusunda kesinlikle gevşeklik söz konusu değildir, zira İslami terminolojide haram aşılması mümkün olmayan kırmızı çizgidir. Gençlik, şehvetin tutuşma ve kaynama devridir, Nebi bunu algılamakta, dikkate almakta, gençleri şehveti sınırlandırma araçlarına yönlendirdikten sonra arzularını helal çerçevede güçlendirmeye çalışmaktadır. Diğer bir deyişle onlar esasen kendilerindeki şehveti bastırabilecek, ona boyun eğmemelerini sağlayacak imkanlara sahiptirler. İkinci olarak dinen serbest bulunan yollarla rahatlamalarına olanak tanıyan alternatifler bulunmaktadır, bu olanakların yerinde ve etkin kullanılması, yalnız gençlerin şahısları için değil eşleri ve toplumun geneli için hayır olmaktadır.

Örnekler:

Abdullah b. Abbas (r.a) anlatıyor: " (Kardeşim) Fadl b. Abbas, Hz. Peygamber'in (sav) terkisindeydi. Hasam kabilesinden genç bir kadın yanımıza geldi. Fadl ona bakmaya başladı, o da Fadl'ı gözleri ile süzmekteydi. Nebi (as) bunun üzerine Fadl'ın başını başka bir yöne çevirmeye koyuldu."¹⁰⁸

Hz. Peygamber (as) onun için haram bakışa razı olmamıştır. Bu hadise ile ilgili başka rivayetlerde Nebi'nin şöyle buyurduğu aktarılmıştır: "Bir genç erkek ve genç kadın gördüm, onlar hususunda şeytanın şerrinden emin olamadım."¹⁰⁹

107 Buhari, Sahihu'l-Buhari, hadis no: 6819.

108 Buhari, 1855, Müslim, 407.

109 Beyhaki, es-Sunenu'l-Kubra, 13136.

Kendisinin huzuruna gelerek “Ey Allah’ın resulü! Bana zina için izin ver” diyen gence Hz. Peygamber’in yaklaşımı konumuzla ilgili önemli bir diğer örnektir. Gencin bu sözleri sarf etmesi, ashap tarafından kınanmasına ve ayıplanmasına neden olmuştur. Ancak İslam peygamberi, onu kendisine yaklaştırmış ve “Annen, kızın ve kardeşin için zinayı hoş görür müsün?” diye sormuştur. O da “Hayır” cevabını verince Nebi, “Diğer insanlar da anneleri, bacıları ve kızları için bunu hoş görmezler” buyurmuştur. Ardından ellerini onun vücuduna koymuş: “Ey Allah’ım! Onun günahını bağışla! Kalbini temizle ve tenasül uzvunu zinadan uzak tut” diye dua etmiştir. Bundan sonra o genç (kadınların güzelliğine) hiçbir şeye bakmaz olmuştur.¹¹⁰

Aynı şekilde bir delikanlı Hz. Peygamber’den oruçlu iken karısını öpüp öpeme-yeceğini sormuştur. Resulullah, ona bu hususta “Hayır” buyurmuş, cevaz vermemiştir. Ancak aynı konuda danışan bir yaşlıya eşini öpme izni tanımış ve “Evet” diyerek sorusunu yanıtlamıştır. Ardından sahabe –i kiram şaşkınlıkla birbirlerine bakmışlar, Hz. Peygamber de “Yaşlı nefisine hakim olur” buyurmuşlardır.¹¹¹ Gencin Ramazan gününde ibadetini cinsel ilişki yoluyla bozmasını istememiş, bu ilişkiye öncülük edebilecek fiillere karşı çıkarak sedd-i zeraî yoluyla günaha düşülmesini engellemiştir.

Bir defa da Kureyş gençlerine hitap ederek:

يَا فِثْيَانَ قُرَيْشٍ ، لَا تَزْنُوا ، فَإِنَّهُ مَنْ سَلَّمَ اللَّهُ لَهُ شَبَابَهُ دَخَلَ الْجَنَّةَ

“Ey Kureyş delikanlıları! Zina etmeyiniz! Zira kendisinin gençliğini Allah’ın kötülüklerden uzak tuttuğu kimse cennete girer” buyurmuştur.¹¹² Masiyet hususunda asla gevşeklik söz konusu değildir, anlaşıldığı gibi sabra karşılık verilen ecir ise büyüktür. Bir hadiste “إِنَّ” “Allah çocuksu davranışlardan uzak olan gencin haline şaşar” buyrulmuştur.¹¹³ Çocuksuluk olarak çevrilebilen şabve kelimesi, arzuların ardına takılmak ve sorumsuzluk manasında kullanılmıştır. Bu bağlamda hadiste geçen Allah’ın şaşması olgusuyla, büyük ihtimalle O’nun razı olması murat edilmiştir. Bu hadis yoluyla Nebi (as) gençleri iffet faziletini kuşanmaya teşvik etmiştir. Böylelikle onların çocuksu ve uygun olmayan davranışlara düşseler bile onlardan uzaklaşarak kendilerini kurtarmalarını, içlerindeki dünyevi arzulara teslim olmamalarını istemiştir. Diğer hadislerinde vurgulandığı üzere tövbe ettikleri takdirde bir hasene kazanacaklarını onlara bildirmiştir. Hadiste dolaylı olarak imtihanın zorluğu dile getirilmekte, onda başarılı olmaya teşvik edilmektedir. Genç şunu bilmelidir ki hataya ve günaha bulaşsa

110 Ahmed, 22211.

111 İsnadında İbn Lehia vardır ancak pek çok şahidi bulunmaktadır. Ahmed, 6739.

112 Beyhaki, Şuabu’l-İman, 5016.

113 Ahmed, 17645, Ebu Ya’la, 1749, isnadı hasendir.

dahi tövbe kapısı ardına kadar açıktır, gencin tövbesinden ve Allah’a yönelmesinden daha güzel bir şey yoktur. Nitekim diğer bir rivayette şöyle buyrulmuştur:

*“Yüce Allah tövbekâr, sebat ehli genci sever.”*¹¹⁴

Haram işleme fırsatları olduğu halde kendini Allah rızası için ondan uzak tutan ve arzularını dizginleyerek şehvetlerine karşı sabreden gençlerin değerinin çok yüce olduğunu belirten Nebi (as), bir hadisi şeriflerinde Allah’ın gölgesinden başka rahatlık ve ferahlığın olmadığı Kıyamet zamanında o gölgede yer alacak yedi sınıf insanı anlatmaktadır. Bu sınıflar arasında yer alan Yüce Allah’a ibadetle yetişen genç ile makam ve güzellik sahibi bir kadın kendisini zinaya davet etmesine rağmen Allah’tan korkarım diyerek onu geri çeviren bir adam örnekleri de delikanlılık çağındaki ibadetin önemini yansıtmaktadır.¹¹⁵

Başka bir hadiste de şu ifadeler geçer: *“Yüce Allah’ın nezdinde yaratılmışların en sevimlisi, delikanlılık çağına yeni ulaştığı halde kendisindeki hoş bir görünümü, güzel simayı, kudretini Yaratana ibadette kullanan gençtir. İşte bu gençle Rahman olan Allah, meleklerine karşı övünür ve ‘Bu benim hakiki kulumdur’ buyurur.”*¹¹⁶

Allah’a kullukla yetişen genç vurgusu ile Hz. Peygamber, Müslümanlara, gencin şehvetlerine karşı kazanacağı zaferin; fert, aile ve cemiyeti ilgilendiren toplu bir yükümlülük olduğunu işaret etmek istemiştir. Aile ve toplum; gencin kulluk üzere büyümesini ve iffetli kalmasını sağlayacak değerli alternatifleri, yüksek yargıları ve imkanları hazırlamalıdır. Söz konusu eğitim ve terbiyenin uygun çağı, gençlik dönemindedir, bahsedilen zamanın geçilmesi durumunda verilecek derslerin faydası istenen düzeyde olmayacak, çok çok az olacaktır. İffetli millet, namuslu ve güvenilir gençler ortaya çıkaracaktır, dürüst ve cinsler arasındaki ilişkilerde hassas olan aile, okul ve kurumlar, kendilerine benzer numuneler oluşturacaklardır.

Hız. Peygamber’in (as) yedi sınıf insanı sayarken, adil yöneticinden sonra gence yer vermesi oldukça dikkat çekicidir, böylelikle sosyal, siyasi ve fikri liderlik ile hayırlara kaynaklık yapan salih bir toplumun oluşması arasındaki karşılıklı bağlantıya vurgu yapmaktadır. Salih bir toplumda da hakim iklimin doğal bir sonucu olarak makam ve güzellik sahibi bir kadının günah davetini reddeden insanlar yetişecektir. Zira iffet ve dini hassasiyet insanı kötülüklerden alıkoyacaktır.

Bu hadis ve benzerleri, gençlerin arzularının hayra, fedakarlığa ve diğerkâmlığa yönlendirilerek güçlendirilmesi hedefine matuftur. Gençler Nebî’nin nezdinde – gelecek

114 İbn Ebi’l-Dünya, Tevbe, 184, İbn Adiyy, el-Kamil, V, 189.

115 Buhari, 1423, Müslim, 1031.

116 İbn Şahin, et-Terğib fi Fadaili’l-A’mal, 230.

örneklerden de anlaşılacağı üzere - güvenilmeye layık, sorumluluk alabilecek kişilerdir. Hz. Peygamber onlara, masraflara gücü yetenlerin erken bir şekilde evlenmesini, bağımsızlığa ilk adımlarını atmasını, üretim ve hizmete yönelmelerini salık vermiştir.

Şöyle buyurmuştur: *Ey gençler topluluğu! Aranızdan evlenmeye güç yetirenler evlensin. Çünkü evlenmek gözü haramdan korumak ve iffeti muhafaza etmek için en iyi yoldur. Kim buna güç yetiremezse o oruç tutsun, zira oruç kalkandır.*¹¹⁷

Hadiste geçen ekonomik kapasite – evlenmeye güç yetirebilme olgusu; orfe bağlı, göreceli bir husustur. Maddi yükleri taşıyabilme kudreti ve fiziksel gereksinimlerin yanında gencin psikolojik, sosyal ve ilmi yönden istikrara kavuşması ile de bağlantılı olabilmektedir. Şüphesiz evlilik, geniş sorumluluklar oluşturmaktadır, eş ve aile olma sorumluluğu, çocuklar, ev maliyeti gibi vazife ve külfetleri kişinin yaşamına sokmaktadır. Hayatının başında olan genç için mali olanaklar, sosyal ve ekonomik imkanlar zayıf olduğunda bu tip mesuliyetler oldukça ağır olabilmektedir. Dolayısıyla evlilik kendisi ve eşi için zulüm ve meşakkate dönüşmektedir. Üniversitelerde bulunan öğrenci ve hocalar arasında nice üstün yetenekler, evlilik sebebi ile yeterince değerlendirilmemektedir, zira bu müthiş kabiliyetler başka hususlarla ilgilenememekte, izdivaca yoğunlaşıp kabuğuna çekilebilmekte, içine kapanabilmektedir. Bilimsel altyapının oluşmasından akademik anlamda üretkenlik dönemine kadar insan, yirmi – otuz yaş aralığındadır. Kişiden kişiye, öğrencilik, tacirlik, teknik işler gibi mesleklere göre değişmekle beraber, gencin ev işleri ve çocukları ile uğraşması bu yaşların başında onun için erken sayılabilmektedir. Bu hususta onun güzel bir şekilde yönlendirilmesi gerekmektedir.

Nebevi hitap, yeterlilik ve iktidar durumunda evliliğe teşvik edilmesi ile sınırlı kalmamış, ayrıca evlilik konusunda doğru kararı almak için iyi bir seçim yapmaya ve temkinli hareket etmeye dikkat çekmiştir. Dini ve fikri uyumun, bedensel ve maddi beğeniden önce tutulmasının zorunlu olduğunu bildirmiştir. Hz. Nebi (as) gençlere şöyle seslenmiştir: *“Kadın dört husus için nikahlanır; malı, soyu, güzelliği ve dini için. Sen dindar olanı seç, elin bereketlensin.”*¹¹⁸ Aynı şekilde genç kızlara ve onların ailelerine de dindar olan damat adaylarını seçmeleri gerektiğini belirtmiş, eğer böyle olmazsa doğabilecek kötü sonuçlardan onları sakındırmış ve onlara şu tavsiyede bulunmuştur: *Eğer dininden ve ahlakından razı olduğunuz biri size gelirse onu evlendirmesenziz yeryüzünde bir fitne ve büyük bir fesat olur.*¹¹⁹

Gençlerin Görüşüne Güvenmek ve Onların Gayretlerine Dayanmak

117 Buhari, 1905, Müslim, 1400.

118 Buhari, 4802, Müslim, 1466

119 Tirmizi, 1805

Bazı insanlar genellemeler yaparak hikmetin yetişkinlerde, gençlik dönemini aşan kişilerle kısıtlı olduğunu, gençlerin ondan bir payı olmadığını iddia etmektedir. Tecrübe ve kıdem sahibi kişilerde hikmet ve olgunluk vardır, buna benzer olarak gençlerde de vardır. Nitekim Kuran-ı Kerim'in birtakım parçalarında bu hususa işaret edilmektedir.

Örneğin “إِذَا يَخِي خُذِ الْكِتَابَ بِقُوَّةٍ وَأَتَيْنَاهُ الْحُكْمَ صَبِيًّا” (Ey Yahyâ! Kitaba var gücünle sarıl!) dedik ve ona henüz çocukken hikmeti verdik.” Buyruğundaki hüküm kelimesi, hikmet şeklinde açıklanmıştır, bu ayet gençlerde böylesi özellikler olduğunu belirten nasslar arasındadır.¹²⁰

Siyerde yer bulan hadise ve konular, Nebi (as) ile gençler arasında özel bir güven ilişkisi olduğunu vurgulamaktadır. Bu güven de onlar da sağlam dindarlık ve nefislerinde saklı hayır duygusuna bağlıdır. Onlar bazı konularda birtakım büyük olmayan yanlışlara düşseler de, muhalefetler işleseler de sonuçta hakka ve hakikate boyun eğebilmekte ve yumuşak bir tarzda gerçekleştirilen irşat ve rehberliğe olumlu cevap vermektedir. Daha önce geçen Peygamberimizden zina için isteyen genç rivayeti ve onun Fadl'ın yüzünü haram bakışlardan çevirmesi hadisesi bu tespiti pekiştirmektedir.

Bahsedilen iki durumda da yüce anlamlar vardır, Nebi (as) Fadl'ın halini bir gençten sadır olan küçük bir hata olarak değerlendirmiş, onun yüzünü başka yöne döndürmekle çözülebilecek bir problem saymıştır. Hz. Peygamber onlara kötü niyetle yaklaşmamıştır, öte yandan ilk gençle diyaloga girip onu ikna ederken Fadl hakkında basit bir fiziki müdahale ile yetinmiştir. Zira o, hadisenin kahramanları olan genç erkek ve genç kıza güvenmiş onların imanının, kalbi durumlarının, Nebi ile sohbetlerinin, hac atmosferinin kendilerini bakışın peşinde sürüklemekten alıkoyacağını düşünmüştür.

Nebi'nin (as) gençlere dayandığı çok sayıdaki örnekten biri de daha önce de işaret edildiği üzere onun ilim ve bilgi konusunda Zeyd b. Sabit'e olan güvenidir. Usame b. Zeyd vakasında da gençlere ordu komutanlığı gibi bir sorumluluk yüklenmesi söz konusudur, o tarihte Usame meşhur görüşe göre henüz yirmi yaşını aşmamış taze bir delikanlıdır. Mekke'nin Hz. Peygamber tarafından fethedilmesinden sonra ve Huneyn Savaşı'nın gerçekleşmesinin ardından o tarihte yirmi yaşında olan Attab b. Useyd, Mekke'deki idari işlerden mesul yönetici tayin edilmiştir. Nebi ona insanlara namaz kıldırmasını buyurmuş, böylelikle Mekke'de fetihten sonra namaz kıldırın ilk emir olmuştur.¹²¹ Hayber günü kendisine Nebi'nin bayrağı verdiği sırada yaklaşık otuz yaşlarında olan Ali b. Ebu Talib, bayraktarlık vazifesini başarıyla, en güzel bir surette gerçekleştirmiştir.¹²²

120 Tefsiru'l-Kasimi, VII, 88.

121 Ebu'l-Ferec el-Halebi, es-Siretu'l-Halebiyye, III, 59.

122 Buhari, 3973.

Mus'ab b. Umeyr, otuz beş yaşını fazla aşmamış bir tebliğci olarak İslam davetini Mekke'den Medine'ye taşımıştır.

Erkam b. Ebi'l-Erkam ise gizli davet sırasında evini nebevi nurun yayılma merkezine dönüştürmüştür. O da emaneti yüklenmeye layık bir gençtir, müşrikler ve onların yandaşlarının gözlerinden uzak bir şekilde Nebi'nin ve ashabının daveti sürdürmesi, birbirleri ile buluşması için gerekli şartları ve ortamı sağlamıştır.¹²³ Muaz b. Cebel, Yemen'e kadı ve davetçi olarak gönderildiğinde farklı rivayetlerin toplamından anlaşılacağı üzere 25-30 yaşları arasındadır.¹²⁴ Esmâ b. Harise kavmine rabbani emirleri ulaştırmakla görevlendirilmiş başka bir gençtir, Peygamber ona şöyle buyurmuştur: *Kavmine emret! Onlara söyle, bugün oruç tutsunlar.*¹²⁵

Yukarıda sunulan numunelerde bulunan kuvvet ve ehliyet özellikleri, Hz. Peygamber'in bir hadisinde şöyle buyurmasına etkili olmuştur:

أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، قَالَ : « الشَّابُّ الْمُؤْمِنُ لَوْ يُقْسِمُ عَلَى اللَّهِ لَأَبْرَهُ

Mümin genç, Allah'a bir hususta yemin ederse Allah onu haklı çıkarır.¹²⁶ (Başka bir rivayette "lev yuksimu" yerine "lev eksame" *لو أقسم* kullanılmıştır.) Bu hadiste sadece salih ve sıddıkların ulaşabileceği yüksek bir makamdan bahsedilmektedir. Ancak bil-diklerini uygulayan, ilmi ile amil bir genç için de söz konusu yüce makam erişilebilir.

Aktarılan örnekler, bağlamları ile değerlendirilmelidir, doğal olarak bütün gençler yirmili yaşlarında ordu komutanlığı, kadılık, yöneticilik yapacak kabiliyete ve donanıma sahip olmak zorunda değildir. Bu örneklerin yanlış anlaşılması durumunda bazı gençler, ivedilikle hayal kırıklığına uğrayabilir. Tebliğimizde ilgili hadiselerin olumlu yanları üzerinde durulmaktadır, gençleri ilme ve amele teşvik eden, onlara umut aşılayan yönler hatırlatılmak istenmektedir. Gençlerin karamsarlığa itilmesi, başarısızlık hissi-ne kapılması arzulanmamaktadır. Nebi'nin özel becerilere sahip olan gençlere hassas görevler verdiği vurgulanmaktadır. Kısacası yaş bu konuda engel olmamıştır. Ancak gençlerin kalanı ilim edinme ve çeşitli yetenekler kazanma amacıyla çalışmalarını ve rotalarını sürdürmüşlerdir.

Gençlere Dönük Nebevi Hitabın Genel Üslup Özellikleri

Gençlere yönelik Hz. Peygamberin yaklaşım metodundan ana hatlarıyla bahsedilmesinden sonra hayat ve dini yaşama, önceki nesillerle gençlerin ilişkisi meselelerindeki

123 Zehebi, Siyeru A'lami'n-Nubela, III, 119.

124 Buhari, 1496

125 İbn Hibban, 3618.

126 İbn Mübarek, Züh'd, 347

nebevi buyrukların üslup özelliklerine değinilmek istenmiştir. Bu noktada peygamberin benimsediği yöntem esasen üç merkezi nokta üzerinde durmaktadır: Isındırma, güdüleme (teşvik etme), düzeltme

Isındırma, Bireysel İbadetler Hususunda Aşırılığı Bırakma ve İtidal ile Emretme

Nebevi hitap aracılığıyla Hz. Peygamber'in (as) çalışmanın, ilim edinmenin ve ders takibinin de birer ibadet olduğu ve bu işlerden de ibadet sevabı alacaklarını gençlerin zihinlerine yerleştirmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Genel olarak nafile ibadetler, teheccüt gibi sünnet namazlar, nafile oruçlar hususunda nebevi hitap, onlara daima orta yolu ve ibadetlerin yerine getirilmesinde itidali gözetmeyi öğütlemektedir. Hz. Peygamber gençlerdeki iman duygusunun coşmasına iltifat etmemiş, daha çok dini tören ve uygulama oluşturmak için bu hali kullanmamıştır. Onların iş ve ilimle ilgili hayati yükümlülüklerden geri kalmamasını, sosyal ve ailevi çevresinden kopmasını istememiştir. İçlerindeki ruhi açlığı başka ödevleri aleyhine doyurmaya çabalamamış aksine onları bu hususların tamamında dengeli olmaya çağırmış, ibadetlerin edasında orta yolu benimsemelerini, başka hobi ve alışkanlıklara da yönelmelerini talep etmiştir. Genel olarak Nebi'nin gençlerdeki ibadet eğilimi güçlendirmede, geliştirmede, tersine onu sınırlandırdığı, eğittiği ve düzelttiği görülmektedir, ısındırma kavramı ile anlatılmak istenen de budur.

Hz. Peygamberin gençlerin nafile namaz, oruç ve Kuran okuma gibi ibadetlere kendini vererek hayattan tamamen kopma arzusunu düzeltmek hususundaki çabalarına dair bilinen pek çok hadis vardır. Bu hadislerden birini Enes b. Malik'in rivayet etmektedir: *Bir grup sahabe konuşular, içlerinden biri "Kadınlarla evlenmeyeceğim" dedi. Bir başkası "Et yemeyeceğim" dedi. (Nesai'nin rivayetine göre "Et yemeyeceğimi, sürekli oruç tutacağım, hiç iftar etmeyeceğim"). Diğer bir kişi de şöyle söyledi: "Hiçbir zaman yatakta uyumayacağım". Bu sözler Hz. Peygamber'in (as) kulağına gitti. Hemen bir hutbe verdi ve şöyle buyurdu: "Şöyle şöyle diyenlere ne oluyor? Ben hem namaz kılarım, hem uyurum hem oruç tutarım hem tutmaz, yemek yerim. Kadınlarla evlenirim, kim benim sünnetimden vazgeçerse benden değildir."*¹²⁷

Onların dehr orucu yani sürekli oruç tutmalarını ve evlilikten uzaklaşmalarını kabul etmediği gibi aynı şekilde kendilerini Kuran okumaya adanma arzularını da geri çevirmiştir. Hâlbuki o ibadet, zikir ve düşünme gibi pek çok konuyu barındırmaktadır. Buna rağmen ona bütün vaktini adamayı yasaklamıştır. Zira Kuran derin bir ilahi mesajdır, yüksek dozda ruhani bir boyut içermektedir, genç kendisinin algılama ve kavrama kapasitesinin üstünde bir şekilde ona maruz kalırsa bu yüce ilahi mesajın kendisine hayrı ve faydası istenen ölçüde olmayacaktır. *Abdullah b. Amr b. As'tan (r.a)*

127 Buhari, 5063, Müslim, 1401.

rivayet edildiğine göre şöyle demiştir: Kur'an'ı toplamıştım (ezberlemiştim), bir gecede onu baştan sona okuyordum. Nebi (as) bana şöyle buyurdu: 'Sen bu halde iken zamanın uzamasından ve bu işten sıkılmandan korkarım. Onu ayda bir oku.' Ardından şöyle dedim: Ey Allah'ın resulü! Bırak da gençliğimden ve kuvvetimden faydalanayım. '20 günde oku' buyurdu. Ben de cümlemi tekrarladım: Ey Allah'ın resulü! Bırak da gençliğimden ve kuvvetimden faydalanayım. Bunun üzerine '10 günde oku' buyurdu. Ben yine Ey Allah'ın resulü! Bırak da gençliğimden ve kuvvetimden faydalanayım sözünü söyledim. '7 günde oku' diye emretti, ben bir kez daha 'Ey Allah'ın resulü! Bırak da gençliğimden ve kuvvetimden faydalanayım' dedim fakat o, bu cümleyi önemsemedi, hatim müddetini yedi günden daha aşağıya indirmede.¹²⁸

Hiz. Peygamber, onun hatimde daha çok hızlanmasını ve abartmasını, aşırılığa gitmesini kabul etmemiştir. Onu Kur'an'ı okumayı ve anlamayı gerçekleştirecek ve diğer sorumluluklardan uzak kalmayacak bir şekilde dengeli bir ibadet seyri izlemeye mecbur kılmiştir.

İnsanların önünde ibadetleri çokça yapıp onları da güçlerinin üstünde hususlarla yükümlü kılanlara Nebi (as) kızmaktadır, böylesi insanlara *fettan – fitneci* vasfını vermektedir, asıl itibarı ile dinen talep edilse dahi onların davranışını ibadette aşırılık biçiminde anmaktadır. Genel olarak ümmet, özel olarak gençler için insanları daha fazla ibadetle sinamak dini tatbikte fitnelere yol açmaktadır. *Cabir'den (r.a) rivayet edildiğine göre Muaz b. Cebel (r.a) - o sırada yirmili yaşlarının ortasında bir gençtir- Hiz. Peygamber'le birlikte namaz kılar, ardından kavmine gelir ve onlara imamlık yapardı. Bir gün imamlığı esnasında Bakara Suresi'ni okudu, bir adam namazdan ayrılarak hafif bir namaz kıldı. Bu durumdan haberdar olunca Muaz adam hakkında "O münaфіktır" dedi. Adam bunu işitince Nebi'ye geldi ve olanları anlattı, 'Biz ellerimizle çalışan, bineklerimizle topraklarımızı sulayan bir topluluğuz, Muaz bize dün namaz kıldırđı ve Bakara Suresi'ni okudu, ben de namazdan çıkıp kendim hafif bir namaz kıldım, benim münaфіk olduğumu iddia etti. Nebi (as) çok öfkeli olduğunu belirtmek için Muaz'a üç defa "Sen fitneci misin ey Muaz" buyurdu, sonra ona Şems veya Ala surelerini okumasını öğütledi.¹²⁹*

Hadis, çalışma ve hayatı yükümlölüklerini getirmenin ibadette aşırılıktan ve bazı nafileleri uzatmadan daha mühim ve öncelikli olduğu noktasında oldukça nettir.

Nebi (as) bazı sorumluluklar konusunda erkeklerden daha az görev üstlendikleri iddia edilen kadınların da kendilerini ibadete adanmasını kabul etmemiştir. Bir hadiste şöyle bir hadise anlatılmaktadır: *Abdulmuttalip Oğullarından azatlı bir cariye, gecesinin çoğunu ibadetle geçirdiği halde gündüz de oruç tutmuştu. Peygamber (as) bunu duyunca 'Ben ise ben uyurum ve namaz kılarım, oruç da tutarım, yemek de yerim. Kim beni örnek alırsa*

128 Abdurrezzak 5956, İbn Hibban 763.

129 Buhari, 701, Müslim, 465.

*bendendir. Kim de benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir. Her amelin şiddet ve fetret (gevşeme) dönemleri vardır, kimin fetreti bidate olursa sapar, kimin de fetreti sünnete yönelirse o doğru yola erer.’ buyurdu.*¹³⁰

Hiz. Peygamber (as) bu şekilde ibadete yönelmeyi hak yoldan uzaklaşma vereddedilen saptırıcı bir bidat saymıştır. Gençlerin ruhbanlaşmasını ve evlilikten uzaklaşmasını, kısırlaşmasını/hadımlaşmasını, eşin yatağını bırakmasını kabul etmemiştir. Nitekim Hiz. Aişe’nin (r.a) rivayet ettiği hadiste “Nebi tebettülü (evlenmeyerek kendini ibadet ve hayra adanmayı) yasakladı” buyrulmuştur.¹³¹ Yine Enes’den (r.a) rivayet edildiğine göre Resulullah evlenecek imkanı olanlara evliliği emretmekte, tebettülden/evlenmemekten şiddetli bir şekilde nehyetmekte ve ‘Sevimli ve doğurgan kadınla evlenin’¹³² buyurmakta idi. Osman b. Ma’zun (r.a) tebettül istemiş, Resulullah ona “Benim sünnetimden yüz mü çeviriyorsun?” diye sormuştur. Osman “Hayır senin sünnetini istiyorum” deyince Nebi (as) kendisine şöyle buyurmuştur: “Bana gelince ben hem uyurum ve hem geceleyin kalkıp namaz kılarım. Nafile oruç tutarım ancak bazen tutmam yemek yerim. Allah’tan sakın ey Osman! Ailenin senin üzerinde hakkı vardır, misafirin senin üzerinde hakkı bulunmaktadır, kendi nefsinin de sende hakkı vardır, bazen oruç tut bazen tutma bazen uyu bazen uyan nafile kıl.”¹³³

Kısırlaşmayı da kabul etmemiş, Ebu Hureyre (r.a) bir defasında Nebiye (as) şöyle demiştir: Ebu Hureyre (r.a) anlatıyor: “Ey Allah’ın Resulü, ben genç bir insanım, günah-tan korkuyorum, evlenecek maddi imkan da bulamıyorum, hadımlaşmayayım mı?” dedim. Aleyhissalâtu vesselâm bana cevap vermedi. Ben bir müddet sonra aynı şeyi tekrar söyledim. Yine cevap vermedi. Sonra: “Ey Ebu Hureyre! Senin karşılaşacağın şey hususunda artık kalem kurumuştur. Bu durumda ister hadımlaş ister bırak.” buyurdu.¹³⁴ (Buharî, Nikah 8; Nesâî, Nikah 4, 6/59)

Nebinin bu cevabı onun harama düşme korkusu ve sakınma duygusu ile hareket ederek erkeklik özelliklerinden, gelecekteki eş ve baba sorumluluklarından vazgeçmesi gerektiğini belirtmekte, onu bu özelliklerini korumaya teşvik etmektedir. Ebu Hureyre’nin hadımlaşmasına açık bir şekilde izin vermemiş, mal ve paranın bir gün Allah’ın izniyle kendisine ulaşacağını, aceleci olmamasının zorunlu olduğunu bildirmiştir.

Abdullah b. Amr b. el-As’a eşinin yatağını bırakmaması tavsiyesinde bulunmuştur. Abdullah şöyle demektedir:

130 Ahmed, Müsned, ‘an Raculin mine’ş-Şahābe - Sahabeden Bir Adamdan Nakiller.

131 Tirmizi, 1082, Ahmed, 20510.

132 Ebu Davud, 2050, İbn Hibban, 4028, Ahmed, 12808.

133 Ebu Davud, 1369, Ahmed, 26949.

134 Buhari, 5076

"Hz. Peygamber'in devrinde ibadet konusunda çok gayretli idim. Genç bir adamdım, babam beni Müslümanlardan bir kadınla evlendirdi. Bir gün bizi ziyaret etmek için evimize geldi. Karıma 'Kocanı nasıl buluyorsun' dedi. O da 'Ne iyi adamdır, geceleyin uyumaz, yemek yemez' dedi. (Gece veya gündüz kendisine yaklaşmadığından şikayet etmektedir.) Abdullah: Bunun üzerine babamla aramda anlaşmazlık çıktı. Bana 'Seni Müslümanlardan bir kadınla evlendirdim ama sen onun hakkını vermedin, yapacağını yaptın' dedi. Babamın sözlerine kulak asmyıordum, zira kendimde ibadetleri yapacak güç buluyorum. Ancak o Hz. Peygamber'e bu hususu söyledi: O da 'Bana gelince ben hem uyurum, hem namaz kılarım, oruç da tutarım yemek de yerim" buyurdular.¹³⁵ Başka bir rivayette Abdullah'ın karısı onun hakkında Peygamber'e, "Ne iyi adamdır, geldiğimizden beri yatağıımıza ayak basmamış, bizim örtümüzü kaldırmamıştır"¹³⁶ demiştir.

Yukarıda sunulan örneklerden farklı olarak Hz. Peygamberin (as) belirli sebeplerle birtakım gençleri özellikle nafil ibadetleri artırmaya yönlendirdiği durumlarla karşılaşmaktadır. Bu husus daha ziyade şahsi hallere yönelik bireysel reçetelere benzemektedir, aşağıda bahsedilen olguya dair iki numuneye yer verilmektedir.

Rebia b. Ka'b el-Eslemi (r.a) genç sahabilerdendir, o şöyle anlatmaktadır: "Resulullah'ın yanında geceliyordum. Bir gün ona abdest suyu ve ihtiyaç duyduğu malzemeleri getirdim. Bana buyurdular ki: 'Benden bir şey dile' Ben de cevaben 'Cennette senle birlikte olmayı dilerim ey Allah'ın resulü' dedim. O da bunun üzerine 'Başka bir dileğin var mı?' buyurdu. Ben de 'Dileğim yalnızca budur' dedim. 'Öyleyse bu konuda bana kendin için çok secde yaparak yardımcı ol' buyurdu."¹³⁷ Rebia'nın arzuları çok yüksektir, şahsiyeti de herkesten farklı bir yapıdadır. Fakat yine de onun isteği için dahi çözüm, dünyadan büsbütün uzaklaşmak ve kendini ibadete adanmak değildir, sadece secdeleri çoğaltmaktır.

İbn Ömer'in kıssası (r.a) nafilaye gençleri teşvik eden nadir hadiselerdendir: İbn Ömer Nebi (as) zamanında bekar bir gençtir, bir gün mescitte yatarken bir rüya görmüştür. Kendisi olayı şöyle anlatmaktadır: "Rüyamda bana iki melek geldi, beni bir yere götürdüler. Onlarla yolda başka bir melek daha karşılaştı. Bana 'Sen salih bir adamsın korkutulmayacaksın' dedi. Ardından iki melek beni alıp ateşe götürdüler. Ateş kuyunun dürülmesi gibi dürülmüştü. Orada daha tanıdığım bazı insanlar görmüştüm, çok geçmeden sağ tarafa beni taşıdılar. Sabahlayınca düşümü Hafsa'ya anlattım. Hafsa da onu Nebi'ye anlattığını söyledi. Nebi (as) 'Abdullah salih bir adamdır, keşke gece namazlarını çoğaltsa' buyurmuş.¹³⁸ Unutulmamalıdır ki bu öğüt, İbn Ömer'in evlenmesinden ve çalışmasından önce verilmiştir. Bu tip öğütler, itidal üzere ibadet edilmesi ve aşırılıktan uzak kalınması hakkındaki

135 Beyhaki, Şu'abu'l-İman, III, 399.

136 Buhari, 4765.

137 Müslim, 489.

138 Buhari, 6626.

buyruklarla çatışmamaktadır, onların kapsamından çıkmamaktadır. Bu iki hadis ve benzerleri dengeli bir şekilde dini görevleri yapmayı salık veren diğer rivayetlerle birlikte değerlendirilmelidir.

2. Güdüleme/Teşvik Etme, Ciddiyeti Yaşatma, Toplu İbadetler Geliştirme

Gençlere dönük iş, yapıcılık, dünyayı bayındır etmeye çalışma gibi hususundanebevi hitap çok yüksek seviyelerdedir. Onların hayır isteklerini ve çabalarını, ilerleme ve üstün olma arzularını sınırlandıran kayıtlar yoktur, bu istekleri sadece Şari'nin helal ve haram belirten hükümleri kısıtlamaktadır. Bize ulaşan hadisler arasında gençlerin gayretini törpülemeye dönük olduğu yorumunda bulunabilecek bir rivayet yer almamaktadır. Aksine hadislerde gençlerin enerjilerinden yararlanarak onları sağlıklı bir şekilde yönlendirmek amaçlandığı, kendilerine güdülemek/teşvik etmek terimi ile vurgulanabilecek talimatlar verildiği görülmektedir.

Söz konusu teşvik, gençleri uzmanlaşabilecekleri alanlara yönelten, ilim ve bilgi edinmelerini özendiren hadislerde net bir şekilde ortaya çıkmaktadır.¹³⁹ Gençlerin ihtisas sahibi olacakları sahalara eğilmeleri, onların ufkunu genişletmekte ve kendilerine olan güvenlerini artırmaktadır. Onlarda mesuliyet duygusunu geliştirmekte, onları Müslümanların var olan problemlerini ve açıklarını çözmek için sorumluluk almaya itmektedir. Böylelikle gençler, yaşam ve meslek ile ilgili uzmanlıklarda tecrübe kazanmayı ve ferdi ibadetleri uygulamayı bir arada denge içinde yürütebileceklerdir. Nebevi hitap, gençlerin dikkatini esasen üretim ve çalışkanlığa çevirmekte, ün kazanmak ve her hususta birincilik peşinde koşmaktan onları sakındırmaktadır. Zira gencin hedefi samimi bile olsa şöhret arzusu ve baş olma sevdası onun hayatını karartabilecek niteliktedir.

Hiz. Ali'nin Yemen'e kadı olarak yollanmasına dair hadisler de konumuzla ilgilidir, Hiz. Ali anlatmaktadır: *"Nebi'ye şöyle dedim: 'Ey Allah'ın resulü! Beni Yemen'e insanlar arasında hükmeden bir kadı olarak gönderiyorsun. Ben ise yargı ve kadılık nedir bilmeyen bir gencim.' Bunun üzerine Hiz. Peygamber göğsüme vurdu ve 'Allah'ım onun kalbine hidayet ver, diline sebat ver' buyurdu. Bu duanın ardından iki taraflı hiçbir meselede hakim olurken herhangi bir şüphe veya tereddüde düşmedim."*¹⁴⁰ Anlaşılabacağı üzere Hiz. Peygamber henüz tecrübesiz bir genç olduğu için çekinceli bulunan Hiz. Ali'nin kendine daha fazla güvenmesini sağlamış, onun kendisini kıymetsiz ve yetersiz sanmamasını istemiştir. Kadılık gibi bir mühim vazifenin, yaşlı ve orta yaşlı kişilerle sınırlanması benzeri bir kısıtı sünnetine

139 Heysemi, Mecme'u'z-Zevaid adlı eserinde *"Hassu's-Şebāb 'alā Talebi'l-'İlm Gençlerin İlim Talebine Teşvik Edilmesi"* adlı bir müstakil bab açmış ilme dair genel hadislerden sahih ve zayıf rivayetlere yer vermiştir.

140 İbn Mace, 2303.

koymayan Hz. Peygamber, belirli bir yaş limitine has kabul edilebilen valilik ve kaza makamlarının gençler için de erişilebilir olduğunun altını çizmiştir.

Hz. Peygamber, gençlerin vücut enerji ve kapasitelerini geliştirerek daha çok üretken olmalarını sağlaması bakımından onları spor ve idman yapmaya teşvik etmiştir. Hatta bazı noktalarda bilfiil onların müsabakalarına katılmıştır. Seleme b. Ekva hadisinde geçtiği üzere bir defasında atıcılık yarışmalarında şahsen bulunmuştur. Seleme b. Ekva hadiseyi şöyle anlatmaktadır: *“Eslem Kabilesi’nden bir grup, ok atıyorlardı. Bunun üzerine Nebi (as.) onlara şöyle buyurdu: ‘Ey İsmailoğulları, Atınız! Zira babanız İsmail de bir atıcıydı. Atmaya devam edin ben de falan sülale ile birlikteyim (Onları tutuyorum).’ Bunun üzerine diğer bir sülaleden olan rakipler, ok atmayı bıraktılar. Allah resulü onlara ‘Neyiniz var? Neden ok atmıyorsunuz?’ buyurdu. Sen onlarla birlikte olduğun halde biz nasıl ok atabiliriz dediler. Hz. Peygamber de ‘Siz atmaya devam edin ben hepinizle birlikteyim’ cevabını verdi.*¹⁴¹

Aynı şekilde Hz. Peygamber pek çok söz ve davranışı aracılığıyla gençleri, kendilerinde bulunan eğlence ve gezi hislerini doyurmaya teşvik etmiştir. Hz. Aişe ile koşması, ona yenildiğinde onunla tekrar koşu yaparak kendisini geçmesi ve *“Bu yarış öbür yarışın rövansdır”*¹⁴² buyurması, Habeşlilerin mescitteki mızrak oyunlarını Hz. Aişe ile beraber izlemesi gençlerin ihtiyaç duyduğu temaşa benzeri izleyicilere keyif aldırان etkinliklere ve idman gibi vücudu güçlendiren, hassaslaştıran uygulamalara olumlu baktığını gösteren örneklerdendir. O, genç kızlara düğünlerde şarkı söylemeyi ve def çalmayı, eğlence ortamı oluşturmayı da öğütlemiştir. Sahabi gençlerine yolculuk sonrasında özlem duygusu sebebiyle eşlerinin yanına hemen hareket edebileceklerini belirtmiş, onları baskılamamıştır. Cabir b. Abdullah (r.a) şöyle demektedir: *“Nebi (as) ile bir seferde bulundum, Medine’ye gelince bize ‘Kim ailesine hemen kavuşmak istiyorsa acele etsin’ buyurdu.”*¹⁴³ Bu hadisten Hz. Peygamberin açık bir şekilde gençlerin istek ve ihtiyaçlarına karşılık verdiği ve onları anladığı, helal ve mübah olduğu sürece hayatının değişik yönlerine onları kanallere ettiği anlaşılmaktadır.

Bu bağlamda sunulması uygun düşen başka bir hadis daha bulunmaktadır: Aş-ğıda yer verilecek bu rivayette gençlere yaşamın içine girmek tamamen teşvik edilirken Yüce Allah’la bağlarını güçlendirecek sebeplere de tutunmaları istenmektedir. Gençler bu hadiste çalışma ve üretkenliğe, yaratıcılığa yöneltilmektedir, gerçek manada Allah’a dayanmanın önemi ve tevekkül ediyoruz deyip çalışmamanın yanlışlığı onlara hatırlanmaktadır. Kader ve kazayı doğru anlamaları ve onlara hakkıyla iman etmeleri, böylece içi boş teslimiyetten, mazeret üretmekten ve kötü olanı kabullenmekten farklı bir

141 Buhari, 2899.

142 Buhari, 2578.

143 Buhari, 2706.

duruş sergileyerek cesaret, çalışkanlık ve girişim sahibi olmaları hedeflenmektedir. Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır:

*Ey oğul! Sana bazı kelimeler öğreteceğim. Sen Allah'ı (Allah'ın hakkını) koru ki Allah da seni korusun. Allah'ı koru ki O'nu önünde bulasın. Bir şey istersen Allah'tan iste. Yardım dilersen Allah'tan dile. Bil ki bütün insanlar sana fayda vermek üzere toplansalar Allah'ın senin için yazdığından başka bir fayda sağlayamazlar. Yine sana zarar vermek üzere hep beraber birleşseler, sana ancak Allah'ın dilediği kadar zarar verebilirler. Kalemler kaldırılmış, sayfalar yazılmış, onlardaki mürekkep kurumuştur.*¹⁴⁴

Dolayısıyla sadece Yüce Allah'tan korkulmalıdır, O'nun tayin ettiğiinden başka kul için ne bir fayda ne de bir zarar vardır. Gençlere yönelik bu mesaj, onların gayretlerini artırdığı gibi gelecekteki meçhul durumlara ve temelsiz toplumsal baskılara dönük çekincelerini de azaltmaktadır. Ancak ilerideki paragraflarda daha detaylı açıklanacağı üzere bu hadisten çıkan ilkeleri düzgün anlamak ve bir denge içinde tatbik etmek esastır.

3) Düzeltme, Büyüklere Saygı Prensibini Yerleştirme, Kuşaklar Arası Çatışmaya İzin Vermeme

Toplumsal konular ve düşünce değeri bağlamında nebevi hitap, gençleri olmaları gereken yere koymaktadır. Onları bilgi edinmeye ve beceri ve yetenekler kazanmaya teşvik ederken onlara kendileri için cemiyette liderliği ve insanlar arasında ünlenmeyi hedef seçmelerinin tehlikeli olabileceği uyarısında bulunmaktadır. Bundan dolayı Nebi (as) bir yandan onlara maharetlerine uygun vazife ve makamlar vermekte, öte yandan gençlik avantajına aldırış etmeksizin bir sahada daha deneyimli, donanımlı ve uzman bir kişi varsa onu yeğlemektedir. Onun hayatı boyunca atadığı makamlar incelendiğinde kendisinin olgun ve yaşlı kişileri çok sayıda makamla görevlendirdiği anlaşılmaktadır. Bu duruma örnek teşkil eden bazı hadisler aşağıda sunulmuştur:

Sehl b. Ebu Hasme hadisi: *Abdullah b. Sehl ve Muhayyisa b. Mes'ud b. Zeyd sulh zamanı bir gün Hayber'e gittiler. Birbirinden ayrıldılar, Muhayyisa Abdullah b. Sehl'in yanına daha sonra geldiğinde onu kanlar içinde can çekişirken buldu. Onu gömdü ve Medine'ye geldi. Abdullah'ın kardeşi Abdurrahman b. Sehl, Muhayyisa ve kardeşi Huveyyisa Nebi'nin huzuruna çıktılar. Abdurrahman konuşmaya başladı. Nebi (as) "Büyüt, büyüt (büyüğü konuşur)" buyurdu. Bunun üzerine o sustu, Muhayyisa ve Huveyyisa anlattılar.*¹⁴⁵

Daha önce geçen Malik b. Huveyris'in hadisi: *"Ailenize dönün. Namaz vakti geldiğinde biri ezan okusun, en büyüğünüz size imam olsun."*

144 Tirmizi, 2516, Ahmed, 2713.

145 Buhari, 3028.

Gençlerin göreve gelmesinde bir yandan yeterlilik ve uzmanlık belirleyici olmaktadır, diğer yandan Nebi onların öne çıkmayı bir prensip olarak benimsemelerini ve şöhret edinmekle uğraşmalarını istememektedir. Liderliği daha ziyade yaşı büyük olup bazı noktalarda daha dengeli davranabilecek insanlara bırakmıştır, işte Nebi'nin bu tip müdahaleleri tebliğimizde "düzeltme" kavramı altında sunulmuştur.

Yukarıdaki hadisler yanında büyükler tarafından gençlerin haklarının yenmemesini salık veren rivayetler de bulunmaktadır. Bu kabilden bir haberde içecek ile ilgili bir olay anlatılmaktadır: *Rivayete göre Hz. Peygamber'e bir gün bir içecek getirilmiş, o da âdeti üzere sağdan dağıtmaya başlamıştır. Hemen sağında bir delikanlı varken solunda yaşlılar yer almıştır. Bunun üzerine Nebi (as.) gence "Bana onlara içeceği önce sunma hususunda izin ver misin?" diye sormuş genç de "Allah'a yemin olsun ki ey Allah'ın resulü hayır, senden gelen nasibim hakkında kimseyi kendime tercih edemem" demiş, Peygamber de içeceği onun eline bırakmıştır.*¹⁴⁶ Bu kıssada geçen İbn Abbas'tır, Nebi'nin (as) ondan izin alması, ona beslediği sevgi ve takdir hislerini yansıtmaktadır. Onun isteğini uygulaması da kendisine atfettiği değeri ve onu yüceltmesini daha net bir şekilde vurgulamaktadır. Benzer bir hadis de Sahih-i Müslim'de geçmektedir. Rivayete göre mescidin temizlenmesi ve süpürülmesi ile ilgilenen bir genç vefat etmiş ancak sahabe hadiseyi çok önemsemedikleri için Hz. Peygamber'e iletmemişlerdir, o bunu duyunca çok müteessir olmuş ve gencin kabri başında namaz kılmak ve dua okumak için ısrar etmiştir.

Hz. Peygamber'in modelinde genç veya yetişkin olmaları fark etmeksizin insanların yaşça kendilerinden daha büyük olan diğer insanlara saygı göstermesi yerleşik bir sıfat olarak toplumda korunmaktadır. Gençlerin bu kaideye uymaları, bilhassa anne ve babalarına karşı saygısızlık yapmamaları istenmektedir, kuşak çatışması benzeri problemlerin akıllarda yer bulmaması için onların adab-ı muaşeret kurallarını tatbik etmeleri özel bir biçimde arzulanmaktadır. Gençler ve ebeveynler bugün sahabe neslinde olmayan birçok rahatlama ve eğlence imkanının, medya ve iletişim olanaklarının bulunduğunu unutmamalıdır.

Gençlerin kendilerinden önceki nesle saygıyı göstermelerine dair örneklerden biri, İbn Ömer hadisidir. İbn Ömer diyor ki: *Hz. Peygamber bir gün ashabına müminin haline benzeyen bir ağacın olup olmadığını sordu. Orada bulunanlar çöl ağaçlarından bahsetmeye başladı. İçime onun hurma ağacı olduğu fikri atıldı, bunu söylemek istedim bir de baktım ki ileri gelenlerin (büyük yetkililerin ve yaşlıların) huzurundayım, konuşmaktan çekindim. Onlar susunca Nebi (as) "o hurmadır" buyurdu.*¹⁴⁷ İbn Ömer'in ashabın büyüklerine saygısı ve hayâ hissi onu konuşmaktan alıkoymuştur.

146 Buhari, 5297.

147 Müslim, 2811.

Semure b. Cundeb'den şöyle söylediği rivayet edilmiştir: *Nebi'den pek çok söz ezberlemiş bulunmaktayım. Burada benden daha yaşlı insanların olması dışında onları aktarmaktan beni engelleyen bir husus yoktur.*¹⁴⁸ Enes b. Malik'ten rivayet edildiğine göre Nebi (as) şöyle buyurmuştur: *Bir genç bir yaşlıya ömründen dolayı hürmet ederse Yüce Allah ona yaşlılığında muhakkak hizmet ve ikram edecek kişiler hazırlar.*¹⁴⁹ Genç sahabilerdeki büyüklerine karşı hürmet ve takdir hissi, Hz. Peygamber'in konuya ilişkin tavır ve nasihatlerinin saygı ögesi etrafında dengelendiğini vurgulamaktadır.

Bir Gençlik Mesajı Olarak Nebevi Hitap:

Şimdiye kadar anlatılan hususların tamamına bütüncül bir bakışla yaklaşarak hadislerdeki gençlik özelliklerinin ve gençleri muhatap kabul eden nebevi hitabın yapısı hakkında özlü bir değerlendirme ortaya konulmaktadır. Araştırmamızın başından bu yana hadis ve siyer kaynaklarında yapılan yolculuk sırasında Hz. Peygamber'in gençlik ve onların sorunları hakkındaki pek çok buyruk ve tavrı anlaşılmıştır. Bu süre zarfında nezdimizde söz konusu emirlerin Nebi'nin genel söz ve talimatlarından çok farklı olmadığı şeklinde bir kanaat doğmuştur. Zira gençlik ruhu ve enerjisinin Hz. Peygamber'den bize nakledilen tüm haberlerde vardır. Gençlikle ilgili hadisler çerçevesinde ulaştığımız sonuçlara, ümmetin umumuna yahut bütün ashaba yöneltilen sünnetler ve birçok hadis aracılığıyla da rahatlıkla ulaşılabilir.

Sahabenin hepsine yönelik böylesi emirlerin olması, birçok anlam içerebilir, örneğin bu durumdan sahabenin çoğunluğunun gençlerden oluştuğu sonucu çıkarılabilir. Dolayısıyla Nebi'nin onları irşadi ve yönlendirmesi, bazı davranışlarını düzeltmesi genç olmaları bakımından da sahabe olmaları açısından da uygundur.

Nebi (as) gençlerden uzak ve kopuk değildi, onlara ruh ve beden bakımından yakındı. Onların hoşlandıklarından hoşlanmakta, neyi sevip neyi sevmediklerinden anlamakta idi, istekleri ile sorumlulukları arasında denge kurmaktaydı. Dolayısıyla Hz. Peygamberin (sav) hitabı aslında delikanlı ruhtan, temiz bir akıldan ve rabbani hikmetten doğan bir gencin hitabı idi, gençler için kendi içlerinden biri tarafından dillendiren bir mesaja benzemekteydi. Bu özelliği onun ilk davet yıllarında, orta döneminde de son senelerinde de geçerlidir. Başka bir tabirle Nebi (as) hayatı boyunca bedeni ve ruhunda gençliğin sadece iyi özelliklerini alan ve koruyan bir insan olmuştur. Yüce Allah, onu güzelleştirerek ve yiğitlik sıfatları ile süsleyip hikmetle donatarak kemale erdirmiştir. Bu vasıflar, yaşamının tamamındaki hummalı çalışmasının, atılğanlığının ve aktifliğinin

148 Buhari 1331, Müslim, 964.

149 Tirmizi, Sünen, 2022.

izahlı niteliğindedir, o; davetten, planlamadan, cihattan, dini ve dünyevi önderlikten ve değişik çabalardan asla geri kalmamıştır.

Hız. Peygamber, gençlerin atılğanlığı ve yaşlıların temkini arasında tercihte bırakıldığında, Uhud örneğinde olduğu gibi hemfikir bulunmaları durumunda gençlerin kararına göre davranmıştır. Söz konusu örnekte savaş yenilgi ile bitmiştir ancak Hız. Peygamber bu başarısızlıktan ötürü onları suçlamamış, rencide etmemiştir. Bu bağlamda yalnızca emirlere uymayanların bu işten sorumlu olacağı belirtilmiştir.

Mekke'de Nebi'nin ashabı, ekseriyetle gençlerden oluşmaktadır, Medine devrinde de durum farksızdır. Tarihimizdeki büyük davetçi ve önderler umumiyetle hayatının baharındaki kişilerdendir. Sahabe, kendini yenileyen bir gençlik olmuş, onların içinde böyle bir realite doğmuştur. Hız. Peygamber, yaşlı dostlarına gençleri sevmelerini ve onların değerini yüceltmelerini emretmiştir. Aşhabına onların hep genç olduğu nazarıyla bakan Peygamber, onları atılğanlık, aktiflik ve fedakarlık bakımından yaşlanmayan bir grup olarak değerlendirmiştir. Dolayısıyla onun hitabında daima delikanlılık çağından izler ve özellikler bulunmuştur. Onları hiçbir zaman canlılıklarını ve enerjilerini yitiren bir topluluk saymamıştır. Onun nezdinde gençlik zamanla tükenen ve son bulan bir aşama ile sınırlı değildir, ruha ait birtakım sıfatların ve nefse ait hususiyetlerin toplamından elde edilen bir haldir. Bu vasıflar kişide bulunduğu sürece o genç ruhludur, insan zayıflığa teslim olduğunda, rahata yöneldiğinde ise gençlikten uzaklaşmaktadır.

Gençliğe dönük nebevi hitap özü itibarıyla bir gençlik mesajıdır, zira Nebi (as) taşıdığı hareketlilik ve cesareti ile yeni yetişen bir delikanlıyı andırmaktadır, arkadaşlarından ve çevresinden yükselen motivasyonda da dirilik ve tazelik bulunmaktadır. Böylelikle rekor sürede bir ümmet oluşturulmuş, bir devlet ve başkent inşa edilmiştir. Bu devlet, kısa zamanda Arap yarımadasını, Şam, Irak ve Mısır'ın tamamını, Afrika ve Asya'nın büyük kesimini içine almıştır. Bu ruh, ümmette olduğu zaman onun Kuteybe b. Müslim, Esed b. Furat ve Fatih Sultan Mehmet benzeri liderlerin devrindeki ihtişamlı günleri ve fütuhâtı geri dönecektir. Söz konusu ruh yitirildiğinde ümmet kendini tekrar, durağanlık ve içine kapanma aşamasına dahil olup tarihin merkezinden çıkacak ve ikincil bir önemi haiz olacaktır.

Bugün gençlere dönük mesaj ve söylemlerimizin, bu konudaki nebevi hitaba ben-zemesi, onun sıfatlarını taşıması ve gençlik enerjisi ile yüklü olması, bu yaş grubunun acılarını, umutlarını, arzu ve telaşlarını hareket noktası olarak belirlemesi gerekmektedir. Gençler İslam ümmetinin göz bebeğidir, onun realitesini yansıtan bir ayna ve geleceğine yön veren bir pusula niteliğindedir. Bir milletin/toplumun hali incelenmek istenirse o milletin gençlerine ve onların medeniyetlerini nasıl inşa ettiklerine, nasıl yaşattıklarına bakılmalıdır. Bir halkın geleceğinin okunması – tahmin edilmesi arzulanmakta ise yine

o toplumun yetişmekte olan nesline, onların ideal ve hırslarına, ümitlerine göz atmakta fayda vardır.

Yüce Allah'tan (c.c) başarı dileriz.

(Dr. Muhammed Enes Sarmini tebliğini sundu)

BAŞKAN – 29 Mayıs Üniversitesi İslam ve Din Bilimleri Programından Dr. Mo-hamad Anas SARMINI Hoca'mızın "Gençlere Yönelik Nebevi Hitap Yöntemi, Özellikleri ve Metodu" isimli bildirisini dinlemiş olduk.

Şimdi, son bildiriye sunmak üzere, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hoca-larımızdan Dr. Öğretim Üyesi Umut KAYA Hoca'mız size bildirisini sunacak. Esasen bu sunumda Prof. Dr. Ahmet KOÇ Hocamız da vardı ama herhâlde katılamayacak o.

Dr. Umut KAYA – Birlikte hazırladık Hocam.

BAŞKAN – Birlikte hazırlamışlar.

"İletişim Süreci Açısından Hz. Peygamber ve Gençler" başlıklı bildirisini sunacak hocam.

Buyurun.

İLETİŞİM SÜRECİ AÇISINDAN HZ. PEYGAMBER VE GENÇLER

Ahmet KOÇ^{150*} - Umut KAYA^{151**}

Hız. Peygamber'in görevleri Kur'an'da, *tebliğ, davet, talim, terbiye* ve *tezkiye* gibi kavramlarla açıklanmaktadır.¹⁵² Bunların hepsi, iletişim gerektiren eğitim faaliyetleridir. Hız. Peygamber'in kendisi de temel görevini aynı şekilde; "*Ben muallim olarak gönderildim*"¹⁵³, "*Güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim*"¹⁵⁴, "*Allah beni zorlaştıracı ve başkalarının hata yapmalarını isteyenici değil; muallim ve kolaylaştırıcı olarak gönderdi*"¹⁵⁵ sözleriyle ifade etmiştir. Hız. Peygamber'in bir muallim olarak sorumluluğu, kendisine indirilenleri insanlara ulaştırmak, onları bu öğretilere çağırarak ve bunları insanlara öğretmek yanında, tutum ve davranışlarıyla da örnek olmaktır.

Hız. Peygamber, âlemlere rahmet olarak gönderilmiştir.¹⁵⁶ Onun rahmet ikliminde her şeyin yeri yeniden belirlenmiş, insanın anlamı ve değeri yeniden tanımlanmış, kadınlar çocuklar ve gençler yeni kimlikler kazanmıştır. Hız. Peygamber'e ilk inananlar büyük çoğunlukla gençler olmuştur. Hız. Peygamber de onlara özel bir alaka göstermiş onların eğitimiyle bizzat meşgul olmuştur. Onun terbiyesinde yetişmiş meşhur gençler-

150 * Prof. Dr., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

151 ** Dr., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

152 Bakara 2/129, 151; Âl-i İmrân 3/164; Cuma 62/2.

153 İbn Mâce, Sünen-i İbn Mâce, (Mevsûatü'l-Hadis eş-Şerif içinde, haz. Sâlih b. Abdulaziz, Dâru's-Selâm, Arabistan 2000) , Mukaddime, 17; *Sünen-i Dârimi*, (Mevsûatü'l-Hadis eş-Şerif içinde, haz. Sâlih b. Abdulaziz, Dâru's-Selâm, Arabistan 2000), Mukaddime, 32.

154 İmam Mâlik, *el-Muvatta*, (Mevsûatü'l-Hadis eş-Şerif içinde, haz. Sâlih b. Abdulaziz, Dâru's-Selâm, Arabistan 2000), Husnü'l-Hulk, 8.

155 Müslim, *Sahih-i Müslim*, (Mevsûatü'l-Hadis eş-Şerif içinde, haz. Sâlih b. Abdulaziz, Dâru's-Selâm, Arabistan 2000), Talâk, 29.

156 Enbiya 21/107.

den birkaç tanesi şunlardır: Ali b. Ebu Talib, Erkam b. Ebi'l Erkam, Cabir b. Abdullah, Zeyd b. Harise, Zeyd b. Sabit, Üsame b. Zeyd, Abdullah b. Abbas, Habbab b. Eret, Osman b. Maz'un, Abdurrahman b. Avf, Zübeyir b. Avvam, Talha b. Ubeydullah, Ebu Ubeyde b. Cerrah, Abdullah b. Ömer, Muaz b. Cebel, Enes b. Malik, Mus'ab b. Umeyr, Abdullah b. Mesud, Sa'd b. Ebi Vakkas, Ebu Musa el-Eş'ari.

Bu bildiride, Hz. Peygamber'in gençlerle iletişimi incelenecektir. Bu bağlamda, iletişim kaynağı olarak Hz. Peygamber'in gençleri etkileyen özellikleri, mesajlarının kapsamı, bu mesajları gönderirken kullandığı iletişim kanalları ve mesajına muhatap olan genç sahabilerin mesajı karşı tutumları üzerinde durulacaktır.

Bildiri başlığında “iletişim” kavramının tercih edilmesi, son yıllarda yapılan çalışmalarda bilgi geçişinin iletişim kuramlarına dayandırılması ve eğitimin bir iletişim süreci olarak ele alınmasıyla ilgilidir.¹⁵⁷ Kaynak, mesaj, kanal ve alıcının her biri iletişim sürecini etkileyen temel unsurlardır. Bu nedenle Hz. Peygamber'in gençlerle iletişimi bu unsurlar etrafında değerlendirilecektir.

Hz. Peygamber'in “Kaynak” Olarak Gençleri Etkileyen Özellikleri

İletişimde “kaynak”, bir kişiye veya gruba bir takım kanallar aracılığıyla bir mesaj gönderen, böylece iletişim sürecini başlatan unsurdur.

İletişim sürecinin başarısı öncelikle kaynağın kişilik özelliklerine, tutum ve davranışlarına, bilgi ve deneyimlerine bağlıdır. Bu açıdan bakıldığında acaba *Hz. Peygamber, kaynak olarak gençleri hangi özellikleriyle etkilemiştir?* Bu soruya cevap olarak; inancının sağlamlığı, samimiyeti, adil olması, şefkatli ve merhametli olması, yumuşak, hoşgörülü, kolaylaştırıcı ve bağışlayıcı olması, mütevazı olması, giyim kuşam, fizik görünüş ve temizliğe özen göstermesi, anlaşılır ve etkileyici bir dil kullanması, azimli ve sabırlı olması, coşkulu olması gibi pek çok özelliği sıralanabilir. Bunların hepsi çok önemli özellikler olmakla birlikte, burada iletişim psikolojisi açısından gençlerle iletişimde öne çıkan kapsayıcı nitelikleri üzerinde durulacaktır.

1.1. İnanılır Oluşu

157 Kamuran Çilenti, Eğitim Teknolojisi ve Öğretim, Ankara 1988, s. 43; Leyla Küçükahmet, Eğitim Programları ve Öğretim, Öğretim İlke ve Yöntemleri, Ankara 1997, s. 33.

Araştırma sonuçları etkili bir iletişim için kaynakta iki temel özelliğin önemli olduğunu göstermiştir: “İnanılrlık” ve “sevimlik”. İnanılrlık da iki faktöre bağlanmıştır: “Uzmanlık” ve “güvenilirlik”.¹⁵⁸ Uzmanlık, “saygınlık/itibar” olarak da ifade edilmiştir.¹⁵⁹

Uzmanlık, kaynağın bir konuda derinlemesine bilgi, beceri ve deneyim sahibi olmasını gerektirir. Bu anlamda Hz. Peygamber’in bilgi kaynağı vahiydir.¹⁶⁰ Kur’an bu hususu etkileyici bir üslupla vurgular: “Bundan önce bir Kitap okumuyordun, elinle de onu yazmıyordun”¹⁶¹ “Ne sen ne kavmin bunları daha önce biliyordunuz”¹⁶² “De ki: “Ben, ancak Rabbinden bana vahyolunana uyuyorum. Bu Kur’an, Rabbinizden gelen basiretler, gönül gözünü açan nurlar, gerçeğe ileten kanıtlar ve inanan bir toplum için yol gösterici ve rahmettir!”¹⁶³ Vahiy bilgisi, insanın varoluşsal sorularına fitrata uygun cevaplar verirken, insanın kendisiyle, yaratıcısıyla, diğer insanlarla ve doğayla ilişkilerinde ona rehberlik edecek ilkeler sunar.

Vahiy konusunda Hz. Peygamberin doğrudan iradesi yoktur. O, dinle ilgili hevâsından bir şey söylemeyen, sadece vahyedilene uyan ve onu açıklayan bir elçidir.¹⁶⁴ Ama dünya ile ilgili bilgi ve birikim gerektiren konularda “Siz dünya işinizi benden iyi bilirsiniz”¹⁶⁵ diyerek bağlayıcı olmamaya da özen göstermiştir. Yine: “Size kendi görüşüm olarak bir şeyi emretmişsem bilin ki ben de bir insanım. Fakat Allah’tan bir şey söylersem onu alınız. Gerçekten ben Allah üzerine yalan söylemem”¹⁶⁶ buyurmuştur.

Hz. Peygamber mizahlarında bile gerçeğe aykırı bir şey söylememeye dikkat etmiştir.¹⁶⁷ Kur’an, Hz. Peygamberin liyakatine ve güvenilirliğine bilhassa dikkat çeker. Hz. Peygamber risalet öncesi hayatını kendi toplumu içinde geçirmiştir. Toplumu içinde bilinen özelliği dürüst ve güvenilir (*el-Emin*) oluşudur. Hayatının hiçbir yanı insanlardan

158 Bk. David Krech, R.S.Crutchfield, E.L. Ballachey, *Cemiyet İçinde Fert*, çev. M. Turhan, İstanbul 1970, s. 381; J. L. Freedman, D.O. Sears, J.M. Carlsmith, *Sosyal Psikoloji*, çev. A. Dönmez, Ankara 1993, s. 350; Çiğdem Kağıtçıbaşı, *İnsan ve İnsanlar*, İstanbul 1988, s. 168-9; Doğan Cüceloğlu, *İnsan ve Davranış*, İstanbul 1991, s. 522.

159 Kağıtçıbaşı, *İnsan ve İnsanlar*, s. 168, 172.

160 Necm 53/4-5; Ayrıca bk. En’âm 6/105.

161 Ankebût 29/48.

162 Hûd 11/49; Bk. Ayrıca Şûrâ 42/52; Yusuf 12/3; . Hûd 11/49.

163 Arâf 7/203.

164 Arâf 7/203; Yunus 10/15; Sebe 34/50; Necm 53/3-4.

165 Müslim, Fedâil, 141.

166 Müslim, Fedâil, 139, 140.

167 Tirmizî, *Sünen-i Tirmizî*, (Mevsûatü'l-Hadis eş-Şerif içinde, haz. Sâlih b. Abdulaziz, Dâru's-Selâm, Arabistan 2000), Birr, 57, Ebû Dâvûd, *Sünen-i Ebû Dâvûd*, (Mevsûatü'l-Hadis eş-Şerif içinde, haz. Sâlih b. Abdulaziz, Dâru's-Selâm, Arabistan 2000), Edeb, 92.

saklı değildir. Peygamberlik görevinden önce de akrabalarıyla ilgilenen, haksızlıkları önlemeye çalışan, güçsüzlerin yardımına koşan, yoksullara ve mazlumlara yardım eden, misafire ikram eden birisidir.¹⁶⁸

Yapılmış araştırmalar ve gözlemler, dürüstlüğü gençleri en çok etkileyen kişilik özelliklerinin başında yer aldığını göstermektedir. El-Emin sıfatı Hz. Peygambere, içinde yaşadığı toplum tarafından risalet öncesinde verilmiş, risaletten sonra da bu sıfatını zedeleyecek hiçbir tutum ve davranışına rastlanılmamıştır. Gençler onun dürüstlüğünden, bilgisinin sağlamlığından, haksızlığa ve zulme başkaldırısından etkilenmiş ve inanıp güvenmişlerdir.

1.2. Çok Sevilmesi

Araştırmalar, kaynağın sevilen biri olmasının iletişimin etkili olmasında önemli bir faktör olduğunu ortaya koymaktadır. Bilhassa gençlerde sevilen kaynağın tutumlarının özdeşim kurma yoluyla benimsenmesi çok güçlüdür. Gençler sevdikleri kişilerle özdeşim kurarak, onlar gibi olmak istemekte, onların tutum ve davranışlarını benimseme eğilimi göstermektedir.¹⁶⁹

Sevme ve sevilmenin tutum değişikliğine yol açtığı psikolojik süreç, uzmanlığın tutum değişikliğine yol açtığı süreçten farklıdır. Sevgi, insanların sevilen bir kaynakla özdeşleşmeye çalışmalarına ve bu yüzden o kişinin tutumlarını, zevklerini, davranış ve giyinme biçimlerini benimseme eğilimleri sonunda tutum değişikliğine yol açar. Burada kaynağın ortaya koyduğu mantık ve makul açıklamalar o kadar önemli değildir. Uzman bir kaynağın tutum değişikliğine neden olması ise, insanların bir uzmanın söylediklerine daha fazla dikkat etmeleri, onu daha ciddiye almaları, bir başka deyişle söylediklerinin doğru olduğu ihtimalinin daha yüksek olduğunu düşünmeleri nedeniyledir. Araştırmalar, *uzman bir kaynağın, inandırıcılık ve ikna edicilik özelliğinin iletişimde anlamlı bir biçimde yüksek olmasına karşılık; sevilen ama uzman olmayan bir kaynağın gerçekleştirdiği tutum değişikliğini oluşturmadağını ortaya koymaktadır.*¹⁷⁰

Sevginin bileşenleri; 'ilgi', 'sorumluluk', 'saygı' ve 'tanımak'tır. Sevgi, sevilenin hayatına ve gelişimine yönelik aktif ilgidir. Sevgi, sevdiğine karşı sorumluluk almayı, onun ihtiyaçlarına duyarlı olmayı, ihtiyaçlarını karşılamayı gerektirir.

Hz. Peygamber'in genç Ebu Mahzûre'ye tutumunda bu özelliklerin hepsini görmek mümkündür. Olay meşhurdur: Huneyn Seferi'nden dönerken, yolun bir yerinde Hz. Peygamber'in müezzini namaz için ezan okumaya başlar. Bu esnada henüz Müslüman

168 Buhârî, *Sahih-i Buhârî*, (Mevsûatü'l-Hadis eş-Şerif içinde, haz. Sâlih b. Abdulaziz, Dârü's-Selâm, Arabistan 2000), Bed'u'l-Vahy, 1; Müslim, İman, 252.

169 Kağıtçıbaşı, *İnsan ve İnsanlar*, s. 173.

170 Freedman ve diğer., *Sosyal Psikoloji*, s. 353-354.

olmayan Ebû Mahzûre ve arkadaşları yüksek sesle müezzinin dediklerini tekrarlamakta ve onu alaya almaktadırlar. Hz. Peygamber onları duyar ve yanına getirtir; “*Yüksek sesini duyduğum hanginizdi?*” diye sorar. Herkes Ebû Mahzûre’yi gösterir. Bunun üzerine Hz. Peygamber diğerlerini gönderir ve Ebû Mahzûre’ye; “*kalk, ezan oku*” der. Ebû Mahzûre öfkeli bir biçimde ayağa kalkar, Hz. Peygamber ona ezanı bizzat öğreterek okutur.¹⁷¹

Ebû Mahzûre ezan okumayı bitirince Allah Resûlü ona içinde bir miktar gümüş bulunan bir kese verir. Sonra elini onun alnına koyarak elini yüzüne sürer ve göğsünden karnına kadar sıvazlayarak; “*Allah bunu senin için mübarek eylesin ve bereket üzerinden eksik olmasın*” diye dua eder. Bu olayın ardından Müslüman olan Ebû Mahzûre Mekke’de ezan okumak için Hz. Peygamber’den izin ister, o da verir.¹⁷²

Bu olaydan sonra Ebû Mahzûre’nin kalbinde Resûlullah’a karşı büyük bir sevgi oluşmuştur. Rivayete göre bundan sonra Resûlullah’ın eli değdi diye perçemindeki saçları hiç tıraş etmemiştir.¹⁷³

Hz. Peygamber, terbiyesinde yetişen gençleri çok seviyor, onlar tarafından da çok seviliyordu. Bir defasında Muaz b. Cebel’in elini tutarak ona; “*Ey Muaz, ben seni çok seviyorum*” demişti. Bunun üzerine Muaz da; “*Ben de seni çok seviyorum, ey Allah’ın Elçisi!*” diye karşılık vermişti.¹⁷⁴

Hz. Peygamber’le görüşen ve onunla bir hatırası olan bütün gençlerin onu çok sevmesinin önemli bir faktör, şüphesiz ki kendilerine değer vermesidir. Hz. Peygamber, peygamberliğinin gereği pek çok vazifesi yanında, gençlerin her türlü meselelerini açabildikleri ve güven duydukları muallimleri idi. İstedikleri zaman ona ulaşabiliyorlardı. Onunla kısa bir süre bile bir arada bulunanlar; “*Resulullah en çok beni seviyor, Onun yanında en kıymetli benim*” duygusuna kapılıyor ve onu yakın bir dost olarak görüyordu.¹⁷⁵

Medineli genç sahâbi Câbir’in birçok hatırası yanında¹⁷⁶ şu olay bu konuda açık bir örnektir: Hz. Peygamber Câbir’i gördüğü her yerde hâl ve hatırını sorar, onunla sohbet ederdi. Câbir bu ilgiden çok mutlu olurdu. Bir gün evinin gölgesinde oturmuş dinlenirken, Hz. Peygamber’i görünce sevinçle ona doğru koştu ve arkasından yürümeye başladı. Hz. Peygamber onu fark edince arkasına dönerek gülümsedi ve “*Yaklaş!*” buyurdu. Elinden tuttu, beraber yürümeye başladılar. Evinin önüne varınca Câbir’e

171 Ebû Dâvûd, Salât, 28.

172 İbn Mâce, Ezân, 2; Ahmed bin Hanbel, *el-Müsned*, III, 409 (Beytül-Efkârî’-d-Düveliyye, Ürdün 2005).

173 Ebû Dâvûd, Salât, 28.

174 Ebû Dâvûd, Vitr, 26.

175 Tirmizî, *Şemâil-i Şerife II*, çev. H. Nakşibendi, Hilal Yay. Ankara, ty., s. 355.

176 Buhârî, İstikrâz, 9, 18.

dönüp beklemesini işaret etti. İçeri girdi. Eşiyle konuştuktan sonra kapıya çıkarak onu içeri davet etti. Eşinin hazırladığı üç parça ekmeği genç sahabiyle paylaşarak yedi.¹⁷⁷

Hız. Peygamber'in gençlerle ilişkisinde öne çıkan husus onlara değer vermesidir. Bu durum bildiride verilen örneklerin hepsinde net bir biçimde görülmektedir. Burada önemine binaen birkaç örnek daha zikretmek yerinde olacaktır.

Bir yolculuk esnasındaydı. Hız. Ömer'in oğlu genç Abdullah, bindiği hırçın deveyi zapt edemiyordu. Deve birden hızlanıyor ve kafilenin önüne geçiyordu. Devenin sahibi Hız. Ömer, biraz da kızarak oğlunun bindiği deveyi durduruyor ve onu tekrar arka tarafa sürüyordu. Bu durumu gören Hız. Peygamber, Hız. Ömer'e; *"Bu hırçın deveni bana satar mısın?"* buyurdu. Bunun üzerine Hız. Ömer; *"Deve senindir ey Allah'ın Resülü"* dedi. Ancak Hız. Peygamber sözünü yineleyerek deveyi kendisine bedeli mukabilinde satmasını söyledi. Hız. Ömer de emre uydu ve deveyi sattı. Hız. Peygamber, Abdullah'a seslenerek; *"Ey Abdullah! Şimdi bu deve senindir. Artık ona istediğini yapabilirsin"* buyurdu.¹⁷⁸

Hız. Peygamber, her seferinde ikrama sağından başlardı. Bu sefer solunda kavminin ileri gelenlerinin olduğu bir mecliste yaşlılara ikram edebilmek için sağında oturan genç İbn Abbas'tan izin istedi. İbn Abbas; *"Hayır, vallahi Ya Resulallah! Senden gelen nasibimi hiç kimseye bırakmam"* deyince Hız. Peygamber elindeki süt dolu tası ona uzattı.¹⁷⁹

Uhud Savaşı için yapılan istişarelerde Hız. Peygamber, şehirde kalarak savunma savaşı yapmalarının daha uygun olduğu yönünde görüş bildirmesi ve bu görüşün yaşça daha olgun kişilerce de benimsenmesine rağmen gençler, düşmana karşı savunmada kalmayı bir korkaklık olarak algıladılar ve Medine dışında savaşılmasını teklif ettiler. Tartışmalar şiddetlendi. Konuşmaları baştan sona dikkatle izleyen Hız. Peygamber, gençlerin görüşünün daha ağır bastığını görünce kendisi farklı düşünmesine rağmen onların isteğine uydu. Sonuçta savunma savaşı yerine şehrin dışında düşmanla çarpışmaya karar verildi.¹⁸⁰

Hız. Peygamber sadece Müslüman gençlerle değil, Müslüman olmayan gençlerle de özel olarak ilgilenmiştir. Bir defasında, Yahudi bir genci hasta yatağında ziyaret etmiş, onu Müslüman olmaya davet etmişti. Yahudi, *"Allah'tan başka ilah olmadığını ve Hız. Muhammed'in onun kulu ve elçisi olduğunu"* ikrar ederek İslam'ı kabul etti. Bunun üzerine Hız. Peygamber, *"Benim vasıtamla bu genci ateşten kurtaran Allah'a hamdolsun"* diyerek şükretti ve oradan ayrıldı.¹⁸¹

177 Ahmed bin Hanbel, *el-Müsned*, V, 224.

178 Buhârî, Büyü', 47.

179 Buhârî, Müsâkât, 10, Eşribe, 19; Müslim, Eşribe, 127.

180 Vâkıdî, *el-Meğâzî*, I, 210-11, (thk. Marsden Jones), Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, ty.

181 Buhârî, Cenâiz, 79; Ebû Dâvûd, Cenâiz, 2.

Görüldüğü gibi Hz. Peygamber, genç sahabilerini tanıyor, onların ihtiyaçlarını biliyor, yakından ilgileniyor, fikirlerine değer veriyor, dokunuyor, dua ediyor, hediyeler veriyor, ikramda bulunuyor ve her vesileyle sevgisini açıkça gösteriyor. Bütün ilişkilerinde, 'sevilmeden önce sevmek', 'ilgi beklemeden önce ilgilenmek', 'anlaşılmayı beklemeden önce anlamaya çalışmak', 'dinlenilmeyi beklemeden önce dinlemek' gibi önemli iletişim ilkelerine özen gösterdiği dikkat çekmektedir.

1.3. Zarif Olması

Hz. Peygamber'i en iyi tanıyanlardan biri olan Hz. Ali, onu şöyle anlatıyor; *"Resulullah daima güler yüzlü, güzel huyluydu. Çok merhametli ve affediciydi, sert ve katı kalpli değildi. Yanındakilere karşı nazık davranan biriydi. Kaba ve sert konuşmaz, kötü davranmaz, bağırıp çağırmaz, kimseyi ayıplamaz, aşırı bir şekilde de övmeydi. Hoşuna gitmeyen şeyleri görmezden gelirdi. Kendisinden bir şey umanın umudunu boşa çıkarmazdı..."*¹⁸²

Buradan da anlaşılacağı gibi Hz. Peygamber son derece zarifti. Gençlerin yoğun bir duygu değişimi yaşadıklarını bilen Hz. Peygamber, onlarla ilişkilerinde hep zarif davranmıştır. Bu konudaki çok sayıda örnekten burada birkaç tanesine yer verilecektir;

Mâlik b. Huveyris ve arkadaşlarından oluşan bir grup genç, İslam'ı kabul ettikten sonra memleketlerinden Medine'ye Hz. Peygamber'i ziyarette gelmişlerdi. Yaklaşık yirmi gün onun yanında kalmışlar ve geride kalanları özlemeye başlamışlardı. Hz. Peygamber bu durumu fark etmiş ve söylemlerine gerek kalmadan; *"Memleketinize dönseniz de öğrendiklerinizi onlara öğretseniz"* diyerek ailelerinin yanlarına dönmelerine izin vermişti.¹⁸³

Genç sahâbi Muaviye b. Hakem, namaz esnasında aksıran birisine *"Yerhamükâllâh"* demişti. Cemaat, bakışlarıyla ona tepki göstermiş, o da *"Yazıklar olsun! Ne oluyor da bana öyle bakıyorsunuz?"* diye karşılık vermişti. Namazın ardından Hz. Peygamber'in kendisine nasıl davrandığını Muaviye şöyle anlatmıştır: *"Ne ondan önce ne de sonra daha güzel öğreten birini gördüm. Vallahi Resûlullah beni ne azarlardı ne bana vurdu ne de hakaret etti. Sadece, 'Bu namazda insan kelâmı konuşulmaz. Namaz ancak tesbih, tekbir ve Kur'an okumaktır' dedi."*¹⁸⁴

İbn Abbas da, teyzesi Meymune'nin yanında gecelediğinde yaşadığı bir olayı şöyle anlatır: *"... Resulullah gece namaza kalktı. Ben de kalkıp onun sol yanına durdum. Resulullah bana döndü ve beni sağına alarak 'İşte böyle duracaksın dedi ve başımı okşadı.'"*¹⁸⁵

182 Tirmizi, *Şemâil-i Şerife* II, s. 342.

183 Buhârî, Ezân, 49

184 Müslim, Mesâcid, 33.

185 Müslim, Müsâfirin, 182.

Hız. Peygamber'in güvenilir olması yanında bir de zarif olması gençlerin, Hız. Peygamber'e derin bir saygı, sevgi ve ilgi göstermelerinde önemli bir etken olmuştur. Zira güvenilir oluşun, kaynağın iletişime girdiğı konunun uzmanı olması ve samimiyetiyle ilgili olduğu hatırlanırsa, böyle bir kaynağın muhatabını etkilemesi için geriye zarif olması kalıyor ki bu da Hız. Peygamber'in bütün tutum ve davranışında öne çıkan başat kişilik özelliğidir.

2. Hız. Peygamber'in Gençlere Verdiğı Mesajların Özellikleri

Mesaj, iletişimde kaynak tarafından alıcıya gönderilen sözlü, sözsüz ya da yazılı simgelerdir. Kaynak tarafından alıcıya gönderilen ve alıcı için anlamlı gelecek şekilde kodlanmış her bilgi, düşünce, duygu ve kanı mesaj olabilir.

Hız. Peygamber, mesajlarını vahye dayalı, açık, net ve anlaşılır vermenin yanında aynı zamanda yerinde ve yeterince vermiştir. Gençlere verdiğı mesajların özellikleri hakkında şunlar söylenebilir:

2.1. Bireye Göre Olması

Eğitim, insanı tanıyan bilgelerin işidir. Hız. Peygamber'in eğitiminde öne çıkan temel özellik insanı tanımasıdır. Allah, Kur'an-ı Kerim'de insanın yaratılış özelliklerini çeşitli boyutlarıyla ortaya koymuş, üstün yanlarını, zaafalarını, arzu ve isteklerini, hoşlandıklarını, hoşlanmadıklarını ana hatlarıyla açıklamıştır. Hız. Peygamber, insanı yaratılış özellikleriyle tanımanın yanında her bir muhatabını kişilik özellikleri, inanç, yaş, cinsiyet, kapasite, olgunlaşma düzeyi, hazırbulunuşluk, ilgi, ihtiyaç ve beklentiler açısından da tanımış, mesajlarını bireysel ayrılıkları göz önünde bulundurarak düzenlemiştir. Allahın yanında en faziletli eylem hangisidir? Sorusuna bazı gençlere ana babaya iyilik etmeyi tavsiye ederken, bazılarını Allah yolunda cihadı, bir başkasına da onun durumuna uygun gelecek başka bir şeyi önermiştir. Eğitirken, öğretirken, görev verirken her gence zihinsel, ruhsal, duygusal ve sosyal durumuna göre hareket etmiştir.

Genç sahabisi Muaz'ı Yemen'e vali olarak gönderirken hedef kitlenin durumunu göz önünde bulundurarak tedrici bir yol önermiştir: *"Sen Ehl-i Kitaptan bir topluma gidiyorsun. Onları ilk önce Allah'a kulluk etmeye davet et. Bunu kabul ederlerse onlara her gün ve gece Allah'ın beş vakit namazı farz kıldığını söyle. Eğer bunu uygularlarsa, onlara Allah'ın aralarından zengin olanların mallarından alınıp fakirlere verilmek üzere zekatı farz kıldığını söyle"*¹⁸⁶

2.2. Güncel Olması

İletişimde mesajların aktüel olması, hayatın içinden olması, yaşanan bir sorunun çözümüne yönelik olması muhataplar için ve iletişim sürecinin istenen yönde tamam-

186 Buhârî, Zekât, 41.

lanması için çok önemlidir. Aslında vahyin inişinde bu durum hep aktif olmuştur. Dolayısıyla Hz. Peygamber de güncel duruma göre inen vahyi muhataplarına açıklamış, yeni oluşan şartlara göre de vahyin ışığında problemlere çözümler geliştirmiştir.

Mesela Cahiliye döneminin en önemli kalıntılarından biri kabile taassubudur ve İslam'dan sonra da zaman zaman gündeme gelmiştir. Hz. Peygamber böyle bir özelliğin yaşıyor olmasından rahatsız olmuş ve derhal müdahale etmiştir. Benî Mustalik Gazvesi esnasında biri ensardan biri muhacirlerden olmak üzere iki genç kavga etmiş, sonrasında her iki taraf, “*Yetişin Muhacirler!*” ve “*Yetişin Ensar!*” şeklinde bağırmaya başlamışlardı. Allah Resûlü, olayı duyduğunda, “*Bu cahiliye çağrıları da nedir?*” diyerek bu ayrılıkçı hareketlere tepki göstermişti. Sonrasında da onlara kabile taassubunu değil, İslam kardeşliğini tavsiye eden şu sözleri söylemişti: “*Kişi zalim de olsa, mazlum da olsa din kardeşine yardım etsin. Eğer kardeşi zalimse, onu engellesin. Çünkü zalimi yaptığı işten döndürmek ona yapılacak bir yardımdır. Eğer mazlum ise ona yardım etsin!*”¹⁸⁷

2.3. Tedrici Olması

Hz. Peygamber, mesajlarını kolaydan zora, bilinenden bilinmeyene, basitten mürekkebe azar azar ve kademeli verdiği gibi eğitiminden geçen gençlerden de aynı usulü izlemelerini istemiştir.

Cündüb b. Abdullah şöyle diyor; “*Biz ergenlik çağındaki bir grup genç Resulullah ile beraberdik. Kur'an'ı öğrenmeden önce imamı öğrendik. Sonra Kur'an'ı öğrendik. Kur'an sayesinde imanımız daha da arttı*”¹⁸⁸

Görüldüğü gibi burada Hz. Peygamber gençlerin eğitiminde tedrici bir usul gözetmektedir. Önce gençlerin iman etmelerini sonra bu inancın gereği olan uygulamalara geçmelerine özen göstermiştir.

2.4. Ölçülü Olması ve Tekrarlaması

Hz. Peygamber, insanı ve eğilimlerini iyi bilmektedir. Her bakımdan dağılmış bir toplumun yeniden inşasını kısa bir sürede gerçekleştirmiş olmasında fitrata uygun öğretileri, fitrata uygun olarak öğretmesinin rolü büyüktür. Şu tablolar bu açıdan oldukça önemli mesajlar sunmaktadır:

Abdullah b. Amr, Osman b. Maz'un, Ebu'd-Derda ve Ali b. Ebu Talib gibi bazı gençler kendilerini ibadete daha çok verebilmek için geceleri namaz kılıp, gündüzleri oruç tutmaya ve kadınlarından uzak durmaya yönelmişlerdi. Hz. Peygamber, onları

187 Müslim, Birr, 62.

188 İbn Mace, Mukaddime, 9.

gücendirmeden bu tutumlarından vazgeçmeleri ve kendi sünnetine uygun olarak orta yolda yürümeleri konusunda uyarmıştır.¹⁸⁹

Hiz. Peygamber, ibadete düşkün olmasından dolayı Abdullah'ı çok severdi. Abdullah devamlı oruç tutmakta, gece gündüz demeden namaz kılmaktaydı. Bu sebeple günlük hayatın gereklerini yerine getirmiyor, eşini ve çocuklarını ihmal ediyordu. Durumu haber alan Allah Resûlü onunla şu konuşmayı yaptı: *“Hiç ara vermeden, peş peşe sürekli oruç tutuyor, geceleri de sürekli namaz kılıyormuşsun. Aman böyle yapma. Çünkü senin üzerinde gözünün hakkı var, nefsinin hakkı var, ailenin hakkı var. Bazı günler oruç tut, bazen tutma. Namaz kıl, uykunu da uyu. On günde bir oruç tutsan, diğer dokuz gün için de sevap alırsın.”* Abdullah: *“Yâ Resûlallah! Ben dediklerinden daha fazlasını yapabilirim!”* Resûlullah, *“O zaman Davûd Peygamber'in orucu gibi oruç tut.”* dedi. Abdullah sordu: *“Davûd Peygamber nasıl oruç tutardı?”* Resûlullah, *“Davûd Peygamber bir gün oruç tutar, bir gün tutmazdı. Düşmanla karşılaştığı zaman da kaçmazdı”* cevabını verdi. Abdullah, bu cevap karşısında duraklamıştı: *“Böyle oruç tutup takatsiz kalınca kim savaştan kaçmamamı garanti edebilir ki!”* Bunun üzerine Hiz. Peygamber sözünü üç kere tekrarladı ve şöyle dedi: *“Hiç ara vermeden, sürekli, her gün oruç tutan, oruç tutmuş sayılmaz.”*¹⁹⁰

Osman b. Maz'ûn'un eşi Havle binti Hakîm bakımlı bir hanımdı. Bir gün üstü başı dağınık, kılık kıyafeti özensiz bir halde Hiz. Aişe'nin yanına gelmişti. Kendisini yakından tanıyan Hiz. Aişe onun bu durumuna şaşırarak *“Bu hâlin ne?”* diye sordu. Havle de, *“Osman, ne dünyayı istiyor, ne de hanımını görüyor! Geceleri sabaha kadar namaz kılıyor, gündüzleri ise oruçla geçiriyor!”* diye cevap verdi. Hiz. Aişe o sırada içeri giren Hiz. Peygamber'e durumu anlatınca Allah Resûlü, hemen Osman'ı çağırttı. Gelince ona; *“Ey Osman! Bizde ruhbanlık yoktur. Ben senin için güzel bir örnek değil miyim?”* buyurdu¹⁹¹ sonra sözlerine şöyle devam etti; *“Ey Osman, sen benim sünnetimden yüz mü çeviriyorsun?”* Osman b. Maz'ûn; *“Hayır, Yâ Resûlallah! Vallahi, ben senin sünnetini istemekteyim”* diye cevap verdi. Bunun üzerine Allah Resûlü bu konudaki ölçüyü şöyle açıkladı: *“Ben biraz uyurum, biraz da namaz kılarım. Bazen oruç tutarım, bazen de tutmam. Eşimle de beraber olurum. Allah'tan sakın ey Osman! Eşinin sende hakkı var, misafirlerinin sende hakkı var, nefsinin bile sende hakkı var! Şu halde bazen oruç tut, bazen tutma! Bazen namaz kıl, bazen de uyu!”*¹⁹²

Hiz. Peygamber, ölçülü ve dengeli olmayı, zeki ve ahlaklı bir genç olan Osman b. Ebu'l-Âs'ı Taîf'e vali olarak gönderirken yaptığı şu uyarıda da ortaya koymuştur: *“Os-*

189 Buhârî, Nikâh, 1.

190 Müslim, Sıyâm, 186.

191 Ahmed bin Hanbel, *el-Müsned*, VI, 226.

192 Ebû Dâvûd, Tatavvu', 27.

man! Namazı kısa kıldır ve halkın hepsini, içlerindeki en zayıf adama göre hesapla. Çünkü onların içinde büyük, küçük, hasta, evi uzak ve iş, güç sahibi olanlar vardır.”¹⁹³

3. Hz. Peygamber’in Gençlerle İletişimde Kullandığı İletişim Kanalları

Kanal, iletişim sürecinde, mesajın kaynaktan alıcıya ulaşmasını sağlayan fizik ya da teknik yollar, yöntemler, imkânlar, araç ve gereçlerdir.

Hz. Peygamber gençlerle iletişiminde sözlü iletişimi de sözsüz iletişimi de etkili bir biçimde kullanmıştır. Onun sözlü iletişiminde az söz ile çok anlam ifade eden (cevâmiu’l-kelim) bir özelliğe sahip olduğu bilinmektedir.

Bedeninin duruşu, jest ve mimikleri, giyim kuşamı, yüz ve gözlerindeki ifadeler, dokunma, dinleme gibi sözsüz iletişim araçları da Hz. Peygamber’in sıklıkla başvurduğu bir iletişim biçimidir. Veda Haccı’nda bineğinin arkasına aldığı amcasının oğlu genç sahabe Fadl b. Abbas, yolda gördüğü hanımlara bakınca, eli ile onun yüzünü başka tarafa çeviren Hz. Peygamber¹⁹⁴ muhatabı incitecek, rencide edecek hiçbir sözlü uyarıya gitmemiş, muhatabının gençliğini ve yaşadığı yoğun duyguları dikkate alarak sözsüz iletişimi tercih etmiştir ki, bilindiği üzere beden dili mesajları çok daha etkili ve güçlüdür.

Bu ön bilgileri verdikten sonra, şimdi Hz. Peygamber’in mesajlarını gençlere ileirken hangi kanalları nasıl kullandığı üzerinde durulacaktır.

3.1. Sorumluluk Verme

Sorumluluk, gençlerin kazanması gereken en önemli gelişim görevlerinden biridir. Hz. Peygamber’in gençleri eğitirken onlara bir takım görev ve sorumluluklar verdiği ve bu esnada onların bireysel özelliklerini dikkate aldığı görülmektedir. Bu yolla bir taraftan onların yetişkin kimliği kazanmalarına yardımcı olurken, bir taraftan da enerjilerini ve yeteneklerini değerlendirerek topluma yararlı olmalarını sağlamaktadır.

Habeşistan’a hicret edilirken kafilenin başına 25 yaşlarında olan Cafer b. Ebu Talib’i görevlendirmesi, 25 yaşındaki Muaz b. Cebel’i Yemen’e yönetici, 25 yaşındaki Musab b. Umeyr’i Medinelilere öğretmen olarak göndermesi, Hicret etmeden önce Hz. Ali’yi kendi yatağına yatırması ve emanetleri sahiplerine vermekle görevlendirmesi, Hicret esnasında Hz. Ebubekir’in oğlu Abdullah’ı istihbarat toplamakla görevlendirmesi, Mekke fethinden sonra 20 yaşlarında olan Attâb b. Esîd’i Mekke’ye vali tayin etmesi,

193 İbn Mâce, İkâmet, 48.

194 Müslim, Hac, 147.

vefatından hemen önce 20 yaşındaki Üsâme b. Zeyd'i Şam'a gidecek orduya komutan ataması¹⁹⁵ bu çerçevede değerlendirilebilecek bazı örneklerdir.

3.2. Örnek Olma

Hız. Peygamber'in Kur'an'da sayılan özelliklerinden birisi de *en güzel örnek* olmasıdır. Kur'an, onun şahsında insan-ı kâmil örneğini ortaya koymaktadır. Onun örnekliliği belli bir zaman, belli bir mekân ya da belli bir toplumla sınırlı değildir. O, evrensel çaptaki görevine uygun olarak ırk, din, dil, cinsiyet, yaş, statü vb. ayırt etmeksizin her çeşit insanla ilgilenmiş, onlara söz ve davranışlarıyla rehberlik etmiştir.

Gençler, tutum ve davranışlarını örnek alacak bir modele ihtiyaç duyarlar. Bu, onların daha erken ve dengeli bir şekilde olgunlaşmasını sağlar. Burada modeli örnek almak, taklit değildir. Taklit, aklı ve iradeyi devre dışı bırakan bilinçsiz bir uyma davranışdır. Örnek almada ise bilinçli ve iradi bir seçim ve değerlendirme söz konusudur. Örnek ve model alma insandaki potansiyeli geliştirirken, taklit bu potansiyeli köreltir.

Hız. Peygamber'in yanında yıllarca ona hizmet eden genç sahâbi Enes şöyle diyor: "Allah'a yemin olsun ki, ben kendisine on yıl hizmet ettim. Yaptığım bir işten dolayı 'Niçin böyle yaptın?', yapmadığım bir işten dolayı da 'Niçin böyle yapmadın?' demedi."¹⁹⁶

Yukarıdaki ifadeden Hız. Peygamber'in Enes'e hiçbir müdahalede bulunmadığı sonucu çıkarılamaz. Belki onu sözlerinden çok tutum ve davranışlarıyla eğittiği söylenebilir. Hız. Peygamber çocuklardan, gençlerden bir şey istediği zaman onu takip ediyordu. Nitekim Enes'in anlattığı şu hatırası bu fikri desteklemektedir:

"Allah Resûlü, insanlar içerisinde ahlakı en güzel olanı idi. Bir gün beni bir iş için gönderdi. Ben, 'Allah'a yemin olsun ki gitmem.' dedim. Oysa Resûlullah'ın istediğini yapmak da istiyorum. Derken bu iş için yola koyuldum. Sokakta oynayan çocuklara rastladım ve onlarla birlikte oyuna dalıp işimi unuttum. Bir de baktım ki, Allah Resûlü arkamdan başımı tutmuş gülümseyerek duruyordu. Bana, 'Enesik, sana emrettiğim yere git haydi!' dedi. Ben de, 'Peki yâ Resûlallah, hemen gidiyorum' dedim."¹⁹⁷

Gençler Hız. Peygamber'i sürekli izliyorlar onun tutum ve davranışlarını örnek alarak onun gibi yaşamaya gayret ediyorlardı. Hız. Peygamber de gençlere özel bir ilgi gösteriyor ve kendisini örnek alma konusunda onlara rehberlik ediyordu. Mâlik b. Huveyris anlatıyor: "Biz aynı yaşlarda gençler olarak Resulullahın yanına geldik. O bize

195 Mustafa Ağırman, "Hız. Peygamber'in Gençlere Yaklaşımı", *Etkili Din Öğretimi*, TİDEF: İstanbul 2010, s. 404-405.

196 Buhârî, Vesâyâ, 25. Ebû Dâvûd, Edeb, 1.

197 Müslim, Fedâil, 54.

şöyle dedi: ‘... Benim nasıl namaz kıldığımı gördüyseniz siz de öyle namaz kılın. Namaz vakti geldiğinde içinizden biri sizin için ezan okusun. En büyüğünüz de size imam olsun.’¹⁹⁸

3.3. İkna Etme

Hız. Peygamber, mesajlarının muhatapları tarafından doğru anlaşılmasına, maksadın ve hikmetin kavranılmasına kısaca ikna olunmasına önem vermiştir. Konuyla ilgili birkaç örnek vermek gerekirse şunlar sunulabilir;

Hevâzin’den getirilen ganimet mallarından kalplerini İslam’a ısındırmak için bazı Kureyşlilere yüzer deve vermeye başladığı zaman Ensardan bazı kimseler, “Allah, Resûlullah’ı bağışlasın! O, Kureyş’e mal veriyor da bize vermiyor. Hâlbuki kılıçlarımızdan hâlâ Kureyşliler’in kanları damlıyor.” dediler. Ensarın bu serzenişleri çok geçmeden Hız. Peygamber’e ulaştı. Derhal Ensara haber gönderdi ve onları bir çadırda topladı. Ensarın dışında hiç kimsenin oraya alınmamasını emretti. Resûlullah, orada toplanan Ensara, “Hakkımda sarf ettiğiniz bazı sözler bana ulaştı, ne demek istiyorsunuz?” diye sordu. Ensarın önde gelenleri ayağa kalkarak, “Ey Allah’ın Resûlü! İleri gelenlerimizden hiç kimse bir şey söylemedi. Bu şikâyeti bazı gençlerimiz dile getirdi” karşılığını verdiler. Bunun üzerine Resûlullah onlara; “Şüphesiz ben (ganimetleri) küfürden henüz yeni dönenlere veriyorum. Onlar aldıkları mallarla evlerine giderlerken, sizler yurtlarınıza Allah’ın Resûlü ile dönmeye razı olmaz mısınız? Allah’a yemin ederim ki sizin kendisiyle dönüp gideceğiniz şey, onların alıp gidecekleri şeyden hayırlıdır!” diye seslendi. Ensarın gençleri, “Elbette razı oluruz yâ Resûlallah!” dediler.¹⁹⁹

Bir başka örnek şöyledir: Bir genç kız, sıkıntısını dile getirmek üzere Hız. Peygamber’in evine gitti. Kendisini karşılayan Hız. Aişe’ye; “Babam itibar kazanmak için istemediğim halde beni kardeşinin oğlu ile evlendirdi” dedi. Hız. Aişe, “Resulullah gelinceye kadar otur bakalım” dedi. Hız. Peygamber gelince, Hız. Aişe genç kızın durumunu anlattı. Bunun üzerine Hız. Peygamber, kızın babasını huzuruna çağırtdı. Hız. Peygamber muhtemelen durumu incelemek ve görüşü alınmadan evlendirildi ise genç kıza niçin söz hakkı verilmediğini soracaktı. Bunun üzerine genç kız, “Ey Allah’ın Resûlü! Babamın yaptığı işi aslında onaylamıştım. Ancak nikâh konusunda kadınların da söz hakkı olup olmadığını öğrenmek istemişim” dedi.²⁰⁰

Empati kurdurarak ikna etmesine de şu olay güzel bir örnektir: Bir gün Hız. Peygamber’in huzuruna genç bir sahâbî geldi ve zina etmesi için kendisine izin vermesini istedi. Orada bulunanlar, gencin bu isteği karşısında öfkelenildiler. Kimi azarlarken, kimi

198 Buhârî, Ezân, 18; Başka bir örnek bk. İmam Malik, *el-Muvatta’*, Salâtü’l-leyl, 2.

199 Buhârî, Farzu’l-humus, 19.

200 Nesâî, *Sünen-i Nesâî*, (Mevsûatü’l-Hadis eş-Şerif içinde, haz. Sâlih b. Abdulaziz, Dâru’s-Selâm, Arabistan 2000), Nikâh, 36; Ahmed bin Hanbel, *el-Müsned*, VI, 135.

de müdahale etmek için üzerine yürüdü. Hz. Peygambere gelince, önce genci dinledi ve ona: “*Sen annenle zina edilmesini ister misin?*” diye sordu. Genç, “Anam babam sana feda olsun, ey Allah’ın Elçisi! Elbette istemem” diye karşılık verdi. Hz. Peygamber sonra kızıyla, halasıyla, teyzesiyle ve kız kardeşiyle zina edilmesine razı olup olmayacağını sordu ve hepsine benzer cevabı alınca, bu gence hiç kimsenin yakınlarıyla zina edilmesine razı olmayacağını anlattı. Sonra elini ona dokunarak, “*Allah’ım, bu gencin günahlarını bağışla, kalbini temizle ve iffetini koru!*” diye dua etti. Bu genç sahabî, bundan sonra ne böyle bir istekte bulundu, ne de böyle bir işe yöneldi.²⁰¹

3.4. Müjdeleme ve Sakındırma

İnsan, tebşir ile inzar, ümit ile korku, tergib ile terhib arasında dengeli bir tutumdan daha fazla etkilenmektedir. Kur’an’a bütün olarak bakıldığında bu yaklaşım görülür. Hz. Peygamber de gençleri zaman zaman “beşir” sıfatıyla tebşir etmiş, müjdelemiş, bazen de “nezîr” sıfatıyla inzar etmiş, sakındırmıştır.

Mesela, başka bir gölgenin bulunmadığı Kıyamet gününde Allah’ın arşının gölgesinde barındıracağı yedi sınıf insanı sayarken bunlardan birinin de *Rabbine kulluk ederek temiz bir hayat içinde serpilip büyüyen genç* olacağını müjdelemiştir.²⁰²

Hz. Peygamber’in; “... *Şayet huşû duyan gençler, rükû eden yaşlılar, emzikli bebekler ve otlayan hayvanlar olmasaydı mutlaka başınıza azap yağardı*”²⁰³ buyurması, zinadan sakınmaları halinde gençlerin mükâfatlarının cennet olduğunu²⁰⁴ bildirmesi, “*Bir genç, ihtiyar bir kimseye yaşından dolayı hürmet ederse, Allah da ona yaşlılığında kendisine hürmet edecek birisini hazırlar*”²⁰⁵ demesi, gençlerin bulundukları çağın gereği getirmekte zorlanabilecekleri konularda müjdeleme yolunu kullandığı görülmektedir.

Bunun yanı sıra gençleri uyardığı da söz konusudur. Mesela; “Kıyamet günü, âdemoğlu beş şeyden sorulmadıkça Rabbinin huzurundan ayrılamayacaktır” hadisinde gençlik hususi bir biçimde uyarılmıştır: Ömrünü nerede tükettiğinden, *gençliğini nerede yıprattığından*, malını nereden kazandığından ve nereye harcadığından ve ilmi ile amel edip etmediğinden.²⁰⁶

Keza, “Beş şey gelmeden önce beş şeyin değerini iyi bil; *ihtiyarlığından önce gençliğinin, hastalığından önce sağlığının, yokluğundan önce varlığının, meşguliyetinden*

201 Ahmed bin Hanbel, *el-Müsned*, V, 256-257.

202 Buhari, Ezan 36, Tirmizî, Zühhd 53; Nesai, Kudat 2.

203 Ahmed bin Hanbel, *el-Müsned*, XI, 287.

204 Hâkim en-Neysâbüri, *el-Müstedrek ale’s-Sahihayn*, VIII, 2865 (4/358).

205 Tirmizî, Birr, 75.

206 Tirmizî, Kıyame, 1.

önce boş vaktinin ve ölümünden önce hayatının²⁰⁷ mealindeki hadisinde de gençliğin geçiciliği ve değerinin bilinmesi konusunda etkili bir uyarma söz konusudur.

Genç komutanlardan Üsâme b. Zeyd'in anlattığı şu hadisede, Hz. Peygamber'in kul hakkı, hele bir cana kıyma gibi konularda ne kadar duyarlı olduğu ve çok sevdiği genç sahabilerini bile oldukça sert biçimde uyardığı görülmektedir: “Resûlullah bizi askeri bir birlik içinde Huraka kabilesine gönderdi. Geldiğimizi haber alan kabile mensupları korkup kaçtılar. Ancak onlardan birini yakalayınca ‘Lâ ilâhe illallah’ demesine rağmen öldürdük. Daha sonra bu olayı Resûlullah’a anlatınca; ‘Kıyamet günü lâ ilâhe illallah sözü karşına çıktığında ne yapacaksın!’ dedi. Ben, ‘Ama yâ Resûlallah! Sırf silah korkusundan dolayı böyle söyledi.’ deyince, ‘Kalbini yarıp baktın da mı korktuğu için böyle söylediğini anladın? Kıyamet günü, lâ ilâhe illallah sözü karşına çıktığında ne yapacaksın!’ buyurdu. Bu sözü o kadar çok tekrarladi ki içimden; ‘Keşke şimdi yeni Müslüman olmuş olsaydım’ dedim.”²⁰⁸

Hz. Peygamber, gençlerin cinsleriyle ilgili eğitimlerine de özen göstermiş, bu konuda her fırsatı değerlendirmiştir. Mesela Hz. Aişe, kız kardeşi Esmâ ile ilgili şöyle bir hadise nakletmektedir: Esmâ, üzerinde ince bir elbise ile Resulullahın huzuruna girmişti. Resulullah ondan yüzünü çevirdi ve “Ey Esmâ! Kadın buluş yaşına girdi mi ondan sadece şunun ve şunun dışında hiçbir yerinin görünmesi caiz değildir!” dedi yüzüne ve ellerine işaret etti.”²⁰⁹

3.5. Cesaretlendirme

Gençlerin gelişim dönemi itibarıyla eksiklerinden biri tecrübe, buna bağlı olarak özgüven eksikliğidir. Buna karşılık öğrenmeye ve yeniliklere açık, başarıya arzusu yüksek bir dönemdedirler.

Hz. Peygamber gençlerin bu özelliklerini iyi değerlendirmiş, gençlere bir iş verdiği zaman, tecrübesizlikten kaynaklanan çekingenliklerini yok etmek üzere onlara güven vermiş ve cesaretlendirmiştir. Buradaki tutumu, kuru bir cesaretlendirme değil, çekindikleri hususlarda da gerekli donanımı kazanmalarına da rehberlik etmek şeklinde olmuştur. Mesela Hz. Ali’yi genç yaşta Yemen’e kadı olarak görevlendirdiğinde, Hz. Ali, genç ve tecrübesiz oluşunu gerekçe göstererek ilk başta çekingen davranmıştı. Bunun üzerine Hz. Peygamber, elini onun göğsüne vurmuş ve “Allah’ım, bunun kalbine hidayet ver ve diline sebat ver!” buyurarak duasıyla onu cesaretlendirmiş ve ona bir davada nasıl hüküm vermesi gerektiğini de şöyle öğretmiştir; “İki hasım gelip önüne oturduğunda,

207 Hâkim en-Neysâbüri, *el-Müstedrek ale’s-Sahihayn*, IV, 341 (thk. Hamdi ed-Demirdaş Muhammed). el-Mektebetü’l-Asriyye, Mekke 2000).

208 Ebû Dâvûd, Cihâd, 95.

209 Ebû Dâvûd, Libas, 34.

birincisini dinlediğin gibi diğerini de dinleyinceye kadar bir karar verme. Bu, gerçeğin ortaya çıkması için daha uygundur.” Neticede Hz. Ali: “Bundan sonra iki kişi arasında hüküm verme konusunda hiç tereddüt etmedim” demiştir.²¹⁰

Hz. Peygamber, gençlerin sadece özgüven eksikliklerini gidermekle kalmamış, çevrenin onlara karşı güvensizliğini ortadan kaldırmak için de tedbirler almıştır. Mesela Üsâme b. Zeyd’i Rumların üzerine gönderilecek bir orduya komutan tayin ettiğinde bazı tereddütler baş göstermişti. Bunun üzerine Hz. Peygamber; “Siz şimdi Üsâme’nin kumandanlığı hakkında ileri geri konuşuyorsunuz. Bundan önce babasının kumandanlığı hakkında da konuşmuştunuz. Allah’a yemin ederim ki Zeyd bu göreve nasıl lâıyk ve insanların bana en sevimlilerinden idiyse hiç şüphesiz Üsâme de babasından sonra bana insanların en sevimlilerindendir.”²¹¹ buyurarak hem tereddütleri ortadan kaldırmış hem de genç Üsâme’yi cesaretlendirmiştir.

Genç sahabîsi Muaz b. Cebel’i Yemen’e vali olarak göndereceği zaman aralarında şöyle bir konuşma geçmişti:

Sana bir dava geldiğinde nasıl hüküm vereceksin? Allah’ın Kitabı’na göre hüküm vereceğim. O konuda Allah’ın Kitabı’nda bir hüküm bulamazsan? Resûlullah’ın sünneti ile karar vereceğim. Resûlullah’ın sünnetinde de yoksa? Kendi görüşümle içtihad ederek ona göre hüküm vereceğim. Bunun üzerine Hz. Peygamber: “Resûlünün elçisini (Resûlü’nün arzuladığı cevabı vermeye) muvaffak kılan Allah’a hamdolsun”²¹² buyurarak Muaz’a, “benim senden istediğim de buydu” anlamına gelen ama ondan daha etkili olan bir üslup kullanarak cesaret ve özgüven vermiştir.

3.6. Dikkat Çekme, Meraklandırma

Öğrenme psikolojisinde, öğretilecek konuya muhatabın dikkatini çekme, merak uyandırma ve hedeften haberdar etme etkili bir yoldur.

Hz. Peygamber’in genç Muaz ile samimi ve sıcak iletişimine dair önemli mesajlar da veren şu olay bu hususa iyi bir örnektir:

Hz. Peygamber, yuları liften yapılmış Ya’fûr isimli merkebine bindi ve “*Haydi Muaz, sen de bin!*” diyerek genç sahabîyi çağırdı. Muaz, Hz. Peygamber’e rahatsızlık veririm diye önce binmek istemedi. Hz. Peygamber ısrar edince, onun tergisine binmeye çalıştı, lakin Muaz’ın binmesiyle huysuzlaşan merkep ikisini de yere düşürdü ... Hz. Peygamber gülererek yerden kalktı ... Bu sefer her ikisi de merkebe bindi ve yola çıktılar. Yolculuk esnasında Hz. Peygamber elini arkaya doğru uzatarak Muaz’ın sırtına dokunup; “*Ey*

210 İbn Mâce, Ahkâm, 1; Ebû Dâvûd, Akdiyye, 6

211 Buhârî, Meğâzi, 88.

212 Tirmizî, Ahkâm, 3.

Muaz b. Cebel!" diye seslendi. "Buyur ey Allah'ın Resûlü, emret!" dedi Muaz. Bir müddet daha gittiler. Hz. Peygamber tekrar; "Ey Muaz b. Cebel!" diye seslendi. "Buyur ey Allah'ın Resûlü, emret!" dedi yine Muaz. Bir müddet daha gittiler. Hz. Peygamber tekrar; "Ey Muaz b. Cebel!" diye seslendi. Muaz yine; "Buyur ey Allah'ın Resûlü, emret!" dedi. "Muaz, sen Allah'ın kulları üzerindeki hakkının ne olduğunu biliyor musun?", "Allah ve Resûlü daha iyi bilir" dedi ve sustu Muaz. Hz. Peygamber buyurdu ki; "Allah'ın kulları üzerindeki hakkı, kulların O'na kulluk ve ibadet etmeleri ve hiçbir şeyi O'na ortak koşmamalarıdır."

Hz. Peygamber ve genç sahabe bir müddet daha merkep üzerindeki yolculuklarına devam ettiler. Sonra Hz. Peygamber; *"Ey Muaz b. Cebel!"* diye seslendi yine. Muaz; *"Buyur ey Allah'ın Resûlü, emret!"* dedi. Hz. Peygamber; *"Peki kulların Allah üzerindeki hakkının ne olduğunu biliyor musun?"* diye sordu. Muaz; *"Allah ve Resûlü daha iyi bilir"* dedi. Hz. Peygamber; *"Allah'a kulluk etmesi ve O'na ortak koşmaması halinde kuluna azap etmemesi ve onu cennete koymasıştır."* buyurdu.²¹³

3.7. Öğüt Verme

Bütün peygamberler, insanları dine davet ederken öğüt yolunu kullanmıştır²¹⁴. Diğer usuller yanında öğüt yolunun kullanılması Hz. Peygamber'e de telkin edilmiştir.²¹⁵ Kur'an'ın kendisi de²¹⁶ Peygamberlere indirilen diğer kutsal kitaplar da öğüttür.²¹⁷

Kur'an, öğüdün herkese tesir etmeyeceğini bildirmekte ve öğüdün tesir edeceği kişileri de belirtmektedir. Buna göre öğüt, Allah'a inanıp ona gereği gibi saygı duyanlar, onun azabından sakınanlar, yalnız ona kulluk edip yalnız ona yönelenler, kalpleri açık olanlar, uyanık bir zihinle çağrıya kulak verenler içindir.²¹⁸ Onlar, kendilerine öğüt verildiği zaman derin bir hayranlık ve saygıyla secdeye kapanırlar; Rablerinin sınırsız ihtişamını hamd ile yüceltirler ve asla büyüklük taslamazlar. Yataklarından geceleri kalkarak korku ve ümit içinde Rablerine dua ederler ve kendilerine verilen rızıklardan hayır için harcarlar.²¹⁹

Gençlerle iletişiminde Hz. Peygamber'in başvurduğu yollardan biri de onlara öğüt vermektir. Mesela bir gün bineğinin arkasında bulunan genç İbn Abbas ile yolculuk yapmaktaydı. Allah Resûlü ona şunları öğütlemişti: *"Delikanlı! Sana bazı şeyler öğrete-*

213 Müslim, İmân, 48.

214 Mesela bk. A'râf 7/62, 68, 79, 93.

215 Gâşiye 88/21; Nisâ 4/63; Zâriyât 51/54-55; Tûr 52/29.

216 Kalem 68/52; Âl-i İmrân 3/138; Nûr 24/34; Hâkka 69/48.

217 Kasas 28/43; Enbiya 21/48; Mâide 5/46.

218 Mesela bk. Âl-i İmrân 3/128; Nûr 24/34; Hûd 11/120; Bakara 2/232; A'lâ 87/9-10; Kâf 50/45; Zâriyât 51/54-55; Enbiya 21/84; Mü'min 40/13; Kâf 50/37.

219 Secde 32 / 15-16.

ceğim. Allah'ı gözet ki Allah da seni gözetsin. Allah'ı gözet ki Allah'ı yanında bulasın. Bir şey istediğinde Allah'tan iste! Yardıma muhtaç olduğunda Allah'tan yardım dile! Şunu bil ki bütün insanlar sana fayda vermek için toplansa, Allah'ın takdiri dışında sana faydalı olamazlar. Ayrıca bütün insanlar sana zarar vermek için toplansa Allah'ın takdiri dışında sana hiçbir şeyde zarar veremezler. Bu konuda kalemler kaldırılmıştır (yeni bir şey yazmaz), sayfalar kurumuştur (değişmez).²²⁰

Genç olmanın tabii ama zor taraflarından biri, karşı cinse duyulan ilgi ve arzudur. Hz. Peygamberin gençlere verdiği öğütler içerisinde bu konu önemli bir yer tutar: “Gençler! Evlenme imkânı bulanın evlensin. Çünkü evlenmek, gözü haramdan çevirmek ve iffeti korumak için en iyi yoldur. Evlenme imkânı bulamayanlar da oruç tutsun. Çünkü orucun, kişi için şehveti kesme özelliği vardır.”²²¹ Bu konuda sadece öğüt vermekle de kalmamış bizzat sorumluluk üstlenmiştir. Mesela amcasının oğlu Fadl b. Abbas evlilik çağına geldiğinde bir sahabîye; “*Bu gence kızını nikahla*” buyurarak aracılık etmiştir.²²²

Hz. Peygamber, her yaştan insanın Allah ile bağ kurarken huşûdan yardım almasını öğütlemiş, ama özellikle gençlerin, güçlü kuvvetli ve gösterişli olmalarından dolayı böbürlenmeyip Allah'a karşı daima huşû içinde hareket etmelerini öğütlemiş²²³ bununla kalmamış bunun nasıl olacağını da öğretmiştir. Mesela gençlere, bir işe girerken şu duayı okumalarını öğütlemiştir. “*Allah'ım! Senin ilminle hayırlı olana ulaşmak istiyorum. Senin gücün sayesinde güçlü olmayı diliyorum ve senin büyük lütfundan istiyorum. Allah'ım! Senin gücün yeter, benim gücüm yetmez. Sen bilirsin, ben bilemem. Zira sen gaybın tüm inceliklerini bilersin... Eğer bu iş benim dinim, yaşantım, dünyam ve ahiretim için kötü ise o işi benden uzak tut, beni de o işten uzak tut!*”²²⁴

Bazen de gençler kendileri, Hz. Peygamber'den öğüt istemiştir: Mesela genç sahabî Muaz b. Cebel, kendisine öğüt vermesini isteyince Allah'ın Elçisi; “*İnancında samimi ol. O zaman sana az amel de yeter*” buyurmuştur.

3.6. Alternatif Getirme

Eğitim açısından bir şeyi sadece yasaklamak veya engellemek yeterli değildir, yasaklanan şeyin yerine aynı zamanda yapılacak şeyin de gösterilmesi gerekir ki süreç anlam kazansın.

220 Tirmizî, Sıfatü'l-Kıyâme, 59.

221 Buhârî, Nikâh, 3; Müslim Nikâh 1.

222 Müslim, Zekât, 167.

223 Ebû Ya'la, *el-Müsned*, XI, 287 (thk. Hüseyin Selim Esed), Dâru'l-Me'mûn, Dimeşk 1984.

224 Buhârî, Teheccüd, 25.

Şu örnek muhteva açısından etnik mensubiyetin değil iman, ahlak, ilke ve ideallerle ilgili olan sosyo-kültürel mensubiyetin önemli olduğunu öğretirken, yasaklanan şeylere alternatif sunmanın gerekliliğini göstermektedir.

Uhud Savaşı'nda, İran asıllı azatlı bir köle olan Ukbe'nin müşriklerden birine öldürücü darbesini indirirken, *"Al bu da benden. Ben Farisî bir gencim!"* diye haykırdığını duyan Hz. Peygamber ona, *"... 'Ben, Ensârî bir gencim!' deseydin ya?"*²²⁵ diyerek uygun bulmadığı şeyin yerine yapması gerekeni de göstermiştir.

3.8. Kolaylaştırma

Kur'an-ı Kerim, insanın zayıf yaratıldığına sıklıkla dikkat çeker. Bu zayıf yaratılışından dolayı insan zorluğa ve sıkıntıya gelemeyen, gücünün üstündeki tekliflere direnir. Bilhassa gençler dinî sorumluluklar karşısında bir alışma dönemine ihtiyaç duyarlar.

Bundan dolayıdır ki, Hz. Aişe'nin bildirdiğine göre Hz. Peygamber, iki şeyden birisini seçmek durumunda kaldığında, günah olmadığı müddetçe hep kolay olanı tercih etmiştir.²²⁶

Ebü Musa el-Eş'arî ile Muaz b. Cebel'i Yemen'e görevli olarak uğurlarken, bu gençlere insanlara karşı nasıl davranacaklarını da şu sözlerle ifade etmiştir: *"Kolaylaştırın, zorlaştırmayın; müjdeleyin, nefret ettirmeyin ve hüküm verirken birbirinizle uyum içinde olun!"*²²⁷

3.10 Kıssalardan Faydalanması

Kıssalar özellikle anlaşılması zor, soyut konuları somutlaştırmak, heyecan uyandırmak, düşündürmek, ibret almak, ders çıkarmak bakımından eğitsel değeri olan araçlardır. Hz. Peygamber'in de bu amaçlarla kıssa anlattığı ve muhataplarının bilhassa gençlerin kıssaları büyük bir dikkat ve heyecanla dinledikleri görülmektedir.

Hapsettiği bir kedinin ölümüne sebep olduğundan cehenneme giren ve azap gören bir kadının hali²²⁸, susuzluktan nemli toprağı yalamakta olan bir köpeğe kuyudan su çıkarıp verdiği için Allah'ın hoşnut olup bağışladığı bir adamın durumu²²⁹ Hz. Peygamber'in anlattığı kıssalardan bazılarıdır.

4. "Alıcı" Olarak Gençlerin Hz. Peygamber'in Mesajlarına Karşı Tutumları

225 İbn Mâce, Cihâd, 13.

226 Buhârî, Menâkıb 23, Edeb 80; Müslim, Fedâil 77-78.

227 Buhârî, Cihâd, 164.

228 Müslim, Selâm, 151.

229 Müslim, Selâm, 153.

Alıcı, iletişim sürecinde kaynağın gönderdiği mesaja muhatap olan unsurdur. Alıcılar için en önemli iletişim engeli, bağlı olunan gelenekler, uzun zaman devam eden davranışlar, kalıcı özellik arz eden kötü alışkanlıklardır. Bunlardan kurtulmak kuvvetli bir irade, büyük bir çaba ve uzun bir egzersiz istemektedir. Bunlara ilaveten yetişkinler için yenilikleri kabullenmek ve bunlara uyum da bir iletişim engelidir. Gençler, yetişkinlere göre iletişime ve yeniliğe daha açıktırlar. Hz. Peygamber, İslam'a girmelerinin yaşlılara göre daha kolay olmasından dolayı müşriklerin gençlerini öldürmemeleri talimatı vermiştir.²³⁰

Gençler idealist, adil, dürüst, akıllı, insanlara sevgi ve şefkat gösteren, bulunduğu ortamda emniyet ve güven sağlayan kişilerden etkilenmektedirler. Hz. Peygamber'in muhatabı olan gençler adaletsiz, dengesiz, kaba kuvvet ve zorbalığa dayalı, zulüm, baskı ve sömürünün hâkim olduğu cahiliye ortamını görmüşler ve gelişim çağları itibarıyla de bunu sorgulamışlar, içten içe bu hale isyan etmişlerdir. Bu gençlerin böylesi bir düzeni ortadan kaldırmak için gelmiş, üstelik geçmişinde de cahiliyenin çirkinliklerine katılmadığı gibi erdemli davranışlarıyla öne çıktığını bildikleri birisine, bir peygambere hayranlık duymaları ve ona büyük bir sevgiyle bağlanmaları zor olmamıştır. Peygamberlik göreviyle birlikte getirmiş olduğu ilkeler, yasalar, kurallar cahiliye toplumuna isyan eden gençlerin idealist, inkılapçı ve yenilik ve gelişime açık enerjik yapılarına çok uygundu. Bu bakımdan Hz. Peygamber gençlerden büyük ölçüde destek almıştır. Bazı araştırmacıların İslam'ın ortaya çıkış ve yayılışını "*Genç İnsanlar Hareketi*" olarak tanımlaması bu anlamda önemlidir.

Gençlik dönemi bir yandan bağımsızlığa düşkünlüğün, otoriteye ve yetişkin dünyasına başkaldırının öne çıktığı; bir yandan da hayranlık duyulan, takdir edilen kişilere öykünme ve onlarla özdeşim kurma dönemidir. Gençlerin kimlik arayışında en önemli referansı ve dayanağı özdeşim örnekleridir. Gençler çevresinde beğendiği kişilerle özdeşim kurarak kimliklerini şekillendirirler. Model konumundaki kişinin muhatabını sevmesi, onunla ilgilenmesi, başarıları, sahip olduğu güç ve itibar, benzerlik gibi faktörler özdeşleşmeyi etkileyen önemli faktörlerdir.

Hz. Peygamber'in muhatabı olan gençler için dinleme ve algılama yetersizliği, seçici dikkat, bilgi eksikliği, önyargılar, kalıplaşmış düşünceler, gelenek, atalar dini, taklit, zan, taassup ve hevâ gibi iletişim engellerinden söz etmek mümkün değildir. Onlar Hz. Peygamber gibi yaşamak, onun gibi hissetmek onunla özdeşim kurmak, onu modellemek için her yolu denemişler, bütün benlikleriyle "*alıcı*" konumunda olmuşlardır. Bütün mesele vahiyle belirlenen yeni dinin öğretilerini bu gençlere onların anlayacakları bir dil ve benimseyecekleri bir üslupla öğretmek ve bizzat yaşayarak örnek olmaktır. Hz.

230 Ahmed bin Hanbel, *el-Müsned*, V, 13.

Peygamber de bunu yapıyor, hayatın her alanında sözleriyle onları bilgilendirirken, tutum ve davranışlarıyla da rol model oluyordu.

SONUÇ

Hız. Peygamber İslam'ı tebliğ başlağığından itibaren toplumun her kesiminden her yaşı insanla muhatap olmuş, bunlar içerisinde gençler çoğunluğu teşkil etmiştir. Hız. Peygamber, gençleri inanılan, güvenilen zarif kişiliğıyle etkilemiş, gençler de Hız. Peygamber'i çok sevmiş ona hep destek olmuşlardır. "Emin" olmanın bütün şartlarını şahsında toplamış olması, çağrısının hak olduğuna ve çabalarının en iyi neticeyi vereceğine herkesten önce kendisinin samimiyetle inanması Hız. Peygamber'in iletişimdeki etkin nitelikleridir.

Hız. Peygamber Allah tarafından eğitilmiş, insanları da bu kaynaktan aldığı bilgiye dayanarak eğitmiştir. Dolayısıyla o, vahiy karşısında öğrenen, insanlar karşısında öğreten konumundadır. İnsanı ve eğilimlerini çok iyi bilmektedir. Her bakımdan dağılmış bir toplumun yeniden inşasını gençlerden başlayarak oldukça kısa bir sürede gerçekleştirmiş olmasında fıtrata uygun öğretileri, fıtrata uygun olarak öğretmesinin rolü büyüktür.

Mesajlarında gençlerin gelişimsel özelliklerini, ilgi, ihtiyaç, beklenti, seviye, karakter vb. yönlerini, bireysel ayrılıklarını göz önünde bulundurmuş, onlara çok değer vermiştir. Hayatın içinden ve güncel olan mesajlarını fıtrata ve gençlik psikolojisine uygun olarak, muhatapın hazır bulunuşluğunu gözeterek azar azar, bıktırmadan, baskı ve zorlama yapmadan, dengeli, ölçülü ve kolaylık yolunu tercih ederek, sevdirek ve benimseterek, açık, net ve anlaşılır biçimde vermiş, daima sabırla ve müsamaha ile hareket etmiştir. Hürriyeti ve sorumluluğı esas almıştır. Öğretim konusuna karşı ilgi ve merak uyandırmış, muhatapı düşünmeye, araştırmaya, sorgulamaya teşvik etmiştir.

Hız. Peygamber gençleri, öncelikle eğitmek ve yetiştirmek için gerekli imkânları oluşturmuştur. Suffa'da verilen düzenli eğitim yanında hayatın içinde, her yerde, her ortamda her olayı, her anı değerlendirek "fırsat eğitimi" yapmıştır.

Hız. Peygamberin rahmet olma özelliğini muhataplarına yansıtmaya çabası, en çok *örnek olma* ve *yaparak-yaşayarak eğitime* olarak ortaya çıkmaktadır. O, öğrettiklerini yaşayarak imrenilecek bir hayat sunmuş, gençleri en çok da bu yönüyle etkilemiş ve onların kendisiyle özdeşim kurmalarını sağlamıştır. Gençler Hız. Peygamberin özel hayatı da dâhil yaşantısını en ince ayrıntısına kadar izlemiş ve onlardan hiçbirini Hız. Peygamberin öğrettiklerine aykırı düşen bir tutum ve davranışından bahsetmemiştir.

Yetiştirdiğı gençleri, kişiliklerine, yetenek ve birikimlerine en uygun olan istihdam alanına yönlendirmiş ve sorumluluklar vermiştir. Bu sorumluluklarında başarılı olmaları için de gerekli olan bilgiyi, özgüveni ve yetkiyi vererek destek olmuştur. Hem eğitirken, hem sorumluluk verirken seviyeyi ve liyakati esas almıştır.

Günümüzden bakıldığında Hz. Muhammed'in (s.a.v.) sadece peygamber kimliğine vurgu yapılması onun gençler tarafından modellenmesinin en önemli engelidir. Dolayısıyla kronolojik bir siyer öğretimi yerine tematik bir siyer öğretimine ağırlık verilmeli, Peygamberlik yönü ihmal edilmeden tabiattaki bütün varlıklarla ilişkisi olan, hayatın içinde diğer insanlarla birlikte yaşayan ve her vesileyle onları eğiten örnek şahsiyetiyle tanıtılması bilhassa gençler tarafından modellenmesini kolaylaştırmış olacaktır.

(Dr. Umut Kaya tebliğini sundu)

BAŞKAN – Ben de “İletişim Süreci Açısından Hz. Peygamber ve Gençler” konulu tebliğini sunmasından dolayı Dr. Öğretim Üyesi Umut KAYA Hoca'mıza teşekkür ediyorum.

Şimdi, müzakereci hocalarımızı davet edeceğim.

Prof. Dr. Hayati HÖKELEKLİ Hocamız, Uludağ İlahiyat Fakültesinden emekli bir hocamız. Diğer hocamız, Prof. Dr. Huriye MARTI, Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı ve bu programların da düzenlenmesini hocamız yaptılar.

Hocalarımız gelinceye kadar ben bir cümleyi paylaşmak istiyorum. Tabii Peygamber Efendimiz'in yaşadığı çağda gençlerle iletişimi, onlara ve onların eğitimlerine verdiği değer Peygamber'imizi günümüz gençliğine anlatma noktasında çok önemli bir yere sahiptir. Çünkü Peygamber'imizin kendisine değer verdiğini gören bugünün gençleri, Resulullah Efendimiz'e çok daha fazla sevgi ve muhabbet besleyecektir. Bu hususta yapılması gereken şeyler her neyse onları hocalarımız sizlerle paylaştı.

Ben hocalarıma hoş geldin diyerek, ilk sözü Prof. Dr. Hayati HÖKELEKLİ hocama vermek istiyorum.

Buyurun Hocam.

HZ. PEYGAMBER VE GENÇLİK SEMPOZYUMU MÜZAKERE METNİ

Prof.Dr. Hayati HÖKELEKLİ²³¹

Bu oturumda sunulan ve müzakeresi için tarafıma tevdi edilen iki bildiri bulunmaktadır: Prof.dür. Âdem Apak'ın, "Hz. Peygamber'in Gençlere Gösterdiği Özen ve Verdiği Değer" ile Selim Demirci'nin "Hz. Peygamber'in Gençleri Kendi "Dünyasına" Katması: Kuşaklar Arası İletişim Ve Yetişkin Sosyalleşmesi Nasıl Gerçekleşir?" başlıklı bildirileri.

Âdem Apak'ın bildirisinde, Hz. Peygamber(a.s)'in davetine uyarak İslam'ı seçenlerin önemli bir kısmının otuz yaş altı gençlerden oluştuğunun altı çizilmektedir. Bu yerinde bir tespittir. Toplumun alt kesimlerine mensup (köleler, fakirler, kimsesiz ve zayıf) kimselerden çok, İslam hareketinin öncülerinin, refah ve statü bakımından yüksek düzeyli aile çocukları oldukları da ilave edilmektedir. Hz. Peygamber bu gençlerle yakından ve özenle ilgilenmiş, onlarla sıcak bir iletişim kurmuş onları ilgi ve yetenekleri doğrultusunda yetiştirip gelişmeleri için desteklemiş ve önlerini açmıştır. İslam'ı seçen bu gençlerin daha sonra gerek Mekke gerekse Medine döneminde çok önemli görevler üstlendikleri de bilinmektedir. Bunlar arasından halifeler, valiler, hâkimler, âlimler, öğretmenler ve ülkeler fetheden komutanlar çıkmıştır. Böylece, Hz. Peygamber (a.s) İslâm toplumunun şekillenmesinde ve İslâmî değerlerin yaşanmasında ve yayılmasında gençlere büyük sorumluluklar verdiği anlaşılmaktadır. Âdem Apak'ın bildirisinde daha çok Hz. Peygamber(a.s) in gençlere değer verdiği ve onlarla yakından ilgilenecek etkili bir iletişim kurduğu anlatılmaya çalışılmaktadır. Bu iletişimin yöntem ve vasıtaları ise birkaç örnekle sınırlı kalmaktadır. Sonuçta, gençlerin eğitiminde yetişkinlere büyük görev düşüğü" belirtilerek, Hz. Peygamber'in uygulamaları anlatılarak ve bu uygulamalar aile içinde yaşatılarak gençlerle iyi bir iletişim kurulması gerektiği kaydedilmektedir.

231 Çanakkale 18 Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

Gençlere değer verme, onlarla yakından ilgilenme ve onları yetenekleri doğrultusunda yetiştirip toplumsal sorumluluklar için hazır hale getirme günümüz eğitimcilerinin de sıklıkla dile getirdikleri bir gerçektir. Tüm eğitim sistemleri bu ilke ve hedef doğrultusunda etkinlikte bulunmaya ayardır. Ancak asıl üzerinde düşünmemiz gereken husus, özel olarak Peygamber Efendimizin uygulamalarından bugüne taşıyabileceğimiz hususlar neler olabilir? Bugünün şartlarında gençlerle iletişimin yol ve yöntemleri nasıl olmalıdır? Sorularının cevabını bulabilmektir.

Belli bir tarihsel ve toplumsal ortamda meydana gelen olayı doğru anlayabilmek ve günümüze taşıyabilmek için, insan ve toplum bilimlerinin başvurduğu analiz çerçevesi içerisinde hareket etmek gerekir. Bilimsel yaklaşım, olaylar arasındaki sebep ve sonuç bağlarının ortaya çıkarılmasına yönelik bir araştırma etkinliğidir. İnsan davranışları bir boşlukta meydana gelmezler ve tek bir nedensel bağ ile de açıklanamazlar. Burada cevaplanması gereken önemli sorulardan ilki şudur: *Hz. Peygamber(a.s.)'in davetine neden yüksek statülü gençler daha çok ilgi göstermiştir?* Bu gençleri harekete geçiren dinamikler, hangi toplumsal yapı ve düzenle etkileşim içerisinde bulunmaktadır? Ortam ve bağlam ile etkileşim halinde olan aktörlerin özellikleri bir bütün olarak dikkate alınmadan yalnızca olayların sıralanmasının açıklayıcı bir değeri yoktur. Dolayısıyla Bu sorunun cevabı cahiliye dönemi toplumsal yapısı, inanç ve zihniyet dünyası ve bu yapı içerisinde yetişen gençlerin rol, statü ve kimlik oluşumlarının, arayış ve beklentilerinin ne olduğu ortaya konulmadan tam olarak anlaşılamaz. İçinde yetiştikleri toplumun yerleşik inanç ve geleneklerinin dışında gelişen bir toplumsal harekete katılmalarını yöneten güdülerini doğru anlayabilmek için, öncelikle o günkü Arap toplumunda genç olmanın ne anlama geldiğini, toplumsal yapı içerisinde gençlerin nasıl bir yer tuttuklarının analizine ihtiyaç vardır.

İkinci bir husus; Hz. Peygamber(a.s.) in daveti o günün yüksek statülü gençlerine neden cazip geldi? Atalar kültü ile yönetilen katı gelenekçi bir toplumda, bu toplumun değerlerine adeta meydan okuyan ve farklı bir dünya görüşünü savunan bir oluşumda yer almakla gençler neyi gerçekleştirmek istiyorlardı? Gençler, Hz. Peygamber'in şahsında ve tebliğ ettiği dini mesajın içeriğinde kendileri açısından önem ve anlam taşıyan neyi bulmuşlardı ki ailelerinin ve toplumlarının sunduğu fırsat ve imkânları, rahat ve alışılmış bir konumu terk edip, çileli ve zahmetli bir yaşam tarzını seçmişlerdi? Gençler, böyle bir harekete katılmakla neyi gerçekleştirmek, hangi istek ve ihtiyaçlarına doyum sağlamaya çalışmaktaydılar? Gençlik döneminin kendine has gelişim özellikleri göz önünde bulundurulmadan bu sorulara tatmin edici cevaplar vermek mümkün değildir. Burada bir hususun altını çizmem gerekmektedir: Gençlerin toplumda gelişen yeni bir dini harekete büyük ilgi duymaları ve katılmaları yalnızca Hz. Peygamber dönemine özgü ve İslam hareketi ile sınırlı bir olgu değildir. Günümüzde de İslam'ı

seçenlerin büyük çoğunluğu 20-30 yaş aralığında gençlerden oluşmaktadır.²³² Aynı şekilde tersi bir değişimle Hristiyan olan kimseler de yine gençlerdir.²³³ Günümüzde Batı toplumlarında çokça örneğini gördüğümüz Yeni Dini Hareketlere katılan üyelerin büyük kısmının da iyi eğitim almış, orta ve üst sınıftan idealist gençler oldukları görülmektedir. Haz, menfaat ve gücü önceleyen, böylece büyük bir anlam ve değer krizine yol açan günümüz seküler kültürü içerisinde yeni bir aidiyet ve hayat amacı bulmaya yönelen, aile bağlarını azaltıp özgürlüğe kavuşmak isteyen idealist gençler için Yeni Dini Hareketler güvenli bir sığınak sunmaktadır. İyi geçmişleri olan bu ayrıcalı çocuklar daha iyi şartlarda kendi benliklerini yeniden yaratmak için bu hareketlere katıldıkları değerlendirilmektedir.²³⁴ Ancak Yeni Dini Hareketlere katılanların üyeliğinin ortalama süresinin yaklaşık iki yıl olduğunu ve çoğu kişilerin hızlı bir şekilde üyelikten ayrıldığını²³⁵ da ayrıca kaydetmek gerekir. Arap cahiliye toplumu zihniyeti ve dünya görüşü ile karşılaştırıldığında aralarında büyük bir benzeşme olduğu görülebilir. Hayatın faniliği ve geçiciliğinin çıplak ve gerçekçi algısına dayalı bir dünyevi zevkçilik ve taşkın bir neşe, hayatın temel meseleleri karşısında tamamen ilgisizlik, bu zihniyetin ayırıcı özelliğidir. Cahiliye insanının karakter yapısını, kavmiyetçilik dışında iyi ölçüsü tanımayan, ilahi ya da insani hiçbir otoriteye boyun eğmeyen, kişinin güç ve cesaretine dayalı hoyratlık ve kibir oluşturuyordu.²³⁶ Böyle bir ortamda, gençlerin en çok ihtiyaç hissettikleri hayatın anlamı ve amacı, değişmez evrensel iyiye denk düşen değerler sorunu hiçbir şekilde cevabını bulmuyordu. İdealist yönelime sahip gençlerin bu durumda duygusal ve bilişsel bir tatminsizlik yaşamaları ve yaşam standartlarından memnuniyetsizlik duymaları kaçınılmazdı denilebilir.

Üçüncüsü de; gençlerin ihtiyaç duydukları bağlanma ve adanma davranışını harekete geçiren iletişim yöntemi nasıldır? Hz. Peygamber(a.s) gençlerle iletişiminde nasıl bir dil kullanmıştır ki, onun çevresinde böyle nitelikli bir genç topluluğu toplanmış ve tüm yaşamlarını bu yola vakfetmişlerdir? Buna bağlı olarak, nebevi rehberlik gençlerin hayatında ne gibi sonuçlar doğurmuştur.

232 Bkz. Ali Köse, *Neden İslam'ı Seçiyorlar: Müslüman Olan İngilizler Üzerine Psiko-Sosyolojik Bir İnceleme*, 2. bas. İz yay., İstanbul 2008,

233 Bkz. H.Hökelekli, *Çocuk, Genç, Aile Psikolojisi ve Din*, Dem yayınları, İstanbul 2009, s.220-221.

234 Bkz. Lorne L. Dawson, "Yeni Dini Hareketlerin Katılımcıları ve Nedenleri" (çev. Elif Emrahmetoğlu), Edt. Süleyman Turan-Faruk Sancar, *Yeni Dini Hareketler: Tarihsel, Teorik ve Pratik Boyutlarıyla*, Açılım Kitap, İstanbul 2014, s.207-228.

235 Stuart A. Wright, "Yeni Dini Hareketlere Üyeliğin Dinamikleri: Üyelik ve Ayrılış Koşulları" (çev. Emin Battal), Süleyman Turan-Faruk Sancar, *Yeni Dini Hareketler içinde*, s.180.

236 Bkz. Toshihiko Izutsu, *Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar* (çev. Selahattin Ayaz) Pınar yayınları, Ankara ts., s.73,74,78,81,88,97..

Bu soruları tatmin edici bir şekilde cevaplarını bulduktan sonra, bu olayın günümüze bakan yönü üzerinde daha iyi düşünülebilir ve sonuçlar çıkarılabilir. Elbette ki, bir bildirinin sınırları içerisinde bu soruların tamamına cevap bulmak mümkün değildir. Ancak bunlardan tek bir bakış açısını esas alarak bir şeyler söyleme imkânı vardır.

Selim Demirci'nin bildirisi, Hz. Peygamber (a.s.) in gençlerle iletişimini sosyalleşme süreci bağlamında ele almaktadır. Somut ve zengin örneklerle Hz. Peygamber'in gençleri nasıl kendi dünyasına kattığı, bu yolda hangi vasıta ve teknikleri kullandığı, bunun önemli bazı sonuçlarının neler olduğu dile getirilmektedir.

Yetişkin nesille genç nesil arasındaki ilişki çoğu zaman gerilimlidir. “Kuşaklar çatışması” denilen bu durum, gençlerin kendilerini bağımsız ve önemli bir birey olarak hissetmeleriyle ana-baba ve öğretmenler başta olmak üzere yetişkinlerin otoritesini reddetmesi, yetişkinlerin de bu otoriteyi sürdürmeyi idretmelerinin bir sonucudur. Gençler, yetişkinler tarafından yeterince dikkate alınmadıklarını ve anlaşılmadıklarını sıkça vurgularlar. Benzer şekilde büyükler de, yeterli bilgi ve tecrübe sahibi olmayan gençlerin kendi başlarına buyruk olduklarını, onların iyiliği ve mutluluğu için gerekli olan destek ve rehberlik için kendilerine kulak vermediklerini söyleyip dururlar. Bu gerilimli durumun sürüp gitmesi bazen ilişkilerin tamamen kopmasına kadar varabilir. Fakat genç-yetişkin ilişkisi her durumda bu gerilimli yolda ilerlemez. Ergenlerin stresle sonuçlanan belirsizlik ve korkularla dolu yaşantısı, yeni bir sığınak arama anlamında, her şeye gücü yeten bir bağlanma figürüne yönelmek için iyi bir sebep olabilir. Bunun yanında ergenlik, ilk bağlanma figürleriyle diğer bağlanma figürleri arasında önemli bir geçiş dönemidir. Bu bağlamda bir kısım gençler, ilk bağlanma figürleri olan aileleriyle olan bağlarını koparmaları sebebiyle kendi iç dünyalarında “yalnızlık” gibi bazı psikolojik durumlar yaşayabilir. Böyle zamanlarda birçok ergen, bir bağlanma figürü olarak Allah'a, karizmatik bir dini lidere bağlanıp ondan yardım talebinde bulunabilir.²³⁷ Güvene dayalı bir bağlanma inancın her türü için bir temel oluşturur. Varoluşsal bir yönelim olarak inanç bir ya da birçok değer merkezine bireysel olarak güven ve bağlılığın dinamik bir örüntüsüdür. İnanç gelişimi, bu inancı temsil eden kimselere, müminler topluluğuna, dini liderlere ve din görevlilerine güven ve sadakati de içerir.²³⁸ Kimlik ve benlik gelişiminin en kritik olduğu bu dönemde gençler rol modellerine, güvenip bağlanacakları kendilerini örnek alacakları ve özdeşleşecekleri yetişkin kişilere büyük ihtiyaç duyarlar. Özellikle dini ve ahlaki değerlerin öğrenilmesi ve içselleştirilmesinde bu rol modelleri çok önemlidir. Çünkü çocuk ve gençler, dini inançların ve ahlaki iyyinin

237 Lee A.Kirkpatrick, “An Attachment Theory Approach to the Psychology of Religion”, *The International Journal for the Psychology of Religion*, 1992, S.2(1), s.10

238 Bkz. James W. Fowler, “İman Bilincinin Evreleri”, (Çev. Ali Ulvi Mehmedoğlu) *M. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19 (2000), 85-104.

hakikatini somut örneklerden bağımsız olarak kavrayamazlar. Onlar için din demek, iyilik ve güzellik demek, bu değerleri taşıyan kişiler demektir. Dolayısıyla modellere başvurmeyen bir öğrenme eksiksiz ve yetersiz bir öğrenme olacaktır. Burada önemli olan, din model ve liderlerin gençlerin bu bağlanma ve adanma ihtiyaçlarını onların özerk, tam bağımsız bir kişilik geliştirme ihtiyaçlarına ket vurmaktan yönetebilmeleridir.

Gençlik dönemine erişen her kişi fark edilmek, özel olmak, takdir edilmek, saygı duyulmak, hatırlanmak ister. Gençlerle kurulacak iletişimin temel ilkesi, onların bağımsız kişiliklerine saygı göstermek, kendileri olmalarına/davranmalarına imkân sağlamak, rol model olmak ve değerleri birlikte paylaşmak ve yaşamaktır. Böyle bir ilişki ve iletişim modeli gençleri özgürleştirici ve olgunlaştırıcıdır. Fakat gençlerin bağlanma ve kimlik edinme ihtiyaçları onları kölece bir bağımlılığa, gözü kapalı bir adanmışlığa, benlik yitimi noktasına kadar varan bir itaate de sürükleyebilir. Onların bu zaafı kötü niyetli ya da dirayetsiz liderlerin ellerinde yıkıcı hedeflere ya da tehlikeli maceralara yönlendirilme tehlikesini de taşımaktadır. Geçmişte ve günümüzde birçok dini grup ve cemaat ilişkilerinde gözlemlediğimiz bu durum, inancın ve nüfuzun kötüye kullanımından başka bir şey değildir. Akıl ve iradeleri askıya alınan, düşünüp değerlendirmeden her söyleneni emir telakki edip yerine getirmeye alıştıran gençlerin kaderi, dini grup liderinin insaf ve basiretine bırakılmaktadır. Peygamber Efendimiz gençleri kendine bağımlı kılmak yerine onların kendi bağımsız kişiliklerine saygı gösterip, özgüveni olan özgür bir birey olmalarına imkân sağlamıştır. Yemen'e din öğreticisi olarak gönderdiği 21 yaşındaki Muaz b. Cebel'in, Kur'an'da ve Sünnette cevabını bulamadığı sorulara, kendi aklını kullanarak cevap vereceğini söylemesi üzerine duyduğu memnuniyet bu anlayışın en başta gelen örneklerinden birisidir.

Yetişkinlerin gençlerin dünyasında etkin olarak yer almaması, gençlerin kimlik gelişimi ve sosyalleşmeleri açısından önemli bir risk oluşturacaktır. İşte bu bildiride isabetle kaydedildiği gibi, Hz. Peygamber (a.s) gençlerin kendi yakın çevresi içerisinde yer almasını sağlamak suretiyle, kendi yüksek kişiliğini örnek almaları ve İslami değerleri içselleştirmelerine fırsat ve imkân sağlamıştır. Toplumsal ilgi ve kabul görme gençleri rahatlatmakta ve etkilenmeye açık hale getirmektedir. Hristiyan misyonerlerin de günümüzde ustaca kullandıkları "sosyal ilgi ve yeniden sosyalleştirme" süreci, grup içinde yeni bir kimlik kazanma ile sonuçlanmaktadır. Peygamber Efendimiz, gençlere yalnızca dini anlatmamış, onların her tür sorunlarıyla ilgilenmiş, sosyal hayatın her alanında gençlerle paylaşımda bulunmuştur. Gençlerin, dönemlerinin gereği bazı hatalı davranışlarını düzeltirken, vicdani sorumluluk ve insani değerleri esas alan "ikna" dilini kullanmıştır. Hiçbir zaman kuralcı, korkutucu, yasaklayıcı, eleştirici, bastırıcı ve suçlayıcı bir dil kullanmamıştır. Özellikle de kendi otoritesini merkeze koyarak buyurgan bir üstten bakış yerine, gençlerle kendi arasında eşitlik duygusu yaratmaya özen göstermiştir. Vahiy alan bir Peygamber olmasına rağmen hakikati kendi tekelinde tutan

yanılmaz bir bilgi kaynağı ve kesin norm koyucu bir otorite olarak değil, alçakgönüllü bir iyi niyet elçisi olarak ilişkilerini sürdürmüştür. Bundan dolayı, gençlerle birlikte iken onların gündemini birlikte paylaşarak onlara bağımsız hareket etme alanı açmıştır. Zeyd b. Sabit'ten nakledilen " Bizler ahiretten bahsetsek o da bizimle beraber ahiretten bahsederdi. Biz dünyadan bahsetsek o da bizimle beraber dünyadan bahsederdi. Biz yemeklerden bahsetsek o da bizimle beraber yemeklerden bahsederdi" anlamındaki ifadeler bu hususta oldukça dikkat çekicidir. Bu şu anlama gelmektedir: Gençlerin kendi alt kültürlerinde yer verdikleri konular, ya da kendilerine has hayat tarzları içerisinde dini inanç ve değerlere açıkça aykırı, akıl ve ruh sağlığına zararlı bir durum söz konusu değilse, onlara müdahale etmek, eleştirmek, nasihat etmek gereksiz ve faydasızdır. Aşırı bir durum söz konusu olduğunda ise, gençleri kırmadan, dışlamadan doğru ve uygun örneklerin gösterilmesi, uzun teorik açıklamalar ve değerlendirmeler yapmaktan daha etkili bir yoldur. Nitekim Peygamber Efendimiz, çok katı bir zühde, dünyadan el etek çekmeye varan aşırı bir dindarlık uygulaması için görüş birliği içerisinde hareket eden bir grup genç Müslümanı kendi haline bırakmamıştır. Onları uyarak, kendisinin sünneti olan orta yol bir dindarlık tarzını onlara ölçü olarak göstermiştir.²³⁹

Sonuç olarak hep birlikte şu soruların cevabı üzerinde düşünmemiz gerekir: Acaba bugün yetişkin müminler, din eğitimcileri, din görevlileri, dini liderler ve danışmanlar olarak Peygamber Efendimizin gençlerle iletişimde ortaya koyduğu usul, ölçü ve yöntemlerden ne ölçüde yararlanabiliyoruz? Toplumumuzda gençler tarafından rol modeli ve özdeşim örneği seçilen kişiler arasında dini şahsiyetler ne oranda yer almaktadır? Camilerimizin ve din görevlilerimizin gençlerimizin sosyalleşmesinde bir rolü ve etkisi var mıdır?

(Prof. Dr. Hayati HÖKELEKLİ müzakeresini yaptı)

BAŞKAN – Hocam izin verirse, kendisinin öğrencisi olduğumu da burada belirterek Muhterem Hocam Prof. Dr. Hayati Ökelekli Hoca'mıza teşekkür ediyorum bu sunumundan dolayı, Allah razı olsun.

Şimdi, gerek Uluslararası Mevlidi Nebi Sempozyumu gerekse Mevlidi Nebi Haftası çerçevesinde yapılan bütün programları düzenleyen, programlayan, Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı olarak birimin sorumlusu Prof. Dr. Huriye MARTI Hoca'mıza sözü bırakacağım.

Hocam söz sizin, buyurun.

239 Buhari, Nikah1, 90.

MÜZAKERE

Prof. Dr. HURİYE MARTI²⁴⁰

– Teşekkür ediyorum saygıdeğer Başkan.

Kıymetli misafirler, Uluslararası Mevlidi Nebi Sempozyumunun Üçüncü Oturumunda yoğun bir ilgiyle burada olduğunuz, dikkatle takip ettiğiniz ve salonu doldurduğunuz için her birinize ayrı ayrı teşekkürlerimi arz ediyorum öncelikle. Sempozyumumuzun hayırlara vesile olmasını bir kere daha yürekten diliyorum.

Benim müzakerecisi olduğum iki tebliği, oturum esnasında sunulan son iki tebliğden oluşuyor. Birincisi Muhammed Enes Sermini Beyefendi’nin tebliği, ikincisi ise Prof. Dr. Ahmet Koç Hoca’mızın ve Dr. Umut Kaya Beyefendi’nin tebliği.

Çok kısa müzakerede bulunmak istiyorum. Kendilerine detaylı bilgi daha sonra verebilirim.

Enes Sermini Beyefendi’nin tebliğinde –öncelikle teşekkür ediyorum çalışmasından dolayı- gençlere özel olmayan, Peygamber Efendimiz’in genel muhatap kitleye yönelik ahlaki öğütlerinden sıklıkla bahsediliyor. Elbette genç de toplumun bir parçası olarak Peygamber’imizin hitabının muhatabı ancak tebliğin gençlere özel bilgilerle donatılması ve gence özel olmayan genel ahlaki ilkelere dair bilgilerin tebliğden çıkarılmasını öneriyorum.

Bir hadis talibi olarak da mutlak surette zikretmek istiyorum ki birtakım uydurma rivayetler var metinde Heysemi’nin Mecmauz Zevaid’inden alınan ancak asılsız olduğu hadis âlimleri tarafından bildirilen rivayetler var. Mesela “Küçüklükte öğrenimi taş a nakşetmek gibidir ama büyüklükte öğrenim, büyük yaşta öğrenim suya yazmak gibidir” şeklinde halk arasında da çok yaygın olarak duyduğumuz rivayetin uydurma bir rivayet olduğunu değerlendiriyor hadis âlimlerimiz. Bu tarz toplantılarda, ilmi çalışmalarda hakkında çok sayıda sahih rivayetin bulunduğu ve bilgi edinebilmemiz için zengin bir

240 Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı

literatüre sahip olduğumuz konularda hiçbir şekilde çok zayıf ve uydurma rivayetlerin yer almaması gerektiğini düşünüyorum. Dolayısıyla, bundan tebliğden çıkarılmasını burada istirham ediyorum.

Umut Beyefendi'nin ve Ahmet Hoca'mızın sunduğu tebliğ ise, aslında genelde eğitim bilimlerinde yapılan çalışmalarda çok sıklıkla rastladığımız bir problem, rivayet örgüsünün zayıf olmasıdır. Fakat, bunun çok dışında, son derece başarılı bir şekilde sağlam bir rivayet örgüsüne dayanıyor. Bunu çok önemsiyoruz. Temel İslam bilimleri dışında yapılan çalışmalarda, din psikolojisi, din eğitimi, din sosyolojisi gibi alanlarda hadis rivayetlerinin kullanımında mutlak surette sıhhat şartının aranmasını ve bu hususta titiz olunmasını çok arzu ediyoruz. Bu açıdan ben tebliğ sahiplerini teşekkür ve tebrikle karşılıyorum.

Burada önemli bir husus, Peygamber Efendimiz'in iletişiminden bahsederken sözsüz iletişime yer vermemiş bu çalışma. Ben onu da daha zengin bir şekilde yer vererek –çok kısa bir yerde değinmiş tebliğciler... Peygamber Efendimiz'in sözlü iletişiminin dışında bir de beden diliyle oluşturduğu çok güçlü bir sözsüz iletişimi var. Hatta bu bir tez konusu olacak kadar zengin bir alan ve bu hususta özellikle, söz gelimi Peygamber Efendimiz Abdullah İbni Amr İbnül As'a çok fazla kendisini ibadete vererek ailesini ve günlük hayatını aksattığını söylemek için yanına oturduğunda, dizlerini onun dizlerine değdirir, elini onun omzuna koyar gibi, bir şekilde Peygamber Efendimiz'in gençlere dokunarak, Peygamber Efendimiz'in gençlerin ellerini tutarak, göğüslerine elini koyup da dua ederek çeşitli sözsüz iletişim tarzlarıyla da, kimi zaman kaşlarını çatarak, kimi zaman sesini yükselterek güçlü bir diyalog ve iletişim geliştirdiğini biz biliyoruz. Sözsüz iletişime dair de zenginleştirilebilir diye düşünüyorum ben bu tebliği.

Aslında iletişim ayrı bir ilim dalı biliyorsunuz ve bizim interdisipliner çalışmalara çok ihtiyacımız var. İletişim ana bilim dalının da verileri daha zengin olarak kullanıldığı zaman bu tebliğ gerçekten güzel bir kitap olacak diye düşünüyorum ben. Peygamber Efendimiz'in gençlerle iletişimine dair bize yol gösteren, bugüne de model olan güzel bir kitap olacağını, tarihte kalmayıp bugünü de içine alan bir kitap olacağını düşünüyorum ve teşekkür ediyorum.

Özellikle belirtmek istediğim son husus ise her iki tebliğde de gördüğüm çok ciddi bir eksik, Peygamber Efendimiz'in genç kızlarla, genç hanımlarla, bilhassa genç yaştaki eşleriyle ilgili hiçbir örnek yok tebliğlerde. (Alkışlar) Efendim, biz hadis kültürümüzün, rivayet birikimizin Hz. Aişe gibi genç bir hanıma dayandığını, ondan gelen çok derin ve geniş biri ufka sahip olduğumuzu biliyoruz. Hz. Aişe'nin ergenlik çağıları, gençlik çağıları hep Peygamber Efendimiz'in yanında geçti. Biz genelde Hz. Aişe'yi Peygamber Efendimiz'in eşi olarak, aile içi ilişkiler bağlamında okumaya o kadar alışmışız ki Peygamber'imizin gençlerle iletişimi konusunda Hz. Aişe'ye dönüp bakmak aklımı-

za gelmiyor. Hâlbuki, kimi zaman merakları var Hz. Aişe'nin, tam da genç olduğunu gösteren merakları var, Peygamber'imizin o meraklara cevapları var. Kimi zaman Hz. Aişe'nin heyecanları ve karşı çıkışları var, öfkeleri var, kıskançlıkları var. Peygamber Efendimiz'in o genç hissiyatıyla Hz. Aişe'nin tepkilerine verdiği son derece sakin, son derece anlayışlı, affedici tutumları var. Peygamber Efendimiz'in Hz. Hafsa gibi yine genç bir eşi var. Hazrite Fatıma gibi bir genç kızı var. Dolayısıyla, bu tebliğlerde gençlerle iletişim derken genç kadınların, genç kızların eksik bırakılması çok ciddi bir alan boşluğu oluşturmuş. Bunu söylemek istiyorum.

Hep gençlerle iletişimde, gence saygı duymak, gencin varlığına ve değerine atıf yapmak söylendi. Aslında Peygamber Efendimiz'in kadınlarla, genç hanımlarla, genç kızlarla iletişiminin de temelinde onların varlığına saygı yatıyor. Yeryüzünün en şerefli varlığı olarak, insan olarak kadının taşıdığı değere ve ona duyulan saygıya dair çok güzel örnekler var Peygamber Efendimiz'in hayatında. Dolayısıyla, tebliğlerin kadınların birer genç hanımefendi olarak toplumda ne şekilde var olmalarını Peygamber'imizin teşvik ettiği; kimi zaman biliyorsunuz ibadet hayatında, kimi zaman ilim hayatında, kimi zaman cihat meydanında genç bir kadın olarak Hz. Aişe'nin nasıl var olduğunu anlatan örneklerle ve yönlendirmelere de mutlaka tebliğlerde yer verilmesi gerekiyor.

Tekrar her birinize ayrı ayrı teşekkür ediyorum ve tebliğcilerimizi de kutluyorum. (Alkışlar)

BAŞKAN – Çok değerli misafirler, muhterem hocamızın öncülüğünde Din Hizmetleri Genel Müdürlüğümüzün hazırlamış olduğu, düzenlemiş olduğu Uluslararası Mevlidi Nebi Sempozyumunun bu ikinci gününde Üçüncü Oturumu da tamamlamış olduk.

Bu oturumda ana başlığımız “Hz. Peygamber'in Örnekliğinde Gençlerle İletişim” konusu idi.

Ben, hem sunumu yapan hem de müzakereci olarak bize katkı sunan bütün hocalarımıza ayrı ayrı teşekkür ederken sizlere de katılımlarınızdan ve böylesi güzel programlara iştirak etmenizden dolayı hepinize ayrı ayrı teşekkür ediyorum.

Bir sonraki oturumda buluşmak üzere Allah'a emanet olunuz. (Alkışlar)

4 GENÇLİĞİN DİN ALGISI VE DİN İSTİSMARI

OTURUM BAŞKANI

Dr. Bünyamin ALBAYRAK

Din Hizmetleri Genel Müdürü

24.11.2018
CUMARTESİ

TAKDİM – Değerli hocalarım, kıymetli misafirlerimiz; oturumumuzda dört tebliğcimiz bulunuyor. Tebliğci hocalarımız, Prof. Dr. Hasan KAPLAN; Doç. Dr. Muhammed KIZILGEÇİT, Prof. Dr. Kemaleddin TAŞ ve Doç. Dr. Yusuf BATAR hocalarımız.

Hocalarımızın kürsüyü teşriflerini arz ediyorum.

Oturumumuzda müzakereci olarak iki hocamız bulunuyor; Prof. Dr. Hakan OL-GUN ve Doç. Dr. Zeki KOÇAK. Hocalarımızı da yerlerine arz ediyorum.

BAŞKAN – Bismillahirrahmanirrahim.

Çok muhterem, kıymetli hocalarım, saygıdeğer mesai arkadaşlarım, değerli katılımcılar; seçkin heyetinizi saygıyla, hürmetle selamlıyorum. Sempozyumumuzun hayırlara vesile olmasını Cenabı Allah’tan niyaz ediyoruz.

Özellikle konuşmanın başında, Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü olarak bu programları, Mevlidi Nebi Haftamızı, merkez, taşra ve yurt dışındaki bütün çalışmalarını organize eden, katkı sağlayan, emek veren bütün arkadaşlarımız adına ben bu güzel, ilmi toplantıya katkısı olan siz değerli hocalarıma ayrı ayrı teşekkür ediyorum. (Alkışlar) Çünkü, bizim geleneğimizde malumlarınız daha önce de Kutlu Doğum ve benzeri programlarda, her hafta o haftanın âdeta bir serlevhası olacak, hatırası olacak, daha sonra iki kapak arasına gelecek sempozyum, ilmi çalışmalar oluştu ve buraya da şu anda huzurda bulunan çok kıymetli akademisyen hocalarımızın değerli katkısı oldu.

Bu sene malumlarınız biz Diyanet İşleri Başkanlığı olarak senenin ta ortalarında “Gençlik Yılı” olarak ilan etmiştik. 25 milyona yakın gencinin olması, bunun güce dönüşmesi, Diyanet İşleri Başkanlığımızın bu alanda önemli hizmetleri. Şu an aramızda bulunan her ilden bir gençlik koordinatörümüz var, hocalarımın da bilgisi olsun diye paylaşıyorum. Yaklaşık 2 bin küsur kardeşimiz gençlik koordinatörü olarak alanlarda hizmette, Kredi Yurtlar Kurumunda, diğer alanlarda hizmet üretiyorlar. Dolayısıyla biz bu toplantıyı, bu sempozyumu planlarken de buradaki değerli hocalarımızın, ilim adamlarının, üniversitelerimizin, ülkemizin kazanımı olan, medarı iftihar olan hocalarımızın bu tebliğlerinin, bu müzakerelerinin en kısa zamanda hocalarımızdan bize gelecek tamamlanmış tebliğ ve müzakereler ile kitaba dönüştürülerek biz bu kitapları evveleminde bütün il ve ilçe müftülüklerimize ve bütün gençlik koordinatörlerimize ulaştıracağız inşallah. (Alkışlar) Çünkü bu kadar kıymetli, değerli bir emek mahsulü çalışmalar var ve biz bu sempozyumu da planlarken çok muhterem hocalarımız Huriye Hanım, Mustafa Sinanoğlu Hocam ve diğer ilmi heyetin katkısı olabildiğince günceli, gündemi, ihtiyacı, bize lazım olanı, bu iletişimle ilgili gençlerle bir kanalı nasıl yakalamamızın gerektiğini ... Yine bir bilgi, ADRB, Aile Dinî Rehberlik Dairemizin büroları

vesilesiyle halkımızı, vatandaşımızı dinlediğimizde bir şeyi daha görüyoruz ki ailelerin evlatlarıyla ilgili ciddi sorunlarının olduğu da bu sempozyuma bizi yöneltti.

Bu sempozyumun ilk defa uluslararası düzeyde bir katkısının olması ayrı bir değer oldu. Bu sempozyumun İstanbul'da olması ayrı bir değer oldu ve en güzel tarafı, biraz önce akademisyen hocalarımla da konuştuk, o kadar sempozyuma katıldık, yaklaşık 800 kişinin veya 1000 kişinin gün boyu takip ettiği bu kadar meraklı, ilgili, bol izleyicili sempozyum görmedik dediler. Onun için de siz kıymetli katılımcı arkadaşlarıma, hoca hanımefendilere, hoca efendilere bir kez daha teşekkür ediyorum. (Alkışlar)

Ben sözlerimi hemen burada sözün sahiplerine, ehline, Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanımız Ekrem KELEŞ Hocamız yurt dışında idi program uzadığı için gelemediğinden dolayı hocamıza vekâleten bu oturumu benim yönetmemi arzu ettiler arkadaşlarımız. Ben de bu vesileyle kıymetli hocalarımı inşallah sizlere takdim edeceğim.

Tabii, günün son oturumu olması, hiç şüphesiz hem hocalarımız açısından hem dinleyen hem anlatan açısından biraz daha beraberinde bazı zorlukları getirecektir ama değerli hocalarım Gençliğin Din Algısı ve Din İstismarı dediğimiz bu oturum, zannediyorum ki oturumlar içerisinde daha çok ilgi duyacağınız, ilgileneceğiniz bir oturum diye düşünüyorum.

Ben muhterem hocalarım uygun görürlerse, yirmi dakika ile tebliğleri on dakika ile de müzakereleri sınırlı turalım arzu ederim. Çünkü malum günün sonu, çok uzaklardan gelen kardeşlerim, hocalarım var. Onlar da tekrar geri dönecek ve yarın nasip olursa son oturum ve kapanış için tekrar geleceğiz. Bu vesileyle bereketli olmasını, kıymetli hocalarımızın hazırladıkları bu hâsılanın inşallah başarılı bir şekilde huzura takdimini Rabb'im bizlere nasip eylesin.

İlk olarak "Günümüz Gençliğinin Anlam Arayışı, Haniflik Kavramı Üzerinden Okumak." İbni Haldun Üniversitesi İslam Bilimleri Fakültesinden Prof. Dr. Hasan KAPLAN Hoca'mız sunacaklar. Hocamızı biz Din İşleri Yüksek Kurulunun istişare toplantısında da dinledik, gerçekten alana yönelik kafa yoran, mesai üreten, derdi olan, fikirleri olan bir hocamız. Müstefid olalım.

Buyurun hocam.

GÜNÜMÜZ GENÇLİĞİNİN ANLAM ARAYIŞINI HANİFLİK KAVRAMI ÜZERİNDEN OKUMAK¹

Prof. Dr. Hasan KAPLAN²

Özet

İnsan gelişiminde ergenlik ve gençlik dönemi insanın doğası (Fitrat) gereği hassas, değişken, çalkantılı ve stresli bir süreçtir. Çocukluktan yetişkinliğe uzanan yolda sancılı bir *geçiş* olan bu süreçte birey hem fiziksel hem duygusal hem de zihinsel olarak hızlı bir büyüme yaşar. Hem gençlerin kendisi için hem de aileleri için çeşitli ruhsal ve toplumsal gerginlik, taşkınlık, bunalım, çalkantı ve stres kaynağı olan bu gelişim, değişim ve dönüşüm süreci fitri ve evrensel bir fenomendir. Yani niteliksel olarak çeşitli farklılıklar arz etse de hemen hemen her kültürde mevcuttur ve insanlık tarihi kadar eskidir. Bu gelişim, değişim ve dönüşüm sürecinin gençlerin ve yakınlarının hayatına yansıyan çeşitli sonuçları vardır; örneğin uyku ve yemek düzeninde bozulma, riskli davranış eğiliminin artması, otoriteyle çatışma /ebeveynle ters düşme, akran baskısı ve âşık olma gibi hem bireyin kendisini hem de içinde bulunduğu sosyal ortamları (Aile, sınıf) zor durumda bırakan durumlar ortaya çıkar. Ortaya çıkması muhtemel riskli sonuçlardan biri de gençlerin inançla ilgili sorgulamalarıdır. Özellikle son zamanlarda mütedeyyin ve muhafazakâr aileleri endişelendiren bu türden sorgulamaları ele alan bu çalışmada söz konusu problem hem psikolojik hem de dini referanslar üzerinden incelenecektir. Bu bağlamda özellikle de “Hanif” kavramı üzerinden bir okuma yapılarak, Kur’an-ı Kerim’de 12 ayrı yerde geçen bu kavramın lengüistik ve tarihsel çözümlemeleri yapılarak ergenlik ve gençlik psikolojisiyle örtüşen unsurları tartışılacaktır.

1 Bu tebliğ metninin bazı bölümleri yazarın 2017 yılında ÇOMU ilahyat fakültesi dergisinin 10. sayısında yayınlanan “Bir inanç aşaması olarak Haniflik” adlı makalesinden alınmıştır.

2 İbn Haldun Üniversitesi

1. GİRİŞ

Son zamanlarda gençlerin dini inanç ve pratiğine ilişkin ortaya atılan bazı iddialar ve bazı gözlemlere binaen toplumda gençlerin dini hayatını merkeze alan bir endişe, kaygı ve tedirginlik durumu hasıl olmuştur.

--“Gençlerimiz İslam’dan uzaklaşıyor mu?”

--“Çocuklarımız deizm ve benzeri akımlara mı kapılıyor?”

--“Çocuklarım benimle aynı değerlere sahip olmayacak mı?”

Konunun medya organlarında deizm gibi akımlarla direk ilişkilendirilerek yankılanmasıyla birlikte başta ebeveynler olmak üzere eğitimciler ve özellikle de din eğitimcilerinin kaygıları ve endişeleri daha da büyüdü. Bu durum o kadar büyüdü ki bazı anne ve babalar çocuklarıyla aralarında çıkan normal / olması gereken farklılıklara bile “deizm” şablon ve algısıyla yaklaşımaya başladılar.

11-13 Eylül, 2019 tarihinde Diyanet İşleri Başkanlığı alanında uzman yaklaşık 70 akademisyen ve eğitimcinin iştirakiyle düzenlediği istişare toplantısında “Güncel Dini Meseleler” başlığı altında Deizm, Ateizm ve Nihilizm gibi konuları iki gün etrafıca müzakere ederek bir süredir ülke gündemini meşgul eden bu konuları kendi gündemine aldı. Üç gün süren bu müzakereler sonucunda Türkiye’deki dini gelişmelerin gerçekten de kaygı verici bir düzeye ulaştığı kanaati hasıl oldu. Deizm, Ateizm ve Nihilizm gibi akımlardan ziyade dini savrulma, dini ilgisizlik ve dini yozlaşma gibi problemlerin altı çizildiği tartışmalarda gençliğin bir anlam arayışı içerisinde olduğu ve bu arayışın da bir “inanç krizi” haline geldiği tespiti tüm katılımcıların kabul ettiği bir saptama olarak kayda geçti.

2. İNANÇ KRİZİ

Türkiye’de dini hayat gerek bireysel gerek toplumsal açıdan uzun bir zamandır normal seyrinde ilerlemiyor. Uzun bir süre din ve dindarlık gericilik, bağnazlık ve çağdaşlık karşıtlığı olarak etiketlenip olumsuzlaştırıldı, hatta 28 Şubat sürecinde dindarlıkları sebebiyle ciddi bedeller ödeyip ağır mağduriyetlere maruz kalarak marjinalleştirilmiş bir kuşak bile oluşmuştur. 2010 yılından sonra bu mağduriyetler ve sebep olan unsurlar ortadan kalkmakla beraber, dini hayat normalleşti denilemez. Dini hayata ilişkin sorunlar mahiyeti bakımından önceki sorunlardan tamamen farklı bir niteliğe evrilmektedir. Bir tarafta yakın geçmişte yaşanan FETÖ vakası, Furkan Vakfı, Adnan Hoca ve benzeri yapılanmalar, diğer tarafta dini yozlaşma, dini ilgisizlik, dinden kaçış, dini savrulma ve Deizm gibi fenomenlerle karşı karşıyayız. Bütün bu durumlar ayrı ayrı ele alınıp ayrı başlıklar altında incelense de aslında bir bütün olarak bakıldığında bir kriz durumuna işaret etmektedir. Başka bir ifadeyle, psikolojik (bireysel), sosyolojik

(toplumsal), felsefi (evrensel) ve teolojik (kozmetik) boyutlara sahip bir “inanç krizi” sorunuyla karşı karşıyayız.

Her ne kadar “kriz” kavramı risk anlamında olumsuzluklar çağrışırsa da aslında bu kavram hem risk hem de fırsat anlamına gelen özel bir kullanıma sahiptir. Krizler içerdikleri risklerden dolayı genellikle panik ve korkuyla karşılanır ve beraberinde sunduğu fırsatlar göz ardı edilir. Kriz eğer iyi yönetilirse çok önemli fırsatlar sağlanabilir. Ülkemizdeki inanç krizi de eğer risk-fırsat yaklaşımıyla ele alınırsa şu an içinde bulunduğumuz karamsar tablo daha olumlu bir hal alabilir.

Dolayısıyla gençlerimizin merkezinde olduğu inanç krizini mikro seviyeden makro seviyeye doğru sistematik bir risk-fırsat yaklaşımı içerisinde ele almak gerekir. Bu bildiri de söz konusu bu krizi mikro seviyede ele alınarak önce fitri yani psikolojik/bireysel boyutuna dikkat çekilecek sonrasında da bu kriz durumunun Haniflik ile ilişkisi irdelenecektir.

3. İNANÇ KRİZİ VE FITRAT

Yukarıda inanç krizi diye karakterize ettiğimiz meselenin en temelinde, yani mikro boyutunda insan gerçeği vardır. İnsan doğasının en temel unsurlarını kavramadan insana ilişkin meseleler de sağlıklı anlaşılamıyor. Ve en temelde yatan bu “insani” bireysel mikro unsuru anlamadan, diğer makro düzeydeki sosyolojik (toplumsal), felsefi (evrensel) ve teolojik (kozmetik) unsurlar da hakkıyla ele alınamayacağını, alınsa da eksik ve yetersiz kalacağını düşünüyorum.

İnsan, tıpkı diğer canlılar gibi, doğan, büyüyen, gelişen, değişen ve dönüşen bir varlıktır. Gelişmekte olan canlılar çeşitli geçiş ve dönüşüm süreçleri yaşarlar ve genellikle sancılı olan bu süreçler bir çeşit kriz halidir. Oldukça hassas ve kırılgan dönem olan bu evrelerde canlı için çevresel faktörlerin yeterliliğine bağlı olarak büyüme fırsatı veya büyümememe, dönüşememe riski vardır. Bu yüzden gelişmekte olan canlılar için kriz normaldir. Hatta olması gerekendir, “fitri” bir durumdur, bir geçiş ve olgunlaşma sürecidir. Doğmanın sancısı ve büyümenin alametidir.

İnanç krizi de hem bedenlen hem de ruhen, bebeklik, çocukluk, ergenlik ve gençlik gibi çeşitli gelişimsel evrelerden geçerek büyüyen bireylerde görülen sancılı bir olgunlaşma halinin inanca taalluk eden boyutudur. Kriz deri değiştirmek gibi gelişimde hassas ve kırılgan bir geçiş süreci olup hem fırsat hem de riskler içerir. Bu çerçevede, inanç krizi bir dönüşüm zamanı olarak ya taklide, ezbere ve öğretilmiş dogmatik inanç esaslarına körü körüne inanmanın ana tema olduğu inanç biçiminden, üzerine düşünülmüş, sorgulanmış ve içselleştirilmiş inanç formuna geçiş potansiyel ve fırsatını veya inançtan uzaklaşma, ilgisiz kalma veya tamamen kopma, inancını yitirme riskini içerir.

Bu gelişim sürecinin hangi yöne everileceği de büyük oranda çevresel faktörlere, yani anne babaların veya eğitimcilerin bu krizi nasıl yöneteceklerine bağlıdır.

Söz konusu bu değişim ve dönüşümün en hassas ve kritik olduğu gelişim evresi çocukluktan ergenliğe geçiş dönemidir. Ergenlikte bedensel, zihinsel ve duygusal değişim ve dönüşüm bir birini tetikler. Erikson'un kimlik krizi olarak etraflıca incelediği³ bu evrenin inanca bakan yönünde en etkili faktör zihinsel gelişimdir. Ergen birey çocukluk döneminin somut düşünce biçiminden kurtulur soyut düşünebilme yetisi kazanır. Ergenlikte ulaşılan bu zihinsel muhakeme gücü bireye dogmatik çocuksu ezber inançları sorgulama imkânı verir. Böylece dini şüphe ve sorgulama başlar.

Bir benzetmeyle daha net şöyle ifade edelim, nasıl ki, ergenlik döneminde meydana gelen bedensel büyüme gereği, ayakkabılar ve kıyafetler yeni gelişmiş ve büyümüş bedene dar gelmeye başlar ve dolayısıyla bu ani ve asimetrik büyüme sebebiyle geçici bir süre sakarlıklar yaşanır, zihinsel büyüme sebebiyle de örneğin çocukluğumuzda zevkle dinlediğimiz masallar bize komik ve saçma gelmeye başlar. Aynı şekilde, bize öğretilen dini bilgileri ve dini inanç öğretilerini de yeni gelişen rasyonel analitik mantık süzgecinden geçirmeye başlarız. Tıpkı ayağımızı sıkı ayakkabı gibi bu inançlar da zihnimize dar ve saçma gelmeye başlayabilir ve bizi adına dini şüphe diyebileceğimiz çeşitli masum zihinsel sakarlıklara sürükleyebilir.

Aslında bireyin deneyimlediği bu yeni durum bir çeşit anlam arayışı ve kendi benlik ve kimliğini yeniden inşa etme sürecidir. Ayağımızı sıkı ayakkabıdan kurtulup bir iki numara daha büyük ayakkabı arayışına girdiğimiz gibi, somut düşünceden soyut ve analitik düşünce kapasitesine geçen zihin şemamızı zorlayan bazı somut, literal ve mitolojik inançlardan da kurtulmak, yeni zihinsel yapımıza uygun soyut ve sembolik inanç arayışına yöneliriz. Başka bir ifadeyle, ergenlik dönemine giren bireyler, çocukluk döneminde din adına öğretilen inançları bir bir sorgulayarak taklidi imandan tahkiki imana geçiş arayışına girerler. Kendi kimliğini yeniden inşa sürecine giren ergenler bu süreçte mahiyeti dini şüphe ve inançsızlığı da içerebilen varoluşsal bir dini arayışa yönelebilirler.

Aslında gençlerimizin bu çerçevede sergiledikleri anlam arayışı ve sorgulama kendi inanç geleneğimiz ve tarihimize yabancı bir konu değildir. Bu konu özelden tevhit inancının babası sayılan Hz İbrahim'in şahsında, genelde de yine onunla ilişkili "Hanif" kavramı içeriğinde var olan bir husustur.

4. HZ. İBRAHİM VE HANFİLİK

Üç tevhit dininin babası olarak bilinen Hz. İbrahim kimdir? O'na neden Hanif deniyor? Hz İbrahim'i Hanif yapan şey neydi?

3 Erikson, E. H. (1959). *Identity and the Life Cycle: Selected Papers*. New York: International University Press.

Hız. İbrahim Kitabı Mukaddes'e göre İsrail oğullarının üç büyük atalarından ilkidir. Yahudilere göre Tanrı Hız. İbrahim'le sözleşme yaparak onu büyük bir milletin babası yapacağına söz vermiştir. Hız. İbrahim aynı zamanda Hristiyanlık ve İslam için de önemli bir şahsiyettir.

Hız. İbrahim'e ilişkin hikâye Tevrat'ın Yaratılış kitabında geçer. Burada Hız. İbrahim, babası Terah ile birlikte Mezopotamya'da bulunan Ur şehriden göç ederek Haran'a yerleşen bir çobandır. Tevrat'a göre, o zamanlarda insanlar birden fazla tanrıya inanırdı. Hız. İbrahim'in babası (Terah) da geçimini bu tanrıların putlarını satarak sağlayan insanlardan biriydi. İnsanlara tek tanrı inancını öğreten ilk kişi Hız. İbrahim'di. Tevrat'ta verilen sınırlı bilgiye ek olarak Yahudi sözlü gelenekte (*Midrash*) de Hız. İbrahim'le ilgili çeşitli hikâyeler anlatılır. Hız. İbrahim'in putlarla alay edip onları kırmasına ilişkin rivayetler bu sözlü kaynaklara dayanır. Hız. İbrahim ve çocukluğuna ilişkin hikâye, bazı küçük nüansları⁴ dikkate almazsak, İslami gelenekte de aynı içeriğe sahiptir; hikâye neredeyse aynı ana fikir etrafında gelişmektedir.

Sözlü Yahudi rivayetlere göre, Hız. İbrahim'in babası oğlu İbrahim'i Nemrut'tan korumak için doğduktan sonra mağarada saklıyor.⁵ İslam kaynaklarında bu olay iki ayrı şekilde aktarılmaktadır; Ibnu'l-Esir'e göre, münecimlerin uyarısını dikkate alan Nemrut, bölgedeki tüm kadınları kontrol ederek kimin hamile olduğunu tespit etmiş ancak Hız. İbrahim'in annesinin hamileliğini tespit edememiştir.⁶ Taberi'ye göre, Nemrut kadınlarla erkekleri tecrit ederek söz konusu bu hamileliği engellemeye çalışmış, ancak Nemrut'un güvendiği yakın adamlarından olan Azer, bir vesileyle mecburen kadınların bölgesine gönderilmiş, sıkı sıkıya tembihlenmesine rağmen, Azer bu ziyarette karısıyla birlikte olmuş ve onu hamile bırakmıştır. Daha sonra, Azer hem bu durumu örtbas

4 Hız. İbrahim'in hayatın ilişkin Yahudi ve İslam kaynaklarında görülen en büyük farklardan birisi Hız. İbrahim'in babasının ismidir. Yahudi kaynaklarına göre Hız. İbrahim'in babasının adı Terah'dır, İslam kaynakları ve Kur'an'a göre, Hız. İbrahim'in babasının adı Azer'dir. Müslüman tefsirciler ve tarihçiler bu fark konusunda çeşitli izahatlar yapmaktadırlar. Bu tartışma çalışmanın konusu için çok önemli bir ayrıntı olmadığı için üzerine durmuyoruz. [*Bu arada şunu da belirtmekte fayda var: Psiko-tarih'i önemli kılan hususlardan birisi de bu konudur. Psiko-tarih için yukarıda bahsedilen türden farklılıklara yoğunlaşmadan hikâyenin ana temasına (grand narrative) odaklaşmak daha önemlidir.*] Ancak konunun detayı için bakınız: ibni Kesir, Tefsiri'l Kur'an'i-Azim, C.II, s. 149; Ebu Abdillah Muhammed b. Ahmed el-Ensari Kurtubi, el_cami'li Ahkami'l_Kur'an, C. II, Mısır, 1967, s. 22; Yusuf ed-Decevi, Daru'l-Maarifi'l-İslamiyye C, I, Tahran, 1933, s. 25; A.J. Wensinck, İbrahim, İ.A., C. V/2, İstanbul, 1950 s. 378

5 Kaufman Kohler, *Abraham*, J.E., VI, London, 1901, p. 86

6 Ibnu'l-Esir, *el-Kamil*, C.I, s. 95

etmek hem de çocuğunu korumak için karısını bir mağaraya götürüp saklamış ve Hz. İbrahim bu mağarada doğmuştur.⁷

Yahudi kaynaklara göre, Hz. İbrahim mağarada üç yıl kalır, sonrasında babası Terah onu mağaradan çıkararak evine götürür, mağaradan çıkan çocuk İbrahim ilk önce güneşi görür ve ‘işte benim Tanrım budur’ der. Gün batıp ay ve yıldızlar ortaya çıkınca; ‘işte şu ortadaki (ay) benim Tanrım, etrafındakiler de onun hizmetkârlarıdır’ der. Daha sonra Hz. İbrahim babasına yerin ve göğün nasıl yaratıldığına ilişkin sorular sorar ve bunların bir yaratıcısının olması gerektiğini söyler, böylece çocuk İbrahim babasını Tanrının birliğine inandırmaya çalışır.⁸

İslam kaynaklarına göre, Hz. İbrahim mağarada 15 ay kalmıştır, bu 15 ayda 15 yıla tekabül eden bir büyüme hızıyla büyümüş ve böylece Hz. İbrahim 15 yaşındaki bir bireyin (ergen) vücut ve zekâ seviyesine ulaşmıştır.⁹ Ergen İbrahim annesinden onu mağaradan çıkarmasını ister, annesi de onu kimse görmesin diye gece mağaradan çıkarır. Hz. İbrahim ilk defa yıldızları görür ve diğerlerinden parlak olan Müşteri yıldızına “işte benim rabbim budur” der; daha sonra o yıldız kaybolunca “ben kaybolanları sevmem” der. Sonra gökte ayı görür “işte rabbim budur” der. Sabahleyin güneşi görünce de “işte rabbim budur, bu daha büyük” der; Akşam olup güneş batınca, “ey kavmim ben sizin şirk koştuğunuz şeylerden uzağım, ben yüzümü yeri ve gökleri yaratana çevirdim ve artık ben O’na ortak koşanlardan değilim”¹⁰ der.

Sözlü Yahudi kaynaklara göre, Hz. İbrahim’in babası Terah put ustasıydı; put yaparak ve satarak geçimini sağlıyordu. Hz. İbrahim de çocukluğunda babasının yanında çalışmış, ona yardım etmiş ve babasının yaptığı putları satmıştır.¹¹ Hz. İbrahim’in putlarla alay edip, onları parçalamasına ilişkin Yahudi sözlü gelenekte aynı ana temayı içeren farklı rivayetler bulunmaktadır. Örneğin *Midraş* rivayetlerine göre, Hz. İbrahim putlara yemek ikram eder, yenmediğini görünce daha iyi yemekler ikram eder, yine yenmediğini görünce Hz. İbrahim kızar ve onları ateşe atarak yakar. Babası duruma vakıf olunca, Hz. İbrahim, putların kendi aralarında kavga yaptığını ve en büyük putun diğerlerini ateşe attığını söyler. Babası; “görmeyen, yürüyemeyen ve bir şey istemeye gücü yetmeyen bir şeyin bunları yaptığını nasıl söyleyebilirsin?” der. Hz. İbrahim de “öyleyse nasıl oluyor da işitmeyen, görmeyen bu tanrılara tapıyor ve gerçek olan Tanrı’yı terk ediyorsun?”

7 Taberi, Tarih, C.I, s. 236-237

8 Kohler, *Abraham*, p. 81.

9 Kuzgun, *Haniflik*, s. 39.

10 Kur’an-ı Kerim, En’am, 78

11 Kuzgun, *Haniflik*, s. 43-48

diye babasına karşılık verir.¹² Bir başka sözlü rivayette, Hz. İbrahim babasının dükkânındayken, bir adam gelip put almak ister, Hz. İbrahim adama kaç yaşında olduğunu sorar. Adam 70 yaşında olduğunu söyler. Bunun üzerine, Hz. İbrahim “dün yapılmış sende daha genç bir tanrıya nasıl inanırsın?” diyerek adamı ayıplayarak alay eder. Diğer sözlü bir rivayette de Midraş rivayetine benziyor, yine aynı hikâye ancak burada yemeği put haneye bir kadın getirmiş, Hz. İbrahim’in putları yakması üzerine olay Nemrut’a ulaşmış, Nemrut da İbrahim’i huzura çağırarak sorgulamıştır. Bu sorgulamada Hz. İbrahim mantığını kullanarak Nemrut’u zor durumda bırakınca, onu ateşe atmakla cezalandırır. Ancak Tanrı bizzat kendisi gökten inerek İbrahim’i ateşten kurtarır ve Hz. İbrahim’e, “seni Keldanilerin ateşinden kurtaran Tanrı benim” der.¹³

İslam kaynaklarında da yukarıdaki değişik rivayetlerde öne çıkan temel unsurlar yer almaktadır; 15 yaş civarında olan İbrahim, put imalatçısı olan babası Azer’e yardım eden ve ona zaman zaman putlarla ilgili sorular soran bir –günümüz tabiriyle- tipik bir ergendir. İslam tarih kaynakları, Yahudi sözlü kaynakları gibi, Hz. İbrahim’in putlardan hoşnutsuzluğunu, onun putları satmaya isteksiz olduğunu ve putlarla dolaşırken “fayda ve zararı olmayan bu putları kim alır?” diye bağırarak putlarla dalga geçtiğini aktarırlar.¹⁴ Yahudi sözlü gelenekte aktarılan putlara yemek yedirme hadisesi¹⁵, bunun üzerine babasıyla olan diyalog¹⁶ Kur’ân-ı Kerim’de de geçmektedir. Kuranı Kerimde anlatıldığına göre, İbrahim’in bu tutumunu gören babası, günümüzde hemen her babanın yaptığı gibi, ona kendi dinini öğretme gayretine girer ve onu putlara kurbanların kesildiği bayrama götürmeye çalışır. Ancak, İbrahim yolda ‘hastayım’ der, gitmez. Halk uzaklaştıktan sonra İbrahim puthaneye gider, önlerine konulan yemeği yemeyen putlara “yemez misiniz” diye seslenir, putlardan ses çıkmayınca, eline bir balta alır ve en büyük olanı hariç diğer tüm putları parçalar, baltayı da büyük putun omzuna koyar. Halk merasimden dönünce durumu görür ve İbrahim’e bunları kim yaptı diye sorarlar, O da alay edercesine en büyük putun yaptığını, ona sormaları gerektiğini söyler. Olay Nemrut’a intikal eder, Nemrut İbrahim’i huzuruna çağırır ve aralarında Yahudi sözlü gelenekte geçen diyaloga benzer bir konuşma geçer: Hz. İbrahim “benim rabbim diriltir ve öldürür” der, Nemrut iki mahkûmu örnek vererek kendisinin de öldürüp dirilteceğini söyler.¹⁷ Bunun üzerine Hz. İbrahim “Benim rabbim güneşi Doğudan doğurur, sen onu

12 Köhler, *Abraham*, s. 86

13 Kuzgun, *Haniflik*, s.46-47.

14 Taberi, *Tarih*, s.236

15 es-Saffât, 91

16 Meryem, 42-46

17 Taberi, *Tarih*, C.I, s. 240

Batıdan doğur"¹⁸ der. Nemrut İbrahim'le baş edemeyeceğini anlayınca onu hapse atar. Hz. İbrahim'in mahkûmiyeti yedi yıl sürer, sonra Nemrut büyük bir ateş yakar ve Hz. İbrahim'i mancınkla ateşe attırır. Allah (c.c.) ateşe "Ey ateş İbrahim'e serin ve esenlik ol"¹⁹ diye emreder ve İbrahim ateşten kurtulur.²⁰

Gerek Yahudi kaynaklar gerekse İslam kaynaklarında farklı ayrıntılarla anlatılan Hz. İbrahim rivayetlerinde bütün değişik anlatılara rağmen aslında değişmeyen ortak bir kurgu ve ortak bir ana temanın var olduğu görülmektedir. Rivayetlerdeki ana unsurlar şöyle:

Putlara tapan gelenekçi Pagan bir toplum

Bu toplumun temsilcisi/lideri (Nemrut)

Bu toplumun üyesi ve bu Pagan inanç sisteminden geçimini sağlayan bir baba (Tareh/Azer)

Bu sistemden kaçak büyüyen ve onu alay ederek eleştiren bir evlat (İbrahim)

Hikâye tüm versiyonlarında gelenekçi Pagan toplumun imtiyazlı yönetici sınıfının imtiyazını kaybetme endişe ve korkusuyla başlıyor. Mevcudu iyi okuyup geleceği tahmin edebilen "kahinlerin" uyarısıyla başlar bu kaygı. Bu korkunun/değişimin kaynağı hemen her versiyonda, doğmuş veya yetişkin biri değil, doğacak bir çocuktur. Nemrut bu doğumu/değişimi/yenilenmeyi engellemek için her türlü tedbiri almaktadır. Ve aslında ironik bir şekilde değişimi hazırlayan da bu tedbirlerdir.²¹ Çünkü, o değişimi gerçekleştirecek çocuk tedbirlerden dolayı gizlice doğar ve büyür, böylece toplumun asimile eden etkisinden de uzak kalmış olur. Hikâyenin tüm versiyonlarında İbrahim baba ve babanın temsil ettiği toplumsal yapının etkisinden uzak büyümekte olan bir çocuktur.

5. HZ. İBRAHİM, İNANÇ KRİZİ VE HANİFLİK İLİŞKİSİ

Şimdi Hz. İbrahim hikâyesine tekrar dönelim; bu hikâyenin en can alıcı noktası genç İbrahim'in putlarla alay edip onları parçalaması ve bu inanca saçma bir inanış diye meydan okumasıdır. Peki, genç İbrahim'i bu davranışa sürükleyen neydi? İbrahim putlarla ve puta tapan kavmiyle neden alay etti? Bu inancın saçmalığını nasıl fark etti? İbrahim'de ki bu sorgulamayı tetikleyen veya motive eden şey neydi?

18 es-Saffat, 91-95; Enbiya, 57-63; Bakara, 258

19 Enbiya, 69

20 Kuzgun, *Haniflik*, s. 45

21 Yani eğer Nemrut herhangi bir tedbir almasa, İbrahim normal şartlarda büyüse, belki o da babası gibi bir put ustası olabilirdi.

Hikâyenin hemen her versiyonunda, putları tiye alan İbrahim 15 yaş civarındadır, yaş konusunda çok sağlam bir kaynak olmasa da hikâyeyi nakledenler İbrahim'i özellikle bu yaş civarında tanımlıyorlar. Bu ayrıntı manidardır ve sorularımızın cevabı da insan fitratının bu ayrıntısında saklıdır. Şöyle ki, 15 yaş civarı bireysel gelişimde önemli bir dönüm noktasıdır, çocukluktan yetişkinliğe geçiş aşamasıdır. On beş yaşındaki bir birey artık ne çocuktur ne de tam bir yetişkindir. İkisi arası bir yerde "yetişkinleşen" bir insandır. Modern psikolojide bu gelişimsel olguya "ergenlik" (*adolescence*) adı verilir. Başta bedensel olmak üzere, zihinsel, duygusal, sosyal ve spirüel anlamda bireyde ciddi değişim ve dönüşümlerin yaşandığı bu ergenlik evresi, günümüzde çok sayıda teorik ve pratik araştırmalar yapılarak oldukça kapsamlı bir şekilde incelenmektedir. Çocukluktan ergenliğe geçen bireyde önce fizyolojik değişiklikler görülür; eller, ayaklar, kollar bacaklar aniden büyür, ses kabalaşır, cinsel organlarda değişim olur, birey artık üreyebilme kapasitesine ulaşmıştır. Zihinsel gelişim alanında son yüzyıla damgasını vuran İsviçreli bilim insanı Jean Piaget'e göre, ergenliğe giren çocuklar akıl yürütme ve problem çözme kapasitelerinde çok büyük bir ilerleme gösterirler. Birey artık soyut düşünebilmekte hem gerçek hem de farazi durumlar hakkında akıl yürütebilmektedir.

Bu ani değişim ve dönüşüm bireyin hayatında birçok anlamda etkili olmaya başlar. Birey şimdi hem yeni bedenine hem de çocuksu naif perdenin kalktığı yeni sosyal dünyaya uyum sağlama mücadelesi vermekte, bu yüzden sık sık duygusal gelgitler yaşamakta, zaman zaman huysuzluk, aksilik ve asilikler sergileyebilmektedir. Yapılan araştırmalar gösteriyor ki ergenler ulaştıkları bu yeni zihinsel kapasiteyle kendi dünyalarına yeniden kendilerince şekil verme süreci yaşarlar; Sosyal ilişkilerinde, toplumsal alanda, inanç ve dini hayatta rasyonelliğin ağır bastığı yeni ihtimal ve imkânların hayalini kurarlar. Çocukluk ezberleri ve masalımsı dünya görüşü çözülür, ebeveyn otoritesi yavaş yavaş zayıflar ve hatta bazen daha düne kadar sorgulamadan inanıp itaat ettikleri inanç ve geleneklere, kendi rasyonel/soyut düşünce kapasitelerinden kaynaklanan bir özgüvenle meydan okumaya ve sorgulamaya başlarlar.

Bireyin psiko-sosyal gelişimini sekiz ayrı aşamada ele alan psikanalist Erik Erikson, bütün insanların gelişim sürecinde çeşitli kritik krizlerle yüzleştiğini ileri sürer. Ona göre bu krizlerin en büyüğü, "kimlik krizi", ergenlikte ortaya çıkar ve erken yetişkinliğe kadar devam eder. Erikson'a göre bu krizin en önemli boyutu ergenin kim olduğunu belirlemesidir.²² Ergen bu süreçte kendine en uygun olanı bulmak için çok sayıda farklı (mesleki, ideolojik, etnik) roller dener. Çoğu zaman bu roller ergeni belirgin bir şekilde ebeveyninden ayrıştıracak seçeneklerdir. Örneğin, eğer ebeveyn dindar değilse, ergen dindar bir kimlik deneyecektir, ebeveyn eğer dindarsa, ergen dindar olmayan veya farklı bir dindarlığı tercih edecektir. Ebeveyn tutucuysa, güvenlik ve emniyeti önceliyorsa, ergen riskli ve tehlikeli

22 Erik H. Erikson, *Identity, youth and crisis*. New York: Norton, 1968

aktivitelere yönelecektir veya en azından ebeveynin kimliğinin zıddına olan seçenekler ergen için ilginç ve çekici gelecektir, deneyemese bile özenip öykünecektir.²³

Şimdi insan gelişimine ilişkin yukarıda özetle verdiğimiz evrensel²⁴ tespitlerle put kıran İbrahim hikâyesine dönüp baktığımızda, soyut/ rasyonel düşünce seviyesine ulaşmış ve bu gelişimsel dönüşümden mühlhem, babasından farklı kendi inanç, kimlik ve kişiliğini inşa etmeye çalışan bir gençle (ergen) karşı karşıya olduğumuz aşîkârdır. Öyle anlaşıyor ki, İbrahim on beş yaşlarına ulaşınca, yavaş yavaş çocukluk dönemi naif ve somut düşünce sınırlamalarından kurtulur ve soyut düşünce seviyesine ulaşır. Böylece daha rasyonel düşünmeye başlar, çocukluk ezberleri bozulur. Çevresinde gördüğü saçmalıkları fark etmeye başlar. Fark ettiği saçmalıklar içerisinde muhtemelen en çarpıcı ve belirgin olan da halkın babasının yaptığı cansız putlara yemekler sunması ve tapınmasıdır. İlgili hikâyelerde tasvir edilen genç İbrahim tam bir ergen ruhu sergilemekte, karşısındaki put yapan veya satan babası dahi olsa bu saçmalıkla alay etmekte, cesaretle eleştirmekte ve bedeli ateşe atılmak olsa da aklın rehberliğinden taviz vermemektedir. Ayrıca, ateşe atılınca kadar gerek babasıyla gerek toplumla gerek Nemrutla olan mücadelesinde İbrahim yalnızdır, güç ve ilham aldığı tek kaynak akı ve ergen ruhudur. Tüm rivayetlerde Tanrı İbrahim ateşe atıldıktan sonra bir koruyucu olarak sahneye çıkmaktadır.

Kısaca özetlersek, Hz. İbrahim'in hikâyesini psikolojik açıdan yeniden okuduğumuzda, geleneği ve geleneksel Pagan inancı temsil eden otoriteyle (bu otorite hem İbrahim'in öz babasıdır hem toplumdur hem de Nemrut'tur) geleceği temsil eden bir evlâdın çatışmasını ve hakkaniyet mücadelesini görürüz. Genç İbrahim babasının mensubu olduğu Pagan geleneği mantıksal kıstaslar doğrultusunda eleştirmekte ve alay etmektedir. İbrahim babasının ve toplumun Pagan inancına bilinçli bir hoşnutsuzluğa ve mantıksal muhakemeye dayalı mesafeli, aykırı ve saldırgan bir tutum sergilemekte ve bu tutumun bedeli olarak sapıklıkla suçlanmakta, toplumsal dışlanmaya ve cezalandırılmaya maruz kalmaktadır. Hz. İbrahim'in bu aykırı tutumu ve sapıklıkla suçlanıp cezalandırılması Hanif kavramının taşıdığı anlamlarla birebir örtüşmektedir. Hz. İbrahim'in Hanif diye anılmasının ve böyle bir sıfatın onun ismiyle özdeşleşmesinin tarihsel arka planında onun bir ergen/genç olarak babasının ve toplumun inancıyla ters düşmesi; bu

23 J.R. Harris, *the nurture assumption: Why children turn out the way they do*. New York: Free Press, 1998

24 Gelişim psikolojisinin ileri sürdüğü teorilerin büyük çoğunluğunun yapılan kültürler arası binlerce araştırmayla evrenselliği ispatlanmıştır. Zaman zaman spekülasyon konusu olan ergenlik aşaması da evrensel olarak tespit edilmiş gelişim olgularından biridir. Aslında Hz. İbrahim'le ilgili rivayet edilen antik hikâye de ergenliğin evrensel bir gelişim aşaması olduğunu ispatlar niteliktedir. İbrahim'in 15 yaş civarında putlarla alay etmesi, babasının putperest inancına meydan okuması ve onunla bu açıdan çatışması ergenlik döneminin özellikleriyle örtüşmektedir.

taklide dayalı geleneksel Pagan inancıyla alay edip tehdit ve ötekileştirmelere rağmen taviz vermeden mücadele etmesi gerçeği bulunmaktadır.

Hanif kelimesinin geçtiği ayetlerin ister her birini ayrı ayrı ister diğer ayetlerle ve Kur'an-da geçen Hz. İbrahim konusuyla ilişkilendirip bir bütün olarak değerlendirelim, bu kavram bir dinin ismi olarak değil, bir tutum ve tavır olarak geçmektedir.²⁵ Bu tavır taklide dayalı ezber bir tutum değil, rasyonel akıl ve muhakemenin önderlik ettiği eleştirel bir tutumdur. Hz. İbrahim'in Hanif olarak vasıflandırıldığı ayetlerde dikkat çeken bir husus da söz konusu ayetlerin "o müşriklerden değildi" vurgusuyla bitmesidir. Buradan da anlaşılacağı üzere, Hanifliğin anlamında neye inanıldığından ziyade, neye inanılmadığı daha fazla ön plana çıkmaktadır. Hanif neye inanmayacağı konusunda nettir ama neye inanacağı konusunda Erik Erikson'un kimlik inşa sürecinde adına "moratoryum" dediği²⁶ türden bir arayış içerisindedir. Batılı fark edip reddeden ama hakkın ne olduğunu araştırandır.

Kur'an-ı Kerim'de 12 ayrı ayette geçen Hanif kelimesi Hz. İbrahim'i betimlemekte, onun batıldan uzaklaşıp hakikate yönelen tutumuna/özelliğine gönderme yapmaktadır. Kelime bu bağlamda batıl, küfür ve saçma olandan bilinçli bir yüz çevirme, mesafeli durma ve doğruya yönelme anlamı taşımaktadır. Ayrıca kelimenin dilbilimsel analizini yapan çoğu araştırmacı, Hanifliğin bir din adı olmayıp, "sapık", "ikiyüzlü", "murdar", "dönek", "dinsiz", "ahlaksız" vb. anlamlara geldiğini ileri sürmektedir.

25 Bkz. **Bakara Suresi, 135**: "Yahudi veya Hristiyan olun ki doğru yolu bulasınız" dediler. De ki "Hayır (biz) Hanif olan İbrahim'in milletine (tabiyiz). O müşriklerden değildi." ; **Al-i İmran Suresi, 67**: İbrahim, ne Yahudi idi, ne de Hristiyandı: ancak, O Hanif bir Müslümandı, müşriklerden de değildi; **Al-i İmran Suresi, 95**: De ki: "Allah doğru söyledi. Öyleyse Hanif İbrahim'in milletine uyun. O, müşriklerden değildi." ; **Nisa Suresi, 125**:İyilik yaparak kendini Allah'a teslim eden ve Hanif olan İbrahim'in milletine uyandan daha güzel din'li kimdir? Allah, İbrahim'i dost edinmiştir; **En'am Suresi, 79**: "Gerçek şu ki, ben bir Hanif olarak yüzümü gökleri ve yeri yaratana çevirdim. Ve ben müşriklerden değilim." ; **En'am Suresi, 161**: De ki: "Rabbim gerçekten beni doğru yola iletti, dimdik duran bir dine, Hanif İbrahim'in milletine. O, müşriklerden değildi." ; **Yunus Suresi, 105**: Ve: "Bir Hanif olarak yüzünü dine doğru yönelt ve sakın müşriklerden olma," ; **Nahl Suresi, 120**: Gerçek şu ki, İbrahim (tek başına) bir ümmetti; Allah'a gönülden yönelip itaat eden bir Hanifdi ve o müşriklerden değildi. ; **Nahl Suresi, 123**: Sonra sana vahyettik: "Hanif olan İbrahim'in milletine tabi ol. O, müşriklerden değildi." ; **Hac Suresi, 31**: Hanifler olarak, O'na (hiçbir) ortak koşmaksızın (kesin ve yiyin). Kim Allah'a ortak koşarsa, sanki o gökten düşmüş de onu bir kuş kapıvermiş veya rüzgar onu ıssız bir yere sürükleyip atmış gibidir. ; **Rum Suresi, 30**: Öyleyse sen yüzünü bir Hanif olarak dine, Allah'ın o fitratına çevir; ki insanları bunun üzerine yaratmıştır. Allah'ın yaratışı için hiçbir değiştirme yoktur. İşte dimdik ayakta duran din (budur). Ancak insanların çoğu bilmezler. ; **Beyyine Suresi, 5**: Oysa onlar, dini yalnızca O'na halis kılan Hanifler olarak sadece Allah'a kulluk etmek, namazı dosdoğru kılmak ve zekâtı vermekten başkasıyla emrolunmadılar. İşte en doğru (dimdik ve sapasağlam) din budur.

26 Erik H. Erikson, *Identity, youth and crisis*. New York: Norton

Haniflik kavramını çağdaş psikoloji (psikanaliz) kuram ve araştırmaları ışığında, Hz. İbrahim'in çocukluğu, ergenliği ve gençliği üzerinden değerlendirdiğimizde. Haniflik klasik anlamda bir din olmaktan ziyade, psiko-sosyal süreçlerin etkili olduğu bir anlam arayışı ve dine yönelik bir tutum ve tavrın ifadesidir denebilir. Haniflik, çocukluktan, ergenliğe, ergenlikten gençliğe doğru bir çeşit olgunlaşma yolculuğunda hem bedensel hem ruhsal (zihinsel, duygusal, sosyal ve spiritual) bakımdan doğmak, büyümek, gelişmek, değişmek ve dönüşmek anlamı taşımaktadır. Başka bir ifadeyle, Haniflik, Hz. İbrahim'in çocukluktan Ergenliğe, ergenlikten gençliğe doğru kendi kimlik ve kişiliğini adım adım inşa ederek büyümesi, Kant'ın da ünlü “*Aydınlanma nedir*” makalesinde altını çizdiği türden bir çeşit vesayetten kurtulup kendi aklını kullanma cesaretidir²⁷ denebilir. Toparlayacak olursak, Haniflik, akli ve ruhsal olgunluktan mülhem Hakla batılı ayırabilme ve batılı mesafeli durabilme yetisini kazanma sonucu olarak gelişen batılın Hak addedildiği yerde aykırı, sapık, murdar ve dinsiz olma (heretic) durumudur. Tüm bu ayrıntılarla beraber, Hanifliğin manidar yapan, onu kirli anlamlardan arındıran şey; Kur'an'ın bu aykırı ruhu alkışlamasıdır.

SONUÇ

Günümüz gençlerinin anlam arayışı ile Hz. İbrahim'e Haniflik sıfatını kazandıran gençlik tutumu arasında önemli benzerlikler bulunmaktadır. Dolayısıyla bugün endişesini duyduğumuz inanç krizi dediğimiz gelişme aslında istisnalar olmakla beraber büyük oranda inanç geleneğimizde hurafe ve ataların dininden uzaklaşıp tevhide giden yol olarak alkışlanan ve Kur'anı Kerim'de övgüyle bahsedilen bir İbrahimi duruş olan “Haniflik” olgusuyla büyük oranda örtüşmektedir. Bu çerçevede olan inanç krizi olumsuz bir durum değil tam aksine tahkiki imanın müjdecisidir.

Din eğitimi ve pedagojisi bakımından hayati öneme sahip bu kritik süreç, Haniflik kavramı çerçevesinde fitrat ve pedagojik ilkeler ışığında başarılı yönetilirse bireyin inancında büyüme ve olgunlaşma fırsatı oluşur. Bireyin inancı taklitten tahkike dönüşebilir. Ayrıca inancın “içselleştirilerek” kimlik ve kişiliğin temel bileşeni haline gelmesi gibi manevi ve özsel unsurların ağır bastığı dindarlık gibi hayırlı sonuçlar elde edilebilir. Başka bir ifadeyle, inanç itikattan imana dönüşür.

Tersi durumda, yani söz konusu bu arayış, sorgulama ve şüphe süreci fitrata aykırı ve pedagojik ilkelerden uzak yöntemlerle idare edilirse,

Ya korku ve suçluluk eksenli sorgusuz sualsiz mutlak itaat içeren patolojik bir “ve-sayet dindarlığı” (Ör: Fetö, Adnan Hoca, Badeci Şeyh vs);

27 Immanuel Kant, “What is Enlightenment?,” in *The Portable Enlightenment Reader*, ed. Isaac Kramnick (New York: Penguin Books, 1995): p. 1–6.

Ya şeklin, ritüellerin, gösterişin, nitelikten ziyade niceliğin, değerlerden ziyade diğerlerinin ön plana çıktığı araçsallaştırılmış bir dindarlık (Ör: Sol elle yemek yemenin kul hakkı yemekten daha fazla önemsenmesi gibi);

Ya lafızcılığın / literalizmin ağır bastığı sefilik ve benzeri radikal dini hareketlere yönelme

Ya da bütün bu yozlaşmalara tepki olarak dinden ve inançtan tamamen uzaklaşma (Deizm, Ateizm vb.) gibi riskli yönelimler ortaya çıkar.

(Prof. Dr. Hasan KAPLAN tebliğini sundu)

BAŞKAN – Prof. Dr. Hasan KAPLAN Hocamıza teşekkür ediyoruz.

Şimdi de “Gençlerin Yeni Dinî Hareketlere Katılımının Psikolojik Nedenleri; Bi-reyin Arayışı mı yoksa Hareketin Başarısı mı?” Doç. Dr. Muhammed KIZILGEÇİT Hoca’mız, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden.

Buyurun Hocam.

GENÇLERİN YENİ DİNİ HAREKETLERE KATILIMININ PSİKOLOJİK NEDENLERİ: BİREYİN ARAYIŞI MI? HAREKETİN BAŞARISI MI?

Doç. Dr. Muhammed KIZILGEÇİT²⁸

ÖZET

Yeni Dini Hareketlerin çoğunun hedef kitlesini 15-25 yaş arasındaki gençlerin oluşturduğu bir vakıdır. Bu hareketlerin çoğunun hedef kitlesi gençler olduğu için bu tür dini hareketler “gençlik dinleri/tarikatları” olarak da tanımlanmaktadır. Bu doğrultuda bazı hareketler çocukları ve gençleri kazanmak için ayrı birtakım projeler hayata geçirmeye çalışmaktadır. *Sahaja Yoga* hareketi çocukların eğitimi ve gelişimi için İtalya, Hindistan, Kanada gibi ülkelerde çeşitli okullar açmıştır. Bu okullarda özellikle küçük yaştaki çocuklara bir yıl gibi bir sürede sıkı disiplin altında bir eğitim verilmektedir. Bir diğer Yeni Dini Hareket *Tanrı’nın Çocukları*, “Gençliğe Ulaşma (YouthReach)” projesiyle gençlere yönelik çeşitli faaliyetler düzenlemektedir. Hareketin İngiltere’deki genç üyelerinin, Londra ve diğer birçok şehirde uyguladıkları sokak tiyatroları projesi örnek olarak verilebilir. Tanrı’nın Çocukları Hareketi bu tarz uygulamalarla gençleri daha iyi bir hayata sahip olma yolunda yönlendirdiklerini iddia etmektedirler (Turan, 2018, 298).

Günümüzde insanların, modern hayatın yabancılaştıran ve yolunu kaybettiren etkilerinden korunmak için bir ölçü arayışında olduğuna hükmedilir. Bu bağlamda Yeni Dini Hareket (YDH) mensubiyeti ilk olarak, modern dünyada hakikati yaşamak adına zamanı geri almaya dair bir arzuyu yansıtmaktadır. İkinci olarak, bu aidiyet aynı zamanda kadim olan hakikati modern zamana taşıyarak onu çağdaş ve seküler bir düzlemde eyleme/yaşama taşıma isteğini ifade etmektedir. Bu noktada Yeni Dini Hareketler, moderniteye karşı bir protesto şeklinde nitelenmektedir. Bu argümanın hedefinde kurumsallaştırılmış dinin ve seküler yapının bireyin eliyle yapı bozuma uğratılması vardır. Bu

28 Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Psikolojisi Anabilim Dalı, mkizilgecit@atauni.edu.tr

durum ‘din’e yeninin ve modern bir sosyal yapı olan hareketin katılması; ‘yeni’ yani ‘seküler’ olana da dinin katılmasıyla gerçekleşmektedir. Bunun için de pek çok Yeni Dini Hareket modern, anti-modern, hatta bazen post-modern unsurlarla kaynaşır. Bunlar hem moderniteye uyum unsurlarını ve hem de ona direnmenin unsurlarını içerirler.

Yeni dini hareketler, oldukça çeşitli ve renkli bir görünüm arz etmektedir. Bazıları teolojik olarak oldukça tutucu; bazıları radikal bir biçimde yenilikçidir. Bir kısmı geleneksel dinler içerisinde ortaya çıkarken diğer bir kısmı senkretik bir görünüm sergilemektedir. YDH’lerin büyük çoğunluğu Avrupa ve Amerika’da ortaya çıkmasına karşın Asya, Afrika ve Latin Amerika kökenli hareketlerin sayısı son yıllarda hızla artmış ve artmaya da devam etmektedir. Yine bazı hareketlerin büyüyen üye sayılarını arttırmalarına karşın, diğer bazı YDH’ler ezoterik ve gizemli yapıları dolayısıyla zayıflamış ya da ortadan kaybolup gitmiştir. Bu ve benzeri hususlar, konuyla ilgilenen araştırmacıların da dikkat çektiği üzere (Chryssides, 2012, s.xi) YDH’leri tanımlamayı zorlaştırmaktadır. İşaret edildiği üzere YDH’lerin bazıları Hinduizm, Budizm ve Hristiyanlık gibi dünya dinleri içerisinde çıkarak gelişme gösterirken bir bölümü ise senkretik ya da eklektik bir yapı arz etmektedir. Bundan dolayı YDH’ler genellikle kökenlerindeki ana dinlerin bir mezhebi veya tarikatı olarak görülürler. Buna karşılık YDH’ler ise kendilerini geleneksel dinlerden ayırma gayreti içerisinde dirler. Bazı araştırmacılar bu gayreti iki gerekçeyle açıklamaktadır: Birincisi, YDH’ler içinde doğdukları mahalli büyük dinin, yeni yorumlarını içerdikleri ve geleneksellikten ayrıldıkları için insanların zihinlerinde oluşan olumlu veya olumsuz önyargılarla anılmak istemezler. Ana dinin bir mezhebi veya tarikatı olmayı küçültücü, ayırıcı ve sınırlandırıcı olarak değerlendirirler. İkincisi ise “sekt” kavramı olumsuz anlamlar çağrıştıranın yanı sıra hukuki birtakım mahzurları da beraberinde getirmektedir. Bazı ülkelerin kanunlarında geleneksel inanç dışındaki küçük gruplara din hürriyetinin tanınmaması, farklı hareketlerin “dini bölücü” olarak nitelendirilmesi, onların suç sayılması gibi hususlar bu sebepler arasındadır. YDH’ler, “sekt” kelimesinin çağrıştırdığı olumsuzlukları önlemek ve daha rahat faaliyet yürütebilmek için kendilerinin “sekt” değil, bilakis “yeni bir din” olduklarını iddia etmektedirler (Sarıkcıoğlu, 2000, s.81).

Yeni Dini Hareketler kavramı, alana dair çalışan uzmanlara göre kökü bazı Yunan filozoflarına, apokaliptik ve mistik hareketlerin arttığı, ayrıca Münster şehrinde âhir zamanın geldiğini ve Münster’in yeni Kudüs olacağını ilân eden Anabaptistler gibi yapılanmaların oluştuğu 1500’lü yıllara dayanan, 1800’lerde daha net bir oluşum zemini bulan, 1950’lerden (II. Dünya Savaşı’ndan) sonra ortaya çıkan, 1960 ve 1970’lerden itibaren de yaygın bir ilgi görmeye başlayan ve söylemlerinde coşkun bir dini, ruhî ve felsefi yaşantı vaat eden birbirinden farklı oluşumları ifade etmek için kullanılan bir kavramdır (Melton, 2006: 126; Kirman, 2014: 17; Özkan, 2014: 27; Dawson, 2014: 49; Saliba, 2014: 91; Bromley, 2014: 109; Clarke, 2005: IV; Chryssides, 2007).

YDH'lere katılmak, sadece Yeni Dini Hareketlerin stratejik başarısı mı? Yoksa bireyin modern çağda hayat tarzının kendisine sunduğu imkân mı? Ya da arayışının karşılık bulduğu anlam alanı mı? Müptelası olmaktan kendisini alamadığı kavurucu bir kısır döngü mü? Bu tebliğde, YDH'lere katılımın bireyden kaynaklanan psikolojik nedenleri teorik ve alan çalışmalarının sonuçlarından hareketle aktarılmaya çalışılacaktır. Bu bağlamda genel olarak yeni bir dini harekete katılımın birey bağlamında muhtemel temel nedenleri olarak şu unsurlar aktarılmaktadır: Yoksunluk (mahrumiyet), yabancılaşma, dinî meselelerle kafası meşgul olma temayülü, kişinin kendi şahsiyeti hakkındaki kararsızlığı ve şahsî bunalım tecrübesi. Sonuç yeni dine katılan kişinin aklın ve ruhen sağlıklı olmadığıdır. (Saliba, 2014, s.82; Saliba, 2003: 78).

1.1. Mahrum Bırakılmış Birey

Sosyoloji ve antropolojide işlevsellik kuramı muhtemelen en yaygın olanıdır. Bu teori, YDH'lerin geleneksel dinlerin karşılayamadığı pratik ve psikolojik insânî ihtiyaçları gidermek üzere ortaya çıktığını ifade eder. İnsanlara özellikle kültürel ve sosyal değişiklikler sırasındaki beşeri problemlerle baş etmede fayda sağlamak için meydana geldiğini savunur. Bu görüşün esas destekçilerinden biri olan Glock (1973), yeni dinlerin ekonomik, sosyal, psikolojik, etik ve felsefi yoksunluklara bir cevap olarak ortaya çıktığını açıklar. Bu görüşü destekleyenler, geleneksel dinlerin modern bireyin ihtiyaçlarını etkin bir şekilde cevap veremeyeceğini temel alarak yeni dinlerin kültürel krizden kurtarma imkânını işaretle işlevselliği çağdaş alana uygulamaya çalışmışlardır (Saliba, 2014: 90).

Pek çok çağdaş kült toplumunun/yeni dinin çoğunluğunu teşkil eden beyaz orta sınıf idealist genç insanlar çoğu zaman yalnız, bunalımlı ve belirsiz gelecek karşısında endişelidir. Bağımlı olmaya eğilimlidir. Şefkate hararetle muhtaçtırlar. Kendi hissi dayanaklarını temin edemezler, kendi değerlerini hissetmek, aidiyet hissi ve hayatını anlamlandırmak için harici güçlere ihtiyaç duyarlar. Alındırılar, sıklıkla onları hayal kırıklığına uğratan ve onlara değer vermeyen toplumun geneline karşı düşmandırlar. Yetişkinliğin bir talebi olduğu kadar pek çok kişi tarafından arzuyla beklenen özgürlük onlara ezici gelmektedir.²⁹ Mahrumiyet içeren bu durum birey veya grupların maruz kalabilecekleri beş şekilde gerçekleşmektedir:

Ekonomik mahrumiyet: Toplumda gelir dağılımından kaynaklanan bir mahrumiyet olarak görülür. Birey kendisini standardın altında görmektedir. Kişilerin ekonomik düzeylerinin göreceli olduğu söylenebilir. Fakat burada önemli olan başkalarının kişiyi hangi düzeyde gördüğü değil, kişinin kendisini hangi düzeyde gördüğüdür.

29 Aktarılan paragraf pek çok çalışmada belirtilen kaynaktan alıntılanmaktadır: *Committee on Psychiatry and Religion, Leaders and Followers: A Psychiatric Perspective on Religious Cults* (Washington, DC: American Psychiatric Association, 1992), p. 28.

Sosyal mahrumiyet: Kişinin prestij, statü, sosyal katılım vb. konularda kendisini düşük görmesi ve bu sebepten çevresi tarafından kabullenilmediği hissini yaşamasıdır.

Organizmik mahrumiyet: Zihinsel ve fiziksel mahrumiyetleri kapsar. Herhangi bir bedensel ya da zihinsel özür nedeniyle kişi toplumla bütünleşme hissini yakalayamaz.

Ahlaki (etikal) mahrumiyet: Kişinin artık toplumun temel değerlerinin kendi hayatını düzenleme kabiliyeti taşımadığı ve kendisinin yeni bir alternatif bulması gerektiği hissini yaşamasıdır.

Ruhsal (psşik) mahrumiyet: Kişi maddi tatminler anlamında problemler yaşamaz, fakat manevi olarak yaşantısından zevk almamaktadır. Ruhsal mahrumiyet genelde şiddetli ve çözümlenememiş sosyal mahrumiyetin ardından yaşanır (Köse, 2004, s.412).

YDH'lere katılımın çoğunlukla sosyal mahrumiyet neticesinde gerçekleştiğini düşünmek Saliba'ya göre isabetli görülmemektedir (Saliba, 2003: 79). Bunun için Stark ve Bainbridge'nin de belirttiği üzere *başarılı kültür toplumun ayaktakımından ziyade elit tabakasına göz dikmektedirler* (Stark & Bainbridge, 1885). Dawson'un işaret ettiği gibi YDH'lere katılanlar ekonomik olarak orta ve üst sınıf bir aileye sahip olan toplumun avantajlı, iyi eğitilmiş bireyleridir:

Eğitim düzeyini düşündüğümüzde hiç de şaşırtıcı gelmeyen bir husus ise YDH dönmelelerinin genel olarak orta ve üst sınıf insanlardan yani toplumun avantajlı kesimlerden olduğudur. Scientology, Moonculuk, Hare Krishna Hareketi, Rajneesh ve Church Universal ve Triumphant tarikatları için rakamlar bu durumla örtüşmektedir. Dönmelerin ebeveynleri genellikle profesyonel, iş idarecisi veya iş dünyasının idari kesimlerinde çalışan kimselerdir; yetenekli veya yetenezsiz beden işçileri çok az bir oranla temsil edilmektedir (Dawson, 2014 b: 218).

Bununla birlikte Yeni Dini Hareket katılımcısının iyi eğitilmiş ve avantajlı ekonomik bir düzeyde olması onu bazı durumlarda dezavantajlı kılabilir. Şöyle ki daha ziyade ailesinin sunduğu bu sosyal refah düzeyi onun geçmişte baş edemeyeceği bir soruna karşılaşmaktan alıkoymuş olabilir. İyi eğitilmiş olması onu *hakikatin ve hayatın ne olduğu* sorusuna götürdüğünde ahlaki ve ruhsal yoksunluk hissiyle YDH'lerin vaatlerine rehin kılabilir (Saliba, 2003: 80). Bu yaklaşım YDH'lerin negatif psikolojik değerlendirmeyle ele alınmasına bir örnek olarak düşünülebilir. Buna göre YDH'lerin yeni üyelerinin benzer süreçten geçtiği kabul edilir. Zira YDH'ler tarafından kabul edilen üyelerin kendilerini kırılgan hale getiren eğilimleri vardır. *YDH'lerin liderleri bu yetişkin zaaflarını kullanır ve muhtemel üyeleri daha iyi ve daha mutlu bir hayat vaadiyle kandırır. Birey bir kez buna katıldı mı bu uygulamanın esiri haline gelir (duygusal/fiziksel). Bu hareketin amaçları felsefi ve teolojik beklentileri doğrultusunda ağır bir doktrin sürecinden geçer. Yeni üyeler bir müddet barındırılır ve toplumdaki uzaklaştırılır. Yeni inancını özgürce seçmez, daha ziyade onun esiri olur. Çünkü yeni inanç siteminde devamlı güdülenirler, asla soru*

soramazlar, orada bulunmalarını sorgulayamazlar, gitmeyi ya da kalmayı kendileri seçemezler (Saliba, 2014: 84).

Yeni Dini Hareketlerin oluşumuyla ilgili mahrumiyet teorisinde, bireyin kendini bir şekilde zarara uğramış ya da mahrum bırakılmış hissettiği fikrinden hareket edilir. Bu durum, birbirinden farklı alanlarda imkân dâhilindedir. Ekonomik, sosyal, etik, fizyolojik ve psikik mahrumiyet, bu olgunun çeşitli biçimleridir. Toplumsal mahrumiyetler, eğilim olarak kilise tarzı organizasyonlara yol açarken; fizyolojik mahrumiyetler, kültürleri davet eder. (Holm, 2004:36-37).

Yoksunluk teorisi, YDH'lere katılımı açıklamak için araştırma yapanları cezpt etse de farklı kültür ve tarihi tecrübeye sahip bireylerin niçin üye olduklarını bir yönüyle izah etse de birkaç açıdan eksik olarak değerlendirilmektedir. Şöyle ki güven ve huzurun değişen şartlara rağmen geleneksel yapılarda olduğu ön kabulü ve bunlardan uzaklaşmanın mahrumiyet psikolojisiyle bir tercih olduğu düşüncesi eksik bir değerlendirme olarak görülmektedir. Bundan ayrı olarak, toplum üyeleri tarafından yoksun olduğu ve bu saikle YDH'lere yöneldiği düşünölen bir birey kendisini yoksun olarak hissetmeyebilir (Saliba, 2003: 80).

1.2. Yabancılaşmış Birey

Değişik kültür veya dinlerden kaynaklanan yeni dinî oluşumlar, günümüzde geleneksel kültüre karşı ciddi bir tehdit veya meydan okumadır. Zira bunlar hem insanların geleneksel kültüre karşı yabancılaşmalarına yol açmakta hem de onların yaygın davranış kalıplarından farklı tavır ve davranışlar geliştirmelerine, dolayısıyla mensubu oldukları topluma karşı yabancılaşmalarına neden olmaktadır (Yitik, 2014: 255).

Yabancılaşma kavramı Latince'de başkası ve yabancı anlamlarına gelen "*alienus*" kelimesinden türetilmiştir (Slattery: 2012, 126). Yabancılaşma kavramına, farklı disiplinlerden değişik anlamlar yüklenmiştir. Ancak kavramın tanımındaki psikolojik tonun ağırlığı göze çarpmaktadır. Şöyle ki kavramla ilgili teklif edilen tanımların ortak noktası *insanların kendi özünden, ürününden, kendi kimlik ve şahsiyetini oluşturan tarihi, sosyolojik, kültürel ayrıca tabii ve toplumsal çevresinden koparak onların egemenliği altına girmesi* şeklinde olup temel vurgu insanın özüne yapılmaktadır. Yani yabancılaşma kavramı insanın bütönlüğünü kaybetmesi temelinde, birey ile onun dünyası arasındaki diyalektik ilişkinin bilinçte kaybolduğu bir süreç olarak ifade edilmektedir (Karaca, 2014: 37; Cevizci, 1999: 906; Sezen, 2002: 93; Ünal, 2011: 165).

Berger bu durumu "birey ile onun dünyası arasındaki diyalektik ilişkinin bilinçte kaybolduğu bir süreç, ayrıca toplumsal dünyanın insanı (canlı) nesnelliğinin, bilinçte tabiatın gayri-insanı (ölü) nesnelliği haline dönüştüröldüğü bir aşırı-uzamlı (overextension) nesnelleşme süreci" olarak tanımlamaktadır (Berger, 2011: 169). Bireyin ken-

disine, diğer insanlara ve dünyaya yabancılaşması olarak da tanımlanan (Saliba, 2003: 81) bu kavram daha kapsayıcı bir şekilde üç temel anlam alanına atıfla tasnif edilebilir: Bunlardan birincisi, insanın biyolojik ve psikik yapısal özelliklerine (fitrat) yabancılaşmasını ifade eden bireysel yabancılaşma, diğeri ise kişinin diğer insanları ikiye bölme, bencil ve ilgisiz, sosyal düzeni de baskıcı bir şekilde algıladığı durumlara referansta bulunan bir sendrom olarak tanımlanan sosyal yabancılaşmadır. Dini hayatta meydana gelen, ana modelden ve merkezden sapmaları ve dinin insan üzerindeki etki ve fonksiyonlarındaki zayıflamayı ifade etmek üzere kullandığımız dinsel yabancılaşma kavramı da, yabancılaşma kavramına yüklenen diğer bir anlam oluşturmaktadır (Karaca, 2014:39; Berger, 2011: 170-172).

Gençlik, bu dönemde “dünyaya yabancılaşma” duygusuyla “her şeyi yapabilecek denli güçlü olma” duyguları arasında gelip gider. Gençliğe yabancılaşma, dünyayı gerçek dışı bir yermişçesine algılama, soyutlanma ve insan ilişkilerinden kopma biçiminde tecrübe olarak yansıyabilir. Yabancılaşmanın en yoğun yaşandığı dönem de gençlik dönemidir. Bu duygu, kısmen genç insanın dünyadan ve diğer kuşaklardan gerçekten kopuk olmasından, kısmen de benliğiyle dış dünya arasındaki uyumsuzlukları yaşayış biçiminden kaynaklanabilir (Geçtan, 1989: 96, Geçtan, 1989, s. 96; Gürsu, 2015, s.50; Gürsu, 2012, s.112-113).

“Dinsel yabancılaşma” kavramı, insanın fitratından başlayarak, Tanrı-insan ilişkisinin kurulamaması, zayıflaması, kopması, bu ilişkinin üzerine kurulduğu değerlerin dejene olması ve dinsel sembol ve kurumların fonksiyonlarını icra edememesi şeklinde tanımlanabilir. Bu bağlamda Tanrı-insan ilişkisinin kurulamaması (dine ilgisiz veya karşı olmak) “dine yabancılaşma” olarak isimlendirilebilir. Nitekim birçok insanî güdünün dinî hayatı yönetmesiyle dinin gerçek özünün bozulması ve bu şekilde topluma lanse edilmesinin muhtemel mühtedileri dinden uzaklaştırması, dinsel yabancılaşmanın “dine yabancılaşma” olarak nitelendirilebilecek boyutunu oluşturmaktadır. Bunun sonucu ise, genellikle dinsel bir inanca sahip olmama, faydacı, tutarsız, dış güdümlü bir dinî yönelim içerisinde saplantılı ve dogmatik bir dindarlık olarak ortaya çıkmaktadır. Buna göre dinî olarak gerçekte ihtiyaç duyulan şeyler yerine, yapay gereksinimler ikame edilmesi, diğer şeylerde olduğu gibi dinde de yabancılaşma meydana getirmektedir (Karaca, 2014: 109).

Yabancılaşmanın birey ve toplum hayatında gözlemlenebilen birçok yansıması bulunmaktadır. Birey düzeyinde konuya yaklaşıldığında yabancılaşmanın ortaya çıkarıldığı en önemli sonuçlardan birisi, benliğin zayıflaması ve hatta yok olmasıdır. Hayatın anlamını kaybetmesi, insanın iç dünyasında içine düştüğü çelişki ve çatışmalar, aşırı derecede bencilleşme ve hedonist yönelimler, daha yüksek değerler ve hedefler için mücadele gücünü giderek kaybetmek yabancılaşmış benin içine düştüğü bunalımlar

olarak değerlendirilmektedir. Nitekim yabancılaşmayla birlikte insanda; benlik yitimi, kaygı durumları, anomi, yalnızlık, umutsuzluk, kişiliksizleşmek, köksüzlük, anlamsızlık, tecrit edilmişlik, kötümserlik, değer ve inanç yitimi gibi bir dizi psiko-sosyal bozukluk meydana gelmektedir (Karaca, 2014: 159-160).

Saliba'ya göre modern toplumlarda yabancılaşma “çok güçlü, oldukça yaygın ve gerçekten de belirleyici bir trend”e dönüşmektedir. Bu bağlamda, güçlü bir dini geçmişe sahip geleneksel ailerin ergenleri, din tercihi konusunda düşünme seçeneği sunan aile ortamında büyüyen gençlerden daha fazla yabancılaşma duygusunu yaşadıkları söylenebilir. Bu noktada, ergenler arasındaki yabancılaşmanın etnik ve genlerden daha ziyade dini faktörlerden etkilendiğini ifade etmek daha doğrudur. Ayrıca ergenlerin yabancılaşmaya çok eğilimli oldukları görülmekte; bu da YDH’ler tarafından cezbedilenlerin niçin daha çok genç yetişkinler olduğunu açıklayabilmektedir (Saliba, 2003:81).

Yabancılaşma, tanımında aktarıldığı üzere temelde tuhaf ve tekbaşlılığa götüren bir tecrübedir. O bireyin, kendisini ne yakınlarına, ailesine ve toplumuna ait hissetmesini; ne de onlara karşı sıcak bir iletişim içerisinde olmasını sağlar. Düşük öz-saygı, birincil ilişkilerin eksikliği, kişisel hatalar ve memnuniyetsizlikler bireyi yabancılaşmaya yakınlaştıran temel unsurlardır. Satanist kültler, şiddet eğilimli sokak grupları, Neo-Nazi ırkçı hareketler, terorist organizasyonlar ve geyler gibi marjinal gruplar, yabancılaşmış bireylerin cenneti olarak ifade edilmektedir (Saliba, 2003:81).

Ailenin şekli, rolü ve fonksiyonlarının değişim süreci içinde olduğu kabul edilen bir durumdur. Öncelikle ailenin eğitim ve sosyal kontrol gibi geleneksel fonksiyonlarının bir çoğu toplumun diğer kurumlarına aktarılmıştır. İkincisi ise erkek ve kadınların rolleri özellikle artan sayıda kadının iş gücüne katılmasından ve eğitim ve mesleki kariyerlerini izlemelerinden ötürü önemli ölçüde değişmiştir. Üçüncü olarak modern tıp insanın cinsel fonksiyonları üzerindeki kontrolü arttırmıştır. Dolaylı olarak cinsel ilişkinin sadece evli çiftlerle ve temelde üremeyeyle ilişkilendirilmemesi gerektiği şeklinde bir yargıyı güçlendirmektedir (Saliba, 2003: 82-83).

YDH'lere katılan kişiler uyumsuzluğu içeren başarısız sosyalleşme sürecinden geçmiş bireyler olarak karakterize edilir. Zira marjinal gruplar tarafından cezbedilen ergenlerin sosyalleşmesi pürüzsüz olmaktan uzaktır. Bu durum ilgili bireylerin doğumdan başlayan süreçle iletişimsiz ve çatışmacı bir aile ortamında büyümelerinden kaynaklabildiği gibi başarısız bir eğitim hayatından, ailenin dini pratiklerine karşı ergenin gösterdiği hoş olmayan deneyimlerden de kaynaklanabilir. Bu hoş karşılanmayan şartların varlığı genç yetişkinleri ailelerine, dinlerine ve toplumlarına karşı yabancılaşmış ve hayal kırıklığına uğramış bireylere dönüştürebilir. YDH'ye katılım bağlamında yabancılaşma teorisi, aslında kişinin bu tercih öncesinde ailevi, bireysel, toplumsal ve dinsel bazı sorunlar yaşadığını da göstermektedir. Çünkü yabancılaşmanın YDH'lere

sürüklediği genç, neticede belirtilen sorunlarını ne aile ortamında tartışabilip çözebilmiş ne de toplumsal kabulü sağlayacak bir karşılık bulabilmiştir (Saliba, 2003: 83).

Yabancılaşma bağlamında, YDH'lere üye olma sebepleri düşünüldüğünde, bireyin bu hareketleri tercihte yabancılaşmanın “bireysel, sosyal ve dinsel” boyutlarının her birisinin katılımcı adaylar için farklı düzeyde ve zaman dilimlerinde hissedildiği söylenebilir. Çünkü bireyi bu aşamaya getiren, bireysel özellikleri, grup iletişim/sizliği veya dinle olan ilişki niteliği olabilir. Saliba'nın bu bağlamda özellikle aile ilişkilerine işaret etmesi dolayısıyla da yabancılaşmayı YDH'e katılımın olumsuz faktörlerinden biri olarak ifade etmesi şu çıkarımlara götürmektedir: Genelde kabul edildiği üzere yabancılaşmanın olumsuz bir tecrübe; buradan hareketle YDH'lere katılım da aslında bu belirsizlik içerisinde çokta tutarlı olmayan bir tercih olduğudur. Dinsel yabancılaşma bağlamında ise YDH'lerin tercih edilmesinde bireyin din ile olan ilişki niteliğinin önemli olduğu düşünülebilir. Zira bireyin, doğuştan ait bulunduğu dinin kendisini tatmin etme niteliğinde olmaması kendisini dinsel bir yabancılaştırmaya götürmektedir. Bu aşamadan sonra benimsediği yeni dini veya YDH'nin ise kendisine bir aidiyet ve anlam alanı sunması onu dinsel yabancılaştırmadan alıkoyabilir ya da insan tecrübesinin her yeni ile karmaşık bir ilişki kurma potansiyeli onu yeni yabancılaşmalara veya yalnızlıklara taşıyabilir.

Betimlenmeye çalışıldığı gibi yabancılaşma teorisiyle durumun açıklanması Yeni Dini Hareketlerin ortaya çıkışının yegâne önemi, 'onların modern toplumun bazı kesimlerinde modernitenin zorlamalarının, insanın tolerans sınırına ulaştığının bir işareti ve devamında rahatlatma ve hafifleme arzusunun simgesel değerleri olmalarıdır' noktasına getirmektedir. Ayrıca, gerçekten bu zorluklardan kurtulmanın kurumsal veya yerleşik alandan başka yerlerden gelmesi gerektiği ima edilmektedir. Fakat Yeni Dini Hareketler, sadece yaygın bir sosyal rahatsızlığın *belirtileri* olarak da düşünölseler bu niteliğiyle de olsa bir gösterge olmaları açısından önemlidir (Dawson, 2014: 53).

1.3. Kimlik Arayışında Birey

Doğumundan ölümüne kadar her birey tabii ya da sözleşmeye dayalı pek çok gruba üye olarak hayatını devam ettirir. Ayrıca o, sosyal kimliğinden kaynaklanan bir duygu ve düşünceyle kendisini kuşatan sosyal çevreyi çeşitli kategorilere bölerek, onları olumlu ya da olumsuz bir takım tasnif edici algılamalarla içselleştirmeye çalışır. Bu durum bireyin mensup olduğu veya olmadığı dinî gruplara yönelik algı ve değerlendirmelerde de kendisini hissettirir (Yapıcı, 2004: 1). Bir harekete katılan kişilerden bir çoğunun, bu harekete kendi hayat koşullarında meydana gelecek ani ve büyük bir değişiklik ihtimalinin çekiciliğiyle katıldıkları kabul edilen bir durumdur. Geniş çaplı ve çabuk bir değişikliğin gerçekleşmesi için yoğun bir çabaya veya yoğun bir motivasyona elbetteki ihtiyaç vardır (Hoffer, 1995: 29).

En yalın anlamı ile bir kişisel veya toplumsal varlığın kendi kendini bir şeyle özdeşleştirmek suretiyle algılayıp tanımlamasını ifade eden ‘kimlik’ ya da ‘özdeşlik’ (identity); fert açısından bakıldığında, belli bir toplumsal ortamda veya bir sosyal grup içerisinde kişinin ayırt edici çeşitli özellikleri ve özü itibarıyla tanınmasını anlatırken, toplumsal bakımdan bir sosyal grubun veya toplumun kendi öz varlığının ötekinden ayrılışını simgelemektedir. Bu bakımdan da, ‘bireysel kimlik’, ‘şahsi kimlik’, ‘grup kimliği’, ‘toplumsal kimlik’ veya ‘kültürel kimlik’... gibi kimlik türlerini, bir ölçüde farklı kategoriler şeklinde birbirinden ayırt etmek gerekmektedir. Buna göre *bireysel kimlik*, kişiyi başkalarından ayırmak üzere kurumlarca verilmiş bulunan, çoğu zaman ‘*resmî*’ bir özellik taşıyan hüviyet ifade ederken, *şahsî kimlik* kişinin başkalarıyla ilişkilerinin psiko-sosyal yönünü yansıtmaktadır. *Grup, toplum, millet ve kültür* açısından kimliklerde ise, o grubu, toplumu, milleti yahut kültür varlığını oluşturan fertlerin müşterek varlıkta özdeşleşmeleri, ortak ülkü ve simgelerde birleşmeleri ve kolektif tase ve kıvançları paylaşmaları söz konusu olmaktadır (Günay, 2001: 377-378; Coşkun, 2003: 6).

Kimlik arayışında olan genç, toplumdaki rolünü, yerini, idealini ve amacını bulmaya koyulur. “Ben kimim?”, “ben neyim?” “neye nasıl inanmalıyım?” ya da “biz kimiz”, “bizler hangi kültürel millete ya da inanç grubuna mensubuz” sorularını soran genç, bu sorulara verdiği cevaplarla kimliğini oluşturacak şu özellikleri edinir: Bağımsızlık arzusu ve kendi başına karar verebilme. *Hayat felsefesine, bir takım inanç ve değerlere sahip olma*. Sosyal statü, mesleki rol ve gelecek hakkındaki beklentileri belirleme. *Cinsel kimliğini kazanma*. (Kula, 2001: 45-47; Yapıcı, 2003, s. 212; Karabulut, 2016; 390).

Ergenlik çağındaki genç, bu dönemin kendine özgü çözüme kavuşturması gereken sorunlarıyla karşılaşır. Ergende olduğu gibi, ana-babanın da yeni uyum düzenlemelerini gerekli kılan bu zor dönemin özellikleri, her biri aynı oranda önemli olan dört ayrı grupta ele alınmaktadır: Bu aşamada çözülmesi gereken en önemli sorunlarından biri, *bilinçdışındaki ana-baba kavramlarında* yapılmak zorunda olunan değişikliktir. Her şeyi bilen ana-baba algısına karşı kurgulanmak zorunda olunan yeni durum anksiyete ve güvensizlik duygusuna sebep olabilir. Ana-babanın güçlü imgesini yıkmaya yönelik çabalar gençleri onların yerine geçecek başka kişilere yönlendirebilir. *Sürecin sonunda ana-babanın gencin gözünde geçici olarak değerini yitirme durumu onu yalancı önderlerin güç gösterilerine sürükleyebilir* (Gençtan, 1989: 92). Bu durumu pekiştiren diğer bir husus ise ebeveyn ile genç birey arasındaki çatışmalardır. Zira bu çatışmalar gençlerin, babalarının -seküler veya kutsal ne olursa olsun olsun- inancını terketmelerinde bir gerekçe olarak gençler tarafından öne sürülmekte ve din değiştirme bağlamında konuyu işleyen uzmanlar tarafından da kabul görmektedir (Hood, Hill, & Spilka, 2009: 274).

Kimlik olgusu dinamik bir süreç olduğu içindir ki, pek çok durum bağlamında birey ve toplum için *kimlik arayışı* (özdeşim), *kimlik bunalımı*, *kimlik kayması*, *kimlik in-*

şası... gibi olgu ve süreçlerden söz edilmekte; hızlı değişim ortamlarında ortaya çıkan kültürel kırılmalar, çatlaklar, boşluklar veya en azından belirsizlikler ve anomi halinde bu tür kimlik sorunları toplumlarda daha da hayati problemler olarak kendilerini hissettirmektedir. Bu çerçevede, öteki birçok etkenin yanında din de kendi yerini almaya devam etmektedir. Çünkü bireysel veya toplumsal olarak kendini bir şeyle özdeşleştirerek kimliğini ortaya koymaya çalışan insan ve toplum, bu özdeşim süreçleri çerçevesinde birçok hallerde dinî ve kutsal değerlere sarılmakta ve kimliğini onun aracılığı ile ifade etmeye çalışmaktadır (Coşkun, 2003: 7; Karabulut, 2018: 32).

Kimlik krizinin bireyler üzerinde büyük bir etkisi vardır. Bu tip bir kriz ebeveyn otoritesine karşı çıkma ile ilgili bir krizdir. *Kimlik krizi*, bireyin yüzleşeceği kararları almada yetersiz olma durumu olarak ifade edilir. Bu durum ciddi ve ağır bir kimlik yayılması/parçalanması tecrübesini yaşatır. Karar verememe, karmaşaya, kalabalıklarda kimlik kaybına sebep olur. Ayrıca düşük iletişim ve çalışmada zorluğu, izolasyona eğilimli tatmin olunamayan ilişki niteliğini içerir. Bu bağlamda kimlik karmaşasının kendisini negatif kimlikle ifade eden bir durum olduğu da belirtilmelidir. Aktarılan bilgiler neticesinde herhangi birinin “tehlikeli ve istenilmeyen” gruplar olarak düşünülen YDH’lere katılımı, patolojik ve ancak terapi ile tedavi edilebilecek bir durumla doğrudan ilişkilendirebilir (Saliba, 2003: 87). Kaçınılmaz gibi görünen bir durum olmakla birlikte; farklı yaklaşımların da olması gerektiğini düşündüren bir durumdur bu algı.

Dini ve etik açıdan güvenli olmayan bir dünyada yetiştirilen pek çok genç, kimlik duygusunun kaybını, tarihi devamlılığa sahip normal duyguların eksikliğini tecrübe edebilmektedir. Onlar yaşama yönelik alışkanlıklarını durmadan değiştirip dönüştürebilmekteler. Oldukça kısa dönemde kimliklerinin dramatik olarak değiştiğini açığa vuran pek çok farklı tecrübeleri deneyebilmekteler. Bell’e göre yükselişte olan YDH’lerin en önemli özelliği, geçmişe dönmeleri; geleneğin, yani geçmişle bugünü birbirine bağlamanın peşinde olmalarıdır. Bu bağ ölüyle diriyi, hatta doğacak olanı buluşturur. Kişinin bugününe anlam verir. Bu bağla birlikte kişi modernitenin kendisine yüklediği karmaşık kişilik yapısından kurtulur ve geçmişiyile, gerçek belleğiyle bütünleşir (Bell, 2014: 239).

Dawson’a göre modernite ve geleneksel sosyal düzenin ölümü genelde toplumun kurumsallaşmasının yükselişiyle aynileştirilir. Kitle bürokrasileri modern sosyal hayatın “kamusal” alanında, ticaret, hükümet, yasa, eğitim, sağlık ve hatta din alanlarında dönemin düzenidirler. Fakat paradoksal olarak hayatın mahrem alanında insanların hayatlarının duygusal olarak en önemli tarafları kurumsallaşmanın yapısal bozumuyla karşı karşıyadır. Arttırılmış kişisel otonomi adına evlilik, çocuk büyüme, cinsellik, cinsiyet rolleri ve ilişkileri, tüketim, meslek ve maneviyatın hepsi, tercih etme meseleleri haline gelmektedir. Fakat birçok insan için tercihler hayret verici hale dönüşmektedir. Özellikle insanların hayatlarındaki diğer bütün beğenileri, daha kişiselsiz, katı, resmi ve

işlevsel bir rasyonelliğin emirlerine maruz kaldığında ümitsizlik ve belirsizlik, salıverilmiş yeni özgürlüğün sözde ürünleri haline gelirler. Bu, modern hayatın vaziyetidir: Gitgide insanlar, ilgisiz bir toplumun karşısında özel tercihlere dayalı bir silsile sayesinde kendi kimliklerini biçimlendirmelidirler. Fakat yaratılmış kimlikler, doğal olarak dengersiz/değişken ve huzurdan çok bir kaygı kaynağıdır. Çünkü biz kolayca anlaşılmayan tercihlerin süregiden çeşitliliğiyle çevrelenmiş görünüyoruz (Dawson, 2014: 52).

Saliba'ya göre ise, silik ve belirsiz kimlik deneyimlerinin sebebi batı kültürünün bireyi bir şahsiyet olarak değil; kimlik numarasından ibaret değersiz bir varlık olarak görmesidir. Buna karşın dinler, bireyin kişilik yapısını destekleseler de farkında olmadan kişiliksizleştirme süreçlerine de sebep olabilmektedirler. Onlar sadece mensuplarının bireysel ihtiyaçlarını koruyup kollamada değil inanç-paylaşım alanlarında da başarısız olabilmişlerdir. Geleneksel kiliseler, üyelerinin bireysel memnuniyetinden ziyade belirlenmiş davranış kalıplarının ve statik kuralların yerine getirilmesini ısrarla istemektedirler. Belirtilen vurgular kimlik duygusu üzerine negatif etkilerde bulunmuştur. Yabancılaşmayla sonuçlanan bu süreçle birlikte birey “gerçek” ve “derin” kişiliğinden uzaklaşmıştır (Saliba, 2003: 87).

Batı toplumunun kültürel değişim ve kimlik problemlerini inceleyen Baumeister'e göre toplum, eskiden olduğu gibi, gençlerin hayatlarına rehberlik edecek ve hayatı şekillendirecek bir ideolojik alan oluşturmamaktadır (Baumeister, 1986: 114). Bu durum din değiştirenlerin toplumlarıyla bütünleşmemelerine, yani sağlıklı bir sosyalleşme sürecinden geçmemelerine neden olmuştur. Bu sebeple bir başka dine geçmeleri ve bu yeni dinin mensuplarıyla bütünleşme sağlamaları kolaylaşmaktadır. Böylece din değiştirenler kendilerini toplumlarından ayıran bir dünya görüşü ile yeni davranış biçimlerine sahip olmuşlardır (Köse, 2014: 131).

Yeni dinlere katılan bireyler mazoşistik, spiritüel saldırganlık, otoriteye boyun eğme gibi ayrıca “diğer insanlardan fiziksel ve duygusal doyumunu istemeyi veya almayı reddetme”, “cinsel ihtiyacını veya toplumsal iletişim ihtiyacını karşılamada başarısız olma” ve depresyon gibi bazı problemlerle baş edebilmede yetersizlik göstermektedirler. (Saliba, 2003: 88). Pek çok yeni din bireyleri zihinsel huzur, manevî olgunlaşma, tatminkâr deneyimler ve maddi başarılarla cezpt etmektedir. Böyle yaparak onlar kişisel gelişime ve bireyin en yüksek ferdi değerine ilgilerini yoğunlaştırmaktadırlar. Bu durum özellikle yarı dini karşılaşım gruplarında, The Forum (daha önce Erhard Seminar Training [EST] olarak bilinen) ve Scientology gibi kişisel gelişim hareketlerinde özellikle görülür. Burada temel odaklanılan nokta kişisel kabiliyetler, maneviyat, özgürlük ve kimlik duygusu gibi bireyin kendini gerçekleştirmesini sağlayacak bireysel ihtiyaçlarıdır. Bazı yeni dinler, bir kimlik krizi ile rahatsız olmuş kişilere biraz rahatlatma sağladıkları iddia etmektedirler (Saliba, 2003: 88).

Kendisini gerçek ya da gerçekdışı tehditlerle karşı karşıya bulan, en azından bu tehditleri gerçeklik perspektifinden algılayan, benlik algısına yönelik bir muğlaklık yaşayan, rekabete dayalı bir şekilde kimliğine yönelik geliştirdiği projeler sonucu kendisini performans ustası olarak bulan modern insanın giderek nihilist bir içeriğe sahip olması kısmen kaçınılmaz gibi görünmektedir. “Ben kimim” ya da “neden” gibi sorular, kendisini tanımlamaya çalışan bireyin soruları olduğu kadar, herhangi bir dinin de ortaya attığı ve aynı zamanda çeşitli cevaplar önerdiği sorular olacaktır. Öte yandan, yine modernitenin bireyin kabulü ile ilgili olarak şart koştuğu onaylanma, olumlanma, kabul görme, beğenilme, sevilme gibi bireyin benlik algısını şekillendiren ve onu içinde yaşadığı dünyaya ait hissettiren unsurların ancak güçlü bir rekabet duygusunu pompalaması ve her an bireyin benliğinden çekilip alınma olasılığının başka arayışlara yol açması beklenmelidir. Ancak bu arayışların da eninde sonunda bir başarı hikâyesine dönüşmesi, modernitenin ikliminin hâkimiyetinin anlaşılması açısından anlamlıdır (Mirza, 2014: 52-53).

Modern bireye ve modern bireyin benlik tasarımına, ayrıca kutsala yönelik arayışında, “ben” odaklı olmak vardır. Ben algısına yönelik vurgunun altında, postmodernite ile birlikte kendisine hareket alanı bulan kapitalizmin sunduğu değerler sistemi yatmaktadır. Başarı odaklı, dolayısıyla rekabete açık insan, kaçınılmaz olarak “beni” vurgulayan bir benlik algısı inşa etmekte ve değerler sisteminin değişkenliği dolayısıyla bu algıyı yeniden inşa eder hale gelmektedir. Kendisinin belirlediği tarzdaki ben-odaklı bir dünya üretiminden de keyif almaktadır. Ben-odaklılık durumu, bireyin kendisi için seçtiği gerçekliği çekip çıkarma ve kendisini gerçekliğin bütünselliğinden ayırma şeklinde tezahür ettiği için, içinde patolojik bir yan da barındırmaktadır (Funk, 2013: 55; Mirza, 2014: 51).

Kutsalı, bastırılan dönüşü olarak okuyan psikanalitik perspektif, dini, topluluğun iktisadi işlevi üzerinden temellenen bir yapı olarak değerlendirirken, bireyin kutsala olan eğilimi (kişiye özel din olarak nevroz) ile toplumsal boyutlara sahip olan din (evrensel nevroz) arasında hem bir ayırım hem de bir ilişki olduğu saptaması üzerinden hareket eder (Ricoeur, 2007: 220; Mirza, 2014: 63). Psikanalitik yaklaşım, kutsal ve buna denk gelebilecek dinsel olanın bireyin bilinçaltında olup bitenlerin, daha doğrusu bilinçaltına itelediklerinin kaçınılmaz bir şekilde dışavurumundan kaynaklandığını savunmaktadır. Buna göre, yüce olan, bastırılanın yorumlanmasından ziyade, bastırılanın yorumlanması şeklindeki etkiyi ortaya koyan bir durumu açığa çıkarır. Bu denkleme göre kutsalla kurulan ilişki, bireyin kendisiyle kurduğu, aslında hiçbir zaman hayal ettiği gibi somutlaştırmayacağı bir ilişki biçimi olarak yorumlanabilir. Bireyin kendisi ile ilişki kurma girişimi, tam olarak tanımlayamadığı ve adlandıramadığı parçalarını girişimsel bir çabayla bulup çıkarması ve kendisini bir bütüne dönüştürme niyetinin, en azından

evrensel bir çaba olduğunu ve bu bağlam üzerinden kutsallığın da aynı evrensel özden beslendiğini dile getirebilir (Mirza, 2014: 64; Ricoeur, 2007:163).

1.4. Krizde olan Birey ve Anlam Arayışı

En genel anlamıyla hayat, bir zıtlıklar yumağıdır. Bir taraftan varoluşsal engellemeye ve dolayısıyla anlamsızlık duygusuna yol açacak yapıcı ve dramatik durumları besleyen hayat, diğer taraftan en olumlu tecrübelerle yol açacak eşsiz imkân ve fırsatlarla doludur. İnsan hayatını konu edinen tüm disiplinler, varlığı anlamlandırma çabasının ve hakikat arayışının insanla var olduğunu belirtmektedir. Bu eğilim, insan varoluşunun ayrılmaz bir yönünü oluşturur ve hayatın çift kutuplu yapısında geliştirici etkilere açık olmayı; imkânlarından mümkün olduğunca yararlanmayı ve ortaya çıkan engeller karşısında olumlu bir mücadele sergilemeyi ifade eder (Bahadır: 2002, 7,165). İnsanın anlam arayışı yaşamındaki temel bir güdü olup eşsiz ve özel bir yapıdadır (Frankl, 2007: 95).

Yeni Dinî Hareketler'in ortaya çıkışı, daha önce belirtildiği üzere, kültürel ve siyasi krizlere bir cevap olarak görülmektedir. Zira böyle bir ortamda kendini arayan insan, çağın en temel problemlerinden "varoluşsal engellenme" ile yüz yüze gelir. Modernitenin sunduğu her türlü imkâna karşın insanların büyük çoğunluğu içlerini kaplayan anlamsızlık duygusundan kurtulamamaktadır (Bahadır: 2002, 7). Geçtan'a göre, yaşamın doğaüstü bir örüntü izlediğine ve bu tasarım içinde belli bir rolü olduğuna inanan insan bu konuda fazla bir rahatsızlık yaşamaz. Ama nesnel gerçekliğin sorgulandığı teknoloji çağında bu rahatlığı yaşayan insanların sayısı giderek azalmaktadır. Bunun için astroloji ve reenkarnasyon gibi inançlara bağlanan ya da kült ve benzeri topluluklara katılarak boşluğa düşmekten kurtulmaya çalışan insanların sayısı giderek artmaktadır (2013: 135).

Anlam krizi ve ahlaki kriz perspektifine göre Yeni Dinî Hareketlere karşı dönüşüm eylemleri temel olarak, ahlaki bağlılıkların muğlak ve çalkantılı olduğu toplumlarda, gençler tarafından yaşamlarını ahlakla anlamlı kılma ve kutsala giden yollarda anlam bulma arayış gayretleriyle temsil edilmiştir (Park: 2013, 37).

YDH'ler özellikle Birleşik Devletler'de 1960'lı yılların sonundaki slogan vaizlerinin 1970'lerin başında Hindu mantra vaizlerine doğru hızlı "dönüşüm çözümüyü" desteklenen "devrim" in algılanan başarısızlığına dair hayal kırıklıkları ve ümitsizliğin nasıl geliştiğini ortaya koyar (Rochford, 2014: 143). Hare Krişna hayranı ve Demokratik Toplum için Öğrenciler (SDS) örgütünün resmi üyesi olan Rochford'a göre anlam krizi ile birlikte "*vasıta krizi*" olarak da adlandırılabilir bu durum bazı aktivistlerin hoşnutsuzluklarını politik ve yapısal değişikliklerden, bireysel dönüşümlere doğru yönlendirmiştir (Rochford, 2014: 143-144).

Kült üyesinin karakteristik yansıması bize dindar, duygusal olarak yoksun, kendine ve topluma karşı yabancılaşmış, kişisel kriz durumunda olan ve dinî arayışlara çoktan koyulmuş bir görüntü sunmaktadır. Hunter, YDH'ler tarafında cezp edilmiş gençlerin karakterlerini şu şekilde tanımlamaktadır: “kimlik karmaşası, aile üyelerine karşı yabancılaşma, zayıf toplumsal, kültürel ve dinî bağlar ayrıca dünyanın görünüşe bakılırsa kontrolden çıkmış güçsüzlük hali” (Hunter: 1998). Glanter, YDH üyelerini, genellikle marjinal bir inanç ve yaşam biçimi benimsemeden önce ağır patolojik bir hastalıktan veya psikolojik bir endişeden acı çeken; bu nedenle de yalnız, depresif ve de duygusal olarak rahatsız bireyler olarak nitelemektedir (Galanter, 1982: 1539; Saliba, 2003: 89).

Talihsizlik veya hata deneyimi birilerinin, herhangi bir zorlukla karşılaştığında niçin alternatif çözümler aramaya koyulduğunun yaygın bir açıklamasıdır. Pek çok araştırma, aile hayatının belirsizliğini, politikanın, sosyal hayatın veya ekonomik beklentinin geleceğinden ümidin kesilmesini; çok yakın bir akrabasının veya yaşamında önemli yeri olan bir arkadaşının ani vefatı durumunda acının yaşanması gibi dinî veya diğer durumları buna örnek vermektedir. Kriz zamanlarında birey, yenilenmeye ve kontrol dışı problematik durumların çözümüne söz veren mesajlara oldukça açıktır (Saliba, 2003: 89). Hoffer, hayatları kısır ve güvensiz olan kişilerin, kendi kendilerine yeterli ve kendine güveni olan kişilerden daha çok itaatkâr eğilimli olduklarını belirtmektedir. Hayal kırıklığına uğramış kişi için, sorumluluktan kurtulmak, karşılaştığı güçlüklerden kurtulmaktan daha çekicidir. Bu kişiler, çaresiz başarısızlıklarının ve kendi kendine karar vermenin sorumluluğundan kurtulmayı özgürlükleriyle değiş tokuş etmeye isteklidirler (Hoffer, 1995: 160).

Belirtilen özellikler pek çok daha genç yetişkine atfedilmiş özelliklerdir ki bu gençler cezbedilmekten daha ziyade yeni dinlerin aktiviteleri tarafından reddedilen ve kendi kişisel problemleriyle baş edebilmede başarılı olan ayrıca kültürel veya dinî miraslarını terketmeden modern şartlara adapte olan kişilerdir. Çağımızın değişen sosyo-kültürel şartları göz önüne alındığında bu özellikler, sadece sıradan olmaları açısından değil aynı zamanda zihinsel hastalık veya zihinsel bozukluk, duygusal dengesizlik veya psikolojik fonksiyon bozukluğunun temelde göstergeleri olmamaları açısından normaldirler. Yukarıda belirtilen özellikler ekstrem bir şekilde geçerlilik kazanırsa o zaman bu özellikler bireyi seçim yapamaz duruma getirebilir. Burada cevaplandırılması gereken soru, geleneksel dinlerin veya psikolojik danışma imkanının sunduğu desteği bulmak yerine hangi şartlar altında bazı genç yetişkinler yeni dine katılmaya karar vermektedir. (Saliba, 2003: 89). Dahası bireyin, her önemli karar alma aşamasında yüz yüze geldiği bazı ahlaki baskılar da vardır. Fakat bizzat bu baskılar, maalesef ki bireyin yanlış kararlar almasına yol açmasına rağmen ne kişiyi zihinsel olarak hasta eden ne de insanın özgürlüğünü elinden alan baskılardır. Kült kişilik tipi, hızlı değişen kültürel çevrelerde ve aşırı hareketli toplumlarda yaşayan genç yetişkinler arasında oldukça yaygın ve kolayca kapılabilirler

bir durum olarak belirir. Bu tiplerin “umumî olup olmadıkları” hakkındaki yerleşik tartışma, olası bir kült üyesinin ayırt edici ve güvenilir bir profilinin oluşmasına neden olur. Bu durum da kaçınılmaz olarak, gençlerin niçin YDH’lere katıldıklarını açıklayabilen diğer psikolojik faktörleri ortaya çıkarır (Saliba, 2003: 90).

Barker’ın üyeler için YDH’lerin önemi bağlamında ifade ettikleri yukarda aktarılanlara kısmen cevap olarak düşünülebilir. Ona göre YDH’lerin önemi bireyden bireye ve bireyin cinsiyet, sosyal statü ve diğer özelliklerine göre değişebilir. YDH’yi anlamlı kılan şey katılımcısının istikameti, anlamı, kurtuluş umudunu, ortak paydada buluşabileceği bir topluluğa aidiyet hissini, Tanrı ile ilişki niteliğini düzenleyecek bir fırsatı ve ruhsallığını geliştirecek bir imkanı bulmuş olmasıdır (Barker, 2001: 25).

Gerek popüler literatür gerekse psikolojik çalışmalar, insanların hırslı bir arayışla yeni dinlere nasıl girip çıktıklarının ayrıntılı bir resmini ortaya koymaktadır. Bireyin *psikolojik zayıflıkları* ve *kült üyeleriyle iletişime* girme ihtimali YDH’lerce kabul gören başarılı üyeliğe alım için yeterli nedenler olarak görülmektedir. Belirtilen gerekçeler, -hakikati izaha muhtaç olmakla birlikte- her bir şahsın mutlu bir gülücüğün ve coşkuyla haykırılmış cazip bir sözün kolay lokması olduğunu hissettirmektedir (Saliba, 2003: 90).

Dini bir yapıya üyelik süreci karmaşık bir süreçtir. Yeni dine katılan kişiler “*arayan*” olarak tanımlanmaktadır. Bu kişiler dini, kilise tarafından inşa edilen organizasyonlar ve sorgusuz sualsiz kabul edilen inançlar bütünü değil; “ruhsal arayış” olarak görme eğilimindedirler. Onların pek çoğu ısrarcı misyonerlerin yaklaşmasından önce, zaten farklı dinî inançları ve toplulukları ayrıca alternatif yaşam stillerini araştırma girişiminde bulunmuşlardır. Buna karşın üye kazandırma yöntemleri profesyonel kariyer sahibi, kendi kişisel dinî geleneğiyle aydınlanmış, güven ve memnuniyet duygusuna sahip ve belli bir yaşam standardı oluşturmuş bireyler oldukça az bir etkiye sahiptir. Bir kimse YDH’lere katıldığında, tercih etmenin bazı ölçülerinin gerekli kıldığı bir stres kendisi için kaçınılmaz olur (Saliba, 2003: 90).

Belirtilen durumun tecrübe edilmesinde kiliseye ya da kurumsal dinlere adaptasyon güçlüğünün etkin olduğu ifade edilebilir. Davie’nin Batı toplumundaki dinî yapıyı açıklarken kullandığı “ait olmadan inanma” (believing without belonging) (Davine, 1990: 455) kavramı bu olgunun isabetli bir ifadesidir. Şöyle ki Batılı bireye içinde doğup büyüdüğü toplum, rasyonel biçimde düşünmeyi, dinî konu ve kurumları bu yaklaşımla sorgulamayı önermiştir. Neticede onlar da Hristiyanlığı makul bulmamaya; dinî gelenekleri sorgulamaya, entelektüel, ahlaki ve dinî açıdan Hristiyanlığın doğruluğunu araştırmaya başlamışlardır. Genelde Hristiyanlığı, inanç sisteminden ziyade dinin temsilcisi pozisyonundaki kilisenin özellikle ahlaki konulardaki uygulamalarını ya terk etmiş ya da dikkate almadan inanmışlardır (Köse, 2014: 131-132; Mehmedoğlu 2013: 131).

Bu yönelim neticesinde dine ve özellikle Hristiyanlığa olan inançlarını gençlik yıllarında kaybeden insanlardan bir kısmı başka dinlerde veya kendilerince daha kutsal bir alternatif düşündükleri hareketlerde bir şeyler aramaya başlamışlardır. Bu durum, YDH veya diğer dinlere yönelen bireylerin hayatlarını yönlendirebilecek, hayatı anlayıp yorumlamalarını sağlayabilecek bir çerçeve ve bir anlam sistemine sahip olma arzusunda olduklarını göstermektedir (Köse, 2014: 131,136).

Sonuç olarak, birey “evsiz zihin” (homeless mind) modunda bir yaşam tecrübe etmektedir. “Evsiz zihin” yaklaşımında birey modernleşme ile varlığı artık eskiden olduğu gibi kutsal değil, seküler bir şekilde algılamaktadır. Bu süreci yaşayan Batı düşüncesinde varlık ve hayat “rasyonel olarak anlaşılabilir” görülmekte, ama büyük problemlerle karşılaşıldığı zaman Batı insanı kendini kozmosta ve toplumsal yaşantıda evsiz, barksız, sığınaksız kalmış hissetmektedir (Köse, 2014: 138).

Yeni din arayışında olanlar için kurumsal din, Batı için Hristiyanlık yalnızca ismen (nominal) bağlı olunan, içselleştirilemeyen ve ancak pasif bir şekilde kabul edilen bir olgu haline gelmiştir. Bu sebeple aşırı seküler hale geldiğini düşündükleri toplum içerisinde “manevî alan” arayışına girmişlerdir. Bu kutsallık arayışının ulaştığı nokta, Batı’da YDH’lerin doğuşu ve mezhepler arası geçişlerle sonuçlanmıştır. Çünkü günümüzde Batı’da gelenekselliği ve muhafazakârlığı korumak isteyen gruplar yükselişte iken, modernizme adapte olmaya çalışanlar, Berger’in de ifade ettiği üzere gerileme sürecindedir (Berger, 2014 a: 40; Köse, 2014: 144).

1.5. Dine Eğilimli Birey

İnsan ruhunun derinliklerinde onu dine yönelten bir takım içsel faktörler vardır. İnsan-din ilişkisinin farkına varıldığı ilk zamanlardan itibaren bu ilişkinin kaynağını, boyutlarını ve sonuçlarını ele alıp yorumlayan pek çok açıklama biçimi ortaya konulmuştur (Bahadır: 2002, 139).

İyi bir dünyada yaşadığını düşünenler bu dünyayı aynen korumak, hayal kırıklığına uğramış kişilerse bu dünyayı temelden değiştirmek isterler (Hoffer, 1995: 33). Bell, on yedinci yüzyıldan on dokuzuncu yüzyılın sonuna kadar devam eden süreci *kutsala karşı büyük saygısızlık dönemi* şeklinde tanımlamaktadır. Bu dönemde ahlaki alanda ve bireyin varoluşsal sorunlarla ilişkisinde önemli bir değişim olduğunu ve bu değişimin insanlara kendi dünyalarına ilişkin tutarlı fikirler sunan dinî cevaplara sahip ve onların kültürel temellerini sarsan bir değişim olduğunu belirtir (Bell, 2014: 233). Yine Bell’e göre kutsal karşıtlığı (profanation) arz eden bu döneme damgasını vuran üç eğilim vardı:

1. Gerek ekonomik ve gerekse siyasal alanda çok keskin bir bireycilik fikri ortaya çıkmış ve kişiye sonsuz özgürlük hissi veren bir rüzgâr esmeye başlamıştı.

2. Dinin yerini, bireye kendini ifade etme imkânı sağlayan müzik, resim, şiir, edebiyat gibi sanat alanları almaya başlamıştı.

3. Ahirete yönelik korkular azalmış, cennet-cehennem inancı zayıflamıştı (Bell, 2014: 234).

Bu dönemde Batıda geleneksel dinlerin büyüünden sıyrılmaya yol açan ve insanlara tatmin vaat eden beş cevap biçimi ortaya çıkmıştır. Batının sırayla tükettiği cevaplardan son aşamada aktarılacak olgunun hâlihazırda tecrübe edildiği söylenebilir. Bunlar: Estetikçilik, politik dinler, rasyonalizm, varoluşçuluk ve sivil dinler (Bell, 2014: 234).

Gelişmiş dünyada ferdin tek başına bırakılmasındaki artış ve az gelişmiş birçok milletteki eğitim eksikliği, pek çok bireyi, topluluk özelemlerini doyurmayı vaat eden grupları kabul etmeye sevk etmektedir (Sellers, 2006: 226). Zira insanlık her türlü sınır, statüko, sistem, farklılık, kesinlik, tabu, rol, cins ve sınıf tasniflerinin aşıldığı, her an her şeyin yaşanabileceği, ihtimal ve tercihlerin arttığı bir süreci yaşamaktadır. Birbirleriyle çelişen farklı dünya görüşleri aynı zamanda birbirleriyle de yarışmaktadır. Pek çok insan artık dini bir ihtiyaç değil, bir tercih konusu olarak algılamaktadır; inanacaksa bile hangi Tanrı'yı seçeceğine kendisi karar vermektedir (Baloğlu, 2014: 285).

Davie'nin ifadesiyle Batı'da dine karşı olan tutumu "yükümlülük anlayışından tercih anlayışına geçiş olarak tanımlayabiliriz. Çünkü eskiden yapılması zorunlu görülen şeyler şimdilerde kişisel bir tercih meselesi haline gelmiştir. Artık insanlar şöyle düşünüyor: Kiliseye gidiyorum (veya herhangi bir organizasyona katılıyorum), çünkü bunu ben istiyorum. Böyle yaparak özel bir ihtiyacımı karşılıyorum. Gittiğim yer, bana istediğim şeyleri sağladığı sürece oraya bağlılığım devam edecek. Ama istediğim zaman da gitmekten vazgeçebilirim. Herhangi bir zorunluluğum yok; tercih benim!" (2014: 207).

Küreselleşme sürecinde öne çıkarılan batılı bireyin aktarılan süreçle sahip olduğu din anlayışı, 'dini çoğulculuk' gibi gözükmektedir. Dini çoğulculuk, kısaca, bütün dinleri, özellikle de yaşayan büyük dinleri, Tanrı'ya eşit seviyede ulaştıran yollar olarak kabul eden görüşün adı olup; hakikat değeri açısından dinler arasında ayırım yapmayı reddeder. Dini çoğulcu için, Tanrı'ya ulaştıran pek çok dini yol vardır. Böylece, çok kültürlülük, görecelilik ve postmodernizm gibi kavramlarla ifade edilen günümüzün hâkim anlayışıyla da uyum içinde olan dini çoğulculuk; bir anlamda, çeşitli dinlerin hakikat iddialarında bulunmaları sorununu, "demokrasi" vasıtasıyla çözüme kavuşturmayı denemektedir (Aydın, 2001: 291; Kılıç, 2004: 374).

Dine eğilimli olma faktörü, *bireyin kişilik yapısına*, dinin bireyde karşılık bulduğu *anlam alanına* ve genelde toplumun özelde de bireyin dini olana karşı tepkisine / *çoğulculuk anlayışına* atıfta bulunmaktadır. Sekülerleşme bağlamında mevzu edilen çoğulculuk

ve özelleşme kavramları bireyin tercihlerini etkilemektedir. Bu kavramlar bağlamında bakıldığında, din sosyal bir zorunluluk olmaktan çıkmakta ve özel bir seçim haline gelmektedir. Çoğulculuk bir açıdan kurumsal farklılaşma, sübjektif ilişki, diğer açıdan da çok sayıda dünya görüşünün kültürel teklifinin imkânını sunar. Bu aşamada birey anomiden kaçınmak için varlığının kendisine anlamlı gelen bir yorumunu seçme ve inşa etme eğiliminde olur (Rııs, 2006:202).

Kişilik, bireyi başkalarından ayıran; bireyin doğuştan getirdiği ve sonradan kazandığı ayırt edici, tutarlı ve yapılaşmış özelliklerinin bütünü olarak ifade edilmektedir. Ayrıca, duygularımız, yeteneklerimiz, güdülerimiz, mizacımız, sosyal, fiziksel-psikomotor ve bilişsel özelliklerimiz, karakter ve değerlerimiz, inançlarımız, tutumlarımız, görüşlerimiz vb. tüm özelliklerimiz kişiliğimizi oluşturur. (Senemoğlu, 2005: 72) Kişilik yapısı bağlamında bakıldığında, Yeni Dini Hareketlere katılımı araştıran bireylerin diğer bir psikolojik özelliğinin, bu kişilerin dindarlığa ve felsefi konulara meraklı olmalarıdır.

Entelektüel bir arayış veya dinî bir yönelim bireyi ideoloji gibi olgusal alanlara yönlendirebilir. Fakat İdeoloji, bir kişinin yeni bir dine yönelmesi için ilk cezp edici faktör olmayabilir. Pek çok genç yaşamlarının farklı dönüm noktalarında karşılaştıkları zorluklarla baş edebilme imkânı sağlayan toplumunun inançlarına ait olmaya ve bunları bir inanç olarak benimsemeye -ebeveynlerinden daha dindar bir eğilimle- yönelme ihtiyacı hissedebilir. Nitekim YDH'ler bu arayışı ideolojik bir formatla karşılamaya çalışmaktadırlar. YDH'lere katılan kişiler, "dünyayı kurtarma" arzusuyla motive edilmektedir. Kadın veya erkek üyeler, dünyanın kurtarılma ihtiyacı içerisinde olduğunu düşünür ve dünyanın felaketlerden kurtarılması için bazı şeyler yapılmasını gerekli görür. "*Ütopyacılık veya Binyılcılık*" bu bireylerin kendilerini ifade ettikleri iki temel yoldur. "*Milenyumun veya Altın Çağ*"ın geleceği ve pek yakında vaki olacak felaketin gerçekleşeceği iddiası, uzun zamandır, pek çok peygamber (!), dinî lider, medyum ve astrolog tarafından iddia edilmektedir. Belirtilen nitelikteki dinî motivasyonların ve ilham verici ilgilerin ve duygusal endişe yüklemelerin sağlıklı olup olmadıkları; coşku, telaş ve kötü talihe/ölüme gösterilen tepkilerin ciddi zihinsel ve psikolojik zayıflıklara sebep olup olamayacağı şüphelidir (Saliba, 2003: 84).

Bireylerin dinî tutumlarını nasıl geliştirdiklerini anlamak için yirminci yüzyılın ikinci çeyreğine bakmak gerekmektedir. Modern sahnenin bazı karakteristik özellikleri apaçık ortadadır. Pek çok insan artık diğer din ve inançlardan habersiz izole olmuş bir şekilde yaşayamamaktadır. Kitle iletişim araçları, devingenliği artırmakta, müşterek eğitim sistemleri dinler hakkında bilgi sahibi olmayı kaçınılmaz kılmakta; böylece insanlar dinî gelenekleri öğrenmekte, onlarla yüz yüze gelmekte ve hatta bazen de onlara karşı çıkmaktadır. Dünyamız, tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar çoğulluk olgusunun her açıdan kendisini ortaya koyduğu bir yer haline gelmektedir. Küreselleşen dünyanın

ana fenomeninin çoğulculuk olması, diyalojik etkileşim ve ilişki şeklini zorunlu hale getirmiştir. Hepimiz gezegende farklılıklardan oluşan tek bir insan topluluğu olarak yaşama durumundayız. Bu ortam çocuklara ve gençlere, güvenle demir atıp kabulle-neceği bir inanca sahip olmadan seçenekler sunmaktadır. Kendi inancı hakkında çok az şey bilmesi, savunduğu konunun uzmanı olmayışı, alternatif yaşam biçimlerine ve ruhsallığa davet eden aşırı heveskâr din tebliğcileriyle karşılaşması yine bu şartların oluşmasının neticesidir (Saliba, 2003: 84; Sambur, 2010: 27).

Bununla birlikte Batı kültürü, bireysel tercihlere aşırı vurguda bulunmaktadır. Genç yetişkinlerin özgür olmalarını ve -ebeveynlerine danışmaları ve onları bilgilendirmeleri beklense bile- kendi kararlarını kendi başlarına almalarını teşvik etmektedir. Dinî özgürlük, yetiştiği dine karşı başkaldırıyı kolaylıkla sağlamalıdır (Saliba, 2003: 84). Özellikle genç yetişkinler olmak üzere pek çok kişi dini, öğretmen ve ebeveynlerden hemencecik kabul edilen bir olgu değil; tercih edilen, keşfedilen, araştırılan hatta inanç senkretizmine mevzu bir emtia olarak kabullenmelidir (Saliba, 2003: 85; Sellers, 2006: 223). Bu algı neticesinde birey dinselliğini dinî bir kurum aracılığıyla değil, örneğin paranormal olaylara inanarak, batıl inançlarla hareket ederek hayatıyla içselleştirdiği bir düzeyde yaşar. Bu noktada din, insan olmanın kültüre içkin bir parçasına dönüşmektedir. Bu anlayış, dini kaçınılmaz bir deneyim olarak değerlendirip “görünmeyen din” kavramını temellendirmektedir. Yani öncelikli olarak dinin kurumsal bağlamlarından bağımsız, içsel deneyim yönünün öne çıkarıldığı, mistik ve metafizik bir arayışın cevabı olarak şekillenmektedir (Mirza, 2014: 17).

Batı toplumu incelendiğinde, Sekülerleşme sürecini bir daha dikkatle gözden geçirmek konunun anlaşılması için faydalı olacaktır. Bu süreçte halkın sahip olduğu dinî anlatımlar, inançlar ve semboller yeniden şekillendirildi ya da ayrıştırıldı. İnsanlar dinî düşüncelerini ve ruhsal deneyimlerini açıkça ifade etmekte zorlandı. Bir taraftan kişisel bir din ve kutsalla ilgili olanı takip etmekte; diğer taraftan -bırakın din ve ruhsallık konularına mesafeli bir laikliği takip etmeyi- dinin modern yaşamda yerinin olmadığı faraziyesini temel almakta idiler (Saliba, 2003: 85). Bu noktada sekülerizm, esasen, modern sanayi toplumlarında dinsel inançların, pratiklerin ve kurumların öneminin yitirildiği bir sürece karşılık gelmektedir (Marshall, 2005:645).

Kirman’a göre din ve sekülerleşme ilişkisi bağlamında 1950’li yıllarda ortaya çıkan 1960 ve 70’li yıllardan itibaren de yayılma eğilimi gösteren Yeni Dini Hareketler olgusuna özel bir yer verilmelidir. Zira bu hareketler, daha ziyade Batı toplumlarında materyalist anlayışa ve yaşam tarzına ve ona eşlik eden sekülerleşen karakterine karşı bir tepkiyi ifade etmekteydi. Bu hareketin peşine düştüğü “yeni bilinçlilik hali” ve anlam arayışı, çok çeşitli ve tuhaf görünümsergilemesine rağmen temelde dini bir nitelik arz etmekteydi. Yeni Dini Hareketlerin ortaya çıkıp yaygınlaştığı 1960’lı ve 70’li yılları

için *Tanrının öldüğü alanın aynı zamanda Tanrının yeniden, fakat çılgınca inşa edildiği alan* şeklinde ifade edilmiştir. Anlaşılan Tanrı'yı ve dini ortadan kaldırma arzusunadaki sekülerizmin en güçlü olduğu bir dönem, aynı zamanda Tanrı'yı yeniden doğuran bir dönem olmuştur (Kirman, 2008: 294).

Sunulan bu kültürel şartlar neticesinde pek çok genç ve yaşlı insanın kendilerini dini açıdan güvensiz ve aklı karışık olarak görmeleri şaşırtıcı değildi. Din, ahlaki bir davranış biçimi ve yaşamın anlamı hakkındaki insanların ısrarlı sorularına kesin ve belli cevaplar sunmaktaydı. Batı kültüründe eğitilmiş biri -ebeveyni kiliseye düzenli devam eden dindar bir birey olsa dahi- dine karşı oldukça olumsuz yetişebilmekte. Şöyle ki genç yetişkin kariyerine başladığı dönemlerde ebeveyninin dinine kendini adayan bir birey olması oldukça zordur. O bu dönemde kendi inancını geliştirmeye ve onu pratiğe aktarmaya, kendi inisiyatifi ile sınırlandırmaya çalışır (Saliba, 2003: 85). Özellikle zayıf aile bağlarının olduğu ortamlardaki kişilerin dine daha çok eğilim gösterdikleri görülmektedir. Ayrıca, dul kadınlar, bekârlar, çocuksuz evli kadınların, kilise konusunda diğerlerinden daha aktif oluşları, bu teoriyi destekleyen bir örnektir. Dini aktivitelerin sosyal yoksunluktan kaynaklandığını öne süren açıklamalar, bir gruba bağlanma davranışları konusunda yapılan araştırmalarla da desteklenmiştir (Argyle M. &: 2004, 262).

Yeni Dinî Hareketlerin ve dinselleşme eğilimlerinin karakteristiğine bakıldığında, geleneksel oluşumların aksine bunların heterojen bir yapıyı onayladıkları ve heterojen oluşumlar oldukları ifade edilebilir. Özellikle Yeni Dinî Hareketler örneğinde ele alırsak, bu hareketlerin senkretik yapısıyla olduğu kadar, katılımcıların çeşitliliğiyle de ilişkili bir durumdur bu. Öte yandan, Yeni Dinî Hareketlerin bir bölümünde ve gündelik yaşamın dinsel hareketler şeklinde cisimleşmemiş kutsala gönderme yapan ayrıntılarında gözlemlenebilen paganist öğeler, modern insanın ritüel yaratma eğilimlerinde saptanabilir. Bunalımlı modern bireyin bayram, maç, konser gibi toplantılarda bir araya gelip kimi zaman aşkın bir duruma geçişi, bir kutsallık bilincinin paylaşılmasının bir sonucudur. Özdeşleşme, taklit gibi dinamiklerin ayinsel bir zeminde dışavurumsal bir araç olarak ortaya çıktığı pagan ritüellerini çağrıştıran dinamikler, sekülerizmin keskin sınırlarına hapsolma çıkmazını ortadan kaldırdığı gibi, tek tanrılı dinlerin düalist ve ahlak merkezli yapısına karşıt olarak, bireye bir olanaklar evreni sunmaktadır (Mirza, 2014: 17-18).

Bireyin bir tercih dünyasında olmasına karşın geçen birkaç on yılda yükselen fundamantelizm, sosyal ve politik yaşamda etkili olan ve mevcut dünya dinlerinin pek çoğunda karşılık bulan dünya çapında bir trend olacak gibi görünmektedir. Batı dünyasının Hristiyan köktenci kiliselerinde ve pek çok YDH'de eğilim -bir kural olarak- kendi inanç sistemlerini olabildiğince dogmatik ve mutlak bir tarzda ortaya koymaktır. Benzer şekilde Doğu meditasyon tekniklerinin takipçileri de güvenlik, mutluluk ve zihinsel dinginglik elde etmenin en iyi yolunu öneren yöntemin ne olduğunda ısrar etmekte.

Bazı yeni dinler hem dünyayı kurtaracak hem de bireyin entelektüel kabiliyetini ve maneviyatını geliştirecek spesifik programlar önermektedir. Hıristiyanlığın mesajını vaaz etmenin cezp ediciliğini önemseyen kişiler toplumun geleneksel dini kaygılarını, değerlerini ve ilgilerini inkâr etme, aldırma veya dikkate almama şeklinde bir tepki geliştirebilmektedirler (Saliba, 2003: 85). Bu durum “dinsel çoğulculuğun” bireylere tercih sunma fırsatını zorunlu bir seçime veya cezbedilmenin gayr-i ahlaki niteliğine taşıyabilmektedir.

YENİ DİNİ HAREKET LİDERİNİN PSİKOPATOLOJİSİ

YDH’lerin en temel karakteristik özelliklerinden, ayrıca ortaya çıkışı ve gelişiminde en belirleyici unsurlardan birisi mutlak otoriteyle donatılmış bir karizmatik lidere sahip olmalarıdır. Bazı gruplarda *mehdi* ya da *mesih* kimliğiyle ortaya çıkan bu karizmatik liderlerin olağanüstü güçler de dâhil olmak üzere çok sayıda kutsal ve olumlu özelliğe sahip olduğuna, suç işlemiş dahi olsalar hiçbir şekilde eleştirilemeyeceğine ve sorgulanamayacağına inanılmaktadır. Bu karizmatik liderlerin aynı zamanda yeni bir dünya düzeni ve yeni bir dünya dini kurarak insanlığın bütün problemlerini çözüme kavuşturacağı düşünülmektedir. Bu açıdan karizmatik liderler, takipçileri tarafından kurtuluşun yegâne yolu olarak kabul edilmekte ve onlara mutlak bir bağlılık ve teslimiyet gösterilmektedir (Rochford, 2014. 149).

Liderlik-grup ilişkisi bağlamında bakıldığında liderlik, grubun en önemli öğelerinden biridir ve çeşitli görüntüler sergileyebilmektedir. Liderler, kabaca üç kategoriye ayrılmaktadır:

1. Otoriterler, 2. Umursamaz tipler, 3. Grubun ortak ilgilerini ve hedeflerini uygun düzenlemelerle gerçekleştirmek isteyenler (Holm, 2004: 32).

Otoriter liderler, grup üyelerinin kişisel ilgilerini gereğince dikkate almaksızın güç ve baskı uygularlar. Bu nedenle cezalandırma imkânından yoksun kaldıkları zaman, sahip oldukları güveni ve liderlik konumunu kaybederler. Bununla birlikte eğer güçlü etkilere sahip bir lider, kişisel yeteneği eşliğinde liderliğini sürdürürse, o zaman karizmatik bir otoriterlik elde eder. Bir toplumda grup baskısının şiddeti, grup liderinin gücüne ve grubun kendi yapısına bağlıdır. Eğer grup toplumla iyi bir şekilde bütünleşmiş ise, üyeler üzerindeki grup baskısı, neredeyse hissedilemeyecek kadar hafif olur. Bundan sonra artık, çok basit bir şekilde normal şartlarda algılanmayan sosyal psikolojik mekanizmalar devreye girer. Buna karşılık bir grup, toplumun süre gelen kanunları ve değer sistemi ile çatışmaya girerse, mevcut disiplin mümkün olduğunca katı kurallar aracılığıyla korunacaktır. Jim Jones’un takipçilerine uyguladığı baskı buna örnek verilebilir. (Holm, 2004: 34).

Biçimlenmemiş gruplar, diğerlerine oranla liderin kişisel niteliklerine daha bağımlıdır. Böylece bir kült (tapınma olayı) ya da bir uyanma hareketi, çoğunlukla bir ya da birkaç güçlü kişilik aracılığıyla çıkış yolunu bulur. Buna karşılık, gelişmelere kayıtsız kalan umursamaz liderler, gereğinden fazla yumuşak olduğundan grup üyeleri arasındaki hoşnutsuzlukla kısa zamanda yüz yüze gelirler. Karşılan problemleri çözmede başarısız olurlar. Üçüncü kategoride yer alan liderler rehberliklerini yürütürken, aynı zamanda grup üyelerinin birlikte tayin ettikleri hedefleri göz önünde bulundururlar ve üyelerinin ilgileri doğrultusunda hareket ederler. Grup lideri ile üyeleri için önemli olan iletişim mekanizmasını etkili bir şekilde kullanır ve geri bildirimleri dikkatle takip ederler (Holm, 2004: 32-34).

Yukarda aktarılan lider tiplerinin dışında etkileyici ve aracı şeklinde başka bir tipten de yapılabilir. Etkileyici liderler, duygusal, dokunaklı bağlılıklar açığa çıkarmaya yoğunlaşırlar. Buna karşılık aracı liderler, gruplarını dışarıya doğru yönlendirerek görevlerini uzmanlık ve akılcılıkla yerine getirmeye çalışırlar. (Holm, 2004: 33).

Geleneksel toplum, kendi üyeleri nazarında *kutsal bir düzen* olarak görünür; örf-adetler, ahlak kuralları, karşılıklı ilişkiler ve otoritenin hepsi doğayı ve toplumu saran ilahi düzenin bir devamı şeklinde algılanır. Mevcut düzene karşı koymaların ortaya çıktığı böyle toplumlarda, böyle bir hareket, zorunlu olarak, kutsalın yeni bir algılanışına bağlı olarak ortaya çıkan dinsel bir meydan okumayı barındırmaktadır. Bundan dolayı da karizmatik liderin önemi artmıştır. Zira ilkel topluluklarda böyle bir figür, genellikle Yeni Dini Hareketlerin kaynağı olmuştur. Gelişmiş toplumlar karizmanın ortaya çıkmasına fazla imkân vermezler. Ancak sosyal çatışma dönemlerinde bütün toplum bireylerinin kendi hayat tarzlarını tehdit altında gördüğü durumlarda, böyle bir şey söz konusu olabilir (Wilson, 2004: 27-28).

YDH'lerin liderleri kendi takipçileri açısından cinsiyet rollerine örnek teşkil ederler. Pek çok din erkek kuruculara ya da karizmatik liderlere ve genellikle ibadet yerlerini erkeklerden daha fazla dolduran kadın cemaat üyelerine ya da takipçilere yer verir. YDH'lerde liderlik dört şekilde görülür: (1) Karizmatik erkek liderler; (2) kadın liderler; (3) tamamlayıcı lider olan, fakat ikincil rollerde yer alan kadınların eşlik ettiği erkek karizmatik liderler; ya da (4) tamamen eşit olan kadın ve erkek liderler (Pike, 2014:234; Turan, 2016; Battal, 2018).

YDH'lerin geleneksel kilise Hristiyanlığı'ndan belirgin bir şekilde farklı oluşun temelinde karizmatik liderlik yatar. Bundan dolayı YDH'lerin komplike liderleri, kendilerini hem bir ilah hem de bir peygamber veya kurtarıcı/mesih ilan edip normal zamanların teolojisini olağanüstü dönemlerin eskatolojisi haline dönüştürmek isterler. Bu doğrultuda dindarlar ise artık son günlerin ideal toplumunun gerçekleştirilmiş

olduğunu sanarak kendilerini altın çağ nesli görüp yücelmeye çabalayabilirler (Alıcı, 2014: 77).

Liderlerin ve üyelerinin psikolojik değerlendirilmesi genel olarak pozitif değildir. Yaşam biçimindeki ve inanç sistemindeki etkili değişimler kült üyeleriyle çözüme kavuşturulmuş bir durumdan ziyade; gittikçe gizemleşen ve fenalaşan problemleri veya ciddi kişisel kusurları meydana getiren sonuçlar olarak incelenir (Rochford, 2014: 141; Saliba, 2003: 90). Hoffer, negatif değerlendirme durumunu *etkili lider* olmanın kaçınılmaz bir sonucu olarak değerlendirir. Zira ona göre “etkili liderlikte bir dereceye kadar şarlatanlık gereklidir. Gerçekleri kasten yanlış aksettirmeksizin bir kitle hareketi oluşturmak imkansızdır. Elle tutulur cinsten menfaatler, bir taraftar grubunda ölümü göze alacak derecede bağlılık yaratamaz. Liderler, pratik ve realist olmak zorundadır, fakat buna rağmen konuşmalarında bir hayalci ve idealistin dilini kullanmalıdır (Hoffer, 1995: 159).

Yeni Dini Hareketlerin liderleri anlamında gurular ve diğer kült liderler psikopatlarla veya samimiyetsiz hilekâr artistlerle birlikte anılırlar. Örneğin Wilson onları “şarlatan mesihler” olarak isimlendirmede tereddüt etmez. Wilson’un araştırması şu kişileri kapsamaktadır: Branch Davidian (Kral David)’ın lideri *David Koresh*, People Temple (Halkın Mabedi)’in lideri *Jim Jones*, Oneida Cemaati lideri *John Humphrey Noyes* gibi topluluk liderleri, Antroposofinin’ nin lideri *Rudolph Steiner* ve Sabataycılık Hareketi’nin kurucusu ve lideri *Sabatay Sevi* gibi kendini mesih ilan edenler (Wilson, 2011). Wilson, yeni dinlerin liderlerinden pek çoğunu harekete geçiren ve onları “çılgın mesihler” olarak adlandıran şeyin normal limitler ötesindeki seks ve güç arzusunun olduğunu belirtmektedir. O benzer bir porteyi seri katiller ile “manik mesihler” arasında da ortaya koymaktadır. Ayrıca Wilson’a göre bütün bu liderler otoriter bir figüre hasret insanları peşinden sürüklerler (Wilson, 2011; Saliba, 2003: 91).

Benzer şekilde çarpıcı bir sonucu gurular üzerine yaptığı çalışmayla Storr ortaya koymaktadır (Storr, 1996). Jim Jones, Gurdjieff, Rajneesh ve Rudolph Steiner ayrıca Aziz Loyolalı Ignatius ve Paul Brunton’a dair araştırmasında insanların dürüstlük, değer ve iyilik atıflarıyla bu kişilere yöneldiklerini belirtmektedir. Bu kişilerin arkadaş canlısı fakat narsist, toleranssız, elitist ve anti-demokrat kişiler olmaya meyilli olduklarını belirtmektedir. Ona göre gurular, başkalarının nefret edilen cinsel ilişkilere kalkışılar ve güç elde etme uğruna lekelenmiş olmayı göze alırlar ve hatta takipçilerini sık sık istismar ederler (Storr, 2001: 14, 22, 24, 29, 167; Saliba, 2003: 91). Yine ona göre “guruların çoğu, saygı duyulmaya layık olmayan, sahte peygamberler, deliler, güven sahtekarları veya müritlerini duygusal maddi ve cinsel olarak kötüye kullanan vicdansız piskopatlar”dır (Storr, 2001: 12).

Storr guru fenomeninde, beyin hastalıklarının veya hasarının az bir rol aldığını belirtir. Zira gurularda görülen zihinsel rahatsızlıklardan daha ziyade manik depresif hastalıklar veya şizofrenidir. Ona göre, bütün bunlara rağmen guruların hepsi tehlikeli psikopatolojik kişiler değillerdir. Steiner ve Brunton adlı liderler hayal dünyasında yaşamalarına rağmen iyi niyetli ve zararsız kimselerdir. Bununla birlikte Storr, onların bu durumunu: “Paranoid kuruntular pozitif bir fonksiyona sahiptir. Şöyle ki bu nitelikleri sayesinde kaostan bir anlam çıkarırlar ve kendi benlik saygısını korurlar”, şeklinde değerlendirmektedir (Storr, 2001:12,18,86,100). Saliba, psikiyatristler arasında, kült liderlerin psikolojik narsistik bireyler olduğu hakkında yaygın bir kanaatin olduğunu belirtir (Saliba, 2003: 92). Argyle, hem Storr’un hem de Saliba’nın düşüncelerini özetleyecek nitelikte şunları ifade etmektedir: Dini liderler arasında zihinsel hastalıklar oldukça yaygındır. Fakat bu kişilerin durumu zihinsel hastalıkların kendilerini bütünüyle kutşatmış bireylerin durumlarından farklıdır. Cinnet işaretlerini taşımalarına rağmen dini bir mesajı takipçilerine iletmede, onları organize etmede ve onlara liderlik yapmada farklı bir oluş halindedirler. Fakat yine de bu bireyler şizofreni ve manik depresif durumlarla ilişkilendirilirler (2005:172-173; Sancar, 2014, 321).

YDH liderleri hakkında bir diğer eleştiri onların abartılı çözülme yaşayan üyelerini manipüle ettikleri şeklindedir. Bu yaklaşıma göre kült liderler kimlik çözülmesi yaşayan bireylerden oluşur ki onlar, yalnızlık, yoksunluk ve tekrarlanan istismarlar, geçmişin kayıtlarından akıp gelen abartılı çözümler tecrübe eden ayrıca ideal ve mitik anne baba yansımaları olan bireylerdir. Yine ona göre kült liderleri çocukluklarında sevilmeyen yalnızlar, eleştiriye tolere etmeyen, kuruntularından acı çeken, halüsinasyon gören ve paranoyak kişilerdir. Dahası onlar rüşvetçi, istismarcı, katı, çıkarıcı ve aşırı narsistik kişilerdir (Saliba, 2003: 92).

YDH liderleri hakkındaki tespitlere benzer bir nitelikte açıklanan lider-mürit ilişkisini -şayet patolojik olarak adlandırılmayacaksa- en azından psikolojik olarak sağlıklı bir ilişki olduğu aktarılmaktadır (Saliba, 2003: 93). Konuyu dinî geleneklere karşı ortaya çıkan yeni mezhebi hareketler bağlamında işleyen Rochford’a göre ise bu oluşumların meydana gelmesinin merkezinde YDH liderlerinin “şarlatan ve çıldırmış” olarak nitelenebilecek kişilikleri gelmektedir. Çünkü bu liderler kamunun ilgisini çekmeyi başarmışlar ve neticede onların etrafında örgütler ve cemaatler oluşmuştur. Bunu sağlayan liderlerin hırs içeren ifadeleri ve tahrip edici olmalarıdır. Bu örgütler, yaşam biçimleri ve uyum sağlama hususunda radikal oldukları için sadık taraftarlarının hayatlarını tehlikeye atmaya büyük ölçüde mahkûm etmişlerdir. Zamanla tüm bu ve benzeri diğer endişeler grup içerisinde doğan çocuklar için de devam etmiştir (Rochford, 2014: 141).

Volkan, YDH’lerin eski üyelerine ve katı ideolojik bağlanmalar içine giren bireylere dair kimlik çalışmalarının sonucunda bu tür kişilerin birey ve bazen de aile olarak tipik

bir biçimde yaralanmış kişisel/ailesel kimliklerini onarmaya çalıştıklarını düşünmektedir. Ona göre mevcut kimliklerinin yerine kült kimliğinin “katman” ını geçirerek bireysel ya da ailesel kimlikleriyle ilişkili endişe duygusundan kaçınabileceklerini düşünmekte ve geçici bir rahatlama yaşamaktadırlar. Bu anlamda, bu grupların lider ve üyelerinin psikolojileri ilginç bir benzerlik göstermektedir: Lider, kendi çocukluk çağındaki kötü ebeveynin yerine koymak ve bunu onarmak için ötekilere ebeveynlik etmekte, yandaşları da çocukluk çağı örselenmelerine çözüm getirme çabası içinde liderde yeni bir ebeveyn figürü aramaktadır. Ne yazık ki liderin iç dünyası kendi “ebeveynliğini” zehirledikçe, yandaşlar da çoğu kez ve eninde sonunda “kötü” ebeveyn ilişkilerini yeniden yaşamaktadırlar (2012: 181). Benzer bir değerlendirmeyi Jacobs yapar. Ona göre karizmatik liderler, erkek egemen toplumlardaki -erkeği imtiyazlı kılan yaklaşıma uygun olarak- kendilerini kutsal baba rolünde addederler ve kontrollerinde olan kadın ve çocukları istismar ederler. Örneğin Jim Jones kendisini herşeyi bilen Baba/Tanrı olarak görür ki bu baba, kendisine inananların itaat etmeye borçlu oldukları ve en derin arzu ve korkularını ona itiraf ve teslim etmek zorunda oldukları bir şahıstır. Bu durum katı fakat “sevgi dolu (!)” bir baba rolüdür (2007: 237).

Sonuç:

Gençlerin Yeni Dini Hareketler ve benzeri oluşumlara katılımın bireyin arayışından mı hareketin başarısından mı kaynaklığı sorusu tekrar düşünüldüğünde ifade edilmesi gereken bu olgunun çift yönlü olduğudur. Dinler tarihi ve din sosyolojisi bakış açısıyla değerlendirildiğinde katılımın temel motive edici unsuru hareketlerin başarısıdır. İlgili oluşumlar, birey arayışa koyulduğunda onu, hareketine üye yapmak üzere bütün psiko-sosyal teknikleri, modern beyin yıkama yöntemleri kullanmaktadırlar. Bu bağlamda ABD’ye Yeni Dini Hareketlerin cenneti/pazarı denilmekte ve bütün hareketler ve kültürler gündelik hayatta kendilerine yer bulmaktadırlar. Hedeflerini gerçekleştirmek için de her türlü iletişim aracını kullanmaktadırlar. Psikoloji perspektiviyle değerlendirildiğinde ise bu başarı hareketten kaynaklandığı kadar bireyin arayışından kaynaklandığıdır. Çünkü hareketin oluşumunu sağlayan neticede “bir arayışın ve özellikle de mistik metafizik nitelikteki bir anlam arayışı”nın olgusal gerçekliğidir. Fitrî, doğuştan veya aklın gereği olarak kabul edilen bu arayış devamında insanı, bireysel ve toplumsal beklentilerini karşılama potansiyeli olabilen bu hareketlere katılım için hazırbulunuşluk düzeyine taşımaktadır. Hangi bireyin böyle bir arayışta olduğunun profili yukarıda betimlenmeye çalışıldı. Bu aşamada bireyin ilgili gerçekliği üzerinden yapılması gerekenlerin konuşulması gerekmektedir. Bu aşamada da hatırdı tutulması gereken şudur: Türkiye ve özellikle ABD olmak üzere Batı örnekleminde görülen, YDH’lerin başarısı hareketlerin faaliyetlerinden kaynaklandığı kadar bireyin arayışından da kaynaklandığıdır. Yapılması gereken birey YDH’ler pazarında tüketilmeden, sahih olan dinin bütün kuşatıcılığını doğru kurumlarla kendisine ulaştırmaktır...

KAYNAKÇA

- APA American Psychiatric Association. (2013). *DSM-5 The Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*. Washington: American Psychiatric Publishing.
- APA, A. P. (2014). *DMS-5 Tanı Ölçütleri, Başvuru El Kitabı*. (E. Köroğlu, Çev.) Ankara: HYB.
- Argyle, M. &. (2004). "Dini Davranış Teorileri". (M. K. Çev: Ali Kuşat, Dü.) *Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (16), 247-280.
- Argyle, M. (2005). *Psychology and Religion An Introduction*. London: Rout
- Aydın, A. R. (2004). Din ve Psikoloji İlişkisi Üzerine. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, IV(1), 15-29.
- Bahadır, A. (2002). *İnsanın Anlam Arayışı ve Din Logoterapik Bir Araştırma*. İstanbul, İnsan.
- Baloğlu, A. B. (2014). *Yeni Dini Hareketler ve Şiddet: Şiddetin Yeni Adresi Yeni Dini Hareketler mi?* S. Turan, & F. Sancar içinde, *Yeni Dini Hareketler* (s. 285-298). İstanbul: Açılımkitap.
- Barker, E. (1992). *New Religious Movements: A Practical Introduction*, London: HMSO Publications.
- Barker, E. (1999). "New Religious Movements: Their Incidence and Significance", *New Religious Movements: Challenge and Response*, ed. Bryan Wilson & Jamie Creswell, New York: Routledge, ss. 15-31.
- Barker, E. (2001). New Religious Movements Their Incidence and Significance. B. Wilson, & J. Cresswell içinde, *New Religious Movements Challenge and Response* (s. 15-32). London: Routledge.
- Battal, E. (2017). *Yeni Dini Hareketlerde Şiddet*, RTEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Rize.
- Baumeister, R. F. (1986). *Identity: Cultural Change and the Struggle for Self*. Oxford: Oxford University Press.
- Beckford, J. A. (1987). "New Religions", *ER*, ed. Mircea Eliade, (New York: Macmillan Publishing, c. X, ss. 390-394.
- Beck, A. T., Brown, G., & Berchick, M. (1990). Relationship Between Hopelessness and Ultimate Suicide: A Replication With Psychiatric Outpatients. *The American Journal of Psychiatry*, 147(2), s. 190.
- Bell, D. (2014). Kutsalın Dönüşü. A. Köse içinde, *21 Yüzyılda Dinin Geleceği Kutsalın Dönüşü* (s. 229-242). İstanbul: Timaş.
- Berger, P. L. (2011). *Kutsal Şemsiye*. (A. Coşkun, Çev.) İstanbul: Rağbet.
- Berger, P. L. (2014 a). Sekülerizmin Gerilemesi. A. Köse içinde, *21. Yüzyılda Dinin Geleceği Kutsalın Dönüşü* (s. 40-60). İstanbul: Timaş.
- Berger, P. L. (2014). Dinin Krizinden Sekülerizmin Krizine. A. Köse içinde, *21. Yüzyılda Dinin Geleceği Kutsalın Dönüşü*. İstanbul: Timaş.
- Bird, F. (1979). "The Pursuit of Innocence: New Religious Movements and Moral Accountability", *Sociological Analysis*, XL/4, ss. 335-346.
- Budak, S. (2003). *Psikoloji Sözlüğü*. İstanbul: Bilim ve Sanat Yayınları.

- Burger, J. M. (2006). *Kişilik*. (İ. D. sarioğlu, Çev.) İstanbul: Kaknüs.
- Cevizci, A. (1999). *Paradigma Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma.
- Chryssides, G. D., & Wilkins, Margaret (2006). *A Reader in New Religious Movements*, London and New York: Continuum.
- Coşkun, A. (2003). Din ve Kimlik. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 24(1), 5-23.
- Davine, G. A. (1990). Believing Without Belonging: Is This The Future of Religion in Britian. *Social Compass*, 37(4), 455-469.
- Dawson, L. L. (2003a). "Introduction", *Cults and New Religious Movements*, ed. Lorne L. Dawson, Oxford: Blackwell Publishing, ss. 1-4.
- Dawson, L. L. (2003b). "Who Joins New Religious Movements and Why: Twenty Years of Research and What Have We Learned?", *Cults and New Religious Movements*, ed. Lorne L. Dawson, Oxford: Blackwell Publishing, ss. 116-130.
- Dawson, L. L. (2014 b). Yeni Dini Hareketlerin Katılımcıları ve Nedenleri. S. Turan, & F. Sancar içinde, *Yeni Dini Hareketler Tarihsel, Teorik ve Pratik Boyutlarıyla* (s. 207-229). İstanbul: Açılımkitap.
- Dawson, L. L. (2014). Yeni Dini Hareketlerin Anlamı ve Önemi. S. Turan, & F. Sancar içinde, *Yeni Dini Hareketler Tarihsel, Teorik ve Pratik Boyutlarıyla* (s. 47-70). İstanbul: Açılımkitap.
- Frankl, V. E. (2007). *İnsanın Anlam Arayışı*. (S. Budak, Çev.) İstanbul: Öteki.
- Funk, R. (2013). *Ben ve Biz Postmodern İnsanın Psikanalizi*. (Ç. Tanyeri, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi.
- Galanter, M. (1982). Charismatic Religious Sects and Psychiatry: An Overview. *American Journal of Psychiatry*, 139(12), 1539-1548.
- Geçtan, E. (1989). *Çağdaş Yaşam ve Normadışı Davranışlar*. İstanbul: Remzi.
- Günay, E. (2001). *Din Sosyolojisi*. İstanbul: İnsan.
- Gürsu, O. (2012). Ergenlerde psikolojik sağlığın demografik değişkenler açısından incelenmesi. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 5(1), 110-130.
- Gürsu, O. Ergenlik Dönemi Dindarlığı ile Ruh Sağlığı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 34(34), 49-75.
- Henkel, B. V., Möller, P., & Hegerl, H. (2002). Cognitive-Behavioural Theories of Helplessness / Hopelessness: Valid Models of Depression. *Eur Arch Psychiatr Clin Neurosci* (s. 240-249). Germany.
- Hoffer, E. (1995). *Kesin İnançlılar*. (E. Günur, Çev.) İstanbul: İm.
- Holm, N. (2004). *Din Psikolojisine Giriş*. (A. Bahadır, Çev.) İstanbul: İnsan.
- Hood, R., Hill, P., & Spilka, B. (2009). *The Psychology of Religion an Empirical Approach*. New York: The Guilford Publications.
- Karabulut, F. (2016) Gençlerin Kişilik İnşasında Nebvî Metod, *Uluslararası Gençlik ve Ahlak Sempozyumu Bildiriler*, 6-7-8 Ekim, 2016, I, 388-402.

Karabulut, F. (2018) Gençlerin Kişilik İnşasında Nebevi Metod, *Peygamber ve Gençlik, Diyanet Vakfı Yayınları*, 30-55.

Karaca, F. (2014). *Yabancılaşma ve Din Dinsel Yabancılaşmanın Sosyal Psikolojik Analizi*. İstanbul: Çamlıca.

Kılıç, R. (2004). Dinî Çoğulculuk mu, Dinde Çoğulculuk mu? Dinler Tarihi Araştırmaları (Müslümanlar ve Diğer Din Mensupları)(IV), 373-379.

Kirman, M. A. (2008, Ekim 22-23). Sekülerleşme Perspektifinden İnsan-Din İlişkisinin Dünü, Bugünü ve Geleceği, (S. Sekülerleşme ve Dinî Canlanma, Dü.) *Dinler Tarihi Araştırmaları* - VI, 292-301.

Kirman, M. A. (2010). *Yeni Dini Hareketler Sosyolojisi*. Ankara: Birleşik

Kirman, M. A. (2011). *Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ragbet.

Kirman, M. A. (2014). Yeni Dini Hareketler: Tanım ve Kapsam. S. Turan, & F. Sancar içinde, *Yeni Dini Hareketler Tarihsel, Teorik ve pratik Boyutlarıyla* (s. 13-27). İstanbul: Açılımkitap.

Köse, A. (2004). Din Değiştirmenin Psiko-Sosyolojik Nedenleri. *Türkiye’de Miyonerlik Faliyetleri* (s. 407-427). İstanbul: Ensar.

Köse, A. (2014). Sekülerden Kutsala Yolculuk. A. Köse içinde, *21. Yüzyılda Dinin Geleceği Kut-salın Dönüşü*, İstanbul: Timaş.

Köse, A. (2014a). *Milenyum Tarikatları Batıda Yeni Dinî Akımlar*. İstanbul: Timaş.

Kula, M. N. (2001). *Kimlik ve Din Ergenler Üzerine Bir Araştırma*. İstanbul: Ayışığı.

Kutty, N., Froese, A., & Rae-Grant, Q. (1979). Here Krishna Movement: What Attracts the Western Adolescents. *Canadian Journal of Psychiatry*, 604-609.

Latkin, C. vdğ. (1987). “Who Lives in Utopia? A Brief Report on Rajneeshpuram Research Project”, *Sociological Analysis*, 48/1, ss. 73-81.

Lilliston, L., & Shopherd, G. (2001). New Religious Movements and Mental Health. B. Wilson, & J. Cresswell içinde, *New Religious Movements Challenge and Response* (s. 123-140). London: Routledge.

Marshall, G. A. (2005). *Sosyoloji Sözlüğü*. (O. Akınhay, & D. Kömürcü, Çev.) Ankara: Bilim ve Sanat.

Mehmedoğlu, A. U. (2013). *İnanç Psikolojisine Giriş*. İstanbul: Çamlıca.

Melton, J. (2006). Critiquing Cults: An Historical Perspective. E. Gallagher, & M. Ashcraft içinde, *Introduction To New and Alternative Religions in America* (s. 126-142). Westport Ct: Greenwood Press.

Mirza, G. A. (2014). *Yeni Dinselleşme Eğilimleri ve Maneviyat Arayışları*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antropoloji Anabilim Dalı, Ankara.

Özkan, A. R. (2006). *Kıyamet Tarikatları Yeni Dini Hareketler*. İstanbul: IQ Kültür Sanat.

Özkan, A. R. (2014). Yeni Dini Hareketlerin Ortaya Çıkış Sebepleri ve Temel Karakteristikleri. T. Süleyman, & S. Faruk içinde, *Yeni Dini Hareketler Tarihsel, Teorik ve Pratik Boyutlarıyla* (s. 27-46). İstanbul: Açılım.

- Park, C. (2013). Din ve Anlam. R. Paloutzian, C. Park, İ. Çapcıoğlu, & A. Ayten (Dü) içinde, *Din ve Maneviyat Psikolojisi* (İ. Yenen, Çev., s. 29-67). İstanbul: Phoenix.
- Poling, T., & Kenney, J. (1986). *The Hare Krishna Character Type; A Study of The Sensate Personality*. Lewiston: NY Edwin Mellen Press.
- Richardson, J. (1995). Clinical and Personality Assessment of Participants in New Religions. *The International Journal for the Psychology of Religion*, 5(3), 145-170.
- Ricoeur, P. (2007). *Yoruma Dair Freud ve Din*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Rııs, O. (2006). Modern Toplumda Din Araştırmaları Alanındaki Son Gelişmeler. B. S. Çapcıoğlu içinde, *Din Sosyolojisi Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar* (s. 191-215). Konya: Çizgi.
- Robbins, T. (2003). Constructing Cultist "Mind Control". L. L. Dawson içinde, *Cults And New Religious Movements* (s. 167-180). Oxford: Blackwell Publishing.
- Rochford, E. B. (2014). Yeni Dini Hareketlerin Organizasyonu ve Liderliği. S. Turan, & F. Sancar içinde, *Yeni Dini Hareketler Tarihsel, Teorik ve Pratik Boyutlarıyla* (s. 141-176). İstanbul: Açılımkitap.
- Saliba, J. A. (2003). *Understanding New Religious Movements*. Walnut Creek: Altamira.
- Saliba, J. A. (2004). Psychology and The New Religious Movement. J. R. Lewis içinde, *The Oxford Handbook of New Religious Movement* (s. 317-333). Oxford: Oxford University Press.
- Saliba, J. A. (2014). Yeni Dini Hareketlere Disipliner Yaklaşım: Beşeri ve Sosyal Bilimler Bakış Açısından. S. Turan, & F. Sancar içinde, *Yeni Dini Hareketler Tarihsel, Teorik ve Pratik Boyutlarıyla* (M. İlhan, Çev., s. 81-109). İstanbul: Açılımkitap.
- Sambur, B. (2013). Özgürlük ve Çoğulculuk ve Barış. *Liberal Düşünce*, 18 (71), 27-40.
- Sancar, F. (2014). Beyin Yıkama Olgusu Üzerine Kavramsal Ve Tarihsel Bir Analiz, *Yeni Dini Hareketler*, 321-335, İstanbul- Açılımkitapevi.
- Sarıkcıoğlu, E. (2000). "Yeni Dini Akımlar", *Dinler Tarihi Araştırmaları II*, (Sempozyum 20-21 Kasım 1998, Konya), Ankara: Dinler Tarihi Derneği, ss. 81-87.
- Schacht, R. (1970). *Alienation*. London: George and Unwin Ltd.
- Sellers, R. (2006). Din Hakkında Dokuz Küresel Eğilim. B. S. Çapcıoğlu içinde, *Din Sosyolojisi Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar*, Konya.
- Senemoğlu, N. (2005). *Gelişim Öğrenme ve Öğretim Kuramdan uygulamaya*. Ankara: Gazi.
- Sezen, Y. (2002). *Çağdaşlaşma Yabancılaşma ve Kimlik*. İstanbul: Rağbet
- Slattery, M. (2012). *Sosyolojide Temel Fikirler*. (Ü. Tatlıcan, & G. Demiriz, Dü) Ankara: Sentez.
- Stack, S. (2000). Dindarlık Depresyon ve İntihar. (T. Küçükcan, Dü.) *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 2(7-8), s. 75-83.
- Turan, S. (2018), Yeni Dini Hareketlerin Üye Kazanma Ve Kazandıkları Üyeleri Elde Tutma Yöntemleri, 4. Uluslararası Din Bilimleri Sempozyumu 3-4-5 Mayıs 2018, Alanya, 294-300.

(Doç. Dr. Muhammed KIZILGEÇİT tebliğini sundu)

BAŞKAN – Evet, biz de hocamıza teşekkür ediyoruz, zamandan da biraz tasarruf oldu.

Çok sakin, çok huzurlu, manevi değeri yüksek bir ortam var. Mevlânâ Hazretleri diyor ki: “Bizim Meclisimizde uyuyanlara sakın dokunmayın” çünkü insan kendisini güvende hissettiği yerde uyurmuş. Bize bu kadar güvendiğiniz için de ayrıca teşekkür ediyorum. (Alkışlar)

Kıymetli Muhammed Bey Hocamızın ağzına sağlık.

Şimdi, gençlik koordinatörlerinin de çoğunlukta olduğu bir alan, bir salon, “Gençlik Dindarlığı, Gençliğin Din Anlayışındaki Farklılaşmalarının Sosyolojik Temelleri” başlıklı tebliği Prof. Dr. Kemaleddin TAŞ Hocamız sunacaklar, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden.

Buyurun hocam.

GENÇLİK DİNDARLIĞI: GENÇLİĞİN DİN ANLAYIŞINDAKİ FARKLILAŞMALARIN SOSYOLOJİK TEMELLERİ

Prof. Dr. Kemaleddin TAŞ^{30*}

Giriş

Dinin toplumdaki en önemli fonksiyonlarından biri, insanlara belli bir “zihniyet yapısı” kazandırmasıdır. Bu bakımdan din, sosyal yapının davranışlarının belirlenmesinde çok etkili bir fonksiyon görmektedir. Din, topluma belli bir zihniyet kazandırarak sosyal hayatın şekillenmesini sağlamakta ve bu doğrultuda insana kendisi ve evren hakkında bir bakış açısı vermektedir. Böylece kişi dinde, kendi niteliği ve evrendeki yeri hakkında bütüncül bir bilgi şeması bulmakta; kendi başlangıcı ve sonunu görmektedir³¹. Bu özelliklerinden dolayı din günümüzde de, özünde taşıdığı “aşkın” değerlerle insanları kendisine bağlamakta, çeşitli kültür sahaları üzerinde tesir göstermekte ve bu anlamda kültürün hâkim gücü olma eğilimini sürdürmektedir. Çünkü yaşam boyunca karşılaşılan birçok olayın anlamlandırılması noktasında, dinin dışında ve onun yerini doldurabilecek hiçbir profan mutlak değer mevcut değildir. Nitekim din, bir toplum içerisindeki salt dini işlevlerinin ötesinde önemli tamamlayıcı toplumsal fonksiyonları da yerine getirmektedir. Bu çerçevede, onun kişisel ve toplumsal kimlik belirlenmesindeki ve özellikle de, ülkemiz gibi hızlı değişim süreçlerine maruz bulunan toplumların karşı karşıya kaldıkları kimlik sorunlarının çözümündeki tamamlayıcı fonksiyonları da büyük önem arz etmektedir³². Ayrıca din, toplumda karşılaşılan olayların yorumunun yapılabilmesini kolaylaştırmakta, davranışların belirlenmesi için rehberlik sağlayan bir çeşit “algılama çerçevesi” teşkil etmekte ve böylece kişinin kozmos içindeki yerini tayin eden önemli bir faktör olmaktadır³³.

30 * Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, kemaleddin@yahoo.com

31 Mehmet Akgül, *Türkiye’de Din ve Değişim*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2002, s.98.

32 Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1998, s.376,377.

33 Nur Vergin, *Din, Toplum ve Siyasal Sistem*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2000, s.43.

Din, insanın kâinatı, nihaî olarak anlamlı olacak şekilde tanımlama çabası ve arayışıdır. Bu arayış ve çabanın, insan tecrübesinden ve bu tecrübeyi müşahhas hâle getiren toplumsal yapılardan kaybolup gitmesi kolay değildir³⁴. Din, bireysel ve toplumsal varoluşun en temelli ve güçlü dinamiklerinden biri olarak, farklı manifestolarıyla varlığını, devamlılığını ve fonksiyonlarını günümüzde de korumaktadır³⁵. Diğer taraftan, sanayileşme öncesi bir kültür ve medeniyetin şartlarında ortaya çıkmış, kurumlaşmış ve gelenekleşmiş din ve dindarlıklar modern toplumlarda yeni ve değişik şartlara ayak uydurmaya çalışmakta; sarsıntı, uyumsuzluk, geri dönüş ve yeni arayışlar bu intibak sürecine bağlı olarak kendilerini göstermektedirler. Bu bağlamda, hızla yaşanan sanayileşme ve şehirleşme sürecinin beraberinde getirdiği ve her geçen gün artış kaydeden manevî boşluk, yalnızlık, başarısızlık, huzursuzluk vb. hususlar, insanları yeni arayışlara ve bu yöndeki ihtiyaçlarını tatmin etmeye sevk etmektedir. Nitekim dinin toplumda tamamen marjinalleştiği veya silindiği durumlarda bile “ikame dinler” denilen bir takım ideolojik sistemlerin veya yeni fanatik eğilimlerin, ya da kendilerini boşlukta hissedenden kişilerin kimlik problemlerini ve toplumla yeniden bütünleşmelerini sağlamak üzere yeni ve özel “görülmez bir din” in devreye girdiği ve boşluğu doldurmaya çalıştığı görülmektedir³⁶.

Dinler, insanın kişiliği üzerinde olumlu etkiler meydana getirmektedir. Dini inanç, kişiliğin oluşumu ve şekillenmesi sürecindeki düzenleyici etkisi yanında, kişiliğin sarsılmasına neden olacak bozucu etkileri engelleyen koruyucu bir fonksiyona da sahiptir. İnsanın olumlu kişilik özellikleri kazanmasında büyük etkisi olan dinî inanç, bütün kişiliği kapsayıcı bir özelliği haizdir. Bu bağlamda kişiliği oluşturan temel yapı taşlarına nüfuz eden dinî inanç; duygu, düşünce, tutum ve davranışlar üzerinde belirleyici ve yönlendirici bir etki gösterir. Böylece de kişiliği oluşturan öğeleri sistematik bir bütün etrafında toplar ve zamanla bireyin tüm ilişkileri bu merkezden düzenlenir. Görüldüğü gibi bireyin sağlıklı bir ruh yapısı ve olumlu kişilik özellikleri kazanmasında dinin etkisi büyüktür. Çünkü din, her bakımdan kişiliğe nüfuz eder. Böylece kişiliğin yapısına yön veren temel tutum ve davranışları belirleyerek, ferdin kişilik yapısında bir “bütünleşme” meydana getirir³⁷.

Yaşama ve hissetme yönüyle bireysel, tezahürleri açısından ise toplumsal bir olgu olan dindarlık, bireysel yönüyle subjektif, sosyal yansımaları açısından ise objektif ve gözlenebilir bir karaktere sahiptir. Dindarlığın çeşitli faktörlerden etkilenmesi ve bu doğrultuda değişmesi ve şekillenmesi doğaldır. Dindarlığa birbirinden çok değişik anlamlar yüklenebilir. Dolayısıyla dindarlığın sınırlarını tam olarak belirlemek ve tüm yönlerini kuşatacak bir yaklaşım sergilemek oldukça zordur. Her grubun veya kişinin

34 Peter L. Berger, *Dinin Sosyal Gerçekliği*, Çev. Ali Çoşkun, İnsan Yayınları, İstanbul, 1993, s.465.

35 Mehmet Akgül, *Türk Modernleşmesi ve Din*, Çizgi Yayınları, Konya, 1999, s.11.

36 Günay, s. 365.

37 İbrahim Gürses, *Dindarlık ve Kişilik*, Emin Yayınları, Bursa, 2010, s.33,34.

dindarlık anlayışları farklı olabilir. Bu bağlamda Türk toplumunda da çok çeşitli dindarlık tiplerine rastlamak mümkündür. Tebliğimizin konusunu oluşturan “gençlik dindarlığı” da bu dindarlık tipleri içerisinde en belirgin olanlardandır. Türk gençliğinin dini yönelim ve anlayışlarında, farklılaşan kişisel ve toplumsal şartlara göre bazı değişimler olması kaçınılmazdır. Ülkemizde yaşanan hızlı sosyal değişme ve gelişmeler Türk gençliğinin diğer hususlara olduğu gibi din veya dindarlık ile ilgili konulara da bakış açılarını önemli ölçüde etkilemiş ve dindarlıkla ilgili yeni algılar ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda gençliğin dindarlık anlayışları ve yöneldikleri dindarlık tipleri farklılaşmakta ve dindarlığa yükledikleri anlamlar değişiklik göstermektedir.

Gençlik Kavramı

Genel olarak gençlik çağı, Birleşmiş Milletler Örgütü’nün tanımına göre 15 ile 25 yaşları arasında, öğrenim gören, hayatını kazanmak için çalışmayan ve ayrı bir konutu bulunmayan kişileri içine alan bir dönemi kapsamaktadır. Bu tarife göre genç, cinsel olgunlaşmasını tamamlamış, ancak bağımsızlığını kazanıp erişkinler arasına katılmamış kişidir³⁸.

Sosyal bilimlerdeki diğer çoğu kavramlarda olduğu gibi gençlik ile ilgili biyolojik, psikolojik ve sosyolojik etkenlerden dolayı ileri sürülen birbirinden farklı yaklaşımlar, ortak bir tanımın yapılmasını zorlaştırmaktadır. Gençlik kimine göre bir geçiş dönemi, kimine göre ise çocukluktan erişkinliğe bağlayan bir köprüdür. Kimine göre de bir gelişme basamağı, erişkinliğe hazırlık yıllarıdır. Gencin topluma katılabilmesi, yetişkinler arasında yerini ve konumunu alabilmesi için, bu gelişme döneminde belli bilgi, beceri ve deneyimleri kazanması gereklidir. Bu bağlamda genç, anne-babası ve diğer yetişkinlerden duygu, düşünce ve davranışları itibarıyla bağımsızlığını geliştirmiş ve sosyal hayat için gerekli olan bilgi, görgü ve ruhsal olgunluğa erişmiş olmalıdır. Ayrıca kendine özgü değerler, hayat anlayışı ve bir dünya görüşü oluşturmalıdır. Bir amaç veya hedeflere doğru yönelebilmeli, nereden gelip nereye gittiğini bilmelidir. Diğer bir ifadeyle çevresiyle bütünleşirken kendi öz benliğinin bilincine varmalı, kimlik duygusunu geliştirmelidir³⁹. Bu açıklamalar çerçevesinde, yetişkinliğin sınırında bulunan gencin içinde yaşadığı toplumda yerini alabilmesi için; otonom bir kişilik kazanması, ekonomik bağımsızlığını elde etmesi, kendi cinsiyetine özgü rol ve görevleri yerine getirmesi⁴⁰ gibi temel şartları sağlamış olması gerektiğini ifade edebiliriz. Dolayısıyla yetişkinliğe yönelme, kişinin kendisini uydu ilişkisinden kurtarıp, psikolojik olarak otonom bir yol çizmesini gerektirmektedir⁴¹.

38 Atalay Yörükoğlu, *Gençlik Çağı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985, s.3.

39 Yörükoğlu, s.10,11.

40 Refia Uğurel-Şemin, *Gençlik Psikolojisi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fak. Yayınları, İstanbul, 1980, s.198.

41 Murat Yıldız, *İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Psikososyal Özellikleri*, İzmir, 2003, s.7.

Yaşa bağlı bir kategori olarak gençlik kategorisinin kentleşme ve sanayileşme süreci ile beraber söz konusu edildiğini söyleyebiliriz. Bu süreçle beraber üretim modellerinde yaşanan köklü değişimlerle nitelikli ve eğitilmiş iş gücüne yönelik talep, ara bir kategori olarak “gençlik” dönemini ortaya çıkarmıştır⁴². Bu bağlamda belirli yaşlar arasındaki insanları içine alan bir sosyal kategori olan gençlik, geçmişten günümüze bütün insanlık için bir olgu olarak var olsa da, etkin biçimiyle modern bir kavramdır. Bu anlamda gençlik kavramı, 19. yüzyılda kitlesel eğitimle ortaya çıkmış ve sanayileşme süreci gençlik olgusunun sınırlarını belirginleştirmiş ve geliştirmiştir. Gençliği bir araya getiren şartlar, bütün toplumlar için bu sosyal kategori alanını ihmal edilemez bir konuma getirmiştir⁴³. Dolayısıyla günümüz bilim dünyasında gençlik dönemi, biyolojik bir gelişim evresi olmanın ötesinde, genel olarak sosyolojik, psikolojik ve eğitim bilimlerinin araştırma konusu haline gelmiştir. Sanayi devrimi sonrasında gittikçe karmaşıklaşan, teknolojinin gelişmesiyle beraber ihtisaslaşmayı gerektiren iş alanları ve bu yeni iş kollarına teknik ve uzman elaman ihtiyacını karşılamak üzere her geçen gün yaygınlaşan ve ortalama hayat süresinin yaklaşık üçte birini alan eğitim süreci, sosyolojik bir olgu olarak gençlik diye isimlendirilen kesimin ortaya çıkmasına neden olmuştur⁴⁴. Bu doğrultuda, ülkemizin genel nüfus oranında çok büyük bir yer kapsayan gençlik toplumumuz açısından da büyük bir öneme sahiptir. Çünkü Türk Toplumunu gerçek anlamda genç bir toplumdur. Nüfusumuzun yarısından fazlasını 25 yaşın altındaki çocuk ve gençler oluşturmaktadır. Ülkemizin nüfusuna yakın hiçbir Batı ülkesinde genç nüfus bu kadar büyük değildir. Batılı ülkelerde doğum oranı hızla düşerken yaşlıların nüfus oranı yükselmekte, buna karşın çocuk ve gençlerin oranı küçülmektedir. Ülkemizde ise durum tam tersinedir.

Gençlik çağı bunalımların, öfkelerin, çatışmaların ve kaygıların yoğun olarak yaşandığı; yanılgıların, bencilliğin, başkaldırının, bocalamaların, çelişkilerin, kararsızlıkların ve sürtüşmelerin sık olarak görüldüğü bir dönemdir. Gençlik yalnızca olumsuzlukların bir araya geldiği bir çağ değildir. Aynı zamanda tatlı hayallerin, tutkuların ve idealizmin filizlendiği, yeniliğe ve ileriye doğru atılımların yapıldığı, kendi kimliğini arayıp bulma çabalarının yoğunlaştığı bir devredir⁴⁵. Dolayısıyla gençlik dönemi “kimlik karışıklığı” olarak adlandırılabilir. Değişimlerin yoğun olarak yaşandığı bir süreci içine almaktadır. Çocukluktan yetişkinliğe geçiş sürecini yaşayan genç, kendisi ve gerçek kimliği konusunda kaygı ve arayışlar sonucunda sarsıntılar geçirebilir. Bu bakımdan gençler yeni bir kimlik kazanma uğraşında, başkalarının gözündeki kendileri ile kendi gözündeki kendilerini

42 Kezban Çelik, “Genç Olmak Zor İş: Türkiye’de Genç Olmayı Etkileyen Bazı Unsurlar”, *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, C.1, S.1, 2013, s.29,30.

43 Mustafa Aydın, *Gençliğin Dini ve Sosyal Değerleri*, Yayınlanmamış Doçentlik Tezi, Konya, 1999, s.26.

44 Turgay Gündüz, *İslam, Gençlik ve Din Eğitimi*, Düşünce Kitabevi Yayınları, Bursa, 2002, s.3.

45 Yörükoğlu, s.9.

karşılaştırır ve önceden edindikleri rol ve becerileri yeni durumla nasıl entegre edecekleri problemini yaşarlar⁴⁶. Alan araştırmalarından elde edilen bulgularında işaret ettiği gibi bu arayışlar, gençlerin kimliklerini bulma çabalarıdır. Süreç içerisinde genç, bir taraftan kendisini tanımaya çalışmakta, bir taraftan da sosyalizasyon sürecinden geçmekte ve kimlik kazanmaya gayret etmektedir⁴⁷. Bütün bunların yanı sıra, genellikle 17-24 yaşlarını kapsayan üniversite öğrenim süreci, gençleri üstesinden gelmesi gereken çok çeşitli problemlerle karşı karşıya bırakmaktadır. Üniversite gençliği, yeni bir ortama ve çevreye uyum sağlamak ve bunun yanında meslek sahibi olmaya hazırlanarak ilerdeki hayatına da yön vermeye çaba göstermek zorundadır. Dolayısıyla, en fırtınalı gelişim dönemi olarak kabul edilen ergenlik döneminin son yıllarını içine alan yükseköğrenim süreci, üniversite gençliğinin büyük bir bölümünü psikososyal sorunlarla karşı karşıya bırakmaktadır⁴⁸.

Bu durumun yansımalarını alandan elde edilen verilerde de görmek mümkündür. SEKAM tarafından nicel bir alan araştırması olarak, 2013 yılında Türkiye’de yaşayan ve yaşı 15-28 arasında yer alan oldukça büyük ölçekli geniş bir örneklem grubunda, 81 ilde ve demografik ölçekle kent kategorisine dâhil edilebilecek ilçeler dâhil 179 kentsel, 173 kırsal olmak üzere toplam 352 yerleşim biriminde 5541 kişiye uygulanan “*Türkiye’de Gençlik*”⁴⁹ araştırmasının sonuçlarına göre gençliğin en önemli beş sorunu, eğitim (%33), ahlâkî yozlaşma (%17), meslek edinme (%14), iş bulamama (%12) ve aile tarafından anlaşılammamak (%7) şeklindedir⁵⁰.

Toplum açısından gençlik, dünyaya geldiği, yetiştiği, eğitilmekte olduğu sosyal bünyeyi ve o bünyeye ait temel özellikleri koruyacak ve çağın gereklerine göre zenginleştirip geliştirerek kendisinden sonra geleceklere aktaracak bir sosyal potansiyeldir. Toplumlar, tıpkı her insanın ölümsüzlüğü özlemesi ve araması gibi, geleceğe dönük bütün zamanlarda var olmayı özler ve bekler. Bu durum, mensubu olduğu toplumda yaşayan bütün sağlıklı bireylerin ortak isteğidir ve kolektif bilincin müşterek yansımasıdır. İşte bu sosyal ve psikolojik nedenden dolayı gençlik, bir toplumun üyelerinin içinde yaşadığı şimdi ile içinde biyolojik olarak yaşanması mümkün olamayacak bütün gelecek zamanlar arasındaki tek gerçek köprüdür⁵¹. Genç, kendi geleceği ile ilgili hayal ve hedeflerini ortaya koyarken, toplum da gençliği, kendi devamını sağlaması bakımından

46 Ali Ulvi Mehmedoğlu, *Kişilik ve Din*, Dem Yayınları, İstanbul, 2004, s.89.

47 Dolunay Şenol, İbrahim Mazman, “Gençlerin Kimlik Algılarına İlişkin Sosyolojik Bir Değerlendirme”, *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, C.1, S.2, 2013, s.84-97.

48 Yıldız, s.9.

49 Celalettin Vatandaş, *Türkiye Gençlik Raporu*, SEKAM Yayınları, İstanbul, 2013.

50 SEKAM, s. 80.

51 Vehbi Bayhan, *Genç Kimliği*, İnönü Üniversitesi Yayınları, Malatya, 2002, s.18.

geleceği olarak görür. Aslında bu karşılıklı beklentinin bulunduğu nokta “gelecek”tir⁵². Dolayısıyla gençlik, belirtilen bağlam ve çerçevede, sosyolojik açıdan toplumun sürekliliğinin sağlanmasında ve geleceğinde çok önemli bir fonksiyon görmektedir.

Gençlik ve Din

Gençliğin dini inanç ve davranışlarını bilimsel yöntemlerle anlamaya yönelik araştırmalar 20. yüzyılın başlarına dayanmaktadır. Batılı bilim adamları çeşitli anket formları hazırlayarak, örneklem gruplarının kendi ifadeleri doğrultusunda gençlerin dine yönelik tutum ve davranışlarını tasvir etmeye çalışmışlardır. Ülkemizde de özellikle son zamanlarda, İlahiyat Fakültelerinin çoğunlukla din sosyolojisi, din psikolojisi ve din eğitimi alanlarında, gençler örneklem alınarak dinî hayat üzerine birçok alan araştırması yapılmaya başlanmıştır. Bu alan araştırmalarında, daha çok belirlenen örneklem grubunun, dinin inanç, duygu, bilgi, davranış, toplumsal etki gibi boyutlarına yönelik tutum ve davranışları sorgulanmakta ve gençlerin dindarlık durumları tasvir edilmeye çalışılmaktadır.

Genel olarak Türk gençliğinin dine yönelik tutum ve davranışları olumlu ve oldukça yüksek düzeydedir. Gençler üzerine yapılan dinî hayatla ilgili alan araştırmaları da bu durumu doğrulamaktadır. Bu uygulamalı çalışmalardan elde edilen sonuçlara göre Türk gençliği dinî inanç ve uygulamalara bağlılığını sürdürmekte ve onlar için din, hayatı anlamlandırma açısından önemini korumaktadır. Buna karşın dine yönelik olumsuz tutumlar ise oran itibarıyla oldukça düşük düzeyde kalmaktadır⁵³.

SEKAM’ın araştırma verilerine göre gençlerin neredeyse tamamına yakını (%90,4) duygu ve düşünceleri açısından dinden etkilendiklerini, yani dinin, en azından vicdani bir unsur olarak üzerlerinde etkiye sahip olduğunu ifade etmiştir. Daha da önemlisi, yine benzer oranda olmak üzere (%90,3), gençlerin tutum ve davranışlarıyla da dinden etkilanmaktadır. Yine araştırmanın bulgularına göre gençlerin %53,8’lik bir kesimi kendisini dindar (çok dindar+dindar) olarak tanımlamaktadır. Farklı kategorilerde olmak üzere kendisini dindar (çok dindar+dindar+biraz dindar) kabul edenlerin oranı ise %96,3’tür. Diğer taraftan gençlerin, ibadet boyutu itibarıyla, düzenli olarak beş vakit namaz kılmaktan, oruç tutmaya doğru gittikçe artan oranlarla belirgin bir ibadet hassasiyeti içerisinde oldukları da anlaşılmaktadır⁵⁴.

52 Aylin G. Baran, “Genç ve Gençlik: Sosyolojik Bakış”, *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, C.1, S.1, 2013, s.8.

53 Bkz. Zeki Arslantürk, *Kutsalın Dönüşü, Ayışığı Kitapları*, İstanbul, 1998; Münir Koştaş, *Üniversite Öğrencilerinde Dine Bakış*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1995; Vehbi Bayhan, *Üniversite Gençliğinde Anomi ve Yabancılaşma*, Ankara, 1997; Nurten Kimter, “Dini İnanç, İbadet ve Duanın Umutsuzlukla İlişkisi Üzerine”, *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2002.

54 SEKAM, s.65-67.

Hayatta bir anlam ve amaç arayan genç için din, benlik kimliğini oluşturunca ve dünyayı anlama ihtiyacını tatmin ederek zihinsel açıklık sağlayıcı bir fonksiyon görmektedir. Dinin özellikle ibadet boyutundaki gereklerini yerine getirmese bile, sosyal hayatta dinî referanslara önem veren gençlerin sayısı hiçte az değildir. Dolayısıyla gençlerin çoğu en azından “söylemsel” düzeyde dindar olarak görülmektedir. Bu durum bir yönüyle gencin zihinsel gelişiminin tabii bir sonucudur. Dinî değerlerin bir bütün olarak içselleştirilmesinin zorlukları karşısında, gençlerin dinle ilgilerini en azından entelektüel düzeyde sürdürmeleri bile, dinin onlar için taşıdığı varoluşsal önemi ortaya çıkarmaktadır. Bu yüzden kendilerini farklı farklı kimliklerle tanımlayan kimselerin zaman zaman dinî referanslara başvurmaları toplumumuzda sıkça rastlanan bir durumdur. Ayrıca din; diğer birçok toplumsal, ahlaki, kültürel, siyasî konuların kavramlaştırılma ve açıklamasında da önemli bir rol oynamaktadır⁵⁵.

Kesin sonuçlu dinî tecrübelerin ve yaratıcı dinî atılımların genellikle genç yaşlarda veya en azından orta yaşlı kimselerde ortaya çıktığını ifade edebiliriz. Nitekim İslam’ı ilk kabul edenlerin büyük bir oranda genç insanlardan olması bu durumu doğrulamaktadır. Bunun sebebi gençlerin sahip olduğu karakter özelliklerinin İslam’ın evrensel değerleriyle örtüşmesidir. Dolayısıyla Hz. Muhammed’in İslam’a çağrısında gençlerin öne çıkması, gençlik döneminde var olan enerji, insanlığın geleceği için kaygı, duyarlılık, algılama yetisindeki artış, adalet duygusu, hoşgörü, yoksunluğa duyulan tepki, esneklik, dürüstlük, geleceğe duyulan iyimserlik, kimliğini bulmak için sürdürülen çaba vb. vasıfların etkili olduğunu söylemek mümkündür⁵⁶. Bu bağlamda Peygamber Efendimiz, gençlik üzerinde önemle durmuş, onlara yüksek bir ruh ve ulvî idealler aşılama çalışmış, özgüveni yüksek, tenkitçi, özeleştirici yapabilen ve katılımcı bir gençlik yetiştirmiştir⁵⁷. Diğer taraftan yukarıdaki ifadelerle tenakuz teşkil edecek şekilde dünya nimetlerinin gençlere daha cazip görüldüğü, yaş ilerledikçe dindarlıkta belli bir artış olduğu da ifade edilebilir. Gerçekten de yaş gruplarının dinî hayatta önemli rolleri vardır. Genç yaştakilerin dine karşı kayıtsızlık göstermelerine karşın, yaş ilerledikçe dine karşı bağlılık doğru orantılı olarak artmaktadır. Esasen toplumların dinî hayatı içerisinde ileri yaştakiler tradisyonalizm ve muhafazakârlığın temsilcileri durumunda iken, dinî ihtidalar genellikle genç yaşlarda görülmektedir⁵⁸.

Bir dünya görüşü geliştirme, kendine yön verecek değerleri araştırma, hayatın anlamı ve kendisi açısından yeri ve rolü konusunda tatmin edici cevaplar bulma gibi

55 Hayati Hökelekli, “Gençlik ve Din”, *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2002, s.19.

56 Seyfullah Kara, “Hz. Peygamber’in Elinde Şekillenen İdeal Gençlik”, *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, C.1, S.2, 2013, s.9.

57 Kara, s.11-27.

58 Günay, s.292.

arayış ve yönelişler gençlik döneminin kendine has davranış özelliklerindendir. Bir grup içerisinde yer alma, önder ve liderlere bağlanma yine bu dönemde önemli bir ihtiyaç olarak ortaya çıkar. Gençlikte, dinî ilginin şuurlu uyanışı ve gelişimi açıkça görülebilmektedir. Gençin gerek kendi iç dinamizmindeki iniş çıkışlar, gerekse toplumda sürekli değişen değer yargıları, dinî bakımdan bocalamalar, bunalımlar ve çelişkili durumların yaşanmasını kaçınılmaz kılar. Ancak gençlerin çoğu için din, “güvenlik”, “kimlik”, “bağlanma” ve “anlama” gibi psikolojik ve sosyolojik ihtiyaçlara cevap vermesi açısından çok önemli bir fonksiyon görmektedir⁵⁹.

Türk gençliği üzerinde yapılan araştırmalarda inanç ve değerlere ilişkin bulguları yorumlarken, gençlerin dinî ve ahlaki gelişimleri, içinde bulunduğu durumun özellikleri kadar, bunun bağlamını oluşturan mensup olduğu toplumun tarih ve kültürünü de dikkate almak gerekir. Gençlerin dinî yönelim ve anlayışlarında, farklılaşan toplumsal şartlara göre bazı değişimler olması kaçınılmazdır. Fakat temelde gençlik psikolojisi dine çok yakın ve dinle çoğu yönden ilgili ve ilişkilidir. Çünkü hayatın anlamı, kimliğin tanımı, insanî görev ve sorumlulukların sınırı, duygusal ve sosyal arzuların tatmini gibi birçok konu gençlerin dinî güdülenmelerinde etkili rol oynamaktadır. Ancak, ülkemizde birbirine taban tabana zıt dinî anlayış, yorum ve uygulamalarla karşı karşıya kalan gençlerimizin, bunun sonucunda aşırı uçlara kayması veya dine ilgisiz olması yönündeki temayüllerinin önüne geçmek de görüldüğü kadar kolay olmamaktadır⁶⁰.

Gençliğin Din Anlayışındaki Farklılaşmalar

Din, kişilerin dünya-kurma sürecinde stratejik bir rol oynamaktadır. Ancak, çeşitli toplum tiplerinde din, farklı formatlarda varlığını sürdürmektedir. Çünkü din ve dindarlık bir toplumdan öteki topluma göre değişmekte ve her topluma göre farklı dindarlık tipleri ortaya çıkmaktadır. Sosyal değişimin etkisiyle beraber sosyal bir gerçeklik olan dinde de bir takım değişmelerin ve çeşitlenmelerin, türlü etki ve tepkilerin ortaya çıktığı görüldüğünden, çeşitli toplum tipleri içerisinde dinin yer ve rolünün de değişmesi normal bir gelişmedir. Bu doğrultuda tarihî ve toplumsal bir fenomen olarak, bütün sosyal olaylar gibi dinî anlayışlar da değişmektedirler⁶¹. Rasyonalizasyon, iş bölümü ve kurumsallaşma gibi önemli yapısal değişimlerin yaşandığı şehirleşme ve modernleşme sürecinde, kültürel yapıda olduğu gibi geleneksel dindarlık formlarında da ciddi sarsıntılar ortaya çıkabilmektedir. Bu yüzden modernleşme ile beraber yaşanan kültürel gelişme, çatışma ve uyum süreçleri, hayatı ve toplumu anlamlandırmada farklı din anlayışlarını

59 Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1993, s.266,267.

60 Hökelekli, “Gençlik ve Din”, s.14,15.

61 Ünver Günay, “Modern Sanayi Toplumlarda Din: I”, Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi, S.3, s.43.

da beraberinde getirmekte⁶²; dinin sosyal hayattaki görev ve fonksiyonları değişikliğe uğramakta ve tipolojik olarak oldukça özgün dindarlık tipleri ortaya çıkmaktadır. Diğer bir ifadeyle geleneksel kültür ve değerlerin zayıfladığı veya sınırlandığı modern toplumlarda, buna bağlı olarak geleneksel dindarlığın rolü azalırken, yeni dindarlık formları ve görüntüleri ortaya çıkmakta; dinin algılayış şekli değişmektedir. Esasında modern toplumlarda dinin geçirmekte olduğu sarsıntı; sanayileşme, kentleşme ve modernleşme öncesi bir toplum, kültür ve uygarlık düzeninde hayatiyet bulmuş olan geleneksel din ve dindarlık şekillerinin yeni ve modern bir toplum düzenine uyumu problemidir⁶³. Bununla birlikte modernleşmenin etkileri, oldukça uzun bir durgunluk, kapalılık ve geleneksellik döneminden sonra özellikle son dönemlerde hızlı bir değişime bağlı olarak çeşitli uyum problemleri ve ikilemler yaşayan Türk toplumu gibi geleneksellikten modernliğe yönelen, ancak artık ne eskisi gibi geleneksel kalabilen, ne de tam anlamıyla modernleşebilen ve bu ikisi arasında bir tür geçiş ve hatta bocalama içerisinde olan toplumların hayatının hemen her alanında daha da çok derinden yankılar uyandırmakta; çelişkilere, çatışmalara ve bunalımlara yol açmaktadır⁶⁴.

Bu bilgiler doğrultusunda Türk toplumunun, sosyolojik açıdan hemen hemen her alanda, ne geleneksel ne de modern toplum yapısının karakteristiklerini yansıtan, tipik bir şekilde “tranzisyonel toplum”, yani geçiş toplumu olmanın temel özelliklerini gösteren bir yapıyı haiz olduğunu söyleyebiliriz. Bu tespit, gençler için de caridir. SEKAM’ın araştırma sonuçlarına göre gençliğin % 12’si kendisini “modern”, % 16’sı “geleneksel”, %72’si ise “biraz modern-biraz geleneksel” olarak tanımlamaktadır. Bu bulgu, melez bir durumu temsil etmekte ve gençlerin ne o, ne de bu olmadıklarını göstermektedir. Gençler, inanç ve kabulleriyle, tutum ve tavırlarıyla, eylem ve davranışlarıyla ara bir konumdadırlar. Bunun ise hem ferdin kimlik ve kişiliği açısından, hem de toplumsal değerler, uyum ve denge açısından oldukça önemli bir problemler yumağına işaret ettiği açıktır⁶⁵.

Yukarıda ifade edilen tespitin teyidini tarafımızca üniversite öğrencilerinin dindarlık kriterlerini ortaya koymak amacıyla yapılan araştırmada da görmekteyiz. Bu araştırmadan elde edilen bulgulara göre gençler, ağırlıklı olarak kitabî öğretilere uymaya ve ibadetleri düzenli bir şekilde yerine getirmeye ilişkin içeriklere dayanan geleneksel/ilmiyalci dindarlık ve büyük oranda doğruluk, vicdan temizliği, hümanizm ve evren-

62 Celaleddin Çelik, “Değişim Sürecinde Merkez-Çevre İlişkileri ve Çevresel Dini Yönelimler”, İslamiyât Dergisi, Ekim-Aralık 2002, C.V, S.4, s.81.

63 Ünver Günay, “Modern Sanayi Toplumlarda Din: II”, Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi, S.4, s.57.

64 Ünver Günay, “Türkiye’de Toplumsal Değişme ve Din”, Türk Yurdu Dergisi, S.116-117, s.81.

65 SEKAM, s.23-24.

sel ahlâkî değerlere bağlılık gibi ilkelerin öne çıktığı modernist/hümanist dindarlık ve kısmen de halk arasında değişik şekillerde ve kurumlaşmamış tarzda varlığını sürdüren popüler/hurafeci dindarlık anlayışının birbirine karıştığı “eklektik/karma dindarlık” şeklinde adlandırılabilir bir dindarlık algısına sahiptir⁶⁶.

Kimliklerin melezleşip, “ne o, ne de bu” biçimine dönüşmesinin yanı sıra, din algısında da benzer bir karmaşanın yaşandığını da söylemek mümkündür. Dini önemseyen ve ölçü kabul eden, hatta başta namaz olmak üzere, bazı ibadetleri düzenli olarak yerine getirdiğini söyleyen gençlerin bir kısmının, dinî-ahlâkî değerler, din-aile değerleri, din-bireyler arası ilişkiler gibi birçok konuda dinden bağımsızlaştıkları; dini, daha çok vicdanî bir unsura dönüştürdükleri veya daha doğru bir tanımlamayla dini, hayattan uzaklaştırdıkları, laik-seküler bir hayat tarzının ve din algısının yaygınlık kazandığı da gözden uzak tutulmaması gereken bir olgudur⁶⁷.

Gençlik döneminde çevreye ve özellikle de arkadaşlara yönelme sonucunda bağımsızlık duygusu en yoğun bir şekilde kendini gösterir. Buna bağlı olarak anne-baba ile olan ilişkiler çatışmalı bir hal almaya başlar. Her iki taraf da yaş ve anlayış farkları sebebiyle birbirlerini anlamakta güçlük çekerler. Genç, anne-babasını tenkit etmeye, onların güç ve kapasitelerinin yetersizliğini sorgulamaya başlar. İsteddiği gibi davranmaya ve özellikle arkadaşlarıyla beraber hareket etme arzusu taşır. İşte gençteki bu bağımsızlık duygusu, onun dine karşı da olumsuz bir tavır almasına sebep olabilir. Dinî değerlerle bağımsızlık duygusu arasında bir çatışma yaşanabilir. Çünkü din, her şeyden önce bir bağlanmayı gerektirir. Dinî değerler, bireyin davranışlarına yön vererek onu bağımlı kılar⁶⁸. Nitekim SEKAM araştırmasının sonuçlarına göre her üç gençten ikisi, insanlara ilişkin bir güven sorunu yaşamaktadır. Gençlerin % 68’i insanlara güvenmemekte, insanları güvenilir bulmamaktadır. Güven noktasında gençlikte en ciddi sorun, “babaya güven” konusunda ortaya çıkmaktadır. Genel olarak gençlerin % 36’sı babaya dâhi güvenilemeyeceğini ifade etmektedir. Gençliğin bu denli bir güven sorunu yaşaması, üzerinde durulması gereken ciddi bir psikolojik, ahlâkî ve sonuçları itibari ile de sosyal bir yaradır. Bu sonuçlar, aynı zamanda, aile, akrabalık, toplumsal bağların ve dayanışmanın çözülme noktasına geldiğini; bireyselliğin, bireysel yaşamın etkin olmaya başladığını da göstermektedir⁶⁹.

Gençlerin dinî hayatını konu edinen alan araştırmalarının sonuçlarına göre gençlik evresindeki kişiler yüksek bir dinî potansiyelle birlikte, dini kararsızlık, şüphe, arayış ve

66 Bkz. Kemaleddin Taş, *Üniversite Gençliğinin Dindarlık Kriterleri*, Alter Yayıncılık, Ankara, 2005.

67 SEKAM, s.75.

68 Naci Kula, “Gençlik Döneminde Kimlik ve Din”, *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2002, s.66.

69 SEKAM, s. 85,86.

buna bağlı olarak dinî değişim ve dönüşümleri yoğun olarak yaşamaktadırlar⁷⁰. Şüphe etmek, gençlik döneminin din konusundaki en karakteristik özelliğidir⁷¹. Gençlerin özellikle okuduğu dersler ve kitaplardan öğrendiği bilimsel görüşlerle kendisine telkin edilen dinî anlayışların çelişmesi durumunda bu şüphe daha da derinleşir. Gençlik çağında dinî açıdan yaratıcılık kazanılırken en çok etkilenen faktörler arasında okunan dersler, arkadaşlar arasında yapılan konu ile ilgili tartışmalar, zihni yönden olgunlaşma, yazılı ve görsel kaynaklar, kişi ve çevreden gelen etkiler, dindarların ve din adamlarının tutumları sayılabilir. Sıralanan bu faktörlerin ve diğer unsurların etkileri sonucunda gençlik çağının ilerleyen dönemlerinde kişi ya çocukluktan beri kendisine empoze edilen din anlayışını olduğu gibi alır veya bazı konuları kabul eder, bazılarını reddeder ya da inkâr yoluna sapabilir⁷².

Daha önce de işaret edildiği gibi ülkemizin yakın tarihinde bütün geleneksel kurum ve yapıları da içine alan çok köklü sosyal ve kültürel değişimler yaşanmış ve halen de yaşanmaktadır. Bu değişimler zorunlu olarak çeşitli uyumsuzluk ve çatışmaları da beraberinde getirmiştir. Bu süreçten en fazla etkilenen kesimlerin başında ise gençler gelmektedir. Değer yargıları hızla değişen Türk gençliği; içinde yaşadığı toplumun değerlerinin de hızla değişme karşısında çoğu zaman kimlik bunalımları yaşamış ve çıkmazlarla karşı karşıya kalmıştır. Bu doğrultuda Türk gençliği genel olarak ya hiçbir değere inanmayan, ideal ve amacı olmayan, güñübirlik şeyler ve maddî zevklerle oyalanan, kendisine ve çevresine yabancılaşan bir hâle gelmiş, ya da bir takım dinî ve ideolojik gruplara katılarak kimlik ve kişiliğini kaybetme noktasına varan bir bağlanmaya kadar gitmiştir. Bu durum; gençlik döneminin dinî uyanış ve bilinçlenme, geleneksel değerlere karşı tenkit, tepki, şüphe ve güvensizlik, yeni arayış ve tercihlere yönelme, dine ilgisizlik veya tam tersi dinî grup veya cemaat içerisinde kendini tamamiyle dine verme gibi davranış eğilimlerinin varlığını yoğun olarak hissettirdiği bir süreç olmasından kaynaklanmaktadır⁷³.

Görüldüğü üzere ergenlik döneminde bağımsızlık güdüsünün güçlü etkisini yaşayan gençler; ailelerinin etki alanından uzaklaşırken, akran grubunun tesiri altında kalmaktadır. Ailesinden ve okulundan yeterli dinî rehberliği alamayan gençlerin bir kısmı bu alandaki boşluklarını din alanını istismar eden bir takım gruplar kanalıyla doldurmaya çalışmaktadır. Kimlik arayışı içerisinde bocalayan, belirsizlik ve karma-

70 Hökelekli, "Gençlik ve Din", s.13.

71 Bu konu ile ilgili yapılan bir alan araştırmasının sonuçları için bkz. Abdülkerim Bahadır, "Ergenlik Döneminde Dinî Şüphe ve Tereddütler" *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2002, s.255-306.

72 Erdoğan Fırat, *Üniversite Öğrencilerinde Allah İnancı ve Din Duygusu*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1977, s.39-42.

73 Hökelekli, s.13,14.

şadan bunalan, toplumdaki yerini ve görevini belirlemede zorlanan, manevî ve ahlaki ideallerini gerçekleştirmek için bir yol arayan gençler için bu oluşumlar bir çıkış kapısı olarak algılanabilmektedir. Bu tip yapılara giren gençlerin yapması gereken tek şey ise sadece itaat etmektir. Uyulması gereken tek toplumsal çevre dinî grup aidiyeti olunca, sosyal kimlik bir dinî grup kimliği olarak şekillenmektedir. Bu durum da dinî ve sosyal hayat açısından yeni bir takım sorunları ortaya çıkarmaktadır. Aslında din, bireylerin ve özellikle de gençlerin ruh sağlığını koruyucu ve geliştirici en güçlü etkenlerden biridir. Ancak dinin bu etkisi; doğru ve yeterli bilgi, bilimsel öğretim ve anlatım ve sosyal destekle işlerlik kazanır. Dinî yönden gelişmesini tamamlamamış gençlerin benlik yapısı içten ve dıştan sayısız etkiye açık olduğu gibi, temelde yanlış yapılanmış bir dinî anlayış ve yaşayışın doğuracağı sapma ve yabancılaşmaların önünü almak da çok kolay değildir⁷⁴.

Sonuç

Gençlik dönemini, birçok kişisel ve toplumsal faktörün etkilediği ve belirlediği kompleks bir süreç ve olgu olarak kabul etmek mümkündür. Dolayısıyla gençlik çağının din anlayışı veya dindarlığı da bu durum muvacehesinde değerlendirilmeli; psikolojik ve sosyolojik perspektif, gençlik ve din ilişkisinde öncelenmeli ve ihmal edilmemelidir.

Ülkemizde özellikle yakın dönemde din alanında yaşanan kırımla noktaları ve bu bağlamda gençlik din ilişkisinde yapılan ağırlıklı olarak spekülasyon tartışmalar dikkat çekmektedir. Bu tartışmaların odak noktasını ise gençler arasında deizm ve ateizmin yaygınlaştığı ve gençlerin din ve din alanındaki hususlara kayıtsız kalarak mesafe koyduğu ve bu bağlamda da dinî alanla ilgili bir “güven sorunu” yaşadığı iddiası oluşturmaktadır. Ortaya konan bu önermenin ne kadar gerçeği yansıttığı oldukça tartışmalıdır. Ancak bu konuda görüş serdeden çevrelerin çoğu tarafından tabiri caizse “üzüm yemek” amaç olmayınca, sağlıklı bir tespit ve çözüm önerisi ortaya konamamaktadır. Böylece mesele, kısır bir döngü içerisinde kör döğüşüne dönmektedir.

Şu bir gerçektir ki, toplumların geleceği olan gençlik; doğru bir din anlayışıyla kimliklenmezse, gençlerin dinî duyguları bazı çevreler tarafından değişik saiklerle suiistimal edilirse, gençler ortaya konan söylem ve eylemlerle dini, hayatlarına anlam katan güvenilir bir liman veya sığınak olarak değil de çıkar ve çatışmaların, ötekileştirmenin yaşandığı bir alan olarak görme eğilimine sürüklenirlerse ülkemiz açısından çok sancılı süreçlerin ortaya çıkması kaçınılmaz hâle gelir. Dolayısıyla gençlerin din ve dinî değerlere ilişkin talep ve ihtiyaçlarının, “gerçek anlamda İslam’ı kendilerinin temsil ettiği” ileri süren ama ajandası farklı olan bir takım marjinal çevrelerce değil Diyanet ve İlahiyat Fakülteleri tarafından sağlıklı bir şekilde doldurulması gerekmektedir.

Kaynakça

74 Hökelekli, s.21-27.

- AKGÜL, Mehmet, *Türkiye’de Din ve Değişim*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2002.
- AKGÜL, Mehmet, *Türk Modernleşmesi ve Din*, Çizgi Yayınları, Konya, 1999.
- ARSLANTÜRK, Zeki, *Kutsalın Dönüşü - Yeni Toplum Arayışları*, İstanbul, 1998.
- AYDIN, Mustafa, *Gençliğin Dini ve Sosyal Değerleri*, Yayınlanmamış Doçentlik Tezi, Konya, 1999.
- BARAN, Aylin Görgün, “Genç ve Gençlik: Sosyolojik Bakış”, *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, C.1, S.1, 2013.
- BAYHAN, Vehbi, *Genç Kimliği*, İnönü Üniversitesi Yayınları, Malatya, 2002.
- BAYHAN, Vehbi, *Üniversite Gençliğinde Anomi ve Yabancılaşma*, Ankara, 1997.
- BERGER, Peter L., *Dinin Sosyal Gerçekliği*, Çev. Ali Çoşkun, İnsan Yayınları, İstanbul, 1993.
- ÇELİK, Celalettin, “Değişim Sürecinde Merkez-Çevre İlişkileri ve Çevresel Dinî Yönelimler”, *İslamiyat Dergisi*, C.V, S.4, Ekim-Aralık 2002.
- ÇELİK, Kezban, “Genç Olmak Zor İş: Türkiye’de Genç Olmayı Etkileyen Bazı Unsurlar”, *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, C.1, S.1, 2013.
- FIRAT, Erdoğan, *Üniversite Öğrencilerinde Allah İnancı ve Din Duygusu*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1977.
- GÜNAY, Ünver, *Din Sosyolojisi*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1998.
- GÜNAY, Ünver, “Modern Sanayi Toplumlarda Din: I”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.3, 1986.
- GÜNAY, Ünver, “Modern Sanayi Toplumlarda Din: II” *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.4, 1987.
- GÜNAY, Ünver, “Türkiye’de Toplumsal Değişme ve Din”, *Türk Yurdu Dergisi*, S.116-117, 1997.
- GÜNDÜZ, Turgay, *İslam, Gençlik ve Din Eğitimi*, Düşünce Kitabevi, Bursa, 2002.
- GÜRSES, İbrahim, *Dindarlık ve Kişilik*, Emin Yayınları, Bursa, 2010.
- HÖKELEKLİ, Hayati, *Din Psikolojisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1993.
- HÖKELEKLİ, Hayati, “Gençlik ve Din”, *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2002.
- KARA, Seyfullah, “Hz. Peygamber’in Elinde Şekillenen İdeal Gençlik”, *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, C.1, S.2, 2013.
- KARAKAYA, Semra, *Dindarlık ve Kişilik Arasındaki İlişki, Allport ve Fromm’un Karşılaştırmalı Analizi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- KİMTER, Nurten, “Dini İnanç, İbadet ve Duanın Umutsuzlukla İlişkisi Üzerine”, *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2002.
- KOŞTAŞ, Münir, *Üniversite Öğrencilerinde Dine Bakış*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1995.

KULA, Naci, “Gençlik Döneminde Kimlik ve Din”, *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2002.

MEHMEDOĞLU, Ali Ulvi, *Kişilik ve Din*, Dem Yayınları, İstanbul, 2004.

ŞENOL, Dolunay, İbrahim Mazman, “Gençlerin Kimlik Algılarına İlişkin Sosyolojik Bir Değerlendirme”, *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, C.1, S.2, 2013.

TAŞ, Kemaleddin, *Üniversite Gençliğinin Dindarlık Kriterleri*, Alter Yayıncılık, Ankara, 2005.

UGÜREL-ŞEMİN, Refia, *Gençlik Psikolojisi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1980.

VATANDAŞ, Celalettin, *Türkiye Gençlik Raporu*, SEKAM Yayınları, İstanbul, 2013.

VERGİN, Nur, *Din, Toplum ve Siyasal Sistem*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2000.

YILDIZ, Murat, *İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Psikososyal Özellikleri*, İzmir, 2003.

YÖRÜKOĞLU, Atalay, *Gençlik Çağı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985.

(Prof. Dr. Kemaleddin TAŞ tebliğini sundu)

BAŞKAN – Ağzınıza sağlık hocam.

Hocam bir ufuk çizdi bize, tebliği inşallah heyecanla bekliyoruz. Hocam, Camiler ve Din Görevlileri Haftası’nda bu seneki temamız “Din Hizmetine Adanmış Ömürler” idi. Dolayısıyla zatîlileri de –salona müsaade varsa tanıştırayım- rahmetli Diyanet İşleri Başkan Yardımcımız, İstanbul il Müftümüz Necati Tayyar TAŞ merhum hocamızın mahdumu Kemalettin Hocam. Dolayısıyla baba bu kadar büyük vaiz olunca, hocama da ... (Alkışlar)

Bu sene hakikaten çok keyifli oldu, onu da ben bu vesileyle arz ettim akademiye. “Camiler ve Din Hizmetine Adanmış Ömürler”de bu emaneti bize ulaştıran hocalarımızı bölgesel, yöresel olarak tanıdık, tanımaya gayret ettik. Tabii bu genç nüfus 25 milyon hocam, dünyada 143 ülkenin nüfusu 25 milyondan azmış. Bu kadar bir güç elimizde, okuyan bir nüfus. İnşallah tabii ki hocalarımızın her birinin tebliği, ilahiyatın ürettiği bu bilgi, biz Diyanete ev ödevi ve yol haritası olacak. Bundan hocalarımızın hiç şüphesi olmasın.

Değerli hocalarım, kıymetli katılımcılar, şimdi inşallah “Genç Kuşağı Tehdit Eden Din İstismarı ve Alınması Gereken Eğitsel Tedbirler” başlıklı tebliği Doç. Dr. Yusuf BATAR Hocamız sunacaklar, İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden.

Buyurun hocam.

GENÇ KUŞAĞI TEHDİT EDEN DİN İSTİSMARI VE ALINMASI GEREKEN EĞİTSEL TEDBİRLER

Doç. Dr. Yusuf BATAR⁷⁵

Özet

Bu çalışmada dinî görünümlü manipülatif örgütlerin hedef kitlesini oluşturan gençlerin bu tür yapılara yönelmelerine sebep olan psikososyal etmenler ve buna karşı alınması gereken eğitsel tedbirler üzerinde durulmaktadır. Konu kendi içerisinde üç alt başlıktan oluşmaktadır:

- Din istismarı kavramı ve boyutları
- Gençlik dönemi dinî gelişimin özellikleri ve istismara müsait yönleri
- Din istismarı tehlikesini bertaraf edecek din eğitiminin niteliği

Çalışmamız kapsamında din istismarı kavramının tanımı, tarihi süreç içerisinde hangi şekillerde gerçekleştiği ve istismara konu edilen değerler ana hatlarıyla ortaya konmaktadır. Ardından din istismarının özellikle gençler için nasıl bir tehlike oluşturduğu ve gençlik dönemi din eğitiminin söz konusu tehlikeyi önlemede nasıl bir işlev göreceği üzerinde durulmaktadır.

Anahtar kelimeler: Din istismarı, Gençlik, Din eğitimi.

Giriş

Dinî değerlerin bir takım şahsi, siyasi ya da ekonomik çıkarlar amacıyla kullanılmasını ifade eden din istismarı, Müslümanların en kadim problemlerinden birisidir. Hz. Peygamber'in vefatından itibaren belirmeye başlayan bu mesele her geçen gün etkisini artırarak devam etmiştir. Düne kadar Müslümanları kendi içinde meşgul eden bu sorun son iki yüzyılda uluslar arası bir boyut kazanmış durumdadır. Artık İslam dünyasına yönelik bir takım hesapları olan sömürgeci güçler, bu maksatlarını gerçekleştirmek

75 İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

amacıyla bu tür manipülatif söylemleri ve oluşumları tezgâhlayabilmektedir. Teolojik, siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik boyutları olan ve ümmetin enerjisini tüketen bu oluşumlardan en fazla etkilenenler gençler olmuştur. Gençlik döneminin kendisine has gelişimsel özellikleri ve yetişkinlerin bazı ihmallerinden doğan boşluk istismarcılar açısından bir fırsat olarak değerlendirilebilmektedir.

Psikolojik verilere göre gençlik çağı kimlik oluşumu açısından kritik bir dönemdir. Buna bağlı olarak aidiyet için adres, özdeşim için rol model, uğruna fedakârlık yapmak için ideal arayışı bu yaş aralığında zirvede olur. Bu dönemde birey, çocukluk döneminden intikam alırcasına ailesinden duygusal olarak uzaklaşarak çevresine ve özellikle akranlarına yönelir ve kendine göre yeni bir dünya görüşü oluşturmaya çalışır. Aynı zamanda bu yaş döneminde gencin din ve kutsal algısında da kendine özgü arayışlar olur. Aslında özgün ve sağlıklı bir kimlik oluşumuna hizmet edebilecek olan bu dinamik potansiyel, kontrol edilmediği takdirde çok rahat bir şekilde manipüle edilebilir ve istismara müsait hale gelebilir.

Değer ve anlam arayışının zirvede olduğu gençlik dönemini fırsat bilen çıkar çevreleri bu imkânı kendi amaçları doğrultusunda kullanmaktadırlar. Bunun örneklerini ideolojik yapılanmalarda, şiddet hareketlerinde ve diğer suç örgütlerinde rahatlıkla görebiliyoruz. Uluslar arası çıkar savaşlarının figüranı durumundaki “dinî referanslı” hareketleri de bu kapsamda değerlendirebiliriz. Gençler için birer cazibe merkezi konumundaki bu yapıların oluşturdukları “istismar tezgâhını” çözümlediğimiz oranda etkili tedbirler önerebiliriz.

Yaşanan tecrübeler göstermiştir ki, bu istismara dayalı çıkışlar karşısında toplumu ve toplumsal yapıyı korumada siyasi ve askeri tedbirler yetersiz kalmıştır. Eğitim, bu tehlikeyi uzun vadeli bir şekilde bertaraf etmenin en etkili yollarından biridir. Özellikle gençlik döneminin dinamiklerine uygun bir eğitim onları her türlü istismara karşı koruyacak bir atmosfer oluşturabilir.

1. Din İstismarı Kavramı

Bu kelimenin temelde meyve/ürün anlamında olduğunu belirten el-İsfehâni, bir mal veya herhangi bir şeyden elde edilen her türlü faydayı ifade etmek anlamında kullanılabileceğini belirtmektedir(2002: 176).

İstismar kelimesinin negatif anlamındaki kullanımı Türkçeye mahsustur. Nitekim TDK sözlüğünde istismar kelimesinin karşılığı, “birinin iyi niyetini kötüye kullanmak” şeklinde ifade edilmiştir (bkz: <http://www.tdk.gov.tr/İstismar>). Türkçe yazılmış ahlak ve hukuk literatüründe bu değerlendirmenin yansımalarını görebiliyoruz: “İstismar, ahlaki söylemde bir kişinin iyi niyetinden, saflığından, bilgisizliğinden istifade ederek ve bir ahlaki değer veya toplumsal idealin çekiciliğini kullanarak, hak edilmemiş bir yarar elde etmek anla-

mına gelmektedir. Hukuk dilinde ise bu davranış, hakları kötüye kullanmanın bir alt durumu olarak değerlendirilmektedir” (Erdoğan, 2000: 29-30). Dikkat edilirse bu tanımlamalarda istismara aracı kılınan bazı değerlere ve ideallere işaret edilmektedir. Dolayısıyla istismarın varlığından söz edebilmek için istismar edilen değer, istismara uğrayan taraflar nezdinde gerçekten bir “değer” olarak algılanıyor olması gerekir. İstismarcı için ise bu değer kullanılıp atılmaktan başka herhangi bir ‘değer’i söz konusu değildir (Erdoğan, 2000: 30). Yapılan değişik tanımlarda istismar kelimesinin çağrıştırdığı hususların başında, olumsuzluk, gayri ahlakilik, samimiyetsizlik ve çıkarıcılık gelmektedir (Kırbaşoğlu, 2000: 121).

Din istismarı ise, belli bir amaca ulaşabilmek için, dinle herhangi bir hemhâllik kurmaksızın, onunla ontolojik bir dünyayı paylaşmaksızın onu kullanmak, onu o amaç doğrultusunda sömürmek, ondan bir semere beklemek, onu kâr üretici bir sermaye olarak görmek şeklinde tanımlanmaktadır (Aktay, 2000: 40-41). Din psikolojisinde dinle kurulan bu menfaate dayalı ilişki, “dış güdümlü dindarlık” kavramıyla betimlenmektedir. Zira dış güdümlü dindarlar, mensubiyet iddiasında bulundukları dini kullanma eğilimindedirler (Hökelekli, 2011: 76).

Dine dayalı istismar temelde şu iki kaynaktan beslenir: Her şeyden önce ortada kutsala yapılan bir atfın bulunması gerekir. Zira istismarı etkili kılan şey, onun kutsal ile olan ilişkisidir. İslam söz konusu olduğunda ise, kutsal; Allah, Peygamber, Kur’an ve hadis gibi kurucu kavramlardır (Kırbaşoğlu, 2000: 123). Dinin simgesel değerleri kullanılarak meşruiyet, politik/ekonomik güç, mal, para, rant vb. elde edilmektedir. Buna Muaviye’nin Kur’an yapraklarını askerlerin kılıçlarına taktırarak savaşı lehine çevirmesi; Kilise’nin tarih boyu elde ettiği politik ve ekonomik güç; Yahudi din adamlarının mabetleri ticarethaneye çevirmeleri örnek verilebilir (Güler, 2000: 66). Özetle burada din, elde edilmek istenen bazı menfaatler için adeta bir manivela işlevi görmektedir. İstismarın ikinci beslenme kaynağı ise kendi “dindarlık”larının böyle bir ilişkide kullanılmasına rıza gösteren din mensuplarıdır. Çünkü kendilerinden menfaat devşirenler, çoğunlukla o dine inanan kesimler olmaktadır. Dolayısıyla dinin istismarı, bir anlamda, “dinin üzengi olarak kullanılıp başkasının sırtına binmek” ise, ‘sırtına binilenlerin’ buna nasıl rıza gösterdiğini de sorgulamak gerekir (Çiftçi, 2000: 18).

2. İstismarın İki Temel Sebebi

a. Meşrulaştırma: İstismarın temel sebebi “meşrulaştırma” arzusudur. İnsanların davranışlarını kendilerine ve başkalarına “haklı gösterme” ve “meşrulaştırma” çabaları “istismar”ın kökenidir diyebiliriz. Din, tarihteki en etkin meşrulaştırma vasıtasıdır (Çiftçi, 2000: 15-17). Zira her türlü iktidara meşruluk kazandırma sürecinde dinler önemli işlevler üstlenmişlerdir (Şaylan, 2003: 32). Buna bağlı olarak da insanlık tarihi din tahrifi ve istismarının örnekleriyle doludur (Örnekler için bkz; Ateş, 2004).

Dinin bu gücünün sosyolojik yorumu şu şekilde yapılmaktadır: İnsani yorumlarla inşa edilen meşrulaştırmalar dinsel geleneğin bir unsuru haline getirildiğinde, bu yorumlar insanilikten bağımsız bir hâl alıp mutlaklaştırılır (Çiftçi, 2000: 16).

b. İktidar Hırsı: İstismarın ardındaki diğer temel saikin “iktidar” tutkusu olduğu; dolayısıyla, tarih boyunca iktidarda olanların veya bu hırsla hareket edenlerin dini hep istismar ettiği genel kabul gören bir tespittir. Ancak bu davranışın sadece siyasi iktidar hevesinden kaynaklandığını söylemek doğru değildir. Bu gayr-ı ahlâki davranışı, “hedefine ulaşmak için başkasını kullanmak” şeklinde tanımlayan Said Hatipoğlu’nun da işaret ettiği gibi istismar hareketi “Müslüman toplumu” hayatının her safhasında görülen bir sorundur (Hatipoğlu, 2000: 8). Sürdürülmek istenen iktidar siyasi olabileceği gibi ekonomik, “dini”, kültürel, sosyal, psikolojik vs. de olabilir. Bu süreçlerin tamamında ortak olan özellik dinî değerlerin ve tutumların manipüle ediliyor olmasıdır.

3. İstismar Çeşitleri

Tarihi süreç içerisinde istismarın çok farklı boyutlarına tanıklık ettiğimizi söyleyebiliriz. Çok fazla detaya girmeden yaşadığımız istismar çeşitlerini şu başlıklar altında sıralayabiliriz:

a. Peygamber’in İstismar Edilmesi: Arap kavminin kutsallaştırılması, Hz. Peygamber’in soyundan gelmenin kutsallaştırılması, Arapçanın kutsallaştırılması, O’nun yaşadığı coğrafyanın kutsallaştırılması gibi örnekler verilebilir (Hatiboğlu, 2000: 9).

b. Rivayetlerin İstismar Edilmesi: Her halükârda, iyi-kötü, hangi amaçla olursa olsun, Hz. Peygamber’in otoritesinden yararlanmak için hadis uydurmak bir olgu olarak din istismarı kapsamında değerlendirilebilir. Konunun uzmanlarına göre bu problem tarihte yaşanıp bitmiş bir sorun değildir. Aksine günümüzde de hadis uydurma faaliyetleri devam etmektedir (Kırbaçoğlu, 1999: 136-146).

c. Fıkhi İstismar: Belli dönemlerde veya belli kişilerce yapılmış olan dinî yorumların/anlayışların kutsallaştırılmasıdır. İslam’da vücut bulmuş mezheplerin kendilerini “Fırkay-ı Naciye/Kurtuluşa Ermiş Fırka” olarak lanse etmeye çalışmaları bu istismarın en çarpıcı örneklerindendir. Kur’an’ın anlamını belirlediği bazı kavramların bile, bazı mezhepler tarafından tamamen kendi dini ideolojilerini ve yaşam tarzlarını yansıtabilecek şekilde sübjektif ve siyasal kavramlar haline dönüştürüldüğüne şahit olmaktayız (Kutlu, 2000: 99).

d. Siyasi İdeolojik İstismar: Geçmişte ve günümüzde dini değerler her zaman siyasi amaçların aracı veya meşrulaştırıcısı olarak kullanılmıştır. Hz. Peygamber’in vefatından hemen sonra başlayan hilafet tartışmalarını, İslam coğrafyasında kurulan bütün devletlerin yönetimlerini dinle meşrulaştırma çabalarını ve hatta günümüzde İslam ülkelerinin laikliği esas alan bütün rejimlerin dinle olan ilişkisini bu kapsamda

değerlendirmek mümkündür. Hz. Peygamber'in vefatından hemen sonra başlayan "ridde" hareketleri, Hz. Osman ve Hz. Ali'nin hilafeti döneminde yaşanan siyasi çalkantılar, Emeviler'in saltanatlarını ve uygulamalarını toplum nezdinde meşrulaştırmak için bazı dinî argümanları kullanmaları bu istismar türünün en çarpıcı örnekleridir (Geniş bilgi için bkz; Sarıçam, 2000:139-146). Benzer şekilde bir ihtilalle Emevi saltanatına son veren Abbasilerin de işin başından itibaren bir takım dinî kavramı siyasi amaçla kullandıklarını görebiliyoruz (Geniş bilgi için bkz; Bozkurt, 2000:147-158).

e. Bazı Kavramların İstismarı: Gayb, Kader, Mehdilik, Halifelik, felsefe, Ali ve Evladı, cin, sihir, büyü, takiyye, cer, tasavvuf, keramet, yoksulluk, ruhsat, hafızlık, vahdet-i vücud, Kur'an, bazı kıyafetler, hüлле, mezhep, maslahat, peygamber sevgisi, rüya vb. yüzlerce kavramın istismar amaçlı kullanımına şahit oluyoruz.

Bu istismar kaynağı o kadar mümbit (!) bir toprak ki Müslümanlarla ilgili herhangi bir hesabı olan farklı çevreler de buradan nemalanmaya çalışmışlardır. Bunun en çarpıcı örneklerinden biri, Osmanlı'yı parçalamak isteyen İngilizlerin II. Abdülhamit döneminde Araplar arasında gündeme getirdiği hilâfet meselesidir. Bu dönemde İngiliz propagandaları yüzünden Osmanlı padişahının Kureyş soyundan gelmemesi sebebiyle meşrû halife olamayacağı ileri sürülmeye başlandı. Bunun üzerine padişah da eskiden beri Osmanlı medreselerinde okutulan Şerhu'l-Akâid adlı kitaptaki imâmet bahsini çıkarttırmak zorunda kalmıştır (Küçük, 1989: 220).

f. Bazı Saygın Şahsiyetlerin İstismarı: Şiilerin Hz. Ali başta olmak üzere diğer Ehl-i Beyt'i ve Cafer es-Sadık gibi şahsiyetleri istismar etmeleri; Sünni dünyada Gazali, Mevlana, Abdulkadir Geylani gibi şahsiyetler etrafında oluşturulan gizemli algılar bunun en çarpıcı örnekleridir.

4. İstismarın Psikososyal Dinamikleri

Günümüzde artık bir uzmanlık alanı haline gelen bu sürecin işleminde birçok psikolojik ve sosyolojik araç kullanılmaktadır. Örneğin hedef kitlenin kandırılabilmesi için gerçek amacın gizlenmesi, halk nezdinde muteber bazı bilgilerin ve uzmanların kullanılması, etkili taşıyıcıların devrede olması, bilgilerin bütünden kopartılarak ve yeniden yapılandırılarak sunulması, verilmek istenen mesajın yoğun tekrarı, akıldan çok duygulara hitap edilmesi, "sizden biriyim" imajının verilmesi gibi taktiklerden bahsedilmektedir (Gültekin, 2016: 22 vd.).

Hangi inanç ya da öğretiyeye göre değerlendirilirse değerlendirilsin sorunlu olduğu açık olan bu yaklaşım tarzı, bugün dünyanın gidişatına yön verme iddiasındaki devletler, lobiler, uluslararası yapılar, kısaca ifade etmek gerekirse küresel sistem tarafından güçlü bir biçimde kullanılmaktadır. Özellikle İslam'a ve İslam dünyasına yönelik olarak Batı dünyasında geliştirilen söylemde söz konusu manipülasyonun bütün boyutlarını

rahatlıkla görebiliyoruz. Öyle ki bu manipülatif süreçlerde, İslam'ın kutsal değerleri, kavramları, inanç dünyasını şekillendiren semboller, kabuller, uygulamalar, tercihler, kısacası bir Müslüman'ın hayatını şekillendiren maddi-manevi her şeyin hedef alınarak yıpratılmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu yıpratma süreçleri ile birlikte toplumların aldatılmaya hazır hale getirilmeye çalışıldığını söyleyebiliriz (Küçük, 2016: 6-11). Zira manipülatörler ne kadar yetenekli olurlarsa olsunlar kandırma sürecinde kritik bileşen kandırılanlardır (Gültekin, 2016: 21).

İslam dünyasının bu gün karşı karşıya olduğu bu tür istismar hareketlerine baktığımızda Amerika'dan Avrupa'ya bu coğrafyayla çıkar ilişkisi olan bütün ülkelerin bu yapıların söylemleriyle ve eylemleriyle ciddi bir şekilde ilgilendiklerini görmekteyiz. Kısacası düne kadar kendi yağında kavrulan istismarcılar bu gün ummadıkları bir uluslararası pazar ve destek görmektedirler.

İster şahsi çıkarlar, isterse uluslararası bazı hesaplar için yapılsın; her durumda manipülasyon, dini kullanarak çıkar elde etmek, dinî değerleri metalaştırmak ve dindarları aldatmaktır. Her iki şekilde de müdahaleye uğrayan din, kendi özgün gerçekliğinden uzaklaşmakta ve yeni bir forma bürünmektedir ki bu form ticari/siyasi bir meta halinde satışa sunulmaktadır. Hasıl-ı Kelam, manipülatif söylemler, İslam'la ve Müslümanlarla hesabı olan güçlerin, Müslümanların içinden bazı ajanları kullanarak "kaleyi içten fet-hetme" çabasına en fazla hizmet eden bir araca dönüşmüş durumdadır. Öyle ki zaman içinde din istismarı adeta kurumsal bir yapıya bürünmüştür.

Günümüzde şahit olduğumuz benzer yapılarda da yukarıda sıralanan özelliklerin tamamının var olduğunu görebilmekteyiz. Uzağa gitmeden, İslam coğrafyasını kasıp kavuran DAESH hareketi, ülkemizin karşı karşıya olduğu FETÖ yapılanması gibi örgütlerin söylemlerine baktığımızda bu özellikleri görebilmekteyiz. Nitekim Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından organize edilen "Dini İstismar Hareketi FETÖ/PDY Olağanüstü Din Şurası"nda, söz konusu örgütün özellikleriyle ilgili olarak yapılan tespitler, benzer karakterdeki bütün yapılanmalar hakkında fikir verici niteliktedir. Söz konusu şurada bu örgütün yapısıyla ilgili özellikle şu hususların altı çizilmektedir (DİB. Olağanüstü Şura Kararları, Ekim-2016):

- ✓ Emellerine ulaşmak için dini ve dinî duyguları istismar etmek,
- ✓ Kayıtsız şartsız itaat kültürü,
- ✓ Liderin masumiyetine dair mutlak inanç,
- ✓ Allah adı kullanılarak çeşitli kişilere, yapılara ve hiziplere yönelik davet,
- ✓ Dinî görünümlü eğitim faaliyetlerini bir güç ve çıkar ağına dönüştürmek,

- ✓ Sır, gizem, adanmışlık, karizmatik kişilik gösterisi ve takıyyecilik/çift şahsiyetlilik,
- ✓ Revaç bulan rüyalar ve gizemli hikâyeler,
- ✓ Hakikati kendi tekeline alarak kendisinin dışında herkesi dışlayan bir anlayış,
- ✓ Denetime kapalı gizli faaliyetler ve şeffaf olmayan mali işleyiş,
- ✓ Takiyye gereği kendini gizleme, olduğundan farklı görünme,
- ✓ Allah için yapılması gereken ibadetleri, farklı amaçlar için istismar etmek.

Genç nüfus, bu tür istismar hareketlerinin en fazla etkilediği kitleyi oluşturmaktadır. İdeolojisi, inancı ne olursa olsun, bu yapılanmaların tamamında gençlerin kullanıldığını görebiliyoruz. Sözde dinî referanslarla oluşturulan DEAŞ, FETÖ vb. örgütler bunun en çarpıcı örnekleridir. Bu konularla ilgili alan araştırmaları göre genç yaştaki bireylerin terör örgütlerine daha kolay katıldıklarını ortaya koymaktadır (bkz; Özeren ve diğerleri, 2010). Örneğin Hizbullah örgütüyle ilgili bir araştırmaya göre bu örgüte katılım yaşının 14-21 yaş (%81) aralığında yoğunlaştığı tespit edilmiştir (Çelik, 2015: 109).

Gençlik döneminin kendisine has dinamik yapısı ve manipülasyona müsait “arayış halleri” istismarcıların işini kolaylaştıran en önemli özelliklerdir. Sadece bugünümüzü değil geleceğimizi de tehdit eden bu tehlikeyi bertaraf etmek için bazı kalıcı tedbirlerin alınması gerekmektedir. Bu kapsamda gençlik döneminin gelişim özelliklerini göz önünde bulundurarak bu kitleyi her türlü istismara karşı koruyacak eğitsel tedbirler geliştirmek önemli bir adım sayılabilir.

5. Gençlik Döneminin Gelişim Özellikleri

Gelişim psikolojisinde gençlik dönemi, ergenliği kapsayan ve kronolojik olarak özelliklerini de bünyesinde barındıran bir gelişim dönemi olarak değerlendirilmektedir. Bu kritik dönem, ortalama 11-22 yaşları arasında ele alınmaktadır. 22-23 yaşlarından sonra ergenin artık kendi kişiliğini, kimliğini bulmuş olması beklenir. Bazı uzmanlar, gençlik çağını kendi içinde ilk gençlik (12-15 yaş), orta gençlik (15-18 yaş) ve ileri gençlik (18-22 yaş) olmak üzere 3 evrede incelemektedirler (Aktaran; Selçuk, 1998: 335).

Gençlik çağı her açıdan dinamizmin ve yoğunluğun yaşandığı bir dönemdir. Bedensel gelişim, zihinsel gelişim ve duygusal gelişim alanlarında oldukça hızlı değişimlerin olduğu bu yaşlarda gençleri meşgul eden çok ciddi problemler bulunmaktadır. Kim-

lik inşası, cinsellik, duygusal yoğunluklar, meslek seçimi, aidiyet problemi, yeni değerler edinme, kendi kişiliğini kanıtlama gibi sorunlar bu dönemin öne çıkan sorunlarıdır.

Gençlik döneminde bireyler kendi kişiliklerini kanıtlama ve bağımsızlıklarını kazanma çabası içindedirler. Cinsel uyanış ile birlikte yeni ruhsal ve davranış özelliklerinin geliştiği bu dönem bireylerinin duygularında hızlı iniş çıkışlar görülebilir. Kulaktan dolma fikirleri test etmeden savunmaya çalışan genç pek çok konuda büyükleri ile tartışmaya, anne babasının yanında karşıt düşünceler ileri sürmeye başlar. Bu dönem aynı zamanda beğenilerin, özenmelerin, tutkuların, hayranlıkların yoğun olduğu bir dönemdir (Kılavuz ve Yılmaz, 2009: 132). Bu dönemde duygular ergenin tüm yaşamında etkili olurlar (Yavuzer, 1997: 279). Buna bağlı olarak dini davranışlarda da duygusallık etkin olmaya başlar.

Kimlik oluşum süreciyle birlikte bilişsel gelişimin hızlanması, dürtüsel gereksinimlerde ve duygu yoğunluğunda artma, çatışmaların yeniden alevlenmesi, meslek seçimi, karşı cinsle kurulan ilişkiler, anne babadan ayrılma bireyselleşme sürecinin yaşanması gibi nedenlerle ergenler bu döneme özgü zorluklar ve çatışmalar yaşamaktadır (Akdemir ve Çetin, 2008). Gencin kendini, hayatı ve toplumu sorgulayarak eskisinden farklı bir şekilde dünyayı algılamaya başladığı bu dönemde en önemli sorunlarından biri kendini tanıma ve tanımlamada çektiği sıkıntıdır (Kula, 2002: 33).

6. Gençlik Döneminde Dini Gelişimin Seyri

Gençlik döneminde dini gelişimde de bazı çelişkili durumlar yaşanmaktadır. Bu alandaki gelişim seyri bilinçli dini uyanış, geleneksel dini değerleri tenkit ve sorgulama, dinle ilgili şüphe, geçici olarak dinden uzaklaşma şeklinde başlayıp, dönemin sonlarına doğru yeniden dine dönüş ve kararlı olarak bir dine bağlanmayla tamamlanmaktadır (Hökelekli, 1993: 269-277). Gençlik döneminde dini gelişimin seyri şu şekilde özetlenebilir:

- a- Dini şuurun uyanması (12-14 yaş),
- b- Dini bunalım ve şüpheler (14-18 yaş),
- c- Dini tutumların belirginleşmesi (18-21 yaş) (Geniş bilgi için bkz. Kula, 2002: 37-38).

Ergenliğin ilk yıllarında başlayan dini uyanış gençlerin coşkun bir şekilde dine yöneldiği yıllardır. Zira bu dönem çocukluk döneminin pasif durumundan sıyrılan gencin, dini hayatın esas faaliyetlerine karıştığı, bu konudaki mükellefiyetleri yerine getirmeye başladığı bir dönemdir (Jersild, 1974: 381). Ancak bu “coşkun dindarlık” pek uzun sürmez. Ergenliğin kendine has bunalımlarının baş göstermesiyle çocuğun dinle olan ilişkilerinde de bazı çatışmalar yaşanmaya başlar. (Hökelekli, 2011: 269).

İlerleyen yaşlarda “tenkitçi düşünce”yi adeta bir hayat felsefesi olarak benimseyen genç, aynı yaklaşımla dini de eleştirmeye başlar. Kendisine bir yetişkin kimliği arayan genç, bu dönemde her türlü otoriteye (özellikle ebeveynlere) karşı gelme eğilimindedir (Şemin, R. 1988: 150).

Ergenlik döneminde yaşanan dini şüphenin sebepleri olarak, bağımsızlık duygusu, hayatın anlamsızlığı, din eğitiminin yetersizliği, günlük yaşam ile dinî tutumlar arasındaki tutarsızlıklar, dindarların yanlış tutumları ve din konusunda yeterli bir rehberliğin olmayışı gibi hususlar sayılmaktadır (Hökelekli, 2011: 270-273). Bu dönemde gençler, bir yandan geleneksel dini kalıpları tenkitçi bir yaklaşımla eleştiri süzgecinden geçirirken diğer yandan farklı dini düşüncelere ilgi duymaktadırlar. Gencin bu psikolojik arayış hali aynı zamanda onu duygusal olarak istismarcı söylemlere daha açık hale getirebilmektedir. Ergenlik döneminin kendisine has sorgulayıcı mantığıyla dini konularla ilgili sorular sormaya başlayan gençler, bu sorularına tatmin edici cevap alamadıklarında dini inançları hakkında şüpheye düşerler (Hood, Ralph W. ve diğerleri, 2006: 93-94).

Bütün iniş çıkışlarıyla birlikte gençlik dönemi, bireyin kendi değer sistemini oluşturma çabalarının hâkim olduğu bir süreç olarak tanımlanmaktadır (Selçuk, 2004: 335). Buna bağlı olarak dini şüphe krizi, din psikologları tarafından zihni ve dini gelişimin normal ve doğal bir belirtisi olarak kabul edilmektedir (Hökelekli, 2009: 94- 105). Gençlik döneminin sonlarında bunalım ve krizlerle dolu ergenlik dönemi yerini sakin ve istikrarlı bir hayata bırakır. Duygu ve heyecanlardaki taşkınlıkların azaldığı, dengeli olma halinin arttığı, yetişkinlerle ilişkilerde düzelmelerin olduğu bu dönemde genç, problemlerini gerçekçi karşılamakta ve daha az duygusal bir tutumla sorunlarını çözmeye çalışmaktadır (Peker, 2003: 108; İmamoğlu ve Yavuz, 2011: 211).

Bu dönem arkadaşlık ilişkileri, cinsiyetle ilgili sorunlara çözüm, meslek hayatı, boş zamanların değerlendirilmesi, ibadetleri yerine getirme, dua, ibadet, problem çözebilme, hayatın ve ölümün anlamını öğrenme gibi hayati sorunların gençleri meşgul ettiği bir zaman dilimidir. Dolayısıyla bu yaş aralığındaki gençlere verilecek olan din eğitiminin bu tür sorunlarına cevap verecek bir içeriğe sahip olması gerekir (Elias, 2004: 85 v.d.).

Ergenlik dönemi aynı zamanda kişiliğin toplumsal nitelik kazandığı bir arayış dönemidir. Ergen, çevresinde daima “onun gibi olmak” istediği kişileri arar ve onlarla özdeşleşmek ister. Ayrıca bu dönemde ergen, ait olduğu gruba büyük önem verir ve gruba uyum konusunda büyük bir çaba içerisinde (Yavuzer, 1997: 294). Psikolojik verilere göre bireyler, yeni bir sosyal gruba girer girmez, o grubun kimliğine adeta “yapışır” (Demirtaş, 2003: 123). Bu anlamda din değiştiren gençler üzerinde yapılan araştırmalarda denekler, yaşamış oldukları inanç değişimini sosyal motivasyonlarla açıklamaktadırlar (Biçer, 2004: 27-28). Bunun yansımalarını herhangi bir gruba üye olan insanların belirgin davranışlarında görebiliyoruz. Kendilerinden olmayanları dış-

lama tutumu, tek tipleşen söylemler ve davranış kalıpları bunun en çarpıcı örnekleridir. Görünen o ki dini inançlar, çocukluktan uzaklaşmayla birlikte daha ziyade çevresel etkilerin, sosyal gurup ve kimliklerin bilhassa kurumlaşmış dinsel organizasyonların etkisi ve belirleyiciliği altında gelişmektedir (Osmanoğlu, 2014: 177-206).

Gençlik yılları aynı zamanda bir çelişkiler dönemidir. Duygusal anlamda bir yandan yalnız kalmayı isterken diğer yandan bir gruba üye olma isteği, endişe ve umutsuzluğun yanında geleceğe dair coşku duyması bu çelişkili duruşun yansımalarıdır. Diğer yandan “ben kimim?” sorusu etrafında yoğunlaşan kimlik kazanma çabası genci meşgul eden önemli bir problemidir. Bu istikrarsızlık ve çatışma durumunda, ergen her ne pahasına olursa olsun bir yere ait olmaya çalışır. Kişiliğini oluştururken özdeşleşme yoluyla bağlanıp model alabileceği rol modeller arar (Şerif, (1996: 641). Bu arayış sürecinde başta ailesi olmak üzere, okul ve diğer sosyal çevresi kabullenici bir tarzda yaklaşırsa genci kazanabilirler. Aksi halde kontrol dışı çevrelere yönelme ihtimali yüksek olur.

Gençlik dönemini istismara müsait kılan en önemli özellik, adeta bir geçiş dönemi yaşayan delikanlının zihinsel ve duygusal yapısının henüz oturmamış olmasıdır. Adeta bir arayış içerisinde olan bu yaşlardaki insana tarif edilen bütün adresler denenmeye değer bulunmaktadır. Bir taraftan sahip olunan yüksek enerji diğer taraftan tecrübesizliğin verdiği cesaret, gencin bu yıllarında fırtınalar yaşamasına sebep olabilmektedir.

Bu dönemde genç, bir kimlik arayışı içindedir. Bir taraftan kendine ideal olarak seçtiği örneklerle “eşleşme” kurmakta, diğer taraftan da bireyselliğini ispatlama çabasıyla kendini çevreden ayırt etmeye çalışmaktadır (Songar, 1988: 43). Yakın çevresinde ve toplum içerisinde bu arayışına karşılık bulamayan genç, biraz da intikam hırsıyla aykırı söylemlere doğru yelken açabilir. Gencin bu arayışı terör örgütleri tarafından manipüle edilmektedir. Dini motifli terör örgütlerinin en çok kullandığı algı yönetimi bu aşamada başlar. Örgütler; Müslümanlığın yaşanmadığı bir toplum yorumunu kullanarak, önemli bir algı oluştururlar. DEAŞ örneğinde, insanların dini daha özgür yaşama arzusu ile ülkelerini bırakarak çatışma bölgelerine geçmeye çalışmaları, bireysel olarak hissettikleri engellenme psikolojisinin bir ürünüdür (Çelik, 2015:109).

Gençlik döneminde yükselen adalet duygusu ve otoriteye karşı çıkma eğilimi, aileden başlayarak her türlü dini, millî ve kültürel otoriteye karşı bir başkaldırıya dönüşebilir. Bu süreçte bazı dinî argümanlar da bu doğrultuda yorumlanabilir. Adaletsizlik duygusu bireyleri intikam ya da bu adaletsizliğe neden olanlardan hesap sormaya itebilmektedir ki terör örgütlerinin eylemlerindeki şiddetin arkasındaki itici güçlerden biri de bu duygunun tatmin edilmesidir (Hacker, 1976).

Gençlerin psikolojisinden kaynaklanan bu özelliklerin yanı sıra sanayileşme ve şehirleşmenin yol açtığı aileden ve geleneksel bağlardan kopuş süreçleri de sorunun

diğer bir boyutunu teşkil etmektedir. Her yönüyle bir kopuş çağı sayılan bu yüzyılda artık geleneksel dinî bağların etkisi de her geçen gün zayıflamaktadır. Böylece yalnızlaşan gençler istismara daha müsait hale gelmektedirler. Siyasi ve ideolojik hareketlerin, insanların psikolojik eğilimlerini manipüle ederek kendilerine insan kaynağı devşirdiklerini unutmamak gerekir (Türkdoğan, 1988: 1). Köknel'e göre gençleri bu tür yapıların kucağına iten süreçler şu şekilde işlemektedir (Aktaran; Güngör, 2010: 50-51):

—Gençlik çağının temel süreci bedensel, ruhsal, toplumsal değişme ve gelişme olup; genç toplumsal değişme ve gelişme sürecinde benliğini, kimliğini, kişiliğini bulmaya, bağlanacak güvenilecek, inanılacak insanlarla, çevrelerle ilişki kurmaya çalışır.

—Onların bu gereksinimlerine çözüm bulabilecek, yardımcı olabilecek onların toplumla birleşip bütünleşmesini sağlayacak kurum ve kuruluş seçeneği sunulmadığından bu boşluğu çeşitli alt kültürlerin oluşturduğu gruplar, kurumlar doldurur.

—Bilindiği gibi, alt kültürlerin ortak amaçlı, beklentileri, ilkeleri, kuralları, değerleri, duyguları düşünceleri vardır.

—Bilinçli ve bilgili davranışları, özgür ve özerk iradesi, sorumluluk duygusuyla kendi başına karar veremeyen, seçim yapamayan genç içine girdiği alt kültürün ortak ilkelerini, kurallarını, değerlerini kolayca benimser. Karar vermenin, özgür ve özerk davranmanın sorumluluğundan kurtulmak için Önder'in dediklerini eksiksiz yerine getirir.

—Bir gruba ait olmanın sağladığı rahatlık, grup olgusunun öğelerine toplumsal hızlanma, toplumsal riske girme süreçleriyle genç birey kendisine aktarılan davranış kalıplarını kolayca benimser. Bunların savunucusu, militanı durumuna gelir.

—Öte yandan, dernekler, vakıflar, politik, siyasi kuruluşlar, belirli toplum kesimleri, sempatanlar hatta kimi kez dış kaynaklar tarafından, ekonomik olarak destekleyen altkültür grupları para, iş, ticaret olanağı sağlayarak genci içinde tutmaya çalışır. Genç için renkli, değişik, fantastik bir dünya yaratır.

—Ekonomik çıkarlar dışında, altkültür grubunda etkili olan önderin, güçlü, kuvvetli, baskılı, katı sert ilkeleri ve değerleri karşısında kendisini aciz, beceriksiz görür. Dışlanmaktan korkar. Öndere bağımlı duruma gelir. Ortak ilke ve kuralların savunucusu olur.

—Alt kültürün, temel özelliği, toplumun ortak kültüründen ayrı, kopuk, soyutlanmış bir yaşıntıyı sürdürmektir.

—Bu nedenle belirli grup alt kültürü içine giren genç kendi alt kültürünü doğru, iyi, güzel olarak benimser, kabul eder. Öteki alt kültürleri ve ortak alt kültürü kabul etmez. Hatalı, kötü, çirkin bulur. Onlara karşı kızgınlık, öfke, kin, nefret duyar. Endişe ve korku ile bakar.

—Bu durum gencin toplumdan soyutlanmasına yol açar. Benimsediği ilkeleri, değerleri savunur. Ötekilere karşı çıkar, saldırır.

7. İstismar Karşısında Eğitimin Gücü

Bu fırtınalı ve stresli dönemin sağlıklı bir şekilde atlatılabilmesi her şeyden önce anlayışlı ve kuşatıcı bir çevreye bağlıdır. Bu dönemde gençlerle birebir iletişim kuran yetişkinlerin yaklaşımı oldukça önemlidir. Koşulsuz sevgi, etkin dinleme ve empatik anlayış, güvene dayalı ilişkiler, gençlerin olumlu özelliklerine odaklanma ve kendilerine sorumluluk vermek gibi davranışlar onların gelişimine katkı sağlayacaktır.

Özellikle gençlik döneminde, ailevi problemleri olan, alt sosyoekonomik-kültürel profilli, eğitim (bilinç) düzeyi düşük bireyler terör örgütleri için hedef haline gelebilmektedir. O halde doğru din eğitiminin bir devlet meselesi olması gerektiğini söyleyebiliriz (Çelik, 2015: 118). Zira istismar olayı genellikle kitlelerin din konusundaki bilgisizliğinden veya saflığından kaynaklanmaktadır (Güler, 2000: 66). Bu bilgisizliği gidermenin en sağlıklı yolu hiç şüphesiz eğitimidir. İslam dünyasında eğitimin, toplumu bilinçlendirmede icra ettiği fonksiyonu tarihi kayıtlar açık bir şekilde ortaya koymaktadır (Mesela bkz; Çelebi, 1998; Gözütok, 2002, 2012).

İstismarcı dinî gruplara yönelimin önlenmesinde en etkin olan husus, bireylerin dinî alanda sağlam ve yeterli bilgiye sahip olmalarıdır. Her seviyeden sahih bir din eğitiminin verilebilmesi ve Kur'an, Sünnet gibi dinin temel kaynakları ile temel öğretilerinin bütüncül olarak kavratılabilmesi için eğitim sisteminde gerekli değişiklikler yapılmalıdır.

Bu kapsamda yapılması gereken en önemli iş eğitimde “eleştirel düşünme” becerisinin geliştirilmesidir. Bu işin sancısını derinden hisseden ender şahsiyet Aliya İzzet Begoviç, “Ben olsam Müslüman Doğu'daki tüm mekteplere *eleştirel düşünme* dersleri koyardım. Batı'nın aksine Doğu bu acımasız mektepten geçmemiştir ve birçok zaafının kaynağı budur,” demektedir (Aliya İzzetbegoviç, 2014: 130). Eldeki pedagojik veriler gösteriyor ki, günümüz insanının en temel eğitsel ihtiyacı düşünme becerisidir. Daha net bir ifadeyle, öğretimde bilgi aktarımı yerine, “düşünmeyi öğrenme” en önemli kazanımdır. Bu yüzden okullarda düşünen, eleştiren, üreten, bilgiye ulaşma yollarını bilen bireyler yetiştirmek temel hedef olarak belirlenmekte, öğrencilere düşünme becerilerini kazandırmaya yönelik eğitim programları önerilmektedir (Seferoğlu ve Akbıyık, 2006: 193).

Bu pedagojik beklenti din eğitimi açısından da geçerlidir. Zira din öğretimi, bir bilgi edinme aracı olmakla beraber, insanın bilgi elde etme yollarını, aklını ve duygularını kullanma kabiliyetini geliştiren bir süreç olarak kabul edilmelidir. Öğrencilerin dinî bilgilerden bir dünya görüşü kazanacak tarzda yetiştirilmesi işi ise belletme, ezbercilik ve tekrardan ziyade, araştırma, anlama ve sorgulama ile mümkündür (Selçuk, 1998: 87).

Eleştirel düşünme, olaylara sınırlı bir çerçeveden bakmayı engelleyen, bireyin kendini ve çevresini sorgulamasını ve daha iyi algılamasını sağlayan; ön yargıları uzaklaştırmaya yardımcı olan ve çözüm üreten bir düşünme biçimidir (Başoğlu ve Mutlu, 2012).

Kökdemir (2000)'e göre eleştirel düşünme sürecinin içerdiği beceriler şunlardır: Kanıtlanmış gerçekler ile öne sürülen iddialar arasındaki farklılığı yakalayabilme; elde edilen bilgilere ait kaynakların güvenilirliklerini test edebilme; ilişkisiz bilgileri ayıklayabilme; önyargı ve bilişsel hataların farkına varabilme; tutarsız yargıların farkına varabilme; etkili soru sorabilme; sözlü ve yazılı dili etkili kullanabilme ve bireyin kendi düşüncelerinin farkına vardığı meta-biliş vb. yetkinlikler.

Eleştirel düşünme becerisini geliştirecek olan temel yaklaşım, öğrenciyi bilginin kaynaklarıyla aktif bir şekilde etkileşime sokan; sorgulamayı, ilişkilendirmeyi, anlamlandırmayı sağlayan yaklaşımdır. Salt bilgi aktarımına dayalı ve öğrenciyi pasif bir alıcı konumunda tutan uygulamalarla eleştirel düşünce gelişmez. Bu konuyla ilgili çalışmalarda altı çizilen temel hususları şöylece özetleyebiliriz (Polat, 2014: 21-24):

- ✓ Sunulan bilgilerin yargılanarak değerlendirilmesi,
- ✓ Bilginin işlevselliğinin denetlenmesi,
- ✓ Teorik bilginin uygulama etkinlikleriyle test edilmesi,
- ✓ Öğrencilerin işbirliği içinde belirli problemleri çözmeye çalışmalarının sağlanması,
- ✓ Metin çözümleme çalışmaları,
- ✓ İşlenen konularla ilgili soru üretme,
- ✓ Sözlü ve yazılı ifade çalışmaları,
- ✓ Fikirlerin rahatça ifade edilebildiği eğitim ortamları.

Ezilenlerin Pedagojisi adlı çalışmasıyla bilinen Paulo Freire, günümüzde de etkisini devam ettiren manipülatif eğitim sistemlerinin en belirgin özelliklerinden birisinin öğrenciyi “düşünme yetisinden” mahrum etmek olduğunu belirtmektedir. Bu sistemde, “Bir öğretmen öğrencilerini bilgiyle ne kadar çok doldurursa, o kadar başarılıdır; öğrenciler de kendilerine bu bilgilerin aktarılmasına ne kadar çok müsait olurlarsa o kadar başarılı sayılırlar.” (Freire, 1970).

Aslında bilinçlendirme, toplumsal değişimin en temel ögesidir. Bu konuya dikkat çeken ünlü Katolik ilahiyatçı Küng şöyle demektedir: “Bütün tarihi tecrübeler şunu göstermektedir ki; bizler bireylerin ve toplum hayatının bilincinde bir değişim meydana getirmedikçe, yeryüzünde daha iyi bir gelişme olmayacaktır.” (Küng, 1996; Akt: Köylü, 2006: 117).

Gençleri zihinsel ve duygusal anlamda geliştiren bir eğitim aynı zamanda onların şahsiyet gelişimine ve sağlıklı bir kimlik algısı oluşturmalarına katkı sağlayacaktır. Bu kapsamda özellikle din eğitimi alanında yapılması gerekenler dair şu tespitler önemlidir:

“Eğitim ve öğretimde salt ezberci bir zihin inşası yerine, araştırıp soruşturan, tartışan ve akli melekeleri ve muhakemeyi güçlendiren yöntemlere ağırlık verilmelidir. Aynı şekilde akıl ile duygu arasındaki ilişki ve dengeyi koruyan bir bakış açısı kazandırılmalı, ne akıl uğruna duygu, ne de duygu uğruna akıl feda edilmelidir.

Sadece ezberci bir din eğitimi, bireyi özgürleştirmek yerine esir alacak hatta robotlaştıracaktır. Çünkü bu yöntem, onun kendi değerlerini oluşturarak, dürtülerinin ve çevrenin esaretinden kurtulmasının önünü tıkamaktadır. Ahlaken özgürleşmeyen birey, kumandası kimin elindeyse ona göre davranacaktır. Ezberci eğitim anlayışında, sunulan hazır bilgiler, “mutlak değişmez doğrular” olarak kabul edilmekte, sorgulanıp, irdelenmemekte ve bu bilgilerle yetinilerek yeni bilgiler üretilmemektedir. Ezberci eğitimin bilgileri empoze edici üslubu, bireyin zihnini baskı altına alıp kalıplaştırmaktadır. Böyle bir din eğitiminden geçen kişinin, dini bilgileri hiç sorgulamadan, anlamlandırmadan kabullenmesi, dini doğruların tam anlaşılmasını, onların zenginliklerinin ve işlevlerinin kavranmasını engellemektedir. Hâliyle öğrenci bu bilgileri hayatında kullanabileceği somutluğa dönüştürememekte, sonuçta özellikle ahlaki değerler işlevsizleşmektedir.” (DİB. Olağanüstü Şura Kararları, Ekim-2016: 72-73).

Gençlik döneminin kendisine has özelliklerini dikkate alarak ve pedagojik ilkeler ışığında geliştireceğimiz eğitim uygulamaları gençlerimizi din istismarına karşı koruyacak bir anlayışın oluşmasına ciddi bir katkı sağlayacaktır.

Sonuç ve Öneriler

Dini değerleri istismar ederek kendilerine şahsi, siyasi, ekonomik, kültürel vb. çıkar sağlayan çevrelerin en yaygın hedef kitlesini genç kuşak oluşturmaktadır. Alınan onca güvenlik tedbirine rağmen binlerce gencin bu tür yapılara katıldığını görebiliyoruz. Gençlik döneminin henüz istikrar bulmamış bir arayış dönemi olması, bu dönemde bir takım duygusal/dini çatışmaların yaşanması, güçlü akran etkisi, deneyim yetersizliği, yetişkinlerin anlayışsızlığı vb. sebepler bu kuşağın istismarcıların kucağına itilmesinin temel sebepleri arasında sayılabilir.

Düne kadar Müslümanların bir iç meselesi gibi tezahür eden istismar olayı günümüzde uluslar arası bir özellik kazanmış durumdadır. Artık bu dünyayla herhangi bir hesabı olan uluslar arası güçler rahatlıkla kendi içimizden bazı figüranları ve değerleri manipüle ederek bir takım organizasyonları oluşturabilmektedirler. Her türlü psikolojik harp tekniğinin kullanıldığı bu tür operasyonlarda dini değerler etkili bir şekilde kullanılmakta ve kitleler yönlendirilebilmektedir. Özellikle genç kuşağın bu yapılardan en fazla etkilenen toplum kesimi olduğunu söyleyebiliriz.

Gençleri bu tehlikeli tezgâhın tuzaklarından koruyabilmek için öncelikle istismarın beslendiği kaynakları, araçlarını, söylemlerini ve insanları ne şekilde etkilediğini ortaya koymamız gerekir. Ayrıca dinî değerlerin ne şekilde manipüle edildiğini ortaya koymamız gerekir. Zira insanların bu konulardaki bilinçsizliği istismarcıların işini en fazla kolaylaştıran husustur.

Eğitim, din istismarına karşı bütün toplum kesimlerini uzun vadede korumanın en etkili yolu olarak değerlendirilmektedir. Ancak bu eğitimin eleştirel düşünceyi, sorgulamayı ve şahsiyeti geliştirici bir niteliğe sahip olması gerekir. Salt bilgi aktarımına dayalı ve öğrenciyi pasif bir alıcı konumunda tutan uygulamalarla eleştirel düşünce gelişmez. Özellikle gençlerin eğitimi esnasında onların gelişimsel özelliklerini göz önünde bulundurarak özgün dinî düşüncelerini oluşturmalarına imkân oluşturmamız gerekir. Ergenlik döneminde ortaya çıkan bilişsel ve duyuşsal imkânlar dinî düşünceyi derinleştirmek için kullanılabilir. Gençlerin kimlik arayışı, iç gerginlikleriyle olan mücadelesi ve kendilerine özgü bir dünya görüşü oluşturmalarında kendilerine destek olmak oldukça önemlidir. Bu yaş grubunun arayışına uygun olarak sağlıklı bir akran çevresi, özdeşim kurabilecekleri rol modellerin kendilerine sunulması ve gençlere bazı sorumlulukların verilmesi de gençlik dönemi eğitiminde önemli katkılar sağlayacaktır.

Örgün ve yaygın din eğitiminde görev üstlenen bütün paydaşların yapacakları her türlü eğitsel etkinlikte hedef kitlenin gelişimsel özelliklerini dikkate alması ve bu konularla ilgili psikolojik, pedagojik ilkelere riayet etmesi gerekir. Din eğitimi ve din hizmetlerinde çalışan elemanların bu konuda donanımlı hale getirilmesi için de gerekli tedbirlerin alınması elzemdir.

KAYNAKLAR

Akdemir, D. Çetin, F. Ç. (2008), “Çocuk Ve Ergen Psikiyatrisi Bölümüne Başvuran Ergenlerin Klinik Özellikleri” Çocuk Ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi, 15(1).

Aktay, Yasin, (2000), “Cumhuriyet Döneminde Din Politikaları ve Din İstismarı,” İslâmiyat, III (Din İstismarı Özel Sayısı).

Ateş, A. Osman, (2004), Din Tahrifi ve İstismarı, Ç. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 4, Sayı: 1.

Başoğlu, N. ve Mutlu, B. (2012), “İlköğretim Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Metinlerin Eleştirel Düşünme Eğitimine Uygunluğu,” Kastamonu Eğitim Dergisi, 20 (3), 983-998.

Biçer, Ramazan, (2004), “İmanın Bilişsel Yapısının Ana Dinamikleri ve Etkileri,” Ekev Akademi Dergisi, Sayı: XVIII, Yıl 8 (2004/1).

Bozkurt, Nahide, (2000), “Abbâsiler’de İktidarın Meşruiyeti Üzerine Bir Analiz,” (Din İstismarı Özel Sayısı).

Chambers, Nurgül, (2004), “Sermaye Piyasalarında Manipülasyon ve İMKB’deki Örnekleri,” Muhasebe ve Finansman Dergisi, Sayı: 24.

Çelebi, Ahmed, (1998), İslam'da Eğitim Öğretim Tarihi, (Çev: Ali Yardım), Damla Yayınevi, İstanbul.

Çelik, Oktay, (2015), "Dini İstismar Eden Terör Örgütlerinin Radikalleşme Süreçleri," Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Yıl: 2015/2, Sayı:22.

Çiftçi, Adil, (2000), "Din İstismarı: Kavramsal ve Kuramsal Bir Çalışma-Sosyolojik Bir Yaklaşım," İslâmiyat, III (Din İstismarı Özel Sayısı).

Demirtaş, H. A., (2003). "Sosyal Kimlik Kuramı: Temel Kavram ve Varsayımlar," İletişim Araştırmaları, 1 (1).

Ejder, Yılmaz, (2001), Hukuk Sözlüğü, Yetkin Yayınları, 6. Baskı, Ankara.

Elias, John L., (2004), "Ronald Goldman: Dini Gelişim Psikoloğu", (çev. Ali Rıza Aydın) Birey ve Din: Din Psikolojisinde Yeni Arayışlar, (der. Ali Rıza Aydın) İnsan Yay, İstanbul.

el-İsfehâni, Rağıb, (2001), Müfredâtü-elfâzi'l-Kur'an, 3. Baskı, Şam.

Erdoğan, Mustafa, (2000), "Din İstismarı, Hukuk ve Temel Haklar, İslâmiyat," III (Din İstismarı Özel Sayısı).

Eşer, Hatice, (2006), "Üniversite Gençlerinde Dini İnanç ve Benlik Saygısı ilişkisi, Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi," Değerler Eğitimi Merkezi Yay., İstanbul.

Evik, A. Hakan, (2004), Sermaye Piyasası Araçlarının Değerini Etkileyebilecek Aldatıcı Hareketler Yapma (Manipülasyon Suçları), Seçkin Yayınevi, Ankara.

Freire, Paulo. (1970). Pedagogy of the oppressed. (Trs. by Myra B. Ramos). New York: Herder and Herder.

Gözütok, Şakir, (2002), İlk Dönem İslam Eğitim Tarihi, Fecr Yayınları, Ankara.

Gözütok, Şakir, (2012), İslam'ın Altın Çağında İlim, Nesil Yayınları, İstanbul.

Güler, İlhami, (2000), "Reel Politikada Dini Değer, Kavram ve Sembollere Atıfta Bulunmanın Doğurduğu Sorunlar," İslâmiyat, III (Din İstismarı Özel Sayısı-Editör Yazısı).

Güngör, U. Tayfun, (2010), "Türkiye'de Gençlerin Terör Örgütlerine Katılma Nedenleri ve Sonuçları," Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Bölümü, Konya.

Hacker, F.J. (1976). Crusaders, Criminals, Crazies: Terror And Terrorism in Our Time, WW. Norton, New York.

Hatiboğlu, S. Mehmed, (2000), İslâmiyat, III (Din İstismarı Özel Sayısı-Editör Yazısı).

Hood, Ralph W., Jr ve Diğerleri, (2006), "Dini Şüphe", Çev.: M. Doğan Karacoşkun, Dini ve Sosyal Psikoloji Yazıları, Derleyen: M. Doğan Karacoşkun, db Kitapları, I.B., Samsun.

Hökelekli, Hayati, (2009), Çocuk Genç Aile Psikolojisi ve Din, Dem Yayınları, İstanbul.

Hökelekli, Hayati, (2011), Din Psikolojisi, TDV Yayınları, Ankara.

İmamoglu, Abdolvahit; Yavuz Adem, (2011), "Üniversite Gençliğinde Dini İnanç ve Umut-suzluk ilişkisi," Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: XIII, Sayı: 23 (2011/1).

İzzetbegović, A. (2014). Özgürlüğe Kaçışım, Zindandan Notlar, Klasik Yayınları.

Jersild, Arthur T. (1974). Gençlik Psikolojisi, (çev, İbrahim N. Özgür), Gün Yayınları, İstanbul.

Kılavuz, M. Akif ve Yılmaz, Hüseyin, (2009), “Örgün ve Yaygın Eğitimde Öğrenenlerin ihtiyaçları Doğrultusunda Din Eğitimi ve Öğretimi,” Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 18, Sayı: 2.

Kılıç, Remzi, (2011), Selçuklulardan Osmanlılara Medreseler ve yönetim ilişkileri. (Editör: Cemil Öztürk), Prof. Dr. Yahya Akyüz’e Armağan, Türk Eğitim Tarihi Araştırmaları, Pegem Yayınları, Ankara.

Kırbaçoğlu, M. Hayri, (1999), İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi, Ankara.

Kırbaçoğlu, M. Hayri, (2000), “İtismara Elverişli Münbit Toprak: Hadisler,” İslâmiyat, III (Din İstismarı Özel Sayısı).

Kirman, Mehmet Ali, (2004), Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü, Rağbet Yayınları, İstanbul.

Kocadaş, Bekir (2004), “Hedefteki Gençlik: Siyasi ve İdeolojik Hareketler Açısından,” Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi ISSN: 1303-5134, www.Insanbilimleri.com.tr.

Kökdemir, D. (2000). “Deniz Yıldızlarını kurtarmaya çalışanların öyküsü: Eleştirel ve yaratıcı düşünme.” XI. Ulusal Psikoloji Kongresi, 19-22 Eylül, Ege Üniversitesi, İzmir.

Köylü, Mustafa, (2006), “Sosyal Din Eğitimi modeli: ABD ve Latin Amerika Ülkeleri Örneği,” Değerler Eğitimi Dergisi, 4 (12), 109-128 © Değerler Eğitimi Merkezi.

Kula, Naci (2002). “Gençlik Döneminde Kimlik Ve Din” Gençlik, Din Ve Değerler Psikolojisi İçinde (Der. Hayati Hökelekli), Ankara Okulu Yayınları, Ankara.

Küçük, Ayhan, (2016), “Sunuş Yazısı”, Manipülasyonların Kısacasında İslam, Uluslararası Hak İhlalleri İzleme Merkezi Yayını, İstanbul.

Küçük, Cevdet, (1989), “Abdülhamid,” Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA), 1989, I.

Küng, Hans, (1996), Yes to a Global Ethic, Continuum Publishing Company, New York.

Lodziak, Conrad, (2003), Kapitalizm ve Kültür, İhtiyaçların Manipülasyonu. (Çev: Berna Kurt), Çitlembik Yayınevi, İstanbul.

Makdisi, George, (2007), İslam’ın Klasik Çağında Din Hukuk Eğitimi, (Çev: H. Tuncay Başoğlu), Klasik Yayınları, İstanbul.

Osmanoğlu, Cemil, “Din Eğitiminin Gelişimsel Temeli Olarak İnanç”, Bilimname Düşünce Platformu XXVII, (2014/2).

Özeren, S. Sözer, M. A. ve Demirci, S. (2010). Terör Örgütlerinde Militan Kimlik Profili: Türkiye’de Hizbullah Örneği, Terörün Sosyal Psikolojisi, Ed: Murat Sever, Hüseyin Cinoğlu, Oğuzhan Başbüyük, Polis Akademisi Yayınları, Ankara.

Parladır, Selahattin, (1987), “Medrese Hakkında Pedagojik Bir Değerlendirme”, DÜİF Dergisi, IV, İzmir.

Peker, Hüseyin (2003). Din Psikolojisi, Çamlıca Yay, İstanbul.

Polat, S. (2014). “Eleştirel Düşünme Becerisi Öğretiminin Çok Yönlü İncelenmesi, Yayımlanmamış Doktora Tezi,” Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Redhouse, (1994), İngilizce-Türkçe Büyük Sözlüğü, Redhouse Yayınevi, İstanbul.

Sarıçam, İbrahim, (2000), “Klasik Dönem İslam Tarihinde Din İstismarı –Dört Halife ve Emevi Dönemi,” İslamiyat, III (Din İstismarı Özel Sayısı).

Saydam, Ali, (2012), İletişimin Akıl ve Gönül Penceresi Algılama Yönetimi, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Schiller, Herbert, (1993), Zihin Yönlendirenler, (Çev: Cevdet Cerit), Pınar Yayınları, İstanbul.

Seferoğlu, S. S. ve Akbıyık, C. (2006). “Eleştirel düşünme ve öğretimi”. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 30.

Selçuk Mualla, “Gençlik Çağı ve İnanç Olgusu (İnanç Davranış Bütünlüğü Açısından Bir Deneme)”, Gençlik Dönemi ve Eğitimi (Tartışmalı İlmi Toplantı) 17-18 Mayıs 1998, (1998).

Selçuk, Mualla. (1998). “Din Öğretimi Özgürleştiren Bir Süreç Olabilir mi?” İslamiyat, Ocak-Mart 1998, c. 1, Sayı: 1.

Selçuk, Ziya (2004). Gelişim Ve Öğrenme, 10. Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

Songar, Ayhan ve Diğerleri, (1988), “Gençlerdeki Acil Psikiyatrik Durumlar”, I. Milletlerarası Gençlik Kongresi, Selçuk Üniv. Basımevi, Konya.

Şaylan, Gencay, (2003), Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni işlevi, İmge Kitabevi, Ankara.

Şerif, Muzaffer, Carolyn w. Şerif, (1996), Sosyal Psikolojiye Giriş 1-2, (Çevirenler; Mustafa Atalay, Aysun Yavuz), Sosyal Yayınları, İstanbul.

T.C. Başbakanlık Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı, Dini İstismar Hareketi FETÖ/PDY Olağanüstü Din Şûrası Kararları, Ekim-2016, Ankara.

Türk, M. Sezai, (2014), “Algı Yönetimi ve İletişim: Algının Ötesinde Bir Gerçeklik Var mı?” (Algı Yönetimi, (ed: Bilal Karabulut), Alfa Yayınları, İstanbul.

Türkdoğan, Orhan, (1988), Sosyal Hareketler Sosyolojisi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay, Ankara.

Uğurel, Şemin, R. (1988), Gençlik Psikolojisi, Remzi Kitabevi, İstanbul.

www.tdk.gov.tr, (Erişim tarihi: 05.10.2017).

Yavuzer, Haluk, (1997), Çocuk Psikolojisi, Remzi Yayınevi, İstanbul.

(Doç. Dr. Yusuf BATAR tebliğini sundu)

BAŞKAN – Kıymetli katılımcı hocalarım, biz de Yusuf BATAR Hoca’mıza çok teşekkür ediyoruz. Gerçekten hocamızın son teklifi önemli, biz bunun farkındayız. Gençliğe değer projemizi bir kez hatırlayalım. Bir imamımızın en az 10 gencimizle ilgilenmesini, alakadar olmasını bu sene başlattık, takibindeyiz, inşallah bereket olacak.

Tabii, din istismarı seminerlerini bu sene hocamızın konusu olduğu için, bu verilerden faydalanacağız inşallah bu sene, 81 kilimizde sivil toplum örgütleri, devlet birimleri, birim amirleri, her biriyle ayrı ayrı konuştuk, müzakere ettik, devletimizin gerçekten başına ciddi belalar olan dilimizi istismar edenler ve dinimizi istismar edenlerin bu

milletin kırk yılını heba ettiğini hep beraber yaşadık. Onun için inşallah Başkanlığımız özellikle manevi destek, manevi rehberlik, manevi danışmanlık bu sempozyumla eş zamanlı yürüyen, bizim de paydaşı olduğumuz, şu anda Altunizade’de Manevi Danışmanlık, Rehberlik Sempozyumu da yürüyor, hamdolsun manevi destek, manevi rehber, manevi danışman hocalarımız oradalar.

Bu vesileyle ben bir kez daha heyetle paylaşayım, 2010 yılı Temmuz ayında 6002 sayılı Kanunla beraber artık Başkanlığımız o güne kadar mevzuat, hukuki altyapı yoktu ama 2010 Temmuz 6002 sayılı Kanunla beraber artık bahanemiz kalmadı. Yusuf Bey Hoca’nın vesilesiyle bunu da arz edelim. Sevgi evleri, cezaevleri, huzurevleri, Kredi Yurtlar Kurumu, Sağlık Bakanlığı, AMATEM’ler her alanda hizmet üretiyoruz. Gerçekten şu anda Diyanet İşleri Başkanlığımız bu seçkin heyet değerli hocalarım, beş bakanlığın bünyesinde Diyanet olarak, paydaş kurum olarak hizmet götürüyor, hizmet taşıyor; inşallah bunları daha da geliştireceğiz.

Değerli hocalarım, dört tebliği dinledik. Kıymetli hocalarımıza teşekkür ediyoruz; bilgilerinden, ilimlerinden müstefid olduk. Dört işlem gibi âdeta, hani ufakken, çocukken o işlemlerin bir sağlaması vardı ya, müsaadeleriyle ben onu teşbih etmiş olayım. Şimdi bu tebliğlerin sağlamalarını yapmak üzere müzakereci olarak, birinci ve ikinci yani Prof. Dr. Hasan KAPLAN Hocam ile Doç. Dr. Muhammed KIZILGEÇİT Hoca’nın tebliğlerini müzakere etmek üzere Hakan Hocamı davet ediyorum.

Hocam on dakika yeter mi? Biz hocama on dakika diyelim. Tabii ki zaman konusunda ben hocalarıma asla dur diyemem çünkü önemli bilgileri paylaşıyorlar.

Bingöl Üniversitesinden Prof. Dr. Hakan OLGUN Hocamı, buyurun.

MÜZAKERE

Prof. Dr. Hakan OLGUN⁷⁶

Prof. Dr. Hasan Kaplan, “Günümüz Gençliğinin Anlam Arayışını Haniflik Kavramı Üzerinden Okumak”

Sayın başkan, muhterem misafirler;

Müzakeresini yapacağım ilk metnin yazarını, “haniflik” gibi Kur’ani bir kavramı gençliğin gelişimi bağlamında bilim çevrelerinin dikkatine sunmuş olmasından dolayı tebrik ediyorum. Kur’an’da anılan peygamberlerin hakikat yolunda batıla karşı verdikleri mücadelenin mutlaka günümüz gençliğinin zihinsel gelişim sürecine dâhil edilmesi gerekir. Aynı zamanda bu tartışmaların felsefi ve teorik düzeyde değil artık pedagojik düzeyde de uygulamaya dönük olarak gündeme alınması gerekir. Ne yazık ki pedagojik düzlemde henüz bu tür Kur’ani kavramları dikkate alabilmiş değiliz.

Bildiri metninin içeriğinin olgunlaştırılması açısından birkaç hususun altını çizerek yazarına üzerinde biraz daha düşünülmesi yönünde işaret etmiş olacağım.

Metinde gençliğin bir “inanç krizi” yaşadığı vurgulanarak bunun fitri bir durum olduğu ifade edilmiştir. Nitekim bu fitri durumun Hz. İbrahim örneği üzerinden olumlu bir neticeyi hâsıl edebileceği vurgulanmıştır. Kanaatimce gençliğin ergenlik çağına kurulu ve geleneksel düzene karşı muhalif olması bir inanç krizinden çok bir kimlik krizini ifade etmektedir. Nitekim inanç krizinin ortaya çıkması için kişinin söz konusu inanç hakkında kapsamlı bir bilgi ve tecrübe deneyimine sahip olması gerekir. Bağlı olduğu inancın temellerini bir “ergen” tepkiselliğiyle değil doktrinel yönden sorgulayacak kadar bilgi birikimine sahip olmak ancak bu krize yol açabilecek bir etki sağlar. Ergenlik çağına tepkiselliği inancın temellerine yönelik entelektüel bir tutumdan çok

76 Bingöl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

psikolojik açıdan fevri bir muhalefeti ifade etmektedir. Bu durum “inanç krizi” olarak değil en fazla “kimlik krizi” olarak nitelenebilir.

Yazarın metinde gençlere seçenek olarak sunulan “hanif” duruşunun haniflerin içinde yaşadıkları toplumun nitelikleri açısından da önemli bir soru işareti taşıdığı söylenebilir. Hz. İbrahim’in yanı sıra Hz. Muhammed’in risalet öncesi dönemi de hanif kelimesi bağlamında değerlendirilebilir. Ayrıca, yine Hz. Muhammed’in risaleti sırasında Mekke’de bir takım kişilerin hanif inancı içinde oldukları bilinmektedir. Bu örnekler incelendiğinde hanif olma hali mutlaka müşrik toplumun içinde yetişip şirkten uzak olma halidir. Dolayısıyla Müslüman bir toplumda “hanif” olma hali hangi dini duruma muhalif olmayı ifade ettiği ve Müslüman toplum içinde hanifliğin ne anlama geleceği soruları da metinde cevapsız kalmıştır.

Hz. İbrahim yıldız, ay ve güneşe ulûhiyetlik atfedip bunlar yok olunca gerçek rabbin bu gök cisimleri olamayacağı düşüncesine ulaşması için 15 yaş tahsisinde bulunulması ve doğduktan sonra 15 ay kaldığı mağaradan 15 yaş olgunluğunda çıkarak bu gök cisimleri ilk defa gördüğü şeklindeki alıntı bilgi, kanaatimce metnin önemini zayıflatan bir söylem olmaktadır. Hz. İbrahim kıssasında elde edilmesi gereken temel mesaj, onun hanif bir tutum içinde kurulu düzenin dışında bir seçenek aradığıdır. Bu tür mitolojik anlatıları ima eden aktarımlar asıl mesajın anlaşılmasını güçleştirecektir. Kaldı ki Hz. İbrahim döneminde Mezopotamya’nın pek çok mitolojik inancında gök cisimlerine uluhiyetlik atfı söz konusudur. Hz. İbrahim’in yukarıdaki örneği bu dinlere karşı da hanifçe bir tutum olarak anlaşılabilir.

Sonuç olarak gençlere peygamberlerin tutumları çerçevesinde haksızlık ve sapkınlığa karşı muhalif olma bağlamında hanifçe bir davranış modelinin sunulması takdire şayandır. Ancak bunun bir ergenlik “krizi” sonrasında kendiliğinden vuku bulan bir gelişme olmadığı ve mutlaka sahih kaynaklardan elde edilmiş doğru bilgiye dayanan bir eğitimin sonucu olabileceğine metinde işaret edilebilirdi. Aksi halde bir “kriz” hali içindeki gençlerimizden “hanif” tutumu sergilemelerini beklemek her şeyden önce gençlerin omuzuna çok ağır bir yük yüklemek olacaktır.

**

Doç. Dr. Muhammed Kızılgeçit, “Gençlerin Yeni Dini Hareketlere Katılımının Piskolojik Nedenleri: Bireyin Arayışı mı, Hareketin Başarısı mı?”

Sayın başkan muhterem hazirûn;

Müzakeresini yapacağım ikinci metnin yazarını öncelikle geniş bir literatür taramasına dayanan bildirisinden dolayı kutlayarak başlamak istiyorum. Yazar bu bildirisinde

yeni dini hareketlerin anlam arayışı içindeki gençlere yönelik sosyolojik ve psikolojik istismar kanallarını kullanarak yaklaşımlarını incelemektedir.

Metinde dile getirilen neredeyse bütün argümanlar bir referansa atfedildiği için yazarın kanaatleri ile referanslara ait bilgiler arasında bir ayrıma gidilmesi zorlaşmıştır. Ayrıca yazarın metninde neredeyse tamamen batılı kaynaklar üzerinden çalıştığı görülmüştür. Buna bağlı olarak da esasen yazar batı Hristiyan toplumu içinde ortaya çıkan yeni dini hareketlerin gençler üzerindeki etkisini çalışmış olmaktadır. Bu haliyle bildirinin başlığına “batı Hristiyan perspektiften” ifadesinin eklenmesi yerinde olurdu.

Referans alınan literatüre bağlı olarak tamamen batı Hristiyan toplumunda ortaya çıkan yeni dini hareketler ve batılı gençliğin psikolojik tespitleri dikkate alındığından, metinde içinde yaşadığımız Müslüman toplumun gençlerinin ne tür yeni dini hareketlerin tehdidi altında olduğu fark edilememiştir. Nitekim daha çok satanizm, neo-nazizm ve tanrı krallığı gibi batı Hristiyan kökenli hareketler üzerinden Müslüman gençliğin dinsel eğilimlerinin okunması mümkün değildir.

Bildiri metninin başlığından beklenen, başta ülkemiz olmak üzere Müslüman coğrafyanın gençlerinin inanç tehdidi altında olduğu sapkın dinsel grupların analizi ve gençliğe dönük istismar noktalarının tespitidir. Gerek ülkemizde ortaya çıkan bu tür dinsel istismar grupları gerekse yakın Müslüman coğrafyamızda ortaya çıkan şiddet gruplarının İslami argümanları kullanarak gençlerimiz için ne tür bir istismara tâbi tuttukları üzerinde durulmalıydı.

Bununla birlikte geniş bir literatüre dayanan kapsamlı içeriği ile kaleme alınan bildiri batı Hristiyan perspektifini merak edenler açısından maksadı hâsıl etmiştir. Ancak artık Müslüman toplumlar içindeki sapkın ve istismarcı dini gruplar üzerinde akademik çalışmaların vaktinin geldiğini not etmek isterim.

(Prof. Dr. Hakan OLGUN müzakeresini yaptı)

Doç. Dr. Muhammed KIZILGEÇİT – Sadece şunu söylemek istiyorum hocam: Çıldırın Otgat hareketinin, Adnan Oktar hareketinden çok farklı olmadığını düşünüyoruz, aynı yöntemler kullanılmış. Burada sadece şunu ifade etmeye çalışıyoruz: Biz bir şablon veriyoruz yani psikolojik gerekçelerin şablonunu veriyoruz. Sadece Yeni Dünya hareketleri olgusu ya da tanımından yola çıkılarak gidilirse, Batı’dan gelirse burada bir karşılığı olmaz denilebilir ama gerekçelerle ortaya konulduğu zaman, hangi yöntemler kullanıldı denildiği zaman, düşünüldüğü zaman, benzer yöntemleri Türkiye’dekiler de kullanıyor. Türkiye’dekiler de şu anda, o alan çalışması dediğiniz konuyu biz çok düşündük fakat kiminle çalışılacak, hangisi ben bu hareketin mensubuyum diyor; herkes bu noktada kaçıyor, nasıl bir alanda çalışılacak bunun zorluğu var.

BAŞKAN – Peki, eyvallah.

Bingöl Üniversitesi Rektör Yardımcısı Prof. Dr. Hakan OLGUN Hocamıza çok teşekkür ediyoruz.

Tabii her iki hocamızın hem tebliğinde hem müzakerelerinde ben biraz önce değindim, tekrar huzura arz edeyim; FETÖ, dinî istismar eden terör örgütleri, FETÖ özelinde yazdıkları, çizdikleri, söyledikleri, bütün bunları Din İşleri Yüksek Kurulumuz, üyelerimiz tahlil edip ortaya döktüklerinde gerçekten hocalarımın her birinin konusunda vardı, dinî kavramları, dinî duyguları, dinî kişileri nasıl istismar ettiklerini orada gördük. Tabii ben Hakan Hoca'mın müzakeresinden anladığım, bütün bunların güncelleşmesi ve bizim gençliğin hemen yanibaşında olan bu gibi tehlikelere anlık bilgi üretilmesi, akademiyanın ürettiği bu bilgiyi de, bize zaten hocalarımız o emaneti hatırlattılar, Diyanet İşleri Başkanlığının, toplumu din konusunda aydınlatma görevi olan bizlerin bir an önce o sarıh bilgiyi, o doğru bilgiyi yöntemi donanıp, donanımlı bir şekilde müdahale etmemiz gerekiyor.

Değerli hocalarım, evet son olarak inşallah Doç. Dr. Zeki KOÇAK hocamız, Erzurum Ömer Nasuhi Bilmen Dinî Yüksek İhtisas Merkezî Müdürümüz de Prof. Dr. Kemalettin TAŞ hocamın ve Doç. Dr. Yusuf BATAR hocamızın sunduğu tebliğlerin müzakeresini yapacak.

Hocam, on artı beş dakikanız var, on beş dakika.

Buyurun hocam.

MÜZAKERE

Doç. Dr. Zeki KOÇAK⁷⁷

Sayın Başkanım, kıymetli hocalarım,

Çok sayıda değerli protokolü, katılımcıları ve misafirleri tadat etme yerine Osmanlıda protokol/teşrifat girişi ile başlamak istiyorum.

Erkan-ı devlet, ayân-ı vilayet, hepinizi kemal-i hürmetle selamlıyorum.

Birinci müzakeremiz, Kemaleddin TAŞ hocanın

“Gençliğin Dindarlığı: Gençliğin Din Anlayışındaki Farklılaşmaların Sosyolojik Temelleri” isimli tebliğiyle alakalıdır.

Bir müzakerenin *Tebrik, Tespit, Tenkit, Tahkik* ve *Teklif* sıralamasıyla yapılmasını usûl açısından uygun buluyor ve değerlendirmelerimizi buna göre yapmayı düşünüyoruz. Müzakereden maksat, tebliğlerin kemale erip aziz milletimizin ve insanlığın istifadesine sunulmasıdır. Bir de yapabildiklerimizin yanında yapamadıklarımızı da paylaşarak yeni çalışmalara zemin hazırlamaktır.

Kemaleddin hocamız, akıcı bir üslupla sunduğu tebliğinde çeşitli alan araştırmalarına ve tespitlere de yer vererek konuyu gayet anlaşılır ve verimli hale getirmiştir.

Giriş bölümünde hocamız, sanayileşme öncesi kültür ve medeniyetin şartlarında ortaya çıkmış, kurumlaşmış ve gelenekleşmiş din ve dindarlıkların modern toplumlarda yeni ve değişik şartlara ayak uydurmaya çalışırken gençlerde sarsıntı, uyumsuzluk ve yeni arayışlara yönelmeye sebep olduğunu da haklı olarak tespit etmiştir.

Ayrıca “Ülkemizde yaşanan hızlı sosyal değişim ve gelişmeler, Türk gençlerinin diğer hususlarda olduğu gibi din ve dindarlıkla ilgili konularda bakış açılarını önemli ölçüde etkilemiştir. Buna bağlı olarak gençliğin dindarlık anlayışları ve yöneldikleri dindarlık tipleri farklılaşmakta ve dindarlığa yükledikleri anlamlar değişiklik göster-

77 Erzurum Ömer Nasuhi Bilmen Dini Yüksek İhtisas Merkezi Müdürü

mektedir.” Bu tespitlere de katılıyoruz. Fakat gençlerin yöneldikleri “*Dindarlık tipleri*” ve “*Dindarlığa yükledikleri anlamlar*” ile ilgili hemen burada bir iki misal verseydi ve konu ile ilgili sosyolojik tespitlere atıfta bulunsaydı konunun anlaşılması daha kolay olurdu. Hocamız 10’uncu sahifede *geleneksel/ilmihalci dindarlık* ile büyük oranda doğruluk, vicdan temizliği hümanizm ve evrensel ahlaki değerlere bağlılık gibi ilkelerin öne çıktığı *modernist/hümanist dindarlık* ve kısmen de *popüler/hurafeci dindarlık* anlayışının birbirine karıştığı *eklektif/karma dindarlık* şekillerinden bahsetmiştir.

Yeri gelmişken ilmihalci dindarlık tabirine değinmek istiyoruz. Kadim ulemamız “*Hayru’l-ilmi ilmi’l-hal, hayru’l-ameli hıfzü’l-hal*” tabirini kullanırken Taşköprüzade de ilimlerin faydası ve mahiyeti itibarıyla taksimatını yaparken önceliği bu konuya vermiştir.⁷⁸ Amele yakın olup herkesin muhatap olduğu esas ilim öncelikle insanın ilmihali bilmesidir. Kanaatimizce günümüzde gençliğin hatta yetişkinlerin en az bildiği konu ilmihaldir. Mesela bir camide namazın herhangi bir rekâtında imama ittiba etmeyi kaç kişi bilir?. Onun için gençler cemaate iştirakten imtina ediyorlar. Hatta Cuma namazının nasıl kılınacağını bilmediğinden ona bile katılmadan korkan gençlerin sayısı azımsanmayacak kadardır.

Hocamız tebliğinin devamında gençlerin dini-ahlaki değerler, din-aile değerleri, din-bireyler arası ilişkiler gibi birçok konuda dinden bağımsızlaştıkları; dini daha çok vicdani bir unsura dönüştürdükleri, dini hayattan uzaklaştırdıkları laik-seküler bir hayat tarzını benimsediklerine değinerek yerinde bir tespit yapmıştır. Bu tespitin temelini Tanzimat’la birlikte aramanın faydalı olacağına inanıyoruz. Çünkü Cumhuriyet dönemindeki gelişmeleri anlamanın özellikle Tanzimat ve sonrasında yapılan değişiklikleri anlamakla mümkün olduğu kanaatindeyiz.

Meşrutiyet’in ilanı (1908) Cumhuriyet devri ideolojisini hazırlayan Türk aydınlanma çağından bir kültür Rönesans’ından bir devrin entelijansından söz edilebilir diyen İnalçık Garpcıların tekliflerini şöyle sıralıyor:

Seçkinlerin dini ahlaklıdır.

İslamiyet Arap toplumu için gelmiştir, bizim için yeterli değildir.

Yeni bir ahlak geleneksel İslam’ın yerini alacaktır.

Batıdaki Protestanlık gibi İslamiyet’e de köklü bir reform gereklidir.

Bu dünya ötekenden daha önemlidir.

Din bireyin bir vicdan işidir.

78 Taşköprüzade, İsmüddin Mustafa b. Halil, *er-Risaletü’l-Camia li Vaşfi’l-Ulumi’n-Nafia*, İstanbul 2017, s. 27-34.

Bu teklifler Kılıçzade Hakkı tarafından Cumhuriyet kurulmadan önce yapılmıştır.⁷⁹

Şimdi hocamızın sosyolojik ve psikolojik tespitlerinden hareketle şöyle bir soru sorabiliriz: Acaba Garpcıların o tarihte yaptıkları teklifler toplumumuzda makes mi bulmuştur ki herkes ahlaktan ve ahlaki bozukluklardan bahsetmekte hiç kimse hakka ve adalete değinmemektedir.

Hocamızın bahsettiği dindarlık tiplerine ilaveten fiilen yaşadığımız bazı dindarlık tiplerine de değinmesi faydalı olurdu diyebiliriz. Mesela dindarlık tipleri şekilsel mi? Selefilik gibi. Günümüzde Orta Asya'da soydaşlarımız üzerinde tatbik edilen selefilik tehlikeli boyutlara ulaşmıştır. Tedbir alınmadığı takdirde bu tehlikenin zamanla bizi de tehdit edeceği endişesindeyiz. Yoksa içe dönük dindarlık esas olup şekle ehemmiyet vermenin azaldığı bir dindarlık mı? Ya da sadece dinden maksat ahlaki olup dinin itikadi ve hukuki alanıyla ilgili isteklerinden azade bir dindarlık mı? Bildiğimiz kadarıyla islam ahlakından bahsedebilmek için onun beslendiği inanç esaslarından ve hukuktan bahsetmek zaruridir. Aksi halde bu ahlak islam ahlakı olmaktan ziyade Batıdaki etik denen bir takım insani değerlerden ibaret kalır.

Gençlik kavramı, başlığında "Birleşmiş Milletler Örgütü'nün gençlik çağını 15-25 yaşları arasında gördüğünü ve haklı olarak hayatını kazanmak için çalışmadığını ve ayrı konutunun olmadığını belirtmiştir. Bu tarife göre genç cinsel olgunlaşmasını kazanmış, ancak bağımsızlığını kazanıp erişkinler arasına katılmadığı belirtilmiştir. Bu açıklama güzel bir nakil olup devamında da tavzih edici çeşitli sosyolojik değerlendirmeler yapılmıştır. Bu alanla ilgili fıkıh kültürümüzdeki malumata işaret edilseydi faydalı olurdu diyebiliriz.

Yeri gelmişken fıkıh eserlerimizde gençlik akıl-balıç kavramıyla ifade edilmiş, yaş olarak İmameyn 15, Ebu Hanife 17 olarak tespit etmiştir. Ancak 25 yaş rüşd yaşı olarak belirlenmiştir. Hatta bu yaşa gelen kişi sefeh dahi olsa Ebu Hanife'ye göre hacr altına alınamaz.⁸⁰ Bu fetvadan o günün şartlarında tarım toplumunda gençlerin daha erken olgunlaştığı, mesuliyet duygusunun daha hızlı geliştiği anlaşılabılır. Fakat günümüzde bunun pek mümkün olmadığını da söyleyebiliriz.

Katkısı olması düşüncesiyle fıkıh usûlünde ehliyet konusu (vücûb ehliyeti ve eda ehliyeti) işlenirken eda ehliyetinin buluş çağı olan 15 veya 17 den sonra kâmil den varlığı

79 İnalçık, Halil, *Osmanlı Tarihinde İslamiyet ve Devlet*, İstanbul 2016, s.139-150; Kılıçzade Hakkı'nın projesi için bkz. Altıntaş, Ramazan, "Batılılaşmış Bir Doğulu: Kılıçzade Hakkı ve Projesi", *DergiPark Akademik*, 2008, S. 8, s. 93-102.

80 Zeydan, Abdulkarim, *el-Medhal li Diraseti'ş-Şeriatil-Islamiye*, Bağdat 1969, s. 270-276.

kabul edildiğinden kişinin bütün hukuki tasarruflarından sorumlu olduğu vurgulanmıştır. Sosyolojik anlamda olmasa da hukuken bağımsızdır.⁸¹

Fıkıh usûlünde bahsettiğimiz vücûb ehliyetine gelince bu insana anne rahmine düştüğü anda nakıs, doğumuyla kâmil vücûb ehliyeti, yani haklara salahiyyet olduğu vurgulanarak insanın ta anne karnından itibaren haklarını Allah'ın verdiği düşüncesi önemlidir. Devlet ise hakları vermez, bu hakları korumakla ve manileri bertaraf etmekle mükelleftir.⁸² Dolayısıyla devlet, gençliğin dindarlığıyla ilgili eğitim haklarını koruyup din istismarına sebep olacak manileri de kaldırmakla sorumludur.

Hocamız 4. Sayfanın ilk paragrafında “Günümüz bilim dünyasında gençlik dönemi, biyolojik bir gelişim evresi olmanın ötesinde genel olarak sosyolojik, psikolojik ve eğitim bilimlerinin araştırma konusu haline geldiğini” belirterek isabetli bir girişe işaret etmiştir.

Ancak devamında gençlerin bunalımına da atıfta bulunulması ve bu tespitlerine ilaveten bir de gençlerin haklarının ve sorumluluklarının olduğuna dikkat çekilmesi gerekirdi. Çünkü malum olduğu üzere, gençlerin genelde itirazları ya haklarının gasp edilip haksızlığa uğradıkları yönündedir. Ya da kendilerine yeterli imkânların verilmediği ve eşit bir ortamın sağlanmadığı yönündedir. Devletimizin gençlerle ilgili faydalı projelerine ilaveten gençliğe vazifelerinin, hukuki ve ahlaki sorumluluklarının hatırlatılması gerekmez mi? Belki gençlerimize hakkın ne olduğunu, nereye kadar ve kim tarafından verildiğini bildirirsek bunalımlarının bir kısmını çözebiliriz. Onun için liselerde az da olsa hukuk dersinin olmasını faydalı buluyoruz.

Mesela Kemaleddin hocamız SEKAM'ın 2013 yılında yaptığı nicel bir alan araştırmasını güzelce nakletmiştir. Bu araştırmaya göre 15-28 yaşları arasında 5541 kişiyle yapılan anket sonucunda Türkiye de gençliğin en önemli beş sorunundan % 33'ünün eğitim, % 17'sinin ahlaki yozlaşma, % 14'ünün meslek edinme, % 12'sinin iş bulma, % 7'sinin ise aile tarafından anlaşılama olduğu bildiriliyor.

Şimdi bu oranların her birisinin ayrı ayrı tahlilinin yapılması gerekir. Zira hocamız, 6. Sayfada ‘Gençlik ve Din’ başlığı altında SEKAM'ın bir diğer araştırmasının sonuçlarını şöyle açıklamıştır. Gençliğin % 90,4'ünün dinden etkilenip onun bir vicdan unsuru olduğunu, % 90,3'ünün tutum ve davranışlarında dinden etkilendiğini, % 53,8'inin ise kendisini dindar olarak tanımladığını ve en ilginç olanı ise kendisini dindar kabul edenlerin oranının % 96,3 olduğudur. O zaman ya bu oranlar hatalı ya da öncekiler hatalı. Çünkü kendisini dindar kabul eden bir genç nasıl olurda bir önceki araştırmaya göre % 17 oranında ahlaki bir yozlaşma içerisinde olabilir. Ya dindar tanımlamasında

81 Ahsikesi, Hüsamüddin Muhammed, *Müntehabu'l-Hüsami*, şrh. Allame Ebu Muhammed, Karachi 2015, s. 290-355.

82 Berki, Ali Himmet, *Hukuk Tarihinde İslam Hukuku*, Ankara 1955, s. 117.

ya da ahlaki yozlaşma kavramında bir anlam kayması vardır. Kanaatimiz odur ki inanç, muamelat, ibadet ve ahlak bunlar birbirleriyle tedavül etmişlerdir. Bizim gençliğimizde esasen bu saydığımız dört şeyin arasında bir kopukluk var gibidir. Bunun yeniden tespitine ihtiyacımız duyulmaktadır. Hocamızın 7. Sayfadaki ifadesine göre “gençliğin çoğu en azından “söylemsel” düzeyde dindar olarak görülmektedir” tespiti, gençliğin söylem-eylem uyuşmazlığı yaşadığını göstermektedir. Ayrıca bu durum, gençlerde karakter probleminin de varlığına delalet etmektedir. Diğer taraftan, hocamızın ifade ettiği gibi Hz. Peygamber, gençlerle İslam’ın evrensel mesajını buluşturunca onların neleri başardığı tarihen sabit ve malumdur. Çünkü gençlerin enerjisi ilerlemenin en önemli unsurudur.

Hz. Peygamber Mekke döneminde tevhide vurgu yaparken, Medine’de hukuka vurgu yapmış, bir hukuk devleti kurmuş ve ahlaki erdemleri topluma benimsetmiştir. Bizim gibi sabah-akşam ahlaktan bahsetmemiş. Çünkü “İnna erselnake bi’l-hakki” Hak ile gönderildiği defaten vurgulanmış⁸³ bir yerde hüsn-ü misal olduğu⁸⁴ ve bir yerde de yüce ahlak üzere olduğu⁸⁵ beyan edilmiştir.

Ama Resulüllah’ın (sav) *devlet başkanlığı, muallimliği, müftülüğü ve kadılığı* gençlikten çok uzakta kalmıştır. Dolayısıyla onun sünnetinin bağlayıcılığı sadece ahlaki alana indirgenince hüsn-ü misal olması da askıya alınmış oldu. Kanaatimizce yapılması gereken Resulüllah’ın sünnetinin bağlayıcılığını asrımıza göre yeniden yorumlamalı, gençliğe itikad, hukuk ve ahlaki yönden onun olay kararlarıyla prensip kararlarını ve içtihadını çağımızın da getirdiklerinden hareketle sunmalıyız.⁸⁶ Resulüllah’ın rol modelliği ancak bu sayede gerçekleşebilir.

Tebliğ de gençlerin dini değerler ile bağımsızlık duygusu arasında kalıp çatışma yaşadıkları tespiti yapılmış, hatta güven duygusunun ciddi şekilde zedelendiği SEKAM’ın yaptığı araştırmaya göre gençlerin % 68 inin insanlara güvenmediği, % 36 sının ise babalarına dahi güvenmediği belirtilmiştir.

Fakat bu güven bunalımının Müslüman gençlerde nasıl oluştuğu tam vuzuha kavuşturulmamıştır. Bu bunalım sebeplerinin tespiti, sonuçları ve çözüm tekliflerine acil ihtiyaç olduğu açıktır. Zannımızca emniyetsizliğin arkasında yatan sebeplerden birisi olan şiddete yer verilseydi iyi olurdu. N. Topçu “kin ile din” bir arada olmaz diyor. Bu

83 Bakara, 2/119.

84 Ahzâb, 33/21.

85 Kalem, 68/4.

86 Konuyla ilgili bilgi için bakz. Serahsî, Ebu Bekir Muhammed, *Usûlû’s-Serahsi*, thk. El-Efgani, Beyrut tsz. II, 90; Dihlevî, Sah Veliyyullah, *Hüccetullahi’l-Baliga*, trc. Mehmet Erdoğan, İstanbul 1994, I, 471-472; Şâtibî, Ebu İshak İbrahim, *el-Muvafakat fi Usûli’l-Ahkâm*, thk. Muhammed Huderî, Hüseyin, Daru’l-Fikr tsz. IV, 6; Ömerî, Nadiye Şerif, *İçtihadü’r-Resûl*, Beyrut 1987, s. 40-41.

güvensizliğin arkasında yatan ana sebepler sadece eğitim konuları ile izah edilemez. Yaşanılan durum köklü meselelerin varlığını göstermektedir. “Dindarlığın” ya da “dine bağlılığın” ne anlama geldiği, emniyeti ve güveni sarsan hareketin din ile olan ilişkisi açıklanmalıdır. Hz. Peygamber (sav) Medine Vesikasını hazırlamakla öncelikle emniyeti, güveni telkin etmiştir.⁸⁷

Sonuç bölümünde günümüz gençliğinin inanç problemlerinin başında gelen deizm ve ateizme atıfta bulunulmuş, yalnız herhangi bir açıklama yapılmamıştır. Ateizm tanrı tanımazlık, deizm ise Süleyman Hayri Bolay hocanın tespitine göre, vahiy ve vahiy mahsulü olan Allah’ı, takdiri reddedip kendi akıllarınca belirledikleri ilaha tapınmadır.⁸⁸ Bedia Akarsu ise ‘Tanrı kâinatı yarattıktan sonra onu kendi kurallarına bıraktı bir daha karışmadı’ görüşünü deizmin ana felsefesi olarak belirtir.⁸⁹

İşte tam da seküler düşüncedeki gençliğe göre bir din. Bir kısım evrensel etik kurallarla istediğiniz gibi yaşayabilirsiniz. Allah’ı hiç bir şeye karıştırmadan “İnsan kendisinin başıboş bırakılacağını mı sanır”⁹⁰ beyanını dikkate almadan hayatını sürdüren bir gençlik.

Son paragrafta eğitim konusu kimin elinde olmasına kısaca atıfta bulunan hocamız Diyanet’in ve ilahiyatların öncülüğünü belirterek haklı bir tespitte bulunmuştur. Buna öncelikle Milli Eğitim Bakanlığını da eklememiz gerekmektedir. Yalnız eğitim sürecinde nasıl hareket edileceğine değinilmemiştir. Kanaatimizce bizzat devletin eliyle bilimsel tespitlerle gençlerin gelişim düzeylerine göre dinin inanç, ibadet, muamelat ve ahlaki alanları ilkokuldan itibaren ehline okutulması gerekir.

İkinci müzakeremiz, Yusuf BATAR hocanın

“Genç Kuşağı Tehdit Eden Din İstismarı ve Alınması Gereken Eğitsel Tedbirler” isimli tebliğiyle alakalıdır.

Yusuf hocamız, emek mahsulü tebliğinin başında istismar kelimesinin tarifine ve günümüzde ulaştığı uluslararası boyuta işaretlerle güzel bir giriş yapmıştır. İstismarda şahsi menfaatin, toplum menfaatinin önüne geçtiği tespiti de konunun anlaşılması açısından önemlidir. Çokça çağdaş kaynağa ve güncel din istismarlarıyla ilgili Diyanet İşleri Başkanlığı’nın çalışmalarına atıfta bulunması da ayrı bir öneme haizdir. Aslında istismar

87 Medine vesikasının mahiyeti için bkz. Hamidullah, Muhammed, *İslam Tarihine Giriş*, trc. Ruhi Özcan, İstanbul 1999, s. 87-91.

88 Bolay, Süleyman Hayri, *Felsefi Doktrinler ve Terimler Sözlüğü*, Ankara 1997, s. 209-210.

89 Akarsu, Bedia, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1994, s. 196

90 Kıyamet, 75/36.

kelimesi Kur'an da doğrudan geçmese de "semere" kökü itibarıyla 17 yerde geçtiğine işaret edilseydi mukayese açısından farklı bakış açılarına sebep olurdu diyebiliriz.

Hocamızın çağdaş gençliğin kendini ispata yöneldiği esnada, dini referanslı istismarcıların eline düşme tehlikesine dikkat çekmesi, önemli bir tespittir. İstismardan kurtulmanın en etkili yollarından birisinin eğitim olduğu tespitine de aynen katılıyoruz. Ancak bu eğitimin devletin eliyle verilmesi gereğine işaret edilmesi faydalı olacaktır. Aksi halde eğitiminde dinin bir istismar aleti olacağı tarih boyunca görülmüştür ve görülmeye de devam edecektir.

Din istismarı ile ilgili başlıkta hocamızın istismar kavramının Türkçedeki olumsuzluk anlamına işareti önemli olmakla birlikte verilen misallerde temel kaynaklara gidilseydi daha isabetli olurdu diyebiliriz. Mesela Sıffin Savaşında karşı tarafı şüpheye düşürmek için Kur'an'ın yukarıya kaldırılması fikrini veren Amr b. As'dır. Hz. Muaviye değildir. O bu fikri kabul etmiş ve uygulanmasını kabul etmiştir. İbn Sad'ın Tabakatu'l-Kübra'sında Kur'an'ın sadece yukarı kaldırılması istenmiştir.⁹¹ Kılıçların veya mızrakların ucuna takılması gibi hususlar zikredilmemiştir. Tabi Kur'an'ın kılıçlar üzerine konduğu ifadesi bazı kitaplarda olabilir. Ancak farkında olmadan sanki bizler de Müslümanlar arasındaki bu savaşları biraz istismara kaçıyoruz. Çünkü bu konuları sadece istediğimiz şekilde zikredenlerden aynen naklediyoruz. Tarihin araçsallaştırılması yani istismarı her zaman sıkıntı doğurmuştur. Oysa siyasetin tabiatı gereği din istismarı tarih boyunca olmuştur. Bunu sadece geçmişe havale etmek doğru olmadığı gibi sadece Müslümanlara hasretmekte doğru değildir. Günümüzde de normal hayatta dini yaşantısı açıkça olmayan kişilerin seçimlerden önceki söylem ve eylemleri bunun kanıtıdır. Tarihe dönecek olursak o günün şartlarında o kadar Kur'an'ı nasıl elde ettiler, nerede bastırıp çoğalttılar ve kılıçlarına veya oklarına kaç kişi Kur'an sahifesi takmıştır. Bunları hiç sorgulamadan nakletmek başka sıkıntıları da doğuracaktır. İbn Haldun, bir sözün yalan olduğunu üç şeyin ortaya koyduğunu söyler. Bunlar sırasıyla; zaman, mekân ve ahvaldır. Bu tarihi değerlendirmeye bir de bu açıdan bakmamızın faydalı olacağı kanaatindeyiz.

İkinci başlıkta istismarın iki temel sebebi olarak "meşrulaştırma" ve "iktidar hırsından" bahsedilmiştir. İktidar hırsının altında yer alan ekonomik, dini, kültürel ve sosyal amaçlı istismarların olacağını ayrı başlıklarda yazmanın daha faydalı olacağı kanaatindeyiz. Çünkü istismarcılar farklı pozisyonlara göre istismar edeceğinden bu alt başlıklar bazen daha da önemli olabilir.

İstismar çeşitleri başlığında hocamız çok faydalı ve güncel konuları ele almıştır. Bu konuların orta ve yükseköğretimdeki gençlerimizle paylaşılması faydalı olacaktır. Ancak bazı hususlardaki genellemelerin yanlış anlaşılma sebebinin olmaması için birkaç

91 İbn Sa'd, Ebu Muhammed, *et-Tabakatu'l-Kübra*, Beyrut tsz. III, 32

hususla dikkat çekmek istiyoruz. Şöyle ki Hz. Peygamber'in (sav) istismar edilmesi başlığı altında onun yaşadığı coğrafyanın kutsallaştırılması örneğinin genel kullanımı hatalıdır. Zira onun yaşadığı Mekke'nin harem oluşu bizzat ayet-i kerimeler ve sahih hadis-i şeriflerle belirlenmiştir.⁹² Ayrıca helal ve haram ahkâmının nazil olup belirlendiği mekânlara (Mekke-i Mükerrerme-Medine-i Münevvere) haddi aşmamak kaydıyla saygı göstermek şea'ir-i İslami'ye babından kabul edilebilir. Bu nevi saygı ise kalbin takvasından kabul edilmiştir.⁹³

Fıkhi istismar başlığında ise genelde itikadi konular ele alınmıştır. Sanki bu başlığın "İnanç istismarı-İtikadi istismar" şeklinde olması daha münasip olurdu diyebiliriz.

Siyasi ideolojik istismar başlığında ise hocamız Emeviler ve Abbasiler dönemine atıfta bulunarak onların din istismarı ile ilgili tavırlarını nakleder. Oysa onlar da insandır. İnsani saiklerle hareket edecekleri unutulmamalıdır. Her siyasi ideolojide ister istemez insani unsur etkisiyle istismarın olacağına biraz önce işaret ettik. Zira seçim zamanında günümüz İslam dünyasında yaşanan din istismarı pek de azımsanacak değildir. Dolayısıyla başlığın "Din İstismarı ve Siyaset" olması daha da uygun olabilir. Osmanlı döneminde yeniçeri ayaklanmalarında genelde bir din adamının olduğu gerçeği ve günümüzdeki yaşadıklarımız bunun kanıtı gibidir. Dolayısıyla tarihi hadiselerle baktığımızda din istismarını sadece bir dine, bir halka veya bir zümreye hasretmek yerine bunun insanlığın ortak bir meselesi olduğuna dikkat çekmek psikolojik ve sosyolojik açıdan daha isabetli olur diye düşünüyoruz.

Bazı kavramların istismarı, başlığında çok güzel tespitler yapılmıştır. Bu bölümün biraz daha açıklanması kavramların anlam alanlarına değinilmesi gençliğe yön vermesi açısından faydalı olacaktır. Ancak devamındaki paragrafta II. Abdülhamit'in Osmanlı medreselerinde okutulan Şerhü'l-Aka'id'den "imamet" bahsini çıkardığı iddiası çok genel ifadelerle verilmiştir. Bunu iki başlık altında inceleyebiliriz.

Birincisi; imamet bahsinin Şia hariç itikadın ana konularından olmadığı bütün itikadi mezheplerce kabul edilir.

İkincisi; II. Abdülhamit'in sadece 1317 yılındaki bir baskıdan çıkardığı rivayet edilmektedir.⁹⁴ Kaldı ki imamet bahsini yeniden ele alan İslam mütefekkirleri konuyu incelemiş ve imamet'in bir ırka ait olmadığını ispat etmişlerdir.⁹⁵ Bu konu sunulurken sanki imamet bahsi, her baskıdan ve her yerde mevcut olan eserlerden sökülüp çıkarıl-

92 Ankebut, 29/67; Buhari, Cezau's-Sayd, 9; Hac, 43; Cenaiz, 77; Müslim, Hac, 82. Medine ile ilgili hadisler için bkz. Buhari, Fedailü'l-Medine, 1; Müslim, Hac, 471-472.

93 Hac, 22/32.

94 Küçük, Cevdet, *Abdulhamid II*, İSA, I, 220.

95 Konuyla ilgili çalışmalar için bkz. Küçük, İSA, I, 220.

miş gibi bir imaj uyandırılması da bir istismardır. Halbuki Şerhü'l-Akaid'in şerhleri ve önceki ve sonraki bütün baskılarında İmamet bahsi mevcuttur. Şuanda o baskıyı bizzat araştırıyorum acaba kaç adet basılmıştır merak ediyorum. İnşallah o baskıya ulaştınca paylaşacağım. Aslında II. Abdülhamit Han'ın hangi şartlarda bu kararı aldığına bakılsa daha iyi anlaşılabilir. Zira İngilizler ve onlara destek veren diğer bazı milletler durmadan "el-Eimmetü min Kureyşin"⁹⁶ imamlar Kureyşdendir, hadisini istismar ederek hilafetin Kureyş kabilesine ait olduğunu ilan etmektedirler. Dolayısıyla hilafetin Arapların hakkı olduğunu her tarafa yayıp İslam âleminde büyük bir fitne koparıken bir padişahın sınırlı sayıda da olsa eğitim gören gençlerini bu fitneden korumaya yönelik böyle bir tedbir alması neden çok yadırganır ki? Bu konularla ilgili genel değerlendirmelerimiz önceden geçtiği için tekrar olmasın diye bu kadarla yetiniyoruz.

Yusuf hocamız, istismarın psikososyal dinamikleri başlığında çok güzel tespitlerde bulunmuştur. Çağımızdaki din istismarlarıyla ilgili Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yaptığı çalışmaya atıfta bulunulması konunun anlaşılması açısından faydalı olmuştur.

Gençlik döneminin gelişim özellikleri başlığındaki tespitlere de katılıyoruz. İsabetli tespitlerin biraz daha örneklendirme yöntemiyle zenginleştirilmesinin faydalı olacağını düşünüyoruz.

Yalnız "Gençlik döneminde dinin gelişim seyri" ile ilgili başlıkta yapılan özette dini şuurun uyanması (12-14) yaş arasında olduğu yazılmıştır. Bu tespitin bilimsel olarak kullanılan ifadeden hareketle isabetli olduğuna katılırız. Ancak günümüzdeki araştırmalarda 4-6 yaş arası Diyanet İşleri Başkanlığımızın açtığı kurslar da ciddi bir araştırmanın mahsulü olduğu kanaatindeyiz. Ayrıca ülkemizde büyük bir makes bulunduğu da malumdur. Belki bu konunun yeniden araştırılması "dini şuurun uyanması" ile ilgili değişikliklerin çevreyle, toplumla ve yaşayanlarla ilgili olup olmadığı, ya da çocuklar arasında farklılığın olup olmayacağı gibi yeni verilere ihtiyaç olduğu kanaatindeyiz.

Sonraki 10 maddelik tespitler ve diğer yorumlar gençliğin dini gelişim süreci ve istismar karşısında eğitimin gücü başlığının altındaki tespitlerin okuyuculara büyük katkı sağlayacağını düşünüyoruz. Ayrıca bu bölümün, bundan sonraki çalışmalara da rehberlik edeceği kanaatindeyiz.

Sonuç Yerine

İstismarı önlemede eğitimin gücüne katılmakla birlikte bu eğitimin devletin bağımsız okullarınca yapılması gereğine inanıyoruz. Aksi halde eğitimde istismar konusu

96 Konuyla ilgili geniş bilgi için bkz. Hatiboğlu, Mehmed Said, *Hilafetin Kureyşliliği*, Ankara 2017, s. 65-107; Özen, Şükrü, *İmam Matürîdî ve Matürîdîlik (Milletler Arası İlmi Toplantı İstanbul 2009)*, İstanbul 2012, s. 536-543; Balcı İsrail, "İmamlar/Halifeler Kureyşdendir" İddiasının Kiriği, OMÜİLFİD 2016, S. 40, s. 7-27.

olacağına işaret ettik. Eğer bahsettiğimiz gibi eğitim, devletin denetiminde olup şeffaflık sağlanır ve din eğitimi de istismarcıların değil bizzat devletin Diyanet, Milli Eğitim ve İlahiyat Fakülteleri gibi asli kurumları tarafından deruhte edilirse din istismarı ancak bu şekildeki eğitimle önlenir diyoruz. Herkes iyi niyetli olduğunu söyler, *hüsnü niyetin haramı mubah kılınmadığı*, hükmü ile istismarcıların suret-i haktan görünmelerinin veya iyi niyetli olmalarının yeterli olmadığını beyan etmek isteriz.

Diğer bir husus ise tarihte cereyan eden hadiseleri veya yorumları, yapılmış bir köprüye benzetiyoruz. Köprüden hemen geçmek yerine, durup sorgulamanın bilimsel zihniyet açısından faydalı olacağını düşünüyoruz. Aksi halde ya tarihteki bir yanlış taşımış oluruz ya da tarihteki bir istismarı biz de farklı yönden istismar etmiş oluruz. İnsan unsurunun olduğu her yerde insani eğilimlerin ve insani özelliklerin var olacağını dikkate almanın olayları değerlendirmede büyük katkı sağlayacağı kanaatindeyiz.

Bir de Haricilerin “Allah’ın hükmü ile hüküm isteriz” malum sloganına, Hz. Ali’nin “Batıla hizmet eden hak bir söz söylediniz” ifadesi, istismarın nasıl bir fonksiyon icra ettiğini göstermesi açısından önemlidir. Çünkü din istismar edilince asli vasfını icra edemeyeceğinden yerini insani eğilimlerin alacağı muhakkaktır. Bunun masadakealevi olarak M. Akif’in

“Sen din ile payidar olursun

Din gitti mi, tarumar olursun”

mısrarlarıyla müzakeremi tamamlamak istiyor ve beni nezaketle dinlediğiniz için hepimizi derun-i dilden selamlıyorum.

(Doç. Dr. Zeki KOÇAK müzakeresini yaptı)

BAŞKAN – Evet, çok kıymetli hocalarımıza bu güzel sunumlarından, müzakerelerinden dolayı ayrı ayrı teşekkür ediyorum ve siz kıymetli katılımcı hocalarımıza, kıymetli ilçe müftülerimize ayrı ayrı teşekkürlerimi arz ediyorum.

Yarın Allah nasip ederse saat 10.00’da sempozyumumuzun son oturumu ve kapanış programı gerçekleşecek. Muhterem hocalarımıza katılım belgelerini Diyanet İşleri Başkanımız adına takdim edeceğiz.

Allah’a emanet olun, hayırlı akşamlar diliyorum.

MEVLİD-İ NEBİ HAFTASI
2018

5 İLETİŞİM ÇAĞINDA GENÇLİK

OTURUM BAŞKANI

Prof. Dr. Mustafa SİNANOĞLU

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Rektörü

**25.11.2018
PAZAR**

TAKDİM – Değerli hocalarım, kıymetli misafirlerimiz; hepiniz hoş geldiniz, se-falar getirdiniz.

Bugün Beşinci Oturumumuzla devam edeceğiz inşallah programımıza.

Beşinci Oturumumuz “İletişim Çağında Gençlik” ve oturum başkanımız Prof. Dr. Mustafa SİNANOĞLU hocamız.

Hocamızın kürsüyü teşriflerini arz ediyorum.

Oturumumuzda dört tebliğimiz olacak. Tebliğ sahipleri olarak da Doç. Dr. Meh-met Lütfi ARSLAN, Dr. Öğretim Üyesi Thomas STEFANIUK, Dr. Öğretim Üyesi Sevede DÜZGÜNER hanımefendi ve Diyanet İşleri Uzmanımız Mustafa SOYKÖK hocalarımızın kürsüyü teşriflerini arz ediyorum.

Beşinci Oturumumuzda iki de müzakerecimiz olacak. Hocalarımız da Prof. Dr. Nuri TINAZ ve Prof. Dr. Ramazan ALTINTAŞ. Hocalarımızı da kürsüdeki yerlerine arz ediyorum.

OTURUM BAŞKANI Prof. Dr. Mustafa SİNANOĞLU – Bismillahirrahma-nirrahim.

Saygıdeğer hazırım, kıymetli hocalarım, kıymetli misafirler; Diyanet İşleri Başkanlı-ğımızın Mevlidi Nebi Haftası münasebetiyle “Peygamberimiz ve Gençlik” başlığı altında düzenlediği uluslararası sempozyumun son oturumunu gerçekleştireceğiz inşallah. Son oturumlar çoğu zaman talih-siz oturumlar olur ama hamdolsun sabah gerçekleşecek bir oturum. Salonun böyle dolu olması da bu sempozyumun ve Hz. Peygamber (asv)’ın bereketi elbette ki olmalı.

Bu oturumun konusu da ilginç. “İletişim Çağında Gençlik.” Önceki oturumlarda gençlerle iletişim, gençlerle ilgili Hz. Peygamber (s.a.s)’ı örnek alma konusunda iletişim problemleri üzerinde duruldu ama şu anda da iletişim çağında gençlikle ilgili tavrımız ne olmalıdır, Diyanet İşleri Başkanlığımız bu konuda neler yapmaktadır ana hatlarıyla, bu tür konuların ele alınacağı bir oturumu gerçekleştireceğiz.

Ben süremizin kısıtlılığı sebebiyle, tebliğcilerimizin ve müzakerecilerimizin vaktin-den almamak adına hemen tebliğ sunumlarını dinlemeliyiz diye düşünüyorum.

Bu oturumda birinci tebliğcimiz Medeniyet Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi Doç. Dr. Mehmet Lütfi ASLAN Bey. “İletişim Dünyası, Sosyal Medya ve Gençlik” isimli tebliği birinci sırada. Ben sözü hocamıza bırakıyorum.

Buyurun Hocam.

İLETİŞİM, SOSYAL MEDYA VE GENÇLİK

Doç. Dr. Mehmet Lütfi ARSLAN¹

Kitle iletişim araçlarının tümünü ifade eden bir kavram olan medya, medyum kelimesinin çoğuludur. Aracı, aktarıcı veya ortadaki anlamlarına gelen medyum kelimesinin popüler kullanımı veya ilk elde çağrıştırdığı anlam, bize medyanın işlevinin en azından internet öncesi dönemde ne olduğu noktasında bir fikir verebilir. Bilgi, haber ya da haber konusu olabilecekle sıradan insan arasında aracılık işlevi ile medya, mensuplarına fanilerle görünmeyen varlıklar arasında sözde irtibat kuran bir medyumun imtiyazına benzer bir ayrıcalık sağlıyordu. Bilişim teknolojileri ile ortaya çıkan değişim ve dönüşümün sıradan insanlara sağladığı avantajlarla medyanın bu imtiyazını elinden aldığı söylenebilir. Herkesin, her zaman ve zeminde her şeyden haberdar olabildiği yeni medya düzeninde aracılık ve aktarıcılık artık eskisi kadar kıymetli gözükmemekte, çünkü internet, isteyen herkesin çok rahat içerik üretebilmesine imkân sağlamaktadır. Bir zamanlar belli imtiyazlara sahip medya üreticileri tarafından ortaya konan içerik ise yerini herkes tarafından her an ve her yerden erişilerek zenginleştirilebilen bir içeriğe bırakmıştır. Bu içerik ne üretildiği gibi kalmakta ne de belli kişilerle sınırlandırılmaktadır. Gittikçe genişleyen, hızı ivme kazanan ve 1 ile 0'lerden oluşan zaman ve zemin üstü bu içeriğin artık insanların içerisinde yaşadıkları ve neredeyse bütün toplumsal pratiklerini kendisi ile gerçekleştirdikleri bir sanal evrene dönüştüğü herkesin gözlediği bir gerçektir.

Medyanın henüz bilişim teknolojileri bu denli gelişmemişken ortaya çıkan ve araç olmaktan çıkıp amaca dönüşen mahiyetini Kanadalı iletişim bilimci Marshall McLuhan 1964 yılında “medyum mesajın kendisidir” şeklinde ifade etmişti. McLuhan'ın bu öngörüsünün sonraki yıllarda çıkan her yeni mecra ile kendisini doğrulayan bir kehanet gibi tekrar tekrar ispatlandığı söylenebilir. Aracın mesajın kendisine dönüşmesi; biçim, şekil ve teknolojinin ve aslında değişim olgusunun kendisine hizmet etmesi gereken mesajı aşması anlamına gelmektedir. İnternet ile ortaya çıkan iletişim biçimleri sürekli değişen ve gelişen doğaları ile yeni medyumlar ortaya çıkartmakta, her medyum kendine has

¹ Medeniyet Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi.

bir kitle ve dil üretmekte, bu dille ortaya çıkan form odaklı bağlam ise bir sonraki yeni medyum keşfine kadar bir çekim merkezi olarak kullanıcılarını cezbetmektedir. Aracın amaç olduğu bu bağlamda nasıl iletildiği neyin iletildiğinden daha önemlidir. İletişim sürecinin esas amacını gölgeleyen ve hatta ifna eden bu olgu ortaya iletişime rağmen iletişim gibi ilginç bir sonuç çıkartmıştır. İletişimden maksat anlamak, bilişmek ve dolayısı ile daha çok sosyalleşmek iken yeni iletişim düzeni bu kadar araç çeşitliliği ve gittikçe zenginleşen imkânlarına rağmen varoluş maksadını gerçekleştirmek bir yana dursun, insanların yalnızlaşması, asosyal tiplere dönüşmesi ve birbirinden uzaklaşmasına neden olmaktadır.

İletişime rağmen iletişim düzeninin bir numaralı tüketicilerinin gençler olması, gençlerin medya ve özelde sosyal medya ile ilişkilerine yakından bakmayı zorunlu kılmaktadır. Gençlerin yeni medya formlarına neden ilgi gösterdiği ve bu formların ortaya koyduğu hayat tarzından nasıl etkilendikleri gibi sorular gençlik ve medya ilişkisine dair en temel sorulardır. Bu sorular sorulmadan ve ikna edici cevaplar alınmadan ne yapılması gerektiğine dair bir çözüm önerisinin ortaya konamayacağı açıktır. Çalışmamız bu iki sorudan yola çıkmakta ve bilişim teknolojileri ile araç olma vasfının ötesine geçerek bizatihi amaç haline gelen medya ve özelde sosyal medyanın gençlerle ilişkisini ele almaktadır. Üç kısımdan oluşan çalışmamızın birinci kısımda sosyal medya ve gençlik arasındaki ilişkiyi inceliyor, ikinci bölümde ise bu ilişkinin mahiyetini “üçüncü yer” kavramı üzerinden anlamlandırmaya çalışıyoruz. Sosyal medyanın “dijital üçüncü yer” olarak tanımlanmasının ne kadar mümkün olduğunu da tartıştığımız bu bölümü takip eden üçüncü kısımda ise yeni medyanın ve değişen iletişim biçimlerinin gençler üzerindeki etkisini çözümleme imkânı sağlayacağını düşündüğümüz iki temel tespiti yer veriyoruz. Bunlardan birincisi yeni iletişim biçimlerinin “zamanın fitnesi” olduğu gerçeği, ikincisi de bu gerçek ile ortaya çıkan sosyalliğin ve mahremiyetin tahribatına ilişkindir.

Sosyal Medya ve Gençler

Aracın amaç yerine geçtiği yeni medya ya da sosyal medya, Web 2.0 teknolojisi sayesinde eş zamanlı iletişimi mümkün kılmakta, bu da kullanıcılara kendi içeriğini oluşturma ve değiştirme imkânı vermektedir (Kaplan ve Haenlein, 2010). Bu evren birçok ticari markanın yer aldığı farklı iletişim biçimlerini barındırmaktadır. Örneğin WordPress, Tumblr veya Blogger gibi platformlar uzun paylaşımlar için kullanılırken, daha kısa mesajlar için mikroblog adı da verilen Facebook, Twitter ve Google Plus gibi mecralar tercih edilmektedir. Snapchat, Pinterest ve Instagram gibi mecralar görsellerin, Vine ve YouTube gibi platformlar videoların ve iTunes ve Stitcher gibi markalar ise ses programları veya podcast’lerin paylaşıldığı yerlerdir. Sosyal medya ayrıca Skype, Google Hangouts ve Second Life gibi eş zamanlı iletişim kurmaya yarayan araçları da

içermekte, dahası iş insanlarına yönelik sosyal ağ platformu LinkedIn, akademisyen ve araştırmacılara yönelik ResearchGate, Academia.edu ve Vitae gibi özelleşmiş başka mecralar da sosyal medya kapsamında değerlendirilmektedir (Young, 2012).

Sosyal medya; kullanıcılarına sanal bir sistem üzerinde herkese açık veya kısmi açık kişisel bir profil oluşturma, diğer kullanıcılarla bir dizi bağlantı kurabilme ve başka içerikleri görerek katkıda bulunma imkanı sağlamaktadır (Boyd ve Ellison, 2008). Etkileşim ve bilgi paylaşımı sosyal medyanın temel özelliği olduğundan bu mecra özel hayat ile kamu kimliği arasındaki sınırı yeniden tanımlamıştır (McDonald ve Thompson, 2015). 1990'lı yıllardan itibaren büyük bir hızla gelişen bu mecra öncelikle, kimliğini bulmak, kendini ispat etmek ve akranları ile herhangi bir sınırlama olmaksızın sürekli irtibat halinde kalmak isteyen gençlerin ilgisini çektiği bir vakiadır.

Sosyal medya, gençlerin özerklik arayışı ve akran çevresi gibi ihtiyaçları ve diğer ilgi ve beklentileri çerçevesinde kendilerine özel bir kimlik alanı geliştirdikleri, bu kimlik ile etkileşime girdikleri, birbirlerini onayladıkları akranları ile paylaşımlar yaptıkları ve benzer ilgilere sahip yeni kişilerle ilişkiler geliştirdikleri bir ortam olarak öne çıkmaktadır. Gençlere neden sosyal medyayı tercih ettikleri sorulduğunda; yeni insanlarla tanışmak, akraba ve arkadaşlarla irtibat sağlamak, sosyalleşmek, farklı konular hakkında bilgi sahibi olmak, tartışmalar yapmak, zaman geçirmek ve eğlenmek şeklindeki cevaplar öne çıkmaktadır (Brandtzaeg ve Heim, 2009).

Gençlerin sosyal medya ile kurduğu ilişki, toplumun diğer kesimlerine nazaran daha ilginç bir mahiyet arz etmektedir. Bilişim teknolojileri ile gelişme ve olgunluk çağlarında tanışan ve dijital göçmenler olarak adlandırılan orta ve ileri yaş internet kullanıcıları yanında gençler, içerisine ve içerisinde doğdukları bu teknolojilerin yerlileri olarak adlandırılmaktadır (Makimoto ve Manners, 1997). Dijital yerlilerin gözlerini açtıkları andan itibaren aşına oldukları teknolojiyi iyi kullandıkları ve fakat teknolojinin olumsuz etkilerine göçmenlere nazaran daha çok maruz kaldıkları bilinmektedir. Örneğin sosyalleşme, akran ilişkileri ve kimlik oluşumu gibi temel ihtiyaçlarını geleneksel yol ve yöntemlerle gideren dijital göçmenlere nazaran dijital yerliler benzer ihtiyaçlarını sosyal medya mecralarında gidermeye çalışmakta bu da bir takım olumsuzluklara yol açmaktadır. Nitekim gençler üzerinde yapılan araştırmalar aidiyet ve öz temsil ihtiyaçlarının sosyal medya kullanımındaki en önemli psikolojik güdüler olduğunu göstermektedir (Nadkarni ve Hoffman, 2012).

Gençlerin sosyal medya ile ilişkisinde araştırma konusu olan bir diğer boyut bu mecradan nasıl etkilendiklerine ilişkindir. Buna dair araştırmalarda sosyal medyanın gençlerin kendilerini daha iyi ifade etmelerini sağladığı ve özgüven gelişimine yol açtığı gibi sınırlı bir takım olumlu özelliklerden bahsedilmektedir. Ancak araştırmaların çoğunluğu; siber zorbalık, sosyal kaygı, depresyon ve uygunsuz içeriğin gençlerin psikolo-

jisi ve gelişimine olumsuz etkide bulunduğu şeklindedir (Subrahmanyam, 2011). Sosyal medya mecralarının büyük çoğunluğunun bilgi toplayıp satan işletmeler olmasının gençlerin bir tüketim öznesi olarak tutum, alışkanlık ve ilgilerine dair verilerin reklam gibi ticari amaçlarla pazarlanması sonucunu doğurduğu açıktır. Diğer taraftan yoğun sosyal medya kullanımı gençleri sosyal hayattan yalıtarak yalnızlık, genel ve sosyal kaygı, depresyon ve uykusuzluk gibi problemlere yol açmaktadır (Wang ve diğerleri, 2015). Yine sosyal medya bağımlılığı akademik başarıyı düşürmekte (Huang, 2014) ve kişiler arası iletişim becerilerini zayıflatmaktadır (Milani vd., 2009).

Dijital Üçüncü Yer

Sosyal medyanın gençlerin aidiyet, kimlik ve özerklik ihtiyaçlarını tatmin ettikleri bir mecra olarak öne çıkması, geleneksel toplum yapılarında bu ihtiyaçları karşılayan yapılara karşı bir alternatif olup olamayacağı noktasında tartışma doğurmuştur. Sosyal medyanın özellikle gençlerin sosyalleşmesi, ait oldukları toplumun değerleri çerçevesinde bir kimlik geliştirmesi ve aidiyet duygusu hissedecekleri bir norm kaynağı olarak değerlendirilmesi mümkün müdür? Bu sorunun cevaplanmasında Amerikalı sosyolog Ray Oldenburg'un geliştirdiği "Üçüncü Yerler" kavramı yardımcı olabilir.

Üçüncü yerler, ev ve iş yerleri dışında kalan ve insanların buluşma, sosyalleşme, eğlenme gibi amaçlarla kullandıkları yerler olarak tanımlanmaktadır. Kafe, okul, dini kurumlar, dernek, alışveriş merkezi, spor salonu, kütüphane üçüncü yerlere verilecek örneklerdir. İnsanların birbirleri ile sosyalleşme ve eğlence amaçlı etkileşime girdikleri bu yerlerde düzenli vakit geçiren bireyler zamanla bir aidiyet duygusu hissederek kendilerini bu mekânlara ait görmeye başlamakta, bu da söz konusu insanların sosyalleşme ve içinde yaşadıkları toplumla bütünleşme düzeylerini artırmaktadır. Üçüncü yerler biçimsel olmayan kamu hayatının çekirdek kurgusunu oluşturmakta, insanlar burada vatandaşlığı ve demokratik süreçlere katılımı öğrenir.

Üçüncü yer kavramını geliştiren Oldenburg'a göre üçüncü yerler birbirinden farklı sekiz özelliğe sahiptir:

1. Üçüncü yerler tarafsız alanlardır, bu yüzden herkesin sosyalleşebileceği yerlerdir.
2. Eşitlikçi yerlerdir; çünkü kimseyi dışlamazlar ve kapsayıcı niteliktedirler.
3. Sohbet, üçüncü yerlerin temel iletişim biçimidir.
4. Kolayca ulaşılabilir yerlerdir.
5. Düzenli müdavimleri vardır.
6. Ortalama profili düşüktür.
7. Neşeli bir ruh hali esastır.

8. Sosyal faaliyet zenginliği vardır.

Oldenburg'u bu tür bir kavramsallaştırmaya iten temel saik içinde yaşadığı toplumun ev ve iş dışında toplanıp vakit geçireceği ortamlardan mahrum olmasıdır. Şehir planlarının sağlıksızlığı yerel sosyal hayatı ve yardımlaşmayı ortadan kaldırmış, dolayısıyla insanların birlikte vakit geçirip, ev ve işin artan baskısını dengeleyecekleri ortamlara ihtiyaç görünür hale gelmiştir. Böyle ortamlar ev ve işin haricinde insanların birlikte olmaktan hoşlanacakları sosyalleşme mekânlarıdır. Bunların yokluğu aslında sosyal sermayenin aşınması ve toplumu bir arada tutan bağların zayıflaması anlamına gelmektedir (Oldenburg, 1991).

Sosyal medya dijital üçüncü yer olarak görülebilir mi? Schuler (1996), Oldenburg'un kavramsallaştırmasından yola çıkarak sosyal medya mecralarının "dijital üçüncü yerler" olarak görülebileceğini söylemiştir. Bilişim teknolojileri marifeti ile ortaya çıkan sanal ortamlar aynen gerçek ortamlar gibi eşitlikçi, herkesi kapsayan, neşeli, düşük profilli, sohbet temelli ve çeşitlendirilmiş faaliyet esaslı yapıları ile gerçek ortamların alternatifi olabilirler. Dijital üçüncü yerlerin gerçeklerinden farkı zaman ve zemine sınırlı olmamalarıdır. Schuler'in bu tespitine rağmen, Oldenburg dijital üçüncü yerleri gerçek üçüncü yerlerin alternatifi olarak görmez. Hatta teknolojik gelişmelerle ortaya çıkan dönüşümün geleneksel üçüncü yerler için olumsuz etkileri olduğunu düşünür. Dahası sosyal medya gibi sanal üçüncü yerler, toplumun çimentosu sayılabilecek gerçek üçüncü yerlere alternatif olmak bir tarafa sosyal grupların ayrışmasını hızlandırarak olumsuz etkiler ortaya çıkartması itibarıyla sakınılması gereken bir işleve sahiptir (1999).

Gençlerin ihtiyaç duydukları; sosyalleşme, aidiyet hissetme, akranlar ile etkileşime girme ve bir kimlik edinme benzer sosyal ihtiyaçların doğası gereği ancak yerel ortamlarda giderilebilir. Bu anlamda sosyal medyanın, sosyalleşmeyi sağlayan, değer aktarımı yapan ve aidiyeti sağlayan bir üçüncü yer olması mümkün değildir. Üçüncü yer ancak komşular, dostlar ve yaşanan fiziki çevre ile irtibatlı olması gereken bir yerdir. Bu tür ortamlarda gerçekleşen sosyal etkileşim aynı fiziki ortamda, yüz yüze, göz göze ve kalp kalbe iletişimin gerçekleştiği gerçek zamanlı ve zemini belli olması gereken bir süreçte gerçekleşir. Sosyal medya ise zamanı ve zemini aşan, yerel olmaktan uzak, kimliksiz bir evrenselliği teşvik etmektedir. Bu ortamlarda örneğin komşuluğun vaat ettiği sıcaklık bulunmaz. Dahası gerçek üçüncü yerlerin kişisel gelişim ve mahalli değerlerin benimsenmesi anlamında katkısı herhangi bir sanal ortam ile kıyaslanamayacak derecede açıktır. Bu yerlerde insanların birbirleri ile münasebetleri öz denetim, murakabe ve en önemlisi ortak bir mahremiyet hissinin gelişmesine yardımcı olur. Bu bağlamda teknoloji ve özelde sosyal medya bağımlılığı üçüncü yerlere alternatif oluşturmaktan ziyade üçüncü yerlerle ortaya çıkması beklenen sosyal değeri aşındıran bir işlevle maluldür. Gençlerimizin toplumumuzun değerlerine uygun bir kimlik geliştirmeleri kendi yerel

çevrelerinde ruhen ve bedenlen iştirak edecekleri gerçek üçüncü yerlerdeki sosyal etkileşimlerine bağlıdır. Sosyal medya bu etkileşimlerin alternatifi değil ancak tamamlayıcısı olabilir. Bu bağlamda gençlerin iletişim ve özelde sosyal medya ilişkisinin mahiyetine ilişkin bir çözümleme ve bunun sonucu mahremiyet kavramında ortaya çıkan tahribatın göz önüne serilmesi önemli olabilir.

Yeni Fitne: Teknoloji

Endüstri 4.0, bugünlerde teknolojinin göz kamaştıran etkisi hakkında konuşmaya başlayan herkesin sözünü ettiği bir kavram olarak öne çıkmaktadır. Küresel ekonominin ulaştığı gelişim seviyesini özetleyen bu kavram kendisinden önceki üç sürümü ile teknoloji ile ilişkimiz konusunda nereye evrildiğimizi göstermesi açısından göz açııcıdır.

Endüstri 1.0, buharın güç olarak kullanılmaya başlandığı, üretim hacmindeki olağanüstü artışı ifade eden bir döneme verilen isimdi. 19. yüzyılın ortalarından sonra elektriğin yeni güç kaynağı olduğu Endüstri 2.0 dönemi başladı. Takriben elli sene kadar süren bu dönemi, elektronüğün gelişimi ile Endüstri 3.0 takip etti. 1 ve 0'lerden oluşan yeni düzen bilgiyi bir güç kaynağı olarak herkese kabul ettirdi. İnsanlık kısa zamanda başlangıçtan bu yana üretilen bilgiyi birkaç gün içerisinde katlayarak üretecek bir düzeye erişti. Şimdi ise Endüstri 4.0 döneminde olduğumuz söylenmekte ve bu dönemi simgeleyen temel özellikler olarak akıllı sistemler, büyük veri, veri madenciliği, robotlar ve tek bir insanın çalışmadığı karanlık fabrikalar sıralanmaktadır. Gelişmenin burada kalmayacağı açıktır. Muhtemelen Endüstri 5.0, insan neslinin tribüne çıkacağı bir dönem olarak yapay zekânın ve algoritmaların her yerde öne çıktığı bir dönem olacaktır. Teknolojinin ve yeni sermayenin efendilerinin, çalışmadan geçinmeye yarayacak evrensel sigortayı konuştuklarına bakarak bunun kısa zamanda gerçekleşeceğini öngörebiliriz, çünkü "insanımsı aletler" herkesin işini yapmaya aday bir gelişim tutturmuş, doludizgin gelmekte.

Teknolojinin bu doludizgin yükselişinin hemen herkeste bir tür hayranlık duygusu uyandırdığı açıktır. Öyle ki bu hayranlık teknolojiye yönelik iyimser bir beklentiyi körüklemekte, teknolojik gelişmelerin insanlığın tüm soru ve sorunlarına öyle ya da böyle çözüm bulacağına dair örtük bir inanç iklimi meydana getirmektedir. Bu iklimin, 19. yüzyıl pozitivistlerinin "gün gelecek bilim bunu da çözecek" naifliğine benzer bir zihniyet ile malul olduğu söylenebilir. Bu zihniyete göre teknoloji sadece kendisinden çok şey beklenen bir kolaylaştırıcı değil bir tür kurtarıcı olarak da görülmektedir. Teknoloji ve yeni iletişim evreni hayatının baharındaki bir genç için ontolojik ya da pratik tüm ihtiyaçlarını görebileceği bir kurtuluş alanı olarak işaret edilmekte, güç, zenginlik, itibar ve ünün bu evren ile ilişkili olduğu telkini yapılmaktadır. Bu telkinlerin gerek teknoloji ile ilgili mesleklerin itibarı ve gerekse sosyal hayatın hemen her boyutunu kuşatan içeriği ile bir an haklı olduğunu düşünssek bile insanların hayatını kolaylaştırmak

anlamında bir aracın zamanla kendisini amaç haline getirmesinin normal olmadığını görmemiz gerekir. Bugün teknoloji hayatlarımızı meşgul eden değil işgal eden mahiyeti ile bir fitneye dönüşmüştür.

TDV İslam Ansiklopedisi “fitne” kelimesinin “altın ve gümüş gibi değerli madenleri saflığını anlamak için ateşte eritmek” mânasına gelen fetn (fütûn) kökünden türediğini söylemektedir. Fitne deneme ve sınama anlamına gelmekte, dolayısıyla salt kötü bir şey olarak görülmemektedir. Bu anlamda fitne “inanma iradesini daha da güçlendirmesi, ahlâkî arınmaya imkân sağlaması, kişiye imanındaki kararlılığı ve erdemli yaşayışı kanıtlamaya fırsat vermesi bakımından ferdin veya toplumun dinî ve ahlâkî gelişmesine katkısı olan olumlu bir imtihan ve deneme yolu” sayılabilir (Çağrı, 1996: 158). Teknolojinin zamanımızdaki rolü, etkisi ve yaygınlığına bakarak başat bir imtihan konusu olduğunu söyleyebilir, imtihanın da teknolojinin oluşturduğu sanal, sahte ya da bayağı içerik ile ilişkili olduğunu düşünebiliriz.

Teknolojik araç ve yeniliklerin insan hayatında kolaylıklar oluşturduğu açıktır. Ancak bununla beraber her yeni iletişim aracının özellikle sosyal ilişkiler bağlamında sahtelik, yapaylık ve bayağılık anlamında sanal bir içeriği gerçek ve sahici ilişkilerin alternatifi gibi bizlere dayattığı da bir gerçektir. Sanal ilişkiler, sahte kimlikler ve süflî muhtevalar şeklinde ortaya çıkan bu sanal dayatmanın doğal, sahici ve gerçek insan ilişkileri ve etkileşimlerine alternatif olarak pazarlanması ve özellikle gençlerde bu alternatfin kişisel gelişim ve karakter oluşumunu zaafa uğratacak bir tarzda yaygınlaşması teknolojik fitnenin en bariz görünümüdür. Bu görünümü sosyal medya mecralarının üçüncü yerlere alternatif olma iddiası üzerinden daha önce söz konusu etmiştik ama biraz daha ayrıntılı bir şekilde ele alırsak, sanal üçüncü yerlerde insanların aslında üçüncü mekânların vaat ettiği gerçekliği ve etkileşimi yaşamadığını ve fakat bu deneyimleri “yaşamış” gibi yaptığını gözlemleyebiliriz. Üçüncü yerler, kişilerin yaşadıkları çevrede sosyalliklerini derinden hissedecekleri mahalli mekânlardır. Sosyal denge işlevi gören bu mekânlar erişilebilir değil ulaşılabilir bir uzaklıktadır. Kavramı ortaya atan Oldenburg’un teklifinin özü komşuluğun ve mahallenin yeniden ihyasından başka bir şey değildir (Soukup, 2006). Kısacası teknolojik fitnenin sadece üçüncü yerler bağlamında ortaya koyduğu sanallık ya da sahtelik, kişiyi aidiyet hissi ile bağlanacağı ve karakter oluşumunu kolaylaştıracak arkadaşları, yakın çevresi ve mahallesinden koparmaktadır. Bir şey haddini aşarsa zıddına dönüşür. Günümüzde teknolojik değişim ve dönüşüm ile hayatımızın her alanını kuşatan iletişim araçları basit birer araç olmaktan çıkmış, amaç haline gelmiştir. Bu araçların tanışmak, bilişmek ve kaynaşmak gayesine hizmet etmenin tam tersi sosyalliği bitiren bir yalnızlık, yalıtılmışlık ve mutsuzluğa zemin hazırladığı açıktır.

Sosyal medya, herkes herkese her an erişebildiği bir dünya olarak gizliliğin ve özel hayatın örselendiği ve yeni bir içerik kazandığı yeni bir anlam dünyası oluşturmaktadır. Şüphesiz insanların birbirlerini zenginleştiren, çoğaltan ya da artıran bir sosyallik düzeyine erişmeleri her zaman arzu edilir bir şeydir. Ancak bilişim teknolojilerinin şekillendirdiği yeni düzen sosyallığı yeniden tanımlamakta ve bu tanım geleneksel anlamda sosyallikten farklı bir içerikte ortaya çıkmaktadır. Klasik sosyalleşme kavramına bakarak sanal sosyallikten beklenenin, insanları gerçek ortamlara taşıyarak zenginleştirmesi olmalıdır. Ancak sanal sosyallik, sosyallikten murat ne ise onu gereksizleştiren bir eksi değere tekabül etmektedir. Sosyal paylaşımlar dünyasının irtibatları; buluşma, konuşma ve iletişim ortamı ile kazanılan bir artı değer üretmek bir yana mevcut sosyallikleri tahrip edici bir işlevle ortaya çıkmakta, sanal sosyallik, gerçek sosyallığe taşıyıcı bir tamamlayıcılıktan daha ziyade sosyallığı tahrip ederek, yeni bir sosyallik tanımı ortaya koymaktadır. Gerçek insan ilişkilerinin gerektirdiği zahmet ve gayretin yerini sanal paylaşımlarla ortaya çıkan sözde sosyallığın rahat, zahmetsiz ve lakayt laubaliliği almakta, bu da sosyallığın zenginleşmesinden daha çok asosyal bir “yeni sosyallik” doğurmaktadır. Bu yeni sosyallik gerçek sosyallığı azaltıp bitirmekten daha ziyade sosyal dokunun tahribine neden olmaktadır. Buna en göz açıcı örneklerinden birisi sosyal paylaşımların mahremiyet kavramında meydana getirdiği değişimde gözlenebilir.

Örselenen Mahremiyet

Türk Dil Kurumu sözlüğü mahremiyete gizlilik anlamı vermektedir. Bir kelimenin anlamının sadece bir tek kelime ile karşılanamayacağına en güzel örneklerinden birisi herhalde bu tariftir. Hâlbuki mahremiyet; özel hayat kavramı çerçevesinde ayrıcalıklı ve özel bir anlam dünyasına sahiptir. Bu anlam dünyasına gizlilik gibi bir kavramı yeterli görenlerin mahremiyet kavramına en hafifinden mahrem kaldıklarını düşünebiliriz. Bize ait değerler dünyasının en mutena kavramlarından birisi olan mahremiyet sosyal ilişkilerimizin sınırlarını çizen bir kavramdır. Mahremiyet, bize ait olanı ve bizimle ilişki kuranları tarif etmekle kalmaz, o ilişkinin sınırlarını da hissettirir. Mahrem dediğimiz andan itibaren popüler kullanımıyla “özelimize” ait bir yeri işaretlemekle kalmaz, özelimizin sınırlarını da çizeriz. Bu ilişkilerimizde mutlak doğru ve toplumsal ahlak ile irtibatı öncelediğimizi gösterir. Mahremiyetini önceleyen aslında insanın mutluluğu için konulmuş sınırları hatırlamış olur ki bu sınırlar son tahlilde toplumun mutluluğu içindir. Bozulma ve çürüme bu sınırların ihlali ile başlar. Mahremiyet zedelendiğinde insanın özündeki hakikatle buluşmasının önünde bir takım engeller belirir. Bu anlamda mahremiyet ihlalinin aslında bir insan hakkı ihlali olduğu bile düşünülebilir, çünkü potansiyelimizi gerçekleştirmemize engel olan her müdahale haklarımıza müdahale anlamına gelir.

Mahremiyet ihlali sadece bireysel bir hak ihlali değil, aynı zamanda yekdiğerinin haklarına ilişkin olumsuz bir alanı işaret eden kamusal bir hak ihlalidir de ... Kimse kimsenin mahremine vakıf olmak istemez. Ama birilerinin özeli herkesin gündemi haline geliyorsa orada sadece mahremi örselenen insana ilişkin değil, mahrem kalması gereken alana maruz kalan diğer insanlarla ilgili de ciddi bir hak ihlali var demektir. Bu anlamda sosyal paylaşımlar yolu ile ortaya çıkan ve herkesin birbirinin özelinden gereksiz yere haberdar olduğu paylaşımlar sadece bireylerin özellerine müdahale değil, aynı zamanda gereksiz gündemlerle meşgul edilen diğerlerinin özellerinin de ablukaya alınmasıdır. Sanal dünyada kendi mahrem dünyasını sınırsız ve sorumsuz bir şekilde açan birisinin sergilediği narsistik duruş sosyal paylaşımlar yolu ile çoğaltılmakta, bu da sadece buna maruz kalanları değil, bizatihi mahremiyet kavramının da içini boşaltan olumsuz bir çarpan etkisi oluşturmaktadır.

Herkesin herkesin mahremine “mahrem” olduğu bir ortamın mahremiyet kavramını yeniden tanımladığı açıktır. Aslında burada ortaya çıkan yeni bir tanım da değil, mahremiyetin bütünüyle ortadan kalkmasından başka bir şey değildir. Ekonomi dünyasında cari, “kötü para iyi parayı kovar” şeklindeki Gresham Kanunu tabiri caizse sanal dünyada, mahremin ifşası ile mahremin kalmaması şeklinde doğrulanmaktadır. Her şey ifşa ediliyorsa, özel hayat, yokluğuna yakın bir koordinatta yeniden tanımlanıyor demektir. Bu aslında normsuzluğun bizatihi norm olduğu bir çerçevedir. Gerçek hayatta sui misal, misal olmayabilir, ama sosyal paylaşımlar dünyasında sui misal misal olmakla kalmaz, zamanla misallliği de aşar, bizatihi asıl haline gelir. Özellikle gençlerin içine doğdukları ve kendilerini içinde buldukları yeni iletişim ortamında mahremiyetten uzak bir mahremiyet anlayışını “normal” görmeleri sosyal değerlerin aşınması sürecini hızlandırmakta ve hatta sosyal tahribata neden olmaktadır.

Sonuç Yerine

Gençlerin iletişim mecraları ile ilişkilerinde dikkat edilmesi gereken önemli bir boyut, hepimizi aşan küresel bir kuşatma ve terbiye mekanizmasının cari olduğu gerçeğidir. Küresel boyuttaki bu mekanizma gençlik üzerinde o kadar baskın ve yoğun bir etkiye sahiptir ki hiçbir kurum, örgüt ya da politika bununla tek başına mücadele etme, bu mekanizmanın etki gücünü dengeleme veya onun tek başına üstesinden gelme imkânına sahip değildir.

Dünyanın bir köye dönüştüğü, tüketim kültürü ile şekillenen bir hayat tarzının kürenin her noktasında aynı şekilde algılandığı bir dönemde gençlerin tek tipleştikleri gerçeği ile yüz yüzeyiz. Küreselleşmenin getirdiği tek tipleşme aynı şeyleri aynı şekilde tüketenlerin benzerliği olarak tebarüz etmektedir. Aynı şeyleri tüketenler zamanla aynı hayat tarzının insanları haline gelmekte, sadece var olmak, hayatta kalmak ve dünya ile

uyum içinde yaşamaktan ötesini düşünmeyen bu hayat tarzının sahiplerinin zamanla ne tarih, ne coğrafya ne de ontolojik gerçekliğimizle bir alakası kalmamaktadır.

Yeni medya düzeni ile ortaya çıkan yeni ortamın kendine ait bir hayat tarzı ve yine kendine ait değerleri bulunmaktadır. Geleneksel hayatın alışlagelmiş kalıpları arasında şekillenmiş bütün algılarımız sanal mecralarla şekillenen yeni iletişim ortamının sınır ve sorumluluk tanımayan düzeni içerisinde başkalaşmakta, iki dünya arasında sıkışmış bizler, gelgitler yaşamaktayız. Sadece ilginç diye nitelendirebileceğimiz bu sürecin tecrübe edip geride bıraktığımız bir olguya karşılık gelmediğini görmemiz gerekiyor; sosyal paylaşımlar dünyası, üzerimizde kurşuni rengiyle heyula gibi duran ve henüz girdiğimiz bir bulutu andırmaktadır. Bulutun içine doğru tereddütle girerken, bir taraftan mani olamadığımız bir hayranlıkla etrafa bakıyor, diğer taraftan üzerimize damlamaya başlayan sıvı benzeri şeyin su olmayabileceğine dair o dehşet verici duyguyu yaşıyoruz.

Olanı biteni net ve keskin bir şekilde ifade edelim: Günümüzde teknolojik yenilik ve icatlar insan hayatını kolaylaştırmaktan daha ziyade kendi kendini amaç hale getiren bir noktaya evrilmiştir. Bu da gençlerin teknoloji ile ilişkilerini en başından sorunlu hale getirmektedir. Teknoloji; hızı, yönelimi ve yoğunluğu ile kendi içinde ve kendine doğru bir hayat tarzı üretmekte, bu da başka gayeleri anlamsız hale getirmektedir. Gençlerin teknoloji ile ilişkileri, potansiyellerini gerçekleştirmek, haklarındaki muradı bulmak ve bu dünyada neden artı bir olduklarını keşfetmek şeklindeki varoluşsal amaçlarını gölgelemektedir. Teknoloji ve özelde sosyal medya kendisini; bizzatı bir değer, bir amaç, kerameti kendinden menkul bir kutsal olarak dayattığından gençlerin önündeki en büyük fitne kaynağı olarak durmaktadır. Fitne, imtihan konusu olan şeydir; teknolojinin bu anlamda gençlerin kendi kendilerini gerçekleştirmeleri önündeki en büyük imtihan alanı olduğunun fark edilmesi bu konu ile ilgili alınacak önlemler için atılacak ilk adım olabilir.

İkinci adım gerçek üçüncü yerlerin çoğaltılmasıdır. Doğrusu mekâna şerefini, kalitesini ya da kıymetini veren -genç dili ile söyleyecek olursak- oralara takılanlardır. Dolayısıyla üçüncü mekânların artırılması bu yerlere rengini veren numune insanların ve örnek şahsiyetlerin öne çıkartılması ile mümkündür. Doğru sosyalleşmenin sağlanması, gençlerin kimlik ve karakter oluşumunun sıhhati bu örnek insanlarla kurulacak gerçek, sahici ve doğrudan ilişkilere bağlıdır. Bu ilişkilerin yerini sanal, sahte ve bayağının almamasının yolu iyi, doğru ve güzel olanın cazibesinin artırılmasından geçmektedir. Yeni iletişim düzeninin en büyük mahareti popüler olanı cılalayıp sunabilmesi ve süfli olanı cazip gösterebilmesidir. Gücümüz ve avantajımız gerçek ilişkiler dünyasında kalmaktadır. Ne eğitim, ne sosyallik ve ne de ilişkilerimiz teknolojik fitne ile ortaya çıkan iletişim düzenine havale edilemez. Bu anlamda sosyal medya ve benzeri mecralar ancak gerçek ilişkilere taşıyabildikleri ölçüde muteber ve makbuldür.

Her yeni olgu gibi sanal dünya ve sosyal paylaşımlar da kendisine ait bir edep talimi, bu edep ile ortaya konacak bir eğitim ve terbiye süreci gerektirmektedir. Herkesin herkese erişebildiği bir ortamın vaat ettikleri gözümüzü kamaştırmamalı, endişelerimizi körüklemelidir, çünkü bizler mahremiyeti önceleyen bir değerler sisteminin mensuplarıyız. Yaşadığımız hayatların özelliği, özel hayatlarımızın her iki dünyamızın mutluluğunu gözeten normlarla tarif edilmiş olmasındadır. Bu normları ihlal eden ve mahrem dünyalarımızı örseleyen sosyal paylaşımların zamanla bizi anormal insanlara dönüştüreceğini unutmamalıyız.

KAYNAKLAR

- Boyd, D. M., Ellison, N. B. (2008). Social network sites: Definition, history, and scholarship. **Journal of Computer-Mediated Communication**, 13, 210–230.
- Brandtzæg, P.B., Heim, J. (2011). A typology of social networking sites users. **International Journal of Web Based Communities**, 7, 28–51.
- Huang, H. (2014). *Social media generation in urban china: A study of social media use and addiction among adolescents*. New York: Springer.
- Jones, S. (2002) 'Review', L. Kendall, **Hanging Out in the Virtual Pub** (back cover) içinde. Berkeley, CA: University of California Press, <http://www.ucpress.edu/books/pages/9474.html>. Erişim tarihi: 30.10.2018.
- Kaplan, A. M., Haenlein, M. (2010). Users of the world, unite! The challenges and opportunities of Social Media. **Business Horizons**, 53, ss. 59–68.
- Makimoto, T., D. Manners 1997. **Digital nomad**. New York: Wiley.
- McLuhan, M. (1964). **Understanding media: The extensions of man**. New York, NY: McGraw Hill.
- Milani, L., Osualdella, D., Di Blasio, P. (2009). Quality of interpersonal relationships and problematic Internet use in adolescence. **CyberPsychology & Behavior**, 12(6), ss. 681–684.
- Nadkarni A., S. Hoffman (2012). Why do people use Facebook? **Personality and Individual Differences**, 52 (2012), ss. 243–249
- Oldenburg, R. (1991). **The Great Good Place**. New York: Marlowe and Company.
- Soukup C, (2006). Computer-mediated communication as a virtual Third Place: Building Oldenburg's great good places on the World Wide Web. **New Media Society**, 8(3), 421.
- Subrahmanyam K, Smahel D. 2011. **Digital Youth: The Role of Media in Development**. New York, NY: Springer.
- Çağrıncı M., 1996. Fitne. **İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, Cilt 13.
- 1996, Wang, C., Lee, M. K., & Hua, Z. (2015). A theory of social media dependence: Evidence from microblog users. **Decision Support Systems**, 69, ss. 40–49.
- Young, J. (2012). The current status of social media use among nonprofit human service organizations: An exploratory study (Doctoral dissertation). Virginia Commonwealth University, Richmond, VA. <https://digarchive.libraryvcu.edu/handle/10156/3775>, Erişim Tarihi: 30.10.2018.

(Doç. Dr. Mehmet Lütfi Aslan tebliğini sundu)

BAŞKAN – Kıymetli hocama ben de teşekkür ediyorum. Hz. Peygambere (s.a.s)’ı örnek olarak almalarını temin etmemiz gereken gençlerimizin karşı karşıya kaldığı handikapların en başında sayabileceğimiz sosyal medya, iletişim, gereğinden fazla bilgi, boş malumat ve mahremiyetin ciddi anlamda ihlali bağlamında önemli konulara dikkatimizi çektiler, sağ olsun.

Ben şimdi vakti tasarruflu kullanmak adına sözü bir diğer hocamıza veriyorum. Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Fen – Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyelerinden Dr. Thomas STEFANİUK bize “Müslüman Gençlere Yönelik Bir Tehdit Olarak Tüketimcilik ve Kitle Kültürünün Dinî Perspektiften Ele alınışı” şeklinde tercüme edebileceğimiz tebliğini sunacaklar. Sözü hocamıza bırakıyorum.

Buyurun.

CONSUMERISM AND MASS CULTURE AS A THREAT TO MUSLİM YOUTH. A RELİGİOUS PERSPECTİVE

Dr. Tomasz STEFANIUK

Introduction. The life of the faithful in the reality of mass culture and all-embracing consumerism belongs to this group of issues, which are not discussed directly in the Quran or in the hadiths. This is obvious because in the time of the Prophet AS it was not yet. Does this mean, however, that Muslims should not have any attitude towards these matters; is there no religious, Muslim perspective here?

Undoubtedly Muslims should take a position on these issues. First of all, there are many other social phenomena that were not in the times of the Prophet AS, and to which Muslims must somehow relate; many of them could be mentioned. Secondly, the Quran and the hadiths, in addition to giving the faithful specific information about living and practicing Islam (e.g. how to pray, how to fast, how to treat own family or neighbors, etc.), also present a general pattern of good, pious life. In other words, Islam is a clearly defined path; and if there are any new questions or doubts, they should be referred to this path and to this general, assumed pattern of life.

Considering what is Islam in general, it must be said that even if it is not against mass culture as such, it is definitely against consumptionism as a model of life, and this is due to the consequences of both phenomena in the areas of religiosity, spirituality and social life. Namely, the Quran and the hadiths - in contrast to the ideology of consumerism - do not allow treating people as (only) a means to achieve certain goals, nor for the presence of abominations or immorality in the lives of the faithful. Islam also do not proclaim that being human is only a matter of earning money, buying and consuming; on the contrary, life is about something more. Islam also does not proclaim that being a man is only about having a body, or that material reality is the only reality, and that one should seek happiness only in a material world.

In order to discuss all this more thoroughly, it is necessary to begin with clarifying certain key concepts. It is also necessary to show a certain historical perspective, and especially a certain trend in the development of societies and culture with which we meet in the West.

1. Consumerism, mass culture, modernity. The term “mass culture” means a specific type of culture whose primary purpose is to satisfy the needs and tastes of the masses. The opposite of mass culture is high (elite) culture. High culture strives to provide works of culture that are of the highest possible quality, sometimes difficult to acquire or assimilate, not for everyone, but only for the elite. In turn, mass culture provides not so much for cultural works, but rather for a cultural “mass product”, *i.e.* something that will suit as many people as possible. And for this to happen, that is, easy to “consume”, it ought to be something simple².

Mass culture presupposes the functioning of society which consists of “mass people”. The term “mass man” was used by one of the first and most eminent critics of mass culture, Dwight Macdonald³. He called mass culture Masscult and, as its radical critic⁴, believed that this is not a real culture, but only a caricature of it⁵. In this system, not only culture, or human (buyer, customer) will be “mass”, but the product itself as well. The point is that as many people as possible should covet what they should crave (this is of course helped by advertising); in short, they should buy in bulk, consume, and then buy next things, and so on, endlessly.

2 It is worth to briefly explain the term “popular culture”, which is associated with mass culture. Very often both of these terms mean the same or almost the same, with the only difference being that the first concept is most often used by critics of this form of culture, while the latter is most often used by supporters.

3 For Macdonald’s views on mass culture, mass consumption, development of culture and the functioning of values, cf. Stefaniuk T., *Does Mass Culture Mean a Crisis of Values? Dwight MacDonald’s Position and the Issue of Its Topicality* [in:], “Kultura i Wartości”, No 25 (2018), pp. 25-52. For the term “mass man” – cf., for instance, Macdonald, *op. cit.*, p. 8.

4 For mass culture and mass culture criticism cf. also, for instance: Handler R., *Critics Against Culture: Anthropological Observers of Mass Society*, Madison, University of Wisconsin Press, 2005; Adorno T. W., *The Culture Industry: Selected Essays on Mass Culture*, Routledge, London, 1995; Wilensky H. L., *Mass Society and Mass Culture: Interdependence or Independence?*, [in:] “American Sociological Review”, Vol. 29, No. 2 (Apr., 1964), pp. 173-197; Hinds H. E., Motz M. F., Nelson A. M. S. (eds.), *Popular Culture Theory and Methodology: A Basic Introduction*, Popular Press, Madison 2006.

5 As he writes, “Masscult [...] is not just unsuccessful art. It is non-art. It is even anti-art”; cf. Macdonald D., *Masscult and Midcult: Essays Against the American Grain*, New York Review of Books, New York 2011, p. 4.

Let us briefly pay attention to the rise and development of mass culture in historical perspective⁶. Mass culture first appeared in the US, at a time of rapid mass production development in factories. For example, the car initially was a product only for the elite. However, better organization of work in factories (production belt, for instance, which first appeared in Ford factories) enabled launching a “mass product”. Thus, the car has become something intended for a mass buyer. Of course, it had to be simpler in production and cheaper, and that is how it was. In time, in America people started to think about “cultural production” in the same way. “Cultural managers” concluded that products such as films, books, recordings, press etc. should also be mass-produced⁷. Being part of high culture, the film was treated as art, trying to move, for example, certain existential issues or issues related to the morality, to pay attention to the psychology of the character, and so on. When it comes to the form, it had to be artistic, sophisticated. On the other hand, film as a product of Masscult must be simple and understandable for everyone, otherwise it will not sell well. What is equally important, it must also be a “standardized”, or “uniformed” product, and such a requirement, of course, limits the creativity of authors, directors, etc.⁸

This standardization (and thus lowering the quality of the work of culture) is well illustrated by the Hollywood cinema, where the “standard product” must include: car chases, explosions and shootings, romance or sex, and finally a happy end. This is because the viewer, or buyer of the ticket, goes to the cinema to rest, not to get tired or fall into bad mood; and he expects from such a movie just this, *i.e.* simple entertainment. If he does not get it, he will be disappointed and he might not go to the cinema again. The same applies to books. A book as a product of mass culture must be well sold, and often it must be a “standard product”, such as, for example, “women literature” (uncomplicated romantic novels, without deepened psychological layer), or a significant part of comic books and science fiction literature. On the other hand, we have literature that belongs to high culture. Such books are more sophisticated and not for everyone. Film production or book publishing are of course only examples. What is important is the perception that simple, easily-sold and “standardized” elements of mass culture have dominated our reality. And if it is so, then clearly this situation has a significant impact on society and individual people.

6 Cf., for instance, Baughman J. L., *The Republic of Mass Culture: Journalism, Filmmaking, and Broadcasting in America Since 1941*, JHU Press, Baltimore 2006.

7 For the beginnings of Masscult (mass culture), according to Macdonald, cf. *Masscult and Midcult*, *op. cit.*, p. 12.

8 According to Macdonald, “the production line grinds out a uniform product [...] whose humble aim is [...] distraction. It [...] must be easy to assimilate”; cf. *ibidem*, p. 5.

Another concept that should be discussed initially is consumerism. Consumerism means a certain attitude of life that can characterize individual people, as well as groups of people (*i.e.* we can speak of consumerist societies). This attitude means paying excessive attention to the acquisition of material goods; the only thing that counts is buying and “consuming”⁹.

Consumerism is also called hedonistic materialism (materialism is the belief that there are only material things, hedonism is a conviction that the highest value is human pleasure). Perhaps the most vivid manifestation of the dominance of consumerism in modern societies is the omnipresence of advertising. In commercials, everyone is young, handsome and smiling; and of course everyone is buying the products that you need to buy. The weaker one is, the more the commercials (as well as consumerism patterns) hit him and influence him more. This remark concerns primarily all children and young people. Children, for instance, very often want these toys that are currently being advertised, even if they are bad ones. Having or not having the advertised, fashionable product can become a determinant of a person’s happiness, as well as whether we are socially accepted or not¹⁰.

In culture and society totally dominated by the principles of materialistic hedonism, even people themselves are, in a sense, for sale, a “product”. For example, it is worth paying attention to the beauty patterns that currently exist in Western culture. A beautiful woman should not only be young, but her body cannot have even the slightest imperfection (if it ever had, it was “corrected” by a surgeon’s scalpel). She must be slim and shapely, and her outfit and manner of behavior, not to mention her makeup, should make her an “object to be consumed”. In order for people to look even more attractive, beauty medicine was developed and “rejuvenating” cosmetics was introduced to the market. This is because people living in Masscult focus primarily on the external side of life, instead of on the internal one (*i.e.* on own’s spiritual life, intellectual development, etc.). In such a world, for example a fifty-year-old must look like a thirty-year-old. It is worth remembering that such changes were mentioned by the Prophet AS who said that in the last days an old person would want to look young¹¹.

9 In the broadest possible sense of the word, that is not only going to a shopping center, but also, for example, buying a film ticket for a film, which will then be “consumed”.

10 On the impact of advertising on the functioning of society, and in particular on its impact on children and young people, cf., for instance, *Advertising and Society: An Introduction*, Carol J. Pardun (ed.), John Wiley & Sons, Chichester 2013; Kirsh S.J., *Media and Youth: A Developmental Perspective*, John Wiley & Sons, Chichester 2010.

11 Cf. Al-Sheikh, E. H., *Major and Minor Signs of the Hour (Major and Minor Signs Preceding the Judgment Day)*, Dar Al Kotob Al Ilmiyah, Beirut 2014, p. 73-74.

2. Consumerism as a lifestyle and as a certain ideology; influence of the West. It is worth considering what is the fundamental relationship between mass culture and consumerism, because these are not the same phenomena.

It seems that mass culture is an excellent foundation for consumerism, however the former does not deserve total condemnation, because it has enabled a large part of society to participate in culture. On the other hand, Masscult, as already mentioned, means a radical decline in culture. Its impact on the existence of people and the functioning of society is also not without significance. Namely, it seems that the long-term functioning of such a system, in which everything is reduced to selling and buying, leads to making a person only a consumer, and to convincing him that he is nothing more. And this may lead - indirectly, over time - to the fall, or at least a decrease in the spiritual life of people, as well as to the decline of morality. This is because someone who thinks only of consuming will never turn to any higher, more sublime goals. So although mass culture is not fundamentally bad, by supporting and strengthening certain human attitudes or patterns of life it is an excellent foundation for the development of consumerism, which is already a sort of perversion or degenerateness.

Consumerism as a life attitude should definitely be treated as “illness of the intellect” and “disease of the soul”, at least in religious, Islamic terms. Such a pattern of life is not only incompatible with Islam, but is its distinct opposite. This is because Islam calls for preparation for what is to come, and not for focusing only on what surrounds us at the moment, and what is only a “product” to consume. Muslims seek their final happiness in another world (the world to come), unless someone has been misled by the temptations of this world, as the Quran verses mention many times; as we read: “O men! Verily, God’s promise [of resurrection] is true indeed: let not, then, the life of this world delude you [...]” (Quran 35:5). The material world in the source texts of Islam is called Dunya. And as we know, this concept means a world that is not anything wonderful or especially valuable in the eyes of Allah SWT. This Arabic word literally means “the nearer” or “the lower”. A true believer, therefore, tries to free himself from this world in order to move to a better reality. And this is not secondary in Islam, but completely basic, as mentioned in the numerous verses of the Quran, including the following: „All who buy the life of this world at the price of the life to come - their suffering shall not be lightened, nor shall they be succoured! (Quran 2:86). In the Quran we also may read: [...] “For there are people who [merely] pray, «O, our Sustainer! Give us in this world» - and such shall not partake in the blessings of the life to come (Quran 2:200)”.

When examining consumerism and the functioning of mass culture, it is also worth to pay attention to the relations and contacts between different cultures, that is,

to a certain intercultural exchange. Taking this aspect into account will make it possible to clarify the religious, Muslim perspective.

Consumerism, along with the ideology, lifestyle and culture accompanying it, did not appear accidentally, everywhere at the same time. On the contrary, all these phenomena should be considered a “product” of a certain culture. To properly understand this, it is worth paying attention to the most basic principle regarding intercultural exchange; namely that elements of culture are usually passed from those who at a given time are stronger and more influential (and thus seem more attractive and worthy to follow) to who is weaker at a given time. In other words, at a given moment the weaker culture desires to get “richer” and turns to a stronger culture to imitate it, at least in some aspects. To illustrate this thesis, many historical examples can be given. For instance, in the Abbasid Empire the teaching was of such a high standard that people would come to study there, for example to Damascus or Baghdad, from other parts of the world. In Muslim Andalusia during its heyday, when the Arab-Muslim culture was the strongest, the Christians and Jews living there often imitated Muslims to a certain extent, dressed similarly, learned Arabic, etc.¹² Of course, in modern times it is similar, except that the stronger, leading culture is different. More or less from the fifteenth century, the dominant force is the civilization of Europeans, that is, of those who are called *Ar-Rum* (or Romans, in a certain meaning of the term) in the Quran and the hadiths¹³. For several centuries, it is not the case that the most talented young people go to study abroad to Damascus or Baghdad, but to the universities in Western Europe and in the USA. And it is analogous to almost all of the culture, that is, almost the entire world copies the West to some degree.

It is worth adding here that the position proclaiming the cultural supremacy of Europeans is called Europocentrism¹⁴ or Western-centrism; and planned, thoughtful imitation of Western solutions in non-Western societies is called Westernization, occidentalization or Europeanization. This applies to issues such as social order and

12 Cf., for instance, Stefaniuk T., *Scholars of Muslim Andalusia (711-1492): The Trans-Borderness of Science and Culture in Historical Context* [in:], *Atomization or Integration? Transborder Aspects of Multipedagogy*, Szerląg A., Pilarska J., Urbanek J. (eds.), Cambridge Scholars Publishing, Cambridge 2016, pp. 159-175.

13 Prophet Muhammad AS says: “The Last Hour would come (when) the Romans would form a majority amongst people”. Cf. Sahih Muslim 2898 a (Book 54, Hadith 45; English reference: Book 41, Hadith 6925).

14 Sometimes also the term Eurocentrism is used.

forms of governance (democracy, liberalism)¹⁵, as well as language and culture, broadly understood¹⁶.

Significantly, nowadays imitating the West by other cultures means also participation in Masscult and adhering to consumerism patterns. Because both these phenomena originate from the West, with analyzing the functioning of Western societies one can see well what the development and domination of consumerism is leading to. In historical terms, the point is that the civilization of Europeans was once a Christian civilization, and thus sought to achieve certain higher values. At present, it can only be called a post-Christian civilization, at least in relation to most of its areas. Its symbol is no longer the cathedrals and churches, but shopping centers (so-called malls), which have become the focal points of cities. Consumerism has become the dominant ideology, or even something like folk religion, as M. Z. Varul writes¹⁷. The consumerist pattern of life, which dominated Western culture, is, as it seems, indelible. Its domination permanently changed people, most of whom do not take seriously spiritual matters or religion, but only concentrate on material goods. In other words, the reference point has changed; it is only the temporal and material world now. As a result, in some European countries, people are no longer practicing religion, and some churches and cathedrals have been transformed into boutiques, shopping centers, libraries or skate parks¹⁸.

In Europe, the departure from the religious attitude did not take place abruptly, but was a process directly related to certain changes in the field of science and philosophy. The philosophers of the Enlightenment, in the eighteenth century, came to the conclusion that those nations which will remove religion from their lives will be stronger and more successful. This conviction was accompanied by a certain social engineering (as K. R. Popper would put it), *i.e.* a plan to create new societies, or a “new order”, this time

-
- 15 For example, in modern times, Francis Fukuyama preached the view that history will have its end, which means that the whole world (all civilizations) will reach the same point in their “evolution” which the West has reached, *i.e.* they will realize that there is nothing more perfect than liberal democracy. Cf. Fukuyama F., *The End of History and the Last Man*, Simon and Schuster, New York 2006, p. 71 *et pass.*
- 16 For example, “international language”, or contemporary *lingua franca* (now it is English), clothing (suits, jeans, T-shirts etc.), music (pop music imitating western patterns), cinema (following Hollywood’s patterns).
- 17 Cf. Varul M. Z., *Consumerism as Folk Religion: Transcendence, Probation and Dissatisfaction with Capitalism* [in:], “Studies in Christian Ethics”, 2015, Volume: 28, Issue: 4, pp. 447-460.
- 18 Research on European secularism and its development - cf., for instance, *Secularisation in the Christian World*, Snape M., Brown C. G. (eds.), Ashgate Publishing, Ltd., Farnham 2013. For churches turned into shopping centers, boutiques, skate parks etc., cf., for instance, <https://www.theguardian.com/world/2015/dec/17/empty-spanish-church-transformed-into-sistine-chapel-of-skateboarding>.

based not on Christianity as the dominant ideology, but on the “indications of reason.” “Indications of reason” here - mainly in the British and French Enlightenment – meant, first of all, the struggle against traditional religion. With time, in the West, a certain ideology of “anti-religiosity” was created. First, the European elites acknowledged it, and then the European masses followed. The most popular elements of this “ideology of anti-religiosity” are well known. First of all, it is Marx, who declared that in the life of societies only economic matters count; that it is an absolute foundation, and culture and religion are sort of superstructure built upon such a foundation. Secondly, it is Freud, according to whom there is no need to talk about the soul; we should be rather talking about the psyche that develops from childhood, and which is strongly connected to development of human sexuality. Another extremely important element of the above-mentioned “ideology of anti-religiosity” is Darwin dealing (in his own belief) the final blow to religion. According to his evolutionism, plant and animal species have essentially formed themselves, therefore we should stop talking about the Creator¹⁹.

Ultimately, as a result of a certain historical process, in Western culture religion becomes a “relic” which should be humiliated, ridiculed and totally eliminated from public life, and ideally also from the private one. What is more, this view is considered (not quite clear on what basis) as a view consistent with science. And the whole masses of Europeans who follow the indications of this new ideology, live - so at least they themselves believe - in a world not created by God, surrounded by living beings that in a sense created themselves, and also among people who do not have immortal souls, being, therefore, essentially not different from animals. What, then, does one have other to do then to enjoy what he can buy and consume?

3 . The “disease of consumerism” in Muslim societies. After all, this is not a trivial matter for Muslims, what patterns they follow. The Prophet AS proclaimed that in the future, Muslims “will follow the ways of those nations who were before [...], span by span and cubit by cubit [...]”²⁰. Muslims should therefore consider in greater depth what patterns they seek for themselves and, more importantly, for their children and youth to follow. In our times, the West - except for wars, or various forms of economic oppression - affects other, non-Western societies through its culture which

19 Of course, while mentioning Marx, Freud and Darwin, I am not referring to all those philosophers and scholars who could legitimately be described as supporters of the “anti-religiosity ideology”. The above mentioned are, however, in a historical perspective, undoubtedly, the most influential of them.

20 The Prophet AS said, “You will follow the ways of those nations who were before you, span by span and cubit by cubit [...]” We said, “O Allah’s Messenger! (Do you mean) the Jews and the Christians?” He said, “Whom else?” Cf. Sahih al-Bukhari 7320 (Book 96, Hadith 50, Vol. 9; English translation: Book 92, Hadith 422).

seems to be extremely attractive; and this culture primarily promotes materialism and hedonism. Unquestionably, consumerist model of life is dangerous for Muslim youth. This is primarily due to the fact that young people are still unformed and, moreover, they do not yet use critical thinking allowing rejection of the unfavorable. In addition, focusing on Muslim youth is crucial to the future fate of Islam, because today's young generation will soon be the generation dealing with Islamic affairs; and then that generation will go in for the upbringing of the next generation of Muslims. So if some basic errors are not corrected, if inappropriate patterns are adopted, then these errors will later be passed on to future generations.

Unfortunately, it seems that the dominance of consumerist patterns is something that has already been achieved, to a certain degree, in Muslim societies. This condition is likely to worsen, to the detriment of these societies, and primarily Muslim youth. Of course, this is not the only problem of contemporary Muslim societies, but it is one of the few most serious ones.

There are many examples showing that today Muslims are more and more willing to choose materialistic patterns of life, instead of purely religious. It is enough to look critically at the societies of the rich states of the Gulf, where a sort of materialistic-consumerist "paradise" is created. For example, large shopping centers are being built, some in the form of artificial cities like Villagio Mall (Doha, Qatar), which resembles Venice. The rich sheikhs compete in building the highest skyscrapers, what is mentioned in the hadiths as one of the signs of the approaching Hour²¹. In societies steeped in the spirit of materialism, even mosques are visually appealing and resemble palaces, which is also mentioned in the hadith²². The first mosques, for example the mosque of the Prophet As in Medina, in their original form, were architecturally very primitive buildings; and yet much better, more pious Muslims prayed in them. Competition in multiplying material goods has been mentioned in the Quran: "[...] Woe unto him who amasses wealth and counts it a safeguard; Thinking that his wealth will make him live forever! [...]" (Quran 104:2-3). Undoubtedly, such an attitude makes Muslims weaker in every respect, and above all in spiritual terms. The more so because this "paradise" of the world of consumption is, after all, an artificial, untrue paradise; it is just a mere illusion. However, the younger generation of Muslims in rich countries, growing in such social

21 Messenger of Allah AS said that the Hour will be after "[...] shepherds compete in constructing buildings"; Sunan Ibn Majah 4044 (Book 36, Hadith 119; English translation: Vol. 5, Book 36, Hadith 4044).

22 The Messenger of Allah AS said: "I have not been commanded to build lofty mosques." Ibn Abbas said: "You will certainly adorn them as the Jews and Christians did." Sunan Abi Dawud 448 (Book 2, Hadith 58; English translation: Book 2, Hadith 448).

conditions, will probably think that there is no alternative for such a reality, and that consuming means ultimate happiness.

Exaggerated attention to the accumulation of wealth can contribute to the loss of a man if he distances himself from mentioning Allah SWT. Besides, even things that are allowed, such as eating, if the faithful overdo them, may be unfavorable, “unhealthy.” This refers to the hadith in which we read that “A human being fills no worse vessel than his stomach. It is sufficient for a human being to eat a few mouthfuls [...]”²³. According to Sunnah, even exaggeration in worship is not advised²⁴; not to mention buying and consuming.

Looking at it from a religious perspective, the consumer society is largely a degenerated society. This is not because in such a society regrettable life attitudes begin to dominate, but also because of the disappearance or the weakening of “social cohesion” (or *‘asabiyya*, in Ibn Khaldun’s words²⁵), that is, a certain “energy” that connects individuals and enables the functioning of society or community as a whole. Here, people meet not so much at the table, in the dining room, but rather in a big shopping center; however, they are nothing to each other. They try not to notice other people, nor to integrate with others. There is no brotherly bond (as the verses of the Quran call for²⁶), only sharing of a space in acts of consumption which are carried out, and nothing more.

With all this in mind, one can come to the conclusion that non-Muslims are sometimes more aware of the dangers of consumerism than Muslims themselves. For example, some Western authors devoted much attention to the functioning of man in the conditions of consumer-oriented societies. Erich Fromm, for example, the author of many works, including book under the significant title “*To Have or To Be*”²⁷, is worth mentioning. In addition, there are some initiatives, such as a day without shopping, or Buy Nothing Day, which this year falls on November 23. On that day, people who want to

23 Messenger of Allah AS said: “A human being fills no worse vessel than his stomach. It is sufficient for a human being to eat a few mouthfuls to keep his spine straight. But if he must (fill it), then one third of food, one third for drink and one third for air”. Cf. Arabic reference: Sunan Ibn Majah, Book 29, Hadith 3474; English reference: Sunan Ibn Majah, Vol. 4, Book 29, Hadith 3349.

24 Messenger of Allah AS said: “There will be people who will exaggerate in supplication. You should not be one of them. If you are granted Paradise, you will be granted all what is good therein; if you are protected from Hell, you will be protected from what is evil therein”. Cf. Sunan Abi Dawud 1480 (Book 8, Hadith 65; English translation: Book 8, Hadith 1475).

25 For Ibn Khaldun’s concept of *‘asabiyya*, cf., for instance, Fromherz, A. J., *Ibn Khaldun. Life and Times*, Edinburgh University Press, Edinburgh 2011, pp. 30-33.

26 “All believers are but brethren [...]” (Quran 49:10).

27 Cf. Fromm E., *To Have or To Be?*, Open Road Media, New York 2013.

pay attention to the threat of consumerism, silently steer their shopping carts around shopping malls or stores, without putting anything in the carts. Muslims, unfortunately, have not yet matured to serious social discourse on the traps of consumerism; when it comes to awareness of this issue, they are lagging behind. That is, some Muslim thinkers and writers, straightforward or simply, made statements on this subject, but no big discussion with the participation of Muslim elites had so far been possible²⁸.

Thus, the internal weakness of Muslim societies is evident. It manifests itself, among other things, in uncritical and unreflective following almost all patterns and solutions that come from the West (which includes also modern materialism and consumerism), regardless of whether they are good or bad. This situation will not change unless the Muslims change themselves internally. Some particular verses of the Quran indirectly relate to these issues, from which we learn, for instance, that Allah SWT does not change people's condition until they change themselves: "[...] Verily, God does not change men's condition unless they change their inner selves [...]" (Quran 13:11).

4. Against the consumerist patterns. Conclusions. If we treat consumerism as a "disease", then it is worth considering the remedy. To heal the patient, one needs to have a certain knowledge about the causes of the disease; after all, according to what Aristotle taught, every knowledge is the understanding the causes. Some of them have already been mentioned, namely the copying of certain patterns from European culture and societies, as well as the enrichment of societies, in this case Muslim ones (more and more people have some financial means that they want to spend on consumption of goods, according to their own preferences). We should also mention the progress of democratization processes. Most of these phenomena, except for uncritical copying from the West, are phenomena that do not need to be directly opposed themselves.

It seems that, in order to oppose the development of consumerist attitudes in Muslim societies, it is necessary to concentrate first on education. As a result of educational activities, Muslims should gain certain awareness in order to properly perceive this temporary world, Dunya, which for the faithful is not the ultimate goal. The conviction that there is only this material world, that there is nothing to come, and that one must enjoy only this world, has nothing to do with Islam. When it comes to transferring knowledge and strengthening proper awareness, there are probably several levels. First,

28 It is worth mentioning that some other (outside the world of Islam) cultures, e.g. Russian-Orthodox, quite a long time ago, in the middle of the 19th century, asked this question clearly: should we imitate the West in everything, is it beneficial for us? The nature of this article does not allow for a more detailed discussion of how this question was answered in Russia at that time; cf., for instance, Gavriluk P.L., *Georges Florovsky and the Russian Religious Renaissance*, OUP, Oxford 2013, pp. 57-59.

the level of purely religious knowledge from the Quran and the hadiths; secondly, academic knowledge; and finally, knowledge or insights presented in a more popular form, provided by literature or film. In the latter case, although of course it is difficult to compare it with the source texts of Islam, one can reach a wider audience; the more that there are many books or films that make accurate and insightful observations about the consumerist society²⁹. In addition, it is necessary to mention education through contact with people who pursue good Muslim patterns in a proper way. This means that the example of parents and family is extremely important. The mere transfer of “theoretical knowledge”, if the youth does not find it in the actual attitudes of people from their environment, will give little.

Of course, just passing the knowledge of Muslim youth - at all levels and in all available ways - is not everything. Another issue is the creation of conditions that will enable the proper development of young people by proposing a certain alternative to consumerist patterns. General guidance on how to do this can be taken from the Quran and the hadiths. In this perspective, for example, it is worth analyzing the story of sleepers of the cave (Quran, surah XVIII, *Al-Kahf*).

These young men, seeing the evil of the surrounding world, withdraw from life, and they retreated literally, into the cave. What is important here, in this story, is not only the fact that they are moving away from this world, but also that they did it together. This means that the faithful should form the community, and the one which works best in action (the knowledge acquired by the youth should be implemented in practice, jointly). In relation to modern times, in which the spirituality and morality of youth is threatened by the danger of consumerism and certain aspects of mass culture, it means something more however. Namely, such solutions should be created so that pious, religious young people may be together as often as possible, under conditions that will not only be appropriate for their further spiritual development, but which will also be perceived as attractive by themselves. Discussion of detailed solutions does not fall within the scope of these considerations³⁰; the more that these issues are undoubtedly the subject of reflection of various Muslim associations. It is worth noting, however, that creating such conditions will be easier in those societies in which Muslims form the majority of people, that is in countries with culture, tradition and history closely

29 Aldous Huxley's *The Brave New World* (1932), as well as some films, such as, for instance, *Trading Places* (1983) or *They Live* (1988), may be mentioned.

30 Considering the use of specific methods, it is worth emphasizing the necessity of using modern culture, including cyber culture, along with its means of communication (Internet) for the needs of youth formation. This matter, of course, deserves more detailed analysis and discussion.

related to Islam. Wherever Muslims are a minority, Muslim youth probably will find it easier to take inappropriate patterns and lifestyles from non-Muslims.

In modern times, the postulate of a total detachment from mass culture, together with the consumerism accompanying it, seems to be something very difficult to achieve, if not something radical; though undoubtedly a lack of participation in Masscult, along with using only purely Muslim patterns, would be much more beneficial for the spiritual and religious development of young people. Therefore, with regard to the majority of Muslim youth, it seems appropriate to concentrate on religious education (treated with great responsibility as raising a certain awareness), as well as on creating such social conditions in which Muslim youth will be able to spend time and do something together. This, along with good examples from members of a religiously oriented family, should enable a certain scale of values to be developed. In other words, this means developing a certain attitude of life, based on the distinction of primary issues (intellectual development, religion, spirituality) from secondary (consumption, in the broadest possible sense of the word, as well as indulging own whims). If, in relation to a young person, religion becomes only an addition to a life concentrated on consuming, one may wonder if it is still a religious life at all. Perhaps in such cases we are dealing only with external, superficial religiosity.

Bibliography

Adorno T. W., *The Culture Industry: Selected Essays on Mass Culture*, Routledge, London, 1995.

Advertising and Society: An Introduction, Pardun C. J. (ed.), John Wiley & Sons, Chichester 2013.

Baughman J. L., *The Republic of Mass Culture: Journalism, Filmmaking, and Broadcasting in America Since 1941*, JHU Press, Baltimore 2006.

Fromherz A. J., *Ibn Khaldun. Life and Times*, Edinburgh University Press, Edinburgh 2011.

Fromm E., *To Have or To Be?*, Open Road Media, New York 2013.

Fukuyama F., *The End of History and the Last Man*, Simon and Schuster, New York 2006.

Gavrilyuk P. L., *Georges Florovsky and the Russian Religious Renaissance*, OUP, Oxford 2013.

Handler R., *Critics Against Culture: Anthropological Observers of Mass Society*, Madison, University of Wisconsin Press, 2005.

Kirsh S. J., *Media and Youth: A Developmental Perspective*, John Wiley & Sons, Chichester 2010.

Macdonald D., *Masscult and Midcult: Essays Against the American Grain*, New York Review of Books, New York 2011.

Popular Culture Theory and Methodology: A Basic Introduction, Hinds H. E., Motz M. F., Nelson A. M. S. (eds.), Popular Press, Madison 2006.

Secularisation in the Christian World, Snape M., Brown C. G. (eds.), Ashgate Publishing, Ltd., Farnham 2013.

Al-Sheikh E. H., *Major and Minor Signs of the Hour (Major and Minor Signs Preceding the Judgment Day)*, Dar Al Kotob Al Ilmiyah, Beirut 2014.

Stefaniuk T., *Does Mass Culture Mean a Crisis of Values? Dwight MacDonald's Position and the Issue of Its Topicality* [in:], "Kultura i Wartości", No 25 (2018), pp. 25-52.

Stefaniuk T., *Scholars of Muslim Andalusia (711-1492): The Trans-Borderness of Science and Culture in Historical Context* [in:], *Atomization or Integration? Transborder Aspects of Multipedagogy*, Szerląg A., Pilarska J., Urbanek J. (eds.), Cambridge Scholars Publishing, Cambridge 2016, pp. 159-175.

Varul M. Z., *Consumerism as Folk Religion: Transcendence, Probation and Dissatisfaction with Capitalism* [in:], "Studies in Christian Ethics", 2015, Volume: 28 issue: 4, pp. 447-460.

Wilensky H. L., *Mass Society and Mass Culture: Interdependence or Independence?*, [in:] "American Sociological Review", Vol. 29, No. 2 (Apr, 1964), pp. 173-197.

DİNİ BİR YAKLAŞIM IŞIĞINDA MÜSLÜMAN GENÇLİĞE TEHDİT OLARAK TÜKETİM VE KİTLE KÜLTÜRÜ

Tomasz STEFANIUK³¹

Tercüme: Yasemin KAYMAZ

Giriş

Kur'an ve hadislerde doğrudan ele alınmayan kitle kültürünün ve herkesi etkisi altına alan tüketimciliğin etkisi altındaki mütedeyyin bir kişinin hayatı bu çalışmanın kapsamına girmektedir. Bu gayet açık, çünkü bu Peygamberimiz (a.s.) zamanında bu durum söz konusu değildi. Peki bu durum, Müslümanların bu meselelere karşı herhangi bir tutum takınmaması gerektiği veya Müslüman bakış açısı olmadığı anlamına mı geliyor?

Kuşkusuz Müslümanlar bu konulara karşı bir duruş sahibi olmalıdır. İlk olarak, Hz. Peygamber (a.s.) döneminde görülmeyen fakat Müslümanların bir şekilde ilgilenmesi gereken pek çok sosyal meseleden buna benzer pek çok konudan söz edilebilir. İkincisi, Kur'an ve hadisler, İslam'ı yaşama ve uygulama (örneğin, namaz kılmak, oruç tutmak, ailesine veya komşularına karşı davranışlar vs.) hakkında hakka uygun ve özgün bilgiler vermenin yanı sıra, genel bir iyilik düzeni ve dine uygun bir hayat sunar. Başka bir deyişle, İslam açıkça tanımlanmış bir yoldur ve yeni sorular veya şüpheler ortaya çıktığında, bunlar bu yol ve genel İslami yaşam tarzı içinde ele alınmalıdır.

Genel olarak İslam'ın ne olduğu göz önüne alındığında, kitlesel kültüre karşı olmasa bile, bir yaşam modeli olarak tüketimciliğe kesinlikle karşı olduğu söylenmelidir, bu karşıtlığın nedeni dindarlık, maneviyat ve sosyal yaşam alanlarındaki sonuçlarından kaynaklandığı söylenmelidir. Yani, tüketimcilik ideolojisinin aksine, Kur'an ve hadisler ne insanı belirli amaca ulaşmak için bir araç haline getirilmesine, ne de sadakatsizlik ve ahlaksızlığın mütedeyyin kimselerin hayatında yer edinmesine izin verir. İslam'a göre, insan olmak sadece para kazanmak, satın almak ve tüketmekten ibaret değil; aksine,

31 Erzincan Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi.

hayat bunların çok daha ötesindedir. Ayrıca, İslam'da insan olmak yalnızca bir bedene sahip olmak ya da maddi gerçekliğin tek gerçeklik olması ve kişinin yalnızca maddi bir dünyada mutluluk araması da değildir.

Tüm bunları daha ayrıntılı bir şekilde ele almak için, belli başlı anahtar kavramları netleştirerek başlanmalıdır. Ayrıca, Batı'da karşılaştığımız toplumların ve kültürlerin gelişimiyle belirli bir tarihsel perspektif geliştirmek, özellikle de belli bir yönelim göstermek gereklidir.

1.Tüketimcilik, kitle kültürü, modernite. “Kitle kültürü” terimi, temel amacı kitlelerin gereksinimlerini ve zevklerini karşılamak olan belirli bir kültür türü anlamına gelir. Kitle kültürünün zıttı yüksek (elit) kültürdür. Yüksek kültür, herkes için değil, bazen elde etmesi veya özümsemesi zor, mümkün olan en yüksek standartlarda kültür çalışmaları sağlamaya çalışır.

Fakat bu çalışmalar yalnızca elitler içindir. Sonuç olarak, kitle kültürü çok fazla kültürel ürün için çalışmaz, daha ziyade kültürel bir “kitle ürünü” için, *yani mümkün olduğunca çok insana hitap edecek ürünler için çalışır. Ve bunun gerçekleşmesi için, “tüketilmesi” kolay, basit bir şey olmalıdır*³².

Kitle kültürü, “kitle insanlarından” oluşan toplumun işleyişini varsayar. “Kitle insanı” terimi, kitle kültürünün ilk ve en önde gelen eleştirmenlerinden Dwight Macdonald³³ tarafından kullanılmıştır. Kitle kültürünü *Masscult* olarak adlandırmış ve radikal eleştirisi³⁴ ise bunun gerçek bir kültür olmadığı, ancak kültürün bir karikatürü olduğudur³⁵. Bu sistemde “kitle” olan sadece insan (alıcı, müşteri) veya kültürdür değil aynı zamanda

32 Kitle kültürüyle bağdaştırılan “popüler kültür” terimini kısaca açıklamakta fayda var. Bu terimlerin her ikisi de sıklıkla aynı veya neredeyse aynı anlamına gelir; tek fark, ilk kavramın daha çok bu kültür biçiminin eleştirmenleri tarafından kullanılması, ikincisi ise destekçileri tarafından tercih edilmesidir.

33 Macdonald'ın kitle kültürü, kitle tüketimi, kültürün gelişimi ve değerlerin işleyişi hakkındaki görüşleri için bkz. Stefaniuk T., *Does Mass Culture Mean a Crisis of Values? Dwight MacDonald's Position and the Issue of Its Topicality* [in:], “Kultura i Wartości”, No 25 (2018), pp. 25-52. “Kitle insanı” terimi için, örneğin, Macdonald, *op. s. 8*.

34 Kitle kültürü ve kitle kültürü eleştirisi için. ayrıca, örneğin: Handler R., *Critics Against Culture: Anthropological Observers of Mass Society*, Madison, University of Wisconsin Press, 2005; Adorno T. W., *The Culture Industry: Selected Essays on Mass Culture*, Routledge, London, 1995; Wilensky H. L., *Mass Society and Mass Culture: Interdependence or Independence?*, [in:] “American Sociological Review”, Vol. 29, No. 2 (Apr., 1964), s. 173-197; Hinds H. E., Motz M. F., Nelson A. M. S. (eds.), *Popular Culture Theory and Methodology: A Basic Introduction*, Popular Press, Madison 2006.

35 Belirttiği gibi, “Masscult [...] yalnızca başarısız bir sanat değildir. Sanatsızlıktır. Hatta anti-sanattır”; Macdonald D. *Masscult and Midcult: Essays Against the American Grain*, New York Review of Books, New York 2011, s. 4.

ürünün kendisi de bir kitledir. Mesele şu ki, insan mümkün oldukça istemeli ve istediklerini talep etmeli (elbette reklamlarla); Kısacası, yığın olarak satın almalı, tüketmeli ve bir sonrakine geçip aynı süreci devam ettirmeli...

Kitle kültürünün yükseliş ve gelişimine tarihsel açıdan kısaca değinelim³⁶. Kitle kültürü ilk olarak ABD’de fabrikalarda hızlı seri üretimin geliştiği zamanlarda ortaya çıktı. Örneğin, araba başlangıçta sadece elitlere hitap eden bir üründü. Fakat fabrikalardaki işlerin daha iyi organize edilmesi ile (örneğin, Ford fabrikalarında ortaya çıkan ilk üretim bandı), “kitle ürünler” ortaya çıktı. Böylece, arabalar daha geniş kitleler için amaçlanan ürün haline geldi. Tabii ki, üretimi daha basit ve daha ucuz olması gerekiyordu ve tam olarak böyle de oldu. Amerika’da insanlar zamanla “kültürel üretimi” de aynı şekilde düşünmeye başladı. “Kültür yöneticileri”, film, kitap, kayıt, basın, medya gibi ürünlerin de seri üretilmesi gerektiği sonucuna vardı³⁷. Yüksek kültürün bir parçası olan film, bazı varoluşsal sorunlar ve ahlaki meseleler aracılığıyla, kişiyi duygulandırmayı karakterin psikolojisine odaklanmayı hedefleyen bir sanat olmalıydı. Aynı zamanda biçimsel olarak ise sanatsal ve sofistike olmalıydı. Öte yandan, Masscult’un bir ürünü olarak film basit ve herkes tarafından anlaşılır olmalıdır, yoksa istenilen düzeyde satamaz. Aynı derece öneme sahip bir meselede ürün ve elbette yazarların, yönetmenlerin yaratıcılığı da “standartlaştırılmış” veya “tek formlu” olmalıdır ve hatta bu artık bir zorunluluk haline gelmiştir.³⁸

Kültürel eserlerin kalitesini düşüren bu standardizasyon “standart ürünün” içinde barındırması gereken unsurlarıyla: araba kovalamacaları, patlamalar, silah sesleri, romantizm, cinsellik ve mutlu son, Hollywood sineması tarafından net bir şekilde resmediliyor. Bunun nedeni, izleyicinin ya da bilet alıcısının, sinemaya yorulmak veya kötü bir moda girmek için değil, dinlenmek için gitmesidir ve böyle bir filmden beklentisi sadece basit bir eğlencedir. Filmi anlayamazsa, hayal kırıklığına uğrayabilir ve bir daha sinemaya gitmek istemeyebilir. Aynısı kitaplar için de geçerlidir. Kitle kültürünün bir ürünü olarak bir kitap çok satmalı ve genellikle, “kadın edebiyatı” (derinliği olmayan psikolojik bir katmana sahip karmaşık romantik romanlar) veya çizgi romanların belirli bir kısmı ve bilim kurgu edebiyatı gibi bir “standart ürün” olmalıdır. Öte yandan, yüksek kültüre ait bir literatüre de sahibiz. Bu tür kitaplar daha sofistikedir ve herkese hitap etmez. Film yapımı veya kitap yayıncılığı elbette sadece örneklerden birkaçı. Asıl önemli olan nokta,

36 Örneğin, Baughman J. L. *The Republic of Mass Culture: Journalism, Filmmaking, ve Broadcasting in America Since 1941*, JHU Press, Baltimore 2006.

37 Masscult’a (kitle kültürü) giriş için, Macdonald’a göre, karşılaştırm. *Masscult and Midcult*, op. cit., s. 12.

38 Macdonald’e göre, “üretim hattı, mütevazı amacı [...] dikkat dağıtmak olan tek bir ürünü [...] yığınlar halinde üretir. Özümsemesi [...] kolay olmalı; karşılaştırm. *ibidem*, p. 5.

kitle kültürünün basit, kolay satılan ve “standartlaştırılmış” unsurlarının gerçekliğimizi ele geçirmiş olduğu algısıdır. Ve eğer öyleyse, o zaman açıkça bu durumun toplum ve bireyler üzerinde dikkate değer bir etkisi vardır.

Başlangıçta tartışılması gereken bir başka kavram da tüketimciliktir. Tüketimcilik, bireyleri ve ayrıca insan topluluklarını karakterize edebilecek belirli bir yaşam tutumu anlamına gelir (*böylece ani tüketimci toplumlarından söz edebiliriz*). *Bu tutum, maddi malların satın alınmasına aşırı önem verilmesi anlamına gelir; önemli olan tek şey, satın almak ve “tüketmek”tir*³⁹.

Tüketimcilik ayrıca hedonistik materyalizm olarak da adlandırılır (materyalizm yalnızca maddi şeylerin var olduğu inancıdır, hedonizm en yüksek değer in insan keyfi olduğu inancıdır). Belki de modern toplumlarda tüketimciliğin hâkimiyetinin en canlı tezahürü, reklamlarının her yerde karşımıza çıkmasından kaynaklanmaktadır. Reklamlarda herkes genç, yakışıklı ve mutludur ve elbette satın almanız gereken ürünleri satın alıyor. Kişi ne kadar zayıfsa, o kadar ticari markaların (tüketim modelleri de dâhil olmak üzere) etkisinde kalıp çarpınıyor. Bu görüş, öncelikle tüm çocukları ve gençleri ilgilendiriyor. Mesela, çocuklar oyuncaklar iyi olmasa bile, çoğunlukla o anda reklamı en çok yapılan oyuncakları istiyorlar. Reklamı yapılan, trend ürüne sahip olmak veya olmamak, bir kişinin mutluluğunda ve ayrıca toplumsal kabul görmesinde belirleyici rol oynamaktadır⁴⁰.

Tamamen maddi hedonizm ilkelerinin egemen olduğu bir kültür ve toplumda, insanlar bile bir bakıma, bir “ürün” niteliğindedir. Örneğin, şu anda Batı kültüründe var olan güzel modellerine dikkat etmek gerekir. Güzel bir kadın sadece genç olmamalı, aynı zamanda vücudunda en ufak bir kusur bile olmamalı şayet varsa bile, estetik cerrahın neşteriyle “düzeltilmiş” olmalıdır. Zayıf ve formda olmalı, kıyafet, davranış şekli, makyajından söz etmeye bile gerek yok, onu “tüketilecek bir nesne” yapmalı. İnsanların daha çekici görünme arzusu, güzellik alanındaki tıbbî çalışmalar geliştirildi ve “gençleştirici” kozmetikler piyasaya sunuldu. Bunun nedeni, Masscult’ta yaşayan insanların, *kendi ruhsal yaşam ve entelektüel gelişimine* yani iç ve temel olarak hayatın özüne değil, görünen dış kısmına odaklanmalarıdır. Böyle bir dünyada, mesela elli yaşındaki biri otuz yaşındaymış gibi görünmelidir. Peygamberimizin (a.s) bir kişinin hayatının son

39 Sözcüğün mümkün olan en geniş anlamında, bu sadece bir alışveriş merkezine gitmek değil, aynı zamanda mesela bir film için sinema bileti satın almak ve ardından “tüketilen” olması anlamına geliyor.

40 Reklamın toplumun işleyişi üzerindeki etkisi ve özellikle çocuklar ve gençler üzerindeki etkisi üzerine, örneğin, *Advertising and Society: An Introduction*, Carol J. Pardun (ed.), John Wiley & Sons, Chichester 2013; Kirsh S. J., *Media and Youth: A Developmental Perspective*, John Wiley & Sons, Chichester 2010.

günlerinde dahi olsa genç görünmek istediği konusundaki sözlerini hatırlamakta fayda vardır. Hayatının son günlerinde yaşlı birinin genç görünmek istediğini anlatarak bu gibi değişikliklerden bahseden Hz. Peygamber'i (a.s.) hatırlamakta fayda var⁴¹.

1. Bir yaşam biçimi ve belirli bir ideoloji olarak tüketimcilikte Batı etkisi.

Kitle kültürü ile tüketimcilik arasındaki temel ilişkiyi değerlendirmek önemlidir çünkü bunlar aynı fenomenler değildir.

Kitle kültürünün tüketimcilik için mükemmel bir temel oluşturduğu görülüyor, ancak ilki mutlak bir kınamayı hak etmiyor, çünkü toplumun büyük bir kısmının kültüre katılımını sağlamıştır. Öte yandan, Masscult, daha önce de belirtildiği gibi, kültürde keskin bir düşüş, alçalma anlamına gelir. Ve bu - dolaylı ve tedricen - insanların manevi yaşamının ve ahlaki yönlerinin zayıflamasına ya da en azından azalmasına neden olabilir. Yani, her şeyin satmaya ve satın almaya indirgenmiş olduğu böyle bir sistemin uzun vadeli işleyişinin, bir insanı yalnızca tüketici yapmasına ve onu başka bir şey olmadığı konusunda ikna etmesine neden olduğu anlaşılmaktadır. Bunun nedeni, yalnızca tüketmeyi düşünen birinin asla daha yüksek ve daha üstün hedeflere yönelemeyeceğidir. Dolayısıyla, kitle kültürü temelde kötü olmasa da, insanların belirli tutumlarını, yaşam kalıplarını destekleyerek ve güçlendirerek, zaten bir çeşit sapkınlık veya yozlaşmışlık olan tüketimciliğin gelişimi için mükemmel bir zemin oluşturur.

En azından dini, yani İslami terimlerle tüketimcilik bir yaşam biçimi olarak kesinlikle “akıl hastalığı” ve “ruh hastalığı” olarak görülmelidir. Böyle bir yaşam biçimi yalnızca İslam’la uyumsuz olmakla kalmaz, aynı zamanda İslam’a taban tabana zıttır. Çünkü, İslam, yalnızca şu an bizi çevreleyen mesele ve tüketim amaçlı “ürün”lere odaklanılmıyor aynı zamanda gelecek olaylara karşı hazırlık yapılması konusunda çağrıda da bulunur. Bu dünyanın cazibeleri ile yoldan çıkarılmadığı müddetçe, Müslümanlar nihai mutluluğu başka bir dünyada (ahirette) ararlar; Kur’an ayetlerinde birçok kez dile getirdiği üzere: “Ey insanlar! Şüphesiz Allah’ın vaadi gerçektir. Sakın dünya hayatı sizi aldatmasın. Sakın çok aldatıcı (şeytan), Allah hakkında sizi aldatmasın.” (Fatır, 35:5). İslam’ın kaynak metinlerindeki maddi âlem “dünya” olarak adlandırılır. Ve bildiğimiz üzere, bu kavram, Allah’ın (c.c.) nazarında eksik ya da değersiz bir âlem anlamına gelir. Bu Arapça kelime, sözlük anlamıyla “daha yakın” veya “daha düşük” demektir. Bu nedenle, gerçek bir mümin, daha iyi bir gerçekliğe ulaşmak için kendisini bu dünyadan kurtarmaya çalışır. Kur’an’da birçok ayette belirtildiği gibi, bu mesele İslam’da ikincil bir konumda değil aksine asıl meseledir: “İşte onlar, âhirete karşılık dünya hayatını

41 Bkz. Al-Sheikh, E. H., *Major and Minor Signs of the Hour (Major and Minor Signs Preceding the Judgment Day)*, Dar Al Kotob Al Ilmiyah, Beirut 2014, s. 73-74.

satın alan kimselerdir. Bu yüzden ne azapları hafifletilecek ne de kendilerine yardım edilecektir!” (Bakara, 2:86). Kur’an’da ayrıca: “Ama insanlardan öyleleri vardır ki, “Ey rabbimiz! Bize bu dünyada ver” diye dua ederler. Böyle bir kimsenin âhiretten hiç nasibi yoktur.” (Bakara, 2:200)”

Tüketimciliği ve kitle kültürünün işleyişini incelerken, farklı kültürler arasındaki ilişkilere ve temaslara, yani belirli bir kültürlerarası etkileşime de dikkat etmek elzemdir. Bu yönü dikkate almak, dini yani Müslüman bakış açısını netleştirmeyi mümkün kılacaktır.

İdeoloji, yaşam tarzı ve kültürün bir tezahürü olarak ortaya çıkan Tüketimcilik her yerde eş zamanlı olarak kazara ortaya çıkmadı. Aksine, tüm bu fenomenler belirli bir kültürün “ürünü” olarak kabul edilmelidir. Bunu doğru bir şekilde anlamak için kültürlerarası etkileşim ile ilgili en temel ilkeye dikkat etmek gerekir; belirli bir zamanda daha güçlü ve daha etkili olan kültür öğelerinin (ve dolayısıyla daha çekici ve takip etmeye değer görünen) genellikle zayıf olanlara aktarılmasıdır. Başka bir deyişle, belirli bir zamanda, zayıf kültür en azından bazı yönlerden, “daha zengin” olmak ister ve onu taklit etmek için daha güçlü bir kültüre dönüşür. Bu tezi resmetmek için pek çok tarihi örnek verilebilir. Mesela, Abbasi İmparatorluğu’nda eğitim öğretim o kadar yüksek standartlardaydı ki insanlar dünyanın çeşitli yerlerinden buraya, örneğin Şam’a veya Bağdat’a, eğitim almaya gelirdi.

Arap-Müslüman kültürünün en güçlü olduğu dönemlerde Müslüman Endülüs’te, orada yaşayan Hristiyanlar ve Yahudiler genellikle Müslümanları taklit eder, benzer şekilde giyinir, Arapça öğrenirlerdi.⁴² Tabii ki, modern zamanlarda durum güçlü, öncü kültürün farklı olması dışında aynıdır. On beşinci yüzyıl dolaylarında, baskın güç, Kur’an ve hadislerde *Er-Rum* (veya özel bir terim anlamıyla Romalılar) olarak adlandırılan Avrupa uygarlığıdır.⁴³ Son birkaç yüzyıldır, en yetenekli, başarılı gençler eğitim için yurt dışına artık Şam veya Bağdat’a değil Batı Avrupa’daki ve ABD’deki üniversitelere gitmektedirler. Bu, neredeyse bütün kültürlerde paraleldir, yani neredeyse tüm dünya Batı’yı bir dereceye kadar kopyalar.

Avrupalıların kültürel üstünlüğünü iddia eden yaklaşıma Avrupa merkezilik⁴⁴ veya Batı merkezilik denir ve Batılı olmayan toplumlarda Batılı çözümlerin planlı, bilinçli bir şekilde taklit edilmesi Batılılaşma veya Avrupalılaşma olarak adlandırılmaktadır. Bu

42 Karşılaştırım., örneğin, Stefaniuk T., *Scholars of Muslim Andalusia (711-1492): The Trans-Borderness of Science and Culture in Historical Context* [in:], *Atomization or Integration? Transborder Aspects of Multipedagogy*, Szerlag A., Pilarska J., Urbanek J. (eds.), Cambridge Scholars Publishing, Cambridge 2016, s. 159-175.

43 Hz. Muhammed (a.s.) buyurdu: “Rumlar, insanların en çoğuyken kıyamet kopar.” Karşılaştırım. Sahih Müslim 2898 a (Book 54, Hadith 45; English reference: Book 41, Hadith 6925).

44 Bazen Avrupa merkezilik terimi de kullanılır.

durum, geniş anlamıyla dil ve kültürün yanı sıra, toplum düzeni ve yönetim biçimleri (demokrasi, liberalizm)⁴⁵ için de geçerlidir⁴⁶.

Günümüzde diğer kültürlerin Batı'yı taklit etmesi aynı zamanda Masscult'a katılmak ve tüketim modellerine bağlı kalmak anlamına da gelmektedir. Bu fenomenlerin her ikisi de Batı kaynaklı olduğu için, Batı toplumlarının işleyişini analiz ettiğimizde, tüketimciliğin ilerlemesi ve nüfuzunun yol açtığı sonuçları daha net görebiliyoruz. Tarihsel anlamda, mesele Avrupa medeniyetinin bir zamanlar bir Hristiyan medeniyeti olduğu ve bu nedenle daha yüksek değerler elde etmeye çalıştığıdır. Şu anda, en azından bazı alanlarda, yalnızca Hristiyanlık sonrası (post-Christian) bir medeniyet olarak adlandırılabilir. Buraların sembolü artık katedraller ve kiliseler değil, kentlerin odak noktaları haline gelen alışveriş merkezleridir. Tüketimcilik, M. Z. Varul'un belirttiği gibi baskın ideoloji, hatta halk dini gibi bir olgu haline gelmiştir⁴⁷. Batı kültüründe hâkim olan tüketimci yaşam tarzı, görüldüğü gibi, artık ortadan kaldırılamaz hale gelmiştir. Tüketimcilik geri dönülmez bir biçimde insanları manevi meseleleri ve dini ciddiye almayan, tek odakları maddi âlem olan bireylere dönüştürmüştür. Başka bir deyişle, referans noktası değişmiş; odak artık yalnızca geçici ve maddi âlem olmuştur. Sonuç olarak, bazı Avrupa ülkelerinde insanlar artık dinlerini yaşamıyor, gerekliliklerini yerine getirmiyor, bazı kilise ve katedraller de butik, alışveriş merkezi, kütüphane veya kayak merkezlerine dönüştürülmüştür⁴⁸.

Avrupa'da dini tutumu terk etme birden gerçekleşen bir olay değildir, bilim ve felsefe alanında yaşanan bazı gelişmelerle doğrudan ilişkili bir süreçtir. On sekizinci yüzyılda Aydınlanma dönemi filozofları, dini hayatlarından çıkartarak milletlerin daha güçlü ve daha başarılı olacağı sonucuna vardılar. Bu düşünce, mutlak bir sosyal mühendisliği, yani KR Popper'in dediği gibi, yeni toplumlar ya da "yeni bir düzen" yaratma

45 Örneğin, modern zamanlarda, Francis Fukuyama, tarihin sona ereceği görüşünü ilan etti ki bu tüm dünyanın (tüm medeniyetlerin) "evrim" sonucunda Batı'nın ulaştığı noktaya erişeceği, yani liberal demokrasiden daha mükemmel bir şeyin olmadığını fark edecekleri anlamına gelmektedir. Karşılaştırm. Fukuyama F., *The End of History and the Last Man*, Simon and Schuster, New York 2006, s. 71 *et pass*.

46 Örneğin, "uluslararası dil" veya günümüz *ortak dili* (şimdi İngilizce'dir), kıyafetler (takımlar, kot pantolonlar, tişörtler vb.), Müzik (batı tarzını taklit eden pop müzik), sinema (Hollywood tarzını izleyerek).

47 Karşılaştırm. Varul M. Z., *Consumerism as Folk Religion: Transcendence, Probation and Dissatisfaction with Capitalism* [in:], "Studies in Christian Ethics", 2015, Cilt: 28, Sayı: 4, s. 447-460.

48 Avrupa sekülerizmi ve gelişimi üzerine araştırma, örneğin, *Secularisation in the Christian World*, Snape M., Brown C. G. (eds.), Ashgate Publishing, Ltd., Farnham 2013. Kiliselerin alışveriş merkezi, butik ve kayak parklarına vs. dönüştürülmesi için bakınız., örneğin, <https://www.theguardian.com/world/2015/dec/17/empty-spanish-church-transformed-into-sistine-chapel-of-skateboarding>.

planını beraberinde getiriyordu; bu kez baskın ideoloji olarak Hristiyanlığa değil, “aklın verilerine” dayanıyordu. Burada - esas olarak İngiliz ve Fransız aydınlanmasında - “aklın verileri” her şeyden önce geleneksel dine karşı mücadele anlamına geliyordu. Batı’da zamanla belirli bir “din karşıtı” ideoloji yaratıldı. İlk önce Avrupalı elitler bunu kabul etti ve ardından Avrupalı halk kitleleri onların izinden gitti. Bu “din karşıtı ideoloji”nin en yaygın unsurları açıkça bilinmektedir. Bunların ilki, toplumların hayatında mutlak temelin yalnızca ekonomik meseleler olduğunu iddia eden Marx’tır. Kültür ve dinin de bu temel üzerine inşa edilmiş bir üst yapı olduğunu öne sürer. İkincisi Freud’dur; ona göre ruh hakkında konuşmaya bile gerek yok, çocukluğumuzdan beri gelişen ve insan cinselliğinin gelişimi ile yakından ilgili olan fiziğe ve bedene odaklanmalıyız. Yukarıda belirtilen “din karşıtı ideolojinin” son derece önemli bir diğer unsuru, dine son darbe olarak Darwin’in kendince meydan okumasıdır. Onun evrim teorisine göre, bitki ve hayvan türleri esas olarak kendi formlarını kendileri verir, bu nedenle Yaradan’dan bahsedilemez⁴⁹.

Nihayetinde, Batı kültüründe din belirli bir tarihi süreç neticesinde, aşağılanan, alay edilen ve kamusal ve özel hayattan tamamen elimine edilen bir “kalıntı” haline getirilmiştir. Dahası, bilime uygun kabul edilen bu görüşün hangi temele dayandığı belli değildir. Ve bu yeni ideolojinin verilerini takip eden Avrupalı kitlelerin tümü, en azından kendi inandıkları şekliyle; Tanrı tarafından yaratılmamış, kendi kendilerini yaratmış canlılarla çevrili bir dünyada, esasen hayvanlardan farksız ölümsüz bir ruha ve hatta bedene dahi sahip olmayan insanlar arasında yaşarlar. Öyleyse, insan satın alabildiği ve tüketebildiğinin tadını çıkarmaktan başka ne yapacak?

3. Müslüman toplumlarda “tüketimcilik hastalığı”. En nihayetinde yaşanan hayat tarzı Müslümanlar için önemsiz bir mesele değildir. Hz. Peygamber, gelecekte Müslümanların “sizden önceki milletleri [...] karış karış, kulaç kulaç [...] takip edeceğini” buyurmuştur.⁵⁰ Bu nedenle Müslümanlar, kendi yaşam tarzlarını daha da önemlisi çocukların ve gençlerin takip edeceği yolu derinlemesine düşünmelidir. Günümüzde, Batı - savaşlar veya çeşitli ekonomik baskı biçimleri dışında- son derece çekici görünen kültürü sayesinde Batılı olmayan toplumları etkisi altına alıyor ve özellikle materyalizm ve hedonizmi teşvik etmektedir. Hiç şüphesiz tüketimci yaşam modeli

49 Elbette, Marx, Freud ve Darwin’den bahsederken, tüm bu filozof ve akademisyenlerin kesin bir şekilde “din karşıtı ideolojinin” destekçileri olduğunu kastetmiyorum. Tarihi bir bakış açısıyla, şüphesiz yukarıda belirtilenler en etkili olanlardır.

50 Hz. Peygamber, “sizden önceki milletleri [...] karış karış, kulaç kulaç [...] takip edeceksiniz” buyurmuştur. Biz de “Ey Rasulallah! Yahudi ve Hristiyanları mı (kastediyorsunuz)?” diye sorduk. “Başka kim olabilir ki?” dedi. Karşılaştıran. Sahih Buhari 7320 (96. Kitap, 50. Hadis, Cilt 9; İngilizce kaynak: 92. Kitap, 422. Hadis).

Müslüman gençler için ciddi bir tehlikedir. Öncelikle bu, gençlerin etkilenmeye açık olmaları ve dahası, faydasız şeyleri reddetmeye yönelik eleştirel düşünme kabiliyetlerini kullanamamalarından ileri gelmektedir. Ayrıca Müslüman gençlere odaklanmak İslam'ın geleceği, kaderi için oldukça elzemdir, çünkü bugünün genç nesilleri yakında İslami meselelerle uğraşan nesil olacaktır ve sonra bu nesil gelecek nesil Müslümanların yetişmesi için çalışacaktır. Bu nedenle, bazı temel hatalar düzeltilmez, uygunsuz modeller benimsenirse, bu hatalar da daha sonra gelecek nesillere aktarılacaktır.

Ne yazık ki, tüketimci modeller belli bir dereceye kadar Müslüman toplumları da ele geçirmiş durumda. Bu durumun, bu toplumların ve özellikle de Müslüman gençliğin zararına olacak bir yönde kötüleşmesi muhtemeldir. Tabii ki bu, çağdaş Müslüman toplumların tek sorunu değil, fakat en ciddilerinden bir tanesidir. Bugün Müslümanların salt dini tutumdan ziyade, materyalist yaşam biçimini seçmeye daha fazla istekli olduklarını gösteren pek çok örnek mevcut. Bir tür materyalist-tüketimci “cenneti”nin yarattığı zengin Körfez ülkelerinin toplumlarına eleştirel bir gözle bakmak yeterli olacaktır. Örneğin, bazıları Venedik'e benzeyen Villagio Alışveriş Merkezi (Doha, Katar) gibi yapay şehirler şeklinde büyük alışveriş merkezleri kuruyorlar. Zengin şeyhler, hadislerde geçen yaklaşmakta olan Kıyamet'in bir alameti olarak gökdelenlerin en yükseğini dikmek için birbirleriyle yarışmaktadır⁵¹. Materyalizm bataklığına saplanıp kalmış toplumlarda camiler bile görsel olarak çekici saraylara benzemektedir ve buna hadislerde de yer verilmiştir.⁵² Hz. Peygamber (a.s) tarafından yaptırılan Medine'deki cami gibi ilk camiler, orijinal halleriyle mimari açıdan çok basit yapıları; fakat buralarda daha takvalı Müslümanlar yetişmiştir. Kur'an'da maddi malların çoğalması konusundaki rekabetten bahsedilmiştir: “[...]servet toplamış ve onu sayıp durmuş olan herkesin vay haline! O, malının kendisini sonsuzca yaşatacağını zanneder! [...]” (Hümeze, 104: 2-3). Kuşkusuz, böyle bir tutum Müslümanları her bakımdan ve ondan da öte manevi açıdan zayıflatır. Dahası, tüketim dünyasının bu “cenneti” en nihayetinde yapay, gerçek dışı bir cennettir; sadece bir yanılsamadır. Bununla birlikte, zengin ülkelerdeki bu tür sosyal koşullarda büyüyen genç nesil Müslümanların, muhtemelen böyle bir gerçekliğe herhangi bir alternatif olmadığını ve tüketmenin nihai mutluluk anlamına geldiğini düşüneceklerdir.

Eğer kişi Allah'ı zikretmekten uzaklaşırsa, zenginliğe yönelik abartılı özen ve istek gösterirse, bu durum onu insanlığını kaybetme noktasına bile getirebilir. Ayrıca, Allah'ın

51 Allah'ın Elçisi, Kıyamet yaklaşırken “[...] çobanlarının binaları yükseltmekte birbirleriyle yarış edecek”; İbni Mace 4044 (36. Kitap, 119. Hadis; İngilizce kaynak: 5. Cilt, 36. Kitap, 4044. Hadis).;

52 Allah'ın elçisi buyurdu: “Size gösterişli camiler inşa etmenizi emretmedim.” İbn Abbas: “Kesinlikle Yahudi ve Hristiyanlar gibi süsleyeceksiniz” dedi. Ebu Davud 448 (2. Kitap, 58. Hadis; İngilizce kaynak: 2. Kitap, 448. Hadis).

mümin kulları dâhi helal yiyeceklerde aşırıya kaçarsa, bunlar sakıncalı, “zararlı” olabilir. Bu konuya şu hadiste yer verilmiştir “İnsanın doldurduğu en kötü kap; karnıdır. İnsana, yaşaması için birkaç lokma yeter[...]⁵³ Peygamberimizin (s.a.) sünnetine göre, ibadette bile abartı tavsiye edilmezken⁵⁴; satın alma ve tüketimden bahsetmeye dahi gerek yok.

Dini bir bakış açısıyla bu meseleyi ele aldığımızda, tüketimci toplum büyük ölçüde yozlaşmış bir toplum olarak görülür. Bunun nedeni böyle bir toplumda yalnızca uygunsuz bir yaşam tarzının hâkim olmaya başlaması değil, aynı zamanda “sosyal uyum” (ya da İbn Haldun’un terimleriyle ‘*asabiyetin*’⁵⁵) yani toplumun veya bir bütün olarak toplulukların işleyişini sağlayan ve bireyleri birbirine bağlayan “enerjinin” ortadan kalkması ya da zayıflamasıdır. Burada insanlar bir masada, bir akşam yemeğinde değil, büyük bir alışveriş merkezinde bir araya gelir; ancak, bu insanlar birbirlerinin hiçbir şeyi değillerdir. Ne başkalarını tanımaya, ne de kaynaşmaya çalışırlar. Kur’ân ayetlerinin davet ettiğinin aksine⁵⁶, aralarında kardeşçe bir bağ yoktur yapılan ortak tek aktivite tüketim eyleminin gerçekleştirilmesi, daha fazlası değil.

Bunlardan hareketle Müslümanların kendilerine kıyasla gayrimüslimlerin tüketimciliğin tehlikelerinin daha çok bilincinde olduğu sonucuna varılabilir. Örneğin, bazı Batılı yazarlar, tüketici odaklı toplum koşullarında insanın doğasına büyük önem vermişlerdir. Örneğin, çok sayıda eser yazarı olan Erich Fromm’ın “*To Have or To Be*”⁵⁷ (Sahip Olmak veya Olmak) adlı kitabından söz etmek yerindedir. Ayrıca, bu yıl 23 Kasım’a denk gelen, alışveriş yapılmayan bir gün veya Hiçbir Şey Satın Almama Günü gibi bazı girişimler var. Tüketimcilik tehdidinde dikkat çekmek isteyen insanlar, bu gün alışveriş sepetlerini alıp alışveriş merkezlerinde ve mağazaların çevresinde, sepetlerine hiçbir şey koymadan sessizce dolaşırlar. Ne yazık ki Müslümanlar tüketimciliğin tuzakları hakkında henüz ciddi sosyal söylemler geliştiremedikleri gibi konuyla ilgili

53 Rasulullah (s.a.v.) buyurdu: “İnsanın doldurduğu en kötü kap; karnıdır. İnsana, yaşaması için birkaç lokma yeter. (Güçlenip daha çok çalışmak için) çok yemek isteyen, karnının yani midesinin üçte birini yemekle doldursun, üçte birini suya ayırsın, üçte birini de rahat nefes alması için boş bıraksın”. Arapça kaynak: İbn Mâce, 29. Kitap, 3474. Hadis; İngilizce kaynak: İbn Mâce, 4. Cilt, 29. Kitap, 3349. Hadis.

54 Allah’ın Elçisi buyurdu: “Rızıkta aşırıya kaçan insanlar olacaktır. Bunlardan olmayın. Eğer size Cennet bahşedilmişse, oradaki tüm nimetler de bahşedilecektir; eğer Cehennemden korunmuşsanız, oradaki tüm kötülüklerden de korunmuş olacaksınız”. Ebu Davud 1480(8. Kitap, 65. Hadis; İngilizce kaynak: 8. Kitap, 1475. Hadis).

55 İbn Haldun’un ‘*asabiyet*’ kavramı için, örneğin, Fromherz, A. J., *Ibn Khaldun. Life and Times*, Edinburgh University Press, Edinburgh 2011, s. 30-33.

56 “Müminler ancak kardeşirler [...]” (Hucurat, 49:10).

57 Cf. Fromm E. *To Have or To Be?*, Open Road Media, New York 2013.

farkındalık konusunda da geri kalmışlardır. Yani, bazı Müslüman düşünürler ve yazarlar basit ve yüzeysel, bu konuya ilişkin açıklamalar yapmış olsalar da, Müslüman elitlerin katıldığı büyük bir tartışma, istişare imkanı sağlanamamıştır.⁵⁸

Dolayısıyla, Müslüman toplumların iç işleyişinin oldukça zayıf olduğu aşikardır. Bu toplumlarda iyi ya da kötü olduğuna bakmaksızın, eleştiri ve tepkiden yoksun biçimde aralarında modern materyalizm ve tüketiciliğin de dâhil olduğu Batı'dan gelen hemen hemen bütün kalıp ve çözümler takip edip uygulanmaktadır. Bu durum, Müslümanlar kendi içlerinde değişmedikçe değişmeyecektir. Allah'ın (c.c.) insanlar kendi durumlarını değiştirmedikçe durumlarını değiştirmeyeceğini öğrendiğimiz, Kuran'ın bazı ayetleri dolaylı olarak bu konularla ilgilidir: “[...] Bir toplum kendisindekini değiştirmedikçe Allah onlarda bulunanı değiştirmez[...]

4. Tüketimcilikle Mücadele ve Sonuç. Tüketimciliği bir “hastalık” olarak ele alıyorsak, buna çare aramak elzemdir. Hastayı iyileştirmek için hastalığın nedenleri hakkında belli düzeyde bir bilgiye sahip olmak gerekir; Sonuçta, Aristo'nun öğretilerine göre, bilgi nedenleri bilmektir. Bu nedenlerin birçoğundan yukarıda bahsedilmiştir; toplumların zenginleşmesinin yanı sıra belirli kalıpların Avrupa kültür ve toplumlarından kopyalanmasının, bu durumda Müslüman toplumların (gittikçe daha fazla insan kendi tercihleri doğrultusunda tüketimi için yeterli maddi imkanlara sahip olmakta) kendi istekleri doğrultusunda tercihte bulunabilmeleri yukarıda bahsedilmiştir. Demokratikleşme süreçlerinin gelişiminden de bahsetmeliyiz. Eleştirmeksizin Batı'yı kopyalamanın dışında, bu fenomenler doğrudan kendilerine karşı çıkılmayı gerektirmeyen fenomenlerdir.

Görünen o ki, Müslüman toplumlarda tüketimci tutumların gelişmesine karşı koymak için öncelikle eğitime odaklanmak gerekiyor. Müslümanlar, eğitim faaliyetlerinin bir sonucu olarak, müminler için nihai hedef olmayan bu geçici dünyayı doğru bir şekilde algılamak adına bir farkındalık kazanmalıdır. Varoluşun sadece bu maddi dünyadan ibaret olduğu, ahiret diye bir şeyin olmadığı, kişinin yalnızca bu dünyadan zevk alması gerektiği inancının İslam'la hiçbir ilgisi yoktur. Bilginin aktarılması ve doğru farkındalığın güçlendirilmesi söz konusu olduğunda, bunun da muhtemel birkaç kaynağı vardır. İlk Kur'an ve hadislerden edinilen sahih dini bilgi düzeyi; ikincisi, akademik

58 Diğer bazı kültürlerden (İslam dünyası dışında) de bahsetmekte fayda var *örneğin*; Çok uzun zaman önce, 19. yüzyılın ortalarında Rus-Ortodoks inancı bu soruyu açıkça sormuştur; her şeyde Batı'yı taklit etmeli miyiz, bizim için faydalı olan gerçekten bu mudur? Bu makalede konusu gereği, bu sorunun o zamanın Rusya'sındaki cevaplarına dair daha ayrıntılı bir tartışmaya yer verilmemiştir, *örneğin*, Gavriyuk P. L., *Georges Florovsky and the Russian Religious Renaissance*, OUP, Oxford 2013, s. 57-59.

bilgi ve son olarak, edebiyat veya film aracılığıyla sağlanan daha popüler bir biçimde sunulan bilgi ve görüşlerdir. Elbette İslam'ın temel kaynak metinleriyle karşılaştırılmayacak olsa da, ikincisi daha geniş kitlelere ulaşma imkanı sunar; tüketimci toplum hakkında doğru ve anlamlı gözlemler yapan birçok kitap veya film de vardır.⁵⁹ Ayrıca, yerli yerinde Müslümanca bir hayat tarzını benimseyen insanları örnek göstererek eğitimden bahsetmek gerekir. Burada, ebeveyn ve aile örneğinin son derece önemli olduğu anlamına gelir. Eğer gençler kendilerine aktarılmış “Teorik bilgiyi” çevrelerindeki insanların tutumlarında göremezse, bu teorik bilginin onlardaki etkisi çok az olacaktır.

Elbette sadece Müslüman gençliğe bilgiyi - her düzeyde ve mevcut her şekilde aktarmak yeterli değildir. Diğer bir konu ise tüketimci modellere belirli bir alternatif önererek gençlerin doğru yönde gelişmesini sağlayacak koşulların yaratılmasıdır. Bunun yol göstericisi de Kur'an ve hadislerdir. Bu açıdan, mağara uyuyanların hikayesi örnek gösterilebilir. (*Kelf suresi*)

Sarmalayan dünyanın kötülüğünü gören bu genç insanlar kelimenin tam anlamıyla mağaraya inzivaya çekildiler. Bu hikayede önemli olan nokta, bu gençlerin yalnızca bu dünyadan uzaklaşmış olmaları değil, aynı zamanda bunu birlikte yapmalarıdır. Bu, Müminlerin toplumu şekillendirmesi ve en hayırlı yönde harekete geçirmesi gerektiği anlamına gelir (gençlerin edindiği bilgiler pratikte birlikte uygulanmalıdır). Gençlerin maneviyatı ve ahlakının tüketimcilik tehlikesi ve kitle kültürünün belirli yönleri ile tehdit edildiği modern zamanlarla ilgili, çok daha derin anlamlar vardır. Dindar ve mütebedeyin gençlerin mümkün oldukça bir araya gelmelerini sağlayacak hem manevi gelişimlerine uygun hem de kendilerine çekici gelen şartları barındıran çözümler üretilmelidir.

Çözümlerin daha ayrıntılandırılarak tartışılması bu çalışmanın kapsamı dâhilinde değildir⁶⁰; bu meseleler şüphesiz daha çok çeşitli Müslüman derneklerinin ilgi alanı dâhilindedir. Bununla birlikte, Müslüman nüfusun çoğunluğunu oluşturduğu toplumlarda; kültürün, geleneğin ve tarihin İslamiyet'le yakından ilişkili olduğu ülkelerde bu tür koşulların yaratılmasının daha kolay olacağını belirtmekte fayda var. Müslümanların azınlık olduğu yerlerde, Müslüman gençler muhtemelen gayrimüslimlerin uygunsuz yaşam tarzlarını benimsemeye daha meyilli olacaklardır.

59 Aldous Huxley'in *Cesur Yeni Dünyası* (*Brave New World*) (1932), ve bazı filmler, *Zengin ve Sefil* (*Trading Places*) (1983) veya *Yaşıyorlar* (*They Live*) (1988), kayda değer örneklerdir.

60 Özel yöntemlerin kullanılması göz önüne alındığında, siber kültür de dâhil olmak üzere etişim araçlarının (İnternet) yanı sıra modern kültürün, gençlik oluşumunun ihtiyaçları için kullanılması gerekliliğinin altını çizmek gerekir. Bu konu elbette daha ayrıntılı analiz ve tartışmayı hak ediyor.

Modern zamanlarda, beraberindeki tüketimcilikle birlikte kitle kültüründen tam bir kopmayı var saymak, radikal bir varsayım olmasa da başarması oldukça zor görünüyor; kuşkusuz salt Müslüman yaşam tarzını benimsememiş olsa da Masscult'a tam aidiyet göstermemesi, gençlerin manevi ve dini gelişimi için çok daha faydalı olacaktır. Bu nedenle, Müslüman gençlerin çoğunluğu ile ilgili olarak, dini eğitime (farkındalığı arttırmak gibi büyük bir sorumluluk üstlenerek) ve aynı zamanda Müslüman gençlerin beraber vakit geçirebilecekleri ve bir şeyler yapabilecekleri sosyal koşulların yaratılmasına odaklanmak uygun bir tutum olacaktır. Bu, muhafazakar bir ailenin üyelerinden iyi örneklerle birlikte, belli bir değerler ölçeğinin geliştirilmesi sağlamalıdır. Başka bir deyişle, bu, birincil meselelerin (entelektüel gelişim, din, maneviyat) ikincilden (en geniş anlamıyla tüketmenin yanı sıra kendi heveslerini) ayrılmasına dayanan hayata dair belli bir tutum geliştirmek anlamına gelir. Dini, tüketme odaklı bir yaşama yalnızca bir ekeleni olarak gören gençlik ile ilgili olarak, bu yaşamın hala dini bir yaşam olup olmadığı tartışmalıdır. Belki de bu gibi durumlarda sadece dışsal, yüzeysel dindarlık ile ilgileniyoruz.

Kaynakça

- Adorno T. W., *The Culture Industry: Selected Essays on Mass Culture*, Routledge, London, 1995.
- Advertising and Society: An Introduction*, Pardun C. J. (ed.), John Wiley & Sons, Chichester 2013.
- Baughman J. L., *The Republic of Mass Culture: Journalism, Filmmaking, and Broadcasting in America Since 1941*, JHU Press, Baltimore 2006.
- Fromherz A. J., *Ibn Khaldun. Life and Times*, Edinburgh University Press, Edinburgh 2011.
- Fromm E., *To Have or To Be?*, Open Road Media, New York 2013.
- Fukuyama F., *The End of History and the Last Man*, Simon and Schuster, New York 2006.
- Gavriluk P. L., *Georges Florovsky and the Russian Religious Renaissance*, OUP, Oxford 2013.
- Handler R., *Critics Against Culture: Anthropological Observers of Mass Society*, Madison, University of Wisconsin Press, 2005.
- Kirsh S. J., *Media and Youth: A Developmental Perspective*, John Wiley & Sons, Chichester 2010.
- Macdonald D., *Masscult and Midcult: Essays Against the American Grain*, New York Review of Books, New York 2011.
- Popular Culture Theory and Methodology: A Basic Introduction*, Hinds H. E., Motz M. F., Nelson A. M. S. (eds.), Popular Press, Madison 2006.
- Secularisation in the Christian World*, Snape M., Brown C. G. (eds.), Ashgate Publishing, Ltd., Farnham 2013.
- Al-Sheikh E. H., *Major and Minor Signs of the Hour (Major and Minor Signs Preceding the Judgment Day)*, Dar Al Kotob Al Ilmiyah, Beirut 2014.

Stefaniuk T., *Does Mass Culture Mean a Crisis of Values? Dwight MacDonald's Position and the Issue of Its Topicality* [in:], "Kultura i Wartości", No 25 (2018), s. 25-52.

Stefaniuk T., *Scholars of Muslim Andalusia (711-1492): The Trans-Borderness of Science and Culture in Historical Context* [in:], *Atomization or Integration? Transborder Aspects of Multipedagogy*, Szerlag A., Pilarska J., Urbanek J. (eds.), Cambridge Scholars Publishing, Cambridge 2016, s. 159-175.

Varul M. Z., *Consumerism as Folk Religion: Transcendence, Probation and Dissatisfaction with Capitalism* [in:], "Studies in Christian Ethics", 2015, Volume: 28 issue: 4, s. 447-460.

Wilensky H. L., *Mass Society and Mass Culture: Interdependence or Independence?* [in:], "American Sociological Review", Cilt. 29, No. 2 (Apr., 1964), s. 173-197.

(Dr. Thomas STEFANIUK tebliğini sundu)

BAŞKAN – Efendim, ben de Dr. Thomas Bey'e teşekkür ediyorum, tebliğini vaktinde sundu.

Doğrusu ilginç ve güzel bir tebliğ. Tebliğde de ifade edildiği gibi kitle kültüründen ve tüketim kültüründen bütün yerel kültürler olumsuz yönde etkileniyor. Müslüman gençliği tehdit eden en temel unsurlardan biri olarak kitle kültürünün ve bunun yol açtığı, belli bir ideolojiyle, belli bir hayat tarzıyla, belli bir kültürle gelen tüketim kültürüne karşı dinî bir cevap, dinî bir respons verdiler doğrusu ve Kur'an'ı mübinden, Hz. Peygamber (s.a.s)'in hayatından örneklerle bu tüketim anlayışına karşı iç dinamiklerle nasıl tedbirler alınabilir bunlar üzerinde durdular.

Doğrusu, tebliğ, sunumundan daha geniş ve önemli noktaları da içeriyor. Müzakerecilerimizi de bu konuda dinleyeceğiz.

Ben şimdi üçüncü tebliğe geçiyorum. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyelerinden Dr. Sevd DÜZGÜNER. "Gençlerin Hz. Peygamber (s.a.s)'i Örnek Almasının Önündeki Engeller ve Çözüm Önerileri" başlıklı tebliğlerini bize sunacaklar.

Sevde Hanım, buyurun.

ORADA BİR PEYGAMBER VAR UZAKTA

Günümüz Gençlerinin Peygamberimize (sav) Yönelik Zihinsel Şemaları ve Duygu Dünyaları: Tespit, Problem ve Öneriler^{61*}

Dr. Öğt. Üy. Sevde DÜZGÜNER⁶²

ÖZET

İslam'ın evrensel bir din olması, onun tüm zamanlar ve tüm mekanlara yayılacak nitelikte olması demektir. Asırlardır farklı coğrafyalardan pek çok insan Müslüman kimliği ile yaşamaktadır. İslam'ın bireysel hayatlara yansıtılmasında ise şüphesiz peygamber efendimizin (sav) yüce örneğliğinin etkisi büyüktür. Onu tanımak, onu sevmek ve onun yaşadığı gibi yaşamak tüm Müslümanların hayat şiarıdır. Ancak günümüzde, hızla değişen teknolojinin yaygınlaştığı bir dünyada peygamber efendimizi tanımak ve bugünün şartlarında onu örnek almak, özellikle gençler için kolay değildir. Bu noktada gençlerin peygamber algıları ve kendileri ile onu konumlandıkları zihin şemaları önem arz etmektedir.

Gençlerin peygamberimize yönelik zihinsel şemaları ve duygu dünyalarını tespit etmek amacıyla bir araştırma ekibi kurulmuş ve ortaokul, lise ve üniversite öğrencileri üzerine bir dizi alan araştırması yapılmıştır. Farklı yıllarda, farklı örneklem gruplarıyla yaptığımız çalışmalar, bugünün gençlerinin peygamber efendimize yönelik algıları ve iç dünyalarında onunla kurdukları ilişki biçimlerini ortaya koymaktadır. Bu çalışmaların sonuçları, psikolojik ve sosyolojik bakış açıları ile ele alınarak literatürdeki diğer çalışmalarla karşılaştırılmıştır. Araştırma sonuçları, literatür ve sosyal hayat gözlemi ışığında hazırlanan tebliğ, bugünün gençlerinin peygamberimize bakışındaki önemli temaları içermektedir. Temalarda, teknolojik bir dünyada ve modern hayatta İslam'ı

61 * Bu tebliğde sonuçlarına değinilen araştırmaları yapan Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden Semanur Tiryaki, Zeliha Ulutaş, Zehra Karagedik, Tayyip Aydın, Hacı Ahmet Diri, Hamza Altundağ, Ahmet Derviş Çokyaşar ve Mahiye Şekerci isimli öğrencilere teşekkür borçluyum.

62 Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Psikolojisi Anabilim Dalı

yaşama zorluğu öne çıkmıştır. Bugünün gençlerinin zihnindeki peygamber imajı ve onu kendilerine örnek almalarının önündeki engeller de tespit edilmiştir. Tebliğ, gençlerin peygamber algısındaki hangi hususların desteklemesi ve düzeltilmesi gerektiğine dair öneriler sunmaktadır. Özellikle gençlere verilen din eğitiminde dikkat edilmesi gereken noktaların da altını çizmektedir.

Anahtar Kelimeler: Gençler, Peygamberimiz, Algı, Tespit, Problem, Çözüm

GİRİŞ

Gençlik dönemi, kişinin çeşitli psikolojik, fizyolojik ve manevi değişimler yaşadığı bir dönemdir. Bu dönemde birey, kendi kimliğini inşa etme, toplum içerisinde kendi olarak var olma ve hayatının anlamını sorgulama gibi süreçler yaşar (Yavuzer, 2001). Kim olduğunu ve ne uğruna nasıl bir hayat yaşayacağını belirlediği bu dönemde genç için din de önem kazanır. Çeşitli şüphe ve çatışmalar yaşasa da bu dönem gencin, diğer konularda olduğu gibi dini konularda da kendine bir yol çizdiği dönemdir (Peker, 2003).

Gençlerin kendi potansiyellerini fark edip doğru kararlar verdiklerinde ne kadar önemli işlere imza atabileceklerine dair şu iki örnek dikkat çekicidir. Bunlardan ilki peygamberimiz dönemindeki genç sahabelerdir. Aşağıdaki tablo bazı sahabenin Müslüman olma yaşlarını göstermektedir (Sarıçam, 2003):

SAHABE	YAŞI
Hız. Ali	10
Abdullah b. Ömer ve Ubeyde b. el-Cerrah	13
Ukbe b. Amir	14
Cabir b. Abdullah ve Zeyd b. Harise	15
Abdullah b. Mesud, Habbab b. Eret, Zubeyr b. Avvam	16
Talha b. Ubeydullah, Abdurrahman b. Avf, Erkam b. Ebi'l-Erkam, Sa'd b. Ebi Vakkas, Esmâ bint Ebî Bekr	17
Muaz b. Cebel ve Musab b. Umeyr	18
Ebû Musa el-Eşari	19
Cafer b. Ebî Talip	22
Osman b. Huveyris, Osman b. Affan, Ebû Ubeyde, Ebû Hureyre ve Hız. Ömer	25-31

Görüldüğü gibi ashabın güzide isimlerinden bazıları, yaşları 10 ile 30 arasında değişen gençlerdi. Benzer şekilde Kurtuluş Savaşı sırasında Çanakkale’de şehit olan askerlerimizin yaşları da şu fotoğrafta görülebilir:

Şu halde dinimizin de ülkemizin de en kritik zamanlarda gençlere emanet edildiği ve onların özverili çabaları ile bugünlere geldiği söylenebilir. Dolayısıyla gençlik dönemindeki insanlar dikkate alınmalı ve en iyi şekilde yetişmeleri için gerekli ortam hazırlanmalıdır. Günümüzde gençlerin dini konularda sağlam bilgiye ulaşması da aynı şekilde önem taşımaktadır.

Din eğitimi artık sadece aile ve formel alanda verilen eğitim ile sınırlı değildir. Başta internet olmak üzere gençler artık pek çok kanaldan din ile ilgili bilgi edinmektedir. Üstelik bu edinim, aile ve okulda aldığı eğitim şeklinde iradi olabildiği gibi sosyal medya paylaşımları ile birden karşılaşmak şeklinde gayri ihtiyari de olabilmektedir. Özellikle uydurma rivayetler örneğinde olduğu gibi doğru olmayan bilgiler bu kanalla gençlere ulaşmakta ve onların zihinlerinde yer edinmektedir. Farklı kaynaklardan gelen dini bilgilerin birbiri ile çeliştiğini gören genç ise bu duruma karşı bir tavır sergilemek durumunda kalmaktadır. Bir nevi doğru ve yanlış bilgilerden oluşan bir bombardıman altında kalan genç zihni, sağlam olan ile olmayan bilgiyi ayırt etmek için çeşitli ilke ve ölçütlere ihtiyaç duymaktadır. Ancak post-modernizmin her şeyin insanın algısına göre değiştiği yönündeki iddiasının “ortak ilke” kavramını yerle bir ettiği bir dünyada, gençlerin kendilerine yol haritası bulmaları güçleşmektedir. Envai kaynaktan gelen envai dini bilgi ile karşılaşan genç, kendi yolunu çizmekte şu tepkilerden birini göstermeyi tercih etmektedir.

1. Eğer karşılaştığı bilgi yığını gözünde çok büyüyorsa, doğru ve yanlış ayrımı yapmayı güç bulup tümünü reddetmeyi seçebilir. Bu seçim, kendini bugün ateizme ve

deizme yönelme olarak göstermektedir. Ayrıca dini inancı olduğu halde günlük hayatında dinin etkisine yer vermeyen gençlerin bu tutumlarının en önemli sebebinin bu bilgi karmaşasının uzağında kalmayı istemelerinin olduğu söylenebilir.

2. Eğer karşılaştığı bilgi yığını gözüne çok karmaşık geliyorsa bir bilgi kaynağını seçip onu esas alabilir ve bu kaynak dışındaki tüm bilgileri reddedebilir. Bu seçim de gençlerin radikalleşmesi veya bir cemaat liderine bağlanarak onun dışındaki tüm kaynaklara kendini kapatması şeklinde ortaya çıkar. Bu, tek kaynağa bağlanma tutumu belli bir lider veya ideolojiye bağlanmak şeklinde ortaya çıktığı gibi tek bir internet sitesini doğru kabul ederek diğerlerini göz ardı etme şeklinde de olabilir.

3. Eğer karşılaştığı bilgi yığını içerisinde sağlam olan ve olmayanları ayırma cesaretini gösterirse Kur'an ve sünnet temelli ana kaynaklara ulaşması gerekmektedir. Bu da sağlam bir din eğitimi almasını, buna ciddi bir zaman ve emek harcamasını zorunlu kılmaktadır. Çünkü peygamber efendimizden günümüze kadar birikerek gelmiş olan dini literatür de kendi içinde çok farklı görüş ve tutumları barındırmaktadır. Bu noktada sağlam kaynaklardan peygamberimizi tanımak ve onu örnek almak önem kazanmaktadır.

Tebliğde günümüz gençlerinin peygamber algısının tespit edilmesi ve gençlerin peygamberi kendilerine örnek almalarının önündeki engellerin belirlenerek çözüm önerilerinin sunulması amaçlanmıştır. Bulgu ve yorumlar, dört adet alan araştırmasının sonuçları ile yazarın kendi gençlik yıllarının yanı sıra gençlerle geçirdiği 13 yıllık akademisyenlik tecrübelerine dayanmaktadır. Bu çalışmalarda hem gençlerin peygamberimize yönelik genel algıları belirlenmiş hem de peygamberimizi bugünün şartlarında düşünceleri sağlanarak zihinsel kodları tespit edilmiştir.

ÇALIŞMADA ESAS ALINAN ALAN ARAŞTIRMALARI

1. “Gençlik Gözünde Efendimiz (sav)” isimli yarışmaya 45 adet üniversite öğrencisi deneme göndererek katılmıştır. Bu metinler yazar tarafından içerik analizine tabi tutulmuş ve gençlerin peygamberimizle ilgili yazılarındaki ana temalar belirlenmiştir.

2. Kız İmam Lisesi öğrencilerinden 103 kişiden “Peygamberimiz bugün yaşasaydı” cümlesini tamamlamaları istenmiştir. Öğrencilerin cevapları kâğıtlara yazması sağlanarak toplanmış ve analiz edilmiştir.

3. 20 tane İmam Hatip Lisesi öğrencisinden, 20 tane de Anadolu Lisesi öğrencisinden peygamberimize mektup yazmaları istenmiş ve metinler analiz edilmiştir.

4. 71 tane İmam Hatip Lisesi öğrencisi ile 44 tane Güzel Sanatlar Lisesi öğrencisine “Peygamberimiz şuan karşınızda olsaydı ona ne söyler veya ne sorardınız” sorusu yöneltilmiştir. Öğrencilerin cevapları yazılı olarak toplanarak analiz edilmiştir.

Araştırmaların yazılı metinler üzerine kurulmasında gençlerin kişisel bilgilerini gizleyerek kendilerini rahatça ifade etmelerini sağlamak amaçlanmıştır. Ayrıca gençler sınıf ortamı gibi bir alanda düşüncelerini herkese ilan etmeden cevap verdikleri için başkalarının düşüncelerinden etkilenmeleri azaltılmıştır. İlâveten sözlü beyan alıp not etme sırasında yaşandığı gibi veri kaybının önlenmesi sağlanmış ve gençlerin yazdıkları her kelime analize dahil edilmiştir. Aşağıda yer alan tespitler, yazarın tecrübeleri ışığında şekillendirilmiş, temaların desteklenmesi için öğrencilerin metinlerinden direkt alıntılar yapılmıştır.

GÜNÜMÜZ GENÇLERİNİN PEYGAMBER ALGISINA YÖNELİK TESPİTLER

Türkiye’de gençler arasında kendini Müslüman olarak tanımlayan gençlerin efendimize yönelik algılarında şu noktalar öne çıkmaktadır:

1. Mükemmellik

Gençlerin, zihinlerindeki en iyi, en doğru ve en güzel sıfatlarına dair tüm özellikleri peygamberimize yansıttıklarını söylemek mümkündür. Onlar için peygamber efendimiz kâmil insanı temsil etmektedir. İlginç olanı gençlerin, kendi dünyalarına göre bir mükemmellik algısına sahip olmalarıdır. Nitekim kişisel hayatında dini kurallara çok bağlı yaşayan gencin algısında dini kuralları tam olarak yerine getiren bir peygamber vurgusu öne çıkarken, kişisel hayatında hatalar yaptığını düşünen gencin algısında affedici peygamber vurgusunun öne çıktığı gözlenmiştir. Gençler kendi din algılarındaki ideal olanı, peygamberimize yansıttıkları için mükemmellik algıları çeşitlilik göstermektedir. Bu çeşitliliğin içerisinde hata ettiklerinde kızmayan, onları yargılamadan oldukları gibi kabul eden, güler yüzlü, merhametli, sevgi dolu olduğu kadar gençlerin bugün karşılaştıkları insanlarla yaşadıkları iletişimsizliklerin hiç birini yaşamayan, ibadetlerinde titiz, bu titizliği göstermeyenlere kızan peygamber algılarının olduğu da söylenebilir. Bu ideal yüklemelerinin içerisinde peygamber efendimize dair net bilgilerin olmaması dikkat çekicidir. Dolayısıyla gençlerin peygamberimize yönelik atıflarının büyük ölçüde bilgiye değil duyguya dayandığı söylenebilir.

2. Sevgi ve Özlem

Peygamberimizin gençler tarafından mükemmel bir örnek olarak algılanmasının doğal bir sonucu olarak gençler ona büyük sevgi beslemektedir. Bu duygularını açık sevgi cümleleriyle ifade ettikleri gibi kelimelerle ifade edilemeyecek kadar yoğun duygular yaşadıklarını belirtenler de olmuştur. Bir üniversite öğrencisinin ifadelerinde bunun örneğini görmek mümkündür:

“Hasrettik her şeyine: elif gibi duruşuna, aydan parlak yüzüne, misk kokuna, baldan tatlı sözlerine hep özlem duyanlardan olduk. Sevdik çok sevdik seni, en kalbi duygularımızla sevdik, kalbimizi muhabbetin kapladı ve bu ümmetin en kıymetlisi sen oldun ya Muhammed (s.a.v.).”

Bu sevginin özelliği ise eylem temelli değil duygu temelli oluşudur. Diğer bir deyişle peygambere yönelik sevgi, hayran olmak ve örnek almak şeklinden ziyade içsel duygulara dayalı romantik bir sevgidir. Bu sevgi, onu görememe gerçeğiyle birleşince kendini özlem olarak göstermektedir. Özlem ise daha çok onun asrında yaşamış olma hayalinde ortaya çıkmaktadır. Onu bugünün şartlarına getiren tahayyüller yok denecek kadar azdır.

3. Yakınlık ve özdeşleşme

Gençlerin bir kısmı peygamberimizle duygusal bir yakınlık kurmayı başarmışlardır. Bu durum, onu her an yanında hissetme, bir iyilik yapınca onun hoşuna gittiğini düşünme gibi örneklerde kendini göstermektedir. Bu yakınlık çoğu zaman onun sevgisini yüreğinde taşıma ve varlığını hissetme şeklindedir.

4. Uzaklık ve örnek alamama

Gençlerin büyük bir kısmı ise peygamberimizi kendine uzak hissetmektedir. Onu çok sevmelerine rağmen kendilerini ona layık ümmet olarak görmeme, zamanın değişmiş olması, onun gibi mükemmel olma ihtimallerini olmadığına inanma gibi sebeplerden dolayı kendilerini ona yakın hissedememektedirler. Bu durum, onların peygamberimizi örnek almaları ve kendilerini dönüştürmelerine de engel olmaktadır.

5. Kurtarıcı Olması

Günümüz gençlerinin peygamberimizle ilgili ifadelerinde onun kurtarıcı yönüne yaptıkları vurgu öne çıkmaktadır. Bir şekilde gençler, zihinsel anlamda peygamber imgesi ile karşılaştıklarında hemen ondan şefaati istemektedirler. Bugün yaşanan bireysel ve toplumsal problemlerin, onun yokluğundan kaynaklandığını düşünmektedirler. Dolayısıyla peygamber varken herkes iyi işler yapar, toplumda karmaşa olmaz; o yokken kaos olur şeklinde bir algıdan bahsetmek mümkündür.

Görüldüğü gibi gençler, peygamber efendimizin spesifik özelliklerini öne çıkarmamışlardır. Bunun yerine ona mükemmellik atfederek ona olan sevgilerini iletmış ve kendilerini veya ümmeti kurtarması talebinde bulunmuşlardır. Bu sonuç, gençlerin peygamber efendimizin kişiliği ve kişisel hayatına dair yeterli bilgiye sahip olmadıkları şeklinde yorumlanabilir. Nitekim ona yakınlık hissedenenlerin iki katı sayıda gencin kendini ona uzak hissediyor olması, gençlerin peygamberimizi günlük hayatlarına getirememeleri, bunun da onun günlük hayatındaki eylemlerini bilmemelerinden kaynaklandığı düşünülebilir. Gençlerin zihinlerinde peygamber algısında bu hususlar

öne çıkarken gençlerle peygamberimiz arasındaki iletişimde problemlili noktalar tespit edilmiş ve çözüm önerileri sunulmuştur.

GÜNÜMÜZ GENÇLERİNİN PEYGAMBER ALGISINDAKİ PROBLEMLER VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Yapılan alan araştırmaları ve kişisel tecrübeler neticesinde gençlerin peygamberimize yönelik algılarının en temelde, onu yücelterek sevmek ama kendini ondan uzak hissetmek şeklindeki iki noktaya dayandığı söylenebilir. Bu durum, gençlerin peygamberimize sevgi ve saygı duysa bile onu kendilerine örnek alamamaları ile sonuçlanmaktadır. Oysa bizzat Allah-u Teala tarafından peygamberimizin tüm insanlar, dolayısıyla bugünün gençleri için de en güzel örnek olduğu bildirilmiştir (Ahzap, 21). Bunun gerçek hayata yansması ve gençlerin kendilerini dönüştürecek bir motivasyona sahip olmalarının önünde bazı zihinsel engeller vardır. Gençlerin zihin ve duygu dünyalarındaki bu yanlış kalıplar çoğu zaman yanlış bilgiye dayanmaktadır. Günümüzde gençler, din ile ilgili konularda ve dolayısıyla peygamberimizle ilgili konularda aile, okul, sosyal çevre, televizyon, internet gibi pek çok kanaldan farklı bilgiler edinmektedir. Gençlerin dini bilgileri edindikleri bu kanal çeşitliliğine çalışmamızda göz önünde tutulmuştur. Bu nedenle “din anlatımında” veya “din eğitimcileri” gibi ifadelerin kullanıldığı bölümlerde gençlere ulaşan tüm kaynaklar kastedilmektedir. Çalışmamızda gençlerin peygamber efendimizle ilgili algılarında öne çıkan problemlili noktalar aşağıdaki şekilde tespit edilmiştir:

1. Uzaktan Sevme

Gençlerin peygamberimize büyük sevgi besledikleri bir vakiyadır. Ancak eş zamanlı olarak onu kendilerine uzak da hissetmektedirler. Bu iki durum birbiri ile çelişiyor gibi görünse de günümüz şartlarında manidar bir sonuçtur. Çünkü peygamberimiz gençler tarafından tarihte yaşamış önemli bir şahsiyet veya ideal bir insan olarak algılanmaktadır ve onu bugünün şartlarında tahayyül etmekte zorluk çekmektedirler. Bir üniversite öğrencisinin konu ile ilgili ifadeleri, gencin kendini peygambere uzak hissetmesine ve ona ulaşmanın önündeki engelleri aşma çabasına çarpıcı bir örnektir:

“Açıkça söylemek gerekirse Rasulullah (s.a.v) ile aramızda birçok duvarlar var ve bu duvarlar gittikçe de kalınlaşıyor. Bizler bu kalınlaşan duvarları vinçler getirerek yıkmalı, vinç bulamıyorsak küreklere sarılmalı, onu da bulamıyorsak elimize bir kaşık alıp bu duvarları yavaş yavaş oymalıyız. İşin önemine binanen daha da ileri gidersek kaşık da bulamıyorsak tırnaklarımızla ellerimizde yaralar çıksa, ellerimiz kan revan olsa dahi bu duvarları yıkmaya çalışmalıyız. Çünkü ancak Allah’a (s.a.v) ve Rasul’üne (s.a.v) tabi olmakla ve onlara yakın olmakla saadete ulaşabiliriz.”

Örnekte görüldüğü gibi gençler, peygamberimizle aralarında uzun mesafeler ve engeller hissetmektedir. Bu bulgu üzerine tarafımızdan gençlerin zihinlerinde peygamberimizle karşılaşmalarını sağlayacak çalışmalar tasarlanmıştır. “Peygamberimiz bugün yaşasaydı” cümlesini tamamlamalarını istediğimiz çalışmada da “peygamberimiz şu an karşında olsa ne söylerdin veya ne sorardın” sorusunu cevaplamalarını istediğimiz çalışmada da gençlerin peygamber efendimizi bugünün şartlarında tahayyül etmeleri sağlanmıştır. Ancak bulgular, gençlerin itikadi ve fıkhi konulara ile ondan şefaate istemeye odaklandıklarını göstermiştir. Bu durum, gençlerin peygamberimizle kurdukları iletişimde duygu (sevgi, özlem vb) ve düşünce (kelami sorular vb) boyutlarının öne çıktığı, onun sünnetini örnek almak şeklindeki davranış boyutunun ise gölgede kaldığı şeklinde yorumlanabilir.

Çözüm Önerisi

Gençlerin peygamberimizle duygu ve düşünce bazında iletişim kursa da onun güzel ahlakını kendi davranışlarına yansıtamamasının ardında bugünkü din anlatımının etkili olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim formel olan ve olmayan tüm dini bilgi kaynaklarına bakıldığında iman, ibadet, ahlak örüntüsünün bir arada olması gerektiği dile getirilse de dini göstergeler daha çok iman ve ibadet kısmına odaklanmaktadır. Bu söylem, “dinde esas olan iman, namaz ve tesettürdür ama kişinin çevresi ile kurduğu ilişkilerde ahlaklı olması da iyi olur” şeklinde bir gizli mesajı içermektedir. Dolayısıyla din anlatımında ahlak ortadan kalkmasa bile merkezi bir yere sahip olmamaktadır. Oysa Kur’an-ı Kerim (Kalem, 4) ve hadis-i şeriflerde (Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 272) güzel ahlakın da iman ve ibadet gibi esas unsurlardan olduğu yönündeki ifadeler oldukça nettir. Ahlak ise kişinin günlük davranışlarında kendini gösterir. Evden çıkarken, bir komşu ile karşılaştığında, trafikte yol alırken, akşam sofrada otururken gibi günlük rutinler önemsiz ve sıradan görülen işlerdir. Gençlerin İslam’ı bugünün şartlarında yaşayabilmesi için gün içerisinde vakitlerinin büyük çoğunluğunu geçirdikleri bu sıradan işlerde peygamberimizin nasıl davrandığını bilmesi gerekmektedir. Din eğitimi kanallarında peygamber efendimizin günlük hayatı içerisindeki güzel ahlakının bugünün şartlarında nasıl yaşanacağına dair örneklerin sayısının artırılması gerekmektedir. Örneğin peygamberimizin hayatından karelere dayanarak bugün trafikte araba kullanırken, sosyal medya paylaşım yaparken şunlara dikkat etmemiz gerekir gibi ifadeler kullanılabilir. Bugünün şartları ile peygamber efendimizin örneğini birleştiren anlatımlar yapılmalıdır. Okullarda bu konu üzerine projeler geliştirilebilir, gençlerin önce zihin dünyalarında sonra davranışlarında peygamberimizi bugüne getirmeleri sağlanabilir.

2. Yüceltme ve Alçaltma

Gençlerin peygamber algısında öne çıkan hususlardan biri, peygamberimize yükledikleri kutsiyettir. Gençler efendimizin yüce bir peygamber olduğunu kabul etmekte ve ona hayran olmaktadır. Ancak bu iletişim biçimde dikkat çeken husus, peygamberimizin yüceltilmesinin bir noktadan sonra onun örnek alınması önünde bir engel teşkil etmeye başlamasıdır. Nitekim kendisini sıradan bir kul, peygamberimizi de yüce bir varlık olarak gören gençler, onun söz fillerini önemseseler bile kendi hayatlarına uygulamamaktadırlar. “Ben zaten onun gibi olamam” cümlesi elinden geldiğince daha iyi bir Müslüman olma motivasyonuna da ket vurabilmektedir.

Çözüm Önerisi

Genelde toplumumuzdaki Müslümanlarda özelde ise gençlerde görülen bu algı, *mükemmeliyetçi dindarlık* algısı ile örtüşmektedir. Her yönüyle mükemmel olan bir peygambere layık ümmet olmak için her yönüyle mükemmel bir Müslüman olma beklentisi vardır. Namazlarını tam kılamama endişesiyle namaza başlamayan kişi bu duruma örnektir. Oysa bu bakış açısı gerçekçi değildir. Çünkü insan hatadan uzak bir varlık değildir. Ancak kişi, hatalarının çok olduğunu düşünmeye başlarsa bunlara kendince bir açıklama getirme ihtiyacı hisseder. Bu noktada peygamber efendimizi yücelterek kendisini de aşağı çekerek dini motivasyonunu düşürebilir. “O yüce bir peygamberdi, bense aciz bir kulum” cümlesi devamında “ben onun gibi olamam, o zaman kendimi dönüştürmek için çaba sarf etmeme gerek yok” gibi bir yanlış düşünceye dönüşebilir. Psikolojik anlamda da uzak hedefler inandırıcılığını yitirir ve kişinin o amaca ulaşmak için çaba göstermesini engeller. Buna benzer bir zihinsel süreç peygamber efendimizi yücelterek kendimizi alçaltmak şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu ifade, peygamber efendimizin fazla yüceltilmemesi gerektiğini ima ettiğimiz şekilde anlaşılmalıdır. Bilakis onun yüce bir peygamber oluşunun izlerinin günlük hayatında da aranması gerektiği ileri sürülmektedir. Kur’an-ı Kerim’de Allah, peygamberimizin insan yönünü özellikle vurgulamış (Fussilet, 6) ve tüm insanlara örnek olarak gösterilmiştir (Ahzap, 21). Şu halde gençlere din anlatılırken peygamberimizin tüm zamanlara ve tüm coğrafyalara örnek olarak gönderildiğinin altı çizilmelidir. Müslümanın bencilce bir egoya sahip olmaması ama kendini küçük görmeyerek Allah’ın ona verdiği değeri de fark etmesi sağlanmalıdır. Bunun için özgüven kavramının yanı sıra özdeğer kavramına vurgu yapmayı önerebiliriz. Peygamber efendimizin de bir insan olarak zor şartlar içinde bulunduğu ve o şartlarda doğruluktan ayrılmadığı vurgulanmalıdır. Onun örnek almanın *onun gibi olmakla* değil, *onun gibi olma çabasında olmakla* gerçekleşeceği belirtilmeli, sonuç odaklı değil süreç odaklı bir dil benimsenmelidir. Nitekim sonuç odaklı din anlatımı daha çok belli eylem kalıplarının yerine getirilmesi gerektiğine odaklanırken, süreç odaklı din anlatımı bireylerin içinde bulunduğu şartlarda elinden gelenin en iyisini yapma çabasını içerir. Örneğin sonuç odaklı din anlatımında ibadetlerin şeklen yerine getirilmesi gerektiği öne çıkarken, süreç odaklı din anlatımında bu ibadetleri yerine

getirirken kişinin içinde bulunduğu hal öne çıkar. Kur'an-ı Kerim'de de Allah (c.c), "namaz kılın" ifadesi yerine "namazlarınızı dosdoğru kılın" (Bu ifade sadece Bakara suresinde 5 kez geçmektedir:3, 43, 83, 110 ve 177. ayetler), "namazlarınızı koruyun" (Bakara 238; En'am 92; Mü'minin 9) gibi ifadelerle namazı emretmektedir. Dahası O, namazı şeklen yerine getirse de onun ruhuna uygun davranmayan yani gösteriş için ibadet edenleri (Ma'un 4-5) ve namazı kılsa da bunu isteksizce yapanları (Nisa 142) açıkça eleştirmiştir. Görüldüğü gibi esas olan ibadetin yerine getirilmesi değil, yerine getiriş şeklidir. Diğer bir deyişle sonuç değil süreç önemlidir. Gençlerin peygamber efendimizi örnek alırken de sonuç değil süreç odaklı olmaları sağlanmalıdır. Din anlatımında gençlere "her an mükemmel olan" değil "her an mükemmel olmaya çalışan" kişiler olmaları öğütlenmelidir.

3. Bugünü Eleştirme

Gençlerin zihinlerinde en çok yer alan yanlış kodlardan biri de günümüz şartlarında dini yaşamanın çok daha zor olduğu inancıdır. *Ahir zaman* olarak da gelenekte yer edinen inancın peygamber efendimiz hadislerine uzanan bir temeli olduğu doğrudur ancak dinin gereklerini yerine getirmenin güç olduğu fikri gençleri dini duygu ve eylemlere yöneltmekten alı koyan bir noktaya ulaştığında problem arz etmektedir. Bir üniversite öğrencisinin ifadeleri bu duruma örnektir:

"Uzaklaşıyoruz Efendim. Her gün biraz daha, kendimizden. Aynalar şehrinde kendimize yabancılaşıyoruz. Sen ki bir insanlık timsali bizlere, hayatını hakkıyla nakşedemiyoruz ömrümüze. Ahir zamanda "ümme" sıfatını sana layık kuşanamıyoruz. Kuşatamıyoruz İslam'ın nuruyla tam manasıyla kalelerimizi. Kelimelerden uzaklaşıyoruz, ilk emirden. Ahir zaman diyorlar, sıfatlaşıyoruz".

Gençlere verilen din eğitimi, peygamberimizin zamanında da Müslüman olmanın kolay olmadığını, ashabın pek çok tehlikeyi göze aldığını hatta bizzat peygamber efendimizin büyük zorluklar atlattığını belirtmektedir. Ancak gençlerin zihni bu bilgiyi algılamak zaman farkının etkisinde kalmaktadır. Nitekim bugün dünya hızlı bir değişim süreci yaşamaktadır. Sanayileşmenin peşinden gelen şehirleşme, modernleşme, küreselleşme ve post-modernizm gibi kitlesel dönüşümler gençlerin bireysel dünyalarında etkisini göstermektedir. Bu durum da onların zihninde, içinde bulundukları zaman diliminde İslam'ı yaşamanın çok zor olduğu hissini uyandırmaktadır. Gençlerin, içinde bulundukları zaman dilimini eleştirmelerinde İslam dışı olarak algıladıkları akımların etkisine maruz kalmaları etkili olmuştur. Bir üniversite öğrencisinin ifadeleri bulgular arasındadır:

"Biz kim miyiz Efendim? Biz yerden aldığı çakıl taşlarını başına taç eden; ama başının üstünde duran yıldızlara hiç bakmayan, başkalarının sözlerini ezberleyen, barışı Amerikalı-

lardan, insan sevgisini İngilizlerden, sanatı Fransızlardan öğrenen, duvarlarına suretten ibaret şarkıcı posterleri asan, televizyonda kim en çok küfür ediyorsa onu seyreden, Filistinli çocuklara kayıtsız kalan ama Avrupa yakasında kahkahalarla boğularak senden uzaklaşan ...”

Çözüm Önerisi

Gençlere yönelik din eğitiminde İslam'ın tüm zamanlara gönderilmiş evrensel bir din olmasının onun, her zaman diliminde yaşanabilir bir din olduğu anlamına geldiği vurgulanmalıdır. Çünkü “Allah Teâla buyuruyor ki: Âdemoğlu dehre (zamana) söverek bana eziyet verir. Halbuki ben dehrim (zamanın yaratatıyım). Her şey benim elimdedir. Geceyi, gündüzü ben idare ederim” (Buhârî, Tefsir 45) şeklindeki hadis-i kutside peygamberimiz bu konuda tavrımızın ne olması gerektiğini net bir şekilde ifade etmiştir. Zamana insanı etkileme gücü atfedip, başa gelen kötülüklerden zamanı sorumlu tutmak peygamberimizin onayladığı bir durum değildir (Karahana, 2008). Gençlerin zihinlerindeki bu algının değişmesi için bugünün şartlarında yaşayan ve iman-ibadet-ahlak dengesini kurmuş Müslümanların örnek verilmesi önerilebilir. Peygamberimiz zamanının sosyolojik bir bakış açısıyla ele alınması ve o toplumun şartlarında peygamber efendimizin tutumlarının bugüne de örnek verilebileceği şeklinde bir anlatım benimsenebilir. Bu noktada psikolog Eric Fromm'un sahip olmak ve olmak yönelimlerine değinebiliriz. Fromm insanların hayat karşı iki yönelim benimsediğini ileri sürer. “Sahip olmak” yönelimli insanlar kendilerini sahip oldukları üzerinden anlamlandırır. Örneğin iyi bir işe, marka bir otomobile, başarılı bir çocuğa sahip olmak, bu kişiler için kendilerini tanımlama vesilesidir. “Olmak” yönelimli insanlar ise sahip olduklarıyla değil kendi kişilikleri, yetenekleri, potansiyelleriyle var olan kişilerdir. Güler yüzlü olmak, çalışkan olmak, yeniliklere açık olmak gibi özellikleriyle tanınırlar (Fromm, 1994). Bu tespiti peygamberimiz zamanı ve günümüz şartlarına uyarladığımız zaman karşımıza şöyle bir tablo çıkar. Peygamber efendimiz zamanında toplum içinde saygın birisi olmanın, seçkin bir aileden gelmiş olmak, mal mülk ve zenginliğe sahip olmak ve sözlü edebiyata hakim olmak gibi kriterleri vardır. İnsanlar, ahlaklı olup olmamalarına göre değil de sahip oldukları güç üzerinden değerlendirilmektedir. Böylesi bir toplumda peygamberimiz, henüz genç yaşında güvenilir oluşu ile yer edinmeyi başarmıştır ve örnek alınması gereken taraf burasıdır. Daha açık bir ifade ile peygamber efendimiz, insanın sahip oldukları üzerinden kabul gördüğü bir toplumda kendi ahlakı ile tanınmayı başarmıştır. Günümüzde de sosyal ortamlarda insanlar sahip oldukları (marka, kariyer, aile vb.) ile var olmaktadır. Oysa böylesi bir ortamda dahi kişi, sahip olduklarıyla değil kendi kişilik ve karakteriyle var olabilmelidir. Gençlere yönelik din anlatımında, zaman farkına odaklanmadan içinde bulunulan şartlarda elinden gelenin en iyisini yapma fikri öne çıkarılabilir.

4. Bilişsel Kutuplaşma

Günümüz gençlerinin -ve hatta yetişkinlerinin- oldukça büyük bir bölümü günün şartları ile peygamberimizin hayatını birleştirememektedir. Zihinsel şemalarında dini öğeler ile moda, teknoloji, basketbol gibi bugün hayatın içindeki unsurlar tam zıt noktalara kodlanmıştır. Bir üniversite öğrencisinin ifadesi konuya ışık tutmaktadır:

“Günümüzde genç olmak, Müslüman bir genç olmak nedir? Elimizden Kur'an-ı Kerim yerine telefonlarımızı düşürmemek; abdestimiz bozulduğunda değil, şarjımız bittiğinde üzülme adeta kahrolmak. Hacca, umreye gitmek için değil, son model telefonu, bilgisayarı alabilmek için paralarımızı biriktirmek; alarmı, sabah namazı için değil basket maçını izleyebilmek için kurmak; hayırda değil, modayı takip için yarışmak. İslam dini sanki sadece yaşlılara gelmiş gibi davranmak, ölümün soluğunun enseminde olduğunu unutmak. Âlemlere rahmet olarak gönderilen Efendimiz (sav)'in sevgisi yerine dünyevi sevgilere dalmak”

Gençlerin zihin dünyalarındaki kutuplaşma, gün içinde meşgul olunan işler ile peygamberimizin öğütleri arasında görüldüğü gibi Batı kaynaklı fikirlerle İslam medeniyeti arasında da görülmektedir.

“Batının düşünürleriyle hayatı karmaşık ve daha cazip hâle getirmiştin çoktan. Descartes ile Aristoteles'in zihin havuzlarında yüzerken Hasan-ı Basri'nin kadere iman etmiş düşünceleri genç kanıma pespaye geldi. Maslow'un piramidini her şarta uyarlayan bıyığı yeni terlemiş delikanlılar biz, Abdülkadir Geylani'nin on kurallık piramidini merak eder miyiz? Muhallif olma fikri de genç kanlarımızı çekiyor. Baktığımızda sağ-sol kavramları ne kadar bizden değilse de şu gün sağcı hizipte yer alan bizler sağ ile ilgisiz her şeyi davetkâr bulmaktayız. Mefhum karmaşası güzel çünkü. Bu hâlin cezbesi içinde ruhlarımızın ömründen çalmak güzel. Arkamızda Peygamber, yolunu işaret edip “Sade yaşayın.” diyor. Duyar mıyız? Nefsimizin delikanlılıkları. Durup durup ölmeyi de pek severiz ama Yunus Emre gibi değil, naaşımız ancak melankolizmden çıkıyor”

Bu noktada gençler, kapana kısılma psikolojisi ile karşı karşıya kalmaktadır. Çünkü telefon, internet gibi güncel olguları hayatlarından çıkarmaları mümkün değildir. Bunların olduğu yerde de dinin yaşanması güçleşmekte algısı vardır. Benzer şekilde gençler, Müslüman olmayan düşünür ve toplumların şekillendirdiği bir dünyada yaşamakta ancak bu fikirlerle İslam'ı birleştirmekte güçlük çekmektedirler. Aristo'ya mesafeli durup onun fikirlerini İslami düşünce ile birleştiren İbn Rüşd'e kucak açmak mantıksızlığına düşebilmektedirler. Fikir ve uygulama noktasında iki kutup arasında savrulan gençler içsel bütünlüklerini yakalamadıklarını ifade etmektedir. Hem teknoloji ve internetten kopamayıp hem de dinden uzak hissetmek ise bir sonraki maddede değinileceği gibi kendilerini suçlamalarına yol açmaktadır.

Çözüm Önerisi

Günümüz gençlerinin peygamberimize yönelik algılarında en büyük orana sahip olan tema bilişsel kutuplaşmadır. Zaman içerisinde bu kutuplaşma din ile dünya ayrımı şekline dönüşmekte ve gençler dünya meşgalesinden kopamadıkça kendilerini sekülerleşmiş hissetmektedirler. Din ile dünya işlerinin bu kadar ayrı noktalara itilmesi ise uzuna vadede deizm fikrine zemin hazırlamaktadır. Bu nedenle gençlere yönelik din anlatımında öncelikli olarak bu ayrı kutupların birleştirilmesi gerekmektedir. Aslında teknoloji bizatihi din ile ilgili konulardan uzak değildir. Bugün artık WhatsApp grupları, hatimlerin dağıtıldığı, Cuma mesajlarının gönderildiği, tesbih halkalarının oluşturulduğu gruplardır. İnternet siteleri ve YouTube videoları arasında dini içeriğe sahip olanların sayısı azımsanmayacak kadar yüksektir. *Dini Kimliklerin Sosyal Medyada Akışkanlaşması: Siber-Etnografik Bir Araştırma* isimli çalışmasında Dereli (2018) gençlerin büyük ölçüde internet kaynaklardan dini bilgi edindiklerini ortaya koymuştur. Ancak onlar, sosyal medyadaki sanal kimlikleri ile dini kimliklerini nasıl bir araya getirecekleri konusunda güçlük çekmektedir. Mesela sosyal medya paylaşımları ile mahremiyet bilinci ve sınırları onlar için bir soru işaretidir. Bu çalışmada gençlerin dini gerekçelerle sosyal medya hesaplarını kapattıkları veya buna teşebbüs ettikleri bulgulanmıştır. Sosyal medyadan uzak kalamayan gençlerin ise bunu “tebliğ” yapmak için diye meşrulaştırma ihtiyacı hissettikleri ortaya çıkmıştır. Bu durum dahi yaşadıkları bilişsel gerilimin göstergesidir (Dereli, 2018). Sadece sosyal medya ile ilgili değil genel olarak hayatlarına dair algılarında ise şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır. Gençler gün içerisinde meşgul oldukları sosyal medya aktiviteleri, spor müsabakaları, alış-veriş saatleri gibi etkinlikleri din-dışı eylem olarak görme eğilimindedir. Bu eylemleri yaptıkları zaman, buralarda fazla vakit geçirdikleri zaman kendilerini dine ve peygambere uzak hissetmektedirler. Dolayısıyla gençlere verilen din eğitimi kanallarının dini öğreti ile günlük aktiviteleri bir arada ele alması gerekmektedir. Örneğin çevre bize emanet verildiği için onu korumanın İslam’ın gereği olduğu, hayvanlara zarar vermenin dinen doğru olmadığı, hatta ihramlıyken bir sivrisineğe dahi dokunulmadığı, trafikte emniyet şeridinden gitmenin de bir kul hakkı olduğu gibi örnekler gündeme alınmalı, günlük hayat eylemleri ile din birleştirilmelidir. Peygamberimizin, gülümsemenin sadaka olduğunu müjdelemesi dahi bu bilinçle hayata geçirildiğinde gençlerin yanlış kodları kırmasına yardımcı olacaktır.

Bilişsel kutuplaşmanın ortadan kaldırılması için bugünün dünyasının hayatımıza getirdiği yeniliklerin yapısal olarak kötü olmadığını ancak onu kullanma biçimimize göre iyi veya kötü olarak nitelendirilebileceği de açıkça ifade edilmelidir. Gençlere yönelik yargılayıcı yaklaşımdan vazgeçilmelidir. Onların ahlaken bozulduğu, internet bağımlısı haline geldiği ve bireyselleşerek narsistleştiği şeklindeki söylemden kaçınılmalıdır. Bu tespitlerin bazı sağlam dayanakları olsa bile faturanın sadece gençlere kesilmesi doğru bir yaklaşım olmaz. Zira günümüzde internette çokça vakit geçiren, televizyon dizilerini kaçırmayan yetişkinlerin sayısı da az değildir. Dünyanın değişmekte olduğu

ve yaşlı, yetişkin, çocuklar gibi gençlerin de bu değişimden etkilendiği fikir daha isabetli bir tespit olur (Düzgüner, 2015).

Diğer taraftan gençlerin zihinlerinde teknoloji ile dini birleştirmenin yolu sadece internette daha çok ayet hadis paylaşmak değildir. Ezbere tekrarlanan bilgi cümlelerinden ziyade gençlerin teknoloji kullanım ilkelerine ihtiyaçları vardır. Onlara, teknoloji ve interneti tüm varlıkların hayrına olacak işler için kullanmalarının esas olduğu anlatılmalıdır. Bu noktada şu önermeden bahsedilebilir. Sanal âlem ile bu dünya arasında sorumluluk farkı yoktur. Bu dünyada doğru olan, sanal âlemde de doğrudur; bu dünyada yanlış olan sanal âlemde de yanlıştır. Bugün artık internette, hayvanlara bir kap su verme kampanyası başlatma, savaş mağdurları için eşya toplama, bir kitap okuyup fikir paylaşma gibi eylemler yapılabildiği gibi yalan söyleme, gıybet etme, iftira atma, hırsızlık yapma gibi eylemler de yapılabilmektedir. Ancak bireyler, günlük hayatta yapmadıkları davranışları sahte hesaplar açarak sanal âlemde yapabilmektedirler. Onlara bundan mesul oldukları hatırlatılmalıdır. Din-dünya ayrımı olmadığı gibi bu dünya-sanal âlem ayrımının olmadığı belirtilmelidir. Allah ve peygamberle içsel sevgi bağını kuran genç, onların her an yanında olduğu bilincini kazanırsa bugün nasıl davranması gerektiğine dair yol haritasını da kolayca edinmiş olacaktır. Böylece de içsel bütünlüğünü sağlamış ve bilişsel kutuplaşmadan kurtulmuş olacaktır. Tarafımızdan sıkça kullanılan şu cümlelerin gençleri etkilediği gözlenmiştir: “Allah âlemlerin Rabbidir, sanal âlem de buna dahildir”.

5. Suçluluk Hissetme

Gençlerin peygamberimizle ilgili duygu ve düşüncelerinde sıkça dile getirdikleri bir konu da suçluluk psikolojisidir. İlginç olan nokta, kendileri genç olan bireylerin yine gençleri sıkça eleştirmeleridir. “Ömrünü boşa harcamak, dünyalık işlere kendini kaptırmak, günaha bulanmak” gibi ifadeler 60-70 yaşlarındaki insanların kullanması durumunda daha anlaşılır iken yaşları 10 ile 22 arasında değişen gençlerin büyük ölçüde bu kalıplara başvurmaları meselenin farklı bir boyunu ortaya çıkarmaktadır. Örnekler şu şekilde sıralanabilir:

Hayalinde dahi peygamberimize yaklaşamayan bir üniversite öğrencisinin ifadeleri:

“Efendim ben gözümü kapatınca evinin kapısında Hz. Hatice’yi güllerle uğraşırken görüyorum ama sana adım atamıyorum. Neden mi bu ömrü boşa harcıyorum çünkü. Seni anlatacak iki kelimeyi bile bir araya getiremiyorum.”

“Peygamberimiz şuan karşında olsaydı ona ne söyler veya ne sorardın” sorusuna cevap veren bir lise öğrencisinin ifadeleri:

“Dilim tutulur daha konuşamazdım herhalde. Ne diyebilirim ki? O bize yani ümmetine o kadar güvenirken biz ona nankörlük ettik. Ona hürmetsizlik etmişken onun yüzüne bile bakabilmeye nasıl yüzümüz olabilir ki?”

“Peygambere Mektup” isimli yarışmadan ikincilik ödülü alan bir ortaokul öğrencisinin ifadeleri:

“Senin sevgini kazanabilmek için ne yapabilirim ya Rasulallah? Kendimi o kadar dünya işlerine kaptırmışım ki, ben bile ne yaptığının farkında değilim. Sanki sonbaharda bir ağaçta kalmış son yaprak gibi kendimi yalnız hissediyorum. Rüzgar beni almış koparmış, uçuyorum bilmediğim yerlere. Rüzgarın eline esir olmuşçasına, dünyanın zevklerine esir olmuşçasına, rüzgarla uçuyorum. Sonra bir nur denizine düşüyorum. O sensin ya Rasulallah!”

Bu örneklerin oldukça düşündürücü olduğu ortadadır. İslam’la belki de mükellef olmamış veya mükellef olalı henüz birkaç yıl olmuş gençlerin bu denli suçluluk hissetmeleri ancak algı farkı, öğrenilmiş tutum ve kodlamalar ile açıklanabilir. Görülen o ki gençler, yukarıda değindiğimiz yüceltme ve alçaltma, zaman farkı, bilişsel kutuplaşma gibi nedenlerle içsel bütünlüklerini kaybedince kendilerini hataya batmış görmekte ve suçluluk yaşamaktadırlar. Dikkat çekici olanı, peygamberi kendine örnek alsa bile bazı gençlerin bu duygudan kurtulamayışıdır. Bir üniversite öğrencisinin ifadeleri buna örnektir:

“Ben, Resûlullah’ı içtenlikle sevmenin ecrine bile talip olamayan güruhtanım. Vicdanım bana acıyor olmalı. Oysa sorsanız Allah lafzı düşmez dudaklarımdan, ezgilerle coşarım: “Sökülmez dilimizden lâ ilâhe illâllah!”; her Cuma bol bol salâvat getiririm, bol ama O’nu görmemi sağlamayacak denli az. Hele sünnetleri elimden geldiğince ihmal etmem. Sahiden, Resûlullah’a sevgimin nişanesi olduğundan mı yahut sevmiyorum gibi olmasın endişesinden midir sünnetleri terk etmeyişim? Ne kepaze endişe.”

Suçluluk, insanın benlik algısını olumsuz etkileyen bir tecrübedir. Suçluluk, yüksek dozlarda yaşanırsa kişinin içinde bulunduğu durumdan tam zıt kararlar vermesine neden olabilir. Bu durum dini konular için de geçerlidir. Kişi, bir günah işlediği zaman hiç suçluluk duymazsa yani yaptığının hata olduğunu kabul etmezse dine yönelmez. Diğer taraftan kişi, bir günah işlediği zaman çok aşırı suçluluk duyarsa yani kendine çok kızarsa da dine yönelmez. Kişinin bir hata yaptığında tevbe ederek Allah’a yönelmesi, ancak belli bir ortalama suçluluk duygusu ile gerçekleşmektedir. Nitekim aşırı suçluluk duygusu kişi üzerinde bir baskı oluşturur ve çok baskı hisseden kişi bir süre sonra buna tepki gösterir. Yaşları 23 ile 33 arasında değişen 25 gencin, İslam’dan çıkarak Hristiyan olmayı tercih etme nedenleri arasında “suçluluk ve günahkarlıktan kurtulma” isteğinin olması bu durumu açıklamaktadır (Hökelekli ve Çayır, 2006). İslam gibi her çocuğun tertemiz bir fitrat ile doğduğunu ve Allah’ın çok merhametli olduğunu söyleyen bir

dinden insanın asli günahla doğduğunu iddia eden dine geçerken suçluluktan kurtulma isteğinin öne çıkmış olması çok üzücü bir durumdur. Suçluluğun dozajı önem taşımaktadır. Gençler, bu duyguyu uzun süre yaşadıklarında ise duyarsızlık geliştirerek apatik olabilirler.

Çözüm Önerisi

Gençlere yönelik din eğitimi kanalları, yüklediği suçluluğun dozajına dikkat etmelidir. Buradaki hassas doz, ne tüm hataların affedileceği inancına yol açacak kadar düşük ne de hata yapınca bir daha geri dönüşün olmayacağı fikrine ulaştıracak kadar yüksek olmalıdır. Gençlik döneminde insanlar pek çok tecrübeyi deneyimler. Bunların tamamen günah olduğu düşüncesi doğru değildir. Diğer taraftan peygamberimizin hadislerinde günahların küçük ve büyük olanları vardır. Bugünkü günah algımızda hangilerinin büyük, hangilerinin küçük olarak algılandığını bir kez daha gözden geçirildiğinde peygamber efendimizin sınıflandırması ile uyumlu olmayan noktalar görülür. Peygamberimiz, büyük günahlar içinde Allah’a şirk koşturmak ile yalan söylemeyi bir arada saymaktadır (Buhari, 6219). Günümüzde gençlerin de yetişkinlerin de yalan konusunda büyük tepki göstermediklerini ancak internette veya alışveriş merkezlerinde biraz fazla vakit geçirince suçluluk duygusu yaşadıklarını gözlemlemek mümkündür. Oysa yalan haramdır, internette ve alışverişte vakit geçirmek ise İslam’a uygun bir şekilde yapılabilir. Yani salt kötü bir eylem değildir. Dolayısıyla gençlere eğitim verilen tüm kanallarda onların din ile ilgili konularda olumlu tecrübeler yaşamalarını sağlayacak projeler geliştirilmeli, olumsuz tecrübelerinin sayısı azaltılmaya çalışılmalıdır. Daha açık bir ifade ile genç, bir hata işlediğinde suçluluk duymalı ama bir iyilik yaptığında da bunun mutluluğunu yaşamalıdır. Yapılan iyi işler ve ibadetler zaten yapılması gereken görev olarak anlatılırsa gençler, bunları yerine getirince bir olumlu içsel tecrübe yaşamaz. Sadece görevini yerine getirmiş olduğu hissini yaşar ve bu durum zihinlerinde olumlu bir tecrübe olarak kaydedilmez, “mecburdum yaptım” gibi bir mantık cümlesi olarak kaydedilir. Diğer taraftan hata yaptığında suçluluk tecrübesi kaydedilirse burada problem ortaya çıkar. Bu durum aslında her insanın mantıken kabul ettiği bir durumdur. Bir hata yaptığınızda (bir çalışan bir evrakı gözden kaçırdığında, bir öğrenci düşük not aldığında, bir anne yemeği yaktığında vs) çevrenizin sizi acımasızca eleştirdiğini düşünün. Aynı kişiler, güzel bir iş yaptığınızda (bir çalışan diğerlerinden daha üstün performans sergilediğinde, bir öğrenci sınıfın en yüksek puanını aldığında, bir anne emek ve zaman harcayarak enfes bir yemek yaptığında vs.) ise “afetin, helal olsun” demek yerine “zaten yapman gerekirdi” diye cevap verirse kendinizi değer görmemiş hissedersiniz. Olumsuz davranışın cezalandırılıp olumlu davranışın pekiştirilmediği durumlarda olumlu davranışlar zamanla gücünü kaybeder. Nitekim gençlere din ile ilgili tecrübeleri sorulduğunda suçluluk gibi olumsuz tecrübelerini hızla hatırlar ama buna mukabil mutluluk, huzur gibi olumlu tecrübeleri hatırlamazsa dinden uzaklaşmaya

başlar. Din, iç kaynaklı değil dış kaynaklı bir olguya dönüşür. Bunun önüne geçmek için onlara verilen din eğitiminde sadece ibadetlerin nasıl yapılacağı anlatılmamalı, ibadetlerin tadı da anlatılmalıdır. Ayakları şişene kadar ibadet eden peygamber örneği hemen zihninizde büyük bir güçlük gibi anlaşıyorsa burada bir kodlama hatası var demektir. Peygamberimizin bu hali, kendini dahi unutarak Allah'a yönelmenin, kendini aşarak tam bir huzura erişmenin örneğidir. Bu noktada dinin ibadet ve ahlak boyutunun, kişi üzerindeki olumlu psikolojik etkilerinin öne çıkarılarak anlatılması önerilebilir. Dahası tecrübe anlatılarak öğretilmez, yaşatılması gerekir. Bunun yolu da başta camiler olmak üzere dinin işlendiği tüm ortamlarda bilgi veren kişinin aynı zamanda o tecrübeyi yaşayan ve yaşatan kişi olması da gerekmektedir. Gençlerin, ibadet ederken, iyilik yaparken mutluluk ve huzurla kendinden geçen örnek Müslümanlar görmeye ihtiyaçları vardır. Aksi takdirde din, bir tecrübe değil bilgi yığını haline gelmektedir. Bilginin az veya çok olması da tecrübe üzerine etkili değildir. Din eğitimcileri, dinin anlatılan değil yaşanan ve yaşatılan bir tecrübe olduğunu hatırlarında tutmalıdır. Çünkü gençleri dini yaşamaya çağırırken onlara Allah'ın ifade ettiği gibi dünya ve ahiret mutluluğu vaad etmeleri gerekir. Ancak gençlere verilen din eğitiminde, "istediklerini yapamayacaksınız, dünyada mutlu olamayacaksınız ama ahirette kurtulacaksınız" gibi bir gizli mesaj olursa bu hem İslam ile örtüşmez hem de gençleri İslam'a çekmez. Bir köpeğe su verdiği için affedildiği müjdesine mazhar olan kadın örneğinde olduğu gibi gençlere yapılan küçük iyiliklerin de büyük ecirleri olduğunu anlatmak yerinde olabilir. Din eğitimi veren tüm kanallarda, hata yapmaktan kaçınmak gerektiğini ama hata yapınca hemen tevbe etmeyi, Allah'ın affedemeyeceği kadar büyük bir günah olmadığını sadece bu günahta ısrar etmemek gerektiğini ve ibadetlerin tecrübe boyutunun yani tadının çok güzel olduğunu öne çıkaran mesajlara öncelik verilebilir.

6. Toplumsal Problemleri Sorgulama

Gençler, içinde yaşadıkları dünyada Müslüman toplumların tavırları ile diğer toplumların Müslümanlara yönelik tutumlarından etkilenmiş görünmektedirler. Yaşanan savaşlarda çok sayıda Müslümanların öldürülmesi, bu gerçeği görmezden gelip Müslümanların terörist yani öldüren olarak gösterilmesi, Müslüman olmayan toplumlardaki İslamofobi gibi konular onların rahatsızlık duydukları konulardır. Diğer taraftan Müslüman ülkelerin izledikleri siyaset, Müslüman toplumların geri kalmışlığı, bu toplumların mezhep ve cemaat kavgalarıyla parçalanması, ümmetin birlik olamaması ve iman-ibadet-ahlak pratiklerinde yozlaşması gibi konular ise onların eleştirdiği konulardır. Hem diğer toplumların Müslümanlara yönelik baskıları hem de Müslüman toplumların içindeki birlik problemleri gençlerin zihninde kendini, "Zulüm ne zaman bitecek" sorusu ve "peygambere layık ümmet olmadık" psikolojisi ile göstermektedir. Bir üniversite öğrencisinin şu sözleri genelde tüm insanları özelde ise Müslümanları eleştirmektedir:

“Dünya öyle bir yere dönüşüyordu ki, o bile nereye gittiğini bilmeyen bir tavır içerisinde. Kendisiyle birlikte insanlığı da oluk oluk bir manasızlık, vicdansızlık, maneviyatsızlık denizine akıtıyor. Denizler okyanus oluyor, önünü alamadığımız bir hale varıyor, onu durdurmaya çalışan her şeyi yerle bir ediyor. Farkında değil kimse ama bu gidiş suya değil, sura yaklaştırıyor. İnsafımızdan olmuşuz yitirmişiz onu, enaniyetimiz bizleri öylesine esir almış ki kendimizden başkasını düşünemeyiz bir hale bürünmüşüz. İnsan sormadan duramıyor ‘Fe eyne tezhebün’. Peki, bunlar neden oluyor diye soruyor muyuz kendimize bilmiyorum. Bunlar başımıza neden geliyor farkında mıyız onu da bilmiyorum. Acaba bizler artık yüce yaratıcının habibini dinliyor muyuz onu sorarken bile korkuyorum.”

Müslüman toplumların kendi içlerinde ve diğer toplumların Müslümanlara yönelik tutumlarında gördükleri sorunlar, gençlerin zihinlerinde olumsuz etki bırakmış görünmektedir. Ortaya çıkan bu kötü tabloyu açıklamak için değişik yollara başvurulmuştur. Bunlardan en sık olanı, kendini dışarda bırakarak genel bir topluluğa kızma şeklinde ortaya çıkmıştır. Sosyal psikolojide bu durumun adı dış atıftır. İnsanlar başlarına gelen olayları iç atıfla (yüksek notu kendim aldım vb.), kötü olayları ise dış atıfla (düşük notu hoca verdi vb.) açıklama eğilimindedir (Kağıtçıbaşı, 2013). Bu şekildeki iç atıf, kişinin kendini iyi ve başarılı biri olarak görme ihtiyacını karşılamaktadır. Dış atıf ise daha çok sorumluluktan kaçma ve masumiyetini gösterme çabasını içermektedir. Gençler de günümüzde karşılaştıkları kötü olayları dış atıfla açıklayarak suçu yansıtmaktadır. Yapılan araştırmalarda gençler, bugün yaşayan Müslümanları ve onlara eziyet edenleri peygamberimize şikayet ederek bu durumu ortaya koymuşlardır. Bu zihinsel yaklaşımın arka planında ise diğerini yargılama ve onu değiştirme fikri vardır. Maalesef günümüz toplumunda dini konularda Müslümanların kendilerini değil diğer insanları eleştirmesi, onun hata yaptıklarını iddia ederek düzeltmeye kalkması ve hatta kendi gibi düşünmeyenleri tekfir etmesi gibi durumların yaygınlığı malumumuzdur. Ayrıca bugün yaşanan savaşlar, adaletsizlikler ve zulümler gençlerin zihinlerini bir başka noktaya daha çekmektedir. “Eğer Allah varsa neden bu kötülüklere engel olmuyor” sorusunun gençler arasında yaygınlaşmasının nedenlerinden birisi de bu tutumdur. Burada da sorumluluğu Allah’a atfederek işlerin düzeltilmesini beklemek şeklindeki dış atfı görmek mümkündür.

Çözüm Önerisi

Müslüman toplumların kendi içlerindeki problemler de diğer toplumların Müslümanlara yönelik olumsuz tutumları da tarih boyunca var olmuştur. Dahası bu gerçek, peygamberimiz zamanı için de geçerlidir. Ebu Cehil gibi bireysel örnekler, Mekke’de müşriklerin ilk Müslümanlara yaptıkları işkenceler, Medine’de Yahudi kabilelerin kurduğu tuzaklar, yalancı peygamberlerin iddiaları, peygamber efendimiz başta olmak üzere dönemin Müslümanlarına yönelik bir takım olumsuz tutum ve savaşlara örnek

verilebilir. Müslümanlar içerisinde de seferden kaçmak şeklindeki bireysel örnekler, münafıkların Mescid-i Dırar olayı da Müslüman toplumun içindeki problemlere örnek verilebilir. Asıl mesele bu sorunlarla karşılaştığında peygamber efendimizin ne yaptığının altının çizilmesidir. Bugünün gençlerine dinin anlatıldığı kaynaklarda, peygamberimizin bu sorunlarla baş etmede benimsediği yöntemin bugün yapıldığı gibi “ötekini yargılama, diğerini suçlama, kin ve nefret söylemini yayma” olmadığı net bir şekilde ifade edilmelidir. Peygamberimizin İslam’a düşmanlık edenlere kahrolsun dediği, Taif örneğinde olduğu gibi Müslüman olmayan toplumlara lanet okuduğu vaki değildir. O, Allah’ın “kötülüğü iyilikle sav” (Fussilet, 34) ayeti gereği Müslüman toplumun içi ve dışındaki problemleri çözerken kin ve nefret söylemini benimsememiştir. Bunun yerine Müslümanların çalışıp güç toplamalarını sağlamış ve problemin kaynağını kurutmuştur. O, zalimleri dahi afişe etmez, onları lanetlemez ve içinde bulunduğu durumdan şikayet etmez. Çünkü o sözle değil eylemle çözüm arayan bir peygamberdir. Gücünün yetmediği yerde sabreder, çalışır, gücünün yettiği yerde zulmetmez ve zulme izin vermez. Günümüz gençlerine, peygamber efendimizin bu yönü daha çok anlatılmalı ve din dilini nefret söyleminden arındırmak için çalışılmalıdır. Eğitimciler gençlere, her Müslümanın önce kendini düzenleme sorumluluğunun olduğu belirtilirken de bu konuda kendileri örnek olmalı, gençlere yargılayarak değil anlayarak ve değer vererek yaklaşmalıdır.

7. Kurtarılmayı Bekleme

Günümüz gençleri karşılaştıkları bireysel ve toplumsal problemlerle başa çıkmada zorlanmaktadır. Buraya kadar değinilen her madde onların içinde yaşadıkları dünyayı oldukça güç bir yer olarak algıladıklarını ortaya koymuştur. Peygamberimizi seven ama kendini ona uzak hisseden, kişisel hayatında içerden ve dışardan pek çok saldırıya maruz kaldığını düşünen, bilişsel kutuplaşma içerisinde bütünlüğü yakalayamayan ve Müslümanlardan kaynaklanan ile Müslümanlara yönelik problemlerle yüzleşmek zorunda kalan gençler, zihinsel ve duygusal bir kaos yaşamaktadır. Bundan kurtulmak içinse bir kurtarıcıya ihtiyaç duymaktadır. Yapılan araştırmalarda gençlerin hem bireysel hem de toplumsal problemlerini peygamberimizin çözebileceği yönünde bir algılarının olduğu ortaya çıkmıştır. Örneğin “peygamberimiz şu an karşınızda olsa ona ne söyler veya ne sorardınız” sorusuna cevaben gençler, kendilerini ve Müslümanları kurtarmasını talep etmişlerdir. Gençler büyük oranda, peygamber efendimizden kendilerini hem bu dünyada başlarına gelecek kötü olaylardan kurtarmasını hem de ahirette kendilerine şefaet etmesini istemişlerdir. “Peygamberimiz bugün yaşasaydı ...” cümlesini tamamlamalarını istediğimiz çalışmada ise bu tema çok daha net bir şekilde ortaya çıkmıştır. Lise öğrencilerinin cevaplarından örnekler şu şekildedir:

“İnsanlar yalan söylemezdi”

“Herkes ibadetlere dört elle sarılırdı”

“Her günümüz daha huzurlu olurdu”

“Hayat daha anlamlı olurdu”

“Televizyonlar açılmazdı”

“Müslümanlar dağılmazdı”

“Zulümler daha az olurdu”

“Peygamberimiz birçok ülkeyi Müslüman yapabilirdi”

“İnsanlar siyasi alanda bu kadar kavga etmezdi”

“Eğitim sistemi değişebilirdi”

Görüldüğü üzere gençler, peygamberimiz yaşasaydı bireysel mutsuzluktan, ibadetlerin yerine getirilmemesine, açlık-savaş gibi kötülüklerden, siyasi problemlere hatta eğitim sisteminin bozuk olmasına kadar her türlü kişisel, toplumsal ve kitlesel sorunun olmayacağına dair inançlarını dile getirmişlerdir. Bu durumda gençlerin zihinlerinde Müslümanların yaşadıkları problemlerin nedeni peygamberimizin hayatta olmamasıdır. O yaşasaydı dünyada sorun kalmazdı inancı peygamberimize duyulan güven gibi görünse de aslında daha başka bir arka plana sahiptir. Nitekim bizzat peygamberimizin hayatı, sorunların olmadığı bir dünyada geçmemiştir. Gençlerin kurtarılma beklentisi, acı, keder, zorluk, mücadele gibi kavramların kendi günlük hayatlarının içinde olmasını istemediklerine işaret etmektedir. Peygamberimizin bu tecrübeleri yaşayarak bir toplum kurduğu geri plana itilmekte ve ona sihirli bir güç atfedilerek gelmesiyle her problemi çözmesi bir olmaktadır. Bu algı, gerçekle örtüşmemektedir. Genel olarak denilebilir ki gençler, kişisel, toplumsal ve kitlesel problemleri dış atıfla açıklamakta ve çözümü de dış kaynaktan beklemektedir.

Çözüm Önerisi

Gençlere din eğitimi verilirken kişisel sorumluluklarını almalarını ve problem çözme becerileri geliştirmelerini önlemek gerekmektedir. Özellikle maddi anlamda daha rahat şartlara doğup büyüyen genç nesil, hayatın zorlukları karşısında önceki nesillere oranla daha dayanıksızdır. Psikolojik dayanıklılık denilen bu beceri, küçük yaşlardan itibaren küçük problemlerin üstesinden gelerek kazanılmaktadır. Ancak daha refah bir ortamda bu tür problemler yaşamayan veya en ufak problemin dahi anne babası tarafından çözülen gençlerde bu yeti istenen ölçüde gelişmemektedir. Bugünün gençlerinin, olumsuz duyguları yaşamak istemeyen, kolay ve hızlı bir şekilde sonuca ulaşmak isteyen, hayatında birden yükselme, zengin olma hayali kuran ve bireyselleşerek kendini önceleyen bir nesil olduğu yönündeki eleştirileri duymak mümkündür. Ancak doğru yaklaşım gençleri suçlamak değil anlamaya çalışmak olmalıdır. İyi anne-baba ve

öğretmen olmak, gençlerin sorumluluk almalarını ve problemle yüzleşmelerini öğretmeyi de kapsamaktadır. Nitekim bu noktada düşülen hata gençlerin peygamberimizle kurdukları iletişime de yansımaktadır. Bu nedenle gençlerin sorumluluk alacakları ve problem çözme becerilerini geliştirecekleri projeler geliştirilebilir. Örneğin gençlerin hasta ziyareti, yaşlılarla vakit geçirme, mülteci çocuklara ders anlatma gibi etkinliklere katılmaları sağlanarak sorunla yüzleşen insanları tanımaları sağlanabilir. Dünya üzerindeki sorunların çözümü için bir kurtarıcı beklemek yerine her bireyin kendi sorumluluğunu yerine getirmesi ile güçlüklerin aşılabileceğinin altı çizilebilir. Din eğitiminde de peygamberimizin mucizesinin olağanüstü haller yaşamasında değil, Kur'an'ı bize aktarması ve yaşamasında olduğu belirtilmelidir. Onun günlük hayatı içinde iman-ibadet-ahlak bütünlüğünü sağlarken sorunların üstesinden gelmek için gösterdiği çabayı örnek almamız gerektiği vurgulanmalıdır. Peygamberimiz zamanında da bireysel ve toplumsal sorunların olduğu, efendimizin bunları bir anda çözmediği, uzun yıllar azimle çalışarak üstesinden geldiği öne çıkarılmalıdır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Gençler üzerine yapılan dört alan araştırması ile kişisel tecrübeler ışığında bugünün gençlerinin peygamberimiz algısında beş temel özelliğin öne çıktığı tespit edilmiştir. Bunlar, “mükemmellik”, “sevgi ve özlem”, “yakınlık ve özdeşleşme”, “uzaklık ve örnek alamama” ve “kurtarıcı olması” şeklinde sıralanmıştır. Gençlerin tüm iyi özellikleri peygamber efendimize atfettikleri için onun mükemmel oluşunu ayrıntılı açıklama ihtiyacı duymadıkları dikkat çekmiştir. Zihindeki tüm ideal davranışları ona yansıtması ve bunu spesifik olarak örneklendirmemesi gençlerin peygamber efendimizin kişiliği ve günlük hayatı hakkında yeterince bilgi sahibi olmadıklarına da işaret etmesi mümkündür. Gençlerin peygamberimizle ilgili algılarında yedi tane de problemlili alan tespit edilmiştir. Bunlar da “uzaktan sevmek”, “yüceltme ve alçaltma”, “bugünü eleştirme”, “bilişsel kutuplaşma”, “suçluluk hissetme”, “toplumsal problemleri sorgulama” ve “kurtarılmayı bekleme” şeklinde adlandırılmış ve her biri için çözüm önerileri sunulmuştur. Gençlerin peygamberimizi sevmekle birlikte onu örnek almalarının önünde çeşitli engeller olduğu belirlenmiştir.

Gençler genel olarak, peygamber efendimizi yücelterek kendilerini basit bir insan olarak görme eğilimindedir. Bu düşünce doğru olsa da gençler, peygamberimizin insani yönünü göz ardı etmeye başlayınca onu kendilerine örnek almada güçlük yaşamaktadır. Peygamberimizin yüceliği, çok eski devirlerde yaşamış olduğu gerçeği ile birleşince gençler bugünün şartlarında kendilerine örnek alabilecekleri kişi arayışına girmektedir. Bu nedenle dini kimliği olan kişilerin hatalı davranışları, gençler arasında –onların da insan olarak hata yapabileceği göz ardı edilerek- büyük tepki ile karşılanmaktadır. Ya da böyle olduğunu düşündüğü kişilere –onların da insan olarak hata yapabileceği göz

ardı edilerek- büyük bağlılık göstermektedir. Bu örneğe ihtiyaç duymasının ardında bilişsel kutuplaşma yaşıyor olması vardır. Gençler teknoloji gibi bugünün getirileri ile peygamberimizi zihinlerinde zıt kutuplara kodlamışlardır. Bugünün getirilerinden kopamayınca kendilerini peygamber efendimize de uzak hissetmektedirler. Bu gerginlik onların kendileri suçlamalarına yol açmaktadır. Gençler, kendilerinin içinde bulundukları şartlarda iyi bir Müslüman olarak yaşayamayacaklarına inandıkları takdirde dine yönelme motivasyonları ciddi ölçüde düşmektedir. Bunu açıklarken de diğer insanları suçlamayı ve yaşanan problemlerin kaynağının ümmetin gafleti veya diğer toplumların zulmü olduğu fikrine sarılmaktadır. Sorunların dış atıfla açıklanması, dış kaynakla çözülebileceği inancını doğurmakta ve gençlerin zihinlerinde peygamber efendimizin kurtarıcı tarafı öne çıkmaktadır.

Şu halde din eğitimi veren aile, okul, internet gibi tüm kaynaklar gençler ile peygamberimiz arasında açılan makası kapatmak için söylemlerinde şu noktalara dikkat etmelidir:

1. Peygamber efendimizin bir insan olarak yaşadığı, içindeki toplumun kötülüklerine uyum sağlamadığı, bunlarla mücadele ettiği gerçeği vurgulanmalıdır. Asıl mucizesinin Kur'an'ı getirmek ve bunu yaşamak olduğu, yani günün her anında bu bilinci taşımanın esas olduğu anlatılmalıdır.

2. Başta teknoloji olmak üzere gün içerisinde vakit geçirilen işlerde ilahi boyutu göz önünde tutan bir tutum öğretilmelidir. Peygamber efendimizin bugünün şartlarında nasıl davranacağı konusu gerçekçi bir şekilde ele alınmalıdır. İnternet kullanımına karşı olmak yerine onu kullanırken dikkat edilmesi gereken amaçlara ve yapılan aktivitelerin İslam'a uygun olmasının önemine dikkat çekilmelidir. Hayvan hakları, çevre bilinci, trafik problemleri gibi bugünün gündemindeki konulara dini bir yaklaşımla açıklama getirilmelidir. Nitekim ihram yasakları arasında sinek öldürmemenin olması, peygamberimizin dere kenarında dahi suyun israf edilmemesini öğütlemesi, trafikte emniyet şeridini gereksiz kullanmanın kul hakkı olduğu bu konuların dini taraflarına işaret etmektedir. Gençlere de bu bilinç kazandırılmalı, bu konular önemsiz gibi algılanmamalıdır.

3. Gençlerin artık her türlü bilgiye kolayca ulaştığı gerçeği kabul edilmelidir. Bu nedenle gençlere yaklaşımda belli bir konuda ateizm veya diğer dinlerin görüşlerinin yanı sıra İslam içerisindeki farklı yorumların da bilgisi verilmelidir. Bu bilgiler aktarılırken İslami bakış açısı da net bir şekilde anlatılarak diğer iddiaların neden doğru olmadığı belirtilmelidir. Doğru bilgiye ulaşmak için sağlam kaynaklara nasıl ulaşacakları öğretilmelidir.

4. Sünnetin bağlayıcılığı öne çıkarılmalıdır. Ne acıdır ki biz yetişkinler dahi peygamber efendimizin sünnetini kabul etmekle birlikte onu günlük hayatımızda titizlikle uygulamak noktasında başarısızız. Bir işin hükmünün “sünnet” olması halinde onu, “yapıldığında ecir kazandırır ama yapılmasa da olur” şeklinde algılama eğiliminde olduğumuz bir gerçektir. Dini hayat araştırmalarında peygamberimizin sadece iman bahsinde ele alınması ve dinin pratikleri arasında sadece ibadetlerin yer alıp sünnet olan eylemlerin ve ahlaka dair verilerin yer almaması bu bakışımızı yansıtmaktadır. Bu da gençlerin peygamber efendimizi bugünün şartlarında örnek almalarını güçleştirmektedir. Onlara yaşayarak örnek olmak için anne-baba, din eğitimcisi ve aslında tüm yetişkinlerin sünneti bütün boyutlarıyla, uzun süreli, düzenli ve titizlikle yerine getirmeye çalışması gerekmektedir.

5. Yetişkinlerin peygamberimizle bağ kurup onu örnek alması ve günlük hayatta sünnete uygun davranış modellerine daha çok yer vermesi halinde dinin sadece Allah’a iman ve namaz gibi şekli belirli ibadetlerden oluşmadığını gençlere anlatmak daha kolay olacaktır. Namazın sadece dini bir zorunluluk değil, peygamberimizin ifadesiyle “ihسان” bilinci içinde yaşamının bir sonucu olduğu unutulmamalıdır. Diğer bir ifade ile İslam’ın bir insanın içine nüfuz etmesinin neticesi olarak kişi namaza başlama ihtiyacı duyar. İbadetlerin dinin ön şartı değil sonucudur.

6. Futbolu stadyumda izleme, sinema izlemeye salona gitme, arkadaş toplantılarına katılma, konserleri takip etme gibi gençlerin insan gruplarının olduğu her yere gidişlerinin ardında o ortamın havasını tecrübe etme isteği vardır. Cemaat ve radikal gruplara yönelmenin ardında da benzer nedenler öne çıkmaktadır. Bu nedenle gençlere din anlatan kaynaklarda bilgi verilmesinin yanı sıra yoğun olumlu tecrübeler yaşanmasının sağlanması gerekmektedir. Aksi takdirde gençler, dini pratikleri ruhsuz bulacaklardır. Gençlere hem dini bilgi verilmeli hem de dini tecrübe yaşamaları sağlanarak bilgi-tecrübe dengesi kurulmalıdır.

7. Her şeyden öte İslam’ın bir oto-kontrol mekanizması öngördüğünün altı çizilmelidir. Toplumsal ve kitlesel dönüşümlerin veya sorun çözmelerin ancak kişisel dönüşümle mümkün olacağı belirtilmelidir. Gençlere, sanal alem gibi kimsenin kendilerini görmeyeceği ortamlarda bile Allah’ın onları gördüğü bilinciyle aktivitede bulunmaları gerektiği anlatılmalıdır. Peygamberimizin toplum inşasında bireysel dönüşümün esas olduğu vurgulanarak gençlerin birey olma sorumluluğunu almaları sağlanmalıdır. Diğer insan ve toplumları düzeltmeden önce kendini düzeltmesi, sorunları çözmek için birini beklemek yerine çözüm üretmek için kendisinin çalışması gerektiği açıkça ifade edilmelidir.

KAYNAKÇA

Dereli, Derviş (2018). *Dini Kimliklerin Sosyal Medyada Akışkanlaşması: Siber-Etnografik Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, SBE Din Sosyolojisi Anabilim Dalı.

Düzgüner, Sevde (2015). Değişen Dünyada Gençlik ve Değerler, *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, 3 (3), 105-126.

Fromm, Erich (1994). *Sahip Olmak ya da Olmak*, (Çev. Aydın Arıtan), Arıtan Yay: İstanbul.

Hökelekli, Hayati ve Çayır, Celal (2006). Gençlerin Din Değiştirip Hristiyan Olmasında Etkili Olan Psiko-Sosyal Etkenler, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15 (1), 23-46.

Kağıtçıbaşı, Çiğdem (2013). *Günümüzde İnsan ve İnsanlar: Sosyal Psikolojiye Giriş*, Evrim: İstanbul.

Karahan, Abdullah (2008). Zamana Sövmeyi Yasaklayan Hadisin Tenkid ve Tetkiki, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17 (2), 463-518.

Peker, Hüseyin (2003). *Din Psikolojisi*, Çamlıca Yay: İstanbul.

Sarıçam, İbrahim (2003). Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı, DİB: Ankara.

(Dr. Sevde DÜZGÜNER tebliğini sundu)

BAŞKAN – Sevde Hoca’mıza ben de çok teşekkür ediyorum, bu kapsamlı ve cevabı gençlerden aldığımız mesaj yüklü tebliği için.

Zamanımızın darlığı sebebiyle tebliğe ilgili herhangi bir özetlemeye geçmeden, Diyanet İşleri Uzmanı Mustafa Soykök Hoca’mızın “DİB Gençlik Çalışmaları; Mevcut Durum, Beklentiler, İmkanlar, Riskler ve Zorluklar” başlıklı tebliğini dinliyoruz.

Buyurun Hocam.

DIYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI GENÇLİK ÇALIŞMALARI: MEVCUT DURUM, BEKLENTİLER, İMKÂNLAR, RİSKLER VE ZORLUKLAR

Mustafa SOYKÖK⁶³

Giriş:

Dayanak ve Gerekçe

Anayasanın 136. maddesi Diyanet İşleri Başkanlığının “**milletçe dayanışma ve bütünleşmeyi amaç edinerek**” faaliyet yürüttüğünü ifade etmekte ve ilgili özel kanuna gönderme yapmaktadır. İlgili özel kanun, yani 633 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanunda ise Başkanlığın görevleri “İslam Dininin inançları, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmek, din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek” olarak özetlenmiştir.

Haddizatında tarih boyunca camiler, toplumsal huzur, barış ve maneviyatın vazgeçilemez unsurları olagelmışlerdir. Diyanet İşleri Başkanlığı, fedakâr görevlileri marifetiyle caminin temsil ettiği bu değerler ile toplumu cami dışında da buluşturma yükümlülüğü altındadır. **Milletçe dayanışma ve bütünleşmeyi gerçekleştirmek ve toplumu din konusunda aydınlatmak, sadece cami ile sınırlandırılmayacak bir hizmet perspektifini gerekli kılmaktadır.** Bu amaçla Başkanlık, kuruluşundan bu yana, gönül dili ile toplumun farklı kesimlerine ulaşma duyarlılığına sahip olmuştur.

Elbette bu kesimlerin başında gençler gelmektedir. **Anayasanın 58. Maddesi gençliğin korunması vurgusunu taşır.** İlgili maddeye bakıldığında bu korumanın öncelikle birlik ve bütünlüğü hedef alan bir amaca matuf olduğu görülür ki bu, az önce zikrettiğimiz yine anayasanın 136. Maddesinde Diyanet İşleri Başkanlığına verilen görev ile örtüşmektedir. Ayrıca 58. maddenin devamında “Devlet, gençle-

63 Diyanet İşleri Uzmanı

ri alkol düşkünlüğünden, uyuşturucu maddelerden, suçluluk, kumar ve benzeri kötü alışkanlıklardan ve cehaletten korumak için gerekli tedbirleri alır” denilmektedir. Bunu gerçekleştirmenin en önemli aracının gençlere din ve maneviyat eğitimi ve rehberliği sunmak olduğu ise gayet ortadadır.

Manevi Danışmanlık ve Dini Rehberlik Bağlamında Diyanet Gençlik Çalışmaları

Gençlik ve Spor Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı ve Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı gibi üç önemli kurumun gençlerle ilgili faaliyet yürütüyor olmasının yanında Diyanet İşleri Başkanlığının da gençlik çalışması yapıyor olmasının zeminini teşkil eden bir diğer husus Başkanlığın bu hizmeti “Manevi Danışmanlık ve Dini Rehberlik Hizmetleri” kapsamında gerçekleştiriyor oluşudur.

Kısaca MDR şeklinde ifade edilen bu alan batılı ülkelerde yüzyıllardır uygulanmakta olan kısmen “Pastoral (Religious) Care” ve çoğunlukla “Spiritual Care” hizmetinin bir benzeri olarak ortaya çıkmıştır. Batıda özellikle kilisenin önemli bir hizmet alanı olarak uygulandığının bilinmesine rağmen konu maalesef ideolojik saiklerle ele alınmakta, zaman zaman önyargılı olumsuz tepkilerle karşılaşmaktadır.

Başkanlığın gençlik çalışmaları ve manevi danışmanlık hizmetleri kapsamında yürüttüğü faaliyetleri hedef alan birkaç gazete haberini sizlerle paylaşmak isterim:

1- “Diyanet Artık Her Yeri İstiyor; faaliyeti din alanında olan kurum her alanda olmak için faaliyete geçti

Diyanet 2018’de bakanlıklardan belediyelere, emniyetten STK’lara, muhtarlardan apartman yöneticilerine kadar herkesle işbirliği yaparak vaiz gönderecek.”⁶⁴

Faaliyeti 'din' olan kurum her alanda olmak için harekete geçti

Diyanet artık her yeri istiyor

HEDEF TÜM TOPLUM

LAİKLİĞE ve Medeni Kanun'a aykırı fetvaları ile gündemden düşmeyen **Diyanet İşleri Başkanlığı**, eğitim alanındaki 'etkinliğini' daha da artırmayı hedefliyor. Kurum, 2018 yılında toplumun bütün kesimlerine dini ve din dışı her alanda eğitim vermenin hazırlıklarını yapıyor.

MÜFTÜLERE TALİMAT

DIYANET tarafından il **müftülüklerine** gönderilen yazıda geniş kitlelere dönük etkinlikler yapılması talep edildi. Müftüler bu "çalışmaları" yaparken bakanlıklar, Kredi Yurtlar Kurumu, belediyeler, Emniyet, muhtarlıklarla işbirliği yapacaklar.

>> OZAN ÇEPNİ 14'te

FABRİKADA BİLE VAAZ

Diyanet 81 il müftülüğüne yıllık çalışma programı gönderdi. Bu kapsamda müftüler, "Çocuk-cami buluşmaları, apartman sohbetleri, öğrenci yurtları programları, iş-yer-fabrika sohbetleri, kahvehane ziyaretleri, aile okulu seminerleri, panel, ev sohbetleri, sabah ramazı buluşmaları, köy sohbetleri, iftar programları, aile buluşmaları" düzenleyecek ve toplumsal hayatın her alanında kaçınılmaz bir vaaz seferberliği oluşturulacak.

2- Diyanet Vites Yükseltti; Fakülte ve Okullara Temsilci ataması

Diyanetin gençliğe yönelik çalışmaları yönerge ile belirlendi. Diyanet personeline 'gençlerle düzenli iletişime geçin' talimatı verildi.⁶⁵

Diyanet'in gençliğe yönelik çalışmaları yönerge ile belirlendi. **Diyanet** personeline, "Gençlerle düzenli iletişime geçin. Üniversite, fakülte ve okullarda temsilci belirleyin" talimatı verildi

Mustafa Mert Bildircin

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın, "Toplumun bütün kesimlerine sunulacak hizmetlere ilişkin usul ve esasların belirlenmesi" amacıyla hazırladığı, "Gençlik Çalışmaları Yönergesi" yayımlandı. Gençlik ve Spor Bakanlığı ile imzalanan iş birliği protokolüne dayanılarak hazırlanan

DIYANET VİTES YÜKSELTTİ:

Fakülte ve okullara temsilci ataması

3- Diyanetten 4-6 Yaş Çocuklara İftar, Ağaç Yaşken Eğilirmiş;

Diyanet şimdi de çocuklara yönelik iftar programlarına başladı. Ankara'daki programda konuşan ERBAŞ, 'ağaç yaşken eğilir' dedi.⁶⁶

DIYANET'TEN 4-6 YAŞ ÇOCUKLARA İFTAR Ağaç yaşken eğilirmiş

Diyanet şimdi de çocuklara yönelik iftar programlarına başladı. Ankara'daki programda konuşan Erbaş, "Ağaç yaşken eğilir" dedi

Mustafa Mert Bildircin

Milli Eğitim Bakanlığı'nın (MEB) ihmal ettiği okulöncesi eğitimde yaşanan 'boşluğu' ülke genelindeki 2 bin 607 4-6 Yaş **Kuran Kursu** ile dolduran **Diyanet İşleri Başkanlığı**, kreş görünümlü Kuran kurslarını hızla

ken eğilir" diye konuştu.

'Çocuklar camilerin süsüdür'

Doktorların, "Çocuk yaştaki kişilere oruç tutturulması çocuklar açısından ciddi sakıncalar doğurur" uyarısına karşın **Diyanet**'in "geleneksel" hale getirmeye çalıştığı çocuk iftar

'Din eğitimi ihmal etmeyin'

Sayıları 2 bin 607'ye ulaşan 4-6 yaş Kuran kurslarıyla dini eğitimi çocuk yaşa kadar indiren **Diyanet**'in kurs sayısını daha da artıracığını ifade eden Erbaş, "Buna ihtiyacımız var. 'Ağaç yaşken eğilir' atasözünü aklımızdan çıkarmayalım" dedi. Son olarak

Haber metinlerinin başlıkları bile içeriklerinin ne kadar zayıf ve önyargılı olduğunu gösteriyor.

Manevi danışmanlık ve rehberlik alanına dair akademik camianın özellikle din psikologlarının katkıları yadsınamaz. Konu bütün alanlarıyla hala önemli akademik katkılara ve pratik uygulamalarla geliştirilmeye muhtaç durumdadır.

66 6.6.2018 Tarihli Birgün Gazetesi.

Diyanet İşleri Başkanlığının alana katkısı ve kurumlararası işbirliğine verdiği önem ise her türlü takdirin üzerindedir. Başkanlık manevi danışmanlık ve rehberliğin bütün alanlarında özellikle de gençlik çalışmalarında gerçekleştirdiği faaliyetleri ilgili kurumlarla imzaladığı işbirliği protokollerine dayanarak yürütme çabasındadır.

Özellikle Gençlik ve Spor Bakanlığı ile imzalanan protokoller Başkanlık gençlik çalışmalarına ivme kazandırmış ve kurumlararası işbirliğinin en güzel örnekleri sergilenmiştir.

Dile getirmemiz gereken diğer bir husus Diyanet İşleri Başkanlığınca; öğrenci yurtları, eğitim kurumları, gençlik merkezleri ve kampları, ceza infaz kurumları, sağlık kuruluşları, sosyal hizmet kurumları ve benzeri yerlerde paydaş kurumlarla uzun yıllara sari olarak işbirliği esasına göre yürütülen **Manevi Danışmanlık Hizmetlerinin Ulusal Meslek Standardının belirlenmesine yönelik Mesleki Yeterlilik Kurumu ile** 20.02.2018 tarihinde imzalanan işbirliği protokolüdür. Protokole istinaden Mesleki Yeterlilik Kurumu’nun moderatörlüğünde ve paydaş kurumların katkılarıyla **Manevi Danışman Ulusal Meslek Standardı** hazırlanmış ve sektördeki tüm paydaşların görüşüne sunulmuştur. Öneri ve taleplerin değerlendirilmesinden sonra Manevi Danışmanlık Ulusal Meslek Standardı resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girecektir.

Diyanet Gençlik Çalışmalarının Önemi ve Tarihsel Süreç

Gençliğin ve gençlere dair çalışmalar yapmanın önemine dair uzun tespitlerde bulunmanın bu tebliğin konusu olmadığını düşünüyorum. Ayrıca gençliği tanımlamak, belirli yaş aralıkları ile sınırlandırmak ta bu tebliğin konusu değildir. Haddizatında **Diyanet İşleri Başkanlığı gençlik çalışmalarını belli bir yaş aralığı ile sınırlandırma cihetine gitmemiştir.**

Ancak kısaca şunu ifade edebiliriz ki; gençlerini anlamayan, hayatı gençlerle anlamlı hale getirmeyen toplumlar, geleceğe umutla bakamazlar. Gençliğin bir tanımı yapılacaksa o tanımda gelecek, umut, ufuk ve heyecan mutlaka olmalıdır. Bütün gençlik çalışmaları gençlere hayal kurmayı ve hayallerinin peşine koşmayı öğretmelidir.

Yüce dinimiz İslam’ın insanlığın geleceğine ve dünyanın gidişatına dair söyleyeceği ne varsa, iyilik, güzellik, adalet, barış ve merhamet adına taşıyacağı hangi mesajlar varsa; bunları söyleyecek ve gerçekleştirecek olan ancak gençlerdir. Hz. Peygamber (sas) veda hutbesinde “burada bulunanlar bulunmayanlara bu söylediklerimi ulaştırınsınlar” buyurmuştur. Onun insanlığa hayat verecek soluğunu, yaşadığımız çağın insanına ulaştırabilecek olanlar da gençlerdir.

Bu açıdan özellikle aşırı bireysellik ve yalnızlığın alabildiğine çoğaldığı “ben merkezli” böyle bir çağda, sadece imamların, Kur’an kursu öğreticilerinin, vaiz ve müftülerin değil vicdan sahibi herkesin gençlerle gönül dilini kullanarak iletişime geçmesi elzem hale gelmiştir. Buna “**Manevi Zorunluluk**” ismini verebiliriz. Gençlik çalışmaları aynı zamanda bu doğrultuda anne babaları harekete geçirmeye, toplumsal duyarlılıkları artırmaya yönelik olmalıdır.

Başkanlık gençlik çalışması yapmak zorundadır çünkü varoluş amacını, stratejik misyon ve vizyonunu ancak gençlik çalışmaları ile temin edebilir. Camiler hızla boşalmakta ve cami cemaati hızla yaşlanmaktadır. 17-25 Aralık süreci ve en son 15 Temmuz darbe teşebbüsünde görüldüğü gibi Diyanetin olmadığı, alana dair parametreler, güzel örneklikler ve denetim mekanizmaları kuramadığı yerlerde istismarcı, kötü niyetli insanlar ortaya çıkabilmektedir. Buna ben “**sosyolojik zorunluluk**” adını veriyorum.

Ayrıca Diyanet gençlik çalışmaları STK’lara da örnek olacak, gerektiğinde onlarla doğru kulvarda işbirliği zeminleri oluşturacak bir mahiyete evrilmek zorundadır. Çok da yakın örnekler olmayabilir ama faraza hac ve umre organizasyonlarından Diyanet İşleri Başkanlığının çekilmesinin vatandaşlarımız aleyhine kötü sonuçlar doğuracağı uzun yıllara dayalı tecrübelerle anlaşılmış bir durumdur. Aynı bunun gibi Diyanetin gençlik çalışmalarında yeterince olmaması da benzer sonuçlar doğurmuştur ve doğuracaktır.

Zaman zaman, Başkanlığın gençlik çalışmalarına 17-25 Aralık ve 15 Temmuz sonrası süreçte başladığı, çok geç kalındığı iddia edilir. Bu iyi niyetli bir eleştiridir. Belli oranda doğrudur, gençlik çalışmaları malum sürecin olumsuzluklarının gün yüzüne çıkmasından sonra ivme kazanmıştır ancak şimdi ortaya koyacağımız gerekçeler sebebiyle konu tamamen bu süreçle bağlantılı düşünülemez.

Pek çoğumuz zihin dünyamızda gönlümüze dokunmuş tatlı cami hatıraları ile yaşarız. Bu fedakâr hocalarımızın, Kur’an öğretmenlerimizin hakkı asla ödenemez. **Elbette aksi örneklerde vardır. Ancak güzel örnekler kötü örneklerden her zaman fazla olacaktır.**

Başkanlığın en temel ve yaygın gençlik çalışması yaz Kur’an kurslarıdır. Örneğin 2018 yaz döneminde 2 milyon 671 bin öğrenciye yaz Kur’an kurslarında hizmet verilmiştir. Yaz Kur’an kursları belli oranda “yaz okulu” formatına büründürülmelidir.

Yine Başkanlığımızın yeni bir hizmet alanı olarak ortaya çıkan 4-6 yaş Kur’an kurslarından 2017-2018 eğitim döneminde istifade eden öğrenci sayısı 128 bindir. 14-30 yaş aralığında ise Türkiye genelinde aktif olarak 386 bin 959 Kur’an kursu öğrencisi vardır.

İlk üniversite öğrenci evi 2012 yılında İstanbul'da açılmıştır. Kadıköy Hasan Paşa Camii İmam Hatibi hocamız ve en az onun kadar gayretli imam-hatip arkadaşlarımız üniversite gençlik çalışmalarını başlattılar. Bu çalışmalara kurumsal destek sağlamak ve ülke çapında yaygınlaştırmak amacıyla bir dizi görüşmeler gerçekleştirip raporlar takdim ettiler. Gelineen süreçte 2018 yılı itibariyle TDV şube barınma destek programı çerçevesinde 40 ilde açılan 450 öğrenci evinde 3000 öğrenci barınmaktadır. Yine 32 TDV Yükseköğrenim yurdunda toplam 7250 öğrenci barınmaktadır. Diyanet İşleri Başkanı Prof. Dr. Ali ERBAŞ, pek çok beyanatında 81 ilde TDV işbirliği ile öğrenci yurdu açmak istediklerini ifade etmiştir. Yine farklı bölgelerde pilot bir uygulama olarak Diyanet Okuma Salonları ve İlahiyat Akademi Programları gerçekleştirildi. Bu çalışmalar TDV işbirliği ile özellikle Gaziantep ilinde başarı ile devam ettirilmektedir.

2014 yılında Camiler ve Din Görevlileri Haftasının teması “Cami ve Gençlik” olarak belirlenmiş, hala daha devam etmekte olan sabah namazı buluşmaları, cami-gençlik buluşmaları organize edilmeye başlanmıştır. 1-5 Nisan 2014 tarihleri arasında Afyon'da gerçekleştirilen ilçe müftüleri kongresinde dönemin Diyanet İşleri Başkanı Prof. Dr. Mehmet GÖRMEZ, tüm ilçe müftülerine, bulundukları şehrin en merkezi yerlerine okuma salonları açmaları ve gençlik çalışmalarına ivme kazandırmaları talimatını vermiştir. Yine bu dönemden itibaren cami merkezli gençlik çalışmalarına ağırlık verilmiş, cami gençlik kolları isimlendirmesi ile çeşitli çalışmalar gerçekleştirilmiştir. İlerleyen süreçte farklı mülahazalarla cami gençlik kolları isimlendirilmesinden vaz geçilmiş, az sonra ayrıntısını ortaya koyacağımız gençlik koordinatörlüğü sistemine geçilmiştir.

Mevcut Durum:

Başkanlığın gençlik hizmetleri taşrada il ve ilçe gençlik koordinatörleri, müftülükler, yurt dışında ateşelik/müşavirlikler, merkezde ise Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü eliyle yürütülmektedir. Konunun büyük yükü Sosyal ve Kültürel İçerikli Din Hizmetleri Daire Başkanlığı üzerinde olsa da aynı genel müdürlük bünyesindeki Aile ve Dini Rehberlik, Cami Hizmetleri, İrşat Hizmetleri, Göç ve Manevi Destek Hizmetleri daire başkanlıkları da belli alanlarda gençlik çalışmasına katkı sağlamaktadırlar.

2018 yılı Mevlid-i Nebi Haftası etkinliklerinin teması “Peygamberimiz ve Gençlik” olarak belirlenmiştir. İrşat Hizmetleri Daire Başkanlığı hafta vesilesiyle “gençlik” temalı pek çok etkinliğe imza atmaktadır. Şu an icra etmekte olduğumuz bu sempozyum da bunun bir örneğidir. 2014 yılından bu yana “geç kalma, genç gel” temasıyla cami merkezli pek çok çalışma Cami Hizmetleri Daire Başkanlığınca icra edilmiştir.

Göç ve Manevi Destek Daire Başkanlığı ise göçün olumsuzluklarından etkilenmiş gençlerin yanı sıra, bağımlılıkla mücadele kapsamında gençlere hizmet vermektedir.

Diyanet İşleri Başkanlığı ile Türkiye Yeşilay Cemiyeti arasında 18 Şubat 2014 tarihinde işbirliği protokolü imzalanmıştır. Protokolün amacı özellikle gençleri alkol düşkünlüğünden, sigara/tütün ve uyuşturucu maddelerden, kumar ve teknoloji dâhil her türlü bağımlılıktan korumak amacıyla gerekli faaliyetlerin başlatılması, geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması, kaynak ve hizmet kullanımında işbirliği yapılması, basılı, görsel ve işitsel yayınlar ile toplumun aydınlatılması ve bilinçlendirilmesi gibi konularda bilgi paylaşımı ve koordinasyonu sağlamaktır. Ülke genelinde 81 il ve 15 ilçede toplam 98 Diyanet Bağımlılıkla Mücadele Koordinatörü belirlenmiştir. Ayrıca AMATEM, ÇAMATEM gibi merkezlere manevi destek ve bakım personeli görevlendirilmektedir.

Genç, aile kurumunun en doğal üyesidir. Aile ve Dini Rehberlik Daire Başkanlığı'nın ailenin bir ferdi olarak gençlere yönelik çalışmaları da burada zikre değer olacaktır. Ailenin korunması ve varlığını devam ettirebilmesi amacıyla aile bireylerine dini rehberlik hizmeti sunmak üzere 2003 yılından itibaren müftülükler bünyesinde 'Aile ve Dini Rehberlik Büroları' açılmıştır.

2018 yılı itibarıyla 81 il ve 303 ilçede, toplam 384 noktada Aile ve Dini Rehberlik Büroları aracılığıyla hizmet verilmektedir. Bu bürolarda 2018 yılı itibarıyla 2339 personel görev yapmaktadır.

Ayrıca, 13 Kasım 2018 tarihinde Diyanet İşleri Başkanlığı ile Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı arasında imzalanan işbirliği protokolü çerçevesinde Bakanlığa bağlı sosyal hizmet kurumlarında kalan çocuk, genç, yaşlı ve kadınlara yönelik manevi destek ve değerler eğitimi programları uygulanmaya başlanmıştır.

Öncelikle çukur siyasetinin yol açtığı travmalara maruz kalan çocuklara "Yazımda Kardeşlik Var" temalı değerler eğitimi ve yaz okulu programı 2016 yılından bu yana başarı ile sürdürülmektedir. Tarihi geziler, sosyal ve kültürel etkinliklerle geliştirilmiş zengin bir eğitim programı uygulanmaktadır. Bu kapsamda şu ana kadar 2041 öğrenci bu eğitim programına alınmıştır.

Başkanlığın gençlikle alakalı hizmet üreten diğer birimlerini de zikretmek gerekirse, eğitim programlarının geliştirilmesi ve genç kitlelere hitap eden Kuran kursu hizmetleri ile Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü, il ve ilçelerde "Diyanet Gençlik Çalışmaları Merkezleri" ve "Okuma Salonları" açılması ile Yönetim Hizmetleri Genel Müdürlüğü burada bahse konu olmalıdır.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yurt dışında yürüttüğü hizmetler pek çok yönü ile takdire şayandır. Bilindiği gibi yurt dışında din görevlilerinin asli işlerinden en önemlisi gençlik çalışmalarıdır. Anne babalar da oldukça isteklidirler, çünkü cami aynı zamanda bir kültür ve kimlik aşılama merkezidir.

Bunun yanında 2012 yılından bu yana Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü 13-17 yaş arası gençleri “Değerler Eğitimi” ve 18-24 yaş arası gençleri “Erdemli Gençlik” programları ismiyle yaz dönemlerinde ülkemizde misafir etmektedir. Her yıl ortalama 400 ile 600 arasında öğrenci bu programlara katılmaktadır.

Başkanlığın çocuk yayınları konusunda oldukça ileri bir mesafe aldığı ancak gençliğe yönelik yayınlar hususunda istenilen seviyede olmadığı görülmüştür. Bu gerçekten yola çıkarak bir gençlik kitaplığı serisi oluşturma çalışması hızla devam etmektedir. Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü ülkemizde büyük bir boşluğu dolduracak şekilde gençlere yönelik Başkanlık Yayınlarını çoğaltma gayretindedir. Hac ve Umre Hizmetleri Genel Müdürlüğü ise son iki yıldır üniversite öğrencilerine yönelik indirimli umre organizasyonları düzenlemektedir. Ayrıca Türk Hava Yolları ve TDV ile işbirliği yapılarak gençlik çalışmalarına katılmış, gençlik yarışmalarında dereceler elde etmiş öğrenciler özel kafileler oluşturularak umre ziyareti ile ödüllendirilmektedirler.

Diyanet Gençlik Çalışmalarında Temel Paradigmalar

Diyanet İşleri Başkanlığının gençlere yönelik hizmetlerini şekillendiren, çalışma usul ve esaslarını net bir şekilde ortaya koyan temel metin, Başkanlık makamının 24 Ocak 2018 tarihli olurları ile yürürlüğe giren Diyanet İşleri Başkanlığı Gençlik Çalışmaları Yönergesidir. Gençlik çalışmaları bu yönerge ve diğer Başkanlık talimatları doğrultusunda yürütülür. Yönerge ve talimatlara baktığımızda Başkanlığın temel yaklaşım tarzı ve faaliyet alanlarını şu şekilde özetlemek mümkün olacaktır:

1- Başkanlık konuyu klasik bir din eğitimi ve irşat hizmeti mantığı ile ele almamaktadır. Gençlere salt bir vaaz ve tebliğ çalışması olarak değil, hayatın çok farklı alanlarında gelişimlerine katkı sağlama, rehberlik etme mantığı görülmektedir. Manevi danışmanlık perspektifine uygun olan da böyle bir yaklaşımdır.

Yönergenin 5. Maddesinde yaklaşım tarzı olarak;

a) Gençlerin; bilgi, ahlak, erdem, estetik, ruh güzelliği, adalet ve merhamet duygusuyla yetişmelerine, milletimizi bir araya getiren değerlerin, insani haslet ve faziletlerin nesilden nesle aktararak üretilmesine katkı sağlayacak; toplumun geleceğe umutla bakabilmesi için insani erdemlerle donatılmış, her yönden iyi yetişmiş, ruhen ve bedenen dinamik bir gençliğe sahip olmasını temin etmenin hedefleneceği,

b) Gençlerin sorumluluk sahibi olması, yeteneklerini geliştirmeleri, bilgiye, sanata ve güzel olan her şeye ilgilerinin canlı tutulması ve gönüllerinin sevgi, şefkat ve merhamet hisleri ile yoğrulması için inanç ve ibadetin onların ruh sağlığında oluşturacağı olumlu etkilerin göz önünde bulundurulacağı,

c) Sosyo-kültürel etkinliklerde ve gençler için oluşturulmuş ortamlarda onlarla **nitelikli zaman geçirmeye** çalışılacağı ifade edilir.

Burada “nitelikli zaman geçirme” ifadesini önemsediyimi söylemek isterim. Özellikle gençlere yönelik etkinliklerde hayatın içinde rol model olunarak oluşturacak bir eğitim süreci önem kazanmaktadır.

Her şeyden önce bir imkân ve nimet olarak gençlerle ilgilenmek ile bir problem ve sorun olarak gençlere yaklaşmak arasındaki ince çizgiyi fark etmeliyiz. İkinci yaklaşım buyurgan bir dili gerekli kılıyor. Genç, devamlı törpülenmesi, şekil verilmesi gereken bir nesne olarak görülüyor. Gençlere ufuk ve heyecan kazandırmanız, yerine göre onlardan bir şeyler öğrenmeniz gerekirken siz, onlara vaaz ve nasihat etmeye koyuluyorsunuz.

Gençlik bozuldu diyoruz ama onların bozulmuşluğunun anne babalar olarak bizlerin bozulmuşluğumuzdan ve kötü örneğimize kaynaklanabileceğini hesaba katmıyoruz.

Bütün gençlik çalışmalarında, gençlerin tertemiz, asil vicdanına güvenmeliyiz. İyi örnek ve modeller oluşturur, sevgi dili ile iletişim kurar isek bu vicdanın dünyayı değiştirebileceğine inanmalıyız.

Cüleybib isimli gencin Hz. Peygamber’e gelerek zina etme iznine dair talepte bulunması ve akabinde gerçekleşen olaylar bu konudaki Nebevi tavrı gözlerimizin önüne sermektedir. Kovmak ve azarlamak yerine gönlüne hitap etmeyi, gözlerinin içine bakarak konuşmayı tercih etmişti Hz. Peygamber. Bir şeyleri dikta etmek yerine ikna etmeye çalışmıştı. Emek vermişti ve karşısındaki delikanlı fitrat, bu emeği karşılıksız bırakmamıştı.

Bu olay bir başka açıdan bizler için önem taşıyor. O da Hz. Peygamber’in (sas) dini, sosyal ve siyasi statüsünün, gencin ona ulaşmasına engel olmayışıdır. Biz buna güven vermek ve ulaşılabilir olmak diyoruz.

Diyanet İşleri Başkanlığı’nın gençlik çalışmalarını direk Müftülükler aracılığı ile icra etmek yerine gençlik koordinatörlükleri ihdas etmesi, Diyanet Gençlik Çalışmaları Merkezleri ve Diyanet Okuma Salonları ismiyle gençler için cazip hale getirilmiş özel mekânlar aracılığı ile bu hizmetleri deruhte etmesi ayrı bir önem arz ediyor. Neden böyle düşünüyoruz? Çünkü çoğu zaman büyükler o kadar büyük oluyorlar ki gençler onlara ulaşıp, dertlerini, seveda ve hayallerini paylaşamıyorlar. Aradaki engeller güvenliği netice veriyor. Bu da iletişimi engelliyor.

Hz. Peygamber (sas) bu engelleri kaldırdığı için başarılı olmuş bir öğretmendir, gençlik lideri ve manevi bir danışmandır. “Çocuğu olan onunla çocuklaşsın”⁶⁷ buyurur

67 Deylemi, III., 513.

Allah Rasulü. O halde genç oğlu yada kızı olan anne-babalar, öğretmenler ve gençlik çalışmaları ile meşgul olarak tabiri caizse farz-ı kifayeyi yerine getirenler gençlerle gençleşmek, onların heyecan ve beklentilerini karşılıksız bırakmamakla mükelleftir.

Yine bu kapsamda dikkat çekici bir nokta, Diyanet Gençlik Çalışmaları Yönergesinin “**gençlik sohbetleri**” şeklinde bir kavramlaştırma yapmasıdır. Kanaatimce gençlere kullanılacak dil ve gençler açısından özel gündemler oluşturma boyutu ile bu husus ta oldukça isabetli olmuştur.

Yönergenin 12. Maddesinde gençlik sohbetleri ile gençlerle birebir iletişim kurmanın hedeflendiği ifade edilmiştir. Bu iletişim hedefi, klasik; hocanın aktif, dinleyicilerin pasif olduğu takrir metodundan farklı bir yöntemi gerekli kılmaktadır. Zira ilgili maddede:

- a) Sohbetlerin gençlerin durumuna; ihtiyaç ve beklentilerine göre planlanacağı, uzun tutulmamasına özen gösterileceği,
- b) Sohbetlerin duygusal zekâsını aktif kullanabilen, gençlerle iletişimi güçlü, alanında yetkin kişilerce verilmesine gayret edileceği,
- c) Sohbetlerde dinleme, anlama ve anlamlandırma metotlarına ağırlık verileceği, katılımcıların aktif olmasına, konuşulanları yorumlayıp tahlil edebilmesine imkân verileceği, kolaylaştırıcı, cesaret ve güven verici bir dil kullanılacağı,
- d) Sorulara verilecek cevaplarda kullanılacak ifadelerin doyurucu olmasına dikkat edileceği, samimi, açık ve anlaşılır bir dil kullanılacağı, mümkün oldukça tek kelimelik cevaplar vermekten kaçınılacağı,
- e) Sohbetin gereğinden fazla uzun tutulmayacağı,
- f) Muhatabın durumu dikkate alınarak kişinin ihtiyacı ve beklentisi doğrultusunda, sonuca birlikte ulaşmaya çalışılacağı,
- g) Kesin ifadelerden ve muhatabı incitebilecek tutum ve davranışlardan uzak durulacağı ifade edilmektedir.

Gençlik sohbetlerinin konuşma odaklı değil, dinleme ve karşısındaki düşünmeye sevk etme merkezli oluşu isabetli bir bakış açısıdır. Din görevlilerimizin onlara yol tarif etmek yerine, yeri geldiğinde hocaları, yeri geldiğinde abi ve ablaları olarak onlarla yürümeleri gerek. Onlara nutuk çekmek yerine, onların anlatıp bizim dinlememize ihtiyaç var.

2- Pedagoglar akran öğrenmesi diye tabir edilen bir olgudan bahsederler. Üniversite öğrencileri ile yaptığımız çalışmalardan edindiğimiz tecrübeler de gösteriyor ki gençler kendi yaşlarına daha yakın insanları daha fazla rol-model alabiliyorlar. Hatta

kendilerinden birkaç sınıf üstteki öğrencinin yönlendirmeleri bile diğer pek çok kişiden daha fazla etkiye sahip olabiliyor. Gençlik çalışmalarında bu husus göz ardı edilmemeli, özellikle liderlik kabiliyeti ile ön plana çıkan gençlerden istifade edilmelidir.

Diyanet gençlik çalışmaları gençleri salt hizmet alan ya da daha net söyleyelim sadece burs ve eğitim alan pasif bir durumla konumlandırılmamaktadır. Gençlik yönergesinde çizilen çerçeve, gençlerin aktif bir rol almalarını, hizmet üreten bir pozisyona sahip olmalarını gerekli kılmaktadır. Kurum içinden veya dışından pek çok eleştiri alan üniversite, fakülte, okul ve sınıf temsilcileri belirlenmesi uygulaması bu açıdan oldukça olumludur.

Ayrıca yönergede “Diyanet Genç Gönüllüsü” şeklinde ifade edilen kavram, birlikte bir şeyler yapma hususunda gönüllü olmayı işaret eden olumlu bir kavramlaştırmadır.

Gençleri aramıza katmalı ve beraber yürümeliyiz. Yürümek ve davayı hep beraber kuşanmaktan daha verimli bir eğitim süreci ve gençlik çalışması düşünülemez. Hz. Peygamber (sas) en önemli görevleri gençlere vermiştir. Uhud savaşı öncesi kendisi başka bir kanaatte olduğu halde gençlerin görüşleri ile hareket etmeyi tercih etmiştir. Sonucun olumsuz olması, gençlere yönelik bir başa kakmaya sebep olmamış, “sizin yüzünüzden böyle oldu” gibi bir tavır asla geliştirilmemiştir.

Pek çok ilde il gençlik koordinatörleri, KYK yurtlarında görevli manevi danışmanlar üniversitede kurulmasına ön ayak oldukları öğrenci toplulukları ve kulüpler aracılığı ile gençlerin eliyle gençlere ulaşma ve faaliyet üretme cihetine gitmektedirler ki bu oldukça takdir edilecek bir stratejidir.

3- Başkanlık hiçbir genci dışarıda bırakmama hassasiyeti ile kapsamlı bir bakış açısı ile konuya yaklaşmaktadır. Yönergeye göre öğrenim süreçlerinin dışında kalan gençler, mahalle ve köylerde yürütülecek gençlik çalışmaları, cami merkezli faaliyetler ve Diyanet Gençlik Çalışmaları Merkezleri ile gençlik hizmetinin kapsama alanına girmektedir.

Söz konusu yönergenin 6. Maddesinde; genç kitleler ile iletişimi sağlayacak sistematik ve dinamik bir teşkilat yapısının oluşturulmasının hedefleneceği söylenmektedir. Mahalle ve köy gençlik sorumluları belirlenmesi, okullara göre planlamalar yapılması bu amaca matuf olmalıdır.

Diyanet İşleri Başkanı Prof. Dr. Ali ERBAŞ hocamızın Mevlid-i Nebi haftası etkinlikleri çerçevesinde her vesile ile dile getirdiği her bir din görevlisinin en az 10 gence ulaşması ve onlarla ilgilenmesini ifade eden “Gençliğe Değer” projesi, konunun Başkanlıkça en üst düzeyde önemsendiğinin bir göstergesi olarak görülmelidir.

Yönerge, Başkanlığın gençlere yönelik bütün çalışmalarında gençler açısından gönüllülüğün esas alınacağını belirtir. Gençlerin gençlik çalışmalarına gönüllü olarak

katılacaklarının ifade edilmesi pek çok açıdan faydalıdır. Ancak bu ifade Diyanet çalışmalarının “sadece bizim mahallenin” gençleri ile sınırlandırılmasına sebebiyet vermemeli, Diyanet Genç Gönüllüsü olmayı cazip hale getirecek tedbirler alınmalıdır.

4- Yönergenin 10. Maddesinde gençlik koordinatörlerinin görevleri arasında sayılan “gençlere yönelik çalışmaların gerekliliği ile ilgili, toplumu bilinçlendirici ve farkındalık oluşturuvcu çalışmalar yürütmek” ifadesi ile farklı vesilelerle zikredilen aileler ve okul idarecileri ile işbirliği vurgusu da önemli bir husus olarak görülmelidir. **Başkanlık gençlere aileleri aracılığı ile ulaşmak ve ailelere gençler aracılığı ile ulaşmak gibi iki yönlü bir strateji peşindedir.**

Yine aynı maddede “Başkanlığın gençlere yönelik hizmetlerini, ilgili kurum ve kuruluşlarla koordinasyon halinde planlamak, yürütmek, takip etmek ve neticelen-dirmek” zikredilir. Gençlik çalışmalarında kurumlar arası işbirliği ve koordinasyonun önemi gayet ortadadır. **Anlaşılan Başkanlık gençlik çalışmalarını tek başına yapmanın değil verimli işbirlikleri ile daha nitelikli bir hale getirmenin derdindedir.** Diyanet İşleri Başkanı Prof. Dr. Ali ERBAŞ’ın talimatları ile 15 Kasım 2018 tarihinde karşılıklı bilgi alışverişinde bulunmak, yapılan örnek çalışmaları gündeme getirerek yaygınlaşmasını sağlamak, gençliğin problemlerini ve yaşanan sıkıntılar ile çözüm yollarını istişare etmek amacıyla icra edilen gençlik çalıştayının bunun en somut örneğidir.

Beklentiler, İmkânlar, Riskler Ve Zorluklar

Tebliğimizin bu bölümünde gençlik hizmetleri bağlamında Diyanetten beklentile-ri, Başkanlık gençlik çalışmalarının imkânlarını, risklerini ve zorluklarını ele alacağız. Bu dört husus çoğu zaman birbiri ile bağlantılı olduğu; imkânlar beklentileri doğurduğu, her risk ve zorluğun aynı zamanda bir imkân alanı oluşturacağı vb. mülahazalarla bun-ların aynı başlık altında konuşulmasının daha faydalı olacağı düşünülmüştür. Burada bir takım sorunlar tespit edilecek ve madde madde çözüm önerileri takdim edilecektir.

Diyanet İşleri Başkanlığı köklü bir geleneğe, toplumsal bir güvene ve saygınlığa sahiptir. Yaygın ve güçlü teşkilat yapısı bu avantajları daha da etkili hale getirebilme olanaklarını sağlamaktadır. Bir gençlik koor-dinatörü arkadaşımızın ifadesi ile “filin yavrusu fil gibi olmalıdır.” Yani Başkanlık gençlik çalışması yapıyorsa bu çalışma nitelik ve nicelik açısından onun kurumsal itibarına uygun bir şekilde icra edilmelidir.

1- **Gençliğe yönelik bütün çalışmalarda öncelikli sorun dil ve iletişim problemidir.** Din dili gençlerin algılayabilecekleri ve anlayabilecekleri kapasitenin dışına çıkmıştır. **Yeni neslin ilgi alanlarının, beklentilerinin, sorunlarının ve paradigmalarının farklılaşması din görevlilerinin onlara ulaşmasını**

zorlaştırmaktadır. Hocalarımız vaaz kürsüsünde önemli hususları anlatırlar ancak karşısındaki muhatap kitle yeterli alt yapıya sahip olmadığı için yanlış ve eksik anlayabilir. Vaaz dışında ikili bir iletişim kurulmayacak, konu birebir görüşülmeyecek ise bu yanlış ve eksik anlamayı tespit etmek ve düzeltmek te mümkün olamayacaktır. Bu açıdan irşat dili ve yönteminin tam olarak aynı olmasa da manevi danışmanlık ve dini rehberlik alanının dil ve yöntemine yakın bir hale getirilmesinin isabetli olacağını düşünüyoruz.

“Yapılan bir araştırmada Din görevlilerinin % 45’i mesleklerinde en çok güçlük çektikleri hususun iletişim olduğunu belirtmişlerdir.

Tekrar başa dönme imkânınız olsa bu mesleği seçer miydiniz? Sorusuna ‘hayır seçmem’ diyenlerin % 85’inin iletişim konusunda güçlük çekenler olduğu görülmüştür.

Bir din görevlisinde bulunması gereken en önemli özelliğin ne olduğu sorusuna din görevlilerinin % 37’ si iletişim becerisi ile ilgili cevaplar vermişlerdir.

Din görevlilerinin % 46.4’ ü, cemaatle din görevlisinin ilişkilerini olumsuz etkileyen en önemli sorunun ne olduğu şeklindeki soruya “iletişim sorunu” cevabını vermişlerdir.

Halkın sadece % 17’ si din görevlilerini mesleki bilgi ve beceri yönünden eksik görürken, yüzde 65.5’i insani ilişkiler ve iletişim yönünden eksik görmektedir.”⁶⁸ **Başkanlığın personel istihdam politikasındaki önceliklerinin ve personele yönelik yetiştirici eğitimlerinin bu son verdiğimiz verinin tersi olarak ağırlık kazandığı kanaatindeyiz.**

İnsani ilişkiler ve iletişim değerlendirmeye alınamamakta, eğitimlerde daha çok mesleki bilgi ve beceri geliştirilmeye çalışılmaktadır. **Hâlbuki personel hakkında şikâyetlerin pek çoğunun asıl sebebi mesleki yetersizlik değil arada bir sevgi iletişimi kurulamamasından kaynaklanan sorunlardır.** Cemaat imâmını sevmediği zaman en ufak bir kusurunu aşırı derecede büyütüp şikâyetle konu edebilmekte, yine sevdiğinde bazen büyük hatalarını bile göz ardı edebilmektedir.

Gençlik çalışmaları bağlamında konuşacak olursak gençler hocayı severlerse camiyi ve caminin hatırlattığı değerleri sevecek ve örnek alacaklardır. Sevgi dili ile konuşmadığınız sürece başka hangi dil ile iletişim kurduğunuzun bir anlamı yoktur.

İletişim hataları çoğu zaman yanlış öğrenme ve güdülenmelerden kaynaklanır. İmam-hatip görevine ilk başladığım zamanlarda fiilen yaptığım iki hatayı sizlere örnek olarak paylaşmak isterim. Benzer örnekleri pek çok hocamız tecrübe etmiştir.

68 Prof. Dr. Suat Cebeci, Gençliğin Gelişimi ve Problemleri Karşısında Din Görevlileri, Ensar Yayınları, İstanbul, 2016. Sh. 210.

Birinci örnek imam hatip meslek lisesi öğretmenimin beni yanlış yönlendirmesinden kaynaklandı. Samimiyetinden hiç şüphe duymam ancak yeni göreve başlayan genç bir imama verdiği nasihatler neredeyse büyük felaketlerle sonuçlanacaktı. Uzun nasihatının özeti; “Köylüleri değiştirmek, İslami anlamda onları dönüştürmek için gidiyordum. Sözümün tesirli olabilmesi için onların arasına karışmamalı, hediyelerini almamalı, ikramlarını kabul etmemeliydim.” Aslında bu, hayattan kopuk bir ideal yüklemesiydi. İkram ettikleri bir tas çorbayı geri çevirdiğinizde insanlar bunu kibirlilik olarak algılıyorlar. Kahvede bir bardak çayını içmediğinizde, mahsulünden yemediğinizde hocamız bizi küçük görüyor, bize tenezzül etmiyor diye düşünüyor ve kendilerini sizin irşadınıza, manevi danışmanlığınıza kapatıyorlar. İlkokul mezunu olmayan, okuma yazma bile bilmeyen güngörmüş bir teyze kendine has üslupla beni uyarmayacak olsaydı, köylüyü kaybedecek ve başarısız bir imam olacaktım.

Yaşadığım ikinci iletişim hatası özellikle gençler ile ilgilidir. Aynı köyden yaş aralığımız fazla olmayan bir genç ile arkadaşlık ilişkileri geliştirdik. Hocalıkla, din görevliliği ve tebliğle alakası olmayan tamamen doğal ve insani bir muhabbetimiz vardı. Bir sabah lojmanın kapısı çaldığında karşımda arkadaşımın annesini gördüm. Ben kapıyı açar açmaz kadıncağız beni dua yağmuruna tuttu. O kadar güzel dualar ediyordu ki, nasıl bir iş yaptım ki diye merak etmeye başladım.

Meğer o arkadaşım burada zikredemeyeceğim kadar kötü alışkanlıkların, günah ve hataların sahibi imiş. Hocam sen oğluma ne yaptın? Nasıl yaptın da oğlum sen geldikten sonra bunları bıraktı? Diye soruyor bana teşekkür ve minnetlerini ifade ediyordu.

Aslına bakarsanız o zaman ki paradigmam ile o gencin böyle kötü birisi olduğunu bilsem onunla asla arkadaş olmayacak, belki onu camiye bile sokmayacaktım. Diğer bir husus herhangi bir nasihat ve telkine gerek kalmadan hoca ile birlikte vakit geçirmek o gencin yeni bir hayata başlamasına vesile olmuştu.

O halde özellikle gençlik çalışmalarında **iletişimin önündeki en büyük engel ön yargılardır** diyebiliriz. **Birey olmanın özellikle önemsendiği bir çağda, özel yaşama müdahale anlamı taşıyacak söylemler gençlerin kaybedilmesiyle neticeleniyor. Onların zihin ve ruh dünyalarına hitap etmek yerine giyim, kuşam, hal ve hareketlerine takılıp kalıyoruz.** Aslında kendilerini keşfetme imkânı sunduğumuzda, pek çok konuda varacakları sonuç bizim arzu ettiklerimize yakın olacaktır.

Din görevlilerinin ve cemaatin içerisinde bulundukları sosyal çevrenin etkisinde kalarak gençleri günahları, hataları, davranışları, kılık-kıyafetleri sebebiyle ötekileştirmeleri, yargılamaları, gençlerin ruh güzelliğinin farkına varamamaları önemli bir tehdit olarak karşımızdadır. Ayrıca aşırı

yasaklamacı tavırların içten içe merak uyandıracak ve bir uhde olarak aşırı tepkisel sonuçlara sebep olacağı unutulmamalıdır.

Vaaz ve nasihat dili gençleri din görevlilerinden uzaklaştırmaktadır. Gençler otoriter ve buyurgan tavırları sevmez, kendi kararlarını kendisi vermek, hayatını kendisi şekillendirmek ister. Ciddiye alınmak, önemsenmek, dinlenilmek isterler. Tam aksine din görevlileri dinlemeyi değil anlatmayı sevmektedirler, bilgi ve tecrübe aktarımını değil buyurgan bir dille nasihat etmeyi tercih etmektedirler.

Din görevlilerine gençlerle iletişim formasyonu kazandırmak önemlidir.

Ancak şunu da ifade etmek isterim ki Diyanet İşleri Başkanlığı insan kaynağı açısından son derece avantajlı bir kurumdur. Her seviyede çok kabiliyetli, başarılı çalışanlara sahiptir. Özellikle gençlik koordinatörleri duygusal zekâsı ve gençlerle iletişimi yüksek personel arasından seçilir ve imkânlar açılırsa çok başarılı neticeler alınabilecektir.

Bir ilimizde sevgi evinde kalan çocuklar çığlıklar atmaya, aniden yüksek sesle bağır-maya başlayınca kurum müdürü, hemen ‘acaba ne oluyor, başlarına bir şey mi geldi’ diye telaşlanarak pencereye koşuyor. Bir de bakıyor ki bizim gençlik koordinatörü normal geleceği zamandan farklı bir zamanda ziyarete gelmiş, gençler sevinçlerini bu şekilde gürültü yaparak gösteriyor, hoca arkadaşımızı kucaklıyorlar.

Yine bir başka ilimizde bir genç arkadaşımız kaldığı yurttan intihara teşebbüs ediyor. Ne yaparlarsa kızımızı vaz geçiremiyorlar. Kız, bana ablamı çağırın diyor. Abla dediği kişinin Diyanetin o öğrenci yurdunda görevlendirdiği manevi danışmanlık görevlisi olduğu anlaşılıyor. Hocahanim arkadaşımız geliyor ve o kızımızı kucaklayıp intihardan vaz geçiriyor.

2- Bir başka sorun Başkanlığın gençlik çalışmaları için personel istihdamında profesyonelliğin sağlanamamasıdır. Gençlik çalışmaları çoğu zaman normal mesainin dışında gönüllü olarak yapılan etkinlikler olarak icra edilmektedir. Aşırı iş yükü ilerleyen süreçte bıkkınlıkla sonuçlanmaktadır. Müftülükler fiilen imam hatip olarak çalışan gençlik koordinatörleri için haftanın belirli günlerinde ve belirli vakitlerde valilik onayı ile görevlendirme yapabilseler bile cemaat ve cami dernekleri biz hocamızı her gün ve beş vakit görevinin başında isteriz diye diretebilmektedirler. Bu durum görevlilerde gönül yorgunluğuna sebebiyet vermektedir. Kuran kursu öğreticileri için ders açma durumları söz konusu olduğu için böyle bir imkân zaten olanaksızdır.

Gençlik çalışmalarının önemli bir ayağını teşkil eden öğrenci yurtlarında manevi danışmanlık hizmeti de benzer bir problemle karşı karşıyadır. **Başkanlığın manevi**

danışmanlık hizmetlerine tahsis edilmiş özel bir kadro unvanı bulunmamaktadır. Bu durum geçici bir çözüm ile altışar aylık görevlendirmeler yoluyla gerçekleştirilmektedir.

Bir başka kurumda misafir olarak bulunmanın yanında görevlendirme olarak bu işi yapmanın personelin çalışma azmi ve motivasyonunu olumsuz etkilediği müşahade edilmektedir.

Manevi danışmanlık görevlileri maddi anlamda da kayıplar yaşamaktadırlar. Örneğin bir Kur'an kursu öğreticisi mevcut mevzuat gereği, manevi danışmanlık hizmetine talip olduğunda diğer meslektaşlarına tahsis edilen ek ders ücretinden mahrum kalmaktadır. Yine bir imam hatip ikamet ettiği lojman hususunda cami derneği ile sıkıntılar yaşayabilmektedir. Bu durum Başkanlığın öğrenci yurtlarında nitelikli personel istihdamı imkanını zorlaştırmaktadır.

Vaizlik mesleği mesai şartları ve personel nitelikleri açısından Başkanlığın en avantajlı kadrolarından birisidir. Vaizlikte uzmanlaşmaya gidilmesi, sadece gençlik çalışmaları ile ilgilenebilecek vaiz istihdamı bu sıkıntıların çözümünde etkili bir adım olacaktır.

3- Başkanlık Diyanet Okuma Salonlarında uygulanacak müfredata ve gençlere yönelik gençlik koordinatörleri eliyle yürütülecek faaliyetlere ilişkin çalışma ve eğitim programı, eğitim materyali vb. yeterli desteği Müftülüklere verememektedir. Bu durum merkez teşkilatta bir kurumsallaşma sorunu olarak görülmektedir.

Gençlik ile ilgili bu derece yoğun çalışmalar yapan bir kurumun sadece bu işi takip eden ve bu ismi alan bir daire başkanlığı bulunmamaktadır.

Bunun ikinci sebebinin ise aşırı iş yoğunluğu nedeniyle birimler arası işbirliğinin yeterli düzeyde geliştirilememesi olduğu kanaatindeyiz. Birimler arası güçlü bir koordinasyon, basit düzenlemeler yoluyla personeli teşvik edilebilecektir.

Bu konuda pek çok örnek verilebileceği halde bir tane ile yetinelim. TDV işbirliği ile şube barınma destek programı kapsamında açılan öğrenci evleri var. Her bir evin Başkanlık personeli bir hamisi yani sorumlusu var. Bir Kur'an kursu öğreticimize temel eğitimi kursunda açmak kaydı ile ek öğretimi TDV öğrenci evinde açma imkanı verilecek olursa, bu öğreticimiz hem ek ders imkanından faydalanacak hem de ev hamiliği görevini daha bir ciddiyeyle yerine getirecektir.

4- Cami merkezli çalışmalarda çocuk ve gençleri camiye çekmek amacıyla uygulanan ödül merkezli etkinliklerin fayda, zarar, eğitim sürecine olumlu ya da olumsuz etkileri üzerinde yeniden düşünülüp bir uygulama birliğine gidilmesinin faydalı olacağını düşünüyoruz. Konunun sınırlarının

net olarak çizilmemesi, zaman zaman basına da yansıyan uç örneklerin ortaya çıkmasına sebep olabilecektir. 04.07.2013 tarihinde basın yayın organlarında yer alan “**Camide Badminton’a Soruşturma**” haberi bunun en güzel örneğidir.⁶⁹

5- Din görevlilerinin ve Diyanet İşleri Başkanlığının itibarını zedeleyen her türlü yayının Başkanlık gençlik çalışmalarını olumsuz etkilediğini düşünüyoruz. Bu durum tamamen önlenemez ancak zararlı etkilerini azaltıcı politikalar geliştirilebilecektir.

6- Müftüsünden vaizine, imamından Kur’an kursu öğreticisine kadar her kademede Başkanlık personelinin henüz gençlik çalışmaları konusunda aynı hassasiyetlere sahip oldukları söylenemez. Kurumsal bir mutabakatın yeterince sağlanamaması gençlik çalışmalarını olumsuz etkileyebilmektedir. Biz buna “**bürokratik direnç**” ismini veriyoruz ki bu tavır çoğu zaman iyi niyetlidir.

Şöyle ki;

a) Cami dışı din hizmetleri özellikle gençlik alanı farklı ve alışılmadık bir hizmettir. Tabiri caiz ise deplasmandır. Yabancı bir alanda başarılı olunamayacağı, sık hatalar yapılabileceği kaygısı konuya dair çekinceleri ve ilgisizliği doğurmaktadır. Yöneticilerin cami ile kısıtlanmış hizmet anlayışı gençlik çalışması yapmak isteyen personeli olumsuz etkilemektedir.

b) Bütçe ve personel yetersizlikleri bu ilgisizliğin bir diğer sebebidir. Gençlik çalışmaları çoğu zaman TDV kanalıyla ve sponsorlar aracılığı ile icra edilebilmektedir.

c) Öte yandan Müftülüklerin direk olarak muhatap olup hizmet götürdüğü cami cemaatinin tepkiseliliği de çekincelere sebebiyet vermektedir. Sabah ve yatsı namazlarında 10-20 kişilik bir cemaate sahip caminin dernek yönetimi, muhtemelen konunun ehemmiyetini kavrayamadıkları için kendilerine verilen vekil imamı beğenmemekte, 3000 üniversite öğrencisinin barındığı KYK öğrenci yurdunda görevli imamlarını geri almak için Müftülüğe ısrarcı taleplerde bulunabilmektedirler.

7- Din görevlilerinin kurumsal aidiyetlerinin istenilen seviyede geliştirilememesi, sevgi ve saygıya dayalı bir iş ve mesai anlayışının yeterince yerleştirilememesi durumunda gençlik çalışmaları olumsuz etkilenmektedir. İmam ve müezzinin, müftü ve vaizin, gençlik koordinatörünün ve manevi danışmanlık görevlisinin barış ve samimiyete dayalı sıcak ilişkiler kuramadığı yerlerde gençlik çalışmalarında başarı tesis edilemeyecektir.

8- Kuruma dahil olan genç din görevlileri Başkanlık gençlik hizmetleri açısından oldukça önemli bir imkandır. Ancak sözleşmeli personelin atan-

69 https://www.ntv.com.tr/turkiye/camide-badminton-a-sorusturma,1HpSP8YAckyem_0h-SyblA
Son Erişim Tarihi: 8.11.2018.

diği yerden başka bir yerde görevlendirilememeleri ve çoğunun da nüfus yoğunluğu az köylerde görev yapmaları bu imkânın zayı olmasına sebebiyet vermektedir. Yine örneğin yüksek lisans mezunu yetenekli bir Kur'an kursu öğreticisi çok istediği halde 4/B statüsünde çalıştığı için KYK yurdunda manevi danışmanlık görevi alamamakta, kurum, personelinin 20 kişilik sınıfa bağladığı için binlerce öğrencisi bulunan yurt manevi danışmansız kalabilmektedir.

Genç görevliler ile ilgili bir diğer problem heyecan eksikliğidir. Başkanlık özellikle İmam Hatip öğrencilerine yönelik okuma salonları ve ilahiyat akademi programları başta olmak üzere gençlik çalışmaları ile kendisine aidiyet ve heyecanı yüksek nitelikli personel yetiştirebilmelidir.

9- Son olarak gençler için cazip hale getirilmiş hizmet mekânlarının yetersizliği Başkanlık gençlik çalışmaları açısından olumsuz bir durumdur. Gençler camiye neden gelsinler? **Cami müstemilatı gençlerin ilgisini çekecek, sosyal, kültürel, sportif etkinliklere açık bir hale getirilmez ise güçlü bir gençlik çalışması yapılamayacaktır. Diyanet gençlik çalışmaları merkezleri açmak bu problemi çözme yönünde olumlu bir adımdır.**

Camilerimizin mimari açıdan, estetik açıdan ve temizlik koşulları açısından genç kitlelere hitap edip etmediği sorgulanmalıdır. Yine mesela genç kızlar abdest alma ve namaz kılma ortamları sağlıklı bir camiye neden gelsinler?

Gençlik çalışmalarının camiden kopuk bir hale evrilmesi, nitelik ve nicelik olarak yoğunlaştıkça camiden uzaklaşması arzu edilen bir durum olmayacaktır. O halde cami ve müstemilatına dair tasarımlara gençlerin gözüyle bakmaya çalışılmalıdır.

Ayrıca Başkanlığın kamp ve sportif etkinliklere dair kapasitesi istenilen seviyede görülmemektedir. Gençlerin zararlı alışkanlıklardan korunması bu tarz alternatiflerin geliştirilmesi ile mümkün olacaktır.

İlginize teşekkür eder, sempozyumun hayırlara vesile olmasını dilerim.

(Mustafa SOYKÖK tebliğini sundu)

BAŞKAN – Efendim, ben de Mustafa Bey hocamıza teşekkür ediyorum.

Süremizi maalesef biraz aşacağız. İki müzakereci hocamız var.

Marmara Üniversitesi Fen – Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyelerinden Prof. Dr. Nuri TINAZ Hoca'mız ilk iki tebliğe ilgili müzakerelerini bize on dakikada sunabilirlerse, süremizi aşarak bir on dakika da Ramazan Bey hocamıza ayırmış olacağız.

Buyurun Sayın Hocam.

MÜZAKERE

Prof. Dr. Nuri TINAZ⁷⁰

On dakikada Pazar günü keramet göstermek biraz zor olacak ama elimden geleni yapmaya çalışayım.

Değerli iki hocamızın sunduğu bildiriler üzerinde konuşacağım ama esas benim dile getirmek istediğim Müslümanların neden bu medyada görünürlüğünün olmadığı yani problem teknolojiye mi yoksa Müslümanlarda mı? Bunu sorgulamak için biraz provokatif şekilde bir şeyler söylemeye çalışacağım yani söyleneni tekrardan ziyade yeni şeyler söylemek lazım.

Mehmet Lütfi ARSLAN Hocam, iletişimle ilgili kavramları ve sosyal medya ile ilişkili İnternet sitelerini ya da “data base”leri güzel listeleyp bildirisine başlıyor. Ondan sonra benim en çok önemseydiğim bildiride, dijital üçüncü yer dediği alan. Bu alan, geleneksel otoritelerin aşıldığı bir alandır. Ama biz bu alanı nasıl doldurmamız gerekir, nasıl zenginleştirmemiz gerekir, nasıl çeşitlendirmemiz gerekir? Bunu sorgulamamız gerekiyor. Bu alan, eğer cazip konularla, gençlerin veyahut da Müslümanların kafasını meşgul eden problemleri çözmek için alternatifler üreten bir merkez hâline getirebilirsek, buraya ilgiyi çekebiliriz.

Mehmet Hocam, bir de teknolojiye mesafeli bir duruş sergiledi. Haklı. Mesafeli duruş sergilememiz gerekir. Teknoloji bir araçtır, amaç değildir. Teknolojiyi siz nasıl kullanıyorsunuz? Onu kullanan mantaliteyi sorgulamamız gerekir. Eğer siz teknolojiye, kaba ifadeyle “İşte bu gâvur icadı” deyip böyle mesafeli bir duruş sergiliyorsanız, biz burada kendimizi çok popüler olan, bir anda önemi artan bir alandan soyutlamış oluruz.

Ünlü Sosyolog Antony Giddens’in bir çalışması vardır “Mahremiyetin Dönüşümü” diye. Mahremiyet maalesef bu medya hayatımıza girdiğinden bu yana dönüşüyor. Bunun dönüşümü daha çok internetin, sosyal medyanın, dijital medyanın hayatımıza girmesiyle gittikçe hızlı bir şekilde oluyor, hem dönüştürüyor hem de çok yıkıcı etkileri

70 Marmara Üniversitesi Fen – Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi – Teşekkür ederim Başkanım.

oluyor. Sanırım 2016 yılında yine Diyanet İşleri Başkanlığının Düzenlediği sosyal medya ve aileyle ilgili, mahremiyet konusuyla ilgili bir konferans vardı Kocatepe Camisi'nin altında. Orada da yine bir bildiri istemişlerdi sosyal medyanın evlilikler üzerine yaptığı etki üzerine. Her beş evlilikten dördü sosyal medyadan etkileniyor ve bunların her biri yani beşte biri sosyal medyadan etkilenerek boşanmayla sonuçlanıyor. Bu sadece bizim Türkiye'ye özgü değil, Amerika'da yapılan, Batı'da yapılan pek çok bilimsel çalışmalardan, proje sonuçlarından elde edilen bulgulardır.

Mehmet Hocamın bildirisi teorik olarak güzel, gençlerin sosyal medya, dijital medya alanının kişiliklerinin oluşmasına etki ettiğini, bundan korunması gerektiğini söylüyor ama bizim şunu da söylememiz gerekiyor: Biz Müslümanlar olarak gençliğin dikkatini çekecek ne yaptık? Ben size üç örnek vereyim:

2010'dan beri üç tane girişim vardı; bir tanesi helal İnternet, bu daha çok İran'daki bir girişimdir. Sonra helal gugurin. Bu da başarısız bir şekilde sonuçlanan girişimdir. En acınacak durum da "Salam World" yani selam dünyası diye 2010'da başlayıp 2016'da tamamen başarısızlıkla sonuçlanan bir girişimdir. Müslümanlar, sanırım Rusya'dan bir Müslüman iş adamı, 50 milyon dolarla başlıyorlar ve pek çok İslam ülkesini dolaşıp Müslümanların bir sosyal medyasının olması gerektiğini söyleyip İslamic Facebook yapmak istiyorlar, İslami Wikipedia yapmak istiyorlar. İlk önce sekiz dille, daha sonra on altı dile artacak şekilde farklı dillerde yayın yapmak istiyorlar ama hiçbir girişim maalesef bir şey üretilmedi. Pek çok İslam ülkesini gezdiler, hatta önde gelen Müslüman düşünürlerden – Gamişe gibi- fetvalar aldılar. Salam World, arkadaşlar, izleyiciler, bizim Ortaköy'de kurulan bir kuruluştur. İslam dünyasının merkezi olarak Türkiye'yi seçip burada kurumlaşmaya çalıştılar. Altı yedi yıl çalıştılar, maalesef sonuçta bir şey üretilmedi. Gerekçesi de, demek ki bizde bunu üretecek bir mantalite hâlâ hazır değil. İyi bir niyetle yola çıkıldı ama sonuçta bir şey üretilmedi.

Thomas Stefaniuk'ın bildirisine gelince: Thomas Stefaniuk haklı olarak Müslümanların hem tüketim kültüründen hem Mas Culture dediğimiz kitle kültüründen nasıl korunması gerektiğini, özellikle gençlerin nasıl korunması gerektiğine ilişkin güzel bir bildiri sundular. Yalnız, biz Mas Culture yani kitle kültürü üretirken, popüler kültür üretirken kapitalizmin tuzağına düşüyoruz. Yani şunu demek istiyorum: Çabuk üretelim çabuk tüketelim. Ondan dolayı kalıcı bir kültür üretemiyoruz, gençliğe veyahut da Müslümanlara hitap eden kalıcı bir meta üretemiyoruz.

Benim yine 2012 yılında bir bildirim vardı yine Diyanet düzenlediği bir toplantıda, orada da Türkiye özelinde gençlerin nasıl anlık bilgi paylaşımı, İslami konularda, dini konularda anlık bilgi paylaşım söz konusu olduğunda ... Biliyorsunuz o sıralarda FATİH Projesi vardı. FATİH Projesi, Millî Eğitimde bütün hocalara ve öğrencilere dağıtılan tabletler olacaktı. Ben de dedim ki, bu aynı şekilde bütün cami imamlarına,

müftülüklerdeki görevlilere dağıtılsın, gençler, Müslüman gençler kafalarına takılan din içerikli soruları anlık şekilde yetkili, bilgili kişilere, otorite kişilere iletebilsinler ve cevaplarını alabilsinler. Eğer bu yapılmazsa ... Çünkü internette o kadar çok dinle ilişkili, İslam'la ilişkili dezenformasyon var ki otorite olmayan insanlar ahkâm kesiyorlar dinî konularda. O da gençlerin din algısına, inançlarına müthiş bir zarar veriyor.

Bir de Sayın Stefonig Batı'da aydınlanma sonra ortaya çıkan belli akımlardan bahsediyor bildirisinde. Bir defa, Müslümanlar Batılılaşma veya sekülerleşme olgusu, eğer siz kendi alternatiflerinizi oluşturamazsanız Batılılaşmaya maruz kalırsınız. Yani Batılılaşmamak istiyorsanız alternatif üretmeniz gerekir. Bunu Rahmetli Şerif Mardin de söylüyordu. Biz ne kadar direnç gösterebileceğiz bu modernizmin, Batılılaşmanın veyahut da sosyal medyanın yıkıcı etkilerine karşı, bunu sorgulamamız gerekiyor.

Biliyorsunuz din ve medya konusu, maalesef İslam ülkelerinde, özelde Türkiye'de pozitivist eğitim politikaları yaklaşımından dolayı ne sosyal bilimlerde ne de iletişim bilimlerinde gerektiği yeri bulamamıştır; din konusu, din problemi. Daha hâlâ hiçbir iletişim fakültesinde din içerikli bir program yoktur ama din konusuna geldiğimizde, kusura bakmayın, sağ eğilimli, sol eğilimli, her türlü politik eğilimli medya organları ahkâm kesmekte, ahkâm keser gibi din konusunda haber yapıyorlar. Bizde bir uzmanlaşma yok. Din konusunda siz halka bilgi veriyorsunuz, bu bilgiyi verebilmek için o alanla donanımlı bir gazetecinin olması lazım. Batı Avrupa'da, Amerika'da her alanın, her haber alanının bir uzmanı vardır, bir muhabiri vardır yani hukukla ilgili, ekonomiyle ilgili, dinle ilgili, hatta bölgelerle ilgili ... Orta Doğu uzmanını konuştururlar Orta Doğu'da bir problem çıktıği zaman ama bizim medyada maalesef böyle bir uzmanlık alanı yok.

İlk defa medya ve din konusu Amerika'da biliyorsunuz Ünlü Evangelist Billy Graham radyo konuşmalarıyla başlıyor, sonra Pet Robertson televangelizmle bunu taçlandırıyor, Stuart hover ... Dünyada beş altı üniversite var bu konuda çalışan; Colorado Üniversitesi, Nebraska Üniversitesi, Stanford Üniversitesi, Edinburg Üniversitesi, bir de Chicago State Üniversitesinde bir program vardır, Chicago Devlet Üniversitesinde, burada Hristiyan bir Arap'ın yaptığı araştırmadan size bahsetmek istiyorum. Jack Shain, kendisi Hristiyan Arap. Hollywood filmlerinin nasıl İslam ve Müslümanları beyazperdede, sinemada resmettiğini anlatıyor. İlk Hollywood filmlerinden 2001'e kadar olan filmleri inceliyor. Bakıyor ki 1000'e yakın film var. Bunun altından kalkamam diyor, bunu 350'yle sınırlandırıyor. Hiçbir filmde Müslümanlar sadece yüzde 2, çoğunda Müslümanlar ya terörist ya şehvet düşkünü ... Ne kadar negatif haslet varsa, özellik varsa onlarla nitelendiriliyorlar, tasvir ediliyorlar.

Batı'daki Müslümanlar, özellikle Amerika'daki Müslümanlar şöyle bir uyarı yapıyor: Sosyal kapitalleri çok iyi, eğitimleri çok iyi, gelir durumları iyi, Amerikan toplumu

içindeki konumları da iyi, her şeyi iyi ama buna rağmen, en az görünürlüğü olan alanlar, bir medya, ikincisi hukuk, üçüncüsü de politikadır.

Ondan dolayı biraz bizim Müslümanların kendilerini sorgulayıp alternatifler üretmek veyahut da mevcut teknolojinin ürettiklerini rafine edip, sterilize edip Müslümanlara sunmamız gerekiyor.

Teşekkür ediyorum.

BAŞKAN – Nuri Bey’e ben de teşekkür ediyorum.

Hemen sözü Ramazan Altıntaş Hoca’mıza veriyorum. Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi ve Dekanı aynı zamanda hocamız.

Buyurun hocam.

MÜZEKERE

(Prof. Dr. Ramazan Altıntaş, NEÜ Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi, Öğretim Üyesi)

Sayın Başkan,

Çok Değerli Katılımcılar!

Yüksek heyetinizi saygıyla selamlıyorum.

Uluslararası düzeyde Mevlid-i Nebi sempozyumu düzenlemesinden dolayı Diyanet İşleri Başkanlığımızı kutluyorum. Üç gündür birbirinden güzel, oldukça yararlı sunumlar dinledik ve müzakerelere şahitlik ettik. Ben ümit ediyorum ki burada ele alınan konular Diyanet İşleri Başkanlığımızın sahada din hizmetleri alanındaki faaliyetlerine katkıda bulunacaktır.

Sempozyumumuzun bu son oturumda Dr. Sevde Düzgüner ve Mustafa Soykök'ün tebliğlerini müzakere edeceğim. Dr. Sevde Düzgüner'in tebliğinin başlığı: *"Orada Bir Peygamber Var Uzakta" - "Günümüz Gençlerinin Peygamberimize Yönelik Zihinsel Şemaları ve Duygu Dünyaları: Tespit, Problem ve Öneriler"* adını taşıyor. Bu doyurucu bildirisinden dolayı Sevde Düzgüner'e çok teşekkür ediyorum.

Dr. Sevde Düzgüner tebliğinde; bulgu ve yorumlarını dört adet alan araştırmasına ve gençlerle geçirdiği 13 yıllık tecrübeye dayandırdığını ifade ediyor. Çalışmada esas alınan alan araştırmalarında yer alan denekler, sayısal anlamda Türkiye gençliğinin objektif olarak Peygamber algısını tam olarak yansıtabilir mi? Çünkü bu çalışmalar İmam-Hatip öğrencileri üzerinde yapılmış. Diğer liselerde okuyan öğrenciler bunun dışında kalmış. Bu sorunun cevabını alanın uzmanlarına bırakıyorum.

Dr. Sevde Düzgüner'in de vurguladığı gibi gençlik, toplum hayatında sorumluluk alma döneminin başlangıç evresidir. Gerçekten de bu dönem -ister erkek ve isterse kız olsun- bir gencin; fizyolojik, ruhsal, duygusal, ahlaki, dinî ve estetik vb. gibi yönlerden gelişim, değişim ve etkileşim dönemini teşkil eder. Aynı zamanda bu dönem, eğitim-öğ-

retim dönemidir. Onun için zaman çok iyi değerlendirilmelidir. Bu sebeple gençler için yol gösterici rehberlik büyük önem taşımaktadır.

Dr. Sevde Düzgüner, bildirisinin “Giriş”inde gençlerin hayatında doğru bir din anlayışının istikamet kazandırma ve kişilik gelişimi bakımından ne denli etkili olduğuna işaret etmektedir. Gençlik; biyolojik ve psikolojik bakımdan çocukluğun sonu olarak tanımlanır. Bu dönem toplum hayatında insanın sorumluluk alma dönemi olup 12’den 24’e kadar olan yaş aralığı grubunu içine alır. Ortalama 12 yaş, kız ve erkeklerde ergenlik başta olmak üzere, dini sorumluluk ve yükümlülüğün de başladığı bir dönem olması hasebiyle, bu dönemde, dini kimliğin sağlam bir şekilde oluşması için din eğitimi, asla göz ardı edilmemelidir. Gençlik dönemi, ergenliğin verdiği psikolojik etkilerden dolayı, asi ve fırtınalı bir nitelik de taşıyabilir. Dönemin en kolay ve az hasarlı bir şekilde atlatılabilmesi için, dini hayatın iyileştirici ve dengeleyici rolünden istifade etmek gerekmektedir. İbadet duygusuyla yetişen gençler, gençlik dönemlerini en sıkıntısız bir şekilde geçirmekle kalmazlar ve geleceklerine de olumlu yönde istikamet çizerler. Bilindiği gibi Hz. Peygamberin hadislerinde: “*Allah’a ibadetle yetişen gençler*” övülmüştür. (Bkz. Buhari, Ezan 36, Zekât 16, Rikak 24, Hudüd 19; Müslim, Zekât 91. Ayrıca bk. Tirmizî, Zühd 53; Nesâî, Kudat 2)

Bilindiği gibi Hz. Peygamber İslam’ı kitlelere duyurma görevini yerine getirirken daima yeniliklere açık olmuştur. Bu bağlamda özellikle idealist ve enerjik bir kesimi oluşturan gençlerden istifade etmiş ve onlara fırsat tanımıştır. Gençlere yeni görevler vermek suretiyle onları onore etmiş ve böylece büyük bir değer vermiştir. Çünkü İslam’ın yeni jenerasyona ihtiyacı vardı. Dr. Sevde Düzgüner’in de ifade ettiği gibi İslam’a büyük destek veren Mekke’deki gençlerin yaş ortalamaları 10 ila 30 arasındadır. Örneğin Hz. Ali, İslam’a girdiğinde 10 yaşındadır. Her türlü tehdit ve tehlikeye rağmen Mekke’de ilk Müslümanlara evini açarak İslam’ın bir karargâhı mahiyetini taşıyan dâru’l-erkâm sahibi Erkam b. Erkâm 17 yaşındadır. Câfer b. Ebi Talip, Habeşistan kralı Necâşi’ye devlet başkanlığı sarayında ve bir grup seçkinin önünde İslam’ı savunduğu zaman 25 yaşındadır. Bu sahâbi gencin Allah ve Peygamber tasavvurunu anlattığı konuşmasından bir bölüm şöyledir:

“ Değerli Hükümdar! Güçlülerimiz zayıfları ezerdi. Biz puta tapan, leş yiyen, kan döken, eşkıyalık yapan, komşu ve akraba hukukuna riayet etmeyen bir topluluktuk. Allah içimizden soyunu-sopunu bildiğimiz Hz. Muhammed’i peygamber olarak gönderdi. O bize puta tapmanın anlamsız olduğunu; Allah’ı birleyip sadece O’na ibadet etmemizi, haksızlık yapmamamızı, komşu ve akrabalık haklarına riayet etmemizi, helâl ve haram sınırlarına uygun yaşamamızı, zayıfların haklarını gözetmemizi öğretti.”

Medine'nin hicret yurdu haline gelmesinde Yesrib'den Aydınlanmış Şehir'e dönüşmesinde, İslam'ın girmediği ev kalmadı dedikleri bu şehre muallim olarak gönderilen Mus'ab b. Umeyr 25 yaşındaydı. Bütün bu hizmetler onun önderliğinde gerçekleşmişti.

Zeyd b. Sâbit Hz. Peygamberin emriyle iyi derecede İbranice ve Süryanice dillerini öğrendiği ve Kur'an'ın toplanmasında komisyon başkanlığı yaptığında 22 yaşında idi. Düşünelim, Allah Resûlü onu hem elçilik göreviyle görevlendirmek için yabancı diller öğrenmesini tavsiye ettiği yaş ve hem de Kur'an gibi ilahî bir kelâmın bir Mushaf haline getirilmesi noktasında kendisini önemli göreve getirdiği bu gencin yaşı 22'dir. Tarihte de görüldüğü gibi genç sahabe Zeyd b. Sâbit elçilik başta olmak üzere bütün bu görevleri başarılı bir şekilde yerine getirmiştir. Öte yandan Muaz b. Cebel (r.a), İlk defa Yemen'e Allah Resulü'nün emriyle İslam davetçisi ve hukukçusu olarak gönderildiği zaman 26 yaşındadır.

Suriye seferinde ordu komutanı olarak görevlendirilen Usame b. Zeyd 18 yaşındadır.

Görüldüğü gibi Hz. Peygamberin davet misyonundaki bu gençler İslam'ın cihanı aydınlatmasında büyük rol oynamışlardır. O halde eğer biz gençlerimizi kendi medeniyet ve kültür köklerimize bağlı olarak iyi yetiştirir ve dünyaya açık bir fikir ve ruhla donatırsak, inanıyorum ki medeniyet alanında Türkiye'yi daha ileri noktalara taşıyacaklardır. Yeter ki biz gençlerimize güvenelim ve değer verelim.

Diğer yandan, Dr. Sevde Düzgüner'in yapılan araştırmalardan yola çıkarak *Günümüz Gençlerinin Peygamber Algısına* yönelik tespitler yapmaktadır. Bunlar; Mükemmellik, Sevgi ve Özlem, Yakınlık ve Özdeşleşme, Uzaklık ve Örnek Alamama, Kurtarıcı Olması. Ayrıca Sayın Dr. Düzgüner, gençlerin peygamber algısıyla ilgili öne çıkan problemleri başlıklandırmakta ve çözüm önerilerinde bulunmaktadır. Böyle bir yöntemin izlenmiş olması, meseleye afaki açıdan bakmak yerine doğrudan sorun çözmeye odaklanması bu bildiriye başarılı kılmaktadır.

Dr. Sevde Düzgüner, öğrencilerde Peygamberi “örnek alma” konusunda eğilim taşıma yerine daha çok “duygu” besleme eğiliminin öne çıkmasını, verilen din eğitimi bağlaması yeterli bir açıklama olarak görülmemektedir. Zaten bu araştırma İmam-Hatip öğrencileri üzerinde yapılmış.. Eğer istenilen bir din eğitimi verilmiyorsa, hepimiz İlahiyat Fakültelerimizde öğrenci yetiştirme düzeneklerimizi ve mekanizmalarımızı yeniden gözden geçirmeliyiz. Çünkü orada ders veren öğretmenlerimiz bizim kurumlarımızda yetişmektedir.

Dr. Düzgüner'in de ifade ettiği gibi, hayata dokunan bir peygamber algısının oluşmamasında formel eğitim kadar informal eğitimin de büyük payı vardır. Özellikle günümüz gençliğinin dini bilgi kaynakları çok çeşitlidir ve bu çeşitlilik gün geçtikçe

de artış kaydetmektedir. Bu konuda sosyal medya çok belirleyicidir. Sosyal medyada gençlerimize din adına verilen erişilmez ve ulaşılmaz dini kişilik örneklikleri ve dindar kişilik tipleri bunun başında gelmektedir. Yüceltilen bu kişiliklerin dindarlıkları yaşanılır olmaktan öte sadece hayret edilecek cinstendir. Sayın Dr. Düzgüner'in tebliğinde de buna işaret edilmektedir. Mesnevî'de Hz. Mevlana bu tip dindarlıkların örnek alınamayacağına çarpıcı örnekler verir. Mevlana bu örneklerden birisini *kâfirle Müslüman diyalogu* öyküsünde dile getirir. Erişilmez dindarlık örneğini ünlü sûfî Bayezid-i Bestamî üzerinden yapar. Mevlânâ'nın anlattığına göre "Bâyezid-i Bestamî zamanında bir kâfir vardır. Bir Müslüman ona, ihtidâ ederek İslâm'a girmesini tavsiye eder. Bunun üzerine kâfir, "eğer kendisine rol model olarak Bâyezid-i Bestamî'nin Müslümanlığı sunuluyorsa, ben onun Müslümanlığına güç yetiremem" der. (Mevlânâ, *Mesnevî*, V, 283 (3356–3362). Bu diyalogdan anladığımız kadarıyla Mevlânâ, insanları erişilmez kişilerin dindarlığına değil, ölçülü ve ayakları yere basan yaşanılır bir dindarlık örnekliklerine çağırarak gerektiği üzerinde durur. Mevlânâ olağanüstülüklerle süslenmiş ve tamamen insan gücünü zorlayan menkıbelerle örülü dindarlık tarzlarının topluma model olarak sunumunun dini hayatta patolojik durumlara ve bir takım olumsuzluklara yol açacağını dile getirir.

Mevlânâ, temsile dayalı olmayan dindarlık biçimlerini de eleştirir. Dindarlık bir yere ait olma duygusu ise, iman, bireyin gündelik yaşamını dönüştürecek 'eylem' bütünlüğüne sahip olmalıdır. Nitekim Mevlânâ "*kafir-Müslüman*" diyalogunda, kâfire "Müslüman ol" tavsiyesinde bulunan bir Müslüman'a: "*Sizin imanınıza ne eğilimim var ne de arzum. Hidâyete yönelmek isteyen yüzlerce insan, sizin dindışı tutum ve davranışlarınızı gördüğü zaman, girmek istediği dinden de soğur. Çünkü o, sizin imanınızda mana değil, sadece ad, isim görür*" demek suretiyle temsil liyakati olmayan bir dindarlığın toplum üzerinde etkili olamayacağına değinir. (Bkz. Mevlânâ, *Mesnevî*, V, 283–84. (3363–3366). Bu sebeple Mevlânâ, "Allah'ın varlığına ve birliğine inandım" demekle kalınmamasını, mutlaka dindarın sosyal hayatla ilgili ilişkilerinde "ahlâkî" ilkeleri eksen alan; iman-amel bütünlüğünü sağlamış bir dindarlık örneği sergilemesi gerektiği uyarısında bulunur. İşte gençlerimize hayatın içinden bir peygamber algısı kazandırılırsa, dindarlığımız da sosyal hayatta anlam bulacaktır.

Dr. Sevdâ Düzgüner, gençlerimizin "*toplumsal problemleri sorgulama*"sı onların İslâm'a mesafeli durmalarını artırmaktadır, diyor. Çözüm önerisi olarak; "ötekini yargılamak, diğerini suçlamak, nefret söylemini yaymak" gibi itici dil ve bıkırtıcı üsluptan kaçınmayı öğütlüyor. Bugün Türkiye'de bir takım gençlerde dine karşı mesafeli duruşlar ya da uzaklaşmalar söz konusu ise, bunda din istismarının etkili olduğu söylenebilir. Bu durum gençlerin dinlerini dini eserlerden öğrenme konusunda kuşkular ve güvensizlikler oluşturmuştur. Konuştuğumuz birçok genç, ben hiçbir kuruma ya da din âlimine güvenmiyorum, doğrudan Kur'an mealinden hareketle dinimi öğreniyorum,

demektedir. Kimi gençler de, “Dinle irtibatlanırsam, acaba din istismarcısı örgütlerle irtibatlı olarak algılanır mıyım?” korkusuyla dinle aralarına bariyer koyma cihetine gitmektedirler. *Bir ikinci grup genç de* İslam dünyasında, İslam adına “*kelle avcılığı*” yapan sözüm ona “daiş/işid” gibi sun’i olarak ortaya çıkarılan maşa örgütlerin mahiyetini bilmedikleri ve onların İslam adına ortaya koydukları dini uygulamalardan korktukları için İslam’la aralarına mesafe koymayı tercih etmektedirler. “Niçin İslam’ı bir bütün olarak benimsemeyip de deizmi seçtin?” diye sorulduğunda, İslamofobi endüstrisinin etkisinde kalarak İslam’ı şiddet olarak değerlendirmekte, şiddet üreten bir zihniyetle kendilerinin ilişkisinin olamayacağı cevabını vermektedir. Böyle düşünen gençlerimizi hemen suçlayarak dışlamamak gerekir. Onları iyi dinleyip anlamak ve yaşanılanlara akıllarını erdirmek gerekir. Çünkü gençlerimiz, İşid/daiş gibi dini hareketlerin, yapay örgütler olduğunu bilmiyorlar. Bu üretilmiş örgütler, bir taşla iki kuş vuruyorlar. Hem İslam’ın ve hem de Müslümanlığın imajını bozuyorlar. Yaptıklarıyla; İslam’ı terörün kaynağı, tüm Müslümanları da potansiyel terörist olarak zihinlere yerleştiriyorlar. Bu sebeple İslam dünyasında Müslüman öncüler bir taraftan bu tür hareketlerle mücadele ederken, diğer taraftan da gençliğimize formel eğitim kurumlarımızda doğru din anlayışı kazandıracak eğitim vermede azami çaba sarfetmemiz gerekmektedir. Dinî kavramlarımızı doğru bir şekilde ortaya koymadan, doğru bir İslam anlayışına sahip olamayız. Müslümanlar arasında zihnî ve kalbî birlikteliği sağlamadan bedenî birlikteliği gerçekleştiremeyiz.

Ben tekrar Dr. Öğretim Üyesi Sevede Düzgüner’in bu güzel bildirisinden dolayı kendisine çok teşekkür ediyorum.

Değerli katılımcılar!

Bir diğer tebliğ de, Diyanet İşleri Başkanlığımızda uzman olarak çalışan Mustafa Soykök’e aittir. Onun bildirisinin başlığı da: “*Diyanet İşleri Başkanlığı’nın Gençlere Yönelik Hizmetleri: Tespitler ve Teklifler*” başlığını taşımaktadır. Sayın Soykök, kurumun tarihsel sürecinde gençlere dönük hizmetlerin bir dokümanını yapmaktadır. Manevi Danışmanlık ve Dini Rehberlik Bağlamında Diyanet Gençlik çalışmaları hakkında daha mufassal ve müfid bilgiler vermektedir.

Bu tebliğde benim dikkatimi çeken hususlardan birisi Sayın Soykök’ün: “*Camiler hızla boşalmakta ve cami cemaati hızla yaşanmaktadır*” görüşüdür. Bu konuda din görevlilerimizin mahareti büyük rol oynamaktadır. Geçmişte sabık Diyanet İşleri Başkanımız ve yeni başkanımız Türkiye’mizi İl İl dolaşarak sabah namazlarında gençlerimizle buluşma başlatmaları inşaAllah Sayın Soykök’ün ve hepimizin endişelerini bertaraf eder. Yine Sayın Diyanet İşleri Başkanımızın her din görevlimizin en az 10 gence ulaşması isteği üzerinde durulmalıdır. Bu projenin hayat bulması da din görevlilerimizin maharetlerine bağlıdır. Örneğin, camilerimizde İngilizce ya da Arapça kursları düzenlenmeli, bazı

derslerde gençlerimize yardımcı olunmalı, güzel sanatlarla meşgul olup bu sanatlardan birisinde gençlerimiz eğitilmelidir. Eğer bu tip faaliyetlere öncülük ve önderlik ederse, 10 ya da daha fazla gencimize ulaşılabilir.

Sayın Mustafa Soykök bildirisinde camilerde ödül merkezli etkinliklerin fayda ve zarar açısından neler getireceğine değiniyor. Örneğin bu sene Konya’da sabah namazına yaklaşık 40-45 gün devam eden gençlere bisiklet verme uygulaması yapıldı. En azından Büyükşehir belediyesi gençlerimizi camiye getirdi. İş, marifetli fedakâr din görevlilerimize düştü. Bu konuda hala cami ve cemaati sevdiren hocalarımızın varlığı geleceğimiz açısından bize ümit vermektedir. Esas olan camiye gelen gençlerimizin çetelesini tutmak değil, onların gönüllerinin camilere bağlanmasını sağlayabilmektir.

Bildirisinde Sayın Mustafa Soykök üniversite gençliği üzerinde durmanın ne denli önemli olduğuna işaret etmektedir. Ben burada Türkiye çapında yapılması gereken bir öneride bulunmak istiyorum. Bilindiği gibi Diyanet İşleri başkanlığımızın illerde açtığı yurtlar ya da öğrenci evleri mevcuttur. Bu öğrencilerimiz üniversitelerin farklı fakültelerinde okumaktadırlar. Üniversite öğrencilerimiz bulunduğu Fakültelerde öğrenci toplulukları kurmaya özendirilmeli ve bu topluluklar kanalıyla gençlerimize dönük programlar yapılmalıdır. Böylece gençliğimizin dini ve millî kimliği ve benliği korunmuş olur.

Ben tekrar, hem Dr. Sevide Düzgüner’e ve hem de Mustafa Soykök’e bu güzel tebliğlerinden dolayı çok teşekkür ediyor, hepinize saygılar sunuyorum.

(Prof. Dr. Ramazan ALTINTAŞ tebliğini sundu)

BAŞKAN – Efendim, ben de Ramazan Bey hocamıza teşekkür ediyorum.

Kıymetli tebliğci hocalarımıza, müzakerelerini sunan hocalarımıza da teşekkür ediyorum, sizlere teşekkür ediyorum.

Zamanımızı bir hayli aştık, oturumu burada kapatmak durumundayım.

Tekrar sizleri içtenlikle selamlıyorum, Allah’ın selamı, rahmeti, bereketi üzerinize olsun.

Şimdi katılımcı hocalarımıza belgelerini vereceğiz bildiğim kadarıyla. Kısa bir aradan sonra değerlendirme oturumuna geçilecek.

Tekrar teşekkür ediyorum, sağ olasınız.

TAKDİM – Değerli misafirlerimiz, on beş dakika sonra değerlendirme oturumumuza geçeceğiz inşallah.

DEĞERLENDİRME OTURUMU

OTURUM BAŞKANI

Prof. Dr. Huriye MARTI

Diyaret İşleri Başkan Yardımcısı

25.11.2018
PAZAR

DEĞERLENDİRME

TAKDİM – Değerli hocalarım, kıymetli misafirlerimiz; Uluslararası Mevlidi Nebi Sempozyumumuzun Değerlendirme Oturumuna hepiniz hoş geldiniz, sefalar getiriniz.

Sempozyumumuzun bu bölümünde Değerlendirme Oturumunu Gerçekleştirmek Üzere Diyanet İşleri Başkan Yardımcımız Prof. Dr. Sayın Huriye MARTİ hoca'mızı, İstanbul İl Müftümüz Prof. Dr. Sayın Hasan Kâmil YILMAZ Hoca'mızı ve Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Sayın Ali AKPINAR Hocamızın kürsüyü teşriflerini arz ediyorum. (Alkışlar)

OTURUM BAŞKANI Prof. Dr. Huriye MARTİ (Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı) – Kıymetli misafirlerimiz, saygıdeğer katılımcılar, hanımefendiler, beyefendiler; Uluslararası Mevlidi Nebi Sempozyumumuzun Değerlendirme Oturumuna hepiniz hoş geldiniz, sefalar getirdiniz. (Alkışlar)

Bu sempozyumun, Peygamber Efendimiz'in bereketiyle, muhabbetiyle taçlandırıldığını ve gençliğin de dinamizmini ve heyecanını taşıdığını, son güne kadar bu salondaki sizlerin büyük bir ilgiyle var olmanızdan anlıyoruz. Her birinize ayrı ayrı teşekkürü bir borç biliyorum.

“Peygamber Efendimiz ve Gençlik” konusunun seçilmesinde, sahadaki çalışmaların daha verimli, daha etkili ve Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından organize edilen daha olumlu çalışmalara dönüşmesi amacı vardı. Burada bulunan arkadaşlarımızın, Cuma gününden beri benim gibi paylaştıkları düşünceler, gerçekten sahada çalışan arkadaşlarımız açısından sempozyumun son derece değerli katkıları olduğu şeklinde. Bu katkıyı arkadaşlarımıza sunan bütün tebliğcilerimize, müzakerecilerimize ve oturum başkanlarımıza ayrıca teşekkürü bir borç biliyorum.

Diğer taraftan, sempozyumumuzun uluslararası bir hüviyette gerçekleşmesi, yurt dışından misafirlerimizin Arapça ve İngilizce sunumlarıyla, farklı tecrübeleri ve farklı ilim dallarının birikimlerini bu sempozyuma taşımış olmaları, gerçekten son derece değerli. Bu açıdan da bir ilkin, bundan sonraki Mevlidi Nebi sempozyumlarında da

sürdürülecek şekilde uluslararası boyutta devam edeceğine inancımı dile getirmek istiyorum.

Sempozyumumuz beş oturumda gerçekleşti. Osmanlı Arşivleri Salonunda böyle mutena, müstesna, güzel bir salonda sizlerle birlikte olma fırsatını bize sundukları için ilgililere teşekkür ediyoruz.

Aslında daha uzun ve daha farklı oturumlarla zenginleştirilebilecek bir sempozyum olduğunun farkındayız. Dolayısıyla, sempozyumun burada belki de değinilmeyen, eksik kalan yönlerini tamamlayacak şekilde alt çalıştaylarla yıl boyunca çalışmalarını sürdürmesini planlıyoruz. Bu açıdan gençlik koordinatörü olan arkadaşlarımıza, sayın müftülerimize bir kere daha katılımlarından dolayı teşekkür ediyoruz.

Sempozyumla alakalı olarak çok kıymetli iki hocamız birer değerlendirme konuşması yapacaklar; hem akademisyen hem de müftü kimlikleriyle iki hocamızın da sahaya çok değerli katkıları var. İstanbul Müftümüz Prof. Dr. Sayın Hasan Kâmil YILMAZ Hoca'mıza ilk sözü bırakıyorum.

Buyurun efendim.

PROF. DR. HASAN KÂMİL YILMAZ¹

– Çok teşekkür ederim Sayın Başkan.

Hanımefendiler, beyefendiler; “Hz. Peygamber ve Gençlik” konulu sempozyumumuz gerçekten dolu dolu geçti ilk günden itibaren. Bir kısmına katılamadık ama özellikle son gündeki son oturumlar hepsi birbirinden değerli tebliğlerle gerçekleşti.

Tabii, gençlik konusu bütün ülkelerin olduğu gibi bizim ülkemizin ve milletimizin de ciddi problemlerinden birisi. Gençlerin dilini kullanabilmek, onlara ulaşmak, onlarla diyalog kurmak ve Hz. Peygamber’in gençleri okuyan, gençlere ulaşan ve onların dilinden anlayan hâlini güncelleyerek günümüzde Hz. Peygamber’in varisi olabilmek, tabii ki bu salonda bulunan bütün arkadaşlarımızın, hepimizin görevidir. Şu anda salonda bulunanların tamamı ya Diyanet mensubu alanda hizmeti ifa ediyor ya akademisyen, doğrudan öğrencilerle, talebelerle haşır neşir oluyorlar. O bakımdan, gençlere ulaşmakla ilgili ve gençlerin algılarıyla ilgili gerçekten de hepimizin çok bilgilenmeye, bilinçlenmeye, yeni şeyler üretmeye ihtiyacımız olduğunu zaten alanda biliyorduk ama bugünkü ve daha önceki tebliğlerle de bu bir kere daha ortaya çıktı.

Tabii, insanlığın, özellikle 19 ve 20 nci asırdaki materyalizm, pozitivizm, individüalizmle ulaştığı felsefi algının bugünlere gelmemizde, gençlerin savrulmasında, insanların ve insanlığın savrulmasında, Allah’sız kâinat, ruhsuz insan, cevhersiz eşya algısının egemen olmasında tabii ki çok önemli payı olduğunu ve nihayet geline nokta “Ben beni bilirim, ben ben için varım, başkası beni ilgilendirmez, alta kalanın canı çıksın” hayat felsefesi, aşağı yukarı yüz yılı aşkın bir zamandan beri Batı’da ve son yüzyılda, son zamanlarda da ülkemizde de konuşulur hâle gelmiş. Bu tabii, sonuç olarak da hem aileyi ciddi manada tehdit etmektedir, insanların evlenmesine, evlenseler çocuk yapmasına, çocuk eğitime dahi tesir eden önemli kirlenmişliklerden birisidir.

Tabii, bunun yanında, bunları tetikleyen medyanın, özellikle 80’li yıllardaki televizyon dizilerinin, daha sonraki süreçte internetle beraber ve nihayet sosyal medya ile insanlara telkin edilen, dayatılan ve özellikle gençlerin oluşturduğu medya gruplarının

1 İstanbul İl Müftüsü

bu tür algıların çok kolay yayılmasına, yaygınlaşmasına vesile olduğu, hepimizin bildiği ve yakındığı konular cümlesindedir.

Dolayısıyla, bir şeylerin yapılması gerektiği, özellikle bugünkü mevcut medyayı, sosyal medyayı yok saymamız mümkün olmadığına, olamayacağına göre, medyanın kullanımından başlayarak yani nasıl bir medya kullanmalıyız? Hep söylüyoruz yani bir sosyal medya ilmi hali bile henüz üretilmedi veya gençlerin gündemine ulaştırmadık. Medya dediğimiz şeyin gençlerimizin zihnî, kalbî kirlenmişliklerine nasıl etki ettiğini hepimiz bir şekilde, çok yakından görüyoruz ve insanlık pozitivizmiyle, materyalizmiyle hedonizmin kölesi hâline getirildi. Artık, her şey haz noktasından bakılır oldu ve ekonomik seviyelerin yükselmesi, gelişmesi, çocukların ve evlatlarımızın da mutluluklarını ve haz seviyelerini yukarıya doğru taşımaya başladı. Çocuklar ve gençler, artık, kendilerine alınan hediyelerden de çok kolay mutlu olmuyor, her gün daha yükseğini, daha fazlasını bekleyen bir algıya doğru evrildi çocuklarımız. Eskiden, bayram akşamında alınan hediyelerden, o bayram hediyelerini kucağında uyuyarak sabahlayan ve ondan çok mutlu olan çocuklar artık neredeyse kalmadı. Onun yerine aldığımız her hediyeye “bana bunu mu layık gördün” diye dudak bükerek bakan çocuklar karşımıza gelmeye başladı. Bunda da ben bizim o İslami eğitimdeki bize sükûtu öğreten namazın, imsaki öğreten orucun, ihramı öğreten haccın unutulmuş aşırı doygunluğa ulaştırılan duygularımızın önemli payı olduğunu düşünüyorum ve çocuklara özellikle çok korumacı ve atlas ipek döşeklerde büyütürken hiçbir zorlukla karşılaşmadan onları yetiştirmenin âdeta onlara ikrammış gibi düşünülmesi ve sonra da –bugün arkadaşlarımız çok güzel ifade ettiler, Sevda Hanım ve diğer arkadaşlarımız da temas ettiler- çocukların genç olarak hayata atıldıklarında, üniversiteyi bitirdiklerinde “ben şimdi ne yapacaktım burada” gibi acze düşmelerine ve zorlanmalarına sebebiyet vermektedir. Oysaki çocukların, özellikle ziraat toplumunda, tarım toplumunda küçük yaşlardan itibaren tarlada hayvanlarla, başka doğal ortamlarla yetiştirilmeleri, onların da küçük yaşlardan itibaren sorumluluk almalarını gerektiriyordu ve bu sorumluluklarla büyüyen insanlar genç olduklarında daha büyük sorumluluklar alabiliyorlardı.

Bir yerde okumuştum, şehirde oturan anne babaların çocuklarına olan iletişimde mi daha çok çocuklara değer verilir ve sorumluluk verilir, köyde mi? Elbette ki köyde. Tabii, artık köylü kalmadı maalesef ama köydeki insan en değerli servetini, malını, iki ineği varsa, beş koyunu varsa 7 yaşındaki çocuğuna emanet ederek “haydi oğlum bunları otlat akşama gel” diyerek ona güvendiğini daha 7 yaşından itibaren gösteriyor ve çocuk o güvenle büyüyor. Ama 7 yaşındaki şehir çocuğu, annesi bakkala gönderdiği zaman “yavrum iki yumurta al gel” dediği zaman “ben pencereden bakıyorum ha, aman dikkat et, parayı düşürme, yumurtaya da sakın ha zarar verme.” Bir yandan da bağırıyor “Aman yavaş, araç geliyor” filan diyerek. Yani kendi iradesiyle, kendi akli melekeleriyle bir şey yapmasına fırsat vermeden çocuklar yetişiyor ve çok korumacı algılarla yetiştiği için

de çocukların özgüvenleri, hayata bakışları örseleniyor. Belli bir çağı geldikten sonra, hele çağımızda, bu sosyal medyanın sunduğu ortamlarda o hedonist arzulara da ulaşma imkânı verilince, gerçekten çok önemli bir savrulmuşluk yaşadığımızı hepimiz biliyoruz.

Dolayısıyla, bugün arkadaşlarımızın ifade ettiği, tebliğlerinde ortaya koydukları alan çok önemli yani biz bugün medyadan, sosyal medyadan, internetten azade olamayacağımıza göre mutlaka alternatif programlar geliştirmek, alternatif medya unsurları geliştirmek zorundayız. Vakıa, hocalarımızdan birisi muhtelif ülkelerde başlanmış ve başarıyla sonuçlanmamış örnekler verdi ama bu bizim bunu yapamayacağımız, ilanihaye yapamayacağımız anlamı gelmiyor. Bu alanda, her şeye rağmen, yatırımlarla çalışmaya devam etmeye ihtiyacımız var.

Eskiden çocuklar ailenin çocuklarıydı, sokağın, mahallenin çocuklarıydı, mektebin çocuklarıydı; şimdi ise çocuklar, hele son on yıldan beri, medyanın emzirdiği çocuklar. Çocukların anne babası artık medyadır, internettir. 6 yaşından itibaren çocukların elinde I Pad dediğimiz cihazlar ve ondan itibaren de çocuklar onları kullanarak hayatlanıyorlar ve en önemlisi de çocuklar sanal dünya ile reel dünyayı birbirinden ayıramadan sanal dünyanın mahkûmları hâline geliyorlar. Ben doğrusu yirmi sene sonraki gençlerimizin, çocuklarımızın, bu sanal dünyada büyüyen çocuklarımızın hayal algılarının, sevgi algılarının, ötekiyle ilişkilerinin nasıl olacağı konusunda ciddi endişeler taşıyorum. Çünkü insanların en önemli insani duyguları, göz temasıdır, ten temasıdır, aynı meclisi, aynı mekânı paylaşmaktır, soluklamaktır. Duyuyoruz ki bizim İslami camiada bile artık aneler sabah kahvaltısına çocuklarını odalarına tık tık “haydi evladın ezan” filan diyerek değil, mesaj atarak uyarıyorlar “Oğlum kahvaltı hazır, kızım kahvaltı hazır, sofraya bekliyoruz” diye. Bu kadar yaygınlaştı artık bu meret.

Dolayısıyla, bunu, bir şekilde bizim daha iyi yöne ... Gene bu kahvaltıya çağırarak masum bir şey ama önemli olan o kahvaltı ortamını bile birlikte paylaşamayan çocuklar olduğunu düşünürseniz, annesiyle, babasıyla ortak mekânı olmayan, büyükleriyle aynı mekânı paylaşamayan insanların ileri dönemlerde nasıl ilişkiler geliştireceği konusunu da gerçekten ben hayal etmek bile istemiyorum yirmi sene sonrasını.

O bakımdan bizim bu sanal dünya ile reel dünyayı buluşturacak işler yapmamız ve Hz. Peygamber’in Lütfi ARSLAN Bey’in ifade ettiği o genç tavrını ve onun üretken tavrını, o yağmurla ilgili söylediği, hadislerde nakledildiği gibi, her olaya ona müteallik çıkarımlarla bulunarak Hz. Peygamber’den, Kur’an-ı Kerim’den, kendi kültürümüzden çıkarımlarda bulunarak gençlere onların arayış içinde olan karakterlerine uygun gelecek ve onları mutlu edecek ortamlar sunmak için çalışmalar yapmalıyız. Alana inmeliyiz ve bu iş için belki serbest meslek sahiplerinin, sermaye sahiplerinin de bu manada derdi olan insanların da bu işe yatırım yapmalarının da zaruri olduğunu düşünüyorum.

Diyanet İşleri Başkanlığımızın bu sene Mevlidi Nebevi vesilesiyle böyle bir konuyu sempozyum konusu olarak uluslararası düzeyde tartışmaya açmış olması ve alanda da siz değerli mesai arkadaşlarımızın, hocalarımızın buna gelip burada dinleyici olarak, notlar alarak katılmış olmanızın ben çok anlamlı olduğunu düşünüyorum ve inşallah bundan sonraki süreçlerde, Huriye Hanım'ın de beyan ettikleri gibi, bunu çalıştaylarla daha aşağı gruplara doğru yaygınlaşması ve çocuklarımıza sahip çıkma derdine düşmemiz çok önemli.

Başkanlığımızın, her personelimizin, 10 çocuğumuza, 10 gencimize sahip çıkmasıyla ilgili, onu kendine zimmetlemesiyle ilgili çalışmasının da çok anlamlı olduğunu ifade etmek istiyorum.

Biz her zaman İkbâl'in sözünü söylüyoruz, "Dünyanın gidişatından Müslüman sorumludur" diyoruz ama bu sadece retorik olarak bizim lisanımızda ve dilimizde, fiilen alanda bu işle meşgul olarak da bu işin içinde olduğumuzu önce kendimiz hissetmeli ve çevreye de bunu hissettirebilmeliyiz diye düşünüyorum.

Paydaş kurumlarımız var, bunlarla zaten şu anda, alanda birlikte işler yapıyoruz; Gençlik ve Spor Bakanlığıyla, Milli Eğitim Bakanlığıyla, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığıyla. Elhamdülillah, şunu sevinerek ifade edebilirim ki: Bizim arkadaşlarımızın manevi danışman olarak katıldıkları, rehber olarak katıldıkları alanlarda, gençlere dokundukları alanlarda çok pozitif sonuçların alındığını, özellikle KYK yurtları sorumlularından duyduk. Bizim arkadaşlarımızın katılımından sonra KYK yurtlarında gerçekleşen –maalesef ciddi intihar olaylarından bahsediliyor- bu intihar olaylarının dört 3 azaldığı bilgisi, bu işe Diyanet mensuplarının dokunmasının ne kadar önemli ve anlamlı olduğunu göstermektedir. Arkadaşlarımızın yaptığı, yapacağı hizmetlerin ne kadar büyük olduğunun önemli bir göstergesidir diye düşünüyorum.

O yüzden arkadaşlar, yaptığınız işleri küçük görmeyin, bir kişiye bile ulaşsanız, bir insanın gönlüne dokunmuş olsanız bile bu anlamlıdır. O birler inşallah bin olur, milyon olur ve ülkemizin kurtuluşuna vesile olur diye düşünüyorum.

Ben bu sempozyumumuzun, gerçekten çok değerli sonuçların çıkmasına vesile olduğunu görmüş olmaktan mutluluk duyuyorum. Başkanlığımızı, Saygıdeğer Başkan Yardımcımız Huriye Martı Hanımefendi'nin şahsında kutluyorum, Sayın Başkanımıza da buradan gıyabi selam ve hürmetlerimizi ve sağlık dualarımızı iletiyorum.

Hepinizi saygıyla selamlıyorum. (Alkışlar)

BAŞKAN – Kıymetli hocamıza biz de teşekkürlerimizi arz ediyoruz.

"Yunus Emre der hoca,

İstersen var bin Hacca,

Hepisinden iyice

Bir gönüle girmektir.”

Gençlerin gönlüne, tek bir evladımızın gönlüne bile dokunabildiğimizde, hocamızın ifade buyurduğu üzere, pek çok şey değişecek ve bu bir taşın suya atılması gibi halkalar hâlinde huzura vesile olacak, ona inanıyoruz.

Hocam şimdi zatı alinize söz vereceğim. Konya eski İl Müftümüz Prof. Dr. Sayın Ali Akpınar Hoca’mız sempozyum hakkındaki değerlendirme konuşmasını yapacaklar.

Buyurun efendim.

PROF. DR. ALİ AKPINAR²

Teşekkür ediyorum.

Sayın Başkan, saygıdeğer katılımcı kardeşlerim; ben bu sempozyumun ilk tebliğcisiydim, son sözü söylemek de bize nasip oldu. İnşallah hayırlı olur.

Öncelikle Yüce Rabb'ime hamdediyorum. Efendimiz, önderimiz (asv)'a salatü selamlar gönderiyorum.

Bu sempozyum vesilesiyle, düzenleyen, katkıda bulunan, katılımcı olarak değerlendiren siz kardeşlerime de şükranlarımı sunuyorum.

Tabii ki konu çok önemli ve isabetli bir konu. Bu konuda hemfikiriz. Mekân seçimi konusunda yine güzel bir tercih yapılmış ve tek oturumlu olarak devam etmesi de katılımların olmasını sağlamış. Organize de yine güzel ve özellikle de şimdiye kadar genelde sempozyumlar... Ben başından beri dinledim elhamdülillah, istifade ettim, notlar aldım Allah razı olsun kardeşlerimizden. Ama bir Kur'an kursu öğrencilerimizden oluşan ya da bir cami cemaatinden oluşan dinleyici kitlesi yerine sahanın içerisinde olan siz kardeşlerimizin olması gerçekten seviyeli, dolu dolu bir sempozyum oldu. Bundan dolayı da bunu düşünenlerden ayrıca Cenabı Hak razı olsun diyorum, tebrik ve takdirlerimi arz etmek istiyorum.

Şöyle bir şey aklıma geldi: Ben Mevlidi Nebi programlarına da katılan birisi olarak, bu sempozyumun Mevlidi Nebi Haftası öncesi yapılması, hem gündemi belirlemesi, yönlendirmesi açısından hem de bu katılımcıların... Ben o kanaattem ki aslında Mevlidi Nebi'nin koşturan kahramanları olarak bu haftada aktif olarak buradan alacakları, dolacakları mesajlarla haftamıza daha ciddi, önemli katkılar sağlayacağını düşünüyorum. Bir sonraki programlar için de bir teklif olarak değerlendirilebilir.

Tabii, burada sunumlarla ilgili de bir iki şey söylemek istiyorum.

Kur'an'ın tevhit mücadelesiyle başladı sunumlarımız, asrı saadete uğradık, daha sonra da günümüz gençliğinin yaşadıkları problemler ve çözüm önerileriyle sempo-

2 Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

yumumuzu sonlandırmış, taçlandırmış olduk. Tabii, birbirinden güzel tebliğler vardı ama mesela (asv)’in özellikle gençlik dönemine vurgular yapıldı, onun eliyle yetiştirdiği sahabeyi kiramin gençleri anlatılırken, bende oluşan kanaat şu oldu: Keşke o sahabilerin bir biyografisi verilme yerine özellikle genç yaşlardaki duruşları, hatta birkaç örnekle yoğunlaşarak sunulsaydı daha çarpıcı olurdu. Söz gelimi, somutlaştırmak istiyorum, mesela Hz. Ali’nin biyografisini dinleme yerine Hz. Ali’nin Hicret gecesi yatağa yatışındaki gösterdiği duruşu böyle zoomlayabilseydi tebliğci hocalarımız günümüze mesajlarıyla beraber; Hz. Musab’ın o genç yaştaki muallimliğini, Hz. Cafer’in genç yaştaki Habeşistan’a yolculuğunu, Hz. Zeyd Bin Sabit’in Kur’an’ın cemindeki aktif görevine vurguyu, Usame’nin komutanlığını, İbni Abbas’ın Hz. Ömer’in istişare meclisinde yaşlı sahabilerin bazı serzenişlerine rağmen bulunuşunu özellikle vurgulayabilseydik, daha somut örnekler sunmuş olurduk gençlerimize diye düşünüyorum.

Özellikle de o sahabileri o konuma hazırlayan sebep ve saikleri vurgulayabilseydik yani onların hepsi belki temiz bir geçmişten, temiz bir çevreden, temiz bir aileden gelmiyorlar; o duruşu nasıl kazandılar? Bu son derece önemli. Yani dünyanın dört bir yanına dağılan o sahabeyi kiramin “Ey nas, sözlerimi iyi dinleyin, iyi belleyin, burada bulunanlarınız bulunmayanlara sözlerimi ulaştırınsınlar” mesajını aldıktan sonra Mekke’de duramaz oluşlarını, Medine’ye sığamaz oluşlarını, bu ruha nasıl erdiklerini ... Aslında onlar çok fazla bilgiyle de yüklenmediler, belki baştan sona Kur’an hafızı da değildiler, binlerce hadis yoktu ezberlerinde ama bu ruhu aldılar ve yeryüzünün dört bir yanına dağıldılar. Bu açıdan da bu sahabileri günümüze taşımamız gerekiyor.

Tabii ki, biz sahabe hayatını anlatırken, genç sahabileri anlatırken, olabilir birtakım keramettir, ilahî yardımları mazhariyettir vesaire ama uçurmadan, kaçırmadan, günümüz gençliğine mesaj verici yönleriyle anlatmamız gerekiyor. Bu da son derece önemli.

Bu anlamda Başkanlığımızın, herhâlde bu konu biraz eksik gibi düşünüyorum. Ben kendi gençlik dönemimi düşünüyorum, hatırlıyorum; sahabe hayatından tablolar, hem okuduk hem çokça okuttuk cep kitaplar hâlinde. Bugün bunları güncelleyerek, mesajları günümüze taşıyarak yeni bir dille yazıma ihtiyaç var diye düşünüyorum. Onun için Başkanlığımızın, mesela İslam’ın Genç Kahramanları serisi gibi, böyle çarpıcı, vurucu –Mustafa Hoca’mız da söylemişti zannedersem- gençliğin hakikaten doğru mesajlarla yönlendirilmeye ihtiyacı var. Böyle mesaj verici isimlerle cep kitaplarının hazırlanmasının gerekli olduğunu düşünüyorum.

Yine, İslam’ın genç hanım kahramanlarını gündeme taşıyan bu kabil çalışmaların yapılmasının gerekli olduğunu düşünüyorum. Mesela, Hz. Fatıma annemiz, Hz. Aişe annemiz gençlikteki duruşlarıyla, Hz. Esmâ annemiz o duruşlarıyla daha canlı bir şekilde sunulabilirdi diye düşünüyorum.

Başkan Yardımcımız Huriye Hanım da söyledi, bizde önceden belirleme olmazsa kendiliğinden gelişmiyor. Mesela asrı saadetin genç hanımlarıyla ilgili bir oturum yapılabilirdi, ona göre de konular önceden seçilebilirdi diye düşünüyorum.

Bu hatırlatmalardan sonra şuna da vurgu yaparak bağlamak, bitirmek istiyorum: Tabii, çok karamsar tablolar da çiziliyor. Aslında çok da karamsar olmamamız gerekiyor diye düşünüyorum. Bugün Allah'a hamdolsun biz bu yaşta bunları yaşadık, bir on beş - yirmi yıl öncesiyle mukayese ettiğimiz zaman –çok gerilere gitmemize gerek yok- içeriği, mahiyeti tartışılabilir din eğitim ve öğretiminin önündeki engeller büyük ölçüde kaldırılmıştır. Başörtüsü yasağı, sınırlı sayıda din dersleri, sınırlı sayıda din eğitimi veren kurumlardan sonra bugün Allah'a hamdolsun, vesile olan, katkıda bulunanlardan Cenabı Hak razı olsun (Alkışlar) sayıları 100'ü bulan ilahiyat fakülteleri, önündeki bütün engeller kaldırılmış imam – hatipler, proje imam – hatipler, Diyanetimizin gerçekten toplumumuzda büyük makes bulan 4 – 6 yaş grubu eğitimi gibi çok olumlu çalışmalar bugün yok sayılamaz, görmezden gelinemez. Bu noktaya kolay gelinmediği unutulmamalıdır ama bunun içerisinde doldurulmasının, hakkının verilmesinin hepimizin boynunun borcu olduğunu da bir kere daha hatırlamamız gerekiyor.

Bugün düne göre, on beş – yirmi yıl öncesine göre istikamet sahibi gençliğin sayısı artıyor. Sosyal çevre ve şartlara rağmen, güzel örnekler artarak devam ediyor. Bugün imam – hatip lisesi mezunlarının, ilahiyat mezunlarının, hafız sayılarımızın binlerle ifade edildiği bir gerçek. Bunları görmezden gelemeyiz.

Tabii, bu noktada biz bu gelinen noktanın kadrü kıymetini bilip elbette bunlarla yetinme anlamında söylemiyorum, “mümin Cennete girene kadar hayra doymaz” diyen, hayra doyumsuz bir mümin inşa eden bir peygamberin ümmeti olarak elbette daha iyisi, daha güzeline doğru yolculuk yapacağız ama şunu da görmezden gelemeyiz, ben şunu kendi çocuklarımdan biliyorum: Bugünün gençliği bizim dönemimizin gençliğinden daha zor sınavlarla karşı karşıya. Onun için büyüklerimizin, “biz sizin gibiyken, biz sizin gibi gençken” söylemlerini biri tarafa bırakmaları gerekiyor çünkü herkes kendi dönemini yaşıyor ve her dönemin de kendine özgü şartları var artıları, eksileriyle. Bu kaygan zeminde biz bu gençlerimizi istikamet çizgisinde nasıl tutabiliriz bunun muhasebesini yapmamız, müzakeresini yapmamız gerekiyor.

Yine bu noktada şöyle bir oturum da faydalı olurdu diye düşünüyorum, bu koordinatörler de buraya çağırılmışken, alanın içerisinde, biz müftülük yıllarında da gördük ve benim çeşitli programlarım vesilesiyle gezdiğim çok farklı yerlerde de çok güzel örnekler gördüm, alanın içerisinde gençliğe hizmet veren, çok özgün hizmet veren kahramanlardan oluşan bir oturum yapılabilirdi. Mesela, üniversite öğrencilerine yönelik çok özgün bir çalışmayı burada bir kardeşimiz aktarabilirdi. Cezaevi insanına yönelik çok özgün bir çalışma sunulabilirdi, AMATEM'e yönelik çok özgün bir çalışma ...

Bunun sayısız örnekleri var fakat biz biraz da tevazumuzdan reklam yapamıyoruz ya da yapmayı sevmiyoruz. Mesela sanayi kalfa ve çıraklarına yönelik çok özgün çalışmalar yapan din gönüllüsü kardeşlerimiz var. Onlardan birisi bir örnek sunabilirdi. Yine, okul yakınlarındaki camilerde okul öğrencilerine, lise, ortaokul ve diğer öğrencilere yönelik, üniversite camilerinde çok güzel, özgün çalışma yapan kardeşlerimiz var, KYK yurtlarında özgün çalışmalar yapan kardeşlerimiz var. Bunlar da alanlarıyla ilgili özgün bir alan çalışması sunsalar belki fikir teatisi açısından, birbirimizin aklına düşürmemiz açısından önemli olurdu diye düşünüyorum.

Tabii, söylenecek çok şey var ama uzatmaya da gerek yok. Bugün bana gençliğin yardımı verildi diye başlayan ve İslami tevhit mücadelesini gençlerle başlatan ve o sistemi, toplumunu gençlerin omuzları üzerinde kuran ve yükselten, Allah'a ibadette huzur bulan gençlere dünyevi, uhrevi müjdelere sunan, gerçekten Diyanetimizin sloganlarında da ifade ettiği üzere bütün erdemler kendisiyle genç kalan bir peygamberin ümmeti olarak gönlü, ruhu, zihni genç olanlara selam olsun. O kutlu Nebi'ye (asv)'a salatü selam olsun ve Yüce Rabb'im ona yakışır ve yaraşır ümmet olmayı hepimize nasip eylesin diyor, hepinize kalbî muhabbetlerimi, saygılarımı sunuyorum. (Alkışlar)

BAŞKAN - Saygıdeğer hocamıza biz de umut aşılayan bu konuşmasından dolayı teşekkür ediyoruz. Gençliğinden ümidini kesen bir toplumun geleceğiyle alakalı da bir aydınlığı ve umudu olamaz. Dolayısıyla, her birimiz için her gencimiz daima bir umut kaynağı olmaya devam etmeli.

Kıymetli hocamızın bahsettiği genç sahabilerden genç duruşlar ya da genç peygamberlerden genç örnekler ile alakalı hem kitap çalışmaları hem de kısa video çalışmaları yapılabilir diye ben kaydettim. Teşekkür ediyorum bu noktaya dikkat çektiği için.

Sahada çalışan arkadaşlarımızın birbirlerine örnek olan projelerini de daha çok hizmet içi eğitim faaliyetlerinde paylaşımlarını ya da çalıştaylarda birbirleriyle müzakere etmelerini sağlıyoruz. Ancak bu oturumlar sayesinde burada bulunmalarının da büyük bir fırsata dönüştüğünü ve bir arada oldukları ... Mesela dün akşam yaptıkları çalıştayda da buna dair müzakere olduğunu biliyorum. Mutlaka müzakerede, istişarede bereket var tıpkı şimdi olduğu gibi.

Cenabı Hak bu bereketi üzerimizde daim eylesin, gençlerimiz için emek veren, gençlerimiz için gayret gösteren ve geleceğimiz için umut taşıyan her birimize muvafakiyetler nasip eylesin.

Böyle bir çalışmanın tamama ermesinde, hazırlanmasında, adım adım izlenmesinde emeği geçen din Hizmetleri Genel Müdürlüğümüz Sayın Bünyamin ALBAYRAK'a ve İrşad Hizmetleri Daire Başkanımız Sayın Zekeriya ABDULAZİZ OĞLU'na özellikle teşekkürü bir borç biliyoruz. Ayrıca her birinize teşekkürünüzden dolayı tekrar teşekkür ediyoruz.

Hayırlara vesile olsun efendim. (Alkışlar)